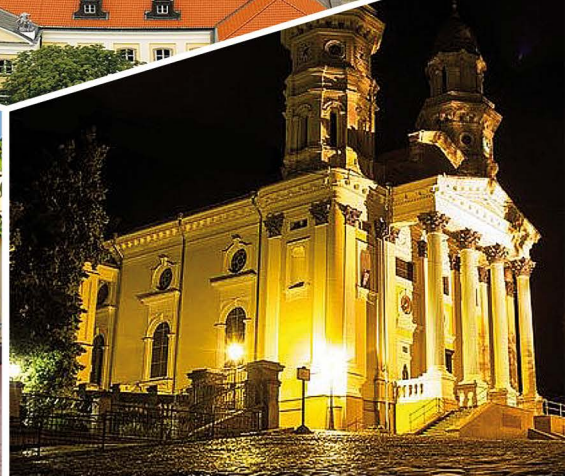
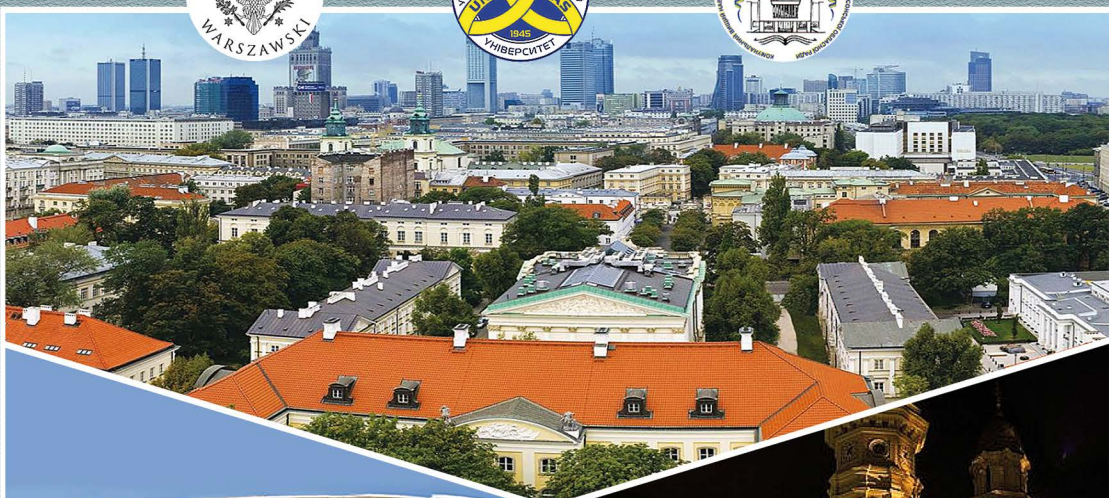

WSPÓŁCZESNE TRENDY ROZWOJU EDUKACJI I NAUKI W KONTEKŚCIE INTERDYSCYPLINARNYM.

DIALOG KULTUR JAKO CZYNNIK INTEGRACJI

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ

2019
Варшава – Ужгород – Херсон

2019
Warszawa – Uzhhorod – Cherson

CENTRUM KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI JĘZYKÓW OBCYCH I EDUKACJI EUROPEJSKIEJ
UNIwersytetu warszawskiego
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ
ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
UNIwersytet narodowy w użhorodzie
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
AKADEMIA KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO W CHERSONIU
ХЕРСОНСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

**WSPÓŁCZESNE TRENDY ROZWOJU EDUKACJI I NAUKI
W KONTEKŚCIE INTERDYSCYPLINARNYM.**

DIALOG KULTUR JAKO CZYNNIK INTEGRACJI

Pod redakcją:

Ivan Zymomyra, Vasyi Ilnytskyj, Danuta Romaniuk, Agnieszka Sochal

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ
В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ.**

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ

За редакцією:

Іван Зимомря, Василь Ільницький, Данута Романюк, Аґнешка Сохал

Warszawa – Użhorod – Chersoń
2019

Варшава – Ужгород – Херсон
2019

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43
С 91

Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті. Діалог культур як чинник інтеграції / [редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал]. – Варшава – Ужгород – Херсон: Посвіт, 2019. – 290 с.

Współczesne trendy rozwoju edukacji i nauki w kontekście interdyscyplinarnym. Dialog kultur jako czynnik integracji / [red.: I. Zymomyra, W. Ilnytskyj, D. Romaniuk, A. Sochal]. – Warszawa – Użhorod – Chersoń: Posvit, 2019. – 290 s.

ISBN 978-617-7235-50-6

Видання містить матеріали, що лягли в основу доповідей IV-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті». Молоді та досвідчені науковці висвітлюють актуальні питання в галузях мистецтвознавства, історичних, суспільних та природничих наук, педагогіки, філології, краєзнавства, туризмознавства, фізичного виховання та реабілітації. Матеріали стануть корисними для широкої наукової громадськості, викладачів, аспірантів, студентів.

УДК 371.1:001(08)
ББК 74.04я43

Kolegium redakcyjne:

dr hab., prof. **I.Zymomyra**; dr hab., prof. **M.Zymomyra**; dr hab., prof. **W.Ilnytskyj**; **V.Boychuk**; dr **P.Davydov**; dr **O.Zubchuk**; dr hab., prof. **R.Korsak**; dr hab., prof. **J.Kuzmenko**; dr hab., prof. **O.Newmerzycka**; dr **O.Zymomyra**; dr **M.Pahuta**.

Redakcyjna kolegia:

доктор філологічних наук, проф. **І.Зимомря**; доктор філологічних наук, проф. **М.Зимомря**; доктор історичних наук, проф. **В.Ільницький**; **В.Бойчук**; кандидат філософських наук, доцент **П.Давидов**; кандидат філософських наук, доцент **О.Зубчик**; доктор педагогічних наук, проф. **Р.Корсак**; доктор педагогічних наук, проф. **Ю.Кузьменко**; доктор педагогічних наук, проф. **О.Невмержицька**; кандидат філологічних наук, доц. **І.Зимомря**; кандидат педагогічних наук, доц. **М.Пагута**.

Recenzenci:

dr hab., prof. **Jan Grzesiak**
dr hab., prof. **Ihor Dobriański**

Рецензенти:

д-р габ., проф. **Ян Гжесяк**
д-р педагогічних наук, проф. **Ігор Добрянський**

© І. Зимомря, В. Ільницький, Д. Романюк, А. Сохал, 2019
© Посвіт, 2019

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ. МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Буравльова Т. Зв'язок та вплив українського середовища на музичну діяльність П. Чайковського.....	9
Бучок Л. Фортепіанна творчість закарпатських композиторів др. пол. XX – поч. XXI ст. у дискурсі інтенціонально-культурологічного методу аналізу новітніх стилеутворювальних процесів.....	10
Грищенко Т. Всеукраїнське агрономічне товариство на Першій Всеоюзній сільськогосподарській і кустарно-промисловій виставці (1923).....	12
Екман М. Естетизація художніх образів «Добре темперованого клавіру» Й. С. Баха у музикознавстві.....	14
Заблодська Г. Західноєвропейські та українські традиції символізму у вокальному циклі С. Воробйова «Маятник» на вірші Ю. Балтрушайтиса.....	16
Зякун А. Пам'яткоохоронні заходи на Україні в перше десятиліття радянської влади.....	17
Ільницький В. Основні завдання політвиховної роботи у ВО 4 «Говерля» (1944–1945).....	19
Калиниченко Я. Регіонально-національні особливості харківської композиторської школи.....	22
Лісовська О. Спілка краєзнавців в соціокультурному просторі незалежної України.....	24
Михайлова Е. Поліаспектність поняття «фортепіанна школа».....	26
Мухіна Л. Сучасні проблеми вокального виконавства на основі традицій європейського академічного вокального мистецтва.....	28
Мякінченко І. Православна церква України та зміни в структурі релігійної мережі (кінець 2018 – початок 2019 рр.).....	29
Путря Н. Емоційне підґрунтя та глибинний символізм творів Й. С. Баха.....	30
Рудницька Л. Формування освітнього середовища робітничого поселення с. Рокитне Волинської губернії на початку XX століття.....	32
Святненко А. Значення Української греко-католицької церкви у поглядах І. Геля.....	35
Стефіна Н. До проблеми формування вокально-слухових навичок у майбутнього вокаліста-виконавця в процесі фахової підготовки.....	37
Ульянич А. Археологія ідентичності в системі сучасного історичного знання.....	39
Чижов О. Розвиток громадського музейництва на Сумщині у другому десятиріччі XXI ст.....	41
Шевченко А. Історична антропологія та історична феноменологія: у пошуках альтернативних моделей історичного дослідження.....	43
Ярко М. Архітектоніка світу музики: герменевтична рецепція інформаційних конструктів її інваріанту.....	44

ПЕДАГОГІКА. ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

Al-Khatib M. Ucz wizualnie! Aplikacje prezentacyjne w chmurze dla glottodydaktyków.....	47
--	----

Андрощук І., Андрощук І., Хомовський В. Діалог культур в контексті підготовки майбутніх педагогів.....	51
Антоненко І. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців зі зв'язків з громадськістю.....	53
Арістова Н. Формування рефлексії професійно-філологічної діяльності: реалізація положень рефлексійного підходу.....	55
Баяновська М. Етичні виховні справи – базовий концепт духовно-морального виховання.....	57
Блудова Ю. Студентський workshop – ефективний інструмент освіти.....	59
Булеза Б. Теорія і практика профілактичної роботи з наркозалежною молоддю в США.....	60
Воронко Г. Використання поетичної та художньої творчості Великого Кобзаря в роботі з дошкільнятами.....	62
Гавриленко Ю. Компетентність майбутніх диригентів хору: теоретичний аспект.....	64
Галушко Н. Гуманістична спрямованість освіти як чинник формування у майбутніх учителів гуманістичного світогляду.....	65
Данко Д. Підготовка майбутніх соціальних працівників до медико-соціальної роботи.....	67
Дзюбинська Х. Освіта дорослих як перспектива для розвитку українських університетів.....	69
Dimoglova O. Analysis of the present state of marine engineers` professional training.....	71
Дмітренко Н. Роль метакогнітивних стратегій у навчанні.....	72
Дрозіч І. Застосування методів виробничого навчання для підготовки майбутніх кухарів у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.....	73
Зверюк Р. Методичні труднощі роботи з архівними рукописами при проведенні історико-педагогічного дослідження наукової спадщини Якіма Яреми.....	75
Іванова В., Іванова С., Нелша О. Педагогічні умови формування знань про природу у дітей дошкільного віку.....	77
Ільїна О. Проблеми гендерного виховання.....	79
Канюк О., Кіш Н. «Етюд» як один із інноваційних інтерактивних методів навчання іноземної мови за професійним спрямуванням.....	81
Кисла Н. Національно-патріотичне виховання студентів у ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області.....	82
Кіш Н., Канюк О. Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності поняття «культура іншомовного професійного спілкування» майбутніх інженерів.....	84
Коврей Д. Сутність поняття толерантності у сучасному полікультурному соціумі.....	86
Козловська І., Стечкевич О. Інноваційні методики інтегративного навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів.....	88
Козловський Ю. Можливості використання фракталів у науково-навчальній діяльності закладів вищої освіти.....	90
Козубовська І., Васків С., Іваничко І. Міжкультурна компетентність як важлива умова успішної професійної діяльності фахівця в поліетнічному регіоні.....	92
Козубовський Р., Постолок М. Зарубіжний досвід підготовки студентської молоді до волонтерської діяльності.....	94
Колодійчук Н. Рецептивні та репродуктивні лексичні навички.....	96

Королецька Л. Педагогічні технології розвитку екологічної культури майбутніх фахівців лісового і садово-паркового господарства.....	98
Кочубей Т., Люльченко В. Формування санітарно-гігієнічної культури у майбутнього інженера-педагога в процес його підготовки.....	100
Криштанович М. Становлення та розвиток професійно-педагогічної компетентності викладача.....	102
Kukharyonok S. The Role of Media Education Technology in Teaching English for Non-Linguistic Universities.....	104
Кучеренко І., Микитенко П. Використання освітніх медичних інформаційних систем для підготовки до ЛПІ Крок.....	105
Кущіт У. Мотивація навчання іноземної мови майбутніми учителями фізики.....	107
Майковська В. Концептуальні засади оцінки результатів навчання при запровадженні компетентнісного підходу у вищій школі.....	108
Малихін О., Дзюбенко Г. Педагогічне розуміння поняття «мовна компетентність майбутніх філологів»: теоретичний аналіз підходів і дефініцій.....	110
Маслій О. Обґрунтування компетентнісного підходу в контексті підготовки офіцерів ракетно-артилерійського озброєння.....	112
Матковська Н. Мовленнєва діяльність та активні форми навчання в сучасній методичці викладання іноземних мов та концепція мовних ігор за Людвігом Вітгенштейном.....	114
Мигалина З. Організація психолого-педагогічного супроводу дітей-мігрантів в США.....	115
Науменко Н., Петренко Н. Досвід викладання дисципліни «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» в технологічному закладі вищої освіти.....	117
Опанасенко Н. Виховання європейських цінностей в учнів закладів початкової освіти.....	119
Орлова Н. Культурологічні засади навчання іноземних мов в початковій школі.....	120
Охременко Л. Використання загальнорозвиваючих вправ для зміцнення здоров'я дошкільників.....	122
Паламарчук Л., Олендр Т. Особливості формування професійного мовлення майбутніх учителів нефілологічних спеціальностей в контексті реформування вітчизняної освіти.....	124
Папушина В., Шевчук Л. Дидактичні умови формування естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури в процесі професійної підготовки.....	126
Піддубна О. Предметні компетентності в підготовці вчителя образотворчого мистецтва.....	128
Повідайчик О., Повідайчик М. Особливості лабораторних робіт із застосуванням ІКТ у процесі науково-дослідницької підготовки студентів.....	130
Подліняєва О. Сучасні інструменти вчителя нової української школи: мультимедійні інтерактивні комплекси.....	132
Потапова Н. Особливості організації освітнього середовища за Концепцією Нової української школи.....	134
Прус А. Виховна система гуманістичного виховання.....	135
Пухальський Т. Реалізація інтегративного та міжпредметного підходів у циклі диригентсько-хорових дисциплін.....	138
Рокосовик Н. Британський досвід дистанційного навчання в закладах вищої освіти.....	139
Сидорчук О. Інтегроване навчання іноземної мови у закладах вищої освіти як фактор інтенсифікації формування іміджу соціального працівника.....	141

Ситник Т. Елементи театральної педагогіки у формуванні креативної особистості майбутніх педагогів.....	143
Сірінюк-Долгарьова К. Журналістська освіта в Україні: потреба реформ.....	145
Смолінська О., Купчак Т. Актуальні проблеми організації виховної роботи в закладі вищої освіти.....	146
Степанюк А., Ралько В. Система навчально-пізнавальних завдань як засіб формування наукового світогляду школярів у процесі вивчення біології.....	148
Табак О. Медіа у роботі з дітьми дошкільного віку.....	150
Токуєва А. Сучасні компоненти змісту освіти у професійних освітніх закладах.....	151
Толмачова І. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до розвитку критичного мислення в учнів.....	154
Тузлукова А. Використання спадщини В. Сухомлинського під час проведення бібліотечних уроків зі студентами педагогічного училища.....	156
Тупченко В. Іноземна мова як засіб міжкультурної комунікації при підготовці фахівців-аграрників.....	157
Фенцик О. Проблема формування читацької культури учнів молодшого шкільного віку.....	159
Хмелюк М. Сутнісна характеристика поняття «стилю» в контексті музичної педагогіки.....	160
Хоминець С. Моделі міжнародної співпраці в сфері вищої освіти.....	162
Черненко Г. Інтегрований підхід в освітньому процесі Нової української школи.....	163
Черненко О. Реалізація наступності між дошкільним закладом і школою через інтеграційний підхід у формуванні елементарних математичних уявлень у дошкільників.....	165
Чернишова А. Форми професійно-педагогічної підготовки вчителів початкових класів до викладання хореографії.....	167
Черняк С. Освітньо-педагогічне прогнозування: історіографія проблеми.....	169
Чіжова Н. Студенти-куратори та супергерої КПІ як приклад волонтерства в позааудиторній діяльності студентів.....	172
Шакура Ю. Теоретичні основи проблеми професійної складової толерантності майбутнього фахівця.....	173
Шевченко О. Методи вокального навчання майбутніх учителів музичного мистецтва крізь призму консолідаційного підходу.....	176
Шемчук В. Вплив адаптації на формування готовності до особистого захисту.....	177
Шулигіна Р. Особливості вивчення інтересів студентської молоді в контексті системи виховання університету.....	180
Янєва Л. Дидактичні умови гендерного виховання дошкільників.....	181

ФІЛОЛОГІЯ

Волкова І., Масло О. Компаративні моделі в сучасному художньому тексті.....	183
Wolski P. Oral interaction training – speech recognition and chatbots.....	185
Глущенко А. Дискурс як об'єкт філологічної інтерпретації.....	187
Давидченко І. Компоненти формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.....	189
Демченко В. Захист державної мови як системне явище.....	191
Добровольська О. Чинники актуальності дослідження розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови.....	193

Зевако В., Тишковець М. Інтегративний підхід до вивчення теми «Наш університет» з української мови як іноземної.....	194
Зимомря М., Зимомря І. Природа німецько-українських літературних взаємодій кінця ХІХ – початку ХХ століть.....	196
Кемінь У. Негативні емоційні модули в творчості Марії Матіос.....	198
Козій О. Багатоаспектність світу Дж. Толкієна (на матеріалі творів «Володар персів» та «Сильмаріліон»).....	200
Околович О. Функції мовної гри у формуванні творчої особистості.....	202
Орехов В. Мовленнєві засоби комунікативного впливу в газетному дискурсі.....	203
Sochal A. Hotel jako przestrzeń w wybranych powieściach Vicki Baum.....	204
Сотова С. Вербальна репрезентація наркозалежності в сучасній українській прозі.....	208
Шевченко М. Моделі нейролінгвістичного програмування у французькій рекламі косметичних засобів.....	209
Яненко Л. Мовні проблеми розвитку інтегральної науки.....	210

КРАЄЗНАВСТВО. ТУРИЗМОНАВСТВО. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ

Абдуллаєв А., Ребар І. Заходи безпеки та попередження спортивного травматизму на навчально-тренувальних заняттях та змаганнях з вільної боротьби.....	213
Абдураман А., Котова О., Суханова Г., Ушаков В. Основні аспекти організації уроку фізичної культури в початковій школі.....	215
Зав'ялова Т., Непша О., Прохорова Л. Хижняк Андрій Андрійович – фундатор географічної науки в Запорізькій області.....	217
Іваненко В. Інформаційні технології в фізкультурній освіті учнівської та студентської молоді.....	219
Сагарда В. Сучасні тенденції розвитку ресторанного бізнесу.....	220
Сіра Е., Соханич І. «Крафт»-концепт у сучасній гастрономії.....	223

СУСПІЛЬНІ НАУКИ

Бездітко Ю., Рибіцька Ю. Оцінка інструментів депозитної політики банків України.....	225
Боднар М., Давидов П. Юридичне значення інформативної згоди на медичне втручання.....	227
Боровик Л., Рудик О., Ковальчук А. Професійна компетентність у регулюванні зростання особистості.....	229
Гжешук В. Діяльність політичної формації «Право і справедливість» у світлі оновленої стратегії реформи освіти Польщі.....	232
Заглинська Л., Гоголь Т. Вдосконалення методології економічної теорії в інтердисциплінарному контексті.....	236
Зубчик О. Інституційні чинники впливу на конкурентоспроможність держави.....	237
Кірєєв Д. Цифровий порядок денний Європейського Союзу і Україна: євроінтеграційні аспекти суспільного розвитку.....	239
Коржова Т. Сучасний ринок PR та його роль у формуванні навчального процесу в вищій школі.....	241
Кустова С. Теоретичні основи державного фінансування політичних партій в країнах розвинутої демократії і можливості для України.....	243

Ляшенко В. Моделювання стратегічних показників регіонального розвитку.....	245
Малигіна І. Кадрова політика в галузі освіти як складова державної кадрової політики в Україні.....	246
Мінкова О. Нормативно-правові засади експертного забезпечення правотворчості в Україні.....	248
Наріжний Ю. Радикальний гуманізм Е. Фромма та О. Гріна.....	250
Пізнюк Л. Освіта документознавця в сучасних умовах.....	253
Поплавський О. Актуальні тенденції розвитку гуманітарних наук в українських закладах вищої освіти.....	254
Присяжнюк О. Критичне мислення в контексті розвитку мотивації навчання молодших школярів.....	258
Пушкарьова А., Давидов П. Правове регулювання надання психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом.....	260
Шевченко С. Наукові підходи до здійснення психологічного супроводу в закладах освіти.....	262
Юрош В. Політична ідентичність як фактор двосторонніх відносин.....	264

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ

Боровик О., Рудик О., Золук Б. Безперервність навчального процесу – основа якісної професійної освіти.....	267
Глуховецька В. Вивчення екологічного стану ботанічної пам'ятки природи «Просіки» та її значення для селища Покотилівка.....	269
Ільніцька К. Методичні особливості виконання лабораторних робіт з оптики.....	271
Калініченко О., Кондель В. Вплив збалансованого харчування на життєдіяльність людини.....	273
Краснобокий Ю. Використання програми EXCEL у лабораторних роботах з оптики.....	274
Піддубна Ю., Кондель В. Дослідження вмісту фтору у воді шахтних колодязів.....	276
Ткаченко І., Краснобокий Ю., Підгорний О. Умови та засоби впровадження системи інтегративної природничо-наукової освіти.....	277
Відомості про авторів.....	280

**ЗВ'ЯЗОК ТА ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА НА МУЗИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ
П. ЧАЙКОВСЬКОГО**

Петро Чайковський – яскравий представник музичного романтизму XIX ст. Основою творчості є втілення людських почуттів, багатства душевної краси, прагнення до щастя. Для музики Чайковського характерна безпосередність, емоційна відкритість, щирість. В основі мелодики композитора полягають витоки української та російської музичних культур.

За творчим духом Чайковський був українцем. Протягом свого життя він багато часу жив і працював в Україні, де проводив активну концертну діяльність, знайомився з музичною культурою, спілкувався з музикантами та виконавцями. Дружні стосунки склалися з М. Лисенком. Чайковський сприяв постановці опери «Тарас Бульба» українською мовою. Був одним із засновників Київського відділення Російського музичного товариства.

В останній рік свого життя з великим успіхом проходили концерти в різних містах України: Києві, Харкові, Одесі, в яких композитор диригував своїми симфоніями. Один із концертів був даний на підтримку Одеського симфонічного оркестру. 14.03.1893 року відбувся концерт в Харкові. В ці дні Чайковський відвідав також і Харківське музичне училище, де на честь видатного гостя викладачі і студенти підготували урочистий концерт.

Таким чином, відбувалася активна взаємодія з українським середовищем, яка реалізувала генетичну схильність (дід композитора народився на Полтавщині в сім'ї козака) до сприйняття української музичної культури та формування творчої індивідуальності Чайковського.

В своїй творчості композитор відображав красу і велич української душі, героїчну та драматичну історію українського народу.

В Україні була написана велика кількість творів: у м. Кам'янка Черкаської обл. (саме сюди він приїздив протягом 28 років) – балети «Лебедине озеро», «Спляча красуня», опери «Євгеній Онегін», «Орлеанська діва», збірка фортепіанних п'єс «Дитячий альбом», «Італійське капріціо»; в м. Тростянець Сумської обл. – увертюра до драми Островського «Гроза»; на Поділлі - п'єси для скрипки, 7 романсів, серед яких «Серед шумного балу», «Серенада Дон Жуана» та інші твори.

У багатьох своїх творах Чайковський використовував тематизм української народної музики: в операх «Мазепа», «Черевички»; в Симфонії № 2, яка отримала назву «Українська»; в фортепіанній п'єсі «Думка», яка походить від епічних народних творів, що були розповсюджені в Україні і в Польщі. Зміст українських дум пов'язаний з історичними подіями – війнами, подвигами козаків, стражданнями в турецькому полоні; в Концерті № 1 для фортепіано з оркестром – це новаторський твір, яскраве відображення української та російської народно-пісенної та танцювальної сфери; в романах та інших творах.

В пам'ять про великого композитора в Україні проводяться музичні конкурси: в м. Кам'янка – Всеукраїнський дитячий музичний конкурс пам'яті П. Чайковського (започаткований в 2003 р.). Учасники – учні музичних шкіл і шкіл мистецтв селищ та малих міст України, також учні музичних шкіл ім. П. Чайковського. Під час проведення заходу відбуваються музейні вечори, майстер – класи, концерти. Кам'янку відвідали М. Скорик, В. Сільвестров, Ю. Кот, І. Алексійчук, Л. Марцевіч та багато інших музикантів.

У м. Тростянець в рамках міжнародного фестивалю класичної музики «Чайковський-Fest» щорічно проходить Всеукраїнський конкурс класичної музики ім. П. Чайковського. Ім'я П.І. Чайковського носить Національна музична академія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеев О. Історія фортепіанного мистецтва. Ч. I-II, 2-е вид-ня, доп. М.: «Музыка», 1988. С. 311–320.
2. Алексеев О. Російська фортепіанна музика. Москва: Вид-во «Наука», 1969. С. 11–62.
3. Олійник Л. «Золоті самородки» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/kultura/zolotyie-samorodki> [22.11.2016]
4. Фестиваль-конкурс «Чайковский FEST» 2018. «Симфонія зоряного неба». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://debaty.sumy.ua/afisha/festyval-konkurs-chajkovskiy-fest-2018-2> [25.05.2018]

Ліанна БУЧОК

(Ужгород – Київ, Україна)

ФОРТЕПІАННА ТВОРЧИСТЬ ЗАКАРПАТСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ДР. ПОЛ. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ. У ДИСКУРСІ ІНТЕНЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ АНАЛІЗУ НОВІТНІХ СТИЛЕУТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

У вимірах теорії та історії культури завжди є актуальним питання стилеутворювальних процесів, яке стосується культурологічного змісту мистецької творчості і є необхідним стосовно діагностики ментального роду «рухів» на кшталт виповнювання ментального поля певного культурного простору щоразу новими мислеформами. У цьому сенсі з-поміж жанрових сфер музичної творчості композиторів Закарпаття спеціальний інтерес становить саме фортепіанна музика: як найбільш абстрактний жанровий вид академічної музичної творчості, вона не лише асимілює багатющий стильовий ресурс європейської музичної культури, але також вирізняється самобутнім інтонаційно-лексичним фондом та суто ментальною характерністю.

Спостережено, однак, що на сьогодні практика дослідження фортепіанної творчості композиторів Закарпаття здебільшого акцентує лише регіонально стилістичну «колеристику» реального музичного тексту – поза досягненням реальних стилетворчих ініціатив у дусі реінтерпретаційних «рухів» культуротворення Іntenціонального періоду історії музики, які свідчать про актуальну для усього ХХ ст. ідею глобального культурного синтезу. Тобто, нехтуючи алгоритмами аналізу культуротворчих та стилетворчих ініціатив сучасні дослідники (Е. Добровольська, О. Короленко, М. Лиховид, В. Мадяр-Новак, О. Маркуш, Л. Микулинець, Л. Мокану, В. Мухіна, К. Оленич, М. Панченко, Л. Уральський, О. Юрош) не сягають узагальнення рівня професійних здатностей композиторів закарпатського краю у контексті такої «тотожності різних» (вислів К. Ясперса), як світова музична культура з усією багатоманітністю її стильових орієнтувань: неоромантизм/модерн (З. Лендел, Е. Кобулей, Д. Задор), неокласицизм («Соната» для фортепіано Д. Задора і «Сонатина» В. Теличка), модернізм з його «епіцентром» у вигляді авангардизму (наприклад, фортепіанна «Сюїта» В. Теличка) та постмодерн (фортепіанний «Дитячий альбом» В. Теличка, семантика казки у фортепіанній творчості Н. Марченкової, фортепіанні концерти-посвяти І. Мартона та Р. Меденці тощо). Важливо, зокрема, розуміти, що на Закарпатті (як і в Галичині) опанування академічними принципами музичного мислення відбувалося не лише у режимі синдрому «наздоганяння» (визначення Р. Стельмащука [6, 20]), але й «руху на випередження», що подекуди надавало привід для суджень про «стретний» характер стилетворчого процесу (визначення В. Витвицького [2, 13]).

Водночас слід враховувати, що новітня історія музичної культури позначена інтенсивним поширенням явищ неостилістики, які зобов'язують до глибинного аналізу власного

соціокультурного контексту та собі адекватного визначення власних культуротворчих ініціатив. За таких умов традиційні значення мистецтвознавчого аналізу потребують свого докорінного оновлення з огляду на постмодерні характеристики ментального поля культури. У їх числі на сьогодні пріоритет закріплено за парадигмальним значенням ідеї «філософії цілісності» та алгоритмами духовного освоєння світу, що загалом значать про визнання синергетичної наукової картини світу; зокрема – коли на передній план виступає так звана інтенціональна рефлексія (наміреність розмірковуючої спрямованості методологування та дискурсивна аналітична практика при опорі на герменевтичну модель мистецтвознавчої діяльності), завдяки чому формується можливість для оптимальних характеристик щоразу нових культуротворчих ініціатив¹. Так, з-поміж новітніх методів культурологічного аналізу, який характеризується взаємодією онтологічного та аксіологічного аспектів, особливе місце нині посідає метод «концепційного аналізу» (А. Демченко): його базовою позицією мислиться виявлення образного змісту на основі якого реалізується індуктивне «сходження від специфічно-музичного до більш ширших, культурологічних і соціологічних категорій, а через них до усвідомлення загальнолюдського змісту, закладеного у творі – виходячи з образно-семантичної природи мистецтва» [цит. за 3, 145]². З точки зору такого методу аналізу виявляється, що особливості фортепіанної творчості композиторів Закарпаття др. пол. XX – поч. XXI ст. в аспектах її витоків, персонального представництва (постаті) та перспектив розвитку доводять пересудом правомірність наміру цілісного охоплення цього творчого матеріалу як важливого сегмента української національної музичної традиції, а надто – в контексті стилетворчих ініціатив Інтенціонального періоду музичної культури³. За таких умов, отже, й надається можливість втілити ідею тлумачення здобутків закарпатських композиторів як свідчення сформованості новітньої музичної свідомості: регіональна специфіка становлення професійної музичної творчості на Закарпатті вирізняється не тільки пріоритетами становлення суто етнічної, але також національної форми ідентичності – коли внаслідок проходження процесу мікроіндивідуації був досягнутий також вимір макроіндивідуації як достойного входження у контекст «тотожності різних» в сенсі світової музичної культури⁴. Однак, у переліку стильових домінант фортепіанної творчості закарпатських композиторів періоду др. пол. XX – поч. XXI ст. фактично немає місця

---

¹ Наприклад – з огляду на новітні аналітичні алгоритми вивчення «глибинної структури музичного тексту» (визначення Л. Акоюна [1]), які долаючи обмеженість інформативних значень формально-логічного методу аналізу реального нотного тексту та переслідуючи мету цілісного охоплення музичного матеріалу як артефакту культурологічного значення зумовлюють постановку питання щодо методологічного оновлення «парадигматичних аспектів розвитку понятійного апарату музикознавства» (визначення А. Котлярєвського [4]).

² У числі подібних аналітичних ініціатив особним чином вирізняються також теоретичні позиціонування інтенціонально-культурологічного методу аналізу новітніх стилетворювальних процесів (О. Опанасюк [5]): власне інтенціональність (букв. – наміреність) якнайкраще відповідає алгоритмові формування такого знання, що є скерованим на ідею процесуального здійснення мистецького задуму – в намірі досягнення процесуального характеру існування стилетворчих ініціатив.

³ Такий постановці питання сприяє орієнтування на аналітичні алгоритми сучасної мистецтвознавчої думки з її новітніми методологічними підходами щодо розуміння реального музичного тексту як «тексту» культури.

⁴ Запорукою тому були адаптовані форми як академічного досвіду музичної творчості, так і стильових явищ європейської музичної творчості доби Модернізму, що відбувалися у так званому «стретному» характері «наздоганяння» перебігу історично актуальних для загальноєвропейського контексті стильових явищ – модерну (сецесії), модернізму із йому характерними реінтерпретаційними «рухами» та авангардним «злетом».

для пограничних «звукових експериментів» класичного авангарду чи навіть його перехідної фази у бік посткласичного авангарду (окрім опанування моделлю так званої медитативної образності). Є лише «слід» провідної для авангардизму в цілому сонористичної манери мислення, на яку ще у рамках романтичного стилю покладалися як на маневр урізноманітнення музичної виразової системи. Більше того, значне місце у фортепіанній творчості композиторів Закарпаття зайняли саме постромантичні ідеалізації – свідомі стилізація мислеформ зразка «Людина і природа», «особистість і національна традиція» тощо. Тому доволі неоднозначними є висновки стосовно тривкості як неокласичної, так і постромантичної лінії творчості закарпатських композиторів, оскільки вони сукупно співдіють також із суто модерністичною лінією – спрямованою на інновацію¹. Отже, загалом у творчості закарпатських композиторів др. пол. XX – поч. XXI ст. маємо нагоду споглядати власні стильові кореляції творення зв'язку з академічним (в сенсі класичним) досвідом в режимі «руху на випередження», коли, окрім щоразу очевиднішого сліду академізації, відбувалося також «нарощування» стильових ініціатив.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акопян Л. Анализ глубинной структуры музыкального текста: монография. Москва: Практика, 1995. 325 с.
2. Витвицький В. За океаном: зб. статей. Львів: Львівська організація Спілки композиторів України, Музикознавча комісія НТШ ім. Т. Шевченка, 1996. 132 с.
3. Консон Г. Р. Целостный анализ в контексте научной методологии. Музыкальная академия. 2010. № 2. С. 140–150.
4. Котляревський І. А. Парадигматичні аспекти розвитку понятійного апарату музикознавства. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського*. К., 2000. Вип. 7 (Музикознавство: з XX у XXI століття). С. 31–32.
5. Опанасюк О. П. Інтенціональність у просторі культури: засади, принципи, функції: автореферат на здобуття ... доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – Теорія та історія культури. К., 2014. 31 с.
6. Союз українських Професійних музик у Львові: матеріали і документи. – Львів: Львівська організація Спілки композиторів України, 1997. 144 с.

Тетяна ГРИЩЕНКО
(Київ, Україна)

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ АГРОНОМІЧНЕ ТОВАРИСТВО НА ПЕРШІЙ ВСЕСОЮЗНІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІЙ І КУСТАРНО-ПРОМИСЛОВІЙ ВИСТАВЦІ (1923)

Упродовж 19 серпня – 21 жовтня 1923 р. у Москві відбулася Перша Всесоюзна сільськогосподарська і кустарно-промислова виставка. Одним з потужних агрикультурних центрів на українських землях у 20-х рр. минулого століття було Всеукраїнське агрономічне товариство (1921–1926) [3], розташоване у Харкові по вул. Першого Травня, 10. Воно одним із перших зголосилося взяти участь у заході. Станом на початок 1923 р. до нього входили

---

¹ Слід також відзначити, що стильові та метамовні дискурси фортепіанної творчості закарпатських композиторів поч. XXI ст. вказують передусім на актуальність позиції персоніфікованої посвяти та прицільної стилізації авторського кредо фактичного засновника закарпатської композиторської школи Д Задора (у намірі поцінування стилізації народних форм музикування), а також на актуалізацію причетності до вирішального для новітнього часу дискурсу інтелектуальної «гри», що лише у собі властивий спосіб прагне осягнути виміри духовної досконалості.

17 відділень, Бюро в Києві, курси з насінництва, дослідної справи, тваринництва, організації селянського господарства. Крім того, у його віданні перебували контрольно-насіннева станція і контрольно-хімічна лабораторія в Харкові. Товариство видавало свій друкований орган суспільної агрономічної думки – «Українська Сільсько-Господарська газета».

Спеціально до виставки були підготовлені монографії А. Дедусенка «Агрономическая помощь населению Украины» і агронома С. Воробйова «Сорта главнейших полевых растений, разводимых на Украине». Остання стала одним з основних експонатів у відділі рільництва України та агропомоги і відзначена найвищою державною нагородою [2, 38].

Крім того, Всеукраїнське агрономічне товариство у Головному Будинку виставки представило низку плакатів, діаграм і картограм:

- 1) Схема тогочасної організації агрономічної допомоги населенню України – Народного комісаріату земельних справ УСРР, Всеукраїнського агрономічного товариства, сільськогосподарської кооперації, агрослужби, сільбудинків;
- 2) Схема дореволюційної агрономії Міністерства землеробства, земств, сільськогосподарських товариств;
- 3) Запровадження губернської, повітової і дільничної агропомоги в агрономії з 1888 по 1914 р.;
- 4) Розподіл агроперсоналу в Україні з 1913 по 1923 рр.;
- 5) Кількісні зміни агроперсоналу в Україні протягом 1896–1923 рр.;
- 6) Розподіл агроперсоналу за обсягом діяльності (губернська, повітова, дільнична) за 1913–1923 рр.;
- 7) Середня тривалість праці агронома на одній ділянці за відомостями 1914 р. на всій території України і по окремих губерніях;
- 8) Освітній ценз агроперсоналу в Україні 1913 і 1923 рр. (діаграми);
- 9) Програма агрономічних з'їздів 1910, 1913, 1920 і 1922 рр.;
- 10) Ступінь обслуговування агроперсоналу сільськогосподарської території України;
- 11) Кількість десятин посівних площ на одну особу агроперсоналу;
- 12) Результати агрономічної взаємодії на селянське господарство;
- 13) Три художніх плакати (Чернігівської, Харківської і Полтавської губерній);
- 14) Основні висновки анкетування Всеукраїнського агрономічного товариства за 1923 р. про результати агрономічної роботи серед селянства України.

Також були репрезентовані періодичні фахові видання: «Українська Сільсько-Господарська газета» (1922–1923), «Труды агрономических съездов» та «Портреты деятелей по агропомощи на Украине». Крім загальної характеристики агрономічної допомоги населенню, яку надало Всеукраїнське агрономічне товариство, Харківська, Полтавська, Одеська, Чернігівська та Київська губернії ілюстрували у різноманітних експонатах методи і результати агрономічної допомоги населенню, а також сільськогосподарські брошури, плакати, листівки, агітаційні накази тощо. Так, Одеський губернський комуністичний відділ наочно презентував надання агрономічної допомоги приміському населенню м. Одеси. В окремому Українському павільйоні експонувалася модель агровізки і громіздка модель (6 розсувних столів) районного агрономічного землевпорядної ділянки [1, с. 30–31]. Її опис вміщено у № 4 журналу «Донецкий Землеустроитель» за 1923 р.

Здійснений історико-науковий аналіз участі Всеукраїнського агрономічного товариства на Першій Всесоюзній сільськогосподарській і кустарно-промисловій виставці засвідчив, що про значний внесок громадського осередку у розвиток сільськогосподарської дослідної справи, зокрема щодо агрономічної допомоги населенню. У свою чергу, ці напрацювання мали стати підґрунтям для подальшої ретельної роботи з відновлення народного господарства, підвищення якості сільськогосподарської продукції; залучення до співпраці різноманітних організацій і товариств наукового та практичного спрямування, кооперації, колективів й інших галузевих виробничих одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агрономическая помощь населению Украины. *Украина на первой Всесоюзной Сельско-Хозяйственной Выставке в Москве 19 августа – 21 октября 1923 года* / УССР, Народный

Комиссариат Земледелия, Украинский Выставочный Комитет. М.: Отдел печати Наркомнаца, 1923. С. 28–31.

2. Крестьянское полеводство Украины. *Украина на первой Всесоюзной Сельско-Хозяйственной Выставке в Москве 19 августа – 21 октября 1923 года* / УССР, Народный Комиссариат Земледелия, Украинский Выставочный Комитет. М.: Отдел печати Наркомнаца, 1923. С. 28–39.

3. Шарплатий В. Г. Створення Всеукраїнського агрономічного товариства у 20-х рр.: програма, завдання, персоналії. *Гілея*. 2011. Вип. 50. С. 134–142.

Мирослав ЕКМАН
(Мукачеве, Україна)

ЕСТЕТИЗАЦІЯ ХУДОЖНІХ ОБРАЗІВ «ДОБРЕ ТЕМПЕРОВАНОГО КЛАВІРУ Й. С. БАХА У МУЗИКОЗНАВСТВІ

Збірка поліфонічних творів «Добре темперований клавір» Й. С. Баха являється енциклопедією Бахівських образів, в якій композитор розкриває складний внутрішній світ людини, її могутню сферу поглядів, думок, ідей та почуттів. Як і більшість інструментальних творів композитора, цикл «ДТК» відноситься до сфери непрограмної музики, тобто в ній немає назви, не існує авторських вказівок на конкретний сюжет або поетичний задум. Але широкі образні та жанрові зв'язки допомагають проникнути в прихований зміст бахівської музики.

Ці музичні образи були невіддільні від їхнього свідомого та етичного осягнення: коло втілюваних емоцій обмежувалося визначеними гранями, на які вказували в своїх музично-теоретичних трактатах видатні науковці бароко – К. Бернхардт, А. Кірхер, Й. Маттезон, в яких згадуються різні стани душі та афекти («душевні переживання»), котрим відповідали ті чи інші музично-виразові засоби, які послуговуються вираженням визначених станів афектації. Наприклад, перенасиченість хроматикою, дисонансні гармонії, акордові затримання, обрив – переривання розташувань дисонансу – всі ці засоби передають емоцію страждання (наприклад, фуги – *cis-moll*, *f-moll*, *fis-moll* з 1 тому). Емоції радості та святкування пов'язувались з діатонічними ходами, насамперед з рухливим темпом (наприклад, прелюдії і фуги *Cis-dur* або *Fis-dur* з 1 тому або *D-dur* – з 2-го).

Як відзначає музикознавець М. Друскін, «...страждання та радість співіснують у Баха як невід'ємні та нероздільні полюси Буття... радість породжена залученням до гармонії, а страждання – відходом від неї. Між ними простежується безкінечне розмаїття відтінків психічних станів» [1].

Дослідниця Г. Леонова в статті, присвяченій «Добре темперованому клавіру» Й. С. Баха, підкреслює на переважанні помірності як самостійного афекту, який є провідним над всіма іншими: «В самому афекті страждання у Баха завжди є деякі стримуючі мотиви, які не дозволяють вирватись цій емоції бурхливим потоком... внутрішній трагізм та скорбота ніколи не досягають тієї крайньої точки експресії, яка пізніше буде властива їх вираженню» [2].

Варто зауважити, що типовість музичних образів допускає деяке групування прелюдій і фуг за виразальними та жанровими ознаками, за подібністю (не дивлячись на безкінечність відтінків) та емоційним змістом. Наприклад, фуги *c-moll* (1 том), *C-dur* (2 том), *Cis-dur*, *G-dur* (1 том) можна віднести до творів, в яких дуже тонко виявлена тематика танцювального складу (цим фугам інколи притаманний скерцозний характер).

Центральне місце займає велика група прелюдій і фуг глибоко-ліричного характеру. Вони виділяються з-поміж решти особливою серйозністю думки, інтенсивністю внутрішнього розвитку. В них розкривається вражаюча глибина та багатогранність натхненної бахівської лірики. В кожній п'єсі цієї групи наявні завжди нове висвітлення теми, або її переворот: патетичний або

трагедійний, просвітлено-печальний або рішучо-спостережливий, філософсько-самозаглиблений або скорботно-ліричний.

В «ДТК» наявні тематичні зв'язки між прелюдією і фугою відсутні. Тим не менш, їхнє об'єднання не обмежується загальною тональністю; існують внутрішні зв'язки, зумовлені ідейно-емоційним змістом, які проявляються по-різному. Таким чином, різноманітність прийомів співвіднесення та об'єднання двох різних п'єс в єдине ціле.

В прелюдії частіше всього не було виявленої теми і рух йшов хвилеподібно від початку до кінця. Внаслідок цього виникає єдиний образ, який розкривається в потоці руху, без виділення її розділів. Це тривале, «плинне» становлення образу можна сподобити відображенню в ріці. На противагу подібному методу fuga зосереджує увагу на темі як зерні образу, багаторазово проводячи її. Образ виникає єдиний, але більш чітко окреслений, ніби охоплений об'ємно, з різних сторін.

Прелюдія і fuga бувають зіставлені як дві різні поліфонічні форми, два різних розуміння того, що таке образ. Fuga може втілювати будь-які образи – ліричні, героїчні, величні, скорботні, радісні, спокійно-зосереджені, ідилічні і т.д. Прелюдія в образному змісті теж немає ніяких обмежень.

Відомий російський піаніст та теоретик бахівського мистецтва Я. Мільштейн у книзі «Добре темперований клавір» Й.С. Баха та особливості його виконання» пише: «...ніколи ще музичний твір зі строгою дидактичною установкою не мав стільки величезної естетичної значущості. Ніколи він не містив у собі такої кількості художніх відкриттів, ніколи не був заснований на такому піднесеному поетичному настрої» [3].

Науковець детально висвітлює проблему інструментальної адресованості даного твору. Враховуючи, що в часи Й. С. Баха під словом «клавір» розумівся клавішний інструмент: як орган, так і клавесин, або клавикорд, а сучасне фортепіано («Hammer-klavier») знаходилось в доволі примітивному та зародковому вигляді. Я. Мільштейн припускає, що, скоріш за все, «ДТК» був написаний для всіх цих інструментів відразу, оскільки на жодному з них ця музика не втратила своєї величі, або для якогось ідеального клавішного інструменту, появу котрого композитор передбачив і яким стало фортепіано [3].

Отже, підсумовуючи сказане, можемо констатувати, прелюдії і fugи – це вище вираження бахівського поліфонічного письма в музиці для клавіру. Це єдність двох п'єс, т. зв. «малий цикл». Два томи поліфонічної збірки «Добре темперований клавір» скомпоновані за однаковим формальним принципом: кожна прелюдія і fuga являє собою окремих твір, об'єднаний загальною тональністю, наприклад, прелюдія і fuga C-dur, прелюдія і fuga cis-moll і т.п. Таким чином, в послідовному хроматичному порядку охоплюється все коло дієзних та бемольних тональностей мажорного й мінорного ладів. Отож, враховуючи всі художньо-образні лінії прелюдій і fug Й. С. Баха, вважаємо, що поліфонічна збірка «ДТК» має культурологічно-естетичну цінність в історії виконавства та фортепіанній педагогіці минулого та сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Друскін М. Клавірна музика Іспанії, Англії, Нідерландів, Франції, Італії, Німеччини XVI–XVIII століть. Ленінград: Державне музичне видавництво, 1960. 285 с.
2. Леонова Г. Музичні афекти в «Добре темперованому клавірі» Проблеми стилю та інтерпретації мистецтва бароко. МДК, 2001.
3. Мільштейн Я. Добре темперований клавір та особливості його виконання. М.: Вид. дім «Класика-XXI», 2004. 352 с.
4. Швейцер А. Йоганн Себастьян Бах. М.: Вид. дім «Класика-XXI», 2011. 808 с.

ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЇ СИМВОЛІЗМУ У ВОКАЛЬНОМУ ЦИКЛІ С. ВОРОБИЙОВА «МАЯТНИК» НА ВІРШІ Ю.БАЛТРУШАЙТІСА

Як відомо з історії розвитку людства, будь-які зміни в суспільному житті знаходили відбиття в мистецтві. В мистецьких творах створюються образи, які вражають найбагатшими нюансами передачі життєвих колізій. У XIX столітті як протест проти міщанства, позитивізму, реалістичної теорії та натуралістичного роману, виник літературно-мистецький напрям – символізм. Основу творчості особливого стилю складала незвичні словосполучення, таємна Ідея, яка втілюється в почуттєву форму і має спорідненість з людськими діями, картинами природи. Герой творів символізму прагне до тиші, самотності, які шукає у горах, на загублених доріжках, у келіях монастирів тощо. Образи символізму ускладнюються через різні асоціації, нахил до містичності, таємничості. Сучасні митці часто звертаються до пам'яток минулого, і важливим є те, що молоді музиканти і композитори звертаються до літературних творів різних країн і епох.

Святослав Воробійов – один з таких молодих композиторів. Закінчивши у 2010 році магістратуру по класу композиції у Донецькій музичній академії ім. С. Прокоф'єва (клас О. В. Скрипника), Святослав протягом трьох років продовжив навчання в Харківському державному університеті мистецтв ім. І. Котляревського у якості асистента-стажера кафедри композиції (клас В.С. Мужчиля). За роки навчання було написано багато інструментальних мініатюр, але в той же час яскраво проявилось і його тягіння до крупних форм. У 2014 році композитор вступив до Національної спілки композиторів України з творами крупної форми – Концертом для тромбону з оркестром, Сонатою для віолончелі та вокальним циклом «Маятник» для баритона та фортепіано.

Вірші литовського поета-символіста кінця XIX – початку XX століття Юргіса Балтрушайтіса привернули увагу сучасного молодого музиканта-композитора тонким психологізмом, духовністю, витонченістю, мальовничістю. Для створення вокального циклу для баритона і фортепіано композитор обрав шість віршів Ю. Балтрушайтіса, написаних російською мовою: Аккорди, Альпийский пастух, Комары, Восхождение, Метель, Маятник. Кожний з номерів циклу є самостійним за структурою, тональним планом, протяжністю. Для визначення та конкретизації образного змісту номерів враховані певні умови, жанр твору, основна тема, характер замислу. Через емоційне опосередкування відбувається вплив на слухача, на його сприйняття та емоції. В циклі провідною ідеєю є захоплення природою, її явищами, вдячність небесам за людське життя і, разом з тим, – відчуття неминучості закінчення життєвого шляху. Нема сумніву, що світ віршів Балтрушайтіса збігся з внутрішнім світом молодого композитора, і це стало однією з причин створення такого циклу. Драматургічно номери циклу розміщені так, що вони в тій чи іншій мірі контрастують між собою за темою, побудовою, темпом, фактурними особливостями.

Перший номер – Аккорди. Adagio. Це є пасторальний настрій, картини захоплення від видів природи. Прозорі, імпресіоністичні за звучанням акорди надиhaють на піднесеність настрою. Але за канонами символізму, під настроєм від спостереження зелені лісів, ніжного світанку прочитується додаткова лінія «сюжету». Ранок – це дзвони в храмах, але яскравий полудень породжує вже «жарке тріпотіння у серці», насторогу. «Сире простирадло» надвечір'я вже несе не високе захоплення, а «тремтіння у серці». Попереду - ніч, «неземний край над безоднею». Це немов би перше попередження про те, що будь-яке життя має своє завершення. Маленька людина з маленьким серцем має багато страхів, а погляд її направлений до неба, до «довічної зоряної таємниці» якого улітають наші душі. Фактура фортепіанного супроводу акордова, дуже цільна. Саме ці акорди ведуть людину до усвідомлення краси і таємниці життя.

Альпийський пастух. *Adagio*. Цей номер увесь побудований на звукозображеності. У вокальній партії багато орнаментики, яка імітує гру пастуха на сопілці та тірольський наспів. Пастух пасе стадо в горах та водночас розмірковує про любов до Бога, природи, життя. Під час вокальних розспівів партія фортепіано дуже стримана. У акордових співзвуччях можна почути певну схожість з акордами з першого номеру циклу. Тріолі, секстоли, форшлаги, трелі складають відчуття простору та піднесеності.

Комары. *Andantino*. В цьому номері майже вперше провідна роль надана партії фортепіано. Швидкий темп, короткі дрібні тривалості, велика кількість хроматизмів складають картину нескінченної «гри» хороводів комарів. Такі прийоми додають певної зловісності образу, легко прочитується й сарказм віршу: автор називає цих комах «тлінними істотами», які водяться в застійних водах та ускладнюють життя своєю чорнотою. Але вже дуже скоро настане вечір, і все заповнить « сум стоячих вод». Будь-яка гра у житті має певний строк, і вже зоря догорає на горизонті.

Восхождение. *Adagio*. Ця пісня була присвячена композитору О. Скрябіну, з яким поет мав дружбу. В цьому номері трагічність життя вже не прикривається малюнками природи або прислуханнями до дзвонів та пісень. Тут – трагедія людської самотності, подорожного, який долає безлюдні гірські перевали. Усе життя, на думку автора, – це короткі сполохи блискавки та смирене світло молитви, а вся земля – територія принесення жертви зоряному небу. Образ трагічного осмислення життя доповнюється і партією фортепіано. Фактура досить щільна спочатку, але потім розростається від одноголосного викладу до три-чотириголосся. З додаванням акордових пластів, нашарувань образ стає більш напруженим і не має розрядження цієї напруги.

Метель. *Vivace*. Дуже жива картина заметілі з її вихорами, примарними видіннями, завиванням. Фортепіано в цьому номері несе основне смислове та виразне навантаження. Саме його партія створює інтонації невблаганності натиску, стихійності, що є основною рисою музичного образу.

Маятник. *Grave*. Підсумок людського життя. Образ невимомимої неминучості в механічній ході, мірному розкачуванні інтонацій, остінатному ритмі. В ньому нема тематичного розвитку – тільки ритмічна хода. В невеликій коді стилізація *Dies Irae* – як остання крапка в підрахунку часу життя.

У творах С. Воробйова можна спостерігати залучення до музичного та літературного матеріалу елементів духовної тематики, що не порушує українських традицій музичної творчості, а, навпаки, зберігає та продовжує їх. Традиційність проявляється і в тому, що пісні циклу можна виконувати як окремі номери, тому що вони мають кожний свою форму, ладотональну організацію. При широкому використанні суто сучасних гармонічних комплексів, композитор зберігає тональну основу. Циклом «Маятник» автор продовжив національні та західноєвропейські традиції об'єднання пісень у цикли, надаючи цим певної вагомості та значущості літературним та музичним образам.

Алла ЗЯКУН
(Суми, Україна)

ПАМ'ЯТКООХОРОННІ ЗАХОДИ НА УКРАЇНІ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

Встановлюючи державну охорону пам'яток культури, Радянська влада проголосила збереження культурно-історичних цінностей всіх народів, що входили до складу Російської імперії. Тому 24 листопада 1917 р. РНК і ВЦВК прийняло рішення «Про передачу трофеїв українському народові» [1, 3], які були відібрані в Україні ще за Катерини II. Перші пам'яткоохоронні заходи були здійсненні в Україні у січні 1919 р., коли при Харківському

губернському відділі Народної освіти було створено дві секції – музейна та охорони пам'яток. До повітових, волосних Рад та ревкомів Полтавської, Київської, Чернігівської та Катеринославської губерній було відправлено звернення, в якому вказувалося вжити невідкладних заходів щодо охорони історико-культурних цінностей залишених попередніми власниками. В умовах тодішніх військово-політичних протистоянь постала потреба створення державного органу, який би здійснював керівництво і координацію по збереженню культурного надбання в загальноукраїнському масштабі. Тому в лютому 1919 р. в Харкові був створений Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІС).

В цей же час важливе значення для охорони пам'яток культури України мало формування правової бази. Декретом Радянського уряду України від 1 квітня 1919 р. всі історичні та художні цінності на території республіки передавались у відання Народного Комісаріату освіти. По всій Україні стала проводитися націоналізація історико-художніх цінностей. Їй підлягали, в першу чергу, музеї, маєтки і садиби, історико-краєзнавчі і художні заклади найбільших міст України. Так, у червні 1919 р. спеціальним декретом на основі націоналізованих зібрань Б. І. та В. М. Ханенків було створено Музей Всеукраїнської Академії наук (з 1934 р. Київський державний музей західного і східного мистецтва). Цим же декретом було націоналізовано зібрання творів мистецтва О. Г. Гансена, на основі яких був створений Третій державний музей, а також Київський художньо-промисловий і науковий музей, що отримав назву Першого державного музею (з 1924 р. Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка, а з 1965 р. Державний історичний музей УРСР). В цьому ж році був оголошений власністю республіки і заповідною ділянкою Голосіївській ліс, що належав раніше Києво-Печерській лаврі (колишня Голосіївська пустинь). Завідування ним було покладено на Українську Академію наук, а на території самої Лаври був створений Музей релігійного культу [3, 107].

Початкові постанови радянського уряду та діяльність ВУКОПІСа створили певні передумови для розгортання музейного будівництва і з 36 музеїв на 1917 р. на базі ревізованих колекцій на 1922 р. було організовано нових 63 музеї [4, 188]. Такою ж багатообіцяючою була й середина двадцятих років. У червні 1926 р. ВУЦВК і РНК УСРР затвердили «Положення про пам'ятки культури і природи» [2, 27]. За цим документом розпочалася державна реєстрація і класифікація нерухомих пам'яток, їх наукове дослідження, створення мережі історико-культурних і природничих заповідників, музеїв та інших закладів культури. Було розроблено перспективний план історико-археологічних досліджень, за яким в 1928 р. вже працювали наукові експедиції в 30 (із 40) округів України. Зокрема, велись дослідження в Ольвії, відновилися археологічні розкопки античних пам'яток на о. Березань. В різних районах України працювали наукові експедиції, очолювані О. Федоровським, М. Макаренком, Ф. Козубовським, С. Гамченком. Навесні 1927 р., у зв'язку з будівництвом Дніпрогесу, розпочалися історико-археологічні дослідження Запоріжжя, які очолив Д. Яворницький. Його експедиція виявила і врятувала численні пам'ятки матеріальної культури різних епох на території від Дніпра до Кичкасу. Сотні ящиків з археологічними знахідками були відправлені до Києва, Харкова, Дніпропетровська. Тільки Дніпропетровським музеєм було зареєстровано у ці роки 36 936 предметів історико-археологічного значення, які чекали свого подальшого наукового дослідження [1, 4].

Однак так тривало не довго, наприкінці 1920-х років культурний поступ українського народу був перерваний авторитарними діями партійного керівництва. Справа охорони пам'яток почала різко занепадати. Поширення нігілістичного ставлення до пам'яток старовини набуло теоретичного обґрунтування. За періодизацією М. Покровського, всі пам'ятки минулого розглядалися як архітектурно-художні твори, які відтворюють у собі епохи феодалізму та капіталізму. За цією ж схемою розглядали всі питання охорони, дослідження, використання та популяризації пам'яток. Вважалося не обов'язковим зберігати пам'ятки старовини, що ідеологічно відповідали інтересам колишніх панівних класів. На практиці це призводило до

нищення і безгосподарського використання старовини, особливо культового характеру: монастирів, церков, а також садиб історико-культурного призначення.

У 1929 р. розпочалася реорганізація історичних та історико-краєзнавчих музеїв. Головна сутність тогочасних змін полягала в тому, що пам'ятки археології, історії, твори мистецтва надмірно доповнювали схемами, діаграмами, виставками на політичні теми. Змінювались погляд і оцінка на головну роль самої пам'ятки в експозиції. Принцип предметності, тобто культурно-історичного артефакту, підмінювався наочним ілюструванням різних схем. Все це посилювало нігілістичне ставлення до пам'яток українського культурно-історичного минулого. А практика подальшого руйнування пам'яток, що визначалася тоталітарним адмініструванням, нехтуванням історичних і національних традицій, безкультур'ям, спустошила духовність українського народу та позбавила його національних шедеврів культурно-історичної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. Злочин проти пам'яті. Про нищення культурних цінностей на Україні (1927–1941 рр.). К.: Знання, 1991. 48 с.
2. Законодавство про пам'ятники історії та культури / Збірник нормативних актів. Під ред. О. Н. Якименка. К.: Політвидав України, 1970. 464 с.
3. Очерки истории Киево-Печерской Лавры и заповедника. Киев: Радянська Україна, 1992. 288 с.
4. Слущкий О. Б. Радянське і культурне будівництво на Україні в перші роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни (1926–1929 рр.). Київ, 1957. 210 с.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ
(Дрогобич, Україна)

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПОЛІТВІХОВНОЇ РОБОТИ У ВО 4 «ГОВЕРЛЯ» (1944–1945)

Від морально-психологічного стану особистості безпосередньо залежить її щоденна діяльність. У разі підвищується проблема морально-психологічного стану під час військового протистояння. Саме тому у 1944 р. у військових округах, тактичних відтинках, куренях, сотнях, чотах і навіть ротах запроваджувалась обов'язкова посада політвиховників. Саме на їхні плечі, як і на референтів пропаганди ОУН, лягав чи не найбільший тягар відповідальності за морально-психологічний стан не тільки кожного бійця, але й місцевого мешканця, де дислокувався той чи інший повстанський підрозділ. На політвиховників покладалися серйозні завдання: підвищити бойовий дух бійців, а відповідно й бойову здатність армії, кожного партизана у необхідності та правильності боротьби, самопосяту, дисциплінованість, налагодити зв'язок повстанців із народом. У всіх вишкільних програмах на політичні заняття відводилося найбільше навчальних годин. На відповідальні посади політвиховників потрапляли твердо переконані, ідейні особи, які глибоко розуміли суть націоналістичної ідеології. При цьому вони мали бути бездоганними, зразковими бійцями як зовнішнім виглядом, вчинками, так і мораллю. Серед рис характеру відзначалися витривалість, обов'язковість, відважність, жертвовність, відданість справі, наявність характеру, ініціативність, рішучість, волевільна почала.

До завдань політвиховників Воєнної округи входило: а) стежити за дотриманням політичної лінії; б) політично виховувати вояків УПА; в) за наявності часу допомагати командирі ВО (штабу) працювати, нагляд над правильним зберіганням усіх військових припасів організації, опіки над пораненими тощо; г) пояснювати воякам УПА важливість дотримання військової таємниці. Водночас політвиховник ВО: а) проводив політичну роботу з цивільним населенням, тим самим зв'язував народ з УПА, паралельно дбав про належне ставлення стрільців до населення; б) проводив пропагандивну роботу серед іноземців на території, де могли зупинитися та діяти відділи УПА; в) допомагав організувати іншонаціональні відділи при УПА та

залучав їх до спільної боротьби. За інструкцією політвиховником УПА міг бути тільки член ОУН. Політвиховну роботу УПА проводив начальник політвиховного відділу при КВШ, який користувався старшинським ступенем. Його військовим і організаційним зверхником був шеф КВШ, а діловим – референт пропаганди крайового проводу ОУН. Політвиховник ВО входив до складу штабу ВО. Його військовими зверхниками були шеф ШВО, начальник політвиховного відділу при КВШ; він мав також ділові стосунки з окружними референтами пропаганди. За умови наявності значної кількості відділів УПА на терені ВО політвиховник добирав собі співробітників. Політвиховник куреня входив у склад курінного Штабу в якості заступника курінного по політвиховній роботі, а також входив у склад курінного почоту. У нього військовим зверхником був курінний, діловим – політвиховник ВО. Водночас йому підпорядковувалися сотенні політвиховники. Сотенний політвиховник користувався правом старшого підстаршини, входив у склад сотенного почоту та був заступником сотенного по політвиховній роботі. Якщо сотня входила в склад куреня, то його військовим зверхником був сотенний, а діловим – курінний політвиховник. Якщо сотня діяла самостійно, то діловим зверхником сотенного політвиховника був політвиховник ВО. Політвиховник самостійної чоти входив до складу чотового почоту і був заступником чотового по політвиховній роботі, користувався правом молодшого підстаршини. При цьому у нього військовим зверхником був чотовий, а діловим – політвиховник ВО. Ройових політвиховників призначали лише тоді, коли чота діяла окремими роями. У ройового політвиховника військовим зверхником був ройовий, а діловим – чотовий політвиховник.

Визначалися форми політвиховної роботи у відділах УПА: гутірки, політвиховні наради тощо. Водночас політвиховна робота серед населення проводилась у формі військово-пропагандивних рейдів, масових зборів, мітингів; групових чи індивідуальних роз'яснювальних розмов командирів чи бійців з населенням. Політвиховна робота реалізовувалася і через пісні, а по можливості через театральні вистави, концерти.

Керівники повстанців розуміли, що для подальшої боротьби і досягнення мети потрібні не окремі успішні бої чи організаційні заходи, а ретельно поставлена політико-виховна робота. При цьому пропагандисти несли повну відповідальність за своєчасне і безперервне передання друкованих видань у відділи УПА. Після закінчення Другої світової війни націоналістична пропаганда й агітація набуває ще більшого значення, ніж у попередній період. За допомогою різних форм і методів популяризація ідеологічних засад ОУН і УПА охоплювала не лишень повстанців, але й спрямовувалася на різні верстви українського населення.

У даній публікації подаємо нещодавно віднайдений документ: першими двома наказами закріплюються прибулі військові підрозділи за конкретними підпільними боївками, третім, четвертим та п'ятим розподіляються прибулі частини на конкретні адміністративно-територіальні одиниці, шостий документ показує пропагандистську та бойову активність українських націоналістів. Важливість останнього документа полягає і у тому, що він наводить відсоткові цифри (на нашу думку, вони, щоправда, завищені) участі населення у виборах. При цьому бачимо, що вони відрізняються від партійних цифр із результатом у 99,9%. Саме останній проливає світло на проблему фальсифікацій результатів голосування. Аналогічних документів, на жаль, обмаль.

У публікації максимально збережено лексику, авторські та редакторські особливості джерел. Без змін подано власні та географічні назви. Виправленню підлягали лише найбільш очевидні граматичні огріхи. Кожен документ супроводжується легендою, в якій зазначено місце зберігання документа (назва архіву, номер фонду, опису, справи, аркушів).

Інструктивна вказівка політвиховникам ВО 4 «Говерля» (28 жовтня 1944 р.)

УПА-3 28.X.1944 р.

КВШ VI.

Для внутрішнього вжитку політвиховників ВО

До часу появи основної інструкції щодо змісту політвиховної роботи в УПА на найближчий час нової підбільшовицької дійсності, тимчасово подаю наступні напрями:

1 / Основним завданням зробити моральну підготовку вояцтва УПА до важкого періоду боротьби, що ним являється підбільшовицька дійсність, а зокрема зима в цій дійсності.

2 / Проінформувати вояцтво про стан боротьби на всіх українських землях;

3 / Довести до відома політичну лінію ОУН;

4 / З'ясувати особливі завдання УПА на сьогодні

До 1/ Морально підготувати вояцтво сьогодні – це зн. вказати йому перспективи нашої боротьби, показати можливості нашої виграної. Це осягнемо коли вкажемо, що міжнародна ситуація розвивається в напрямі наростання конфлікту між ССРСР і західними альянтами, а беручи до уваги внутрішні українські відносини – вказуючи на величезний розрив нашої боротьби в останні десятиліття, а зокрема в останні роки, вказуючи далі, як даремними були всі намагання окупанта нас знищити.

Морально підготувати вояка – це навчити його правильно розуміти поняття «боротьба». Вказати йому, що боротьба за самостійність, вимагала постійно дотепер і вимагає особливо тепер, величезних жертв. Жертви ці – це самий великий вклад в боротьбу майна, багатьох людських існувань, величезного, здавалося б надлюдського зусилля. Виказувати вояцтву, що театральними виставами та концертами держави ніколи не будеється, а будеється її лише збройною боротьбою. Боротьба ця проводилася постійно дотепер так, як і сьогодні в дуже важких умовах.

До 2/ Про самостійницьку боротьбу всіх українських земель, інформувати вояцтво на підставу інформаційних звітів. Особливо звернути увагу на використання всіх відомостей з ПЗУЗ.

До 3/ Не задовольнитись самим тільки інформуванням про наше політичне становище в різних справах /напр. наше ставлення до мобілізації, наше сьогоднішнє ставлення до поляків/, але старатися його широко відомими фактами аргументувати, так, щоб стрільцеві стало ясно, чому саме таке ставлення до поодиноких справ таке, а не інше.

До 4/ Звернути увагу на такі моменти, як політично-пропагандивні завдання УПА сьогодні, її роля як месника народних кривд.

Поза обов'язком здійснювати подані загальні напрями в місяці листопаді перевести з вояцтвом такі гутірки:

1 / Перший Листопад, 2/ Базар, 3/ Шляхом Дивізії СС-Галичина, чи шляхом УПА?, 4 / Бойове побратимство, 5 / Шана полеглим.

До 1/ Зреферувати історичний перебіг листопадового зриву /на підставі широкої доброї історії, чи споминів/. Звернути увагу на такі моменти: а/ обстановка в якій заіснував Перший Листопад, і політична міжнародна обстановка в переломних моментах на українських землях в цій війні. Виказати, що з упадком воюючих імперіалістичних держав, що поневолювали Україну /Росія, Австрія/. На звалищах тих держав твориться зовсім новий порядок, приготований так боротьбою поневолених народів, як і загальними політичними ідеями, що тоді почали здобувати право горожанства, в світі /Ідея самовизначення народів в вільсонівських точках/. Такий момент у цій війні ще не прийшов. По упадку Польщі в Західну Україну прийшли більшовики, після вибуху німецько-більшовицької війни на зміну більшовицької окупації прийшла німецька. Воюючі держави окупанти ще не впали. Отже не слід оцінювати сьогоднішньої ситуації, якщо йдеться про

міжнародну обстановку, більш несприятливої, як в 1918 р. Тоді був кінець війни, тепер він щойно наближається.

Звернути увагу на рішення роль революційної групи – авангард в політичній боротьбі, хоча є вона меншістю в даний момент. Такою меншістю в день Першого Листопада була саме групи старшин з Вітовським на чолі. Вільність українських політиків не могла зрезигнувати [...] методів боротьби навіть тоді, коли всі інші народи почали збройну боротьбу за закріплення своєї самостійності. Вони всі сиділи в Відні, тоді як у Львові dokonувався переворот і не було навіть з кого створити політичної влади. Подібна до деякої міри ситуація була в нас ще недавно, коли та одна група українських політиків не могла, йдучи за старими навиками [...] з організації збройних відділів при чужій окупантській армії і в той спосіб намагалася «класти підвалини» під майбутню українську армію. Історія двигає все вперед правильна інформаційна політика безпосередньо революційна боротьба.

в/ Сильно підкреслити, що боротьбу перерізує все збройна сила. Лише завдяки їй ця боротьба була поставлена на належний рівень в 1918 р. лише завдяки їй ми виграємо її тепер.

г/ Звернути увагу, що лише завдяки тому, що український народ не піддається зневірі з кінцем минулої війни, він створив героїчну сторінку визвольних змагань. Ми мусимо морально сильно [...] якнайдовше в цій війні, тому що все щойно перед нами.

До 2/ Звернути увагу на умовини, в яких відбувся другий Зимовий Похід / без обуви, без одягу, в голоді, в погану листопадову погоду / і на патріотизм учасників походу, висказаний словами козака Щербака: «Краще в могилу ляжемо, а до вас, й більшовицьких зайд служити не підемо».

До 3/ Скапіталізувати для нас сумну долю СС-Дивізії-Галичина розглянути цю справу по таким точкам: а/ німецький плян і плян УПА в справах СС-Галичина, б/ пропаганда німців і УЦК в справах Дивізії, в/ становище ОУН та УПА до неї, г/ доля Дивізії, д/ ріст УПА.

До 4/ Вказати на бойове побратимство як одну з кращих чеснот бійця УПА та основний обов'язок. Подати приклади позитивні і негативні. Старатися виробити у бійця зрозуміння до тієї справи.

До 5/ Справу ставити так: кожна жертва в нашій боротьбі це свята жертва. Ті, що впали заслуговують на найвищу шану. Пам'ять про них не сміє загинути. Не сміємо лишати polegлих повстанців не похороненими. Коли падають жертви, то нехай ростуть могили, які говоритимуть всім, за що полилася кров.

Серед командирів повести роботу під гаслом: «Командир головне джерело моральної сили бійця». Від командира залежить в звичайній мірі, як вояцтво витриває зиму. Від командира залежить доля відділу. З населенням влаштувати мітинги з доповідями на тему: «Перший Листопад, Шляхом СС-ДГ чи шляхом УПА. Підкреслювати, що лише співпраця народу з УПА допоможе йому побідно вийти з тяжкого періоду що перед нами.

Слава Україні!

Приватний архів В. Ільницького. Ф. Архіву СМЕРШу ПрикВо. Т. 3. Арк. 214–215.

Ярослав КАЛИНИЧЕНКО
(Суми, Україна)

РЕГІОНАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ КОМПОЗИТОРСЬКОЇ ШКОЛИ

Дослідження художнього внеску композиторів України другої половини ХХ століття є однією з об'ємних і недостатньо досліджених сторінок мистецтвознавства. Означений період характеризувався особливою, динамічною і швидкоплинною ідейною, загальноестетичною та музично-стильовою проблематикою, що визначало індивідуальний художній внесок композиторів та усієї когорти українських митців [4]. У післявоєнний час композитори звернулися

до великих музичних форм, що дозволило розширити тематику та жанри, поглибити образну сферу, підвищити майстерність. Важливе місце тут займали твори, зорієнтовані на використання здобутків авангарду 1950–1960-х років і поставангарду 1970–1980-х років. Проте в Україні, як відомо, розвиток авангардних тенденцій спостерігався переважно в Київській композиторській школі.

Основи харківської композиторської школи закладалися у 20-х роках минулого століття, коли Харків був столицею Радянської України. Орієнтований на європейську культуру, переважно російськомовний, Харків розвивався як місто космополітичне, динамічно спрямоване у майбутнє. У створеній 1917 р. Харківській консерваторії класом композиції керував професор С. Богатирьов (1890–1960 рр.). Високоерудований у класичній музичній спадщині й у сучасному йому європейському музичному мистецтві, С. Богатирьов давав своїм учням академічну школу справжнього столичного рівня. Він виховав плеяду талановитих українських композиторів: А. Штогаренка, Ю. Мейтуса, В. Борисова, Д. Клебанова, Б. Яровинського, М. Коляду. Зусиллями цього педагога-подвижника харківська композиторська школа набула в Україні статусу провідної [3]. Один із учнів С. Богатирьова – композитор і диригент Д. Клебанов (1907–1987 рр.) – суттєво збагатив вітчизняну та європейську музичну мову ХХ ст. В якості педагога він сприяв творчому становленню композиторів В. Губаренка, І. Ковача, В. Золотухіна, Б. Буєвського, А. Боярського та В. Бібіка [2].

У Харківській композиторській школі (одна з найбільш успішних в Україні з підготовки професіоналів митців) у 50–60-х роках авангардні тенденції не отримали спеціального розвитку, а переважно створювалася «офіційна музика» доби соціалістичного реалізму, в якій переважали твори, написані на «соціальне замовлення» (А. Штогаренка, Ю. Мейтуса, В. Борисова, В. Губаренка [3, 5]. Тематика партії, щасливого радянського життя та соціалістичної праці, трудового ентузіазму мас у той час втрачає статус канонічних, але не втрачає при цьому своєї значущості. У той же час усі новаторські пошуки неофіційно гальмувалися. Така двоїстість була адекватна самій атмосфері того часу, в якій поєднувалося опозиційне – критика сталінізму – та офіційне – збереження фундаменту комуністичної ідеології. У 60-х роках (період «хрущовської відлиги») було тимчасово послаблено тоталітарний режим. Тоді «шістдесятники» виступали на захист національної мови і культури, свободи творчості. Формування їх світогляду відбувалося під впливом гуманістичних традицій Заходу і зростає інтерес до спадщини власної культури.

У 70-ті роки українська музика пережила як ніколи раніш бурхливий час. Основою його були реалії радянського життя, ті повороти історії, результатом яких став період так званої відлиги, лібералізації, поживлення духовного життя, вихід зі штучної ізоляції радянського мистецтва від світового художнього процесу.

Починаючи з 80-тих років, на перший план виступила молода плеяда композиторів, які вже звільнилися від старих ідеологічних тоталітарних догм, а взірцями сучасного музичного мистецтва стали твори композиторів світового рівня Росії, Сполучених Штатів Америки, країн Прибалтики, Грузії та українські композитори – авангардисти 60–70-х років [1]. Проте протягом наступних двох десятиліть розбіжності між композиторськими школами України зникли, що було зумовлено, у першу чергу, зміною соціально-економічних умов в Україні. Головною прикметою розвитку українського мистецтва цього часу стає переосмислення усталених та пошук нових творчих принципів. Друга половина 80-х рр. позначена звертанням вітчизняних соціологів, культурологів, мистецтвознавців до концептів західної культури, до оновлення духовних основ буття, відродження національних традицій, що набуває різноманітних форм культурного діалогу між соореалістичними та альтернативними типами мислення. Значну роль у цьому процесі відіграли науково-технічний прогрес, індустріалізація та урбанізація суспільства, виникнення електронних технічних засобів збереження і передачі музичної інформації.

Відомо, що зі становленням харківської композиторської школи, що охоплює понад 100 років, пов'язана видатна епоха розвитку української музичної класики. Харківські композитори (кожен з

яких є самобутньою особистістю) виділилися в потужну мистецьку когорту, яка до цього дня дуже впливає на нашу музичну культуру. Такі зміни не тільки примножили музичну спадщину України, але й збагатили її, опановуючи кращі зразки світової та європейської слави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросова Д. В. Мінімалізм в музиці: посіб. з курсу історії сучасної музики та музичного виконавства. Одеса: Астропринт, 2009. 184 с.
2. Білозуб Л. М. Сучасні композиторські школи в Україні. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2012. Вип. 18 (2). С. 160–164.
3. Драч І. Харківська композиторська школа: доля і позиція в культурі. *Зелена лампа*. 1999. № 1–2. С. 61–63.
4. История современной отечественной музыки. Выпуск 3 (1960–1990) [редактор-составитель Е. Б. Долинская]. Музыка, 2001. 656 с.
5. Рощенко-Авер'янова О. Г. Харківська композиторська школа на межі тисячоліть. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць*. К.: Вид центр КНЛУ, 2007. Вип. 32. С. 85–92.

Ольга ЛІСОВСЬКА
(Умань, Україна)

СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

З кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття в Україні розпочалося бурхливе піднесення краєзнавчого руху, свідченням чого стали міжнародні конгреси, симпозіуми, всеукраїнські, регіональні науково-краєзнавчі конференції. 1990 року відновив діяльність координаційний центр українського краєзнавства – Всеукраїнська спілка краєзнавців, правонаступниця забореного в 30-і роки ХХ ст. Українського комітету краєзнавства [1].

Визначальною подією для краєзнавців України стало прийняття Кабінетом Міністрів України постанови № 908 від 16 жовтня 2008 року, за якою відповідно до статті 7 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», враховуючи видатні заслуги в забезпеченні розвитку української національної культури, Спілці надано статус Національної [6].

Національна спілка краєзнавців України, не лише зберегла лідируючий статус як найчисельнішого та найвпливовішого об'єднання професійних дослідників і літописців рідного краю, а й продовжує зростати у кількісному відношенні, урізноманітнює форми своєї практичної роботи, підвищує її якість та ефективність, зберігає і примножує багатолітні традиції діяльності на користь України.

У сучасних складних умовах для нашої державності важливо пам'ятати, що збереження духовності й історичної пам'яті українського народу, активна дослідницько-творча діяльність у галузі культури, історії та краєзнавства є таким же важливим завданням, як і захист суверенітету і територіальної цілісності. Саме Спілка краєзнавців України взяла на себе одну з провідних ролей в процесі збереження та відновлення духовності українського народу.

Саме відродження І Всеукраїнським з'їздом краєзнавців, 27 березня 1990 р. за ініціативи науковців Інституту історії АН та Фонду культури, Всеукраїнської спілки краєзнавців, надало історико-краєзнавчому русі в Україні системних форм, сприяло більш ефективному виконанню краєзнавством важливої соціальної функції – створення сприятливих умов для збереження історичної пам'яті народу, осмислення набутого історичного досвіду.

Дев'ять Всеукраїнських історико-краєзнавчих конференцій (Полтава, 1980 р.; Вінниця, 1982 р.; Чернігів, 1984 р.; Миколаїв, 1989 р.; Кам'янець-Подільський, 1991 р.; Луцьк, 1993 р.; Черкаси, 1995 р.; Харків, 1997 р.; Дніпропетровськ, 1999 р.) заклали основи розвитку сучасного краєзнавства в Україні, стали науковою школою краєзнавства, сприяли переростанню

краєзнавства в широкий громадський рух, активізували процес накопичення матеріалу для історіографічного аналізу, стали в авангарді національного відродження та національно-патріотичного виховання, активізували процеси відродження історичної пам'яті українців. Проведення конференцій перетворилося на добру традицію, стало помітним явищем у науковому житті України.

Одним із найголовніших напрямків роботи Спілки стала науково-методична та видавнича діяльність, спрямована на розвиток історичного, освітянського, культурно-мистецького, етнографічного, музеєзнавчого, туристичного географічного, пам'яткознавчого, бібліотечного краєзнавства; збереження завдяки цьому, а також плідній співпраці з науковими установами та навчальними закладами, музеями, бібліотеками, архівами різних регіонів України, пам'яток історії й культури України. Щорічно під егідою та за участі Національної спілки краєзнавців України і її регіональних осередків по всій Україні відбувається десятки Всеукраїнських та Міжнародних конференцій, круглих столів, семінарів, симпозіумів та ін.

Національна спілка краєзнавців проводить різнопланову роботу. Вже доброю традицією стала практика проведення науково-краєзнавчих експедицій у різних областях України [4]. Плідною та систематичною є співпраця НСКУ з громадськими організаціями, центральними та місцевими органами влади. Останніми роками суттєва увага приділяється використанню сучасних технологій для інформування про роботу та популяризації діяльності НСКУ [5].

Сьогодні НСКУ об'єднує тисячі професійних дослідників рідного краю. В її складі – академіки, члени-кореспонденти НАН України, доктори та кандидати наук, працівники наукових, музейних, бібліотечних, архівних установ і навчальних закладів. Основні напрямки діяльності - історичне, географічне, етнографічне, культурно-мистецьке, освітянське, пам'яткознавче, музеєзнавче, бібліотечне, туристичне краєзнавство, а також культосвітня й видавнича робота, збереження пам'яток історії та культури України. Основною метою діяльності Спілки є розвиток національного краєзнавчого руху, залучення до пізнання рідного краю широких верств населення, використання досвіду, здобутого в цій галузі в Україні та за кордоном, створення й оприлюднення документально-публіцистичних і науково-популярних творів із історії та культури краю.

Спілка виховує в громадян почуття національної самосвідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій українського народу, а також інших народів, пов'язаних із ним своєю долею, шанобливого ставлення до рідної природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всеукраїнська спілка краєзнавців. Від «А» до «Я». Довідник. / авт.-упоряд. О. Бажан, А.А. К.: [б.в.], 2001. 91 с.
2. Данилюк Ю. Український комітет краєзнавства: склад та діяльність. *Історія України. Маловідомі імена, події, факти. 36 статей.* К., 2001. Вип. 13. С. 193–207.
3. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство: сторінки історії. К.: Просвіта, 2006. 293 с.
4. Джерела духовності: Науково-краєзнавчі експедиції Національної спілки краєзнавців України 2009–2013 рр. Документи та матеріали / Нац. спілка краєзнавців України; за заг. ред. О.П. Реєнта; упоряд.: Є. В. Букет, С. Д. Гальчак, В. І. Дмитрук, Р. В. Маньковська. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. 340 с.: 8 с. іл.
5. Національна спілка краєзнавців України в інформаційному просторі. До 90-річчя журналу «Краєзнавство» / відп. ред. О. П. Реєнт; упоряд.: Є. В. Букет, В. І. Дмитрук, Р. В. Маньковська, В. І. Милько. Київ: НСКУ, 2017. 183 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2008 р. №908 «Про надання Всеукраїнській спілці краєзнавців статусу національної». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nsku.org.ua/?page_id=7994
7. Тронько П. З історії Всеукраїнської спілки краєзнавців. *УІЖ.* 2002. № 4. С. 26–33.
8. Тронько П. Краєзнавство у відродженні духовності і культури. К.: Рідний край, 1994. 108 с.

ПОЛІАСПЕКТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ФОРТЕПІАННА ШКОЛА»

Інтенсивний розвиток фортепіанного мистецтва протягом ХІХ сторіччя в Європі означився діяльністю багатьох композиторів, педагогів, громадських діячів, винахідників музичних інструментів, яка швидко поширювалась та знаходила підтримку серед їх послідовників та учнів. Це сприяло появі в музичній культурі Європи такого феномена, який називається «фортепіанні школи». Цікавим виявляється те, що при всій глибині, об'ємності та значущості поняття «фортепіанна школа», єдиного точного і ємного тлумачення його ми не зустрічаємо. Часто поняття «фортепіанна школа» займає центральне місце у музичній педагогіці, виконавстві, мистецтвознавстві. Традиційно воно дуже природньо вживається при визначенні певних процесів історії фортепіанного мистецтва, поєднується та співвідноситься з іншими поняттями, але парадоксально для нього не має єдиного чітко вираженого змісту. «Енциклопедичний музичний словник» під редакцією Б.С. Штейнпресса зазначає: «у вітчизняному музикознавстві термін «школа», вживається у таких значеннях: навчальний заклад; методичний посібник або керівництво для навчання гри на музичному інструменті; художній напрям, течія, заснована на певних творчих принципах або представлена групою учнів і викладачів будь-якого композитора, виконавця, педагога; професійна музична творчість окремої країни» [4, 585].

В той же час не можна сказати, що дослідники, видатні педагоги-музиканти, музикознавці обминали питання формування фортепіанних шкіл різних епох, різних країн. У деяких з цих праць порушуються питання про визначення поняття «фортепіанна школа». Однією з фундаментальних робіт у цій галузі є дисертація А.Б. Бородіна «Формування поняття «фортепіанна школа» у музикантів-виконавців у процесі професійної вузівської освіти». Концепція автора базується на комплексному, поліаспектному підході до визначення поняття.

В історичному контексті такий підхід визначає фортепіанні школи як різні рівні процесу накопичення культурних надбань, розуміючи це як: 1) спадкоємність виконавських традицій в рамках конкретної національної культури (німецька фортепіанна школа, лондонська фортепіанна школа); 2) послідовність у розвитку ідей видатних педагогів-піаністів, єдність естетичних поглядів у творчості різних митців, їх генетична спільність. У повсякденній педагогічній практиці термін «фортепіанна школа» вміщує в себе різний зміст: 1) школа як педагогічна діяльність видатного музиканта-піаніста (школа Г.Г. Нейгауза, школа О.Б. Гольденвейзера); 2) школа як методична система конкретного педагога («Фортепіанна гра» О.О. Ніколаєва); 3) школа як збірник вправ або етюдів, присвячений розвитку певних видів піаністичної техніки («Школа вправності» К. Черні, 51 вправа Й. Брамса); 4) школа як досягнення, набуття певного досвіду, так званий професійний ценз або вишкіл; 5) школа як освітня структура.

Формулювання поняття «фортепіанної школи», за А.Б. Бородіним, визначається як «неформальне об'єднання музикантів, що володіє центром або відрізняється поліцентричністю, має індивідуальну парадигму, що включає естетичні, педагогічні, виконавчі, професійні принципи, характеризується прямим або опосередкованим типом комунікації і здійснює збереження, передачу, генерування художніх ідей і вироблення технічних засобів для їх втілення в місцевому, національному або інтернаціональному масштабі в рамках конкретного історичного періоду» [2, 54].

Наявність видатної особистості, певного лідера, навколо якого концентрується та чи інша школа, стає однією з головних умов її існування та розвитку. А.Б. Бородін визначає три типи лідерів: 1) виконавчі, які ніколи не викладали або викладали вкрай мало – тобто такі піаністи, які не створили школу (С.В. Рахманінов, С.Т. Піхтер) – ці музиканти володіли власними художніми

принципами, індивідуальною естетикою, однак вони одноосібно слідували своїй ідеології і не прагнули передавати виконавський досвід учням у межах традиційного педагогічного процесу»; 2) піаністи, які створили школу; 3) піаністи, навколо яких фортепіанна школа складається у один із періодів їхньої творчості (Е.Г. Гігельс і В.С. Горовиць)» [2, 54].

Здійснюючи спробу визначити поняття «школа», Ж. Дедусенко в своєму дослідженні пише: «За широкою амплітуди смислових відтінків даного поняття вони ясно групуються навколо двох родів діяльності: художньо-виконавської та педагогічної» [3, 8]. У результаті авторка визначає піаністичну школу як явище, «суть якого полягає в особливому типі комунікації – двоєдиному процесі творчості і навчання її, що здійснюється силами виконавського колективу – реально і віртуально існуючими об'єктами виконавської діяльності» [3, 12]; «тип діа-синхронічного колективу, реально чи віртуально існуючої спільності суб'єктів, члени якого об'єднані за двома ознаками: 1. спільністю виконавської моделі; 2. рольовими функціями вчителя та учня» [3, 6].

Отже, при всій багатогранності суджень стикаємось з фактом відсутності визначення єдиного поняття «фортепіанна школа». Треба відмітити, що це іноді констатується як факт. Л.А. Баренбойм виводить три варіанта тлумачення «фортепіанної школи»: 1) як комплекс фортепіанно-технічних навичок, прищеплених учням; 2) крім «названого комплексу», охоплює «і характерні музично-виразні прийоми»; 3) містить певний досвід «естетико-стильових поглядів, художньо-виразних засобів і характерних властивостей піаністичного майстерності у їх єдності». Але разом з тим, дослідник визнає, що жодне з визначень недосконале, «страждає на односторонність: у полі зору перебуває лише те, чому навчають, а те, як навчають, залишається без уваги. А між тим взаємозв'язок обох цих начал нерідко визначає життєздатність школи» [1, 24].

Зважаючи на вищезазначене, невизначеність поняття «фортепіанна школа» виступає як певна ознака багатогранності та поліаспектності цього явища. За пануючим у музикознавстві принципом чіткого розмежування періодів, епох, стилів доречно застосувати аналогічний принцип у сприйнятті витоків, етапів еволюційного розвитку фортепіанних шкіл. Не виключено й те, що виникненню цих шкіл сприяли певні протиріччя, загострення та зміни естетичних поглядів у суспільстві за аналогією з виникненням та чергуванням епох. Таким чином, поява різних фортепіанних шкіл – це певне віддзеркалення процесу розвитку музичного мистецтва разом зі всіма його фазами: злетами, кризами, конфліктами, та як наслідок – кристалізацією певних естетичних ідеалів, смаків суспільства. Цей процес існування, розвитку фортепіанних шкіл набуває дуже змістовного, багатогранного, поліфункціонального, поліаспектного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баренбойм Л. А. О фортепианно-педагогических школах вообще и школе Николаева в частности. *Л.В. Николаев. Статьи и воспоминания современников. Письма*. Ленинград: Сов. композитор, 1979. С. 24–26.
2. Бородин А. Б. Формирование понятия «фортепианная школа» у музыкантов-исполнителей в процессе профессионального вузовского образования: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / ГОУВПО «Российский государственный педагогический университет». Екатеринбург, 2007. 23 с.
3. Дедусенко Ж.В. Виконавська піаністична школа як рід культурної традиції.: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського, 2002.
4. Штейнпресс Б. С., Ямпольский И. М. Энциклопедический музыкальный словарь. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва: Сов. энциклопедия, 1966. 632 с. с ил. и нот.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ВОКАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА НА ОСНОВІ ТРАДИЦІЙ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ВОКАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

У сучасній вітчизняній культурі протікають складні і суперечливі процеси, в тій чи іншій мірі охоплюючи всі види мистецтва. Демократизація суспільства, загальнокультурні постмодерністські настрої призводять до змішування жанрів, видів, форм і стилів мистецтва, а також до розмиття кордонів розмежування масового і академічного мистецтва та скасування суворих вимог щодо форм і засобів вираження. Усередині вокальної культури як єдиного цілого, що об'єднує манери, стилі і жанри голосового виконавства, виникає ряд субкультур [3, 47]. Орієнтація на аудиторію кожної з субкультур призводить до формування свого критерію оцінки виконавства.

Оволодіти мистецтвом співу в академічній манері вдається далеко не кожному музикантові. Голос академічного співака потребує ювелірної обробки, вмілого налаштування-постановки і особливо його охорони. Класичний, професійний спів завжди був мистецтвом високим, зверненим до аудиторії, яка знає його історію і розуміє його видатні зразки.

Співоче мистецтво, як один з найдавніших видів музичного виконавства, проявляється в майстерності виконавця володіти своїм співочим голосом. Вокальні жанри (оперне, камерно-концертне, народне, естрадне виконавство, церковний спів) і стилі (кантиленний, колоратурний, декламаційний) є дуже різноманітними і виступають суттєвими складовими музичної культури. В академічному співі жорсткість і чіткість критеріїв (вимог) позиціонується як умова відповідності стилю, жанру і форми твору. І виконавцю, і слухачеві необхідне знання основ мови музики і естетичної традиції. Критерієм відбору виразних засобів як необхідної умови природної відповідності переживань виконавця і адекватності сприйняття слухачем є еталон вокального мистецтва. Еталоном для професійного академічного співу залишається перш за все європейське вокальне мистецтво і, зокрема, вокально виконавські школи епохи бароко.

В епоху автономного співіснування академічної та народної традиції музикування з їх орієнтацією на різні аудиторії, академічне вокальне мистецтво відповідало етичному критерію. Сучасна вокальна культура, орієнтована на масову аудиторію і популярність, етичний критерій в розрахунок не приймає і апелює до емоцій усередненої людини. Оцінка цих явищ важлива для розуміння протікаючих у вокальній культурі процесів і необхідна для осмислення місця академічного вокального мистецтва у сучасній культурі, та вокальній педагогіці.

Еволюція співочого мистецтва з часів його зародження до появи «мікрофонного» співу полягала у зміні вимог і до виконавця, і до слухача. Відтворення вокальної класики за допомогою звукозапису частково порушило природну основу співу та акустичне сприйняття слухачем голосу співака. У зв'язку з цим для сучасного етапу розвитку вокального мистецтва виникає проблема сприйняття і виконання академічної вокальної музики, так як ці процеси вимагають попередньої підготовки як слухача, так і виконавця. Однак взаємозв'язок і взаємовідносини історії вокального мистецтва, історії та теорії вокальної педагогіки, науки про будову голосового апарату людини і науки про функціонування цього апарату в розмовній мові і у вокалістів, за твердженням В.В. Ємельянова, в даний час склалися так, що перераховані дисципліни виявилися недостатньо взаємопов'язані [2, 12]. Процес підготовки вокалістів-виконавців, вокальних педагогів і хормейстерів, що працюють в сфері освіти, не дозволяє отримати системні знання та вміння в даних областях. Звідси, маса помилок і некомпетентності у професійній діяльності, негативний розвиток співочої долі вокалістів, відсутність інтересу до музики і виконавства, мотивації до навчання співу, і, у підсумку, втрата вокально-культурної традиції.

У сучасній літературі вказується, що навчання академічного співу має починатися у молодшому шкільному віці (В.В. Ємельянов, Д.Є. Огороднов, В.С. Попов, В.Г. Соколов, Г.П. Стулова і ін.). До загальної проблеми вдосконалення методики і технології навчання відносяться і їх теоретичне обґрунтування, і пошуки нових шляхів естетичного виховання учнів засобами музики, залучення їх до музичного мистецтва через спів як найдоступніший для всіх дітей активний вид музичної діяльності.

Все вищевказане підтверджує актуальність проблеми вдосконалення теорії і практики вокально-виконавського навчання на основі традицій академічного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнидь Б. Історія вокального мистецтва: підручник. К.: НМАУ, 1997. 320 с.
2. Ємельянов В. Історія вокального виконавства: навч.-метод. комплекс. Ялуторовськ: Ялуторовська друкарня, 2009. 75 с.
3. Трифонова І.А. Академічне вокальне мистецтво як соціокультурний феномен: дис. ... канд. філос. наук, спец. 24.00.01 – музичне мистецтво. Тюмень, 2011. 183 с.
4. Принц Г.В. Борис Романович Гмиря. Дневники. Щоденники, 1936–1969. Харків: Фоліо, 2010. 880 с.

Ірина МЯКІНЧЕНКО

(Житомир, Україна)

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА УКРАЇНИ ТА ЗМІНИ В СТРУКТУРІ РЕЛІГІЙНОЇ МЕРЕЖІ (КІНЕЦЬ 2018 – ПОЧАТОК 2019 рр.)

Найбільшими православними церковними організаціями України періоду незалежності стали Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП), Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) та Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Зокрема, відповідно до офіційних статистичних відомостей, станом на 1 січня 2018 р. кількість релігійних громад УПЦ МП становила 12348 одиниць, УПЦ КП – 5167 одиниць, УАПЦ – 1167 одиниць [9]. У загальному це становило близько 54% усіх релігійних громад в Україні.

Значні структурні зміни в релігійній мережі відбулися після створення на Об'єднавчому Соборі 15 грудня 2018 р. Православної церкви України (ПЦУ) та надання їй Томосу про автокефалію на початку 2019 р. ПЦУ утворилася на базі УПЦ КП та УАПЦ, які, таким чином, формально припинили своє існування (саморозпустилися). Отож, до нової церковної організації ввійшло майже 6,5 тис. парафій УПЦ КП й УАПЦ [9]. Хоча 20 грудня 2018 р. митрополит Київський і всієї України Епіфаній зазначив, що ПЦУ нараховує близько 7 тис. парафій, та заявив, що вона «відкрита для інших (релігійних. – І.М.) громад» [6].

Від перших днів існування ПЦУ до неї почалися переходи і релігійних громад, і служителів УПЦ МП. Уже 16 грудня 2018 р. у Вінниці під час служби в кафедральному соборі єпископ УПЦ МП Симеон оголосив про перехід до ПЦУ [8]. Він, до речі, як представник УПЦ МП, брав участь в Об'єднавчому Соборі 15 грудня 2018 р. Здебільшого рішення про перехід зі складу УПЦ МП до ПЦУ приймалися парафією на загальних зборах [2]. 18 грудня 2018 р. на засіданні парафіяльної ради було прийнято рішення про перехід зі складу УПЦ МП до ПЦУ парафії єпископа Переяслав-Хмельницького і Вишневецького Олександра (Драбинка) [3], свого часу одного із найбільш наближених осіб і секретаря митрополита Київського і всієї України Володимира. 22 грудня 2018 р. до ПЦУ перейшла перша і найбільша парафія УПЦ МП на Львівщині – храму святих апостолів Петра і Павла у Жовкві [1]. До кінця 2018 р. перехід релігійних громад зі складу УПЦ МП до ПЦУ спостерігався переважно у деяких центральних і західних областях України. Лише на Вінниччині було понад 20 таких парафій [7].

Досить широкий перехід релігійних громад до складу ПЦУ по всій Україні, включаючи схід та південь держави, розпочався на початку 2019 р. після отримання ПЦУ Томосу про автокефалію, а також з ухваленням Верховною Радою України законопроекту (який спростив перехід релігійних громад) «Про внесення змін до деяких законів України (щодо підлеглості релігійних організацій та процедури державної реєстрації релігійних організацій зі статусом юридичної особи)». Відповідно до нього, для переходу до іншої релігійної громади достатньо 2/3 голосів членів парафії [4]. Загалом, станом на 17 січня 2019 р. до складу ПЦУ перейшло понад 100 релігійних громад УПЦ МП [5].

Отже, створення наприкінці 2018 р. ПЦУ призвело до значних змін в структурі релігійної мережі України. Передусім, припинили своє існування (саморозпустилися) УПЦ КП та УАПЦ, на базі яких і була створена нова церковна організація. З іншого боку, створення ПЦУ призвело до переходу до неї значної частини релігійних громад УПЦ МП. Ця тенденція посилилася на початку 2019 р. після надання ПЦУ Томосу про автокефалію та з прийняттям Верховною Радою України законодавчих ініціатив, що спростили перехід релігійних громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громада найбільшого храму УПЦ МП на Львівщині перейшла до ПЦУ [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/74027/ [28.12.2018].

2. На Буковині громада УПЦ МП перейшла до Православної Церкви України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/73980/ [04.01.2019].

3. Парафія Олександра (Драбинка) у Києві перейшла до Православної Церкви України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/73985/ [04.01.2019].

4. Перехід парафій до ПЦУ: Рада ухвалила важливий закон про зміну підлеглості релігійних громад [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/10411704-perehid-parafiy-do-pcu-rada-uhvalila-vazhlyviv-zakon-pro-zminu-pidleglosti-religijnih-gromad.html> [25.01.2019].

5. Понад 100 парафій УПЦ МП заявили про перехід до об'єднаної церкви [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2621550-ponad-100-parafij-upc-mp-zaavili-pro-perehid-do-obednanoi-cerkvi.html> [25.01.2019].

6. Православна Церква України налічує майже сім тисяч парафій і відкрита для інших громад, – митрополит Епіфаній [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/74009/ [04.01.2019].

7. Процес набирає обертів: на Вінничині понад 20 громад приєдналися до ПЦУ [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/confessional/orthodox_relations/74067/ [30.12.2018].

8. У Вінниці владика Симеон оголосив про перехід від УПЦ МП до Православної Церкви України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/ocu/73952/ [04.01.2019].

9. Форма 1. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://risu.org.ua/ua/index/resources/statistics/ukr_2018/70440/ [22.04.2018].

Наталя ПУТНЯ
(Бахмут, Україна)

ЕМОЦІЙНЕ ПІДГРУНТЯ ТА ГЛИБИННИЙ СИМВОЛІЗМ ТВОРІВ Й.С. БАХА

Образи творчості Баха, пов'язані з ідейно-емоційними задумами, досягли величезних філософсько-музичних концепцій. Вивчення спадщини Баха потребує глибокого розуміння

змісту та художнього задуму його творів. Щоб розібратися в суті музики композитора, треба зрозуміти символічне значення мотивів, які він застосовував у своїх творах. Витоки знаходяться в споріднених мотивах з вокальної музики, хоральних кантат, тих творів, що тісно стикаються з поезією, промовою. Цілий ряд мотивів, інтонацій, динамічних і штрихових засобів виразності допомагають розкрити даний зміст. Теми підпорядковані певному сюжету і послідовно розвиваються в процесі свого викладу. Інтонаційні і ритмічні фігури виражають певні поняття, душевні емоції. Порівнюючи схожі фігури у вокальних та інструментальних творах, можна простежити зміст та драматургію будь-якої фуги, інвенції тощо. Наприклад:

- фігури, які імітували інтонації людської мови: висхідна секунда – питання, висхідна секста – вигук;

- фігури, які передавали афекти, виражали скорботу, страждання – хроматичні ходи (частіше низхідні);

- фігури, які характеризували певні почуття або ситуації: низхідні мелодії вживались для символіки печалі, згасання; висхідні звукоряди були міцно пов'язані з символікою воскресіння;

- фігури, які використовувались для «зображення» смерті – паузи у всіх голосах;

- фігури, які передавали почуття жаху – паузи, що «розсікали» мелодію.

Прикладів можна навести безліч. Розкриваючи символіку різноманітних фігур, можна отримати ключ до образного та смислового змісту клавірних творів Баха.

Бах добре знав сакральне значення чисел:

- число «3» – священне число Християнства. У Біблії говориться про три дари волхвів Христу як Богу, Царю та Спокутній Жертві; три хрести на Голгофі, три дні смерті Христа, три богословські чесноти: Віру, Надію, Любов. У тональностях з трьома знаками Бах часто писав тріо-сонати, потрібні фуги, хорали неодноразово присвячував Святій Трійці;

- число «6» – шість «робочих» днів, протягом яких Бог створив світ. У творчості Баха зустрічаються цикли, що складаються з шести п'єс: по шість англійських та французьких сюїт, шість партіт, шість сюїт для віолончелі, шість Бранденбурзьких концертів.

В епоху бароко музикознавці розробили систему-теорію афектів, яка поясняла виразний характер тональностей, найбільш часто вживаних в композиторській практиці. Бах показував своє емоційне ставлення до музичного образу через вибір тональностей: C-dur – тональність тверда, непорушна, ясна, D-dur – бравурна, героїчна, яскраво колоритна, триумфальна, G-dur – радісна. A-dur, E-dur, Fis-dur тональності світлі, ніжного пасторального характеру. Тональність h-moll, якій Бах віддавав перевагу, вважалася «пасійною», напружено-пристрасною, пов'язаною з образами страждання, розп'яття. Найбільш сумними, часом драматичними були тональності c-moll, f-moll, g-moll, b-moll. Для вираження піднесеної скорботи, траурності використовувались es-moll, b-moll. З поняттям «триєдності» (Трійці) асоціювався Es-dur з його трьома бемолями. Тональність Cis-dur використовувалася для вираження радісного весняного настрою, As-dur – для емоції світлого почуття.

Всілякі дієслова-ремарки в кантатах Баха, такі як «прокидатися», «здійматися», «воскресати», «підніматися», «підноситися», «поспішати», «відступати», «коливатися», «занурюватися» давали привід для відповідної теми, ритму або мотиву. Звідси випливала ритмізована та інтонаційна пластика символіки Баха:

1) чверті, восьмі та шістнадцяті ноти в рівномірному русі нижнього голосу уподібнювались кроку;

2) висхідні та низхідні гамоподібні або арпеджовані рухи виражали політ янголів;

3) короткі, швидкі, обривчасті фігури - триумф;

4) пунктирний ритм - бадьорість, велич, урочистість;

5) тріолі (чверть та восьма нота) – втома, зневіра;

6) переноси вниз на септиму, нону – стареча німіч. Октава вважалась ознакою спокою та благополуччя;

- 7) рівномірний хроматизм з 5-7 звуків – гостра печаль, біль;
- 8) низхідні секунди – тиха печаль, горе, сльози;
- 9) трелі – веселість, сміх;
- 10) тритон – страждання розп'ятого Христа;
- 11) висхідний мотив з трьох нот посліпль: ре-мі-фа, мі-фа-соль – символ Воскресіння на третій день;
- 12) подвоєння в терцію, сексту, дециму знаменували радість;
- 13) один з найважливіших символів Баха – символ хреста, що складається з чотирьох різноспрямованих нот. Якщо графічно зв'язати першу ноту з третьою, а другу з четвертою, утворюється малюнок хреста.

Приклад аналізу мелодійних оборотів для окреслення музично-емоційного змісту деяких триголосних інвенцій:

C-dur – фігура «anabasis» розкриває ідею Воскресіння; c-moll – ходи на широкі інтервали та фігури «anabasis» характерні інтонаціям триумфу та ідеям досягнення волі Господньої; D-dur – інтонаційна та графічна схожість теми інтенції з темою фуги B-dur I тома ДТК дає підставу порівнювати образ цієї інвенції з відображенням у фізі образом Різдва; d-moll – низхідні секундні ходи теми в поєднанні з висхідними секстовими інтонаціями-вигуками розкривають ідею Воскресіння через страждання; Es-dur – трельові інтонації надають темі прозорість та легку іронію; E-dur – фігура «anabasis» у поєднанні зі світлою тональністю розкриває ідею Вознесіння; e-moll – подвійні терції налаштовують на спокійну радість, споглядання, розмову; F-dur – квартові ходи визначають характер теми як бадьорий, радісний, проте три низхідні секунди врівноважують настрої і вносять ноту печалі; f-moll – фігура «catobasis», тритони, хроматизми підкреслюють фізичне, моральне страждання, муки, біль; a-moll – образ теми, викладеної тріолями, асоціюється з втомою, зневірою, а кварта, октави в контрапункті налаштовують на спокій, стійкість та віру; h-moll – наполегливий ритм застосовується для відображення символіки приречення, неминучості: «Так буде Воля твоя, а не моя».

ЛІТЕРАТУРА

1. Друскін Я. Про риторичні прийоми в музиці Й. С. Баха. СПб.: Композитор. 2004. 136 с.
2. Майкапар А. Ервін Бодкі та його концепція інтерпретації Баха. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.opentextnn.ru/music/personalia/bach/?id=1204> [01.01.2000]
3. Мільштейн Я. ДТК Й.С. Баха. М.: Музика, 1967. 392 с.
4. Носіна В. Символіка музики І.С. Баха. М.: Музика, 1983. 76 с.
5. Швейцер А. Іоганн Себастьян Бах М.: Музика, 1965. 728 с.

Людмила РУДНИЦЬКА
(Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ ОСВІТЬНОГО СЕРЕДОВИЩА РОБІТНИЧОГО ПОСЕЛЕННЯ РОКИТНЕ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Прагнення адміністрації та власників Рокитнівського скляного заводу створити позитивний образ компанії та підвищити рівень довіри робітників, повністю пояснюють витрати підприємства, не пов'язані з виробничим процесом. Багато промисловців вважали своїм релігійним обов'язком та моральною відповідальністю опікуватись життям працівників як на підприємстві, так і поза ним. Вони виступали у ролі батька, який переймається благополуччям своїх підопічних так, ніби робітники були його власні діти. Патерналізм полягав, передусім, у впровадженні освіти, у матеріальному достатку, а також у моральному контролі [4, 12].

З дозволу власника Рокитнівського скляного заводу Юліана Михайловича Розенберга 3 вересня 1904 р. було відкрито приватне училище-школу для дітей працівників підприємства.

Вчителювати запрошено спадкового дворянина Волинської губернії Ігнація Корнелія-Мельхіорова Котковського [5, л. 1], який на достатньому рівні знав польську та російську мови. Вищезазначений вчитель з'явився і оселився в робітничому поселенні с. Рокитне незадовго до відкриття школи. Як згодом виявилось, був більшовицьким агітатором [7, арк. 2].

Заводську школу 8 листопада 1904 р. відвідав інспектор народних училищ із розпорядженням про закриття заводського училища-школи та вимогою: відправити дітей до однокласного училища Міністерства народної освіти Російської імперії [5, л. 1], яке розташовувалось у с. Рокитне, навпроти церкви Успіння Пресвятої Богородиці [10, 25–28]. Даний навчальний заклад був переведений із с. Кисоричі – волосного центру Овруцького повіту Волинської губернії. Навчальний рік в однокласному училищі с. Рокитне тривав з пізньої осені й до ранньої весни, саме в період або невиласної багнюки, або ж сильних морозів. Так як вищезазначений заклад освіти знаходився на відстані 1 км від Рокитнівського скляного заводу, дітям досить важко було самостійно потрапити на навчання, а батьки, які працювали на підприємстві, не могли допомогти зробити їм це фізично: час занять, з 9.00 до 14.00, співпадав із виробничим процесом. Знаючи про впливовість у вищих колах Російської імперії, адміністрація і працівники заводу, колективним листом-проханням, в якому йшла мова про відновлення роботи заводської школи, звернулись до власника Ю. Розенберга за допомогою [5, л. 1–1об.].

Школа продовжила свою діяльність із дозволу власника, на нелегальному положенні, функціонувала впродовж 7 років. Дана приватна школа-училище була облаштована згідно всіх існуючих норм і правил діяльності однокласних початкових училищ. Тривалість курсу навчання тривав 3 роки [1, 184–189]. Щодо матеріально-технічного забезпечення, то це була звичайна кімната, облаштована під клас, з 5 дерев'яними лавками для сидіння. Діти для повноцінного навчання забезпечувалися підручниками та зошитами [6, л. 2–3]. Всі предмети викладав один вчитель, окрім Закону Божого. Його вивчення було обов'язковим, заняття проводив православний священник. Не існувало жодних релігійних обмежень – до викладання святого писма допускались представники інших конфесій [9, 166–171]. У школі дітей склоробів катехізису польською мовою навчав настоятель Олевського костелу ксьондз Пославський. Адже більшість працівників підприємства були поляками. Як уже зазначалось, першим вчителем заводської школи був І. Котковський, за сумісництвом – революціонер-більшовик, робота якого була направлена більше на здійснення пропаганди серед населення та працівників заводу, але не на навчальний процес. В приміщенні школи зберігалися боєприпаси, заборонена література, преса, яку активно розповсюджував І. Котковський [8, арк. 18–19]. Після арешту вчителя-більшовика, Ю. Розенберг не покинув напризволяще школу: особисто зайнявся підбором достойного і аполітичного викладача. За допомогою звернувся до дочки таємного радника І.І.Тихесва – Чулицької Лідії Іванівни, відомого педагога, педіатра і гігієніста. В 1892 р. вона відкрила власний «Жіночий навчальний заклад II розряду» в Санкт-Петербурзі, який у 1904 р. реорганізовано в елементарну школу для хлопчиків і дівчаток. Тому вона, маючи великий досвід, порекомендувала для роботи свою колегу-викладача – Євгенію Олександрівну Васильєву, знавця російської і французької мов, географії, арифметики та природознавства. За роки своєї викладацької діяльності в заводській школі Є.Васильєва зарекомендувала себе лише з хорошої сторони, продемонструвала високі вміння та навички необхідні для роботи. Останнім вчителем заводської школи була Станіслава Венцлавська, яка проживала в приміщенні школи та отримувала заробітну плату від заводу та батьків учнів.

У Волинських губернських відомостях від 22 лютого 1911 р. за № 19 опубліковано Постанову начальника Волинського краю від 11 лютого 1911 р. про закриття школи та проведення розслідування щодо виявлення порушень з боку викладацького колективу, наявності свідочств та дозволів для ведення навчальної діяльності.

Школа проіснувала неповних 7 років, майже весь період на нелегальному положенні. Головною метою відкриття даного навчального закладу при склозаводі було подолання

неграмотності, виховання нового покоління фабрично-заводського робітничого поселення. Одним із пріоритетних напрямків навчального процесу заводської школи – це виховання учнів в рамках християнської моралі. Адже моральний стан робітничого поселення с. Рокитне був на досить низькому рівні: процвітало пияцтво, особливо серед молоді, навіть 14-річні хлопчики напивались до нестями, відбувалися бійки, а найголовніше – й далі поширювалися ідеї більшовика І. Котковського [6, л. 1–7]. Так, натхненний його промовама, селянин В. М. Євтух в трактірі Вишневецького публічно висловлювався проти імператора Миколи II: «Государь Николаюшка дасть свободу мертвym, а живимь тюрму!». За що був ув'язнений на кілька днів в Овруцькій в'язниці [2, арк. 1].

Досить строкатим був етнічний склад робітничого поселення с. Рокитне. Серед національних меншин переважали євреї, тому їх громада вважалася найбільш соціально активною ланкою місцевого населення. Єврейські діти хоч і мали можливість навчатись в російськомовній державній школі, вивчати світські предмети, однак все одно мали бажання мати власну школу, в якій би належна увага приділялась саме релігійній складовій. Власного приміщення для цього не було, заняття проводились в орендованих приміщеннях [10, 25–28].

Вивчення івриту виявилось надто складною справою для дітей, оскільки в домашньому оточенні використовувався ідиш. Навчання розпочинали із ознайомлення з абеткою та літературою. Для полегшення цього процесу вчителем використовувалися спеціальні карточки для наочності. Опанувавши букви, учень вивчав слова та починав читати молитви. Так як навчальних посібників не було, підручники замінював молитовник. Письму не вчили. Тільки на додаткових уроках, за домовленістю батьків із вчителем і за окрему плату, діти опановували письмо. Після того як учні оволоділи навичками читання, розпочиналося вивчення Тори. Щотижня ретельно опрацьовувався новий розділ Тори, який у наступний Шаббат повинен був читатися у синагозі. Вихованці, особливо початківці, не завжди могли впродовж тижня засвоїти весь розділ, проте на це ніхто не зважав, розпочинали вивчення наступного [3, 177–181].

Навчати Тори запрошували немісцевих вчителів. Першим з таких був Берл Глузман із Словечно Овруцького повіту Волинської губернії, який дієвою складовою навчального процесу вважав і застосовував тілесні покарання. Наступним, хто навчав дітей після Б. Глузмана, був його земляк Лейбл Шлейфман, родом із сусідніх Веледніків. Він користувався популярністю серед учнів. Вони його надзвичайно поважали і любили. Окрім того Л. Шлейфман прекрасно грав на скрипці, завжди перед обідом влаштовував для дітей міні-концерти. Також регулярно проводив екскурсії для вихованців біля річки для кращого вивчення флори і фауни краю. З початком Першої світової війни, вчитель Л. Шлейфман повернувся до рідного села, з метою вступити до лав армії. Наступним учителем школи був рабин, юдейський священник, Авраам, досить освічений чоловік, який добре орієнтувався в мирських справах. Він давав уроки тільки один раз на тиждень, в інші дні учні самостійно вивчали сторінки Гемари (збірка дискусій і аналізів тексту Мішни – компіляції усної Тори).

На відміну від інших сусідніх міст, в робітничому поселенні с. Рокитне не було традиційного хедера, можливо, через те, що воно тільки формувалося та розвивалося. До 1916 р. традиційно релігійні навчання проводив преподобний Ефраїм з навчального центру Тори, який досить добре розбирався в біблійних текстах і міг інтерпретувати найскладніші розділи. Світським предметам не навчав. Заняття тривали з ранку й до самого вечора, після яких слухачі повертались додому зі співом та ліхтарями в руках. На дозвілля часу не вистачало, спортом учні не займались. Каникули тривали всього 2 тижні. Викладачеві платили по семестрах: перший – з 19 квітня по 29 вересня та другий – з 13 жовтня по 19 квітня. Діяло 2 класи, по 4 учні в кожному.

У 1916 р. єврейська система освіти повністю змінилася. У робітничому поселенні с. Рокитне прибув учитель івриту Ізраїль Тозман. В навчанні використовував сучасні методи, був досвідченим, одразу ж почав викладати іврит із вимовою сефардів (піренейський іврит), в той час як його попередник навчав ашкеназі (європейському івриту). І. Тозман практикував змішані

уроки, тобто хлопчики і дівчатка навчалися разом. Учні вивчали літературу, єврейську історію, граматику, співали пісні на івриті [10, 168–222].

Закономірним явищем початку ХХ століття стало формування освітнього середовища робітничого поселення с. Рокитне Волинської губернії. В таких умовах місцеве населення прагнуло дати підростаючому поколінню хоча б мінімальну освіту. Це призвело до заснування заводської та єврейської початкових шкіл, попри відсутність дозволів на здійснення освітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумерова Ф. Ф., Сibaева Г. М. Начальные народные училища в Российской империи последней четверти XIX века как вектор духовно-нравственного воспитания. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2017. Том. 9. № 5. Ч. 2. С. 184–189.
2. ДЖО. Ф. 70. Оп. 1. Спр. 892. 5 арк.
3. Коцута А. А. Навчально-методичне забезпечення єврейського шкільництва на Волині в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Євреї в Україні: історія і сучасність»: Збірник наукових праць*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 177–181.
4. Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / За ред. В. Кулікова й І. Скляної. Львів: ФОП Шумилович, 2018. 244 с.
5. Российский государственный исторический архив (далі – РГИА), Ф. 118, Оп. 1, Д. 52, 22 л.
6. РГИА, Ф. 118, Оп. 1, Д. 53, 7 л.
7. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК України), Ф. 318, Оп.1, Спр. 809, 6 арк.
8. ЦДІАК України, Ф. 1599, Оп. 1, Спр. 354, 111 арк.
9. Цецик Я. П. Заклади освіти у Волинській губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Чорноморський літопис*. 2012. Вип. 6. С. 166–171.
10. Rokitno-Wolyn and Surroundings; Memorial Book and Testimony (Rokytne, Ukraine). Translation of Rokitno (Volin) ve-ha-seviva; sefer edut ve-zikaron. Edited by: E. Leoni. Tel Aviv, 1967. 495 p.: ill. 25 cm.

Анна СВЯТНЕНКО
(Київ, Україна)

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПОГЛЯДАХ І. ГЕЛЯ

Іван Гель – правозахисник, публіцист, дисидент, активний учасник національно-визвольного та релігійного руху в Україні, організатор самвидаву, один із засновників Української Гельсінської спілки, засновник і голова Комітет захисту УГКЦ. Відбув у таборах 16 років. Основні праці: «Грані культури» (1984) [1], «Українська Католицька церква: катакомби і альтернатива» (1988) [2], численні публіцистичні статті. Правозахисник стверджував, що нація та віра – поняття нерозривні, а домінуючі в Україні дві великі церкви – Українська католицька церква і Українська православна церква – потребують сприяння поширенню їх віросповідань, аналіз їхньої діяльності та захист – священний обов'язок усіх сил руху опору.

Аналізуючи становище Української православної церкви, Гель критикує її за те, що вона, крім прямого підпорядкування Московській патріархії, протилежних і непримиренних засад між нею та комуністичною ідеологією, функціонує у фарватері традицій державно-імперської політики Москви: жорстко підпорядкована інтересам держави і переслідує спільну мету – великодержавність, панрусизм, прагнення до світової гегемонії. Саме з цих причин Україна позбавлена права на національне духовенство та Українську церковну ієрархію. Лише вихід Української православної церкви з-під юрисдикції Московської патріархії, а згодом повернення з-за кордону та переселення в Київ Престолу Української автокефальної православної церкви на

чолі з її ієрархом поверне Руську церкву до істинного її призначення, а Українській церква надасть національної єдності та прибере закономірні колізії між обома церквами.

Українську греко-католицьку церкву Гель вважав національною святинею, що витворила нетлінні національні цінності й зберегла українську націю у найповнішому вимірі. Він надавав великого значення Берестейській унії (1596), наголошував на історичній далекоглядності й правильності прийнятого рішення, наслідком якої стало зрівняння у правах УГКЦ та її вірян із Польською католицькою церквою, збереження Візантійської обрядовості. Саме ця Церква, на думку Геля, акумулювала національний імунітет українців у боротьбі проти полонізації, а юрисдикція Папи Римського над УГКЦ оберігала її від посягань Москви, а народ від денационалізації. Національна сутність УГКЦ, її єдність із народом, незалежність від державної влади – причини лютої ненависті, нетерпимості й підступної спроби повного знищення Української греко-католицької церкви «московськими імперськими душителями всього істинно національного» [1, 36].

Гель на підставі історичних фактів і співставлень стверджував про видатну роль Української греко-католицької церкви в історії українського народу, тому вона є живою невід'ємною частиною його духовного надбання. Політична акція 1946 року з ліквідації УГКЦ оцінена Гелем як юридично неправомірна, оскільки: ініційована державою, а не церквою, тобто не за рішенням церковного Синоду; проведена насильницьким методом – був заарештований, а згодом знищений весь її єпископат. Він акцентував, що справжньою причиною ліквідації УГКЦ був не її католицизм, а національно-українське спрямування. Тому її ліквідацію можна розглядати як продовження політики геноциду проти українського народу, розпочатої Сталіним наприкінці 20-х – на початку 30-х років.

Добиваючись легалізації церкви й її офіційного відновлення, Гель наголошував, що, попри багаторічне перебування в умовах переслідування та терору, церква жива, активно діє, має єпископів, священиків, підпільну семінарію, власне видання «Хроніка Католицької церкви в Україні», нелегально функціонують парафії та монастирі.

Правозахисник наполягав на необхідності: визнати неправомірним скликання так званого Собору 1946 року і його рішення про ліквідацію УГКЦ; повернути церкві все незаконно конфісковане майно (храми, будівлі, бібліотеки, ікони, церковну літературу, церковний посуд), історичну святиню Собор Св. Юра та митрополичі палати, а також церковний архів; відновити духовну академію та семінарію, монастирі, видавництва; визнати УГКЦ юридичною особою та гарантувати їй право володіти рухомим і нерухомим майном, зокрема мати дитячі садки, лікарні, сиротинці тощо; гарантувати церкві право займатися місіонерською діяльністю, зокрема катехизацією дітей і молоді у школах та вищих навчальних закладах; на основі прийнятих урядом правових актів гарантувати духовенству УГКЦ доступ до військових частин, тюрем, концтаборів, лікарень, інших закритих установ із метою забезпечення духовних потреб вірян.

Гель наголошував, що визначальний принцип буття церкви в демократично-правовій державі – її відокремлення від держави – приймається беззастережно в усій повноті: Церква не посягає на зверхність у державі й на політичну владу, водночас держава забезпечує церкві недоторканість і дієвий правовий захист від втручання у її внутрішні справи та свавілля таких державних інститутів, як КДБ, уповноважені у справах релігії, партійний апарат і под.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гель І. (Степан Говерля). Грані культури. Львів, 1993. 210 с.
2. Гель І. Українська Католицька церква: катакомби і альтернатива. *Патріархат: Греко-католицьке аналітичне видання*. 1989. № 3 (219).

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-СЛУХОВИХ НАВИЧОК У МАЙБУТЬОГО ВОКАЛІСТА-ВИКОНАВЦЯ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Скільки б не промайнуло часу, а освіта завжди буде на першому місці у кожної людини. Нема освіти – нема і світу. Завдяки освіті, в цілому, в кожному столітті відбувалася подія, яка залишила слід в історії. Тому саме вона поєднує у собі інтелектуальність, духовність, фізичний і культурний розвиток людської особистості, соціальну успішність, економічний добробут тощо. Саме освіта, – є запорукою розвитку усього суспільства, яке об'єднується суспільними цінностями та культурою. На сучасному етапі розвитку вітчизняного суспільства згідно з Законодавством України «Про вищу освіту» [2] головним завданням якої є підготовка і фахівців, спроможних розкрити та реалізувати свій професійний потенціал як майстра своєї справи, спрямувати всі свої зусилля на оволодіння своєю майбутню професією. В умовах розвитку вищої професійної освіти пріоритетного значення набувають процеси оновлення змісту та методів навчання майбутніх фахівців, зокрема вокалістів-виконавців [1].

Всі ми знаємо, що музична освіта в державотворчих процесах завжди була і буде специфічною галуззю. Саме завдячуючи їй, ми виховуємо найвищі людські цінності. Тому ми можемо наголосити, що музична освіта – це цілеспрямований процес засвоєння знань, умінь і навичок у галузі музичного мистецтва, оволодіння цінностями світової та вітчизняної музичної культури в аналітично-виконавському аспектах. Відбувається вона в діалектичній взаємодії процесів сприймання, виконання і творення музики, спрямованих на музично-творчий розвиток особистості.

Разом з тим, питання вокально-слухового навчання майбутніх вокалістів-виконавців у процесі фахової підготовки досліджувалися недостатньо. Зокрема, відсутні дослідження, у яких всебічно розглядаються проблеми вокально-слухової діяльності та формування відповідних вокально-слухових навичок як необхідного «інструментарію» діагностування співацького процесу, що негативно позначається на готовності майбутнього вокаліста-виконавця до здійснення професійної діяльності.

У науково-методичній літературі проблеми професійної вокальної підготовки досліджувалися у різних аспектах: методики постановки голосу та фізіології співацького процесу (Д. Аспелунд, Л. Дмитрієв, В. Ємельянов, Ф. Заседателев, В. Морозов, Л. Работнов, О. Стахевич та ін.), біофізичних основ співацького процесу (Н. Горбунов, М. Грачова, А. Єгоров, В. Морозов, Р. Юссон, Ю. Юцевич), формування та розвитку співацьких здібностей (Н. Гребенюк, Л. Дмитрієв, О. Стахевич, П. Троніна, В. Юшманов, та інші).

В умовах розвитку світової культури у XXI столітті мистецька освіта України набуває нових рис та виходить на якісно новий рівень, маючи чітку тенденцію на удосконалення. Серед основних проблем мистецької освіти розвиток вокально-слухових навичок у вокалістів-виконавців займає одне з провідних місць, адже цей феномен є важливим у оволодінні майбутньою професією. На нашу думку, у фаховій підготовці вокалістів-виконавців спів використовується як засіб для більш глибокого виявлення і розвитку музичних здібностей, вокального слуху зокрема, а головне – як безпосередньо виконавський процес, в якому проявляються всі здібності вокаліста в дії, причому в дії музично – усвідомлений. Суттєвим внеском у розвиток досліджень проблеми вокальної підготовки майбутніх вокалістів-виконавців стали наукові праці Л. Василенко, А. Менабені, Л. Пашкіної, Г. Стасько, Г. Урбановича, Ю. Юцевича.

Зазначимо, що питання постановки голосу та розвитку вокального слуху розглядали такі науковці, як: В. Антонюк, С. Гладка, А. Менабені, Т. Овчиннікова, Д. Огороднов, Н. Орлов, Г. Панченко, Г. Стулова, Ю. Юцевич та інші. Питанням розвитку музичного та вокально-

слухового сприйняття присвячені праці О. О. Апраксіної, А. Н. Малюкова, Є. В. Назайкінського, М. С. Старчеус, Г. П. Стулової, А. В. Торопової та інших. Отже, складовою фахової підготовки майбутніх вокалістів-виконавців є вокальна підготовка, особливим елементом цієї підготовки є процес розвитку вокально-слухових навичок.

Все, що нас оточує в повсякденному житті будь-де і будь-коли, наповнює середовище хоча і сірими, але мальовничими, різноманітними звуками: складними природними, мовними, музичними тощо. Тому саме для людей, слух, має величезне значення.

Треба зазначити, що в наш час більшість людей не здогадуються, що вони мають такий дорогоцінний дар, як вокальний, навіть такі люди, які не вміють співати. Для нас музикантів, є цікавим вислів В. Морозова: «Вокальний слух – це відчуття місця ноти» [4]. Ми вважаємо, що «вокальний слух» для вокалістів-виконавців – це особисте індивідуальне відчуття «місця» кожної ноти в своєму співацькому апараті в примарній зоні з імпедансом – головний критерій ефективності співацької техніки. Для майбутнього вокаліста-виконавця дуже важливим є якісне звучання голосу, тому вокально-слухові навички, безперечно, важливо розвивати і постійно підтримувати у гарній формі [4].

Специфіка вокально-виконавської діяльності майбутнього вокаліста-виконавця передбачає акцентування уваги саме на професійній спрямованості вокального навчання. Зміст професійної вокальної підготовки зумовлений метою та завданнями, які відповідають майбутній практичній професійній діяльності вокаліста-виконавця. Дана цільова настанова передбачає здобуття майбутнім вокалістом-виконавцем теоретичних знань та практичних вокальних навичок, вокально-слухових зокрема, пов'язаних з професійною виконавською діяльністю: розуміння сутності процесу вокального голосоутворення та його специфіки; свідоме оволодіння вокально-слуховими навичками для діагностування та корекції співацького процесу.

Так, А. В. Петровський, М. Г. Ярославський характеризують поняття «навичка» як дію, сформовану шляхом повторення [6]. На наш погляд, «навички» – це автоматизовані дії.

Теоретичний аналіз і узагальнення категоріального апарату надали нам можливість конкретизувати поняття «вокальний слух» та «вокально-слухові навички» майбутнього вокаліста виконавця.

При визначення поняття «вокальний слух» майбутнього вокаліста-виконавця ми спираємося на думку О. В. Маруфенко [3] і розглядаємо його як здатність володіти системою усвідомлених, цілеспрямованих, пов'язаних між собою розумових і практичних дій, які дозволяють виконавцю успішно виконувати діагностичні, прогностичні та коригувальні функції в процесі професійної діяльності.

«Вокально-слухові навички», на наш погляд, – це автоматизовані дії, які поєднують в собі психофізіологічні складові. Тобто аналіз функціонування вокально-слухових навичок засвідчує, що це – досить складні автоматизовані дії, пов'язані з аналізом та корекцією процесу голосоутворення, з контролем за роботою окремих чинників як власного співацького апарату, так і інших співаків.

Отже, процес формування вокально-слухових навичок у майбутніх вокалістів-виконавців досить складний, довготривалий, тож розділимо його умовно на такі фази:

1. Визначення правильної вокальної позиції голосового апарату, точного звукоутворення на деяких голосних і на невеликій ділянці діапазону голосу.
2. Збереження і вдосконалення вокально-слухових навичок, оволодіння різними типами ведення звуку, накладення правильних принципів роботи голосового апарату на весь діапазон.
3. Автоматизація, шліфування і пошук множинних варіантів роботи. На даному етапі відбувається оволодіння правильним звукоутворенням, звуковеденням, відпрацьовується до автоматизму повна свобода голосового апарату.

Методика формування вокально-слухових навичок майбутніх вокалістів-виконавців повинна враховувати специфіку їх вокальної професійної підготовки: поліфункціональність професійної

діяльності, необхідність оволодіння навичками усвідомленої координації вокальної діяльності, яка полягає в чіткому усвідомленні основних закономірностей вокально-слухового розвитку, формуванні навичок самодіагностики та самоаналізу власного вокального процесу, у високому рівні розвитку вокально-слухових навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбенко О. Б. Формування музично-виконавської компетентності майбутнього вчителя музики в процесі фахової підготовки (автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.04). Кіровоград, 2010. 21 с.
2. Закон України «Про Освіту» від 7 грудня 2017 року № 2233 – VII про освіту. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T172145.html].
3. Маруфенко О. В. Формування вокально-слухових навичок майбутнього вчителя музики (автореферат дис. канд. пед. наук.). Суми, 2006. 22 с.
4. Морозов В. П. Вокальный слух и голос. Москва – Ленинград, 1965. С. 10.
5. Национальная педагогическая энциклопедия. Режим доступу: [http:// didactts.ru/ termin/vokalnyi-sluh.html](http://didactts.ru/termin/vokalnyi-sluh.html).
6. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Политиздат, 1990. 494 с.

Аліна УЛЬЯНИЧ
(Одеса, Україна)

АРХЕОЛОГІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ В СИСТЕМІ СУЧАСНОГО ІСТОРИЧНОГО ЗНАННЯ

Важко назвати інше поняття, ніж «ідентичність», яке викликало б таку велику кількість трактувань, інтерпретацій та оцінок. Одних лише визначень існує десятки, сотні. І в цьому немає нічого дивного, адже чим складніший об'єкт дослідження, тим різноманітніші грані його вираження, а відтак, і можливості вивчення. Саме поняття «ідентичність» часто використовується у дослідженнях настільки широко, розпливчасто, що сутність ідентичності, як справедливо зазначають деякі автори, просто «вислизає із рук» під час спроб уловити і точно визначити її зміст. Розбіжності простежуються у розумінні природи цього явища, його структури, а також специфіки реалізації та застосування ідентичності у вигляді конкретних втілень. Справа ускладнюється й тим, що багато дослідників використовують термін «ідентичність», а також словосполучення для позначення її різновидів (національна, етнічна, релігійна, професійна тощо) як дещо само собою зрозуміле, що не потребує визначень [1, 31].

Етимологія слова «ідентичність» (від латинського *identicus* – однаковий, тотожний) поєднує у собі два значення: перше – тотожність особі самій собі, антиномією у цьому розумінні для нього буде слово «інший»; друге – виняткова однаковість із кимось або чимось, у цьому випадку антиномією є «різний». Ідентичність – це співвіднесеність чогось з самим собою у зв'язку із власною змінністю, мінливістю. Вона постає як спосіб збереження форми того або іншого суб'єкта в часі та просторі [3, 75].

Спроби пояснення в археології прагнення «розпізнати» групи людей, які залишили ті чи інші археологічні пам'ятки, завжди привертала увагу дослідників. Обговорення можливостей інтерпретаційних напрямків в археології на основі сучасних теоретичних підходів за популярністю не поступаються іншим значущим теоретичним сюжетам (до таких колись відносились дискусії про сутність поняття «археологічна культура»). Дане питання тісно пов'язане з проблемою ідентичності, а саме слово «ідентичність» в останні роки вживається досить часто, причому не тільки в науковій і політичній, а й іншій публіцистиці. У вітчизняних виданнях термін «ідентичність» ґрунтовно потіснив, а подекуди і повністю витіснив звичні у вживанні слова на кшталт «самосвідомості» або «самовизначення» [2, 44].

Головний поштовх до вивчення ідентичності в археології прийшов зі сфер гендерної та феміністської археології. На відміну від інших соціологів, які покладаються на живих індивідів у своїх запитаннях про ідентичність і здатні формувати свої міжособистісні відносини і реакції в певних ситуаціях, археологи найчастіше обмежені відсутністю знань про конкретних людей. Основним матеріалом, з яким працюють археологи, є матеріальна культура. Завдяки своєму досвіду роботи з матеріальною культурою та інтерпретації її в контекстному розумінні, археологія ідеально підходить для того, щоб додати матеріальний вимір, який часто відсутній в інших суспільних науках. Дивлячись на такі культурні елементи, як одяг, просторове розташування та архітектура, а також розглядаючи їх як засоби масової інформації, через які обговорюються багато спільних стосунків і взаємодій, археологія може деталізувати, як матеріальний світ бере участь у артикуляції соціальної ідентичності, як особистісної, так і групової [4, 9].

Об'єднуючи багато знань, які забезпечують унікальний інтегрований підхід до ідентичності, археологія ідентичності включає п'ять ключових сфер, які нещодавно з'явилися в археологічній соціальній теорії: стать, вік, етнічна приналежність, релігія, статус. У світлі різноманіття дослідницьких підходів видається цікавим узагальнити деякі роздуми про сутність ідентичності, співвідносячи їх з надзвичайно багатою палітрою її проявів у археологічних джерелах. Оскільки у вітчизняній культурній традиції «ідентичність» передавалася зазвичай як «тотожність», наше вухо не сприймає те, що в романо-германському культурному ареалі сприймається як належне. Тому вживання терміну «ідентичність» в соціально-гуманітарних науках (культурній антропології, соціології, соціальній психології) довгий час йде по паралельному з філософією руслу [5, 28]. Варто відзначити, що найвиразніше дослідження соціальної ідентичності в археології висвітлено у вивченні гендерних відносин. У той же час у світовій літературі представлена позиція, згідно з якою усвідомлення групової приналежності закладено в генетичному коді і являється продуктом ранньої людської еволюції, коли здатність розпізнавати членів родинної групи була необхідна для виживання.

Отже, проблема дослідження ідентичності ґрунтується на поточних дебатах про етнічну інтерпретацію в археології, але дедалі частіше вчені намагаються поставити її у дещо іншому контексті [6, 45]. Дивлячись на елементи матеріальної культури, а також розглядаючи їх як засоби масової інформації, через які обговорюються багато спільних стосунків і взаємодій, археологія може деталізувати, як матеріальний світ бере участь у артикуляції соціальної ідентичності, як особистості, так і групи. Об'єднуючи цілий комплекс знань, археологія забезпечує унікальний інтегрований підхід до проблеми дослідження питання ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
2. Малахов В. С. Неудобство с ідентичностью. *Вопр. философии*. 1998. № 2. С. 43–53.
3. Попова Е. Дialeктика тождественности и самости в концепте идентичности. *Идентичность у современном світі. Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції*. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. С. 75–76.
4. Margarita Diaz-Andreu, Sam Lucy, Stasa Babic and David N. Edwards. *The Archaeology of Identity, Approaches to gender, age, status, ethnicity and religion*. Trowbridge, Wiltshire: The Cromwell Press, 2005.
5. Чекалина А. А. Гендерная психология: Учеб. пособие. М.: Изд-во «Ось-89», 2006. 256 с.
6. *The Archaeology of Identities: A Reader* / Ed. by T. Insoll. L.; N. Y.: Routledge, 2007. 335 p.

РОЗВИТОК ГРОМАДСЬКОГО МУЗЕЙНИЦТВА НА СУМЩИНІ У ДРУГОМУ ДЕСЯТИРІЧчі ХХІ СТ.

У першому десятиріччі ХХІ ст. в Сумській області відбулося суттєве розширення громадської музейної мережі. За кількістю громадських музеїв Сумщина посіла одне з провідних місць серед інших регіонів України. У другому десятиріччі ХХІ ст. в області збереглася позитивна динаміка збільшення кількості громадських музеїв, з'явилися музеї нові за формою та змістом.

У 2012 р. з метою збереження пам'яток с. Дубовичі Кролевецького району, дослідження та популяризації його історії тут було створено унікальний в області Історико-культурний музейний комплекс «Кочубеївський», що працює на громадських засадах. Об'єкти, які увійшли до нього, поділяються на три групи. Музейні об'єкти – шкільний музей с. Дубовичі та частково музеєфікований комплекс споруд колишнього маєтку поміщиків Кочубеїв. Природні об'єкти – пам'ятка садово-паркового мистецтва Кочубеївський парк та гідрологічна пам'ятка «Джерело-криниця». Меморіальні об'єкти – пам'ятні знаки на честь історичних подій та зруйнованих культових споруд, меморіал загиблим у Великій Вітчизняній війні та їх поховання. Науково-дослідна діяльність комплексу спрямована на вивчення історії села, зруйнованих сільських храмів, дворянського роду Кочубеїв, інших видатних земляків [2, 57–59].

При облаштуванні комплексу на кошти мешканців та вихідців з села було встановлено чи реконструйовано означені пам'ятні знаки, їх зусиллями впорядковано парк та територію «Джерело-криниці». Музейний комплекс обслуговує група громадських екскурсоловів зі старшокласників місцевої школи, де викладається спецкурс «Історія рідного краю». У музейному комплексі проводяться літературні вечори, виставки художньої та декоративно-ужиткової творчості. Сюди періодично навідуються екскурсанти з інших населених пунктів району та області. За результатами своєї роботи активісти музейного комплексу видали: книжку «Дубовичі. Історико-краєзнавчий нарис», буклет «Історико-культурний музейний комплекс «Кочубеївський» та ін. [2, 59–60].

За роки державної незалежності були лише поодинокі випадки появи на Сумщині приватних музеїв, проте усі вони вирізнялися своєю оригінальністю. У 2013 р. в Сумах відкрився приватний музей колекціонера, підприємця С. І. Гуцана. Музей розташований в трьох кімнатах його офісу. Колекцію, представлену в музеї, С. І. Гуцан почав збирати в 2007 р. Вона складається зі старожитностей, переважно пов'язаних із Сумщиною, та не має вузької спрямованості. В експозиції музею представлені археологічні знахідки часів давніх слов'ян, скіфської доби, трипільської культури. Це прикраси, предмети побуту, монети, зброя. Більшу частину колекції складають артефакти кінця ХІХ – початку ХХ ст.: листівки, афіші, книги, меблі, документи, вироби з фарфору, колекція годинників та багато іншого. Чимало в музеї старовинних фотографій, які є головним об'єктом захоплення колекціонера. Є в експозиції також і експонати палеонтологічного характеру. Наприклад, частина скам'янілого дерева араукарії, що росло ще за часів юрського періоду. Унікальною особливістю музею є те, що представлені в ньому предмети є контактними, тобто відвідувачі можуть потримати їх у руках. У задумах С. І. Гуцана існує проєкт створення великого «Музею приватних колекцій». В такому музеї усі бажаючі колекціонери міста отримають змогу виставляти на огляд свої раритети [4, 19 А; 8, 13].

У другому десятилітті ХХІ ст. в області намітилася тенденція до створення музеїв спортивної тематики. У 2012 р. в сільському Будинку культури с. Слоут Глухівського району було відкрито перший в області Музей спортивної слави. Музей з'явився завдяки ініціативі тренера місцевої чоловічої волейбольної команди О. Я. Левченка. У створенні музею приймали активну

участь громада с. Слоут та його колишні мешканці. Село має багатолітні спортивні традиції. Тут існують сильні волейбольна та футбольна команди, що неодноразово перемагали у змаганнях різного рівня, проводяться турніри з цих видів спорту, в 70–80-х рр. ХХ ст. існувала одна з найсильніших на Глухівщині команд з ручного м'яча. Музейна експозиція розповідає про спортивне життя села починаючи з 1940 р. В експозиції представлені численні нагороди, фотографії, друковані видання, спортивна форма, баскетбольні та волейбольні м'ячі, інший спортивний інвентар, у тому числі саморобний. У 2016 р. фонд музею налічував понад 200 спортивних кубків, близько 1000 грамот, понад 2000 фото. Є в музейній експозиції матеріали, що розповідають, як спортивна підготовка стала в пригоді слоутцям у повсякденному житті. Окремий розділ музею присвячений суперникам слоутських спортсменів, з якими довелося зіткнутися у змаганнях [3, 21 А; 7, 1].

У 2015 р. в школі № 18 м. Суми було відкрито Музей олімпійської слави. Перший відділ музею розповідає про життя та спортивні досягнення олімпійців Сумщини в 50–80-х рр. ХХ ст., другий – про олімпійців-земляків часів незалежної України. Найціннішими експонатами музейної експозиції є передані олімпійцями медалі та особисте спортивне знаряддя (наприклад, байдарка на якій О. М. Шапаренко переміг у змаганнях з греблі на олімпійських іграх у Мехіко 1968 р.) [1, 23 А].

У 2016 р. при школі с. Куянівка Білопільського району було відкрито Музей туризму та спорту. Створив його вчитель фізичної культури та допризовної військової підготовки, досвідчений турист В. В. Дудченко. У музеї представлено матеріали про спортивні досягнення учнів школи протягом багатьох років, про походи по місцях бойової слави, різноманітне туристичне спорядження. Окрема експозиція «Учора спортсмен – сьогодні воїн» присвячена колишнім випускникам школи, учасникам бойових дій на сході України [5, 9].

Цілком логічно, що з'являються і окремі музеї, присвячені таким актуальними для нашої країни подіям сучасності, як Євромайдан та війна на Донбасі. У 2018 р. в навчально-виховному комплексі № 16 м. Суми (раніше – школа № 11) було відкрито меморіальну музейну кімнату колишнього учня школи, учасника Євромайдану О. С. Братушки, який загинув у Києві 20 лютого 2014 р. від кулевого поранення. Посмертно нагороджений званнями Героя України та почесного громадянина м. Суми [6, А 2]. В експозиції музею-кімнати представлені фотографії О. С. Братушки, в тому числі шкільні альбоми, різноманітні документи, його амуніція з Майдану, друковані матеріали присвячені цій людині та ін. Музей-кімната з'явилася завдяки зусиллям членів шкільного краєзнавчого гуртка та волонтерського загону, фінансовій допомозі з боку міської адміністрації.

Таким чином, характерною тенденцією у процесі громадського музеєтворення Сумщини у другому десятиріччі ХХІ ст. стала поява низки музеїв спорту та музеїв, що присвячені актуальним подіям сучасного політичного життя України (Євромайдан та війна на Донбасі). Серед нових унікальних музейних закладів слід виділити Історико-культурний музейний комплекс «Кочубеївський», що фактично є першим в області громадським історико-культурним міні-заповідником.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вехи олимпийской славы. *Ваш шанс*. 2015. № 36. С. 23 А.
2. Гурба В. Г. Історико-культурний музейний комплекс «Кочубеївський»: становлення і діяльність. *III Краєзнавчі читання пам'яті П. Тронька «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України»: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (12 листопада 2015 р., Київ)*. Київ, 2015. С. 57–61.
3. Ковалёва О. Визитная карточка Слоута. *Ваш шанс*. № 34. 2016. С. 21 А.
4. Мирская Д. «Музей частных коллекций» – городу! *Ваш шанс*. 2015. № 11. С. 19 А.
5. Педань І. Музей туризму та спорту у Куянівці. *Білопільщина*. 2016. № 87–89. С. 9.
6. Поляченко А. Музей героя. *Панорама*. 2018. № 16. С. 2.

7. У Слоуті відкрили унікальний музей спортивної слави. *Сумщина*. 2015. № 37. С. 1.
8. Юхта Т. Музей душі Сергія Гуцана. *Сумщина*. 2015. № 8. С. 13.

Андрій ШЕВЧЕНКО
(Дніпро, Україна)

ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ ТА ІСТОРИЧНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ: У ПОШУКАХ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сьогодні істотно змінюються уявлення про предмет історичної науки, підходи до її вивчення, моделі історіографічного аналізу. На другий план відходить так звана проблемна історіографія, акцент зміщується на осягнення функціонування й трансформації історичного знання у соціокультурному контексті. Все, що відбувається у сфері методології історії, виявляється принципово важливим для багатьох галузей гуманітаристики. Можемо припустити, що теорія історичної науки стає своєрідною творчою лабораторією для інших дисциплін, що мають свій специфічний предмет, але також використовуються у дослідженнях про минуле людського життя. Саме тому, є цілком доцільним звернення до нових підходів – історичної антропології та історичної феноменології.

Історична антропологія – це не замкнена школа і не якийсь метод, що претендує на універсальність, у розпорядженні історика є багато методів. Але історична антропологія виражає сутність нової парадигми, нової орієнтації усього гуманітарного дослідження, не тільки історичного, але й галузі мистецтвознавства, релігієзнавства, в різних соціальних науках. Історична антропологія залишається в історії науки найважливішим гуманітарним поворотом, у результаті чого відбулось повернення до людини, через діяльність якої і відбувається історичний процес. Це було глобальне заперечення традицій детермінізму і соціології, близької або тотожної марксизму. Поворот відкрив перспективи розвитку історичної науки на десятиліття, засвідчив «тотальний антропологізм» (тобто, визнання того, що в центрі історичного процесу перебуває людина), став аксіомою будь-якого гуманітарного дослідження.

Для історичної феноменології найважливішим видом фактів є феномени джерела, функції чужої свідомості, пропущені через неї міфи. Історична феноменологія реконструює міфи як сутність реальності. Шлях до очевидності – це шлях до самої речі, котру слід побачити такою, якою вона є у смислових межах часо-просторового виміру конкретної культури.

Історична феноменологія прагне виявити об'єктивну основу пізнавального процесу. Саме у визначенні пізнавальних завдань у світовій гуманітарній науці другої половини ХХ ст. виникли і нові ідеї, а також глибокий внутрішній конфлікт. Наслідком його є постмодернізм як комплекс власних і постструктуралістських ідей.

Саме історична феноменологія дозволила відійти від спрощеного поділу культури на матеріальну і духовну. Відтоді культура постає як ціннісно-значущий світ, що осмислюється людиною. Філософ Е. Гуссерль створив всі підстави для нового розуміння культурної антропології, в рамках якої історія постала як феноменальний прояв індивідуальної і суспільної самосвідомості.

Таким чином представлені підходи потребують впровадження й можуть значно збагатити й наповнити новим змістом сучасне історичне дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуссерль Э. Логическое исследование. Т. 2: Исследования по феноменологии и теории познания // Логос. 1997. №9. С. 39–61.
2. Каравашкин А.В., Юрганов А.Л. Опыт исторической феноменологии. Трудный путь к очевидности. М.: Рос.гос. гуманит. у-нт, 2003. 385 с.
3. Лосев А.Ф. Из ранних произведений. М.: Правда, 1990. 655 с.

4. Мельникова Ю.В. «Диалектика мифа» А.Ф. Лосева и криис рационалистической парадигмы познания // Методологические и исторические вопросы исторической науки. Томск, 2001. С. 133–142.

Марія ЯРКО
(Дрогобич, Україна)

АРХІТЕКТОНІКА СВІТУ МУЗИКИ: ГЕРМЕНЕВТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ КОНСТРУКТІВ ЇЇ ІНВАРІАНТУ

Сучасні тенденції розвитку спеціалізованої музичної освіти та музикознавчої науки щоразу інтенсивніше покладаються на питання алгоритмів аналітичного пророблення реального музичного тексту як «тексту» культури та методики розпізнавання цього тексту у дискурсі герменевтичного (тлумачного) практикуму. Зі свого боку, отже, пропонуємо інваріантну модель архітекtonіки світу музики як певної універсалії – коли спеціальним чином у понятійний спосіб позначаються певні вихідні дані про «текст» (у цій ролі мислиться архітекtonіка світу музики) та обумовлюється тактика осягнення його рівнів у процедурі герменевтичної рецепції в алгоритмах особового прийняття та знання як зрозуміння тощо. Зокрема, суть дидактичного характеру рекомендацій щодо цілісного охоплення сегментів музичного тексту в намірі його герменевтичної рецепції – це орієнтування на певні еталонні індикації, з якими й має працювати музична свідомість на основі класифікаційних структур як змісту предметності свідомості. Відповідно, пропонується інваріантна модель архітекtonіки світу музики має і знаковий, і монадологічний водночас сенс, що не стільки розподіляється, скільки радше поширюється на усі її конструкти (усього – вісім). Останні – суть семантичні утворення, що вбирають у себе інформаційне поле усієї моделі; а отже, є тісно взаємопов'язаними – за принципом заданості або ж зумовленості, оскільки семантичні значення рівнів самої моделі постають в якості конструктів інформаційного поля світу музики.

Осереддям цього поля (позиція 1) виступає знакове вираження «інтонаційної моделі» (визначення В. Москаленка [4], що їх визначає характер поведінки елементів музичного мовлення – згідно з їхньою конструктивною роллю та виразовою функцією. Умова осягнення цього виміру поля – безпосередній зв'язок з Абсолютом як інтонаційним Континуумом світу музики як звукоінтонаційним середовищем та мистецтвом інтонованого смислу. Вирішальною, отже, є категорія інтонації – як відношення та трансльований смисл цього відношення. Услід за тим послідовно – ефектом накопичення, – розгортаються ті інформаційні конструкти, що услід за моментом встановлення інтонаційної моделі як первинної звукової форми/ідеї музичної матерії розгортають спектр суто стилістичних значень реального нотного тексту – висуваючи такі питання, як: 2) інтонаційний рельєф тематичного матеріалу, який прочитується під виглядом типу психоемоційних реагувань, на підставі чого робляться певні висновки щодо типу музичної образності; 3) види й категорії композиційної форми, що осмислюється з боку виду структуротворчої ідеї та лише їй притаманного драматургічного амплуа згідно із типом драматургічних співвідношень сегментів концепції (діалектичний, параболічний, лінійний, тотожність); 4) інваріант жанрової форми, що як тип змісту доцільно розпізнавати у зв'язку з її семантичним значенням (етимологічний аналіз «імені» жанру) та необхідною для неї «граматичною» структурою. Причому, названі виміри так званого стилістичного ресурсу (усього – чотири) графічно позначаються засобом такої геометричної фігури, яка у живій природі не має аналогів: це концентрично розташовані квадратні площини у щоразу більших масштабних пропорціях, які своєю конфігурацією увиразнюють конструктивну наміреність (інтенціональність) самого стилістичного ресурсу.

Поза цими площинами ззовні (також у концентричному способі) розташовуються ще чотири інформаційні конструкти: вони огортають стилістичний ресурс мисленими колами як такою геометричною формою, що символізує досконалість, упорядкованість та цілісність: тобто є природовідповідною. Однак, природа цих вимірних проєкцій – метафізична: вони сприймаються як такі, що задають тон-інтонацію або ж безпосередньо визначають зону стилістичного ресурсу – стилістичної комбінаторики формування інтонаційної моделі, процесуальної перспективи музичного тематизму, драматургічних властивостей композиційної форми та семантичного інваріанту жанрової форми. Тобто, у відцентровому векторі опісля зони стилістичного ресурсу розміщуються: 5) естетична програма стилю; 6) «духовна ситуація часу» (в культурі, житті композитора тощо); 7) історично актуальний тип світогляду та пріоритетна щодо нього світосприймальна настанова. Довершує усю картину світу музики вимір, що його слід мислити духовною першоосновою або ж Абсолютною ідеєю (позиція 8) – інтонаційного Континууму (вічності): він налаштовує бачення цієї картини як ментального поля або ж психодумкосфери, де в енергетичній формі (квантові згустки) згущується безконечний простір такого інтонаційного тезаурусу, як «інтонаційні словники епох» (визначення Б. Асаф'єва). Проте, увесь концентрично пройдений відцентровий рух згущується до усвідомлення звукоінтонаційної природи світу музики як мистецтва інтованого смислу: відтепер вимір Абсолюту вмиль згортається (доцентровим рухом) до позначення інтонаційної моделі, яка постає деякою точкою інтенсивності екзистенційного втілення Абсолюту.

Однак, описаний алгоритм пізнавальної діяльності архітектоники світу музики є доволі показовим прикладом взаємодії поміж інформаційними конструктами цього світу: 1) власне архітектоніку світу музики задає рух взаємозумовленості та взаємопосилення поміж самими конструктами, тому логіка цього руху принципово потребує його осягнення як у відцентровому, так і в доцентровому векторах; 2) обидва вектори «причитування» архітектоники музичного тексту надають можливість угледіти у реальному нотному тексті музичного твору «текст» історично актуальної культури, що у собі властивий або ж, власне, особливий за стилем спосіб втілює саму ідею світу музики – ідею звукоінтонаційної трансляції смислу; 3) кожний конкретний музичний твір розглядається як завжди унікальне і тому одиничне втілення Абсолюту, бо одиничне, що втрачає зв'язок з Абсолютом – нонсенс.

А отже, подані алгоритми герменевтичного аналізу архітектоники світу музики спонукають до духовного осягнення кожного окремо взятого інформаційного конструкта інтонаційного поля музики, оскільки кожен із них свідчить про ідею звукоінтонаційної трансляції смислу: алгоритми пізнавальної діяльності максимально покладаються на інтеграційні рухи – на безнастанно спрацьовуваний ефект синергізму. А це значить, що музична свідомість виявляється в умовах інтелектуально наснаженого розуміння-знання певних закономірностей організації світу музики та його артефактів, що, зрештою, забезпечує толерантне і лояльне водночас ставлення до різноманітних стильових форм музичної творчості: інваріантна модель архітектоники світу музики призначена для структурування музичної свідомості саме за логікою інтеграційних рухів – під виглядом наміру духовного освоєння світу музики. Сам тому вона: 1) має монадологічну природу; 2) мислиться як психодумкосфера (ментальне поле), яку складають уповні конкретні мислеформи (інформаційні конструкти); 3) передбачає «продуктом» аналізу послідовне розгортання та згущення самого поля «від» і «до» провідної мислеформи – «інтонаційна модель»; 4) покладається на такий результат («продукт» аналізу), як вирізнення «загального» (світ музики), «особливого» (стильова модель) та «одиничного» (унікальне, індивідуалізоване композитором вираження абсолютної ідеї – «Музика»); 5) виявляє при орієнтуванні на просторовий образ-модель архітектоники світу музики прояви синергічного ефекту. А отже, описані інтеграційні рухи належить артикулювати в алгоритмах ідеї «когнітивної експансії музичної свідомості» (визначення О. М. Таганова [2]),

що зросла в душі епістемологічних (знаннєвих) перетворень у лоні сучасної музикознавчої думки і покликана розв'язувати завдання щодо прояснення структури (а не «будови») музичного Тексту – його устрою, внутрішньої організації, системного взаємозв'язку складових тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко В.Г. До визначення поняття «музичне мислення». *Українське музикознавство: зб. статей [ред.-упор. І. Ф. Ляшенко]. Вип. 28.* К.: НМАУ, 1998. С. 48–53.

2. Таганов О.Н. Анализ музыкального произведения как пространственная модель когнитивной экспансии сознания. *Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. Вип. 21 (Музичний твір як творчий процес [ред.-упор. В. Г. Москаленок]).* К., 2002. С. 101–107.

UCZ WIZUALNIE! APLIKACJE PREZENTACYJNE W CHMURZE DLA GLOTTODYDAKTYKÓW

Artykuł poświęcony jest mniej znanym webowym aplikacjom prezentacyjnym, ułatwiających tworzenie wizualnych materiałów dydaktycznych (prezentacji, infografik, wideoklipów) w odniesieniu do nauki i nauczania języków obcych. Projektowanie atrakcyjnych, przekonujących i skutecznych wizualizacji wymaga zarówno znajomości mechanizmów zapamiętywania i wzmacniania przekazu informacyjnego (teoria podwójnego kodowania), jak i konwencji alfabetyzmu wizualnego, co zostało omówione w części teoretycznej artykułu. W części praktycznej zaś przedstawiono mniej znane, nowatorskie aplikacje on-line ułatwiające tworzenie różnorodnych materiałów prezentacyjnych.

Prezentacje multimedialne, infografiki, wideoklipy stały się nieodłącznym elementem każdego wykładu, lekcji, warsztatu, konferencji czy szkolenia. Glottodydaktycy tworzą je częściej niż jakiegokolwiek inne formy wypowiedzi. Wizualizacje pomagają w rozumieniu, zapamiętywaniu i przypominaniu nowo poznanych treści zgodnie z teorią podwójnego kodowania Paivio¹. Autor stara się w niej nadać równą rangę przetwarzaniu werbalnemu i niewerbalnemu, które jako autonomiczne, ale powiązane ze sobą systemy kodowania współlistnieją w mózgu. Zatem zapamiętywanie informacji następuje poprzez skojarzenia werbalne (słowne) i reprezentacje obrazowe czyli wyobrażenia. «Ludzkie poznanie jest wyjątkowe, ponieważ wyspecjalizowało się w radzeniu sobie z językiem oraz niewerbalnymi obiektami i zdarzeniami. Co więcej, kod językowy jest osobiwy, ponieważ zajmuje się bezpośrednio przetwarzaniem treści językowych i produktywnością (w formie mowy lub tekstów), pełniąc jednocześnie symboliczną funkcję w odniesieniu do niewerbalnych obiektów, zdarzeń i zachowań. Każda teoria reprezentacji musi uwzględnić tę podwójną funkcję» [6, 53].

Teoria podwójnego kodowania ma zastosowanie w wielu zjawiskach poznawczych takich jak: mnemotechniki, rozwiązywanie problemów, myślenie koncepcyjne oraz nauka języków obcych. Ponadto uwzględnia znaczenie zdolności przestrzennych w teorii inteligencji (np. Guilford) [3] oraz wyjaśnia procesy przetwarzania dwujęzycznego [5]. Bywa też traktowana jako ogólne ramy psychologii wychowawczej (pedagogicznej) [2].

Zgodnie z nią bodźce może być kodowane i przetwarzane na trzech różnych poziomach: reprezentacyjnym, referencyjnym i asocjacyjnym. Gdy nastąpi bezpośrednie uruchomienie bodźców werbalnych i niewerbalnych, zachodzi przetwarzanie reprezentacyjne. Drugi etap, przetwarzanie referencyjne to włączenie systemu werbalnego poprzez bodźce niewerbalne i na odwrót. Wreszcie, gdy reprezentacje aktywowane są w tym samym systemie werbalnym lub niewerbalnym, mówimy o przetwarzaniu asocjacyjnym. W większości przypadków wykonując konkretne zadania polegające na stymulowaniu procesów kognitywnych, np. czytanie ze zrozumieniem podświadomie wykorzystujemy jeden lub trzy kanały przetwarzania. Jeśli wystąpią braki lub zakłócenia na jednym z poziomów operacja może okazać się trudna lub obciążona niepowodzeniem.

---

¹ Allan Urho Paivio (1925–2016), kanadyjski profesor psychologii. Jego teoria podwójnego kodowania pamięci została pierwotnie zaproponowana w 1971 w celu wyjaśnienia niezwykle skutecznych mnemotechnicznych efektów obrazów, które odkrył on i inni badacze, ale implikacje Paivio dla teorii kognitywnej wykraczają daleko poza te odkrycia. Stąd teorię podwójnego kodowania określa się mianem najbardziej wpływowej teorii poznawczej XX wieku. Por. Thomas, Nigel J.T (2019), «Mental Imagery», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/mental-imagery/> [dostęp: 5.02.2019]

Obraz jest szczególnie istotny dla osób dorosłych w odniesieniu do ich pamięci długotrwałej. Uważa się, że informacja przedstawiona obrazem jest kodowana dwukrotnie – jako obraz oraz jako etykieta werbalna czyli słowo. Dzięki temu może być pobrana z pamięci na dwa sposoby – zarówno z kanału werbalnego, jak i niewerbalnego. Nie ma takiej możliwości w przypadku przechowywania w pamięci słów, które słyszymy lub widzimy w postaci zapisanej. Są one kodowane jedynie w systemie werbalnym. Łatwo wywnioskować, że obraz znacząco wzmacnia przekaz, a tym samym pamięć. Stąd ogromna popularność video oraz innych typów wizualizacji. Szacuje się, że w serwisie YouTube w ciągu 60 sekund oglądanych jest 700 tys. godzin filmów, natomiast 400 godzin jest przesyłanych przez użytkowników [7].

Idea podwójnego kodowania doskonale wpisuje się w zasady szerszej, eklektycznej i wielodyscyplinarnej koncepcji alfabetyzmu wizualnego, którego głównymi komponentami są: percepcja wizualna, język wizualny, wizualne uczenie się, wizualne myślenie i komunikacja wizualna. Nie ma jednej spójnej definicji alfabetyzmu wizualnego. Na potrzeby tego artykułu wykorzystano operacyjną definicję Marii D. Avgerinou: «W kontekście ludzkiej intencjonalnej komunikacji wizualnej, alfabetyzm wizualny odnosi się do zespołu w dużej mierze nabytych umiejętności rozumienia (odczytywania) i tworzenia (pisanie) obrazów, a także myślenia i uczenia się w kontekście wizualnym» [1].

M. D. Avgerinou kładzie duży nacisk na 3 elementy alfabetyzmu wizualnego, a mianowicie język wizualny, myślenie wizualne oraz komunikację wizualną. Podkreśla przy tym, że najważniejszy element tej triady – język – istnieje, jest holistyczny, należy się go nauczyć, może usprawnić proces uczenia się, nie jest przy tym uniwersalny i często potrzebuje wsparcia werbalnego. Aby wzmocnić komunikację wizualną ilustracje powinny zawierać legendę lub objaśnienie w formie werbalnej. Zaś prezynter / autor zanim dokona ekspozycji obrazu, powinien go wcześniej przedstawić, omawiając kontekst ułatwiający interpretację. Umożliwi w ten sposób wstępne rozumienie przesłania zawartego w materiale ilustracyjnym i ograniczy do minimum zakłócenia w przekazie.

Niektórzy badacze odrzucają termin alfabetyzm wizualny proponując w zamian następujące bardziej pragmatyczne odpowiedniki: projektowanie komunikacji, projektowanie informacji lub projektowanie wiadomości. Niezależnie od sporów terminologiczno-teoretycznych znajomość zasad i konwencji alfabetyzmu wizualnego przyczyni się do tworzenia zróżnicowanych pod względem treści oraz skutecznych wizualizacji. Poniżej znajduje się autorskie zestawienie aktualnie dostępnych, mniej znanych aplikacji webowych, przydatnych w tworzeniu prezentacji, tutoriali, infografik, wideoklipów. Pomiędzy sprawdzone rozwiązania o ugruntowanej pozycji, od lat obecne na rynku, np. Prezi, WeVideo czy Slajdy Google.

Visme (www.visme.co)

Visme posiada wiele intuicyjnych, przyjaznych dla użytkowników szablonów do tworzenia prezentacji, infografiki, raportów, e-booków, publikacji drukowanych, grafiki internetowej, w tym sprofilowanej do mediów społecznościowych. Zawiera rozbudowane, profesjonalne narzędzia graficzne włączając w to bogatą bibliotekę ikon, kształtów oraz zdjęć. Użytkownik może wprowadzić do zasobów własną grafikę oraz dane niezbędne do tworzenia dynamicznych wykresów, tabel, grafów i map. Visme oferuje wersję bezpłatną oraz 3 plany użytkowe: indywidualny, biznesowy oraz edukacyjny (3 opcje)¹. Bezpłatnie można pobierać projekty w formacie JPG, natomiast PNG, PDF or HTML5 dostępne jest tylko w wersji płatnej.

Canva (www.canva.com)

Znana ekspertom w dziedzinie grafiki. Ułatwia tworzenie profesjonalnych infografik, plakatów i wizualnych postów do mediów społecznościowych. Zawiera kreator obrazów typu "przeciągnij i upuść", wyposażony w szereg atrakcyjnych, gotowych do użycia szablonów. Pozwala również tworzyć

---

¹ Najtańsza wersja edukacyjna (30 \$ semestralnie) zapewnia 250 MB wirtualnej przestrzeni.

intuicyjne i stylowe prezentacje. Wersja bezpłatna zaspokoi potrzeby użytkowników akademickich¹. Canva nie wspiera wprawdzie importu czy edycji z pakietu MS Office, jednak pozwala na współpracę w ramach grupy, współdzielenie kompletnej prezentacji on-line oraz eksport do formatu PDF, JPG czy PNG. Koncentruje się na statycznej prezentacji informacji – bez przejść oraz animacji – w sposób nie tylko atrakcyjny, ale również łatwy w odbiorze i interpretacji.

Adobe Spark (www.adobespark.com)

Adobe Spark to pakiet zintegrowanych aplikacji opartych na chmurze dostępny w wersji mobilnej oraz webowej w 5 wersjach językowych. Ułatwia tworzenie preferowanej przez użytkownika treści stanowiącej kombinację elementów tekstowych, graficznych oraz video z poszanowaniem licencji Creative Commons. Jest skierowany do użytkowników, którzy nie ani mają czasu, ani funduszy na korzystanie z profesjonalnych usług w zakresie video i grafiki. Zaktualizowana wersja oferuje wstępnie zorganizowane szablony i motywy w formie:

1. wideoprezentacji (Spark Video), zastępującej tradycyjny pokaz slajdów, dostępny w wersji z autorską narracją)
2. strony internetowej (Spark Page), w konwencji zwizualizowane historii opartej na przekazie tekstowym
3. graficznym poście zoptymalizowanym dla mediów społecznościowych (Spark Post), przeznaczonym do rozpowszechniania przyciągających uwagę wiadomości lub linków.

Dostępna jest bezpłatna wersja edukacyjna. Możliwości zastosowania w warunkach akademickich są szerokie: nauczanie języków obcych (zwłaszcza wspieranie komunikacji ustnej, np. digital storytelling), prezentacje badawcze, videobooki, fotoeseje i inne².

Emaze (www.emaze.com)

Wielojęzyczna (12 wersji językowych) aplikacja oferująca prezentacje w formatach video, 3D oraz mapy mentalnej (pan & zoom) w różnych wersjach i zastosowaniach. Dostępne szablony prezentacji, prostych stron webowych, albumów, blogów, e-kartek. Do każdego rodzaju publikacji dołączono predefiniowane układy z możliwością intuicyjnego osadzania różnych multimediów (zgodnie z zasadą «przeciągnij i upuść»). W wersji bezpłatnej na koncie mogą znajdować się jednocześnie 3 prezentacje oraz 5 stron internetowych, dostępna jest bezpośrednia integracja zdjęć z Flickr, natomiast w planie Premium – z Instagrama, Facebooka i Google, co pozwala na automatyczne generowanie zawartości stron internetowych oraz fotoalbumów³.

Powtoon (www.powtoon.com)

Narzędzie to animowania treści przekazu (wideoklipy wyjaśniające, infograficzne, marketingowe, dynamiczne prezentacje), którego produktem końcowym są kreskówki w formacie MP4 wykorzystywane zarówno w marketingu, jak i celach szkoleniowych. Klientami korporacyjnymi Powtoon są m.in.: Pfizer, eBay, Starbucks and Coca-Cola. Wersja bezpłatna oferuje tworzenie max. 3-minutowych wideoklipów i 100 MB wirtualnej przestrzeni dyskowej⁴, integrację z PowerPointem oraz Adobe Photoshop (wersja Beta). Optymalne tworzenie przekazu w tej postaci wymaga wstępnego przygotowania tekstowego scenariusza oraz nagrania autorskiej narracji, najwygodniej w formie indywidualnych plików audio dla każdej sceny. Dostępne kreatory treści ułatwiają komponowanie prezentacji, zaś podzielone na kategorie biblioteki umożliwiają dobór odpowiednich elementów: animowanych postaci, tekstów, tła czy scen.

---

¹ Cena dla studenta wynosi 30 \$ na semestr, zaś dla edukatora – 60 \$.

² Więcej informacji na platformie służącej wymianie edukacyjnej: URL=<<http://edex.adobe.com>>

³ Por. plany użytkowe Emaze: URL=<<https://www.emaze.com/pricing/>> [dostęp: 05.02.2019]

⁴ Wersja bezpłatna w zupełności wystarczy do zastosowań edukacyjnych, natomiast subskrypcja Pro wynosi \$19-\$59 w rozliczeniu miesięcznym. Por. plany użytkowe Powtoon:

URL=<<https://www.powtoon.com/premium/>> [dostęp: 05.02.2019]

Największym wyzwaniem dla użytkownika jest opanowanie zasad pracy z tzw. osiã czasu. Pomocne w tym sã dostãpne na koncie u¿ytkownika krótkie poradniki. Gotowã wideoklip mo¿na publikowaã w zasobach Powtoon lub eksportowaã do nastãpujãcych repozytoriów: YouTube, Facebook, Vimeo, Kultura, HubSpot, Slideshare oraz Wistia. Warto zwróciã uwagã na ograniczony zasób czcionek oferujãcy polskie znaki diakrytyczne. Alternatywã dla Powtoona jest Vyond (wcześniej znany jako GoAnimate, <https://www.vyond.com/>), oferujãcy krótkã, 14-dniowã wersjã bezpłatnã oraz desktopowe VideoScribe (<https://www.videoscribe.co/en/>) z 7-dniowã wersjã próbnã i Doodle (<https://www.doodly.com>). Ostateczny produkt przypomina film z odrãcznie narysowanã animacjã. W tym stylu tworzone sã prezentacje marketingowe, akademickie – wyjaśniajãce idei i pojęcia oraz biznesowe.

Biteable (<https://bitable.com>)

Tym narzãdziem tworzone sã m.in. animacje, fotehistorie, kreskówki. Zaletã jest du¿y wybór scen – 1221 w 39 kategoriach. W bezpłatnej ofercie Biteable znajduje siã renderowane wideo w jakoœci HD, 1 GB wirtualnej przestrzeni dyskowej, integracja z Facebookiem oraz Youtube oraz mo¿liwoœã edytowania 5 klipów miesiãcznie. Biteable znajduje zastosowanie w edukacji, reklamie oraz promocji oraz jako narzãdzie do budowania reputacji w mediach spoœecznoœciowych. Warto podkreœliã wsparcie dla polskich znaków diakrytycznych.

MySimpleShow (<https://www.mysimpleshow.com>)

Jak sama nazwa wskazuje aplikacja słu¿y do tworzenia animowanych wideoklipów wyjaœniajãcych lub gawãdziarskich, zło¿onych z grafiki wektorowej przypominajãcej rãcznie szkicowane obiekty oraz autorskã narracjã. Efekty koñcowe sã podobne jak w aplikacji VideoScribe. Tworzenie wideo podzielone jest na 4 etapy: szkic (narzãdzie poprosi o udzielenie odpowiedzi na kilka pytañ, co pozwoli zasugerowaã fabułę wideo), pisanie (umo¿liwia import lub autorskie tworzenie scenariusza), wizualizacja (aplikacja automatycznie wygeneruje scenopis, umo¿liwiajãcy dostosowanie wideo do wãasnycy potrzeb, zasugeruje ilustracje kierujãc siã sãlowami kluczowymi w scenariuszu, który musi w jãzyku angielskim lub niemieckim) oraz finalizacja (na tym etapie nastãpuje wybór tempa, dodawanie podkladu glosowego oraz publikacja MP4 w serwisie YouTube). Serwis oferuje testowanie aplikacji po rejestracji lub bezpłatnã wersjã edukacyjnã w grupie do 50 osób po wypeœnieniu formularza¹.

Moovly (www.moovly.com)

Kolejna aplikacja do tworzenia wideoklipów, bazujãca na rozwiãzaniu chmurowym z edytorem HTML5. Oferujãca edukatorom² obszernã bibliotekã multimedialnã: ponad milion wideoklipów, dŹwiãków i zdjãc z publicznej domeny, dostãp do ogromnych zasobów multimedialnych w wersji premium, co umo¿liwia tworzenie oryginalnych, niepowtarzalnych projektów. Ponadto pobieranie i eksportowanie plików (oznaczonych znakiem wodnym) w standardzie SD 480p jest nielimitowane. Przykładowe filmy – podobnie jak w innych aplikacjach – dostãpne sã w galerii.

Podsumowanie. Rozwój i popularnoœã różnorodnych technologii prezentacyjnych oraz badania empiryczne w dziedzinie pamieci i percepcji wzrokowej zmieniajãc podejœcie edukatorów do procesu dydaktycznego. W czasach sztucznej inteligencji oraz rozszerzonej rzeczywistoœci nauczyciele bez specjalnego przygotowania sã w stanie tworzyã autorskie innowacyjne treœci wizualne, a intuicyjne w u¿yciu aplikacje w chmurze znaczoãco ułatwiã ten proces. Zawarta w przekazie obrazowym kombinacja dyskursu werbalnego i wizualnego wzmocni potencjał kognitywny uczãcyãch siã.

BIBLIOGRAFIA

1. Avgerinou M., Petterson R. Toward a Cohesive Theory of Visual Literacy. *Journal Of Visual Literacy*. 2011. No 30(2). Pp. 1–19. doi: 10.1080/23796529.2011.11674687

---

¹ Por. plany u¿ytkowe mySimplyShow: URL=<<https://mysimpleshow.com/pricing/>> [dostãp: 05.02.2019]

² Por. plany u¿ytkowe Moovly dla edukacji: URL=<<https://www.moovly.com/education/>> [dostãp: 05.02.2019]

2. Clark J. M., Paivio A. Dual coding theory and education. *Educational Psychology Review*. 1991. No 3(3). Pp. 149–170.
3. Guilford J. P. The Nature of Human Intelligence. New York: McGraw-Hill, 1967.
4. Huh K. Visual Thinking Strategies and Creativity in English Education. *Indian Journal Of Science And Technology*. 2016. No 9 (S1). Pp. 1–6. doi: 10.17485/ijst/2016/v9is1/109885
5. Paivio A. Mental Representations. New York: Oxford University Press, 1986.
6. Paivio A. Mental representations: a dual coding approach. Oxford: Oxford University Press, 1990.
7. Things That Happen On Internet Every 60 Seconds (Updated 2017) [Infographic]. (2019). URL=< <https://www.go-globe.com/blog/things-that-happen-every-60-seconds/>>
8. Thomas Nigel J. T. Mental Imagery. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2018 Edition), [ed. Edward N. Zalta]. (2019). URL=<<https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/mental-imagery/>>

Ірина АНДРОЩУК, Ігор АНДРОЩУК, Віктор ХОМОВСЬКИЙ
(Хмельницький, Україна)

ДІАЛОГ КУЛЬТУР В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Інтеграція України в Європейський простір відкриває нові можливості для її виходу на провідні позиції у світі, ініціює кардинальні зміни в підготовці майбутніх фахівців на засадах педагогіки партнерства. У цих умовах змінюються вимоги до особистісних та професійних якостей майбутнього педагога, його готовності до педагогічної взаємодії, від яких залежить рівень підготовки учнівської молоді, формування в них необхідних компетентностей. Зважаючи на це особливої актуальності в контексті забезпечення педагогічної взаємодії набуває діалог культур, адже майбутній педагог має здійснювати професійну діяльність на засадах поваги, толерантного ставлення до представників різних культур й одночасного самоусвідомлення своєї власної культури [1].

Про важливість діалогу культур зазначено в Концепції Нової української школи (2016 р.), Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років; Проєктах: «Освіта на базі принципу демократичної моральності» (2000 р.); Міжкультурна проблема в системі освіти: релігій не розмаїття, діалог у Європі (2002 р.); Декларації постійної Конференції європейських міністрів освіти: «Міжкультурна освіта; керування розмаїттям, зміцнення демократії»; Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності й гідності» (2008 р.), а також у матеріалах Туринського процесу (2010), Брюгського Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2012–2020 рр. (The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011–2020) (2010 р.), Рекомендаціях Європейської Ради і Представників Урядів країн-членів «Про поліпшення якості педагогічної освіти» (2007 р.) та ін. Зокрема у Рекомендаціях Європейської Ради і Представників Урядів країн-членів «Про поліпшення якості педагогічної освіти» наголошується, що численні культурні зміни в суспільстві потребують перегляду підходів до підготовки педагогічних працівників, їх орієнтації на ефективну освітню діяльність з учнями з різних соціальних і культурних верств, які характеризуються різноманітними здібностями і потребами, включаючи потреби в спеціальній освіті; формування готовності взаємодіяти з колегами, батьками, широкою громадою сприяючи розвитку міжкультурної поваги і діалогу. Тому однією з базових міжособистісних компетентностей виокремлено здатність сприймати різноманіття і міжкультурні відмінності [5]. Це дає змогу розглядати діалог культур як умову взаєморозуміння учасників освітнього процесу, їх толерантного ставлення один до одного, знаходження компромісних рішень для уникнення конфліктних

ситуації. Зазначимо, щоб реалізувати діалог культур в освітньому процесі, педагогу необхідно володіти на належному рівні культурою, бути укоріненим у ній. Характеристиками діалогу культур в освітньому процесі є: гуманістичний характер взаємодії, емпатійність, шанобливе сприйняття інших й ціннісно-сміслова рівноправність учасників освітнього процесу, відкритість позицій та поглядів та ін.

Розкриваючи значення діалогу культур у контексті підготовки майбутніх педагогів, поділяємо підхід М. Бахтіна про людину, яка представляє собою унікальний світ культур, що взаємодіє з іншими культурами, представленими іншими особистостями. Враховуючи це діалог культур може відбуватися як між суб'єктами різних культур, так і представниками однієї культури [2]. Тому майбутньому педагогу важливо усвідомлювати себе як представника певної культури й при цьому проявляти інтерес до інших культур, приймати ці культури, виявляти толерантне й шанобливе ставлення до їх представників. Це дає змогу учасникам взаємодії не лише взаємопроникати у різні культури, а й взаємозбагачуватися духовними цінностями один одного. Таким чином, діалог культур доцільно розглядати як один з базових принципів освіти. Підтвердження цього знаходимо в поглядах Є. Зеленова, який полікультурну освіту в умовах сучасного українського суспільства розглядає як складову міжкультурного становлення майбутнього фахівця саме на засадах діалогу культур, що містить «культурологічні, етноісторичні знання, розуміння важливості культурного плюралізму, вміння виділяти і реалізовувати в змісті майбутньої професійної діяльності ідеї, що відображають культурне різноманіття світу, а також вміння організувати й здійснювати педагогічний процес як діалог носіїв різних культур в часі і просторі» [4, 41]. Це зумовлює культурне збагачення учасників освітнього процесу, формування їхніх морально-етичних якостей, духовних цінностей.

Загалом культурні цінності лежать в основі комунікації представників різних культур, їх діалогу й самоосмислення, так як лише особистість може пізнати себе і співвіднести з представниками різних культур, тим самим інтегруючи цінності двох і більше культур. Особливо важливо базуватися на діалозі культур педагогу, який взаємодіє в освітньому процесі з представниками різних соціальних верст, вірувань серед учнів, батьків, колег. Це потребує перегляду підходів до підготовки педагогів у закладах вищої освіти загалом. Нові підходи до підготовки вчителів зумовлені також необхідністю створення нового полікультурного освітнього середовища, яке б сприяло всебічному розвитку й становлення кожного його учасника на засадах взаємоповаги. Саме полікультурний освітній простір інтегрує етнонаціональні й загальнолюдські цінності, спонукає до міжнаціональної толерантності, дотримання морально-етичних норм поведінки, готовності жити в полікультурному суспільстві.

Отже, діалогічність культур передбачає інтеграцію національних цінностей та сприяє усвідомленню того, що етнокультурне співіснування можливе за умови шанобливого й поважного ставлення до цінностей інших культур, народів, етносів. Рівень розвиненості національної культури визначається ступенем включення в сферу духовного спілкування культурних цінностей інших націй, що передбачає інтелектуальну активність суб'єкта, яка спрямована на накопичення знань про національні культурні цінності інших народів.

Як наголошується у Білій книзі з міжкультурного діалогу, існування діалогу культур можливе за дотримання таких умов: «... навчати і засвоювати навички міжкультурного діалогу; створювати і розширювати місця для міжкультурного діалогу; виводити міжкультурний діалог на міжнародний рівень» [3, 4]. Це дає змогу долати культурні, мовні, національні й релігійні бар'єри, досягати згоди й злагоди між представниками різних народів. Тому завдання закладів вищої освіти створити належні умови для формування особистості майбутнього педагога, здатного до створення полікультурного освітнього середовища й конструктивної взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Таким чином, діалог культур є важливим чинником успішної підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності на засадах педагогіки толерантності, шанобливого ставлення до представників різних культур та потребує підтримки. Це зумовлює подолання відчуженості культури від освіти, розроблення й впровадження культуротворчих педагогічних технологій у процес підготовки майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І.В. Теоретичні і методичні основи підготовки майбутніх учителів трудового навчання та технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності: автореф. дис... докт. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, 13.00.02 – теорія та методика навчання технологій. К., 2018. 42 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1986. 445 с.
3. Біла книга з міжкультурного діалогу «Жити разом у рівності та гідності». Київ: «Оранта», 2010. 72 с.
4. Зеленов Є.А. Педагогіка толерантності та діалог культур як основи планетарного виховання учнівської молоді. *Духовність особистості*. 2011. Вип. 3. С. 36–43. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/domtp_2011_3_7.pdf [10.01.2019]
5. Council of Europe. European Commission. Communication from the European Commission to the European Parliament: Improving the Quality of Teacher Education, Brussels August 2007.

Інна АНТОНЕНКО
(Київ, Україна)

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗІ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ

Особливістю розвитку вищої школи є інтеграція в міжнародний процес, створення загального європейського простору вищої освіти на базі освітніх програм, що відповідають вимогам Ради Європи, а також вимогам, які пред'являються до молодих фахівців та реалізації програм академічної мобільності. Глобалізація в усіх сферах людської діяльності, міграція і еміграція привели до того, що представники різних культур бажають спілкуватися і взаємодіяти один з одним.

Нові соціально-економічні умови, стрімкий розвиток науково-технічного прогресу ставлять перед сучасною професійною освітою завдання підготовки кваліфікованого, творчого і мобільного фахівця, який здатний до самореалізації в професійній діяльності та до вирішення виробничих питань. Комунікативна функція мови пов'язана з культурою, в якій вона існує, і виступає як певна форма культурної поведінки. Комунікація є необхідною умовою для розвитку людської культури, так як за допомогою мовної комунікації можна вивчати культуру в усіх її проявах. Мовна комунікація складається з системи чинників, які обумовлюють відмінності в культурних традиціях та організації, вона включає різні соціальні фактори і способи спілкування, специфічні вербальні та невербальні засоби. Міжкультурна компетентність майбутнього фахівця зі зв'язків з громадськістю має інтегративну характеристику, що включає комплекс міжкультурних знань, умінь і професійно значущих особистісних якостей, які відображають його готовність до спілкування, і забезпечує продуктивну професійно міжкультурну взаємодію [2].

Існуючий в практиці викладання іноземних мов напрямок вивчення культури через засвоєння знань є недостатнім на сучасному етапі і вимагає володіння також соціокультурним досвідом. Головною метою стає підготовка здійснювати іншомовне міжкультурне спілкування та визначити завдання для отримання культурних знань. Постає необхідність формування професіоналів, здатних реагувати на суспільні потреби, мати не тільки навички ведення ділового спілкування, але варто працювати на продукуванням ідей, вивчати соціальні й

культурні цінності та обмін суспільними цінностями. Отже, постає важливість значення міжкультурної комунікації, як необхідного способу спілкування, яке за своєю структурою і природою обумовлено і психологічними відносинами. Потрібно пильну увагу приділяти професійним комунікантам, у яких специфічна структура мовної і немовної поведінки, яка також визначається культурними особливостями суспільства. Фахівець має бути професіоналом сфери комунікації, тобто уміти визначати комунікаційну стратегію та тактику її реалізації для досягнення власних комунікативних цілей, бути готовим до професійно-мовленнєвої комунікації; обізнаним у формах організації комунікаційних мереж, володіти нормами етики та етикету у процесі ділового спілкування. Вивчення мови і культури одночасно дозволяє вдало поєднувати знання країнознавства з мовними явищами, що є важливим для комунікації.

До комунікації включають ситуації, в яких спілкування вважаються соціально прийнятним, а також важливі самі учасники комунікації та способи як використовують її, тобто усна чи письмова мова. Професійне спілкування реалізується в численних жанрах усного та письмового мовлення. Письмове мовлення вимагає жорсткого регламентування відповідно до норм мови, але усна комунікація має більше можливостей для вияву соціокультурної і комунікативної особистості фахівця. Під соціокультурною компетентністю розуміють здатність здійснювати продуктивний обмін елементами соціокультурного контексту для породження і сприйняття комунікації в певній соціокультурній ситуації. Ситуація розглядається як модель мовної практики, культурний і соціальний конструкт, в якому простежується взаємозв'язок лінгвістичного, культурного і соціального аспектів [1].

Вважається, що професіонал має володіти культурною компетентністю, тобто орієнтуватися у базових знаннях культури, ціннісних установах, притаманних соціокультурному середовищу, в рамках якого ведеться комунікація, і навичками професійної комунікативної діяльності. Також важливо не тільки формувати комунікативну компетентність та розвивати професійне бачення ним ситуації комунікації, але важливо розвивати уміння, які спрямовані на обмін інформацією, судженнями, ідеями, цінностями; формувати стратегії комунікативної діяльності у певному соціокультурному середовищі. Розширення міжнародного співробітництва відкриває перед студентами великі перспективи в плані проходження стажувань за кордоном, надаючи можливість участі в міжнародних програмах обміну та створюючи базу для розвитку академічної мобільності студентів.

Культура представляє собою світовий інтеграційний процес, в якому відбувається зміщення культур, при цьому кожна нація прагне зберегти свої національні цінності, такі як мова, мистецтво та традиції. Взаємодія з різними культурами потребує розуміння та готовності до діалогу на основі сформованої свідомості та поваги до різних культур. Такий підхід до навчання іноземної мови в закладах вищої освіти забезпечує не лише більш ефективне розв'язання практичних, загальноосвітніх, розвивальних та виховних завдань, а й містить у собі величезні можливості для подальшого підтримання мотивації навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фурманова В.П. Межкультурная коммуникация и культурно-языковая прагматика в теории и практике преподаваемых языков (яз. вуз): дис. ... д-ра пед. наук. М., 1994. 475 с.
2. Цеунов К.С. Формирование межкультурной компетенции будущих специалистов по связям с общественностью: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Челябинск, 2013. 189 с.
3. Яблоков С.В. Формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови засобами інноваційних технологій: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2016. 192 с.

ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСІЇ ПРОФЕСІЙНО-ФІЛОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ РЕФЛЕКСІЙНОГО ПІДХОДУ

Умови життя у сучасному глобальному суспільстві висувають дуже високі вимоги щодо якісної підготовки майбутніх філологів, які у своїй професійній діяльності мають безпосередній вплив на збереження культурної спадщини попередніх поколінь і передачу культурних традицій та цінностей підростаючому поколінню. Фахівці-філологи із розвинутою рефлексією здатні не тільки ефективно взаємодіяти з іншими людьми рідною та іноземними мовами, а і виявляти активність, самостійність, відповідальності у розмаїтті комунікативної взаємодії на загальнолюдському рівні.

Теоретичний аналіз наукових підходів до вивчення рефлексії, яка становить значний дослідницький інтерес і входить у коло наукових інтересів Н. Арістової [2], О. Герасимової [5], В. Ковальчука [3], Н. Малихіна [4; 5], Н. Оксентюк [6], дає змогу стверджувати, що формування професійної рефлексії майбутніх фахівців різних спеціальностей ґрунтується на засадах рефлексійного підходу, чималий вклад у становлення якого був зроблений Дж. Дьюї [9]. До одного з ключових понять, яке обумовлює назву рефлексійного підходу, вчені відносять рефлексію. Так, поняття «рефлексія» (від лат. reflexio – обернення назад), яке виникло у філософії й означало процес роздумів індивіда про те, що відбувається в його свідомості, означає «самосвідомість, самопізнання, співвідносність елементів мислення і дійсності» [8, 547]. Дж. Дьюї, який під рефлексією розглядає здатність особистості навчатися через набуття досвіду, вважає, що людина із розвинутим рефлексійним мисленням ніколи не діє імпульсивно, а тільки свідомо [9].

За В. Слободчиковим і Е. Ісаєвим, рефлексія є родовою здатністю людини, яка виявляється у зверненні свідомості на себе, на внутрішній світ людини і його місце у взаємовідносинах з іншими, на форми і засоби пізнавальної і перетворювальної діяльності [7, 372].

Е. Азімов і А. Щукін дотримують схожу думку і вважають, що рефлексія, яка є однією з найважливіших рис особистості фахівця-професіонала, є «самоспостереженням, бажанням розуміти власні почуття і вчинки» [1, 247–248]. Саме рефлексія, як зазначають учені, дає особистості змогу зрозуміти власні почуття і вчинки, оцінити здобутий досвід, рухатися вперед до нових досягнень, а також прагнути до саморозвитку і самовдосконалення.

Зазначимо, що в науковій педагогічній літературі поряд із поняттям «рефлексія» можна зустріти поняття «професійна рефлексія». Під професійною рефлексією вчені розглядають процес пізнання самого себе як професіонала, власного внутрішнього світу, аналіз власних думок і переживань у зв'язку із професійною діяльністю, роздуми про себе як про особистість, усвідомлення того, як його сприймають і оцінюють студенти, колеги та інші [1, 248].

Урахувавши різні підходи до трактування поняття «рефлексія», рефлексію професійно-філологічної діяльності розуміємо як звернення уваги майбутнього філолога на самого себе, продукти власної активності, зміст та функції власної свідомості, до складу яких входять особистісні структури (цінності, інтереси, мотиви), мислення, механізми сприйняття, прийняття рішень, емоційне реагування, поведінкові шаблони, а також будь-яке їх переосмислення [2]. Зважаючи на те, що рефлексія професійно-філологічної діяльності полягає в необхідності визначення майбутніми філологами власного способу життя, розумінні внутрішніх станів, почуттів, переживань, аналізі цих станів і формулюванні відповідних висновків, її розвиток в умовах закладу вищої освіти сприяє формуванню готовності майбутніх філологів до цілепокладання та встановленню й регулюванню адекватних вимог до себе. За допомогою рефлексії, яка характеризує здатність особистості до пізнання й аналізу явищ своєї свідомості

та навчально-пізнавальної діяльності, майбутні філологи матимуть змогу співвідносити свою свідомість, цінності та погляди із свідомістю, цінностями та поглядами інших людей.

Формування і розвиток рефлексії професійно-філологічної діяльності майбутніх філологів в освітньому процесі закладу вищої освіти здійснюється на основі відібраних принципів, серед яких можна виокремити принцип рефлексії, адаптивності, свідомості й активності студентів у навчанні, свободи вибору тощо. Так, реалізація принципу адаптивності передбачає урахування індивідуальних властивостей і здібностей майбутніх філологів, а також сприяє створенню необхідних умов для усвідомлення власних потреб і цілей задля повної й успішної реалізації творчого потенціалу у подальшій професійній діяльності. Сутність реалізації принципу свідомості й активності у навчанні полягає у формуванні свідомого ставлення майбутніх філологів до набуття знань, умінь і навичок, формуванні стійкої мотивації до навчання та стимулюванні творчої активності. Принцип свободи вибору сприяє становленню майбутніх філологів як суб'єктів життєдіяльності, які здатні робити самостійний вибір та нести повну відповідальність за нього. Застосування принципу рефлексії у підготовці майбутніх філологів не тільки сприяє їхньому особистісному і професійному зростанню, розвитку професійно важливих якостей, необхідних для успішної взаємодії з іншими людьми, а і дає змогу розширити уявлення про себе як про суб'єктів професійної діяльності [2].

Отже, реалізація основних положень рефлексійного підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти, який спрямовує майбутніх філологів до самоорганізації, професійного самовдосконалення та прогресивного саморозвитку в майбутній професійній діяльності, сприяє формуванню рефлексії професійно-філологічної діяльності, активізації важливих професійно-особистісних якостей, а також розвитку й самореалізації творчого потенціалу. Майбутні філологи з розвинутою рефлексією готові керувати власною діяльністю відповідно до особистісних ціннісних орієнтацій, мотивації досягнення успіху, усвідомлення власної унікальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Издательство ИКАР, 2009. 448 с.
2. Арістова Н. О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика [монографія]. Київ: ТОВ «НВП» Інтерсервіс», 2017. 400 с.
3. Ковальчук В. І. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності майстрів виробничого навчання професійно-технічних начальних закладів у післядипломній освіті: дис... док. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Запоріжжя, 2014. 369 с.
4. Малихін О. В. Методологічні засади організації самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів. *Наукові записки: [зб. наук. ст.]. Серія: Педагогічні та історичні науки*. Вип. LXXVI (76). К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. С. 158–169.
5. Малихін О. В., Герасимова О. І. Формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі вищої школи. *Компетентнісно зорієнтована освіта: якісні виміри*. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. С. 128–150.
6. Оксентюк Н. В. Розвиток рефлексії як психологічного механізму формування інтелігенції у студентському середовищі [Електронний ресурс]. Режим доступу: file:///C:/Users/Asus/Downloads/Nznuoapp_2008_11_19.pdf [06.01.2018]
7. Слободчиков В. И., Исаев Е. И. Основы психологической антропологии. Психология человека: Введение в психологию субъективности: [учеб. пособ. для вузов]. Москва: Школа-Пресс, 1995. 384 с.
8. Філософський енциклопедичний словник: [енциклопедія]. К.: Абрис, 2002. 742 с.
9. Dewey J. *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston, D.C. Heath and Company. Dinkelman, 1933.

ЕТИЧНІ ВИХОВНІ СПРАВИ – БАЗОВИЙ КОНЦЕПТ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Духовно-моральне виховання – це цілеспрямований та систематичний вплив на свідомість, почуття і поведінку вихованців з метою формування в них духовно-морального начала і його подальшого розвитку, моральних якостей, духовних цінностей, що відповідають вимогам суспільної моралі.

Основними завданнями духовно-морального виховання є:

1. Формування моральної свідомості вихованців.
2. Виховання базових духовно-моральних цінностей та розвиток духовно-моральних почуттів; чуттєво-емоційної та духовної сфери.
3. Випрацювання вмінь та навичок моральної поведінки.
4. Підведення особистості до рівня духовно-морального самовиховання.

Духовно-моральне виховання містить: формування в людини усвідомлення зв'язку з суспільством, залежності від нього, необхідності узгоджувати свою поведінку з інтересами суспільства; ознайомлення з духовно-моральними ідеалами, вимогами суспільства, доведення їх правомірності і розумності, перетворення духовно-моральних знань в духовно-моральні переконання, створення системи цих переконань; формування стійких духовно-моральних почуттів і духовно-моральних якостей, високої культури поведінки як основного прояву поваги людини до людей; формування духовно-моральних звичок.

Зміст духовно-морального виховання нової української школи розбудовується з врахуванням демократичних цінностей та сучасних викликів, які постають перед нею. Особливого значення надається загальнолюдським, духовним цінностям.

Основними цінностями є як сама людина, так і її життя. В Законі України «Про освіту» (2017) зазначається: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості» [2, 1/19]. Право людини на життя є святим і непорушним. Вважаємо важливим популяризувати думку про те, що замахи на життя і здоров'я інших людей і своє життя недопустимі. Сьогодні педагогів непокоїть велика кількість самогубств серед молоді. В суспільстві викликає також тривогу агресія, моббінг, що відображається на психо-емоційному стані дітей.

Актуальною проблемою залишається ставлення до дітей як до цінності.

Ще одна загальнолюдська цінність – свобода. В умовах демократизації значно зросли права і свободи особистості. І це особливо виразно засвідчило низький рівень культури, духовно-моральної вихованості. Демократичний стиль спілкування малокультурна людина розуміє як безмежну свободу самовираження, право ігнорувати почуття, гідність оточуючих. Насправді свобода і відповідальність, свобода і дисципліна нерозривні поняття. Послух у школі необхідний. Це – одна з умов ефективного виховання, особливо на етапі зрілого дитинства. Але від послуху дитина повинна якомога швидше переходити до відповідальності, до усвідомленої дисципліни, самостійності.

В сучасних умовах особливої вагомості набувають такі духовно-моральні якості, як патріотизм, толерантність, обов'язок, честь, совість, порядність, доброта, безкорисність, милосердя, доброзичливість та інші. Надзвичайно актуальні в системі духовно-морального виховання проблеми статевого виховання молоді, ставлення до праці. Проблем багато, різних, складних. Безробіття, наркоманія, алкоголізм, проституція, агресивність, жорстокість молоді далеко не повний перелік негативних явищ, з якими школа зіштовхується щодня. Вони руйнують і духовно-моральну сферу, і саму людину. Отже, духовно-моральні критерії завжди й особливо у справі виховання повинні стояти вище від усіх інших інтересів.

У фізичному та естетичному вихованні для досягнення мети буває достатнім організувати і здійснити систему добре підібраних виховних справ. Проте в духовно-моральному вихованні все набагато складніше. Вдумливі педагоги не безпідставно стверджують, що до уваги треба брати насамперед індивідуальність кожного вихованця, особливості конкретної ситуації і вже відповідно до них планувати етичні виховні справи, добирати прийоми і методи.

В структуру виховних справ духовно-морального спрямування педагог включає відомості про людську мораль, домагання ясного розуміння того, що мораль – це форма людської свідомості, частина людської культури. Розуміння сутності, норм і принципів моралі приводить вихованців до моральних суджень, за допомогою яких вони оцінюють вчинки – свої й інших людей. На основі духовно-моральних понять, оцінок і суджень формуються моральні переконання, які в кінцевому результаті і визначають поведінку та вчинки людей. Духовно багата, морально переконана людина глибоко впевнена у справедливості моральних норм, визначає необхідність їх виконання. Проте знання і розуміння моральних норм ще не можуть самі по собі забезпечувати діяльність переконань, а стають лише необхідною передумовою для їх формування. Моральні знання стають переконаннями тоді, коли вони застосовуються в життєвому досвіді, діяльності, продумані, критично опрацьовані вихованцями.

В систему етичних виховних справ органічно вплітаються засоби, які стимулюють моральні почуття, під якими розуміємо переживання людиною свого ставлення до дійсності, людей, своєї власної поведінки. Адаже кінцева й основна мета етичних виховних справ – формування духовності особистості та її високої духовно-моральної поведінки. Виховні справи складають ланцюжок духовно-моральних вчинків у щоденних життєвих ситуаціях.

Саме вчинок характеризує ставлення людини до оточення та дійсності. Щоб викликати моральний вчинок, треба створити відповідні умови. Однак навіть вчинки не завжди говорять про моральну вихованість і духовну глибину. Важливі також спонукальні мотиви, які рухають людиною і пояснюють вчинки. Тому формування духовно-моральних мотивів діяльності – важлива і необхідна частина етичних справ.

І. Д. Бех обґрунтував розвивальну ефективність правилі відповідного виховання, висвітлив структуру провідної вчинкової системи та технологічні засоби її формування. У контексті нашої проблеми важливо зазначити, що дослідник розглядає вчинок як духовну константу особистості, розкриває типологію вчинку, мотиваційно-ціннісну її детермінацію, вчинкову сферу особистості, вказуючи при цьому на місце і роль педагога у просторі вчинку [1, 114–245].

Щоб вихованець здійснював моральні вчинки, в нього повинна виникнути в цьому потреба. Формування моральних потреб особистості є процес засвоєння і переробки духовно-моральних норм і принципів в систему індивідуальної свідомості. За допомогою духовно-моральних потреб створюється основа самої природи моралі – можливість вільного вибору, що є ядром духовності. Саме у випрацюванні здібностей і здатності до вільного духовно-морального вибору лежить функція етичних виховних справ.

Система вчинків веде до формування моральної звички – стійкої потреби здійснювати моральні вчинки. Звички можуть бути простими і в їх основі правила співжиття, культури поведінки, дисципліни і складні, коли створюється потреба і готовність до діяльності, яка має як суспільне, так і особистісне значення.

Отже, передова педагогічна практика за останні десятиріччя накопичила цінний досвід, який повинен враховуватися в організації і здійсненні етичних виховних справ у системі духовно-морального виховання. Етичні виховні справи є базовим концептом духовно-морального виховання в закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. К.: Либідь, 2006. 272 с.

Юлія БЛУДОВА
(Харків, Україна)

СТУДЕНТСЬКИЙ WORKSHOP – ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ОСВІТИ

Починаючи з 50-х рр. ХХ ст., у Німеччині почалися експерименти щодо запровадження нових форм навчання з наступними характерними особливостями: зменшення домінуючої ролі викладача, використання в освіті активної взаємодії учасників, намагання зробити освіту цікавішою, цілісною і практично орієнтованою.

Це сприяло виникненню нової форми навчання – «workshop» (воркшоп). В перекладі з англійської термін «workshop» має низку значень: «робоча майстерня», «практичний семінар», «робоча зустріч». В широкому значенні це поняття означає «збір учасників для діяльності виробничого чи навчального характеру тривалістю до декількох днів, що ставлять за мету вирішення певних завдань і супроводжуються демонстрацією практичного досвіду роботи». Workshop також визначають як робочу зустріч, учасники якої збираються для обговорення певних проблем. Основна мета полягає в тому, що це є формою роботи з групою, в якій основна роль в генеруванні рішень належить самим учасникам.

В освіті Workshop – це інтенсивний навчальний захід, під час якого учасники навчаються завдяки власній активності, а теоретичні відомості є мінімальними і відіграють незначну роль. У центрі уваги відбувається самостійне навчання учасників і активна взаємодія. Акцент відбувається на отриманні динамічного знання. Воркшоп асоціюється з такими поняттями, як: активність, експеримент, ризик, зміни, демократичне прийняття рішень, цілісність навчання, самовираження, внутрішні зміни, позитивна взаємодія.

Тривалість воркшопів може бути різною. Найвдалішою формою є міні-воркшопи, які тривають годину. Їх важлива характеристика – різноманітність. Якісно організований воркшоп передбачає сукупність різноманітних методів, які активізують слухачів до взаємодії. На воркшопі навчання відбувається за рахунок отримання актуального досвіду і особистісного переживання, яке легше сприймається в груповій взаємодії [1].

Особливістю студентського воркшопу є те, що його авторами, ведучими й учасниками є не професіонали своєї справи, а майбутні спеціалісти. Традиційні засоби навчання не завжди здатні задовольнити потреби студентів у засвоєнні знань і отриманні навичок тому, що не достатньо розвивають практичні навички.

Workshop – це метод, що істотно впливає на покращення освіти. Він відрізняється від інших способів навчання тематичною та практичною спрямованістю. Workshop розглядається як методика, за допомогою якої можна аналізувати проблеми курсу, для отримання більшої інформації, пошуку можливих рішень. Адже кожен з учасників дискусії має унікальний досвід і власне ставлення до вирішуваного питання. Workshop може проводитись у вигляді практикуму або круглого столу. Це дозволяє ініціювати процес обміну думками, віднайти нове бачення проблеми, закріпити на практиці отриманні знання. Формат «майстерень» залежить від рівня учасників і поставлених задач, але в них завжди міститься як дидактична, так і практична частини.

Основні відмінності воркшопу від заходів іншого типу – висока інтенсивність групової взаємодії, активність і самостійність учасників, життєвий досвід і особисте переживання. Експерт, провідний, керівник воркшопу допомагає учасникам визначити мету, завдання високопродуктивної майстерні, підбирає методи і прийоми для активного дослідження [2].

Структура семінару має включати: знайомство учасників, визначення мети, опис практичної ситуації, виділення та ранжування задач, пошук варіантів рішень, вибір з них найбільш оптимальних, підбиття підсумків. Під час workshop можуть застосовуватись рольові ігри, вирішення практичних ситуацій, дискусії та інші методи.

У книзі німецького психолога Клауса Фопеля «Ефективний воркшоп» [3] дає всебічну характеристику цій формі навчання. На його думку workshop – це:

- Цікавий навчальний захід, на якому учасники навчаються, перш за все, завдяки власній активній роботі.
- Навчальна група, яка допомагає всім учасникам стати по закінченню навчання більш компетентними, ніж було спочатку.
- Процес навчання, в якому кожен бере активну участь.
- Навчальний процес, під час якого учасники багато дізнаються один про одного.
- Тренінг, результати якого залежать в більшій мірі від вкладу учасників і в меншій мірі – від знань ведучого.
- Можливість відкрити для себе, що знаєш і вмієш більше, ніж думав досі, і навчити чомусь від людей, від яких ти цього не очікував

Досліджувана форма навчання особливо розповсюджена серед представників творчих професій. Останнім часом користуються успіхом ігрові «майстерні», які дозволяють в невимушеній атмосфері засвоїти альтернативні розумові моделі, отримати навички, які дозволять мислити ширше, вільніше, креативніше. Workshop сприяє згуртуванню всіх учасників освітнього процесу, дозволяє реалізовувати принцип єдності теорії та практики. Він може використовуватись для проведення практичних занять, наукових конференцій, диспутів і багатьох інших видів виховної й навчальної роботи зі студентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Приклади інтерактивних технологій у післядипломному навчанні педагогів [Електронний ресурс].
Режим доступу: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/cipo/kafedra_fod/elektr_zbirm/R3/R3.htm [18.01.2019].

2. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе: Психологические игры и упражнения. Пер. с нем. М.: Генезис, 2003. 336 с.

3. Фопель К. Эффективный воркшоп: Практическое пособие. Пер. с нем. М.: Генезис, 2002. 368 с.

Богдана БУЛЕЗА
(Ужгород, Україна)

ТЕОРИЯ І ПРАКТИКА ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З НАРКОЗАЛЕЖНОЮ МОЛОДДЮ В США

В Україні все більшого поширення набуває зловживання наркотиками серед молоді. Ця проблема є актуальною і в інших зарубіжних країнах, зокрема в США. Тому доцільним вважаємо вивчення зарубіжного досвіду профілактики наркоманії.

Вивченню різних аспектів наркотизації та її профілактиці присвячено багато досліджень американських учених (Р. Бек, Д. Довнерс, Д. Каррен, Р. Крейг, Е. Лемерт, Р. Мертон, Д. Поттер та ін.), які презентують різні підходи до вивчення явища наркотизації: медичний, психологічний, педагогічний, соціологічний.

Результати досліджень американських учених показують, що значна частина підлітків і молодих людей, які вживають наркотики, мають особистісні проблеми. Вони з тривогою і невпевненістю дивляться в майбутнє, не мають чітких життєвих планів, часто опиняються в життєвих ситуаціях, які здаються їм безвихідними, і тоді починають вживати алкоголь і наркотики. Майже всі вважають, що батьки і вчителі дають занижену оцінку їх особистісним

якостям і тільки друзі можуть їх адекватно оцінити. У віці 12-16 років по відношенню до наркотиків серед молоді можна виділити 3 групи: 1) Вживають наркотики і цікавляться ними. Їх хвилюють питання, зв'язані із зниженням ризику при вживанні наркотиків без наявності вираженої залежності. Вживання наркотиків вважається ознакою вільної людини. 2) Радикальні противники. Ті, які самі ніколи не вживають наркотиків і не хочуть дозволити робити це своїм друзям. Багато членів такої групи вважають вживання наркотиків ознакою слабості і неповноцінності. 3) Чітко не визначились у своєму ставленні до вживання наркотиків. Значна частина з них може почати вживати наркотики під впливом друзів і знайомих. Після 16-ти років групи, як правило, зберігаються, але кількість молодих людей, які входили в третю групу, помітно зменшується.

Державна система профілактики наркотизації передбачає: а) міжнародне співробітництво з попередження поширення і вживання наркотиків; б) правове забезпечення профілактики наркозалежності (закони, які гарантують пільги для працевлаштування, каральні, спеціальні закони, спрямовані на роботу з наркозалежними неповнолітніми; в) формування громадської думки щодо здорового способу життя, громадський осуд зловживання наркотиками; г) кадрова політика (підготовка фахівців різного рівня для медичної, реабілітаційної роботи з наркозалежними; д) створення інститутів профілактики наркозалежності, наукові дослідження різних аспектів проблеми і їх впровадження в практику.

Профілактична робота здійснюється через педагогічну, соціально-педагогічну, соціальну діяльність. Педагогічна профілактична діяльність – це робота в освітніх закладах, яка проводиться з учнями, батьками на основі комплексного підходу, в єдності досягнення антинаркотичних цілей і вирішення завдань навчання і виховання. При цьому значна увага звертається на самопочуття учня в родині, школі. Соціально-педагогічна профілактична діяльність здійснюється в соціумі і реалізується через цілеспрямовані впливи в межах існуючих програм в терапевтичних установах, медичних закладах. Соціальна діяльність розглядається через взаємодію соціальних структур і є частиною державної політики.

Проведення профілактичної роботи передбачає особливу підготовку фахівців, координацію дій всіх установ, забезпечення правової бази й створення суспільної думки із приводу цієї роботи. Відповідно, тут спостерігається два напрямки профілактики: по-перше, розвиток спеціальних установ; по-друге, наділення освітніх і виховних установ функціями виконання профілактичної роботи (відносно школи це проявляється в навчальних і виховних програмах профілактики). Профілактика розглядається як частина цілісного педагогічного процесу, це означає, що немає й не може бути ніякого особливого виховного й навчального процесу, присвяченого профілактиці схильності до вживання наркотиків, який здійснюється паралельно з навчанням, вихованням. Процес профілактики схильності до вживання наркотиків повинен включатися як обов'язкова складова частина в навчання, виховання й підпорядковуватися загальнодидактичним і загальновиховним цілям цих процесів, представляючи собою їх невід'ємну частину. Основною ланкою профілактичної діяльності в цьому випадку виявляється учнівська молодь. При правильно організованому педагогічному процесі, використанні комплексних взаємозв'язаних, технологічних програм в навчальних закладах є можливість формування морально здорової, вільної від комплексів і відхилень, соціально і психологічно неохочої до вживання психоактивних речовин особистості.

Американські вчені вважають за необхідне розрізнати соціальні й соціально-педагогічні умови профілактики. Соціальні умови представлено трьома основними компонентами: наявністю відповідних соціальних установ, думкою соціуму, необхідністю правового обґрунтування роботи відповідними установами й фахівцями. Соціальні умови можуть бути сприятливими й несприятливими. Педагогічні, соціально-педагогічні умови передбачають формування особистості й формування середовища. Формування особистості проявляється в розвитку самооцінки, самовираження, стресостійкості, позитивному самоприйнятті,

внутрішньому контролю, створенні мотивації. Формування середовища, що підтримує позитивні риси особистості, проявляється в створенні ситуації успіху, впливові педагогів, у навчанні батьків, роботі з однолітками і т.д. Даний поділ необхідний, щоб зрозуміти, що ефективність профілактики визначається не тільки якістю роботи фахівців і особливостями індивідів, з якими проводиться профілактика, але й співвідношенням соціальних і соціально-педагогічних умов профілактики, які в рамках навчального процесу набагато більш контрольовані.

В американській науковій літературі і практиці можна виділити основні напрямки профілактичної роботи, яка проводиться фахівцями в медицині, освіті, соціальних службах, громадах і т.д. стосовно наркозалежних осіб і визначає зміст профілактики:

– загальне попередження вживання наркотиків через закони, засоби масової інформації і т.д.;

– створення бар'єрів вживанню наркотиків; забезпечення заходів щодо посилення особистих переконань проти застосування наркотиків і негативного відношення до вживання шкідливих речовин;

– формування стійкості особистості до соціального тиску щодо вживання наркотиків; навчання навичкам відмови від наркотиків у ситуаціях, коли їх пропонують;

– формування установки небезпеки вживання психоактивних речовин;

– навчання соціальним навичкам (комунікабельність, упевненість у собі, самоповага й ефективна взаємодія з навколишнім оточенням);

– діяльність в галузі освіти батьків з метою оздоровлення родини, її побуту й культури взаємин між її членами, допомога батькам з боку держави у виконанні ними виховної функції (важливий соціальний інститут демократичної держави);

– діяльність з соціальної реабілітації дитини, підлітка, молодої людини, які мають наркотичну залежність;

– посередницька діяльність між індивідом і соціумом з подолання явищ дезадаптації і т.п.;

– діяльність з соціальної реабілітації дитини, підлітка, що має наркотичну залежність;

– посередницька діяльність між індивідом і соціумом з подолання явищ дезадаптації і т.п.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lemert E. Human Deviance. Social Problems and Social Control. N.J.: Prentice-Hall, 2007. 130 p.

2. Morgan H. W. Drugs in America: A Social History. NY: Syracuse University Press, 2001. P. 23–45.

Галина ВОРОНКО

(Білгород-Дністровський, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТА ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ ВЕЛИКОГО КОБЗАРЯ В РОБОТІ З ДОШКІЛЬНЯТАМИ

Т. Г. Шевченко – людина, яку знає і любить світ, його письменницький спадок багатогранний і глибокий, тому і знайомство з ним ми починаємо з найменшими – з дошкільнятами.

Діючими Програмами передбачено знайомство дошкільнят з життям і творчістю Т. Г. Шевченка.

Важко в доступній формі розповісти дітям про давно-давно минуле. Є книжки, які допоможуть в цьому. Книжка Д. Ф. Красицького «Тарасові світанки» просто й цікаво розкриває життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка.

У збірці вміщено декілька малюнків самого Шевченка, зокрема його автопортрети в різні періоди життя. Це дає дітям змогу пересвідчитись і в майстерності Шевченка як художника, і,

при порівнянні цих портретів, зрозуміти, яким важким було життя Тараса Григоровича на засланні – забрали його майже зовсім молодю людиною, а повернувся вже дідусем.

Книжка Оксани Іваненко «Маленьким про великого Тараса» – це також цікава, образна розповідь про Шевченка. Велику допомогу в розумінні матеріалу дітям надають малюнки. Адже важко тільки словами пояснити малюкам важку долю кріпаків, хто такий кобзар, про гірке життя сироти-наймита. А коли словесне пояснення підкреслюється такими яскравими, зрозумілими малюнками, як у книжці «Маленьким про великого Тараса» (художник В. Євдокименко), у дитячій пам'яті надовго збережуться ці образи. Ці ілюстрації слід розглядати разом з дітьми, допомагаючи зрозуміти їм окремі деталі зображеного.

З першої частини нарису діти довідуються про те, як тяжко жили люди колись. Бідні люди багато працювали, але пани забирали в них все, навіть продавати їх могли або вимінювати на мисливських собак. Малі діти залишалися вдома самі, голодні, а їхні батьки працювали у пана; коли діти підросли, то йшли не до школи, а працювати [4, 18]. Після читання цієї частини слід провести з дітьми бесіду, порівняти наше життя з минулим. Вихователь весь час звертає увагу дітей на те, як розвивався поетичний і художній талант Шевченка, і зачитує уривки з його творів, які доступні розумінню дітей. З творів Т.Г. Шевченка діти дізнаються про красу рідної природи, вчать любити, поважати та оберігати природні багатства нашої країни.

Знайомство дітей з поетичною творчістю Шевченка слід вести системно, не поспіхом, з відповідними поясненнями та необхідним тлумаченням. Адже для нас дуже важливо навчити дітей вслухатися в неповторну мелодійність віршів Шевченка, зрозуміти зміст поетичних картин природи, співпереживати разом з героями прикрі миттєвості щоденного буття.

Чітких переліків рекомендованих для слухання поезій немає, частіше за все це залежить від уподобань самого вихователя, його розуміння всієї глибини шевченківського слова і можливості долучити дітей до цих скарбів. Можна рекомендувати найбільш часто друковані для дитячого читання твори для роботи як найбільш доступні для сприймання саме дітьми цього віку.

Тому і вирішили під час педагогічної практики зі студентами відділення «Дошкільна освіта» ВНКЗ «Білгород-Дністровського педагогічного училища» провести роботу по знайомству з життям і творчістю Т.Г. Шевченка за своєю схемою, підібравши вірші, які можна вивчити напам'ять, або ж для читання та аналізу.

Пейзажні твори Шевченка сповнені глибокого почуття, радісні, світлі, оптимістичні. Так, у маленькій поезії «Тече вода з-під явора» змальована квітуча, барвиста природа. У картинах природи виражено настрої людини спостережливої і чулої до краси.

Але нашим сучасним міським дошкільнятам не всі поетичні вирази зрозумілі, адже і словникову роботу і роботу по заучуванню поезії «Тече вода з під явора» і «Встала весна» ми проводили з використанням мнемотаблиць з набору С.М. Ванжа «Вивчаємо вірші за допомогою мнемотехніки». Це дало дуже позитивні результати.

Самостійно використовується для читання дітям і уривок з поеми «Сон» під заголовком «Дивлюся – аж світає», у якому автор подає поетичну картину літнього ранку з соловейком в темнім гаї, з вербами, тополями, що «стоять собі, мов сторожа, розмовляють з полем».

Поет глибоко знав і відчував красу рідної природи, палко її любив, хотів передати її багатство і неповторні барви своїм читачам, навчити їх зрозуміти й цінувати незліченні скарби своєї Батьківщини і пишатися ними.

На фоні чудової природи поет бачить, що кріпосники латану свитину з каліки знімають, розпинають вдову за подушне, єдиного сина в військо віддають, – і цим досягає могутньої сили впливу на читача, на його почуття [5, 37].

Отже, знайомлячи дошкільнят з творчістю Т.Г. Шевченка, ми збагачуємо знання наших дітей, сприяємо розвитку художньо-мовленнєвої компетентності, формуванню їхнього світогляду, вихованню кращих почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років/ наук.кер. проекту: Огнев'юк В.О., Волинець К.І.; наук.кер. програмою: О.В.Проскура, Л.П.Кочина, В.І.Кузьменко [та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр.осв. і наук. Викон. орг. Київськійкраді (КМДА), Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, – 3-є вид., доопр. та доп. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.
2. Васильченко С. В бур'янах. К.: Веселка, 1989. 56 с.
3. Гапоненко Л. Свято пісні. *Початкове навчання і виховання*. 2008. № 4. С. 15–21.
4. Іваненко О. Маленьким про великого Тараса. К.: Дитвидав, 1963. 27 с.
5. Красицький Д. Дітям про Тараса Шевченка. К.: Радянська школа, 1962. 77 с.

Юлія ГАВРИЛЕНКО
(Суми, Україна)

КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ ХОРУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

XXI ст. стало ерою не тільки технологічного прориву, але і тисячоліттям реформ у всіх сферах життєдіяльності. Освітню галузь також не обійшли стороною істотні зміни.

Історія виникнення терміну «компетентність» сягає давніх часів. Вперше він з'являється у «Законах» вавілонського царя Хаммурапі (1792–1750 р. р. до н. е.): «Ось справедливі закони, якими Хаммурапі, могутній цар, дав країні справжнє щастя та добре управління» [8]. У Давній Греції – іканотіс (ικανότης), похідне від «іканос» (ικάνος), означає здатний, умілий, знаючий, компетентний [1]. В англійській мові слово «competency» є в «Webster's New World Dictionary» 1596 р., а слово «competence» вперше згадується у тому ж виданні вже у 1605 р. Частіше за все вони взаємозамінні.

Вперше поняття «компетентність» з'явилося у сфері бізнесу у зв'язку з проблемою визначення якостей успішного професіонала. Р. Уайт у своїй роботі «Motivation reconsidered: the concept of competence» розглядає «компетентність» як «... ефективну взаємодію людини з навколишнім середовищем...» [9].

Поняття «компетентність» застосовується у різних наукових галузях. Зокрема, у науково-довідниковій літературі «компетентний» (лат. competens, competentis належний, здатний) визначається як тямущий, знаючий, обізнаний у певній галузі; правомочний на основі набутих знань робити або вирішувати будь-що, судити про що-небудь» [2]; а «компетентність» – як властивості, якості особистості, що визначають її здатність до виконання діяльності на основі набутих знань і сформованих умінь та навичок [3]; продемонстрована здатність застосовувати знання та навички на практиці [6]; рівень освіченості, який характеризується здатністю вирішувати завдання в різних сферах життєдіяльності на базі теоретичних знань і вироблених на їх основі способів практичної діяльності; рівень кваліфікації та професіоналізму фахівця [4].

Отже, можемо визначити, що компетентність – це комплекс набутих знань, умінь та навичок, що використовуються на практиці, дають змогу вирішувати поставленні завдання та якісно виконувати професійну діяльність.

У контексті предметного поля нашого дослідження важливим є визначення педагогічної компетентності як певного набору професійних та психологічних якостей, які дозволяють поглянути на свою роботу по-новому; як здатності до педагогічної діяльності та до розвитку особистого творчого потенціалу. Не менш актуальним вбачаємо трактування музично-педагогічної компетентності як комплексу музично-педагогічних знань, умінь та навичок, музичних здібностей та якостей особистості, що забезпечують якісне здійснення музично-педагогічної професійної діяльності.

У сфері хорового мистецтва компетентність відіграє вагомую роль. Для успішної творчої роботи диригент повинен володіти певним комплексом знань, умінь та навичок, які дозволяють йому здійснювати професійну діяльність – керувати хоровим колективом, виховувати у студентів професійні уміння та навички співу в хорі, навчати методикам роботи з хором, розвивати творчу активність студентів, почуття прекрасного, формувати високі естетичні смаки, здатність розуміти і цінити витвори мистецтва [1].

Професійна підготовка майбутнього диригента пов'язана з вивченням предметів різних галузей (філософії, психології, педагогіки, музикознавства, мистецтвознавства), об'єднуючим чинником яких є диригентсько-хорова діяльність. Складовими елементами диригентсько-хорової підготовки є теоретичні, методичні і практичні дисципліни, які викладаються в різних формах (колективних, групових, індивідуальних): хоровий клас, практика роботи з хором, методика роботи з хором, хорове сольфеджіо, аналіз хорових творів, хорознавство, хорова література, вокальний ансамбль, хорове диригування, читання хорових партитур, аранжування та ін.

З огляду на вищезазначене, трактуємо компетентність майбутніх диригентів хору як комплекс знань, умінь та навичок, особистих якостей, які забезпечують педагогічну та виконавську хормейстерську діяльність, розвиток творчого потенціалу диригента, дають змогу вирішувати поставлені завдання в змінних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асаф'єв Б.В. О хоровом искусстве: сб. статей. Л.: Музыка, 1980. 212 с.
2. Дворецкий І.Х. Давньогрецько-руський словник. Т. 1: А–Л / Сост. І. Х. Дворецкий; ред. С. І. Соболевського. М.: ГІС, 1958. 1043 с.
3. Новий словник іноземних слів. EdwART, 2009.
4. Новий словник методичних термінів і понять (теорія і практика навчання мовам) [ред. Є.Г. Азімов, А.Н. Щукін]. М.: ІКАР, 2009.
5. Безрукова В.С. Основи духовної культури. Енциклопедичний словник педагога. Екатеринбург: ГОУ ВПО УГТУ-УПИ, 2000. 937 с.
6. Смородинова М.В. К питанню о семантиці понять «компетенція» і «компетентність» у педагогічній науці // Молодий вчений. 2010. № 6. С. 324–326.
7. Довідник технічного перекладача. Інтернет. 2009–2013.
8. Mulder M., Weigel T. & Collins K. The concept of competence concept in the development of vocational education and training in selected EU member states. A critical analysis. *Journal of Vocational Education and Training*. 2006. Vol. 59. No 1. P. 65–85.
9. White R.W. Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological review*, 1959. No 66.

Наталія ГАЛУШКО
(Харків, Україна)

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІСТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ

Криза сучасної цивілізації привела світову спільноту до усвідомлення необхідності гуманізації всіх сторін життя, в тому числі й сфери освіти. Основними орієнтирами гуманістичної освітньої парадигми виступають: визнання самоцінності особистості, особистісно-зорієнтоване навчання, духовне збагачення особистості.

Освіта як спосіб становлення людини в культурі є умовою існування і культури, і людини. Оскільки в сучасній освіті стає пріоритетом і знаходить статус цілі і цінності, то в систему педагогічної підготовки майбутнього вчителя виникає необхідність цілеспрямованої роботи

розвитку у нього гуманістичного світогляду, в основу якої має бути покладена «відповідальна свобода» в проектуванні, плануванні, реалізації та рефлексії.

Саме сьогодні освіта є могутнім чинником розвитку духовної та правової культури українського народу, відтворенням інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної та правової держави.

Освіта – складна система, що є підсистемою індивідуальної культури особистості. У філософії освіти саме поняття «освіта» розглядається як якийсь надбання особистості, що виявляється в її поведінці. Воно укладено в психіці суб'єкта, належить його індивідуальній культурі, формується в процесі придбання особистого досвіду пізнання світу.

У сьогоднішніх умовах розвитку освітнього процесу важливою умовою у вчителя є його особистісна зорієнтованість, яка в свою чергу спрямовується на те, щоб кожна особистість була повноцінною, самодостатньою, творчою, вільною та самодіяльною тощо. Саме в цьому і полягає гуманістична спрямованість освіти, об'єктом якої є особистість. Гуманістична спрямованість освіти залежить від створення передумов для самореалізації особистості, прагнення до свободи, творчості, відповідальності тощо.

Саме в кінці ХХ століття посилювся інтерес до гуманістичних питань, початок якого було покладено філософами: Сократом, Платоном, Арістотелем ще до появи педагогіки як самостійної науки (ХVI ст.). Пізніше гуманістичні ідеї розвивали Я. Каменський, Й. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський, Г. Сковорода та інші. Педагогіка збагачувалася новими теоріями і практикою у відповідності з потребами часу: вільного виховання (Ж. Руссо), прагматизму (Д. Дьюї), комуністичного виховання (Н. Крупська, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші). Новий етап в розвитку гуманістичної педагогіки визначився запровадженням особистісно-зорієнтованого навчання і виховання (Ш. Амонашвілі, І. Бех, В. Білоусова, С. Гончаренко, Ю. Мальований, О. Савченко, І. Якимянська).

Спираючись на досвід вчених-гуманістів, у змісті сучасної освіти повинні знайти відображення усі три сфери людського життя: духовна, соціальна і сфера життя природи, де сфера духовна визначає дві останні. Саме у цьому, на нашу думку, може набути сенсу гуманістична спрямованість сучасного змісту освіти, яка реалізується через загальний, інтелектуальний і моральний розвиток особистості.

Гуманістична спрямованість освіти змінює звичне уявлення про його цілі – формування «систематизованих знань, умінь і навичок».

В основі гуманізації освіти лежить ідея виховання в людині «людяності». Гуманізм відображає головні цінності цивілізації, але водночас підкреслює значимість кожної людини у всій повноті його буття. Основне завдання гуманізації освіти полягає в посиленні моральних основ, пов'язаних з розвитком світогляду і ціннісних орієнтацій.

Потреба в гуманізації освіти обумовлена, перш за все, досвідом світових воєн, поглинаючих колосальні людські та природні ресурси. Тому виникає необхідність у вихованні молодих людей в дусі миру, націленому на формування здатності до розуміння інших народів і культур, поваги до прав людей.

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») зазначено, що національна спрямованість освіти, що полягає у невіддільності освіти від національного ґрунту, її органічному поєднанні з національною історією і народними традиціями, збереженні та збагаченні культури українського народу, визнанні освітою важливим інструментом національного розвитку і гармонізації національних відносин [3].

Відомо, що необхідність гуманістичної спрямованості освіти вперше обґрунтував один з лідерів гуманістичного напрямку К. Роджерс, який стверджував, що тільки розуміння і прийняття учня таким, яким він є, без авторитарного тиску з метою кардинально його змінити, робить процес формування особистості результативним [2, 14]. Отже, сутність гуманістичного напрямку

освіти полягає саме в дбайливому ставленні до особистості студента, у повазі до його особистісного «Я», у орієнтації на особистісну сутність кожного студента, прагнення надати певних умов до його розвитку відповідно вимогам сучасного суспільства, що в свою чергу сприяє формуванню у майбутніх учителів гуманістичного світогляду.

Проблема освіти особистості в педагогіці виступає як проблема індивідуального саморозвитку, а педагогічний процес – як суб'єкт-суб'єктні відносини, співробітництво, співтворчість дорослого і дитини, де домінує рівний, взаємовигідний обмін особистим сенсом і досвідом. Гідна мета виховання особистості – розвиток його як вільної індивідуальності, як самодостатності, незалежності кожного від усіх, а як свобода, що реалізується через відповідальне служіння іншим, що виявляється в зв'язках з іншими людьми.

Гуманістична спрямованість освіти змінює звичні уявлення про його цілі як формуванні «систематизованих знань, умінь і навичок». Саме таке розуміння мети освіти послужило причиною його дегуманізації, яка проявилася в штучному поділі навчання і виховання. В результаті політизації та ідеологізації навчальних програм і підручників виховне значення знань виявилось розмитим, відбулося їх відчуження. Ні середня, ні вища школа не стали трансляторами загальнолюдської й національної культури. Багато в чому дискредитована ідея трудового виховання, оскільки вона була позбавлена морально-естетичного боку. Сформована система освіти всі зусилля спрямовувала на те, щоб пристосувати до вихованців обставинами життя, вчила їх миритися з нібито неминучими труднощами, але не вчила гуманізації життя, змінювати її за законами краси. Сьогодні стало очевидним, що від змісту і характеру спрямованості особистості залежить вирішення гуманітарних проблем, безпека людини і навіть існування всього людства [1].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що сфера освіти перебуває в постійній динаміці, реагуючи на зміни в суспільстві, сама впливає на стан середовища, зумовлюючи її потреби. У зв'язку з цим одним із завдань розвитку освіти є зміна структури змісту освіти, оскільки в освітньому процесі закладаються підвалини гуманістичного світогляду у майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксиологічний підхід до вивчення педагогічних явищ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/pedagogika-3/95.htm> [28.01.2019].
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-п> [30.01.2019].

Дана ДАНКО
(Ужгород, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО МЕДИКО-СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Медико-соціальна робота – важливий аспект професійної діяльності майбутніх соціальних працівників [1; 2]. В Ужгородському національному університеті є певний досвід підготовки фахівців до цього виду діяльності. Так, підготовка студентів до медико-соціальної роботи передбачає 3 етапи: підготовчий (1-3 курси), основний (4 курс), спеціалізований (5 курс).

На першому етапі під час вивчення дисциплін «Вступ до спеціальності», «Медико-соціальні основи здоров'я», «Система організації соціальних служб», «Теорія соціальної роботи», «Методи соціальної роботи», «Соціальна робота з різними категоріями клієнтів» здійснюється теоретична підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності у сфері медико-соціальної роботи, а також практичне навчання, що передбачає організацію практики студентів у

таких закладах, як: центр профілактики та боротьби зі СНІДом, територіальний центр обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян, гериатричний будинок-інтернат, обласний наркологічний диспансер, психоневрологічний диспансер та ін. Також студенти залучаються до участі у волонтерській діяльності, зокрема, на базі медико-соціального реабілітаційного центру «Дорога життя», беруть участь у волонтерській програмі «Допоможи іншим – стань приятелем», метою якої є налагодження товариських відносин студентів-волонтерів з дітьми з обмеженими можливостями. На цьому етапі запроваджуються елементи професійної орієнтації майбутніх соціальних працівників на медико-соціальну роботу, що реалізуються шляхом застосування різноманітних форм і методів навчання – інформаційно-довідкових, методів прийняття рішень і побудови перспективи професійного розвитку. Основними формами роботи є: складання професіограми, демонстрація навчальних відеоматеріалів, зустрічі студентів із соціальними працівниками медико-соціальної сфери, потенційними роботодавцями та ін.

Другий етап (дисципліни «Технології соціальної роботи» і «Соціальна медицина») передбачає цілеспрямовану підготовку соціальних працівників до медико-соціальної роботи та застосування технологій медико-соціальної роботи (ТМСР) у професійній діяльності, яка забезпечується використанням різних форм, методів і засобів навчання. Так, провідними формами навчання на цьому етапі є лекції-візуалізації та теоретичного конструювання, де вербальна інформація технічними засобами трансформується у певний візуальний ряд і таким чином відбувається зміщення акценту з монологічного викладення матеріалу на спільну творчу діяльність викладача і студентів. Для наочності використовуються різні носії змістової інформації (слайди, плівки, малюнки, блок-схеми і т.д.). Зокрема, під час вивчення теми «Теоретичні основи проектування технологій соціальної роботи» наводяться приклади існуючих технологій, зокрема «Технологія соціального обслуговування інвалідів та людей похилого віку вдома», яка представлена у вигляді блок-схеми. Доцільним є проведення семінарських занять у формі семінару-дискусії. Практикується запрошення вітчизняних і зарубіжних фахівців медико-соціальних закладів для проведення окремих занять і професійно спрямованих виховних заходів. Важливе значення мають спеціальні екскурсії (наприклад, в соціальні заклади Закарпатської області, в тому числі й медичного спрямування, а також екскурсія для студентів четвертого курсу в м. Львів, де вони ознайомилися з роботою хоспісу).

Важливу роль у процесі підготовки соціальних працівників до застосування ТМСР відіграють інноваційні методи: кейси (до прикладу, кейс «Евтаназія», в якому подано історіографію проблеми, зарубіжний досвід впровадження, оцінки експертів з різних галузей і передбачено аналіз ситуації та колективне обговорення варіантів вирішення проблеми); ділові ігри («Толерантність соціального працівника»), проекти («Розробка розвивальної програми для дітей-інвалідів») та ін. Широко використовуються різні тренінги.

На цьому етапі студенти активно залучаються до позааудиторної роботи, яка реалізується в двох напрямках – науковому і культурно-масовому. У рамках першого напрямку систематично проводяться науково-практичні студентські конференції, конкурси наукових робіт студентів, майстер-класи, тренінгові заняття, зустрічі та ін. Так, на базі ЦСССДМ м. Ужгорода для студентів була організована і проведена науково-практична конференція «Соціально-значимі хвороби сучасної молоді», яка стала логічним завершенням акцій «Стоп-СНІД», «Туберкульоз – соціальна хвороба», відбулася міжнародна студентська конференція з участю американських та угорських студентів «Волонтерство в Україні і за рубежом». Також була організована зустріч студентів із членами громадської організації інвалідів зору «Дивосвіт» на тему: «Соціальна реабілітація інвалідів зору за допомогою собак-поводирів», де обговорювалася роль собак-поводирів у житті сліпих людей. Студенти мали змогу оцінити допомогу собаки-поводиря на практиці, оскільки громадська організація представила на зустрічі спеціально тренуваних собак-поводирів.

Культурно-масовий напрямок передбачає інформаційні бесіди, лекції, тренінги, дискусії, вечори запитань і відповідей, благодійні акції, презентації. Зокрема, майбутні соціальні працівники проходять навчання (у Школі здоров'я, ЦСССДМ та ін.), а потім самостійно, в ролі лекторів, проводять роз'яснювальну роботу серед учнів шкіл, студентів на різні теми: «Молодь проти ВІЛ/СНІДу», «Молодь проти наркотиків», «Ні – насильству». Акція «Обери здоров'я – збережи життя» полягала у розповсюдженні листівок про шкodu алкоголю, наркотиків, тютюну серед молоді. Також студенти беруть участь у різноманітних тренінгах – «Формування здорового способу життя», «Репродуктивне здоров'я» та ін. Благодійний концерт на підтримку дітей з обмеженими можливостями був організований студентами разом з дітьми з обмеженими можливостями. Для цих дітей була проведена екскурсія по місту Ужгороду і організована поїздка в м. Мукачєво, де вони відвідали історичні місця міста і «Музей меду». Виставки-презентації малюнків та інших виробів дітей з обмеженими можливостями часто демонструються в фойє університету.

У рамках третього етапу (дисципліни «Методика індивідуального та групового консультування», «Основи соціальної реабілітації») здійснюється підготовка майбутніх соціальних працівників до застосування технологій медико-соціальної роботи з конкретними категоріями осіб у закладах різного типу, наприклад, наркозалежними, невиліковно хворими, їх сім'ями тощо. На цьому етапі застосовуються форми і методи роботи, які передбачають більшу самостійність і відповідальність студентів за виконану роботу, зокрема, метод проектів. Студентам пропонується різноманітна тематика проектних робіт: «Технологія соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями», «Технологія організації хоспісного обслуговування» та ін. Презентація проектів відбувається у вигляді доповіді на студентській науковій конференції, публічного захисту, звіту тощо. Слід відзначити, що тематика бакалаврських, дипломних і магістерських робіт обов'язково передбачає дослідження медико-соціальних аспектів професійної діяльності фахівців соціальної роботи.

Важливе значення в процесі професійної підготовки надається забезпеченню міждисциплінарних зв'язків, наприклад, під час практичного заняття на тему: «Соціальна робота людьми, які мають психічні вади», студентам пропонується завдання для самостійної роботи: користуючись нормативно-правовою базою «Ліга: Закон», виявити чинні законодавчі акти, що визначають порядок надання щомісячної грошової допомоги особі, яка доглядає за психічно хворою людиною. Виконання даного завдання вимагає від майбутніх соціальних працівників знань не тільки з фахових дисциплін і правознавства, а й спеціального програмного забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кубіцький С. О. Історія соціальної роботи в зарубіжних країнах: Навчальний посібник. К.: ДАКККІМ, 2009. 298 с.
2. Мартыненко А. В. Теория и практика медико-социальной работы: учеб. пособие. М.: Гардарики, 2007. 159 с.

Христина ДЗЮБИНЬСКА
(Львів, Україна)

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ ЯК ПЕРСПЕКТИВА ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

«Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» за вектором відповідальності передбачає реформи освіти, системи охорони здоров'я [4], що, разом із прогнозом Світового банку щодо подовження тривалості життя на 3 роки, дозволяє стверджувати, що змінюватиметься вікова пропорція громадян працездатного віку. Уже в проекті «Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року» [4] серед національних цілей у конкретизації «Стратегічної цілі

4. Забезпечення здорового життя, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах», зокрема в операційній цілі 4.2 «Забезпечити інклюзивну та справедливую якісну освіту і сприяти можливостям навчатися впродовж усього життя для всіх» конкретизовано, що одним із завдань її реалізації є: «До 2030 року забезпечити для всього населення впродовж усього життя рівний доступ до недорогої та якісної професійно-технічної та вищої освіти, істотно збільшити кількість молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, зокрема професійно-технічними навичками для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю» [5, 12].

Європейська асоціація освіти дорослих для досягнення мети створити «Європу, що навчається: Європу, яка здатна зустріти майбутнє позитивно та з усіма необхідними навичками, знаннями й компетенціями» [3]. Автори цього Маніфесту стверджують, що «освіта дорослих здатна трансформувати життя та надає людям нові можливості. Вона може запропонувати нові можливості для працевлаштування, відкрити шлях до формального навчання, допомогти особам, які свого часу не закінчили навчання, продовжити його, допомогти батькам у виконанні покладених на них завдань, активізувати творчі та культурні поривання людей, а також заохотити їх до ведення більш здорового способу життя» [3]. Крім того, наводяться відомості щодо вищого рівня громадянської свідомості у дорослих, які навчаються.

Таким чином, провідні сучасні тенденції засвідчують перспективність розвитку освітніх програм для дорослих. Зважаючи на норми Закону України «Про освіту» [2], видами освіти є формальна, неформальна та інформальна. Поки що українські університети орієнтуються на провадження формальної освіти, тоді як неформальна та підтвердження результатів інформальної все ще залишаються поза їх увагою. На сьогодні діє дещо застаріла система підвищення кваліфікації, що відбувається шляхом курсової підготовки/перепідготовки. Паралельно із нею вже увиразнилися програми корпоративного навчання (часто охоплюють робочі навички); програми навчання, що пропонуються Центрами зайнятості; масові безкоштовні онлайн-курси «Prometheus» та інші. Також започатковується навчання в університетах «третього віку», але такі програми підтримують лише окремі ЗВО. Наприклад у Львові його діяльність відбувалася спочатку на базі Львівського державного університету фізичної культури [7], а потім перемістилася на базу Інституту післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки ЛНУ імені Івана Франка [6], відповідно до чинних соціальних та бюджетних проектів.

Діяльність українських ЗВО у напрямі розвитку освіти дорослих тільки розпочинається, оскільки перебудова післядипломної освіти, яка розпочалася у 2014 році з огляду на норми Закону України «Про вищу освіту», якими сформульовано таку вимогу до факультетів, як наявність у їх структурі не менш як трьох кафедр і навчання не менше 200 здобувачів за денною формою [1, ст. 33 п. 4]. Від часу імплементації цієї норми університети реорганізували факультети (інститути) післядипломної освіти, а тепер триває активний пошук нових організаційних форм їх діяльності. Серед перспектив – і запровадження програм освіти дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Маніфест про навчання дорослих у XXI столітті. URL: https://eaea.org/wp-content/uploads/2018/01/manifesto_ukrainian.pdf
4. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>
5. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. URL: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf
6. Університет Третього Віку. URL: <http://lipodp.lnu.edu.ua/about/centres/tsentr-nepererovnoji-osvity/universytetu-tretoh-viku>

Olga DIMOGLOVA
(Izmail, Ukraine)

ANALYSIS OF THE PRESENT STATE OF MARINE ENGINEERS` PROFESSIONAL TRAINING

The present state of Ukrainian society, in particular its transport industry, makes our citizens move to the international labor markets for the purpose of legal employment and materially supporting their families. They are also required to socialize as a person, a citizen and an expert that is problematic for the domestic merchant fleet seamen in the decline conditions.

Professional training for future marine engineers will be effective if the organization of professional education is carried out in accordance with a model developed on the basis of andragogy, personal-activity, competence, systemic approaches, and preparation of the following pedagogical conditions are realized if: 1) providing motivation for the cadets/students to form professionally important qualities to promote their self-development, self-education and self-perfection; 2) optimization of the educational process: the direction to the contents of the professional training disciplines on the formation of professional qualities, the implementation of innovative methods and forms into the educational process that stimulate the listeners activity to the formation of expert qualities; 3) the guidance for the marine engineers professional training to the requirements of international standards regarding professional competence as a factor in the formation of competitiveness in the labor market.

According to the academic literature, professional training is a process of forming set of professional knowledge, skills and abilities, attributes, work experience and norms of conduct that ensure the possibility of successful professional activity [3].

Maritime training institutes have been assigned the responsibility of finding specific resources and developing new programs and pedagogical technologies to provide better training.

Due to analysis of the requirements for the training of marine transport experts, covered in the normative documents, it should be noted that, the activities of marine educational institutes are regulated by national laws in the field of education and departmental regulations, on the one hand, and on the other – subordinate to the regulations of the International Maritime Organization (IMO) and Commission of the European Union.

The issue of professional competence for the marine industry is very important, so in accordance to Resolution 7 of the International Convention on Standards of Training, Certification and Watch-keeping for Seafarers 1978, the responsibility of shipping companies for the recruitment and training of seamen has been established. It is further recognized that the effectiveness of the recruitment process, training and certification of seafarers can only be assessed on the basis of the skills, abilities and competencies that seamen show working on board [2].

Additionally, the scientist V. Semichenko has found [1, 40–41] that each academic discipline in a professional institution should form professional qualities for future specialists of the three levels of integration: introspection (knowledge and skills that form the specifics of a particular field of science), interpersonal (interdisciplinary, formed by a common cause - consequential influence of complexes of educational disciplines) and metaprojects (integrative qualities formed as a result of the influence of the whole system of professional training).

The scientist points out that education should contain the traditional (fundamental) knowledge, pragmatic knowledge (practical), knowledge of the latest technologies and knowledge developing creative abilities of future specialists in the content component. These requirements are related to the need not only to reflect the current state of development of science and technology, but also to

prepare experts for the future. Only in this way can the continuity, continuity and development of professional education and the practical use of modern technologies be ensured [1].

According to this, there is a need to highlight the main tasks and responsibilities of Chief Engineer on board. Firstly, this is the provision of technologically correct operation of the main power plant and auxiliary machinery in accordance with the normative technical and operational characteristics. In addition to this, engineers also should participate in the development and implementation of measures to create safe and enabling working conditions during the operational activity and repair of ship equipment. They manage the ship's technical service, etc.

Thus, there are contradictions in the system of professional training of maritime transport experts, namely:

- a practice of learning that has spread throughout the world, which used other approaches to learning organization, and theoretical understanding and justification of these approaches;
- rapid changes in the life socio-economic conditions, the presence of crisis phenomena in it and the disorientation in these conditions of people and their inability to adapt to new life situations;
- an increase in demand for improving various educational profiles and the lack of programs, projects aimed at the development of occupationally important qualities in the process of training marine transport experts, which would significantly improve the efficiency of their training.

REFERENCES

1. Зайцева Т.Г. Теорія і практика самоменеджменту психофізичних станів моряка з активізації людського ресурсу та подолання проблеми аварійності на флоті / Т.Г. Зайцева, В.Ф. Ходаковський; за ред.. Т.Г. Зайцевої. Херсон: ХДМА, 2012. 136 с.

2. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 г. (ПДМНВ-78) с поправками (консолидированный текст). СПб.: ЗАО «ЦНИИМФ», 2010. 806 с.

3. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Творча особистість у системі неперервної професійної освіти»* / За ред. С.О. Сисоевої, О.Г. Романовського. Харків: ХДПУ, 2014. С. 54–80.

Наталія ДМІТРЕНКО

(Вінниця, Україна)

РОЛЬ МЕТАКОГНІТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У НАВЧАННІ

У науково-методичній літературі існує декілька класифікацій мета когнітивних стратегій (П. Біммель, У. Рампілльон, Р. Елліс, Д. Вольф, О'Меллі, Р.Оксфорд та ін.). За класифікацію стратегій П. Біммеля і У. Рампілльона, до метакогнітивних стратегій відносять:

– *регулятивні стратегії* – «self-management» (термін Р. Елліс), зосередження на процесі навчання, нейтралізація факторів, що заважають процесу навчання; визначення цілей і їх досягнення; складання переліку необхідних дій для досягнення певної мети; визначення конкретних завдань; організація діяльності;

– *афективні стратегії* – нейтралізація неприємних емоцій; організація роботи без стресу; самостійне спостереження ефективності навчальної діяльності; само заохочення за успішно виконане завдання, «self-evaluation» (Р. Елліс);

– *компенсаторні стратегії* – формулювання і підтвердження / відхилення гіпотези; використання міміки і жестів; використання перефразування / опису слів і синонімів;

– *стратегія соціальної взаємодії* – бажання працювати в парі, групі (в т.ч. онлайн); розвиток в собі толерантності до чужої культури, бажання зрозуміти почуття інших людей.

Доповнюючи класифікацію П. Біммеля і У. Рампілльона, вважаємо, що для успішної міжкультурної іншомовної комунікації важливими є також:

– *комунікативні стратегії* – обґрунтування власної думки; пояснення алгоритму власних дій; критична оцінка різних точок зору; саморефлексія способів навчальних дій з іншомовним матеріалом.

Метакогнітивні стратегії характеризуються як методи управлінського типу, спрямовані на самостійне контролювання студентом навчального процесу.

До метакогнітивних стратегій можна віднести наступні:

1. Планування. Оволодіння цією стратегією сприяє розвитку навичок самостійного прийняття рішення щодо необхідного обсягу досліджуваного матеріалу, а також щодо порційного розподілу всього обсягу матеріалу з метою більш повного охоплення змісту. Аналогічного планування самостійної діяльності необхідно навчати при оволодінні різними навчальними предметами.

2. Постановка цілей. Дана стратегія навчання спрямована на формування навички постановки цілей щодо того, що конкретно вивчати і що необхідно зрозуміти, що конкретно читати і що зрозуміти з прочитаного, який буде мета підготовлюваного письмового повідомлення по тій чи іншій навчальній задачі.

3. Моніторинг (стратегія настановчого, контролюючого характеру). Орієнтована на вміння надати допомогу самому собі при оволодінні різним навчальним матеріалом. У цю стратегію включена система розвитку навичок по ідентифікації джерел, розумінню, вмінню ізолювати проблемні моменти.

4. Оцінка. Уміння оцінювати ефективність стратегій, які були задіяні на різних етапах оволодіння навчальними дисциплінами.

Отже, метакогнітивні стратегії направлені на планування і контроль когнітивних процесів, а також співвіднесення їх результатів з цілями навчальної діяльності та забезпечують усвідомлення студентом себе як суб'єкта навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. O'Malley, J. M., Chamot, A. U. *Learning Strategies in Second Language Acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

2. Oxford, R. *Language Learning Strategies. What Every Teacher Should Know*. Boston, Massachusetts: Heinle & Heinle.

3. Rampillon, U. *Lernstrategisches Minimalprofil an der Schwelle von L 2 zu L 3*. Hufeisen, Britta & Neuner, Gerhard (Hrsg.) 2003, Mehrsprachigkeitskonzept – Tertiärsprachenlernen – Deutsch nach Englisch. Graz, Straßburg: Council of Europe Publishing, 85–103. URL: <http://www.ecml.at/documents/pub112G2003.pdf>.

Ірина ДРОЗІЧ
(Хмельницький, Україна)

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КУХАРІВ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

В сучасних умовах гарантом успіху кваліфікованих робітників на ринку праці є високий рівень їх фахової компетентності. Це в свою чергу ставить перед закладами професійної (професійно-технічної) освіти (далі ЗП(ПТ)О) завдання щодо поліпшення якості професійної підготовки. Важливим складником професійної підготовки є професійно-практична підготовка, яка сприяє зростанню міцності теоретичних знань, удосконаленню та закріпленню практичних умінь, навичок, розвитку професійної самостійності учнів, оволодінню ними прогресивними

технологіями, сучасним устаткуванням та досвідом роботи на кращих підприємствах відповідної галузі, що перебувають на вістрі останніх наукових досягнень. Рівень професійно-практичної підготовки залежить від відповідності педагогічних методів закономірностям навчально-виробничого процесу в ЗП(ПТ)О. Адже як зазначено в «Енциклопедії освіти», методи навчання – один з найважливіших структурних компонентів навчального процесу. Метод – це серцевина процесу навчання, ланка, яка зв'язує запроєктовану мету і кінцевий результат [1, 492].

У психолого-педагогічній літературі методам навчання присвячено чимало досліджень і публікацій зарубіжних та українських вчених Ю. Бабанського, Н. Бібік, С. Бондар, І. Лернера, М. Данилова, Є. Полат, М. Махмутова, В. Оконя, М. Скаткіна та інших. Методам професійної підготовки кваліфікованих робітників велику увагу приділяли С. Батишев, І. Васильєв, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Г. Кругликов, А. Макаренко, Н. Ничкало, В. Радкевич, В. Лозовецька, В. Скакун, А. Хуторський та інші.

У словнику «Професійна освіта» методи виробничого навчання потрактовані як способи спільної діяльності майстра виробничого навчання і учнів, завдяки яким досягається засвоєння учнями певних знань, виробничих професійних умінь і навичок, оволодіння професійною майстерністю, розумовий і фізичний розвиток [3, 180–181].

Ефективність виконання функцій і досягнення дидактичної мети організаційних форм навчання вимагає від майстрів виробничого навчання професійного володіння методами навчання. Як елемент дидактичної системи «методи навчання» дають відповідь на запитання «Як навчати?». Поняття метод навчання органічно охоплює діяльність педагога (викладання), навчально-пізнавальну діяльність учнів (учіння) та специфіку їхньої діяльності щодо досягнення цілей навчання.

В педагогічній літературі існує декілька класифікацій методів навчання, у зв'язку з тим, що різні автори беруть за її основу різні ознаки (історизм, джерела інформації, логічно-структурний підхід тощо). Ще А. Макаренко зауважував, що немає методів свідомо поганих або хороших, тільки в системі педагогічних засобів може бути дана їх об'єктивна оцінка, перевірена досвідом. При організації виробничого навчання майбутніх кухарів найпоширенішою є класифікація методів за ознакою джерела інформації. Науковці розподіляють їх на словесні, наочні, практичні. Особливе місце займають методи перевірки та оцінювання навчальних досягнень учнів. До словесних відносяться: розповідь, пояснення, бесіда, значною мірою інструктаж. До наочних: показ майстром виробничого навчання прийомів та операцій, демонстрація устаткування, інструментів, інвентарю, посуду, продуктів, страв та кулінарних виробів, самостійне спостереження учнів. До третьої групи методів виробничого навчання входять різні методи, коли джерелом інформації є практична діяльність учнів, зокрема, вправи, вирішення виробничих ситуацій, самостійне виконання виробничих завдань.

Найпоширенішим і найважливішим серед методів виробничого навчання є інструктаж – чітко визначена система вказівок, рекомендацій, які стосуються способів виконання трудових дій. Залежно від часу уроку виробничого навчання розрізняють три основних види інструктажу: вступний, поточний, заключний. Як слушно зауважує академік НАПНУ Н. Ничкало, інструктаж є основним методом діяльності майстра виробничого навчання та учнів, який спрямований на формування професійних знань, умінь і здібностей [2, 39].

Майстер виробничого навчання добирає методи залежно від мети та змісту уроку виробничого навчання, рівня підготовки учнів, матеріально-технічної бази підприємства тощо. Майстри виробничого навчання використовують методи проблемного навчання, велику увагу приділяють самостійній роботі учнів, активізації їх пізнавальної діяльності. Особливу увагу звертають на роботу учнів з Збірником рецептур, страв та кулінарних виробів, навчають їх знаходити рецептури, таблиці, на кожному уроці дають завдання по роботі з цим нормативним документом. Важливим методом роботи під час виробничого навчання в умовах виробництва є метод «інструктивного тексту». Він має низку переваг: учні можуть звернутися до інструкції в

будь-який час; при роботі з інструктивним текстом діяльність одного учня не залежить від роботи інших; учні працюють більш самостійно та активно; навчальний процес відповідає індивідуальним особливостям кожного учня; інструктивний матеріал можна вивчати безпосередньо в виробничих умовах робочого місця.

Головний метод наочного навчання – показ майстром виробничого навчання технологічного процесу приготування їжі. Спочатку майстер виробничого навчання пояснює завдання та значення технологічних прийомів, а потім демонструє їх. Демонструвати їх краще спочатку в робочому темпі, а потім в повільному, зупиняючись на характерних особливостях, потім знову в робочому темпі. Істотне значення має демонстрація майстром виробничого навчання наочності. Майстер виробничого навчання знайомить учнів з інструментом, інвентарем, посудом, устаткуванням, продуктами тощо. Наочність рекомендуємо демонструвати так: спочатку розповісти учням, що вони будуть спостерігати, а потім приступати до показу.

Надзвичайно ефективним є самостійне спостереження учнів під керівництвом майстра виробничого навчання за роботою кухарів. В цьому випадку, для того щоб спрямувати увагу учнів, майстру виробничого навчання доцільно розробити завдання з навідними питаннями.

Використання майстрами виробничого навчання різних методів сприяє підвищенню якості професійно-практичної підготовки, вироблення нових підходів до професійних ситуацій, формуванню фахової компетентності майбутніх кваліфікованих робітників сфери ресторанного господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
2. Ничкало Н. Г. Педагогічна книга майстра виробничого навчання: навч.-метод. посібник. Київ: Вища школа, 1996. 383 с.
3. Професійна освіта. Словник. Навч. посіб. Уклад. С.У Гончаренко та ін.; За ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.

Руслан ЗВЕРЮК
(Львів, Україна)

МЕТОДИЧНІ ТРУДНОЩІ РОБОТИ З АРХІВНИМИ РУКОПИСАМИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ЯКИМА ЯРЕМИ

Дослідження з історії педагогіки часто передбачають необхідність роботи з архівними документами, зокрема рукописами. Однією із таких розвідок є вивчення наукової, зокрема педагогічної спадщини Яким Яреми, вченого-філософа, педагога, психолога, філолога, доля і творчість якого вмістили увесь калейдоскоп історичних подій, що відбувалися в першій половині ХХ століття на теренах Західної України. Саме це, а також сучасна дискусія щодо валідності історичних досліджень у педагогіці, коли педагогу-науковцю доводиться послуговуватися науковим апаратом архівістики, джерелознавства, історіографії, лінгвістики, зумовило необхідність звернути увагу на методичні особливості опрацювання рукописів.

Отже, період, коли Яким Якимович Ярема особливо детально осмислював педагогічну тематику, був час між 1925 та 1939 роками. Біографічні факти стверджують, що Яким Якимович вчителював протягом усього життя, факти про його наукову творчість засвідчують, що основні статті з педагогіки та педагогічної психології написані ним від часу очолення кафедри педагогічної психології в Українському високому педагогічному інституті імені М. Драгоманова (1925) і до часу приходу радянської влади, коли, хоч і залишився при посаді директора школи у Тернополі, проте надалі утримувався від поширення власних досліджень, що розходилися з концепцією виховання радянського громадянина.

Для дослідження власне педагогічної спадщини Якіма Яреми слід було оцифрувати такі рукописи, як: «До методики навчання чужої мови в нижчих класах» (1932) [4], «Психологія учительського звання – типологія» (1935) [7], «Ступні морального розвитку» (1937) [8], «Виховування до правдомовності» (точний рік не відомий) [3].

У зв'язку із цією роботою виникли такі труднощі: по-перше, вік документів, а також використання олівця при їх написанні, суттєво послабили чіткість відбитку; по-друге, автором були використані скорочення не тільки власних, а й загальних назв; по-третє, Яким Ярема, будучи лінгвістом, цитував німецькою, польською; по-четверте, використовувалися різні варіанти правопису, що диктує необхідність зведення тексту до сучасних мовних норм. Про ці ж фактори згадують і автори-укладачі збірника «Яким Ярема» із серії «Українська педагогічна думка Галичини в іменах» [6, 9]. Якщо проблема правопису вирішується зведенням до дійсних сучасних норм; вживання іншомовних цитувань – фаховим перекладом (у цей період був чинним німецький правопис 1901 року, а польський, як і український, перебував у стадії становлення до 1936 року) чи пошуком цих запозичень у доступних перекладених першоджерелах; то нерозбірливість скорочень або нечитабельність слів стали справжньою проблемою, тільки почасті вирішуваною за рахунок реконструкції з контексту.

Цікаво, що Якимові Якимовичу самому доводилося працювати над упорядкуванням рукописів, зокрема поета і товариша П. Карманського, які «Я. Ярема зібрав, відчитав та впорядкував їх, а також дослідив і розклав хронологічно ті, що не були датовані, беручи до уваги їхній зміст, мовні особливості, правопис та інші ознаки» [2, 21].

У випадку з рукописами Якіма Яреми виникають запитання стосовно жанру наукового твору і підходу до тлумачення ключових слів. Наприклад щодо доповіді «Психологія учительського звання – типологія» постає питання значення слова «звання». Використавши той же підхід, що й Яким Якимович, проаналізувавши також зміст праць «Психологія і професійний добір» [6], «Психологічна характеристика професії бібліотекаря» [5], ми дійшли висновку про те, що найбільш відповідним буде пояснення звання як причетності до професії, професійної чинності. Яким Ярема, упереваж, означав жанр своєї науково-педагогічної творчості як доповідь чи педагогічний реферат, хоча, вочевидь, це більше педагогічні статті, оскільки містять серйозну аналітику, підкріплену посиланнями.

З переліку його педагогічних праць без визначеної дати лише стаття (педагогічний реферат) «Виховування до правдомовності», писана вдосконаленою «желехівкою». Це свідчить про її створення після 1904, але перед 1939 роком, тобто не дає змоги більш точного визначення дати, натомість вивчення біографічних фактів дозволяє встановити період написання між 1932 та 1939 [1].

Щодо скорочень, то ми розшифрували їх, виходячи із контексту. Наприклад, у статтях «Психологія вчительського звання – типологія» та «Виховування до правдомовності», особливо в першій, є чимало посилань на наявні праці філософів, психологів та педагогів того часу, причому, як і пропонує сучасна культура академічного письма, прізвища вказуються лише мовою оригіналу, цитати, упереваж, так само. Читання іноземного скорочення є досить складним, тим більше, що Яким Ярема доповнює прізвища українськими закінченнями для оформлення україномовного тексту (наприклад – Döringovi типи), які подаємо у формі «Döring-ovi» для полегшення візуального сприймання [7].

Отже, крім винятково педагогічної аналітики, проведення історико-педагогічного дослідження, зокрема наукової спадщини Якіма Яреми пов'язане і з вивченням архівних педагогічних джерел, у тому числі – іноземних (до речі, збереглися факти, які свідчать про високий науковий авторитет Якіма Яреми саме як знавця закордонних наукових джерел), і з функціонуванням українського правопису, і з відмінною від сучасної педагогічною термінологією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зверюк Р. Виховання правдомовності як основи моральності особистості у педагогічній

спадщині Якіма Яреми. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (68), Issue: 164, 2018 May. С. 62–65.

2. Яким Ярема. 1884-1964. Бібліографічний покажчик / упоряд. С. Ярема, Л. Ярошевська. Львів: Наукове товариство імені Шевченка, 1995. 48 с.

3. Ярема Я. *Виховування до правдомовности. Рукопис. Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*, Ф. 12, Оп. 1, Спр. 49. б/д. 30 арк.

4. Ярема Я. До методики навчання чужої мови в нижчих класах. *Рукопис. Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 46. 1932 р. 22 арк.

5. Ярема Я. Психологічна характеристика професії бібліотекаря. *Книголюб*. Прага, 1929. Кн. 1/2. С. 18–47.

6. Ярема Я. Психологія і професійний добір. *Яким Ярема / [Упорядкув., ред. і прим. С. Яреми; За заг. ред. Д. Герцока]*. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. С. 217–227.

7. Ярема Я. Психологія учительського звання – типологія. *Рукопис. Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 47. 1935 р. 23 арк.

8. Ярема Я. Ступні морального розвитку. *Рукопис. Науковий архів Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 48. 1937 р. 19 арк.

Валентина ІВАНОВА, Світлана ІВАНОВА, Олександр НЕПША
(Мелітополь, Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗНАТЬ ПРО ПРИРОДУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Педагогічні умови – основний компонент педагогічної системи; вони повинні відображати сукупність можливостей освітнього та матеріально-просторового середовища; для них характерна зміна і розвиток з плином часу [1].

Однією з педагогічних умов формування у дошкільнят знань про оточуючий світ є проведення екскурсій в природу. Екскурсія в природу – пізнавальна групова поїздка, походи з дітьми в парк, ліс, поле, на берег річки, спрямована на ознайомлення дітей з природою їх місцевості, спостереження за змінами погодних умов, а також рослин, тварин, птахів, комах. Фундамент конкретних уявлень про рідної природи закладається в процесі екскурсій. Діти знайомляться, з природою через звук, запах, форму в розвитку і зміні з усім багатством її фарб. За допомогою зору, слуху, дотику, нюху починається пізнання природного оточення. Дошкільнята отримують можливість безпосередньо знайомитися з властивостями і якостями предметів, явищ шляхом спостережень, в ході виконання завдань ігрового або практичного характеру на екскурсіях. На основі сенсорного розвитку здійснюється формування естетичних почуттів, виникають розумові процеси, працює уява. Екскурсії повинні проводитися систематично для більш успішної пізнавальної діяльності дитини принаймні один раз в сезон. Це дозволяє спостерігати і вивчати різні об'єкти і явища природи [2, 8].

Система екскурсій дозволяє сформувати взаємодію з природою усвідомлене і дбайливе ставлення до об'єктів живої і неживої природи на основі безпосереднього контакту з живими об'єктами і різними формами. Щоб показати стан природи у всіх її різновидах, необхідно організувати екскурсії на різних об'єктах навколишнього середовища – лука, ліс, ставок, вулиця. Чагарники, трав'яністі рослини і численні дерева у всьому своєму різноманітті дають можливість показати дітям адаптацію рослин до умов життя. Діти спостерігають за ними в різні

пори року. Для розвитку пізнавального інтересу проводяться такі екскурсії, вони сприяють глибокому засвоєнню знань про природу, поступове ускладнення знань створює сприятливі умови [2]. Діти на екскурсіях в лісі знайомляться з різноманіттям дерев, такими як ялина, осика, горобина і т.ін. Дошкільнята вчать берегти природу не травмувати дерева не зривати листя, заготовляють ягоди для зимуючих птахів. Екскурсії на луку дають можливість дітям побачити різноманітність трав і комах, вчать не м'яти і не рвати траву. Екскурсії на водойму вчать дітей не засмічувати природу. Свідоме і дбайливе ставлення до об'єктів живої і неживої природи дозволяє формувати природні екскурсії завдяки контакту з живими і неживими об'єктами природи. Під час екскурсій в природу дітям потрібно говорити про елементарні природоохоронні заходи, разом можна розвішувати годівниці для птахів, стежити за тим щоб у них був корм. На кожній екскурсії діти, повинні класифікувати знання про об'єкти природи або явище [3, 4].

Природознавча екскурсія планується з певним змістом, засвоєння якого є обов'язковим для всіх дітей. Одне і те ж завдання планується до тих пір – поки знання не будуть засвоєні всіма дітьми. Такі теми як «явище природи» розкривають екскурсії в природу, можна проводити спостереження в певні пори року розповідаючи дошкільнятам про ознаки осені, весни, літа і зими місцем екскурсії може бути ліс, парк, поле на цих екскурсіях можна розглядати одне й теж дерево впродовж року, можна навесні говорити про первоцвіти, можна говорити на тему що росте в лісі в той чи інший час року говорити про життєвий цикл тварин так само говоримо про зимовий період сніг, лід навесні і восени про грози, про вітер як звірі зиму зустрічають, говорити і спостерігати природні та погодні явища град, сніг, туман, гроза, веселка, дощ, ураган, повінь, снігопад і т.ін. На екскурсії за темою «Птахи наших лісів» необхідно розповісти про перелітних птахів, зимуючих птахів; розповісти про їх особливості, забарвлення, розміри, місця проживання, які видають звуки. На природі з групою дошкільнят говоримо на тему «дерева рідного краю» про їх особливості скільки років живуть дерева, розміри, забарвлення. Планування екскурсій на тему «Водойми», «Тварини рідного краю», «Рослини» здійснюється з урахуванням місцевих умов і сезонних змін. Знайомство дітей з яскравими і цікавими об'єктами рослинного і тваринного світу, сезонними явищами, характерними для даної місцевості забезпечує педагог [3].

Етапи проведення природознавчої екскурсії:

1. Підготовчий (організаційний) етап включає в себе визначення мети, дати і місця проведення екскурсії, розробку маршруту, інформування батьків і дітей, продумування і написання концепції проведення екскурсії, підготовка спорядження при необхідності, оформлення необхідних документів для виходу за межі установи.

2. Основний етап охоплює колективне спостереження за природою, розповідь, використання в екскурсії дидактичних ігор, проведення вікторин на запропоновану тему, спільний збір природного матеріалу.

3. Заключний етап – включає в себе підведення підсумків екскурсії, діти старшого дошкільного віку за допомогою творчих завдань можуть висловити своє ставлення до природи, тварин або рослин побачених під час екскурсії [5, 6].

Екологічне виховання є важливою складовою гармонійного розвитку дітей дошкільного віку, яке в повному обсязі проводиться під час екскурсій в природу своєї місцевості. З цією метою вирішенню поставлених завдань екологічного спрямування приділяти якомога більше уваги і, діяти злагоджено. Екологічне виховання необхідно дитині дошкільного віку для того, щоб своєчасно сформувані позитивну особисту думку і навчити любити навколишню живу природу. Екологічне виховання допомагає дітям отримати базові знання про явища, які відбуваються в живій і неживій природі [7, 9].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубяга С.М., Фефілова Т.В., Ткаченко С.В. Проблеми наступності і перспективності дошкільної та початкової ланок освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2011. № 7. С. 186–191.

2. Дубяга С.М. Експерсія в природу як форма організації навчального процесу з природознавства у початковій школі. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції із міжнародною участю «Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті», Мелітополь, 14.09.2017 р.* Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького. 2017. С. 19–22.

3. Дубяга С.М., Непша О.В., Дорошко Г.І. Формування поняття про екологічні зв'язки в природі в учнів початкових класів на уроках «Природознавства». *Екологія – філософія існування людства: зб. наук. праць.* Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2018. С. 24–27.

4. Іванова В., Косьяненко О. Екологічна освіта та природоохоронна робота навчальних закладах держави. *Еврика. (2).* 2015. № 2 С. 59–61.

5. Мацюра О.В., Солоненко А.М. Екологічна стежка як активний засіб формування принципів екологічного гуманізму. *Постметодика.* 2005. № 4–5. С. 72–75.

6. Непша О.В., Яровой Д.В. Особливості організації та проведення географічних екскурсій. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі: зб. наукових праць.* Переяслав-Хмельницький, 2017. Вып. 7(27). С. 6–10.

7. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Екологічна освіта та виховання молоді як основа екологічної культури суспільства. *Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю.* Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018. С. 143–146.

8. Тамбовцев Г., Іванова В., Сапун Т.О. Роль і значення екскурсій у природу в екологічному вихованні школярів. *Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології: тези Міжнар. наук.-практ. конф. (13–14 вересня 2018 р.).* Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2018. С. 208–210.

9. Федорова О.В. Організація природоохоронної роботи учнівської молоді в школах країни: історичний аспект. *Проблеми сучасного педагогічного образования.* 2015. № 48–2. С. 215–221.

Олена ІЛЬІНА
(Харків, Україна)

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ

Сучасні вимоги до сфери освіти обумовлені зростанням науково-технічного потенціалу, неможливого без уміння генерувати, оцінювати і реалізовувати інноваційні ідеї; виникненням нових знань і спеціальностей, ведучих до зміни гендерного співвідношення в суспільно необхідній структурі трудових ресурсів, зсуву пріоритетів, показників престижності; міждисциплінарним характером нових напрямів освітньої, наукової і трудової діяльності. У зв'язку з цим ми можемо говорити не лише про нагальну необхідність, але і про реальну можливість введення гендерної проблематики у вузівську освіту, оскільки гендерні дослідження співзвучні актуальному завданню інтеграції гуманітарного знання.

Враховуючи зміни в останні десятиліття стосовно гуманізації сімейного, професійного та громадського життя, появу чисельних гендерних студій, гендерних теорій тощо, можна констатувати активне просування й утвердження гендерного підходу в освітній галузі.

Проблема гендера в педагогічній науці досить нова, хоча деякі аспекти знаходились у колі інтересів багатьох науковців, а саме: опанування основ гендерної компетентності, гендерних особливостей змісту роботи з дітьми дошкільного віку (С. Марутян, Н. Плисенко, Т. Реліна, Л. Таранікова, С. Шаповалова), набуття ознак теоретичної і практичної готовності до гендерного виховання й освіти нової генерації підростаючого покоління (Л. Булатова, В. Кравець, Л. Штильова).

Незважаючи на значну увагу науковців до означеної проблеми, українська гендерна педагогіка перебуває в стадії розвитку, оскільки відсутня гендерна стратегія гендерного виховання.

Мета гендерного виховання, на думку В. Кравця, полягає не лише у формуванні правильного розуміння суті моральних норм та установок у сфері взаємин статей, але й потреби керуватися ними в усіх сферах діяльності [3].

Зазначимо, що прагнучи визначити ступінь взаємодії педагогіки та гендера як складних соціальних і наукових категорій, Л. Штильова однією з перших науковців до термінологічного апарату педагогічної теорії вводить нові поняття – «гендерний підхід в освіті», «гендерний вимір в освіті», «гендерна чутливість». Необхідність уведення цих понять у науковий обіг автор пояснює тим, що школа третього тисячоліття повинна давати учням можливість розвивати індивідуальні здібності й інтереси, незалежно від приналежності до тієї чи іншої статі, протистояти традиційним та застарілим стандартам щодо статей, для чого педагогічний колектив повинен володіти гендерною чутливістю і професійною компетентністю стосовно проблеми гендерної соціалізації дівчат і хлопчиків, володіти методикою гендерного підходу до їх виховання й освіти. [6].

Одним з основних перешкод ведення гендерного компонента у зміст загальної та професійної освіти є прихований процес гендерної дискримінації. Гендерна нерівність в освіті існує в початковій, середній та вищій школі, при цьому переважна більшість педагогів навіть не здогадуються про це [5]. Так, наприклад, при розгляді змісту текстів для початкової школи з'ясувалося, що тільки 1% представленого навчального матеріалу відповідав гендерному підходу [5].

Виховання гендерної культури майбутнього вчителя початкових класів передбачає також оволодіння студентами сукупністю спеціальних знань, професійно важливих якостей і досвіду їх реалізації у фаховій діяльності. Узагальнення результатів аналізу психолого-педагогічної літератури, в якій представлено проблему встановлення сутності виховання гендерної культури, дозволило з'ясувати, що дослідники підходять до розгляду цієї якості з різних методолого-теоретичних позицій.

Вивчення впливу основних чинників гендерного виховання учнів початкової школи засвідчують, що їх знання про взаємини обтяжені гендерними стереотипами. До таких чинників належать: родина, школа, однолітки, література тощо.

Отже, аналіз сучасного стану розробленості проблеми гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку в педагогічній теорії та виховній практиці свідчить, що сьогодні вона є недостатньо дослідженою. Тому ми вважаємо, що виховання молодого покоління на засадах культурної взаємодії статей є одним з пріоритетних і актуальних завдань української школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихор С.Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: Дис. канд. пед. наук: 13.00.07 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2006. 260 с.
2. Железняк О.В. Науково-методичний журнал. Железняк О.В. Серія «Педагогіка». Випуск № 123. 2010. Т. 136. С. 59–63.
3. Кравець В. Гендерна педагогіка. Навч. пос. Тернопіль: Джура, 2003. 416 с.
4. Терзі П.П. Формування гендерної культури в студентів вищих технічних закладів навчальних закладів: Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Кіровоград, 2007. 20 с.
5. Шнирєва О.В. Роль гендерных исследований в формировании культурных и мировоззренческих установок студентов http://sstu-socwork.narod.ru/files/gend_sb_www/chapter2/shnirova.htm/
6. Штылева Л.В. Основные понятия и важнейшие термины. *Гендерный поход в дошкольной педагогике: теория и практика*. Ч. I. Мурманск. 2001. С. 58–67.

«ЕТЮД» ЯК ОДИН ІЗ ІННОВАЦІЙНИХ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Основною передумовою активізації усного іншомовного спілкування є створення діяльнісних ситуацій, тому що реальна комунікація з'являється й підтримується тільки відповідно до відносин, які виникають в процесі діяльності.

Комунікативне моделювання передбачає створення на заняттях соціально і професійно адекватних діяльності ситуацій, з метою активізації природного спілкування з максимальним урахуванням передбачених програмою навчальних матеріалів. Мета комунікативного моделювання полягає в тому, щоб сприяти оптимальному оволодінню іншомовним спілкуванням як ефективним інструментом професійно мотивованої діяльності.

Діалогічні вміння, як відзначає Л. Бурман, – це нестандартні, творчі дії, які стимулюють здатність майбутніх фахівців в сфері професійної діяльності «людина-людина» до прийняття рішень і їх творчої реалізації в нестандартних професійних умовах і мають властивості широкого переносу [1, 13]. Тому оволодіння діалогічними уміннями є надзвичайно важливим.

У сучасних умовах інколи не зовсім вдається успішно організувати на заняттях з іноземної мови мовленнєву взаємодію, використовуючи традиційні методи та форми роботи. Основні методичні інновації пов'язані з застосуванням інтерактивних методів та прийомів навчання іноземної мови за професійним спрямуванням.

Як відзначають в своїх працях Т.А. М'ясоїд, Н. Суворова, С.Б. Ступина, суть інтерактивного навчання полягає в особливій організації навчального процесу, коли всі учні виявляються залученими в процес пізнання. Спільна діяльність учнів у процесі освоєння навчального матеріалу означає, що кожен вносить свій особливий індивідуальний внесок, відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Причому, відбувається це в атмосфері доброзичливості і взаємної підтримки, що дозволяє не тільки отримувати нові знання, а й перетворювати пізнавальну діяльність на вищі форми кооперації і співробітництва [3, 4, 5].

Узагальнюючи передовий методичний досвід (публікації провідних вчених в галузі методики викладання іноземних мов), можна виокремити деякі інтерактивні методи та прийоми, які найчастіше використовуються викладачами в процесі навчання студентів іноземної мови за професійним спрямуванням: робота в малих групах, в парах; метод каруселі, мозковий штурм, Броунівський рух, конференції, дискусії, рольові ігри і т.д.

Одним з широко використовуваних методів є так званий етюд, який представляє собою запропоновані студентам закінчені сюжети, в розвитку яких має місце реалізація загальної і мовленнєвої взаємодії діючих осіб у відповідності з тими обставинами, які передбачаються сюжетом. Сюжет включає опис однієї або кількох логічно зв'язаних ситуацій, в яких реалізуються дії персонажів.

На перших етапах формування вмінь іншомовного спілкування має місце просте відтворення («програвання») етюдів із готовим сюжетом. При ознайомленні з етюдом визначається мета і завдання кожного виконавця ролі, конкретні обставини розвитку сюжету і поведінки персонажів. Робота над етюдами проходить на занятті. Студентам дозволяється користуватися словниками. Іноді розучування етюду є домашнім завданням, а результати перевіряються на занятті, що дає можливість зекономити час.

В залежності від кількості діючих осіб, слід розрізняти мікро- і макроетюди. Зазвичай мікроетюди використовуються як форма активізації мовленнєвого матеріалу в межах однієї теми. Змістом макроетюдів є фрагменти по вивчених темах. Цей вид роботи має значні можливості для активізації пройденного матеріалу в творчій мовленнєвій діяльності студентів.

Наприклад, після вивчення тем «Представлення», «Телефонна розмова», «Ділова зустріч» студентам для творчої роботи пропонується етюд «Відвідання вашого закладу партнерами по проекту з м. Дармштадт». Відзначимо, що даний етюд максимально наближений до реального життя, оскільки м. Дармштадт є містом-побратимом м. Ужгород, тому студенти мають можливість зустрітися з іноземними партнерами проекту і навіть виконувати окремі доручення.

Запропонований етюд передбачає такі мікроетюди і комунікативні завдання, як скласти програму перебування в Україні ділових партнерів з м. Дармштадт, попередньо вислати її факсом або електронною поштою, а потім обговорити деталі по телефону; написати запрошення; подзвонити і уточнити час приїзду і вид транспорту, яким планують скористатися ділові партнери; зустріти їх; представити колегам; показати місто тощо. І, нарешті, проведення ділової зустрічі, переговори, прийняття рішень.

Зауважимо, що, плануючи роботу над етюдами, розробляючи ділові ігри, слід опиратися на знання і практичний досвід студентів, здобутих ними під час вивчення курсів «Ділова українська мова», «Соціальна психологія», «Соціальна педагогіка», «Вікова і педагогічна психологія», «Групова робота», «Індивідуальна робота» та інші.

Робота над етюдами тісно зв'язана з діловою грою, тобто розігруванням ситуацій в сфері діяльності конкретних спеціалістів. Студент, засвоюючи мету, зміст, завдання, правила гри, швидше і продуктивніше вдосконалює уміння і навички усного мовлення, слухання і письма. Мета професійної підготовки досягається завдяки імітаційному моделюванню певних аспектів майбутньої професійної діяльності. Загальна мета підготовки до іншомовного ділового спілкування реалізовується через різні зразки діалогічного і монологічного мовлення. Учасники гри в кожній конкретній ситуації повинні радитися один з одним, погоджуватися, заперечувати, доводити правильність своїх міркувань, вислухати співбесідника, намагатися зрозуміти його.

У зв'язку з цим важливо підкреслити, що студенти, перебуваючи в умовах, максимально наближених до реальних, мають можливість об'єктивно оцінити свої знання і, як правило, переконалися в необхідності вдосконалювати їх.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурман Л.В. Педагогічні умови формування діалогічних умінь у студентів вищих навчальних педагогічних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2008. 21 с.
2. Мильруд Р.П. Современный методический стандарт обучения иностранным языкам в школе [Текст]. *Иностранные языки в школе*. 1996. № 1. С. 5–12.
3. Мясоед Т.А. Интерактивные технологии обучения [Текст]: спец. семинар для учителей. М., 2004. 82 с.
4. Ступина С.Б. Технологии интерактивного обучения в высшей школе [Текст]: учебнометодическое пособие. Саратов: Наука, 2009. 52 с.
5. Суворова Н.А. Интерактивное обучение: новые подходы [Текст]. М., 2005. 167 с.

Наталія КИСЛА

(Білгород-Дністровський, Україна)

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВНЗ «БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ УЧИЛИЩЕ» ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У сучасній Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді стає одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах

сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов'язку захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України.

У 2015 році Указом Президента України затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки. Вона розроблена відповідно до положень Конституції України, законів України «Про освіту», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років», Постанови Верховної Ради України від 12 травня 2015 року № 373-УІІІ «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» та інших нормативно-правових актів, а також на основі аналізу стану і проблем національно-патріотичного виховання в Україні за часів її незалежності.

На підставі вищевказаних нормативно-правових актів міністерством освіти і науки України розроблено і затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді та заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, а також методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, якими керуються у своїй роботі навчальні заклади України.

Особливо актуальним національно-патріотичне виховання молоді є в педагогічних навчальних закладах, які навчають і виховують майбутніх вчителів, здатних реалізувати вимоги сьогодення щодо виховання високої національно-патріотичної свідомості та почуття відданості своїй державі у підростаючого покоління.

Формування національної свідомості і патріотичне виховання знаходяться у центрі уваги учасників навчально-виховного процесу у ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області, яке географічно розташоване на території такого поліетнічного регіону України, як Бессарабія, а студентами і викладачами навчального закладу є представники різних національностей.

Основними напрямками діяльності, що забезпечують національно-патріотичне виховання студентської молоді, є аудиторна, науково-методична та позааудиторна робота.

Тож під час занять з історії України викладачі училища доносять до студентів ідею української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому. Історія Руси-України, Литовсько-Руська держава, Запорізька Січ, Гетьманщина, УНР, ЗУНР – яскравий приклад тривалих державницьких традицій України, що призвели до створення суверенної держави.

Особливе місце займають заняття, присвячені революційним змінам, що відбулись у листопаді 2013 – березні 2014 р.р. і продемонстрували готовність молодого покоління відстоювати національні цінності, українську державність. Саме тому на уроках, присвячених сьогоденню, велика увага приділяється ролі учасників Майдану та бойових дій на Сході України, адже на території міста Білгород-Дністровський розташований прикордонний загін 2197 Державної прикордонної служби України, бійці якого виконують свій патріотичний обов'язок в зоні АТО.

Заняття із вшанування пам'яті визначних історичних подій – «День пам'яті героїв Крут», «Ми зродились із крові народу» (діяльність Української Повстанської Армії), «Трагедія голодомору 1932-33 р.р.», «День соборності України», «Трагедія Бабиного Яру» – також сприяють збереженню і вшануванню національної пам'яті та героїв-захисників українського народу.

Студенти училища під керівництвом викладачів проводять і активну науково-пошукову роботу. Ними були підготовлені доповіді на теми «Патріотичне виховання молоді 20-го століття на прикладі організації «Пласт», «Формування національної свідомості учнівської та студентської молоді», з якими молоді дослідники виступили на регіональних, обласних і міських наукових і студентських конференціях з питань національно-патріотичного виховання.

Студентська молодь училища бере активну участь в заходах, приурочених загальнодержавним святам, вшануванню державних символів України, героїзації захисників незалежності України в сучасних умовах та в минулому, відродженню національної пам'яті.

У нашому Бессарабському краю пліч-о-пліч проживає багато національностей. Їх культури переплітаються, збагачують одна одну, створюючи неповторний колорит регіону. Тому щороку восени в училищі проводиться національне свято «Гостинне подвір'я», на якому студенти презентують національні кухні народів Бессарабії: українців, росіян, болгар, гагаузів, молдован, ромів, євреїв. Одягнені в національні костюми студенти співають національні пісні, виконують танці та гостинно закликають до свого столу глядачів.

Вихованням толерантного ставлення до національної самобутності народів Бессарабії став виховний захід «Національна палітра Бессарабії», учасники якого представили не тільки запальні пісні й танці нашого краю, але й повідомили дуже цінну історичну інформацію про їхнє вікове мирне співіснування.

Студентська молодь училища підтримує постійний зв'язок з козацькою громадою міста.

Формуванню національної самосвідомості майбутнього вчителя сприяє і активна участь студентів у творчих колективах училища, які зберігають та пропагують національну культуру мовою танцю та пісні.

В часи суспільно-економічних випробувань національно-патріотичне виховання студентської молоді має стати невід'ємною і неформально – головною складовою навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах педагогічного напрямку. Тому всім нам необхідно об'єднати зусилля, щоб наповнити свою роботу новим змістом, аби кожне заняття чи виховний захід пробуджували у наших вихованців національну свідомість, гордість за свою землю та досягнення народу, сприяли формуванню патріотичних настроїв і бажання рівнятися на краще.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпуть, Н.В. Формування національної свідомості учнів засобами українознавства [Текст]. *Вивчаємо українську мову та літературу*. 2015. № 34–36. С. 4–11.

2. Концепція національно-патріотичного виховання молоді [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/other/5397/>. Назва з екрану.

3. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 «Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://govuadocs.com.ua/docs/index-19246059.html>. Назва з екрану.

4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. Назва з екрану.

Надія КИШ, Олександра КАНЮК
(Ужгород, Україна)

УЗАГАЛЬНЕННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРИ ІНШОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ» МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

Здійснення процесу формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх інженерів прогнозує ґрунтовне вивчення феномена «культура іншомовного професійного спілкування», а також суміжних із ним понять.

Термін «культура» використовують у кількох площинах. Близьким для нас є тлумачення культури як «ступеня досконалості, досягнутого в опануванні тієї чи іншої галузі знання або діяльності» [1].

Визначення сутності поняття «культури іншомовного професійного спілкування» прогнозує також аналіз понять «спілкування», «комунікація», «культура спілкування». Дослідження

культури у двох напрямках (один – у контексті особистісного становлення людини, другий – як спосіб її діяльності) робить можливим встановлення взаємозв'язку між культурою та спілкуванням .

На думку Н. Абашкіної, ідея спілкування стала стрижневою проблемою соціального життя і культури на початку ХХ століття. Дослідниця особливо підкреслює вклад у розвиток цієї ідеї мислителів і філософів М. Бубера, М. Хайдеггера, К. Ясперса та ін. Так, К. Ясперс аналізує проблему порозуміння, відкритості, діалогу культур як життєву необхідність. М. Бубер спирається на положення Л. Фейербаха про те, що людська сутність розкривається тільки у спілкуванні. Спілкування, таким чином, виступає стрижневою, системоутворювальною категорією комунікативної педагогіки .

На думку української дослідниці Т. Гриценко, *«культура спілкування»* – це частина культури поведінки людини у суспільстві; *«культура поведінки»* – сукупність форм щоденної поведінки людини, в яких знаходять зовнішнє вираження моральні та естетичні норми такої поведінки. Культура поведінки не буває поза культурою спілкування, і навпаки. Культура спілкування поміж людьми ґрунтується на дотриманні загальних правил поведінки, відомих під словом «етикет». *«Мовленнєвий етикет»* – важливий компонент національної культури.

Г. Чайка розглядає *культуру спілкування* як складову частину культури людини загалом. Вона, як і будь-яка інша культура, містить певну суму знань. І. Татаріна підкреслює, що *культура мовлення* є компонентом загальної культури особистості й узагальнюючи підходи до розуміння обох аспектів культури мовлення (мовного і мовленнєвого), зауважує, що перший передбачає нормативність мовної структури висловлювання .

Під *«культурою спілкування»* розуміють специфічно людський спосіб діяльності, що містить «систему вироблених механізмів, завдяки яким стимулюється, програмується, координується і реалізується активність людей у суспільстві».

Культура спілкування трактується науковцями як єдність культури поведінки, мовлення і мови. Під культурою спілкування розуміють наявні в суспільстві і житті людини форми творіння спілкування, систематизацію та реалізацію його норм, способів та засобів відповідно до ієрархії цінностей та установок. Тобто нормовідповідні та творчі компоненти пов'язані в цьому феномені. Спілкування та його культура – це творчість, яка веде до самовдосконалення, і в той же час це цінність для кожної людини і для суспільства в цілому. Якраз єдність спілкування та його культури розкриває успіх у взаємодії людей. Цінністю культура спілкування стає тоді, коли слугує задоволенню їх актуальних потреб у спільній праці та духовному розвитку.

Для оволодіння культурою спілкування, на думку Т. Гриценко, фахівець повинен мати елементарні знання з психології, етики спілкування, уміти використовувати на практиці комунікативні установки.

Під *культурою професійного спілкування* В. Лівенцова вважає складну інтегральну якість, яка синтезує перцептивні, комунікативні та інтерактивні уміння, детермінується професійно ціннісними орієнтаціями й значною мірою визначає ефективність професійної взаємодії.

У дисертаційному дослідженні С. Амеліної показано, що *культура професійного спілкування* – один із найважливіших складників професійної культури фахівця, який забезпечує його конкурентоспроможність на сучасному та майбутньому ринку праці, дає можливість вирішувати виробничі проблеми, спираючись на уміння спілкуватись і співпрацювати з різними людьми .

Іншомовне спілкування розуміють не тільки як уміння подавати інформацію структурою та формами іноземної мови, а й як процес обміну інформацією, у ході якого досягаються певні цілі і завдання, що об'єднані єдиною стратегією взаємодії, взаєморозуміння та співробітництва.

Важливим для нашого дослідження є простеження взаємозв'язку та взаємозалежності між поняттями *«культура спілкування»* та *«комунікативна культура»*, які є базовими для понять

«культура іншомовного професійного спілкування» та «іншомовна комунікативна культура» відповідно.

Розглянемо поняття «комунікативна культура». Питання, присвячені комунікативній культурі, порушені в дослідженнях учених Г. Артем'євої, Ю. Ємельянова, С. Знаменської, О. Корніяки.

Зокрема, О. Корніяка *комунікативну культуру* окреслює як морально-зорієнтований засіб спілкування, що забезпечує ефективно-інформаційний обмін між людьми, який опосередковує їхню взаємодію та взаємовплив, уможлиблює міжособистісне сприймання та взаєморозуміння (перцепцію); це довершена готовність і спроможність особистості до спілкування з оточенням.

У дослідженні Л. Пономаренко *комунікативна культура* – це властивість її носія, яка дозволяє йому відтворювати засвоєні ним знання, цінності, моральні й етичні норми, проявляючи індивідуальні та особистісні якості, досягати конкурентного спілкування, а саме: репрезентування власних думок, ефективного сприйняття, розуміння партнерів по спілкуванню, їхньої взаємодії і взаємовпливу, використовуючи вербальні та невербальні комунікативні уміння й навички.

На думку І. Ковальчук, теорія формування комунікативної культури особистості включає методику освітньої та просвітньої діяльності у сфері культури. У праці В. Соколової комунікативна культура розглядається «як сукупність умінь та навичок, які забезпечують доброзичливу взаємодію людей один з одним, ефективне вирішення різноманітних завдань спілкування, як важливий засіб освіти і як результат розвитку особистості».

Таким чином, якщо комунікативна культура – це характеристика, що більшою мірою стосується культури особистості, то культура спілкування стосується характеристики процесу, тобто комунікативна культура співвідноситься із культурою спілкування як одиничне із загальним. Комунікативна культура кожного із учасників колективної співпраці впливає на загальний рівень культури спілкування у процесі міжособистісної взаємодії.

Спираючись на результати наукових доробок учених нами виокремлено такі основні підходи до визначення культури іншомовного професійного спілкування інженерів: *особистісний* – виражає ступінь оволодіння майбутніми фахівцями сукупністю принципів і реальних механізмів, які забезпечують їхню позитивну взаємодію в іншомовному професійному середовищі; *культурно-етичний* – ґрунтується на дотриманні загальних правил поведінки людини (у побуті, спілкуванні з іншими людьми), у яких знаходять зовнішнє вираження моральні та етичні норми поведінки; *професійний* – визначає здатність до ефективного спілкування в контексті професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Івченко А. Тлумачний словник української мови. Харків: ФОЛІО, 2002. 543 с.
2. Кіш Н.В. Педагогічні умови формування культури іншомовного професійного спілкування майбутніх інженерів: дис. ... канд. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2015. 257 с.

Дора КОВРЕЙ
(Берегово, Україна)

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В СУЧАСНОМУ ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СОЦІУМІ

Значна кількість етнічних груп, розмаїття культур, конфесій, традицій, стилів життя та зумовлених цим соціокультурних проблем роблять соціальне життя України багатим, але і складним. Політичні, економічні, екологічні проблеми, які є першочерговими в існуючому соціумі, доповнюються міжетнічними, міжконфесійними, міжкультурними.

Сучасний світ складається з величезної кількості культур, які знаходяться у певних стосунках, визначених історично, тощо. Погоджуємося з О. Гривою, що це зумовлює

необхідність для кожного індивіда взаємодіяти з представниками інших культур. Існування в полікультурному соціумі є проблемою окремої особистості, групи людей та цілих країн і цивілізацій. Її стрижневим моментом є толерантність як універсальний принцип людської життєдіяльності. На цьому тлі особливо важливим постає питання про навчання та дотримання толерантності в житті молоді, від якої залежить майбутнє. В полікультурному середовищі, що вимагає від особистості певних ціннісних настанов, комунікативних навичок та поведінки, толерантність стає умовою формування молоді. Дослідниця стверджує, що толерантність в контексті формування цінностей може бути базисом для гуманістичних цінностей, які спрямовані на врегулювання міжособистісних та міжгрупових взаємовідносин, таких як: людяність, взаємоповага, свобода вибору, демократія, право [4, 239].

Найбільш глибоко проблеми толерантності досліджені у галузі філософії В. Андрущенко, В. Золотухіним, Н. Кругловою, В. Лекторським, М. Хом'яковим, Н. Юровських та ін. Різні аспекти полікультурної освіти, виявлення оптимальних засобів її реалізації на сучасному етапі розкрито в працях G. Allport, Т. Атрощенко, J. Banks, Л. Волик, Б. Гершунського, О. Гриви, О. Гуренко, Г. Дмитрієва, М. Євтуха, В. Заслуженюка, S. Nieto, Г. Палаткіної, В. Присакара, Ю. Римаренко, Г. Філіпчука, Л. Хомич, Н. Якси та ін. Аналіз даних джерел свідчить, що проблема толерантності є актуальною, певним ступенем розробленою у різних наукових напрямках, але такою, що потребує подальшого розвитку та вивчення, оскільки виникає необхідність осмислення та оновлення змісту процесу виховання сучасної молоді в полікультурному світі, який глобалізується.

Глобалізація та процеси, що супроводжують її – масові міграції, інтенсифікація стосунків між людьми та цілими народами, вимагають виховання нового громадянина світу, здатного до толерантного співіснування та взаємодії в ньому. Слід також зазначити, що ефективність міжкультурних комунікацій, якими наповнене світове співтовариство, значною мірою залежить від рівня толерантності їх учасників. Тому в останні роки увага до проблеми толерантності помітно зросла.

У 1995 році, в Парижі, ЮНЕСКО була прийнята Декларація принципів толерантності, у якій не тільки проголошені принципи толерантності в сучасному і майбутньому світі, але й зазначені шляхи їхньої реалізації. Вагомим є той факт, що в цьому документі вирішальна роль у реалізації принципів терпимості приділяється освіті, як системі формування людини. А найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості, – підкреслено в Декларації, – є виховання. «Виховання в дусі толерантності починається з навчання людей тому, в чому полягають їхні загальні права і свободи, щоб забезпечити здійснення цих прав і зміцнити прагнення до захисту прав інших. Виховання в дусі толерантності варто розглядати в якості невідкладного найважливішого завдання...» [5].

Слід відмітити, що серед науковців немає однозначного визначення поняття «толерантність». В енциклопедичних словниках термін «толерантність» найчастіше отожднюється з «терпимістю». «Толерантність» – похідне від французького «tolerant», що означає терпимий. Подібні приклади синонімічності зазначених понять містяться і в інших мовах. Наприклад, у німецькій: «Duldsamkeit» – терпимість і «Toleranz» – толерантність, терпимість. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує толерантність як поблажливе, терпиме ставлення до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [3, 289]. Подібним чином визначає дане поняття і «Сучасний словник іншомовних слів»: толерантність – це терпимість, поблажливність до кого-небудь, чого-небудь [7, 300].

Т. Білоус визначає толерантність через характеристику взаємин з «Іншим» як комплексну особистісну якість, що підлягає цілеспрямованому вихованню в навчально-виховному процесі й самовихованні та поєднує в собі: 1) високий рівень знань, умінь і навичок шанобливого ставлення до «Іншого» в ході міжособистісної взаємодії; 2) володіння моральними принципами

та прийомами спілкування; 3) здатність до цілісного сприйняття «Іншого»; 4) емоційно-вольову готовність до комплексного діалогу з «Іншим»; 5) здатність до компромісу тощо [2, 6].

Найбільш повно, з різних ракурсів розглядає поняття «толерантність» О. Асмолов. Так, в історико-еволюційному процесі вона виступає як норма сталості, що визначає діапазон збереження розмаїття популяцій і суспільств у дійсності, що змінюється. У еволюційно-біологічному плані в основі толерантності лежить уявлення про «норму реакції» (тобто допустимий діапазон варіантів реагування), який властивий тому чи іншому виду, що не порушує його генотип. В етичному контексті суть толерантності у піднесенні цінності різних індивідуальних особливостей, переваг, добродійностей людини, що відрізняє її від іншої особистості і, таким чином, забезпечує розмаїття та багатство людства як виду популяції. Отже, толерантність виступає як умова збереження різноманітності, права на відмінність, несхожість, «інакшість». У політичному розрізі толерантність виступає як готовність влади допускати плюралізм думок у суспільстві і навіть у своїх лавах, дозволяти діяльність опозиції (в рамках конституції), приймати гідно поразку на політичній арені [6, 5–6].

Нам імпонує визначення Я. Берегового, згідно з яким толерантність – це мистецтво співіснувати у світі різних людей та ідей, здатність мати права та свободи, не порушуючи прав та свобод інших людей. Толерантність можна охарактеризувати як спосіб взаємодії, який зорієнтований на самопізнання, саморозвиток, визначення меж самоідентифікації, що сприяє гуманізації суспільства, співпраці з людьми, які відрізняються зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями чи вірою. Для кожної людини, стверджує дослідник, «важливо було б навчитися знаходити відмінність у спільному та спільне у відмінному, не сприймати відмінність як недолік» [1, 137].

Аналізуючи толерантність з точки зору різних наукових сфер та позицій, доходимо висновку, що вона є невід'ємною рисою сучасного громадянина та частиною кожного полікультурного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Береговой Я. А. Толерантность. *Педагогика толерантности*. 2004. № 1. С. 135–139.
2. Білоус Т. М. Виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2004. 18 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
4. Грива О. А. Проблема толерантності молоді у філософсько-освітній парадигмі. *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. пр. К.*, 2008. Вип. 68. С. 234–243.
5. Декларація принципів толерантності. *Педагогика толерантности*. 1999. № 3/4. 4 с.
6. На пути к толерантному сознанию / Отв. ред. А. Г. Асмолов. М.: Смысл, 2000. 255 с.
7. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. 2-е видання, випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1985. 966 с.

Ірина КОЗЛОВСЬКА, Олег СТЕЧКЕВИЧ
(Львів, Україна)

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ІНТЕГРАТИВНОГО НАВЧАННЯ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

В останні роки загострилися суперечності між теоретичними вимогами інноваційної педагогіки у професійній школі та практикою використання традиційних методів навчання. Ці суперечності окреслюють проблему розробки та використання методів навчання на основі принципово нових підходів, зокрема інтегративного. Важливе практичне завдання покращення якості вивчення фундаментальних дисциплін у системі професійної освіти тісно пов'язане з

науково обґрунтованим аналізом інноваційних методів навчання та конкретизацією їх застосування в окремих дидактиках.

Інтеграція визначається як *інноваційна ідея*, що сприяє розвитку освітнього процесу в професійній школі та досягненню мети формування у майбутнього фахівця професійно-особистісних цінностей, закладених у різних навчальних предметах. Освітній процес, заснований на ідеї інтеграції, характеризується цілісністю, системністю і комплексністю, включаючи гуманізацію і фундаменталізацію змісту освіти, єдиний підхід до взаємодії природи, людини, суспільних відносин і культури. Розвиток освітнього процесу на основі ідеї інтеграції передбачає створення умов для формування у майбутніх фахівців цілісної картини світу, здатності системного, інтегрованого способу мислення, уміння розглядати явища в їх взаємозв'язку і динаміці.

Проблема розробки інноваційних методів навчання успішно вирішується сьогодні, однак вона породжує нову, складнішу проблему – групування великої кількості нових методів, впровадження їх у реальну практику роботи викладача. Особливо складною ця проблема є у професійно-технічній освіті.

Методика є прикладною наукою, «що за своїм змістом і завданнями є дуже близькою до комплексу технологічних наук. Іноді, особливо в зарубіжній (англійській, німецькій, польській, чеській) літературі замість терміна «методика» використовують термін «конкретна дидактика». Вважається, що конкретна дидактика досліджує теоретико-методологічні проблеми організації вивчення того чи іншого навчального предмета: організацію процесу навчання й виховання, типи і структуру уроків, види навчальних занять, контроль знань учнів, розвиток їхніх пізнавальних інтересів тощо. А рекомендації щодо вивчення конкретного навчального матеріалу розробляє конкретна методика» [2, 9].

Можливості інтеграції як загальнонаукової методології у найширшому розумінні полягають у забезпеченні єдності філософських, загальнонаукових і спеціальних аспектів педагогічної науки. У такому контексті питання статусу філософії освіти відходить на другий план. Віддаючи належне необхідності як філософського, так і педагогічного аналізу освітніх явищ і процесів, найбільш суттєвим ми вважаємо методологічний аналіз. Саме в його межах може здійснюватися конструктивна інтеграція філософських, загальнонаукових і педагогічних засад конкретних досліджень.

Освітні цілі інтеграції знань спрямовані на формування цілісної системи знань учнів, єдиної картини світу, наукового світогляду. Впровадження інтегративних процесів у навчально-виховний процес сприяє розв'язанню ряду важливих методологічних питань. Взаємодія знань дозволяє показати учням правильність теорій, наприклад, правильність структурної теорії матерії підтверджується тим, що, користуючись нею, вчені штучно створюють молекули нових речовин із наперед заданими властивостями.

Основними *складовими освітньої інноватики* є: «теорія створення інновацій у системі освіти (педагогічна неологія); методологія сприйняття, оцінки й інтерпретації нового в науці; технологія і досвід практичного застосування освітніх інновацій» [1, 189].

Ці складові утворюють суть освітньої інноватики, які цементує система взаємопов'язаних понять і структурованих положень теоретичної освітньої інноватики.

Доцільно розглянути нововведення стосовно їх *відношення до тієї або іншої частини навчально-виховного процесу*. На цій основі виявляються типи нововведень: у **змісті** освіти; у **методиках**, технологіях, формах, методах, прийомах, засобах навчально-виховного процесу; в **організації** навчально-виховного процесу; в управлінській системі навчального закладу.

Необхідність і доцільність інтеграції компонентів інноваційної діяльності професійно-технічного навчального закладу зумовлена рядом чинників. Перш за все, це складність урахування взаємовпливу різноманітних інновацій. По-друге – необхідність урахування специфічних особливостей діяльності професійно-технічного навчального закладу.

Інтеграція різних підходів до інновацій повинна враховувати такі чинники, як розвиток і саморозвиток професійно-творчих здібностей учнів, оптимізація їх професійної підготовки, відкритість, складність і самоорганізуючі властивості всієї системи та її елементів, адаптованість, оптимізованість і сумісність елементів, які обґрунтовують інтегративність системи, розробку і впровадження сучасних засобів навчання, проектування інформаційно-предметного середовища тощо.

Більшість методичних інновацій пов'язана сьогодні з застосуванням інтерактивних методів навчання. Працюючи за інтерактивними методиками, учні можуть відчувати себе першовідкривачами, дослідниками; навчитися працювати в групі, критично мислити, аргументовано висловлювати власну думку, приймати рішення, розв'язувати конфліктні ситуації; здобути елементарні навички участі у громадському житті тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин М. М., Самокиш М. І. Інноваційні педагогічні технології як основа формування навчально-пізнавальних умінь у студентів вищих аграрно-технічних закладів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Зб. наук. праць.* К., 2001. Ч. 2. С. 189–193.
2. Гончаренко С. У. Методика як наука. Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. 30 с.

Юрій КОЗЛОВСЬКИЙ

(Львів, Україна)

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФРАКТАЛІВ У НАУКОВО-НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Фрактал є об'єднуючим елементом макро- і мікросвіту, тобто феномен «фрактал», нарешті, виявив те спільне, що може бути позначене структурною одиницею всіх живих, нелінійних, відкритих, надскладних систем самоорганізації. Математична мова Б. Мандельбро є унікальним засобом опису і аналізу феноменів великого рівня складності. Фрактальна природа структур і організацій дає підстави для використання відповідних методів їх дослідження. Якщо системі властива масштабна інваріантність, то можна переносити деякі кількісні або якісні закономірності та характеристики з однієї структури на всю систему загалом. І, навпаки, системні ознаки можна переносити на будь-яку структуру, що функціонує в системному просторі. Множину Мандельбро можна розглядати як матрицю фрактальних об'єктів з однаковим набором елементів і різними структурами [2]. З іншого боку, цю множину можна розглядати як *модель*, що включає набір елементів, які організуються в патерни, результатом чого є нові шукані структури.

У результаті того, що вся множина взаємозв'язків зустрічно відображається (проекується) на будь-яку свою частину, виявляється така властивість системи, як фізична і функціональна самоподібність, коли довільно вибрана область є проєкційною копією повної структури. Однак, така проєкція не є простою копією, а представляє власне похідне утворення, за яким через «коефіцієнт відповідності» можна визначити початковий об'єкт або базову функцію. У цьому сенсі прикладом фрактального об'єкту є голографічне зображення, в якому практично за кожним «уламком» можна відновити структурну форму всього об'єкта, хоча і з втратою якості залежно від параметрів використаного фрагменту.

Фрактальність як концептуальна властивість має особливе значення в царині гуманітарного знання: системність буття породжується саме його фрактальною природою, яка забезпечує виникнення множинних форм взаємодій на різних рівнях. Математично фрактал є об'єктом, який описують рівняннями з дробовим показником. З точки зору загальнонаукової методології це дає можливість опису нелінійних та нестабільних явищ. Лінійні фрактали визначаються рівняннями першого порядку, і властивість самоподібності проявляється у прямому виді – частина є

зменшена копія цілого. Нелінійні фрактали задаються вищими ступеннями, і частина в них є не точна, а схожа, деформована копія цілого. Це характеризує фрактал з точки зору холистичного принципу підпорядкування цілого у відповідності з внутрішньою організацією.

У контексті синергетичної парадигми, фрактальна методологія пов'язує математичні методи з фактами емпіричного і соціального буття в його розвитку. Тому фрактальні структури здатні органічно описувати процеси самоорганізації. Атрактор як ключовий елемент процесу еволюції в синергетиці розуміють як його різновид, «дивний» атрактор, який на відміну від простого атрактора точки, є областю, що обмежує спектр можливих станів системи. Саме дивний атрактор описує процеси з високим рівнем складності та непередбачуваності поведінки.

Безумовно, соціальні процеси належать до цієї категорії. Дивний атрактор описується як нецілочисельна фрактальна множина. Виходячи з цього, можна зробити висновок про прийняття концепту фрактальності в синергетичній методології як інструменту опису нелінійних процесів. Фрактальність атрактора як ключового концепту синергетики забезпечує існування безлічі різноманітних форм і взаємодій в соціальних процесах.

Принцип симетрії у вияві золотой пропорції є кількісною мірою фрактальності, що проявляється не тільки в навколишніх об'єктах універсуму, але як еволюції у складних нелінійних середовищах.

Який би характер не мала взаємодія структур і полів, саме взаємодія є головним елементом, що формує певний психосоціальний стан соціуму, соціальне самопочуття людей у ньому.

Проаналізована Є. Донченко психофрактальна матриця – це «певний ціннісний надособистісний конструкт, що об'єднує організаційні елементи за принципом видових стосунків, а людей – за ознакою різноманіття головних світоглядних цінностей і правил гри, у тому числі правил, за якими відбувається виконання матричного завдання. Це – надособистісний конструкт, який організовує психосоціальну реальність за допомогою універсальних, типових, регулярних і повторюваних патернів поведінки, мислення і переживань» [1, 287]. Будь-яка матриця є джерелом породження структур-носіїв визначених, а саме, матричних (материнських) цінностей і сенсів.

Матричний принцип зручний на всіх рівнях побудови і дослідження систем. Наприклад, матриця організації передбачає фрактальні організаційні структури (пірамідальні, «змішані») тощо. Цей конструкт організує реальність за допомогою універсальних, типових, регулярних і повторюваних патернів поведінки, мислення тощо. Водночас форма матричного цілого подібна самій собі на всіх рівнях вибраного діапазону.

Фракталізація або ж породження матрицею адекватних собі матричних структур, як механізм структуризації, відбувається за певними законами. Матриця є джерелом структур-носіїв матричних (материнських) цінностей і сенсів. Розвиток і розпад цих структур визначається рівнем і мірою відступу від «замовлень» рідної матриці, а також позаматричного поля соціуму. Організація може виживати під будь-якою матрицею, але своє метазавдання вона може виконати тільки на основі власної фрактальної матриці, якій відповідають власні управлінські механізми.

Наприклад, діяльність вищого навчального закладу можна розглядати як матрицю фрактальних структур з однаковим набором елементів і різними підструктурами. Створення фрактальної матриці процесу діяльності вищого навчального закладу є перспективним напрямом розвитку єдності науки і освіти у вищому навчальному закладі. Кожна підструктура розглядається як відкрита система, причому усі підструктури є самоподібними, що суттєво спрощує управління роботою і сприяє узгодженню діяльності і взаємозв'язку.

Динаміку навчальної та наукової діяльності можна регулювати ззовні, впливаючи на неї відповідними управлінськими діями. Залежно від характеру цих керуючих чинників у системі можуть виникати цілком різні типи поведінки підструктур, що дає можливість одержати якісно

різні результати діяльності. У результаті розвитку математичного та комп'ютерного моделювання з'явилися нові можливості для такої інтеграції, що базуються на реалізації системного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донченко Е. А. Фрактальная психология (доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни). К.: Знання, 2005. 323 с.
2. Mandelbrot B. Fractals Forms, Chance and Dimension. San Francisco, 1977. 371 p.

Ірина КОЗУБОВСЬКА, Сільвія ВАСЬКІВ, Інна ІВАНИЧКО
(Ужгород, Україна)

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ РЕГІОНІ

Україна належить до багатонаціональних держав, де проживає понад 100 національностей, і питання міжетнічної толерантності завжди були в центрі уваги. На жаль, сьогодні в країні спостерігається певне загострення міжнаціональних відносин, прояви ворожості до представників окремих етносів, мають місце міжетнічні конфлікти.

У Національній доктрині розвитку освіти наголошується на таких пріоритетних завданнях сучасної освіти: збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури всіх корінних народів і національних меншин, які живуть в Україні; формування культури міжетнічних і міжособистісних стосунків; виховання людини демократичного світогляду, яка дотримується громадянських прав і свобод, з повагою ставиться до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу [1].

Все це актуалізує питання підготовки майбутніх фахівців до міжкультурної взаємодії, ефективної міжкультурної комунікації.

Термін «міжкультурна комунікація» з'явився в науковому обігу в 50-х роках минулого століття. Першими до розробки питання міжкультурного спілкування долучилися науковці США, де виникла необхідність вивчення проблеми конфронтації різних расових та етнічних груп. Дослідникам вдалося обґрунтувати комплексність феномену людського спілкування загалом, а також значні відмінності в стандартах, цінностях, уявленнях, моделях мислення та поведінки, які властиві представникам різних культур.

У широкому розумінні міжкультурна комунікація – це різноманітні форми взаємодії індивідів, груп або організацій, які належать до різних культур. Вирішальним при цьому є питання значущості культурних відмінностей, їх усвідомлення, розуміння і адекватне врахування в процесі комунікації. Адаже головна мета і сенс будь-якого комунікативного процесу – це бажання бути зрозумілим партнером, що передбачає необхідність максимально повно і точно донести свою інформацію, знання і досвід до співрозмовника. А це означає, що ефективність спілкування прямо пропорційна рівню взаєморозуміння між комунікантами [2].

На сучасному етапі міжкультурна комунікація здійснюється в найрізноманітніших сферах: у міждержавних відносинах, підприємницькій, науковій та освітній діяльності, на рівні міжособистісного спілкування, взаємодії в полі етнічних регіонах. Знання особливостей міжкультурних контактів забезпечує ефективність комунікацій і має велику соціальну значимість, оскільки пов'язане з проблемами біженців, переселенців, а також людей, які виїжджають за кордон на роботу чи постійне місце проживання, дозволяє надавати допомогу при адаптації людей в умовах іншої культури.

Міжкультурна комунікація характеризується тим, що під час зустрічі з представниками різних культур кожен з комунікантів діє у відповідності зі своїми культурними нормами. При цьому, як

вдзначають багато дослідників, проблема міжкультурної комунікації не зводиться виключно до мовної проблеми. Знання мови носія іншої культури необхідне, але недостатнє для адекватного взаєморозуміння учасників комунікативного акту.

Діалог, у тому числі діалог культур в різних формах на різних рівнях, передбачає принцип терпимості до іншої думки, поведінки, способу життя.

Життєдіяльність людей визначаються існуючими в тій чи іншій культурі нормами, які регулюють людське мислення, поведінку і здійснюють значний вплив на характер сприйняття та міжособистісних відносини. Освіта і виховання, історична пам'ять, традиції і звичаї, правила, які диктуються суспільством, сама мова, якою спілкуються люди, виробляють систему орієнтації, що допомагає їм вирішувати різні життєві ситуації і проблеми. Тому проблема міжкультурної комунікації яскраво проявляється, зокрема, в багатонаціональному середовищі. Особливу роль вона відіграє в діяльності фахівців, які надають допомогу і підтримку різним категоріям клієнтів у багатонаціональних і поліконфесійних спільнотах (психолог, педагог, соціальний працівник). Це надзвичайно важливо в поліетнічних регіонах, до яких, зокрема, належить Закарпатська область. Культурні відмінності можуть бути як всередині країни, так і між країнами; при цьому необхідно усвідомлювати, що всі культури мають право на існування, а всі культурні групи мають рівні права.

Ефективна міжкультурна взаємодія неможлива без міжкультурної компетентності, яка визначається як сукупність знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, взаємин і спілкування з представниками інших культур, які проявляються у своєрідності їх традицій, звичок і психологічних якостей, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей.

Міжкультурна компетентність передбачає наявність міжкультурної комунікативної компетентності, яку зазвичай тлумачать як сукупність соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь та навичок, завдяки яким особистість може успішно спілкуватися й взаємодіяти з носіями інших культур на всіх рівнях міжкультурної комунікації. Це комплекс умінь, що дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, використовувати вербальні та невербальні засоби для здійснення комунікативних намірів, та отримати результати комунікативної взаємодії у вигляді зворотнього зв'язку.

Слід підкреслити, що міжкультурна компетентність не є статичним утворенням і вимагає регулярного перенавчання та вдосконалення уявлень про культурне різноманіття. Фахівці, які працюють в полікультурному середовищі, повинні використовувати будь-яку можливість розширити свої культурні знання і досвід шляхом поглиблення розуміння в таких галузях знань: вплив культури на поведінку людини; установки і цінності; особливості організації підтримки в різних соціокультурних групах; роль мови, стилів і способів комунікації; вплив соціальної і освітньої політики на систему надання послуг; ресурси, які можуть бути використані для роботи з певними категоріями осіб; можливі протиріччя між професійними цінностями і потребами клієнтів з різних соціокультурних груп; відношення до влади в суспільстві, соціальних інститутів або установ і вплив на клієнтів, представників різних етнічних груп.

Міжкультурна компетентність формується в процесі цілеспрямованої полікультурної підготовки фахівців. Освітній процес повинен бути спрямований на формування знань, умінь та навичок роботи з людьми різних соціальних груп, які належать до різних культур. Майбутні фахівці повинні бути готовими сприйняти ідею полікультурності суспільства і з повагою ставитися до інших культур. Знання та навички роботи в полікультурному середовищі в поєднанні з саморефлексією можуть запобігти помилковим професійним оцінкам і діям, які можливі через стереотипізацію певних груп клієнтів (наприклад, мігрантів, циган). Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців значною мірою забезпечується в процесі

полікультурної освіти шляхом інтеграції полікультурного компонента в освітні програми і плани, проведення відповідної професійно спрямованої систематичної позааудиторної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освіта України. Нормативно-правові документи. К.: Міленіум, 2001. 472 с.
2. Bennett M. J. Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*. 2003. № 27. P. 421–443.

Ростислав КОЗУБОВСЬКИЙ

(Ужгород, Україна),

Марія ПОСТОЛЮК

(Тернопіль, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Волонтерський рух був започаткований у 1859 році і асоціюється з іменем Анрі Дюрана і створенням організації «Червоний Хрест». Сьогодні волонтерство переросло в міжнародний рух глобального масштабу.

У Загальній декларації волонтерів відзначається, що волонтерство – це добровільний вибір, який виражає особистісні погляди і позицію; передбачає активну участь громадянина в громадському житті; сприяє покращенню якості життя, поглибленню солідарності між людьми; зумовлює реалізацію основних людських потреб на шляху побудови більш справедливого суспільства.

В Україні волонтерський рух активно розвивається з 90-х років і набуває все більшої потужності. Закон України про волонтерську діяльність був затверджений Верховною Радою України у 2011 р. [1, 435].

Оскільки волонтерський рух в Україні розвивається порівняно недавно, багато його аспектів ще не знайшли достатнього відображення у дослідженнях вітчизняних учених. Окремі питання волонтерського руху розкриті у працях: О. Безпалько, Р. Вайноли, Н. Заверико, А. Капської, Т. Лях.

Особливо важливими, на нашу думку, є питання підготовки і залучення до волонтерської діяльності студентської молоді, яка допомагає їм здобути навички відстоювання активної громадської позиції, дає можливість максимально проявити свої здібності та вміння, завдяки яким можна допомогти іншим людям у вирішенні їх проблем.

Сьогодні в Україні понад 1,5 млн. студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. Тому молодіжний людський капітал – студентство є одним з найважливіших ресурсів волонтерської роботи.

Як відзначає вітчизняна дослідниця Т.Лях, особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь [2, 5]. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у розв'язання соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціальної спрямованості, безпосередній соціальній роботі в громаді.

Добровольчі ініціативи розповсюджуються майже на будь-яку сферу людської діяльності – роботу з соціально незахищеними верствами населення (інвалідами, людьми похилого віку, маргіналами); роботу в рамках неформальної освіти; розвиток проектів, які зміцнюють дух соціальної терпимості; миротворча діяльність, розв'язання конфліктів; екологічний захист; активізація сільських громад тощо.

Значний досвід підготовки і залучення студентської молоді до волонтерського руху мають деякі зарубіжні країни, тому доцільним вважаємо аналіз зарубіжного досвіду з метою його використання в Україні [3; 4].

Так, у зарубіжній системі соціальної освіти (США, Австрія) передбачено співпрацю вищих навчальних закладів з громадськими організаціями, до діяльності яких залучають студентів. На базі ВНЗ організують волонтерські центри та реалізують студентські волонтерські програми, які спрямовані на вирішення соціальних проблем конкретної спільноти, проблеми забезпечення зайнятості молоді та інші.

В Австрії існує спеціальна школа для навчання керівників дозвілєвими центрами молоді. Школа співпрацює з молодіжними громадськими організаціями, представники яких входять в контролюючий орган школи, що впливає на розробку змісту та форм підготовки.

Аналіз зарубіжного досвіду вказує на популярність студентських клубів, які існують при освітніх установах. Основна мета діяльності цих клубів полягає у розвитку у студентів культури публічного обговорення суспільно значущих проблем, що передбачає розвиток здібностей молоді вільно мислити, вміння розуміти іншу точку зору, переконливо викладати свої думки в публічному виступі, критично мислити, бути психологічно стійким. Значення діяльності таких клубів для студентів полягає, на наш погляд, в тому, що дозволяє студентам уточнити рівень власного розуміння проблеми, критично осмислити свої знання, переконання, познайомитися зі ступенем розробки проблеми в теорії і на практиці, отримати невідому раніше інформацію, нові аргументи, визначити свою позицію серед інших, оцінивши її моральні та етичні засади.

У державному університеті Болла (Штат Індіана, США) діє цікава програма «Мистецтво лідерства» (The Excellence in Leadership), спрямована на формування у студентів умінь громадського лідера, які передбачають розвиток впевненості в собі, соціальної активності, спрямованості особистості на реалізацію волонтерської діяльності у ВНЗ і після закінчення університету.

В університеті Північного Мічигану діє програма «Організація студентських лідерів» (The Student Leader Fellowship Program at Northern Michigan University), мета якої полягає у вихованні компетентних студентів - лідерів зі сформованими етичними уявленнями, орієнтованими на допомогу спільноті. Програма передбачає вивчення проблем: «Турбота про членів своєї групи», «Мистецтво спілкування «та ін.

Федеральна статистика США свідчить, що волонтерська діяльність в системі професійної освіти здійснюється в рамках 700 програм на загальнонаціональному і місцевому рівнях. Більше половини студентів працюють у проектах, спрямованих на допомогу групі ризику: хворим, бездомним, дітям з девіантною поведінкою.

Надзвичайно поширеною формою участі у волонтерському русі серед американських студентів є діяльність у міжнародних молодіжних акціях у всьому світі у складі інтернаціональних студентських груп. Зауважимо, що подібні групи працюють і в Україні. Зокрема, неодноразово американські студенти-волонтери разом із студентами Ужгородського національного університету працювали в Закарпатті з дітьми-сиротами.

У зарубіжній системі соціальної освіти (Австрія, Франція, Швейцарія) як перспективний напрям професійної діяльності фахівця з соціальної роботи визначена соціально-культурна діяльність. Фахівці даного напрямку називаються «спеціаліст-аніматор у сфері соціальної роботи».

У широкому сенсі анімація позначає певний спосіб ведення соціально-культурної роботи в різних сферах суспільної діяльності. Анімація у вузькому розумінні представляє собою нову професію.

У Великій Британії діє Загальнонаціональна організація з навчання фахівців, що працюють з молоддю. Зміст програм спрямовано на оволодіння теорією міжособистісного спілкування; формування вміння створювати і підтримувати міжособистісні взаємини; вміння працювати в

команді; розвиток організаторських та аналітичних здібностей; прагнення постійно поглиблювати знання і вдосконалювати навички професійної діяльності.

Отже, в зарубіжних країнах існує значний досвід підготовки і залучення студентів до волонтерської роботи, який варто використати в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про волонтерську діяльність. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42. С. 435.
2. Лях Т.Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 – соціальна педагогіка. Луганськ, 2009. 20 с.
3. Eberly D.J. *National Youth Service in the 20th and 21st centuries*. New-York: Routledge, 2005. 356 p.
4. Ридерман К. Координация работы и менеджмент волонтерских программ в Великобритании: пер. с англ. М.: Аспект Пресс, 2005. 124 с.

Наталія КОЛОДІЙЧУК
(Кременець, Україна)

РЕЦЕПТИВНІ ТА РЕПРОДУКТИВНІ ЛЕКСИЧНІ НАВИЧКИ

Засвоєння лексичного компонента іншомовного спілкування вважається фундаментальним складником навчання мови. Не зважаючи на визнання першочерговості цього завдання саме лексична компетенція викликає труднощі в тих, хто вивчає мову, з одного боку, тому що вимагає довготривалої роботи над лексикою, а з іншого – у вчителів, які мають так організувати роботу над лексичним матеріалом, щоб зробити її якомога результативнішою, забезпечивши автоматизацію використання навички. Крім того, саме вчитель повинен гарантувати належні умови для регулярного використання учнями набутої лексики, її оновлення, інтеграції та подальшого повторення.

Проблема формування іншомовної лексичної компетенції була предметом дослідження таких українських і зарубіжних учених, як: Н. Бориско, Н. Гальськова, Н. Гез, С. Ніколаєва, С. Смоліна, О. Шамов, С. Шатілов, N. Schmitt та ін. Було описано механізми засвоєння лексики в рецептивних і репродуктивних видах мовленнєвої діяльності на різних етапах навчання іноземних мов (ІМ).

Знання ІМ пов'язують із знанням слів, а володіння мовою – з лексичними навичками, що й забезпечують функціонування лексичних одиниць (ЛО) у мовленні.

Лексичні навички є одним із компонентів лексичної компетентності. Оскільки саме вони забезпечують розуміння та продукування мови внаслідок використання іншомовної лексики, провідна роль під час навчання ІМ відводиться формуванню лексичних навичок та сприянню їх належному функціонуванню в мовленнєвих вміннях. Лексичні навички поділяються на рецептивні та репродуктивні.

Сформовані в учнів рецептивні та репродуктивні лексичні навички гарантують функціонування лексики у процесі спілкування. Учені-методисти В. Бухбіндер, С. Ніколаєва та інші вказують, що їх формування становить основну практичну ціль навчання лексичного матеріалу.

Рецептивні або пасивні навички – це навички сприймання й розуміння ЛО у рецептивних видах мовленнєвої діяльності (аудіювання і читання) в усному та писемному мовленні, а саме: «впізнання, диференціації та ідентифікації усної і письмової форм ЛО; співвіднесення ЛО з відповідним об'єктом чи явищем; обґрунтованої здогадки про значення ЛО» [5; 16].

Так, у процесі вивчення ІМ учні починають з рецептивного розуміння нових ЛО, згодом переходять до їх продуктивного використання.

Взаємозв'язок між рецептивними і репродуктивними навичками складний: один набір навичок звичайно сприяє формуванню інших. Наприклад, утворення навичок читання сприяє розвитку письма [3].

Прикладні лінгвісти сходяться до спільної думки, що розширення словникового запасу також відбувається завдяки переходу рецептивної лексики в продуктивну.

Таким чином, перші дослідницькі гіпотези стверджують про пріоритет набуття рецептивного словникового запасу як основи для формування продуктивного лексику, оскільки обсяг пасивного чи рецептивного словникового запасу вважається більшим ніж активного (продуктивного) [1; 4].

Рецептивні навички формуються та вдосконалюються за допомогою рецептивних вправ: учень сприймає вербальну інформацію через зоровий або слуховий канал, а потім, тим чи іншим способом показує, що він впізнає, розрізняє ЛО, розуміє усне чи писемне висловлювання.

Рецептивні навички звичайно застосовуються під час роботи з письмовими чи усними текстами, які поєднують зміст, що містить значення, інформацію, форму, структуру та стиль. Передусім, тексти багатьох пропонують як вчителям, так і учням за умови мотивації. Для учителів є можливість вибору текстів для роботи на уроці, а для учнів – усвідомлення того, що ІМ має тісний зв'язок з реальністю. Більше того, учні можуть усвідомити, що іншомовні тексти можуть бути інформативними та цікавими. Це не лише структура чи нові ЛО, які потрібно вивчити як неприємний почутий або прочитаний висновок.

Розглядаються як типи текстів, що можуть бути використані, так і види діяльності щодо їх застосування, які можуть на них базуватися. Насправді, тексти мають набагато ширший діапазон цілей, ніж просто передача інформації. Тексти також використовуються для надання зразків мови в дії, тобто, через аналіз та імітацію певних текстів, які виражають скаргу, вибачення, прохання надати інформацію тощо. Учням пропонується використовувати ці тексти як моделі для свого висловлювання [1; 29].

Репродуктивні (продуктивні або активні) лексичні навички – це навички правильного словотворення, використання ЛО в усному чи писемному мовленні відповідно до ситуацій спілкування і мети комунікації, «що передбачає: виклик ЛО із довготривалої пам'яті; відтворення ЛО у зовнішньому мовленні; миттєве сполучення ЛО з іншими словами, що утворюють синтагму і фразу за правилами лексичної сполучуваності; вибір відповідного стилю (офіційний/неофіційний)» [4, 2, 5].

Репродуктивні навички формуються та вдосконалюються за допомогою репродуктивних вправ: учень відтворює повністю або зі змінами сприйнятий ним навчальний матеріал (ЛО, речення, текст). Всі репродуктивні вправи є фактично рецептивно-репродуктивними, тому що учень спочатку сприймає інформацію від учителя, диктора або з підручника, а вже потім репродукує її частково або повністю.

Оскільки мовленнєві лексичні навички лежать в основі усіх видів мовленнєвої діяльності, тому слід формувати лексичні навички аудіювання, говоріння, читання та письма» [5; 16].

Деякі види діяльності, такі як робота з літературою та проектами, інтегрують як рецептивні, так і продуктивні навички [2].

Отже, рецептивні навички – це навички пізнання і розуміння лексики в рецептивних видах діяльності, репродуктивні – інтуїтивно правильно вживати лексичні одиниці відповідно до ситуації спілкування і на письмі.

Таким чином, формування лексичних навичок – це важлива мета навчання ІМ, оскільки вони є невід'ємним компонентом рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності та компонентом лексичної компетенції зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Berrabah B. Developing vocabulary through the receptive skills: case of 1st year EFL students at the university of Tlemcen [Навчання лексики через рецептивні навички: для студентів

1-го курсу, які вивчають англійську як іноземну мову в університеті Тлемсена]. Doctoral thesis. Tlemcen, 2014, 519 p.

2. British Council. Productive skills. Режим доступу: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/productive-skills> [15.12.2018].

3. British Council. Receptive skills. Режим доступу: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/receptive-skills> [15.12.2018].

4. Лущик Ю., Пікулицька Л. Основні етапи роботи над лексичними одиницями та їх специфіка при викладанні РМІ на початковому етапі [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/37_NH_2015/Philologia/1_200922.doc.htm [25.01.2019].

5. Смоліна С. Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови*. № 4. Київ: «Ленвіт», 2010. С. 16–23.

Ларуса КОРОЛЕЦЬКА
(Старобільськ, Україна)

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЛІСОВОГО І САДОВО-ПАРКОВОГО ГОСПОДАРСТВА

Поняття «педагогічна технологія» міцно ввійшло в тезаурус сучасної педагогічної науки. Серед «відкритих» питань, пов'язаних з педагогічними технологіями, учені виділяють такі: «відсутність єдиних підходів до визначення поняття «педагогічна технологія» і чіткої класифікації наявних технологій; «критичний поріг» застосовності педагогічних технологій (особливо в контексті виховної діяльності); протиріччя між алгоритмізованістю, граничною схематичністю технології і суб'єктивною творчою природою педагогічного процесу; співвідношення понять «педагогічна технологія», «методика навчання», «форма навчання» [10, 20].

У сучасній педагогічній науці активно розроблюється теоретичний концепт «педагогічної технології». Йому присвячено праці таких дослідників, як А. Алексюк, В. Безпалько, М. Бершадський, В. Гузєєв, О. Дубасенюк, М. Кларин, Г. Селевко та ін. [1; 2; 3; 6; 7; 8; 9]. Незважаючи на велике різноманіття формулювань «педагогічної технології», учені виділяють найбільш типові:

- сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних та методологічних засобів, тобто певна алгоритмізація спільної навчально-виховної діяльності;
- упровадження в педагогіку системного способу мислення, проекту певної моделі педагогічної системи, реалізованої на практиці;
- спеціально організований процес, який передбачає визначення найбільш раціональних засобів реалізації поставлених цілей;
- процес модернізації дидактичної системи на основі вивчення і дослідної перевірки елементів, що її утворюють [4, 63].

Спільним у цих підходах є розуміння «педагогічної технології» як системи дій педагога, пов'язану з вирішенням педагогічних завдань, або як планомірне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого педагогічного процесу.

Педагогічна технологія має інваріантний і варіативний компоненти, формалізований і особистісний початок. Це означає, що на рівні проектування педагогічна технологія може бути масовою та універсальною, на рівні реалізації – тільки авторською. Тому, при визначенні сутності педагогічної технології, неможливо її зводити до сукупності методів і прийомів або абстрактного теоретичного концепту. Педагогічна технологія близька до форми організації навчання, але не тотожна їй. Педагогічна технологія по суті є типом організації навчання, який за рахунок інтеграції епістемологічного знання та емпіричного досвіду дозволяє вирішувати проблеми гуманізації освіти. Педагогічна технологія становить поєднання теоретичного

(об'єктивного) і особистісного (суб'єктивного) знання. Ці два початки є основою будь-якої педагогічної технології й визначають вимоги до неї: *концептуальність*: наявність науково-педагогічного обґрунтування з урахуванням умов реального освітнього процесу, представленого різноманітним педагогічним ситуаціям; *антропоцентризм*: забезпечення безперервного розвитку того, кого навчають, і пізнання його педагогом; *ситуативність*: збереження простору авторства, творчості кожного педагога, що дозволяє ідеальну схему перетворити на живу педагогічну ситуацію; *контекстуальність*: убудованість у навчально-виховний процес [10, 26].

Отже, ми розглядаємо педагогічну технологію розвитку екологічної культури майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства в структурі фахової підготовки, як систему навчальних процедур і операцій взаємодії педагогів і студентів, побудовану на переважанні творчої, пошукової діяльності над виконавською, репродуктивною з урахуванням професійної спрямованості, орієнтації на особистість студента, його інтереси і потреби, які адекватні майбутній екологічно зорієнтованій діяльності.

В педагогічному процесі педагогічні технології зазвичай використовуються комплексно, це дозволяє організувати процес навчання, при якому:

а) за основу розвитку екологічної культури беруться ті чи ті технології, що дозволяють максимально вирішувати навчальні завдання;

б) зміст навчання використовується як засіб організації творчої самостійної діяльності студентів;

в) у навчанні поєднуються різні педагогічні технології, які належать і до традиційних, і інноваційних.

У якості *провідних педагогічних технологій* розвитку екологічної культури майбутніх бакалаврів лісового і садово-паркового господарства нами застосовувались: технологія читання лекцій з урахування вимог проблемної ситуації; технологія проектного навчання (дослідницькі, пізнавальні, практико зорієнтовані проекти); діалогова технологія (дискусія, робота в малих групах, ігрове навчання).

Таким чином, глибоке осмислення теоретичних основ педагогічних технологій суттєво підвищує ефективність екологічно зорієнтованого освітнього процесу професійного навчання майбутніх фахівців лісового і садово-паркового господарства.

Між тим, враховуючи специфіку проблеми розвитку екологічної культури у бакалаврів, доцільним є не тільки влучно використовувати існуюче на сьогодні дидактичне надбання вищої школи, але й також здійснювати подальший пошук нових, інтерпретацію та адаптування існуючих форм, методів та методичних прийомів навчання, що, у свою чергу, дозволить більш якісно здійснювати процес викладання специфічного навчального матеріалу з питань екології на кожному конкретному етапі навчання зі спрямованістю на досягнення встановлених завдань, в чому власно і полягає перспективи нашого подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі. К.: Рад. школа, 1981. 206 с.
2. Безпалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. М.: Педагогика, 1989. 192 с.
3. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии. М.: Центр «Педагогический поиск», 2003. 256 с.
4. Гончаров В. Опанування освітніх технологій – невід'ємний складник підготовки нового вчителя. *Вища освіта України*. 2012. № 3. С. 59–65.
5. Григорьев О. В., Литвиненко Н. М. Современные технологи обучения. *Инновации в образовании*. 2011. № 7. С. 17–24.
6. Гузев В. В. Образовательная технология от приема до технологи. М.: Сентябрь, 1996. 112 с.
7. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: [монографія]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 564 с.

8. Кларин М. В. Педагогическая технология в учебном процессе. Анализ зарубежного опыта. Москва: Знание, 1989. С. 77.

9. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. М.: НИИ школьных технологий, 2006. 816 с.

10. Факторович А. А. Сущность педагогической технологи. *Педагогика*. 2008. № 2. С. 19–27.

Тетяна КОЧУБЕЙ

(Умань, Україна),

Вячеслав ЛЮЛЬЧЕНКО

(Умань, Україна)

ФОРМУВАННЯ САНІТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТЬОГО ІНЖЕНЕРА–ПЕДАГОГА В ПРОЦЕС ЇГО ПІДГОТОВКИ

У сучасному розвитку України відбуваються значні соціальні, економічні, політичні та екологічні зміни, а проблема збереження здоров'я та життя людини набуває ще більшої актуальності. Одним із найважливіших факторів розвитку успішної, перспективної держави є стан здоров'я населення. Державні та громадські організації з метою запобігання розповсюдженню хвороб проводять профілактичні та попереджувальні заходи серед населення у вигляді соціальних реклама, розповсюдження роз'яснювальної літератури, телепередач та радіопередач.

На нашу думку, навчально-виховні заклади, які забезпечують освітній процес, повинні відігравати головну роль при формуванні інтересу особистості до збереження власного здоров'я в реальних умовах навчити здійснювати профілактику та попередження захворювань. Тому під час здобуття освіти майбутніми інженерами-педагогами необхідно зосередити їхню увагу саме на здоров'язбереженні з використанням ефективних педагогічних технологій, стратегій, адекватних індивідуальним особливостям, віку та соціальному статусу кожного учасника навчально-виховного процесу.

Здоров'язбережувальна система у сучасному освітньому середовищі повинна охоплювати всі етапи навчально-виховного процесу з метою надання знань та формування умінь і навиків щодо збереження власного здоров'я. Велика відповідальність полягає саме на вищу педагогічну освіту, яка, у свою чергу, готує педагогів для праці в навчально-виховних закладах різних рівнів. Під час здобуття вищої освіти одним із важливих професійних компонентів повинно бути вивчення здоров'язбережувальних технологій, які потім педагог вмів би застосовувати на практиці. Це дасть можливість виробити пріоритетну цінність позитивного ставлення як до власного здоров'я, так і до здоров'я тих хто оточує.

Розробка та впровадження комплексних медико-педагогічних заходів у процесі підготовки майбутнього інженера-педагога повинні базуватися саме на санітарно-гігієнічних засадах, що є одним із важливих елементів проведення профілактики захворювань. Адже гігієна це наука, що вивчає закономірності впливу на організм людини та суспільне здоров'я комплексу чинників довкілля з метою розробки гігієнічних норм, санітарних правил, запобіжних і оздоровчих заходів, а санітарія – сукупність практичних заходів, спрямованих на оздоровлення оточення людини, впровадження у життя вимог та норм, яких обґрунтовує гігієна. Науково обґрунтоване використання гігієни та санітарії необхідно забезпечити ефективною взаємодією анатомії, фізіології, гігієни, зокрема гігієни дітей та підлітків, гігієни розумової праці, гігієни праці, комунальної гігієни, гігієни житла, особистої гігієни, гігієну харчування, психогігієни, гігієни фізичної культури і спорту та ін.

Таку взаємодію розділів гігієни необхідно не тільки будувати на сучасних відкриттях, дослідженнях у галузі медицини, гігієни та санітарії, алей потрібно враховувати історичні

надбання цих галузей. Розвиток гігієни та санітарії має певний відбиток на історії розвитку людства. Тому доцільно використовувати накопичувальний досвід щодо створення умов для збереження здоров'я і життя людини, особливо під час засвоєння культури гігієни та основ санітарії.

Саме поняття «культура» має велику кількість тлумачень; одне із них вказує на те, що культура – це сукупність матеріального і духовного надбання людства, нагромадженого, закріпленого і збагаченого упродовж історії, що передається від покоління до покоління [2, 596]. Звідси санітарно-гігієнічна культура – це сукупність соціальних норм і цінностей, спрямованих на підвищення поінформованості майбутнього педагога в питаннях, пов'язаних з охороною здоров'я та профілактики захворювань, що сформувався за рахунок плідної праці людини над розвитком матеріального, технічного і духовного світу з мотивацією ведення здорового способу життя як окремих людей, так і суспільства в цілому.

Формування в навчальному процесі вишів санітарно-гігієнічної культури студентів необхідно будувати на санітарно-гігієнічних поняттях, санітарно-гігієнічних знаннях у санітарно-гігієнічних умовах, аби формувалося санітарно-гігієнічна відповідальність кожного за власне здоров'я та здоров'я інших. Таку санітарно-гігієнічну відповідальність потрібно формувати і в майбутніх інженерів-педагогів під час їхньої підготовки, а вони у свою чергу, будуть забезпечувати формування санітарно-гігієнічної культури серед інших учасників навчально-виховного процесу – серед молоді. Засвоєні санітарно-гігієнічні знання дозволять майбутнім інженерам-педагогам орієнтуватися у: оздоровчому значенні рухової активності; фізичній культурі та загартовуванні; раціональному режимі дня; гігієні розумової роботи; громадській і особистій гігієні; гігієні харчування; запобіганні формуванню шкідливих звичок та формуванні здорового способу життя. Така підготовка сформує певну компетентність в галузі збереження здоров'я допоможе усвідомити необхідність у ведення здорового способу життя як однієї з найважливіших умов нормального функціонування організму; пізнати особливості, структуру і функції організму в умовах зміни факторів навколишнього середовища, змінити своє ставлення до здоров'я, відмовитися від шкідливих звичок, бавити нормувати шкідливу дію на організм умов праці, побуту, саморегулювати свої потреби відповідно до можливостей довкілля. У ході такої підготовки формується гуманне ставлення до людини, що сприятиме більш повному розвитку особистості; виконуватимуться практичні дії, щодо поліпшення стану факторів навколишнього середовища, вироблятимуться вміння брати під свій контроль і регулювати всі основні процеси на різних рівнях [12, 32].

Рефлексивний рівень буде полягати у готовності майбутнього інженера-педагога до організації процесу формування санітарно-гігієнічної культури у молоді. Це створить умови для оволодіння молоддю знань та вмінь для виконання завдань з питань здоров'язбереження та підготовка для швидкого вирішення даних завдань. Створенні комфортні умови інженером-педагогом буде мотивувати молодь до зацікавленості у дотриманні здорового способу життя. Це дає змогу досягнути позитивного розвитку показників реалізації санітарно-гігієнічної культури.

Майбутній інженер-педагог, маючи високий рівень санітарно-гігієнічної культури, повинен вміти аналізувати та коригувати взаємовідносини між навчально-виховним закладом, учасниками навчально-виховного процесу, батьками, медичним працівником та соціальними службами для кращої адаптації молоді до навчально-виховного процесу, створення здоров'язбережувального середовища, упровадження санітарно-гігієнічної освіти та виховання.

Процес професійної підготовки педагога до застосування санітарно-гігієнічної культури у навчальній, виховній та профілактичній роботі із учасниками навчально-виховного процесу буде ефективнішим за умови формування готовності до пропаганди і реалізації ідей здорового способу життя, створення відповідної моделі, що ґрунтується на структурно-системному підході, упровадження курсу «Санітарно-гігієнічна культура».

Санітарно-гігієнічна компетентність інженера-педагога полягатиме у цілеспрямованій роботі щодо застосування здоров'язбережувальних технологій у процесі навчання, виховання, методичної і дослідницької роботи. Аналіз інженером-педагогом умов навчально-виховного процесу дасть можливість сформулювати педагогічні завдання з пошуку оптимальних способів їх вирішення в галузі здоров'язбереження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марков П. Г., Чернова Н. Н. Психолого-педагогическое обоснование освоения учащимися санитарно-гигиенической культуры. *Интеграция образования*. 2008. № 4. С. 31–35.
2. Універсальний словник-енциклопедія / Уклад. і голов. ред. М. Попович. Київ: Тека, 2006. 1432 с.

Мирослав КРИШТАНОВИЧ
(Львів, Україна)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У контексті дослідження становлення та розвитку професійно-педагогічної компетентності майбутнього викладача ЗВО помітну роль відіграє поняття «професійна спрямованість». Слід зазначити, що формування професійної спрямованості викладача протягом останніх років практично перебувала поза увагою науковців. Помилковою була думка, що можна буде автоматично врегулювати, наситити систему вищої освіти необхідними фахівцями. В умовах соціально-економічних реформ в Україні чітко проявилася потреба у викладачах нового типу, котрим притаманна має стати висока мобільність, їх готовність до безперервної самоосвіти та саморозвитку. Все це породжувало нові освітні потреби й запити. Поняття «спрямованість» особистості, було введене в науковий обіг і отримало свій подальший розвиток, перш за все, за рахунок виділення різних видів спрямованості. Так, зокрема, розкриттю змісту професійної спрямованості присвячено багато праць. Незважаючи на різні підходи цих науковців до тлумачення поняття «професійна спрямованість», вони, тим не менш, сходились саме на тому, що розкриття його сутності залежить від ієрархії ціннісних орієнтацій педагогічної сфери, інтересів, світоглядних поглядів, тобто компонентів спрямованості особистості, його професійної діяльності.

Узагальнюючи праці В. Андрущенка [1], Г. Дзвони [2], О. Дубасенюк [3], ми можемо визначити поняття «професійна спрямованість» як комплекс педагогічних засобів, що забезпечують засвоєння передбачених програмою навчання знань, умінь і навичок, успішне формування інтересу до професії, цілісного ставлення до неї, професійних якостей особистості майбутнього фахівця; розкривають його складність і багатогранність. Високий рівень професійної спрямованості в діяльності викладача ЗВО в нашому дослідженні є тією якісною особливістю професійно-педагогічної компетентності, яка дозволить з'ясувати зміст його підготовки під час навчального процесу.

Від професійної спрямованості слід відокремлювати поняття «професійної готовності», яке також посідає важливе місце у процесі формування та розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів закладів вищої освіти.

Професійна готовність викладача це інтегрована особистісна якість, яка виявляється у його позитивній самооцінці як суб'єкта майбутньої професійної діяльності та прагнення займатися нею після закінчення закладу вищої освіти. Вона допомагає майбутньому викладачу успішно реалізовувати свою професійну діяльність, правильно використовувати набуті знання і досвід, зберігати самоконтроль і долати непередбачені перешкоди. Професійна готовність, як зазначає Ю. Приходько, є вирішальною умовою швидкої адаптації викладача до умов праці, подальшого

його професійного вдосконалення і підвищення кваліфікації [4]. На думку І. Друзь, готовність є необхідною умовою успішної професійної самореалізації майбутнього спеціаліста. Вона є однією з умов забезпечення успішності його фахової діяльності безпосередньо в умовах реального освітнього процесу [5]. Проаналізувавши погляди дослідників на проблему професійної готовності, Н. Мазур виділив два основні підходи до визначення змісту цього поняття: на особистісному рівні готовність розглядається, як багатопланова структура якостей, властивостей і станів, які в сукупності дозволяють більш або менш успішно здійснювати діяльність; а на функціональному рівні готовність, є результатом підготовки до певної діяльності, деяке інтегративне особистісне утворення, яке включає різні компоненти: сукупність знань, умінь, навичок, особистих якостей, адекватних вимогам і змісту функції викладача [6, 290]. Ця категорія, безперечно, стосується професійної компетентності педагога, але не є тотожними їй, бо характеризують окремі його здібності до вирішення завдань професійної діяльності. Зокрема Г. Троцько [7, 15] виділяє такі основні компоненти професійної готовності майбутніх викладачів до педагогічної діяльності: мотиваційний (позитивне ставлення до педагогічної професії, стійкі наміри присвятити себе педагогічній діяльності); морально-орієнтаційний (оволодіння професійно-педагогічними навичками та загальнолюдськими цінностями, етикою, наявність поглядів, переконань, принципів і готовність діяти відповідно до них); змістовно-операційний (професійні знання та вміння, педагогічне мислення, професійна спрямованість уваги, педагогічні здібності); емоційно-вольовий (цілеспрямованість, працьовитість, наполегливість, рішучість, самостійність, ініціативність, емоційний стан, товариськість); оцінний (самооцінка своєї професійної підготовленості відповідно до вирішення професійних завдань).

Таким чином, професійна готовність, яка є результатом професійного становлення викладача ЗВО, є складним, багатоконтактним і багаторівневим явищем, індикатором, що свідчить про успішність процесу його професійної підготовки. У нашому дослідженні готовність викладача ЗВО до професійної діяльності і формування у нього професійно-педагогічної компетентності ми розглянули, як результат його професійної підготовки, що визначається в процесі навчання і підвищення професійної кваліфікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Освіта нового століття: пріоритети розвитку. *Вища освіта України*. 2011. № 1. С. 5–7.
2. Дзвоник Г.П. Проблеми розвитку професійної спрямованості [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.rusnauka.com/25_DN_2008/Psihologia/28638.doc.htm.
3. Дубасенюк О.А., Семенюк Т.В., Антонова О.Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: монографія. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 193 с.
4. Приходько Ю.О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посібник. Київ: Каравела, 2012. 328 с.
5. Друзь І.М. Готовність майбутнього інженера до професійної діяльності [Електронний ресурс]. «Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення». Київ: Держстандарт України, 1997. 16 с.
6. Мазур Н.П. Поняття «готовності» та визначення структурних компонентів готовності майбутніх учителів інформатики. *Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 121. Ч. II. С. 288–292.
7. Троцько Г.В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 1997. 54 с.

THE ROLE OF MEDIA EDUCATION TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH FOR NON-LINGUISTIC UNIVERSITIES

In the condition of expanding international, economic and cultural ties of Ukraine and joining the European community, extending European integration processes and internationalization of business relations in various spheres of human activity dictate a new social order of society in the field of education. The implementation of such a social order necessitates the special training of specialists who communicate in a foreign language with representatives of other countries. Foreign language contributes to the formation of a personality, which combines the experience of native and foreign language culture, possesses innovative computer technology and is ready for life and work in a new information society [3].

The process of informatization, which takes place in language education, involves not only the use of information technology in traditional education, but all the changes in the structure and organization of the educational process, the formation of other methodological foundations and the development of new educational innovative teaching techniques.

Nowadays, being in the new information space, students receive information from various media sources such as press, television, the Internet, different kinds of software, movies etc. Numerous media information forms the student's point of view, promotes the formation of his life position, develops media-communicative awareness and becomes a source of positive motivation.

It is also necessary to mention that media education is considered to be one of the priority areas of education, as it is the part of the educational process aimed at forming media culture, preparing the person for effective interaction with the modern media system, which includes both traditional and new media. Traditional media include print media (newspapers, magazines, books), radio, television, movies. New media include computer technology, various kinds of software, the Internet, cell phones etc. Media education is seen as a process of personal development with the help of mass media and the formation of critical thinking, the ability to analyze, perceive and interpret media texts.

Media literacy helps to use both traditional and new media and understand the language of social communication better. Wide access to information technology gives each member of the society the opportunity to transmit information on a global scale [4].

It is significant to emphasize that the problems of formation of media education are investigated by domestic and foreign scientists such as G.V. Onkovych, I.M. Chemeris, O.K. Yanishin, I.K. Khyzhnyak, I.V. Sakhnevych, Yu.A. Gapon, M. Collins, M. Simonson, A. Thompson and others [1, 4].

We would like to identify various media education technology that stimulate students to develop cognitive and thinking skills:

- *audiovisual technology* – a set of means for the collection, storage, processing and transmission of audiovisual information;
- *audiovisual educational technology* – a set of methods that ensures the use of audiovisual means for educational purposes;
- *informational technology* – a set of mathematical and cybernetic methods, technical means of collecting, storing, processing and transmitting information;
- *information and communication technology (ICT)* – a set of different methods and tools for collecting, storing, processing and distributing digital, text, graphic and audio information;
- *communication technology* – a set of technologies that provide access to information resources;
- *computer educational technology* – a set of methods of using computer technology, telecommunication equipment and interactive software product for the achievement of educational purposes;

- *media education technology* – a set of different methods with the use of media for the achievement of educational purposes [2].

With the help of audio and video materials, students have the opportunity to listen to the native speakers, to analyze what they have seen or heard and to express their own attitude. The Internet allows students to complete their knowledge with the necessary information. Here are some examples of exercises with the use of media education technology:

1. *Search the Internet and find out if the British experience of the First and Second World Wars seems similar or different to people's experience in your country.*

2. *Listen to Kate, Susan and Ann giving their views on the monarchy. Which other countries still have the monarchy? Do you think there is any place for queens and kings in the 21st century?*

3. *Watch the video «The Difference between the United Kingdom, Great Britain and England Explained» [5]. Answer the questions:*

- What is «A Country of Countries»?
- What is the full name of the UK?
- Where is Great Britain? What countries does Ireland consist of?
- What is the Commonwealth?
- What is the Crown?

4. *Complete the chronological timeline 'History of Great Britain'. Make up your own presentation 'The most important events from the history of Great Britain'.*

It should be noted that at the classes with the use of media education technology the students of non-linguistic universities are more productive in learning a foreign language and they are motivated to study.

REFERENCES

1. Гапон Ю.А. Застосування комп'ютерної техніки на етапі введення нового матеріалу у системі інтенсивного навчання іноземних мов. *Іноземні мови*. 2000. № 2. С. 26–28.

2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / [наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва]. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

4. Чемерис І.М. Медіаосвіта за кордоном: теорії медіаосвіти та коротка історія розвитку. *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 104–108.

5. <https://www.youtube.com/watch?v=rNu8XDBSn10> – video «The Difference between the United Kingdom, Great Britain and England Explained».

Інна КУЧЕРЕНКО, Павло МИКИТЕНКО
(Київ, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ МЕДИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЛІІ КРОК

На сьогоднішній день неможливо уявити медичного працівника, чи пересічного студента, котрий би не використовував в своїй роботі сучасні інформаційні технології та інформаційні системи. Починаючи від підготовки до практичних занять, чи до складання ЛІІ КРОК, і закінчуючи самоосвітою, та консультацією з колегами стосовно нагальних та цікавих клінічних випадків. На даний час існує велика кількість безкоштовних, вільних в доступі ресурсів, мобільних додатків, навчальних платформ та проєктів для студентів, інтернів, лікарів, що дають змогу набути нових знань, пройти стажування чи просто дізнатись корисну інформацію, підвищити свою компетентність як фахівця в певній галузі.

Проаналізувавши сучасні освітні медичні інформаційні системи, ми виокремили найпопулярніші серед студентів НМУ імені О.О. Богомольця, які використовуються при підготовці до ЛІІ КРОК (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика освітніх медичних інформаційних систем

Назва та адреса сайту	Характеристика
Центр тестування при МОЗ України https://www.testcentr.org.ua	Офіційний сайт ДО «Центр тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при Міністерстві охорони здоров'я України». Розміщена база буклетів актуального року тестування з усіх спеціальностей.
NEURON https://nmuneuron.tk	Інформаційне освітнє середовище НМУ імені О.О. Богомольця. Розміщено базу буклетів 2005-2018 з усіх спеціальностей. Є змога тестування в залежності від змісту іспиту представленого на сайті ДО Центр тестування. Присутні два режими: іспиту та навчання.
Тестування.укр https://тестування.укр/testkrok	Є можливість пошуку запитань з загальної бази, режим навчання та тестування, можливість завантажити необхідний буклет. Відсутня база по КРОК 2 для МПС та ТПКЗ. Запитання в залежності від змісту іспиту до 2014 року.
testkrok https://testkrok.org.ua	Після 2015 року тестова база не оновлювалась. На сайті здійснюється моніторинг та аналітика користувачів. Наявна навігація між ТЗ.

Крім того, для підготовки до ЛІІ розроблені мобільні версії додатків такі як КРОК та КРОКplus, які можна завантажити в App Store. Також існує велика кількість web-сторінок в Instagram та Facebook, створених окремими користувачами, чи групою користувачів в ході своєї підготовки до ЛІІ КРОК.

Очевидно, що різноманітність вибору інформаційних систем не забезпечує їх якість, тому напрямком подальшої наукової діяльності залишається розробка та удосконалення освітньої медичної інформаційної системи «NEURON» для забезпечення та підтримки навчального процесу і діагностики знань студентів за різними напрямками підготовки НМУ імені О.О. Богомольця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центр тестування при МОЗ України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.testcentr.org.ua>
2. NEURON [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nmuneuron.tk>
3. Тестування.укр [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://тестування.укр/testkrok>
4. testkrok [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://testkrok.org.ua>

МОТИВАЦІЯ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІМИ УЧИТЕЛЯМИ ФІЗИКИ

Особливо важливого значення набуває сьогодні підготовка фахівців до іншомовного спілкування, оскільки володіння іноземною мовою є важливою умовою для опрацювання інформаційних джерел, науково-дослідної діяльності, удосконалення професійної підготовки, професійної взаємодії із закордонними колегами, а також для мобільності студентів та викладачів. Іншомовна підготовка фахівця повинна забезпечити знання та вільне володіння однією-двома європейськими мовами: на ці виклики сьогодення повинна відповідати освіта. Для того, щоб отримувати найновішу інформацію та обмінюватися нею, встановлювати професійні і особисті контакти необхідно знати принаймні одну іноземну мову.

У сучасних умовах зростає роль іноземних мов в усіх сферах людської діяльності, оскільки дедалі частіше іноземна мова набуває статусу політичного, соціально-економічного, механізму культурологічного та міжнаціонального порозуміння між представниками світової спільноти. У зв'язку з цим, знання іноземних мов набуває економічної цінності і розглядається як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців.

Основними факторами, які найбільше впливають на формування у студентів позитивних мотивів вивчення іноземної мови є: індивідуалізація та диференціація навчання; демократичний стиль діяльності викладача; співробітництво і співтворчість суб'єктів навчального процесу; новизна й особиста значущість змісту навчального матеріалу і способів його опрацювання; професійна спрямованість викладання іноземної мови і забезпечення міждисциплінарних зв'язків; адекватний і своєчасний контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів, оптимальне використання педагогічної оцінки.

Реальній зацікавленості майбутніх фахівців процесом і результатами своєї праці сприяють застосування у навчанні іноземної мови різнорівневих завдань проблемного характеру, взаємонавчання та взаємоперевірка студентів у динамічних парах, спільне виконання викладачем і вихованцями вправ творчого характеру, циклічна побудова навчання з етапами аналітичної роботи та формування мовленнєвої діяльності, моделювання в навчальному процесі предметного та соціально-психологічного контекстів майбутньої професійної діяльності, залучення студентів до науково-дослідної роботи [2, 8].

Мотивація вивчення іноземних мов у технічних ЗВО бути зумовлена впливом наступних чинників [1, 35]): ясності цілі, який допускає розуміння суб'єктами навчання можливості використовувати іноземну мову для спілкування зі студентами зарубіжних країн, у процесі навчання за кордоном, у майбутній діяльності; результативності, який визначає можливість студента відслідковувати досягнення конкретних значимих результатів; спілкування, який характеризує спрямованість навчального процесу (спілкування активізує пізнавальну інтелектуальну активність студентів); ігрової діяльності, яка має великий мотиваційний потенціал; професійної орієнтації, який дозволяє інтеграцію навчальної дисципліни «іноземна мова» у систему підготовки фахівця й усвідомлення студентом його функціональної значущості.

Фахова підготовка майбутнього вчителя фізики має спиратися на компоненти знань, яким в навчальному процесі та навчальних планах закладів вищої освіти не надається достатньої уваги.

На наш погляд, таким аспектом підготовки вчителя фізики є іншомовна складова, оскільки сформована іншомовна компетентність учителя позитивно впливає на його готовність до професійної діяльності загалом.

Роль іншомовної підготовки вчителя фізики в сучасних умовах постійно зростає. Мова йде не лише про його професійну іншомовну компетентність, але й можливість подати учням навчальний матеріал в контексті його розуміння іноземною мовою

Посилення міжнародної співпраці та доступність інформаційних джерел передбачає формування готовності студентів усіх спеціальностей до якісного володіння іноземними мовами, у першу чергу англійською. Це повною мірою стосується учителів фізики. Без належної іншомовної підготовки значно звужуються можливості сучасного вчителя в удосконаленні власної професійної підготовки, оскільки це суттєво обмежує йому доступ до іноземних джерел інформації, роботу з комп'ютерною технікою за наявності іншомовних програм і редакторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Осипчук Н. В. Навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук. Рівне, 2018. 336 с.

2. Яцишин О. М. Формування мотивації вивчення іноземної мови студентами економічних спеціальностей: арэф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2004. 20 с.

Вікторія МАЙКОВСЬКА

(Харків, Україна)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ ПРИ ЗАПРОВАДЖЕННІ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

На рубежі тисячоліть, коли педагогіка новітнього часу перейшла до розгляду проблем освіти і виховання в світлі філософських концепцій людини, інноваційних соціально-психологічних і психофізіологічних досліджень, вибухнула криза освіти як одна з глобальних проблем сучасності. Її супроводжують очевидні дисфункції національних систем освіти, породжені зміною парадигм в освіті, що провокує радикальну зміну функцій вищої школи. Однак класична система вищої освіти за своїм змістом і структурою мало готова до змін. Криза освіти, що відображає кризу цивілізації, може бути подолана шляхом перебудови історично сформованої системи освіти як ядра системи соціокультурного успадкування. Її результатом є формування інформаційного суспільства, в якому виробничим ресурсом стають інформація і знання. Виникає потреба в концентруванні уваги педагогів і всього суспільства не на процесі викладання, що було характерним для традиційної системи навчання, а на пізнавальній діяльності тих, хто навчається, і компетентісному підході як ефективному інструменті становлення цієї діяльності в умовах нового суспільства [1]. Відтак компетентісний підхід націлений не стільки на збільшення обсягу інформованості майбутнього спеціаліста в різних предметних галузях, скільки на завдання сформувати його здатність самостійно вирішувати проблеми в незнайомих ситуаціях [2]. Це актуалізує проблему оцінки результатів навчання.

Цінністю навчання при впровадженні компетентісного підходу є не засвоєння суми відомостей, а формування умінь, які б дозволяли визначати цілі, приймати рішення і діяти в типових і нестандартних ситуаціях. Якщо викладач не уявляє, з якими ситуаціями можуть зустрітись його студенти в майбутньому, він повинен вчити їх тому, що вони можуть застосовувати в будь-яких ситуаціях [3]. Реалізація цілей компетентісного підходу робить своєчасною проблему поетапного формування компетенцій і оцінювання рівнів їх сформованості, а також створення у ВНЗ нової контрольно-оцінної системи. Контроль результатів навчання у формі компетенцій сприяє розвитку самостійності, мотивації та здатності до планування кар'єри.

Необхідність відходу від традиційних принципів оцінювання диктує нові підходи до системи контролю, підвищуючи роль стандартів вищої освіти; забезпечуючи рівень незалежності оцінювання; створюючи можливість для модульного навчання на основі комплексу дисциплін;

підвищуючи важливість оцінювання як чинника мотивації до самонавчання, саморегуляції та самоконтролю; формуючи потребу в ретельній підготовці кадрів, здатних проводити оцінювання в контексті нової парадигми. Основна складність полягає в тому, що компетентність проявляється тільки в діяльності студентів, яка вимагає інтеграції знань і досвіду в поєднанні з поведінковими характеристиками й індивідуальними можливостями. Тільки здатність викладача виявити і описати компетенції може забезпечити успіх даного процесу та робить своєчасним створення засобів і процедур, що забезпечують оцінку як діяльності студента, так і її мотивації одночасно.

Компетентнісний підхід має на увазі наявність єдиної узгодженої мови для орієнтації стандартів, навчальних планів і освітніх програм на результати навчання залежно від ступенів вищої освіти; він робить кваліфікації порівнянними і прозорими в усьому європейському освітньому просторі. Впровадження компетентнісного підходу вимагає зосередження на описі кваліфікацій бакалавра, магістра, доктора на основі: 1) обсягу знань і трудомісткості їх набуття (student workload); 2) вимог до знань (learning outcomes); опису компетенцій (competences) або здатності до дій як результату навчання [5]. Таким чином, компетентнісний підхід – це пріоритетна орієнтація професійної підготовки на такі цілі-вектори освіти, як здатність до навчання; самовизначення (самодетермінація); самоактуалізація; соціалізація і розвиток індивідуальності.

Компетентнісний підхід не применшує значення знань, але акцентує увагу на здатності ефективно їх використовувати. Компетенції як результат освіти є основою професійного навчання, що виражається в готовності майбутнього фахівця ефективно організувати внутрішні й зовнішні ресурси для досягнення поставленої мети [3]. Їх особливість полягає в тому, що: 1) вони є інтегрованим результатом освіти і дозволяють вирішувати нестандартні завдання в різних сферах; 2) існують у формі діяльності, а не у формі інформації про неї; 3) переносяться і удосконалюються не шляхом автоматичного перетворення знання в навик, а через усвідомлення спільної основи діяльності, що дозволяє її нарощувати, а сам спосіб дії включати в базу внутрішніх ресурсів людини.

Характерний для класичної системи навчання розподіл змісту освіти на дисципліни відповідає його предметному структуруванню, в той час як розподіл змісту освіти на результати на основі компетентнісного підходу відповідає його діяльнісному структуруванню. В результаті традиційне нині предметне структурування оціночних засобів виявлення навчальних досягнень не відповідає компетентнісній моделі професійної підготовки. Це протиріччя дозволяє вирішити застосування предметно-діяльнісного підходу, який базується на розумінні, що за формування компетентності відповідають не окремо взяті навчальні дисципліни, а їх комплекс. Нові вимоги до результатів професійної освіти зумовлюють необхідність розробки і нових принципів оцінки, в тому числі рівня набуття компетенцій і здатності ефективно їх використовувати. При цьому слід враховувати, що компетентність має складну компонентну структуру: 1) гностичний компонент, що характеризує знання студента як основу компетентності; 2) фундаментальний компонент, що характеризує уміння виконувати певні дії на основі цих знань; 3) ціннісно-етичний компонент, який спирається на особистісні якості та характеризує ставлення особистості до здійснюваної діяльності [2].

За компетентнісного підходу функція оцінювання навчальної діяльності студентів набуває нового змісту. При цьому мова йде не стільки про зміну засобів оцінювання (хоча інструменти та процедури теж можуть змінюватися або доповнюватися), скільки про зміну цілей і філософії оцінки. Оцінювання розглядається не як фіксація підсумків, а як узагальнення, на підставі якого розпочинається новий виток розвитку. Процес формування компетентності полягає в поетапному розвитку фахівців майбутнього. Таким чином, оцінювання інтерпретується як конструктивний зворотний зв'язок, інструмент і технологія навчання. В публікації неможливо

розкрити усі аспекти означеної проблеми. Подальші наукові розвідки пов'язуються нами з дослідженням підприємницької компетентності як предмету оцінки результатів навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варламова Т. П., Ерєміна І. С., Ефимова Л. П.; [под общ. ред. С. С. Чернова]. Теория, методика и организация педагогической работы: [монография]. Новосибирск: «СИБПРИНТ», 2010. Книга 2. 250 с.

2. Ефремова Н. Ф. Формирование и оценивание компетенций в образовании: [монография]. Ростов-на-Дону, «Аркол», 2010. 408 с.

3. Майковська В. Роль workshop у визначенні показників сформованості підприємницької компетентності майбутніх фахівців. *Aktuelle Themen im Kontext der Entwicklung der modernen Wissenschaften: zu den Materialien der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (Dresden, 23 Januar 2019)*. Dresden: NGO «Europäische Wissenschaftsplattform», 2019. В. 3. S. 29–34.

4. Stoof A., Martens R. L., van Merrienboer J.J.G. Что есть компетенция? Конструктивистский подход как выход из замешательства; пер. с англ. Е. Орел. 2004 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ht.ru/press/articles/print/art26.htm>. [28.01.2019]

5. Turning Education Structures in Europe [Electronic resource]. Режим доступу: <http://tuning.unideusto.org>. [29.01.2019]

Олександр МАЛИХІН, Галина ДЗЮБЕНКО
(Київ, Україна)

ПЕДАГОГІЧНЕ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ»: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ І ДЕФІНІЦІЙ

Вивчення проблеми формування мовної компетентності майбутніх фахівців різних спеціальностей взагалі і майбутніх філологів зокрема має тривалу історію: науковий інтерес до проблеми диференціації понять «компетенція» і «компетентність», а також становлення компетентнісного підходу було започатковано Н. Хомським у 70-х роках ХХ ст., не втрачає своєї актуальності і до сьогодні [8]. Свідченням цього є наукові доробки вітчизняних і зарубіжних науковців (Н. Арістова [1], І. Зимня [2], В. Ковальчук [3], О. Малихін [4; 5], Л. Мамчур [6], О. Семенов [7]).

Проте, незважаючи на значний інтерес до проблеми формування мовної компетентності в освітньому процесі закладів вищої освіти, у науковій літературі поняття «мовна компетентність» не знайшло єдиного трактування. Зазначимо, що у працях учених можна також зустріти таке поняття як «мовна компетенція». Так, Н. Хомський, який і ввів його у науковий обіг, вважає, що під мовною компетенцією необхідно розуміти індивідуальні відмінності особистості у сприйнятті мови [8]. Досліджуючи проблему формування професійної філологічної компетентності, О. Семенов позиціонує думку, згідно з якою мовна компетентність є сукупністю знань про систему мови за різними рівнями, зокрема, фонетики, лексики, морфології, синтаксису і стилістики тексту [7].

На думку Л. Мамчур, мовна компетентність «включає вміння оперувати засобами мови, добирати ситуації спілкування, дотримуватись норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навичок і умінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів; здатність розуміти і висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови» [6, 196].

За висновками оновлених рекомендацій 2018/0008 (NLE) Європейського Парламенту та Ради (ЄС), мовна компетентність є здатністю особистості використовувати різні мови для ефективної взаємодії з усіма учасниками комунікаційного процесу [9]. Структуру мовної компетентності, в основу якої покладена здатність особистості розуміти, виявляти й

інтерпретувати різні поняття, думки, почуття і факти в різних соціальних і культурних контекстах як у письмовій, так і в усній формі, складають три компоненти, зокрема, ґрунтовні теоретичні знання, практичні уміння та позитивне ставлення до вивчення іноземної мови (рис. 1).

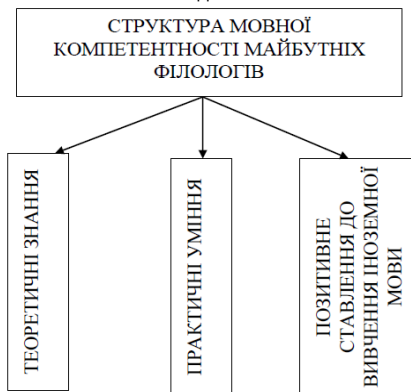

Рис. 1. Схематичне зображення структури мовної компетентності майбутніх філологів за висновками оновлених рекомендацій 2018/0008 (NLE) Європейського Парламенту та Ради (ЄС)

Так, ґрунтовні теоретичні знання стосуються лексичної і граматичної систем мов, які вивчають майбутні філологи, основних видів вербальної взаємодії, функціональних стилів та регістрів усної мови. Практичні уміння, які мають бути сформовані у професійній підготовці майбутніх філологів, включають бажання вивчати різні мови протягом життя, здатність розуміти усні і письмові повідомлення, ініціювати, підтримувати діалоги з іншими учасниками комунікативної взаємодії, читати, розуміти і продукувати тексти різної складності іноземною та рідною мовами. Позитивне ставлення майбутніх філологів до вивчення іноземних мов виявляється у розумінні і сприйнятті мовної і культурної різноманітності народів світу, зацікавленості до вивчення різних мов і міжкультурної комунікації, глибокий повазі до рідної мови та іноземних мов, які вони вивчають [9].

Отже, теоретичний аналіз підходів українських і зарубіжних учених щодо розуміння поняття «мовна компетентність» дає достатні підстави зробити висновки, згідно з якими мовна компетентність майбутніх філологів є певною системою знань, умінь і навичок, цінностей і ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, від рівня сформованості якої залежить ступінь їх готовності і здатності постійно вдосконалювати власний рівень володіння рідною й іноземними мовами, вільно спілкуватися рідною та іноземними мовами під час здійснення професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова Н. О. Формування професійної суб'єктності майбутніх філологів: теорія і практика: [монографія]. Київ: ТОВ «НВП» «Інтерсервіс», 2017. 400 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентного подхода в образовании. М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.
3. Ковальчук В. І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу. К.: Шкільний світ, 2011. 128 с.
4. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: [монографія]. Кривий Ріг: «Видавничий дім», 2009. 307 с.

5. Малихін О. В., Гриценко І. С. Формування загальнокультурної компетентності студентів філологічних спеціальностей: [монографія]. К.: Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2015. 492 с.

6. Мамчур Л. І. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_42/43.pdf [10.01.2019]

7. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури: монографія. С.: ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.

8. Хомський Н. Язык и мышление [пер. с англ.; под ред. В.В. Раскина]. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. 122 с.

9. ANNEX to the Proposal for a Council Recommendation on Key Competences for Lifelong Learning. Retrieved 10/05/2018, from: <https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/annex-recommendation-key-competences-lifelong-learning.pdf>

Олег МАСЛИЙ
(Одеса, Україна)

ОБҐРУНТУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСТНОГО ПІДХОДУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ РАКЕТНО-АРТИЛЕРІЙСЬКОГО ОЗБРОЄННЯ

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння пов'язують з реалізацією парадигми компетентісного підходу. Основними причинами зростання його популярності є те, що військові заклади вищої освіти (ВЗВО) України в черговий раз стали перед проблемою невідповідності між військовою освітою та військовою життєдіяльністю. Якщо раніше, у мирний час, зазначена проблема вирішувалася стихійно шляхом самостійного накопичення життєвого досвіду, методом проб і помилок, то на сучасному етапі розвитку Збройних сил України, суспільство все більше не задовольняє якість підготовки військових фахівців ВЗВО, які не завжди здатні якісно й оперативно виконувати визначені завдання на професійному рівні, під впливом противника.

Метою статті є обґрунтування особливостей компетентісного підходу та його вплив на підготовку майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння в освітньому середовищі ВЗВО.

Досвід військової служби в Збройних силах України свідчить, що у військовій справі для успішного виконання службових завдань недостатньо мати лише знання, вміння і навички. Офіцери ракетно-артилерійського озброєння повинні володіти особистісними якостями, здатністю і готовністю діяти в складних умовах, виконувати завдання за призначенням, найчастіше в критичних ситуаціях (ведення бою з переважаючими силами противника, в оточенні, в складних метеорологічних умовах тощо). Очевидно, що в усі часи бій вигравав командир, який володів інтегративними особистісними якостями і творчим мисленням.

Зміст професійної компетентності визначається цілями, завданнями і характером військової діяльності, що має ряд специфічних особливостей: обумовленість її цілей і завдань соціальному замовленню суспільства та їх правове закріплення в законах, військових статутах і наказах; багатосторонність завдань військової діяльності та їх екстремальний характер; спрямованість результатів військової діяльності на зміцнення обороноздатності України та ін. [1; 2].

В якості компонентів структури професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння, крім професійного досвіду, виділяємо: вміння системно сприймати професійну реальність, здатність вільно орієнтуватися в предметній області, технологічність, вміння інтегруватися з «іншим» досвідом, креативність, здатність до рефлексії. Перераховані компоненти професійної компетентності розглядаємо як взаємопов'язані і нормативно необхідні

для успішної діяльності військових фахівців у сучасних умовах на тлі загострення збройного конфлікту в східних областях України [3].

Компетентнісний підхід розглядає вплив військової освіти на становлення особистості військових фахівців, як установки з її саморозвитку і самореалізації в нових, невизначених ситуаціях, а також різних видах діяльності. Така організація освітнього процесу передбачає формування в майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння педагогічних умінь і навичок, які б дозволили їм самостійно визначати цілі, приймати рішення і впевнено діяти в нестандартних ситуаціях, прогнозуючи можливі наслідки своєї діяльності, а також нести відповідальність за її результати. Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння повинно здійснюватися в контексті всебічної підготовки і становлення військових кадрів, поетапно й у взаємозв'язку в рамках сформованого системного підходу до організації освітнього процесу у військовому закладі вищої освіти [3; 4].

У військовій освіті компетентнісний підхід дозволяє по-новому поглянути на визначення професійної компетентності, яке набуває більш глибокого змісту. Під професійною компетентністю офіцера ракетно-артилерійського озброєння розуміємо інтегративну якість його особистості, утворену комплексом відповідних компетенцій, які представляють професійно значущі характеристики, і забезпечують ефективність військової діяльності. Інтегративний характер професійної компетентності проявляється в тому, що відповідні компетенції забезпечені педагогічними знаннями, вміннями, ціннісними орієнтаціями, мотиваційною готовністю їх використання в процесі вирішення службових завдань різної складності.

Зазначене вище дає підстави стверджувати, що професійна компетентність майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння залежить від цілей, завдань і характеру їх професійної діяльності. До особливостей професійної компетентності військових фахівців відносимо: залежність цілей і завдань військової служби від соціального замовлення суспільства і закріплення їх в положеннях нормативно-правової бази України; інтегративний характер результатів виконання службових задач, що поєднує в собі бойову готовність підрозділів і частин, морально психологічний стан військового колективу та якісні позитивні зміни особистості конкретного військовослужбовця [5; 6].

Системний розгляд сутності професійної компетентності майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння дає підстави стверджувати, що підготовку військових фахівців можна покращити шляхом оптимізації організаційної структури і змісту навчальних дисциплін, впровадження сучасних технологій в освітній, активізації майбутніх офіцерів до розвитку професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діденко О. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх офіцерів правоохоронних органів України. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2010. Вип. 33. С. 218–222.
2. Зельницький А. М., Удовенко П. І., Серветник Р. М. Компетентнісна модель випускника ВВНЗ – складова системи підготовки військових фахівців. *Вісник Національної академії оборони України*: зб. наук. праць. К.: НАОУ, 2009. Вип. 3 (11). С. 26–38.
3. Маслій О. М. Формування фахової компетентності майбутніх офіцерів тилу у сфері військово-економічної логістики: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.04 / Маслій Олег Миколайович ; Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2011. 174 с.
4. Нецадим М. І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика: [монографія]. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. 852 с.
5. Ягулов В. В., Свистун В. І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НАУКМА: наукове фахове видання*. К. 2007, Т. 71. С. 3–8.

6. Яворська Г. Х., Трегубенко Т. В. Професійна компетентність майбутніх дільничних інспекторів міліції: монографія. Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса: Вид. Букаєв В. В. 2012. 140 с.

Наталія МАТКОВСЬКА
(Київ, Україна)

МОВЛЕННЄВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА АКТИВНІ ФОРМИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА КОНЦЕПЦІЯ МОВНИХ ІГОР ЗА ЛЮДВІГОМ ВІТГЕНШТЕЙНОМ

У статті Марії Козлової розглянуто ідеї мовних ігор та матриці речення за Л. Вітгенштейном, а також мета будь-якого висловлювання. Тут наголошується на тому, що Людвіг Вітгенштейн намагався переосмислити ті ідеї, що були висвітлені у «Логіко-філософському трактаті». В трактаті знання мови здавалось чимось схожим на модель або формулу, користуючись якою можна заговорити складно й правильно [2].

Л. Вітгенштейн спочатку досліджував принципи й механізми мови, досліджував, яким чином відбувається мовлення. Його цікавили функція речення в реальному житті реальних людей, як зазначила М. Козлова у своїй статті [2]. На сьогоднішній день існує підхід до вивчення мови за допомогою відео, зробленого на звичайні теми й про які розповідають реальні люди з вулиці. На сайті Real English (головна ідея – це реальні люди, реальні ситуації) є відео із субтитрами і без. Ідея вивчення полягає у першому перегляді відео без субтитрів і подальшому тренуванні вправ, потім перевірка і перегляд відео із субтитрами. Таким чином відбувається ознайомлення, практика й набуття знань. Якщо проаналізувати дослідження Британської Ради стосовно навичок ХХІ сторіччя, то можна виокремити ті, що є дещо схожими на те, що досліджував в своїх роботах Людвіг Вітгенштейн, а саме: сучасний вчитель є фасилітатором, одним із завдань якого є створення продуктивного середовища в класі (productive classroom environment); студенти отримують досвід спілкування під час заняття в класі та тренуються в тих **ситуаціях**, які їм будуть потрібні в майбутньому як фахівцям своєї справи, студенти «навчаються як навчатись», вони використовують вивчену інформацію на практиці, а саме вони задають питання, проводять дослідження, вчать знаходити відповіді на питання, навчаються **через діяльність** [3].

Повертаючись до «Трактату», бачимо, що основною домінантою була цікавість до логіки, логічного синтаксису, семантики мови [1]. Згадуючи історію, бачимо початкові методи викладання іноземної мови в Європі (XVIII–XIX ст.) – граматико-перекладний і лексико (текстуально)-перекладний. Звісно, Вітгенштейн не займався методикою викладання іноземних мов, але ж концепція розуміння мови і методи викладання тієї ж самої мови як іноземної мають спільні риси. Яка структура мови, мовлення? Як навчити говорити, читати писати, слухати? Ці ж питання задавали собі методисти. Але ж це вже зараз відомо, що і як потрібно вчити і як саме викладати і чому, але до цього еволюція методики викладання розвивалась й були присутні різні теорії, методи, гіпотези з цього приводу. Ще не так давно вважалося, що знання мови – це знання граматики, слів (лексики); і це було домінантним. Вміти читати і перекладати в голос – типові завдання уроку, слухання пісень, вивчення текстів пісень напам'ять, співи. Так, безумовно, ці пісні пам'ятаєш все життя, але це не є ключовим у вивченні мови, хоч і є мотивуючим і несе свою корисну функцію.

Отже, другою революцією у західній філософії, тобто зародження британської лінгвістичної філософії буденної мови, було спричинено дослідженням Людвіга Вітгенштейна, викладеним у «Філософських дослідженнях» про природу й устрій мови.

М. Козлова зазначала, що Вітгенштейн розглядав мову в діяльності та в роботі. Вітгенштейн цікавили вміння орієнтуватись в діях, функціях мови та в реальному житті. Мається на увазі користування мовою, мовленнєва діяльність в судженнях, розповіді, читанні,

на письмі та інших формах мовленнєвої діяльності. Вітгенштейн називав ці практики мовленнєвими іграми. Вважається, що, можливо, перехід до нової концепції у Людвіга Вітгенштейна відбувся завдяки досвіду викладання для дітей [2]. Перше, що вбачаємо цікавим, на нашу думку, та пов'язаним із методикою викладання іноземних мов, – це **мовленнєва діяльність**. В методиці викладання іноземних мов розрізняють 4 види мовленнєвої діяльності: читання, аудіювання (слухання), письмо, говоріння. Буде важливим зазначити, що для навчання говоріння одним з ефективним підходів є застосування активних форм навчання (сучасних технологій навчання іноземних мов і культур). Це – кейс-метод (ситуативні вправи), рольові ігри, ділові ігри (інтерактивні технології) та інші. У Людвіга Вітгенштейна «рольові ігри», які застосовуються як «ігри-комунікації», як і рольові ігри в методиці навчання, мають свої правила, сценарій, підготовлені питання тощо.

Наводимо приклад з курсу професійно-орієнтованої іноземної мови для ІТ спеціалістів, щодо розвитку монологічного та діалогічного мовлення протягом року. Чого саме будуть навчатись студенти: запитувати та відповідати на запитання про Інтернет, обговорювати звички щодо серфінгу в мережі та інше.

За Вітгенштейном бачимо, що він називав мовленнєвими іграми те, що є компонентом реальності форм життя. Наприклад: віддавати накази, інформувати, тощо. Цікавим є той факт, що Людвіг Вітгенштейн наголошував на тому, що для користування мовою людина повинна володіти цією мовою [2].

Проводимо паралель з case study та рольовими іграми. Вважається, що такі форми роботи доцільно запроваджувати тоді, коли рівень володіння мовою студентів є достатнім, а саме А2, В1.

Отже ідеї Людвіга Вітгенштейна щодо мовних ігор мають паралелі і схожості застосування в навчанні іноземних мов. В наведених прикладах активних форм роботи і загалом в концепції мовленнєвої діяльності видно, як корелюють ідеї філософії з ідеями методів навчання іноземних мов і сучасних знань про методику викладання іноземної мови загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Козлова М.С. Идея «языковых игр». *Философские идеи Людвиг Витгенштейна. Сборник научных статей*. М.: ИФРАН, 1996. С. 5–25.
3. Commitment to the role of the teacher as a facilitator of learning. (2007). Retrieved January 30, 2007 from: <http://www.onu.edu/a+s/cte/knowledge/facilitator.shtml>

Зоряна МИГАЛИНА
(Ужгород, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ В США

Міграційні процеси набули з другої половини кінця ХХ ст. глобальних масштабів, охопивши всі континенти планети, соціальні верстви і групи суспільства, різні сфери суспільної життєдіяльності. Міграція стала одним з головних чинників соціального перетворення і розвитку в усіх регіонах світу. Як наслідок, різко зросла соціально-психологічна напруженість, особливо в сфері міжнетнічних відносин.

Міграція – від латинського «migratio», що означає переселення, переміщення населення в межах однієї країни (внутрішня міграція) або з однієї країни в іншу (зовнішня міграція). Це складний за своєю природою, різноманітний за формами і наслідками соціальний процес, який вимагає детального, ретельного дослідження і є одним з основних факторів, що впливають на стабільність суспільства. Мігранти – особливо незахищена категорія населення, права якої

постійно порушуються. Зазвичай мігранти відчують негативне, іноді неприховане вороже ставлення до себе, піддаються різним видам дискримінації. На сьогоднішній день у світі немає такої країни, де б не проживали мігранти. Кожна країна є або країною походження мігрантів, або транзиту мігрантів, або ж країною, куди найбільше намагаються потрапити мігранти.

В цьому плані не можна не згадати США, країну, яка традиційно вважається країною мігрантів. Вона відрізняється від звичайних багатонаціональних держав низкою особливостей, однією з яких є той факт, що міжкультурна взаємодія складалася тут не в рамках окремих етносів, а мігрантів – вихідців з різних країн, представників різних культурних груп. На території держави проживають представники багатьох національних меншин і внаслідок постійної масової імміграції виникають нові етнокультурні групи, формуються специфічні міжетнічні відносини.

Значну частину мігрантів складають неповнолітні, зокрема діти шкільного віку. Міграційні процеси призводять до виникнення цілого комплексу проблем у дітей, які характеризуються певною специфікою і вимагають детального та невідкладного вирішення. Найважливішими серед них є: психологічні стреси, пов'язані з вимушеною зміною місця проживання (підлітки, в силу своєї залежності від дорослих, завжди є вимушеними мігрантами) і порушенням структури звичних культурно-комунікативних, родинно-сімейних, природно-територіальних та інших зв'язків; криза ідентичності, неузгодженість в системі цінностей і соціальних норм; загальна незадоволеність різними сторонами життєдіяльності і самим собою; труднощі пристосування до вимог системи освіти; труднощі адаптації до нового середовища спілкування, і як наслідок нерідко виникнення стану відчуженості, тривожності, психічної напруги й агресивності, підвищеної конфліктності та інші.

Згідно з результатами досліджень учених [1; 2], важливою умовою ефективності адаптаційного процесу дітей-мігрантів є максимальне задоволення актуальних потреб, серед яких найбільше значення набувають потреби в: почутті спільності, спілкуванні, хороших взаєминах, приналежності до певної групи, отриманні знань, самореалізації, можливості бути самим собою, соціально-психологічної захищеності, впевненості в майбутньому, матеріальному благополуччі, сприятливих умовах навчання і проживання.

Серед багатьох об'єктивних факторів, що впливають на процес соціально-психологічної адаптації підлітків-мігрантів в нове соціокультурне середовище, особливе значення має школа як інститут соціалізації. Саме в школі, що є вирішальним полікультурним освітнім середовищем, існує можливість створити всі умови для забезпечення ефективності процесу соціально-психологічної адаптації підлітків-мігрантів при організації відповідної допомоги та психологічної підтримки, яка може мати особистісну орієнтацію, а може відноситися до умов, в яких здійснюється життєдіяльність, і перш за все, до вдосконалення тієї спільноти і того середовища, де відбувається безпосередня взаємодія суб'єктів освіти.

Як свідчать результати досліджень (Л. Картер, А. Колмен, С. Ністо та ін.), ефективним інструментом сприяння соціально-психологічній адаптації підлітків-мігрантів є спеціально організована толерантне розвиваюче освітнє середовище, організована з урахуванням специфіки соціальних проблем і психологічного стану підлітків-мігрантів робота, яка сприяє нівелюванню виникаючих проблем соціокультурної адаптації, інтеграції підлітків-мігрантів до приймаючого співтовариства, проблем, пов'язаних з формуванням ідентичності в іншій соціокультурній середовищі.

Все вищезгадане актуалізує проблему організації в шкільному середовищі психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації підлітків-мігрантів, який є складною соціально-психологічною та педагогічною діяльністю, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання і розвиток), виступає єдиною психолого-педагогічною системою, що включає в себе об'єкт і суб'єкт, її цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний і оціночно-результативний компоненти. Це цілеспрямований, спланований і особливим чином організований освітньо-виховний процес, спрямований на створення необхідних умов, що сприяють повноцінній

самореалізації особистості та її інтеграції в соціумі. Це напрямок, де психологія та педагогіка інтегруються, виступаючи, як система дій, доповнюючи зусилля одна одної у вирішенні загальної задачі. Вирішення такого завдання також вимагає реалізації комплексного підходу на основі синтезу даних інших наук: культурології, етнології, релігієзнавства та соціології.

Організація роботи з мігрантами і створення умов для їх успішної інтеграції – це завдання, оптимальне вирішення якого можливе при спільних зусиллях широких верств громадськості та участі фахівців. Необхідний такий підхід до вирішення проблем адаптації підлітків-мігрантів, що поєднує зусилля педагогів і шкільних психологів, адміністрації шкіл, департаментів освіти, соціальних, психологічних та інших служб. Розробка системи супроводу мігрантів з моменту прийняття рішення про еміграцію і протягом усього періоду соціокультурної, соціально-психологічної адаптації передбачає комплексний підхід, що включає науково-дослідні проекти в області крос-культурної психології, освітні програми, спрямовані на підготовку фахівців в галузі психології міграції, а також організацію практичної допомоги мігрантам (правовий та психологічний супровід, соціальна підтримка).

Надзвичайно актуальною стає проблема адаптації дітей і підлітків з сімей мігрантів в системі освіти, оскільки саме система освіти є ключовим інститутом соціокультурної, соціально-психологічної адаптації та зниження ризиків соціальної безпеки регіону в цілому. Успішної адаптації дітей і підлітків з сімей мігрантів ефективно сприяють спеціально розроблені психолого-педагогічні програми, що реалізуються в освітніх установах. Ефективність таких програм визначається поєднанням спеціальних технологій, спрямованих на роботу не тільки з дітьми і підлітками із сімей мігрантів, а й з іншими дітьми, які навчаються в навчальному закладі, а також з педагогічними колективами. Тому так важлива організація психолого-педагогічного супроводу процесу адаптації дітей і підлітків з сімей мігрантів в освітніх установах.

Що стосується України, тут більш відчутною є внутрішня міграція, зв'язана з воєнними діями на сході країни, проте багато ідей американського досвіду роботи з дітьми-мігрантами можуть бути використані у вітчизняному освітньому просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Nieto S. Affirming diversity: The sociopolitical context of multicultural education. (3rd ed.). New York: Longman, 2000. 449 p.
2. Olsen L. Made in America: Immigrant students in our public schools. New York: New Press, 1997. 112 p.

*Наталія НАУМЕНКО, Наталія ПЕТРЕНКО
(Київ, Україна)*

ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА: ПРАКТИЧНІ НАВИЧКИ НАУКОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ» В ТЕХНОЛОГІЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Людський потенціал та стан освіти мають велике значення для розвитку кожної країни. Високоякісна освіта – це основа модернізації суспільства, економіки та культури. Виховання досвідчених фахівців у належних кількостях і на відповідному рівні – головні завдання, які стоять перед вищою школою України.

Варто зауважити, що ця проблема – принципово важлива для навчання майбутніх спеціалістів із харчових технологій. У зв'язку з євроінтеграцією України, гостро постало також питання удосконалення принципів іншомовної наукової комунікації, академічної культури та академічної доброчесності.

Як і в часи Києво-Могилянської Академії, головна мета діяльності НУХТ – опанування інтелектуальної спадщини сучасної Європи та її подальше застосування задля поліпшення освіти в Україні. Саме ці чинники зумовили розроблення та впровадження у навчальні плани

підготовки магістрів Національного університету харчових технологій (НУХТ) нової дисципліни – «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації» («Foreign Language: Practical Skills of Scientific Communication»).

Нову дисципліну введено до навчальних планів магістрів НУХТ із 2018–2019 навчального року. Її викладачі мають на меті допомогти магістрантам – майбутнім виробничникам, науковцям, експериментаторам і педагогам – опанувати професійне мовлення своєї галузі, дотримуючись таких головних вимог: *точність у формулюванні думки, недвозначність; логічність; стислість; відповідність між змістом і мовними засобами; відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення; відповідність між мовними засобами та стилем викладу; вживання сталих словосполучень; різноманітність мовних засобів; нешаблонність у побудові висловлювання; доречність; виразність дикції; відповідність інтонації мовленнєвій ситуації* [1, 188].

Нині до майбутніх фахівців ставляться високі вимоги, які полягають не лише в досконалому знанні своєї царини діяльності, а й у високому рівні володіння іноземною мовою, вільному користуванню нею в усіх галузях. Уміння спілкуватися іноземною мовою професійного спрямування сприятиме швидкому засвоєнню спеціальних дисциплін, підвищує ефективність праці, допоможе орієнтуватися у наукових і ділових контактах.

Досвід спілкування викладачів і студентів спеціальності «Біотехнології та біоінженерія» (освітня програма – «Фармацевтична біотехнологія») упродовж I семестру 2018-2019 н. р. дозволив з'ясувати, що вони не лише мають значний досвід участі в наукових конференціях, а й готуються захищати англійською мовою дипломні роботи. Так, студенти працюють за наступним алгоритмом засвоєння особливостей підготовки й написання наукових текстів іноземними мовами в галузі обраного фаху: *задум – бачення проблеми – пропозиція вирішення проблеми (гіпотеза) – означення предмета й інструментарію (методології) дослідження – розроблення аргументації (на основі критичного опрацювання джерел) – побудова тексту; культура його оформлення з застосуванням інформаційних технологій*.

Досвідчені науковці стверджують: «Практикуватися без теорії – означає плити в незвіданому морі без карт і компаса; вивчати ж теорію без практики – означає зовсім не вийти в море» [2, 25]. Тому у своїй роботі викладачі поєднують теорію з практикою – передусім це стосується цілого ряду актуальних, із точки зору англійськомовного наукового спілкування, правил, котрих дотримуються не лише студенти, а й педагоги:

- як грамотно оформити доповідь (навички володіння лексичними, морфологічними та синтаксичними нормами англійської мови);
- як триматися перед залом та утримувати увагу слухачів (психологічні передумови наукової діяльності та представлення її результатів);
- як подолати страх перед аудиторією (уміння володіти собою та встановлювати контакт зі слухачами під час усних виступів).

У цьому плані не можна не згадати й про такі важливі аспекти співтворчості викладачів зі студентами, як міжпредметні зв'язки та синтез різних методів подання наукового матеріалу. Відомо, що одним із поширених візуальних способів сконцентрувати та унаочнити навіть найскладніший матеріал є презентація PowerPoint. Вона покликана показати те, що складно пояснити словами. Відтак мета презентації – інформування та / або переконання цільової аудиторії [3, 61], а для студента це ще й чудова нагода виявити себе у ролі перекладача, художника, дизайнера, звукорежисера.

Задля перевірки рівня засвоєння студентами зазначених теоретичних знань, викладачі час від часу проводять заняття у форматі наукових конференцій, наприклад «Актуальні проблеми сучасної біотехнології». У процесі таких занять виявляється, що майбутні фармацевти до словесної творчості підходять так само, як і до наукових експериментів у своїй галузі: до «грана» вивіряють тексти своїх доповідей, фільтрують їх від непотрібних слів-домішок, на аналітичних вагах зважують

«цікаве» й «нецікаве», одбираючи лише потрібну інформацію – таку, що дозволила б осягнути принципи наукових досліджень у біотехнології навіть невтаємниченим.

Інтенація, з якою подаються матеріали доповідей, доповнюють «есенцію» слів натуральними «ароматизаторами» і «барвниками» актуальних питань, запропонованих до роздумів: «Що таке «продукти щастя» і чому вони мають таку властивість?», «Які можливості нанотехнологій у сучасних харчових виробництвах?», «Чи справді є великим ризиком уживати генетично модифіковані організми?» Відповіді майже на всі ці питання сформульовано різними словами, але цілком у дусі Парацельса: усього має бути в міру.

Через слово в людській свідомості постає картина світу, в якому існує сама людина. Через семантику понять людина виражає своє ставлення до всього, що її оточує, а також бере активну участь у пізнанні непізнаного. Мова, як і культура загалом, існує як особлива дійсність – дійсність «людина-світ». Тому курс «Іноземна мова: практичні навички наукової комунікації», його доміанти та головні методи роботи мають на меті передусім усебічне виховання особистості молодшої людини – студента, науковця, спеціаліста третього тисячоліття. Одним із засобів досягнення цієї мети є заглиблення в семантику майбутньої професії, проявлену передусім у термінології. А додаткові студії у галузі слова-символу, осмислення його образності, що викликають зацікавлення студентів Національного університету харчових технологій, стануть чинником глибшого пізнання принципів новітнього наукового спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Науменко Н.В. Науковий стиль фахового мовлення: навч. посіб. [Електронний ресурс]. Режим доступу: library.nuft.edu.ua [31.10.2018]
2. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня / за ред. Ю. І. Цекова. Київ: Толока; Вид-во ВАК України, 2010. 88 с.
3. Academic culture researcher in educational space: Proceedings of the First All-Ukrainian scientific conference (Sumy, May 18, 2017) / edited by O. Semenoh, O. Semeniuhina. Sumy: Publishing: Sumy State University named after A. Makarenko, 2017. 239 p.

Наталія ОПАНАСЕНКО

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ВИХОВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Зміст початкової освіти складає основу різнобічного розвитку учнів, формування в них мислення, пізнавальних інтересів, оволодіння навичками здобувати знання. Саме в закладах початкової освіти учні отримують основи знань з навчальних дисциплін, правил поведінки, розуміння гуманістичних цінностей, що будуть служити підґрунтям їхньої успішної діяльності та поведінки впродовж усього життя.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання гуманістичних цінностей в учнів розглядалася в працях багатьох дослідників (Т. Аболіної, І. Беха, М. Боришевського, О. Вишневіцького, Н. Ганнусенко, М. Глуценко, О. Киричука, Е. Корнієнко, В. Коротеєвої, М. Красовицького, Г. Костюка, О. Лавроненко, О. Матвієнко, О. Сухомлинської та ін.).

Виховання європейських цінностей в учнів закладів початкової освіти можливе в процесі гуманістичного виховання. За такої стратегії освітній процес стає простором повноцінного життя, інструментом вирішення життєвих проблем і особистісного зростання. Як зазначено в «Енциклопедії освіти», «гуманістично спрямований виховний процес необхідно розпочинати у початковій школі, яка може «розбудити» розум і почуття дитини, виробити в неї своє ставлення до життя» [1, 155].

На сьогодні важливо в контексті гуманізації освітнього процесу визначити ті цінності, які здатні об'єднати Україну та Європу. Зокрема, це можуть бути такі: рівноправність у відносинах із

владу, знання своїх громадянських прав, соціальна відповідальність та обізнаність, відкритість, толерантність, повага до чужого вибору, здорове ставлення до грошей, повага до всіх професій, ставлення до старших людей, до старості.

Пропоновані європейські цінності можуть бути виховані в учнів початкової школи через низку заходів морального спрямування, наприклад виховні години: «Вчимося жити добрими людьми» (мета: формувати чуйність, доброзичливість, виявляти шанобливе ставлення до старших), «Україна – країна сонця на мапі Європи» (мета: формувати громадянську компетентність, розвивати громадянську свідомість), «Ми – українці. Ми – європейці» («мета: поглиблення знань про Євросоюз, формування європейських цінностей, розуміння основних принципів толерантності»); конкурс малюнків «Нехай панує мир в Європі»; заочні подорожі «Європа – наш спільний дім», «Подорожуємо Європою» та ін.

Виховання європейських цінностей відбувається і в процесі навчання. Так, відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти (1–2 класи) Р. Б. Шиян, «Громадянська та історична освітня галузь» виділяє змістову лінію «Ми – громадяни України. Ми – європейці», яка дає учням «елементарні уявлення про національну символіку та державні атрибути України, націю (народ), державу, політику, владу, ключові події в історії України, підводить до прийняття демократичних цінностей та ідей євроатлантичної інтеграції Батьківщини» [2, 171]. Вивчаючи тему «Україна – європейська держава», учні отримують уявлення про різноманітність країн світу, про місце України на мапі світу, про Землю як спільний дім для всіх людей, необхідність толерантного ставлення до різноманітності культур, звичаїв народів.

У процесі опанування змістової лінії «Я та інші» у 4 класі з навчальної дисципліни «Я у світі» учні вивчають тему «Бюджет сім'ї. Економія і збереження майна». Ця тема виховує в учнів здорове ставлення до грошей. Учням пропонується навчальний проект (дослідницький, індивідуальний) «Дослідження своїх витрат за тиждень» (які товари чи послуги були потрібними і якісними, а на покупці яких можна було зекономити) [3, 8]. З грошовою одиницею учні знайомляться і на уроках математики, вивчаючи змістову лінію «Вимірювання величин» починаючи з першого класу. Вони вчать оперувати грошми, здійснюючи покупки у крамницях (справжніх та уявних), продаж і покупки на шкільних ярмарках та ін. [2, 140].

Отже, важливо на сьогодні в освітньому процесі розширювати знання молодших школярів про історію європейської інтеграції та участі в ній України, виховувати в них європейські цінності, що ґрунтуються на гуманістичних підходах. Показники вихованості гуманістичних європейських цінностей в учнів закладів початкової освіти мають відображати знання про людину взагалі, про якості, важливі для життя в суспільстві; розуміння особистісної цінності іншої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти. Головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 155 с.
2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 класи. Київ: ТД: «Освіта-Центр+», 2018. 240 с.
3. Я у світі. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 3–4 клас. *Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 клас.* 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/program/8793/> [дата звернення: 08.01.2019].

Наталія ОРЛОВА
(Черкаси, Україна)

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Основне місце серед впливових зовнішніх факторів навчання іноземних мов (ІМ) займають культурологічні аспекти. Тобто, контекст, в якому ми існуємо, думаємо, відчуваємо, а також ставимось до інших [1, 188]. Культура слугує спільним, колективним ідентифікатором. Вона

спрямовує поведінку людей у суспільстві, сприяє появі сприйнятливого ставлення до статусності, допомагає в усвідомленні того, що від нас чекають люди навколо, а також того, що може статися, якщо ми не будемо відповідати цим очікуванням. Культура також допомагає нам пізнавати, як далеко ми можемо зайти як індивіди, і якою є наша відповідальність як членів групи [2, 39]. Культуру можна визначити як ідеї, звички та традиції, навички, вміння та інструментарій, що характеризують представлену групу людей в певний період часу. Так, відповідно до Мацумото, «культура – це динамічна система правил, як зовнішніх, так і внутрішніх, які були встановлені групами для того, щоб забезпечити своє виживання, і які включають ставлення (соціальні постави), цінності, вірування, норми і поведінкові прояви (вчинки), які поширені в групі, проте закріплені по-різному кожною одиницею в межах групи; передаються від покоління поколінню, є відносно стабільними, але з потенційною можливістю до змін протягом часу [3, 24]. Таким чином, ключовими концептами поняття культури виступають динамічність, наявність системи правил, групи та окремі «одиниці», важливість виживання, наявність ставлень, цінностей, вірувань, норм та поведінкових проявів, спільність для групи, варіативність укорінення для кожної специфічної одиниці, передача від покоління до покоління, відносна стабільність (постійність), потенціал до змін протягом часу.

Факт того, що жодне суспільство не існує без культури відображає певні біологічні та психологічні потреби, які культура задовольняє в людях. Культура встановлює контекст когнітивної та афективної (емоційної) поведінки для кожної людини, що виконує роль шаблону для особистісного і суспільного існування. Ми всі схильні сприймати реальність навколо в контексті нашої культури. В свою чергу, сприйняття займається фільтруванням інформації ззовні ще до її запам'ятовування, чим призводить до утворення вибіркової форми свідомості, яка, в свою чергу, може стати причиною того, що представники різних культур не розуміють один одного. Очевидно, що культура як вкорінений набір поведінкових вчинків і моделей сприйняття грає важливу роль у процесі навчання іноземних мов. Мова, як відомо, є частковою культурою, тоді як культура є частиною мови, таким чином ми бачимо, що ці два поняття є тісно переплетеними так, що неможливо відокремити одне від одного без втрати важливості або мови, або культури. Навчання іноземних мов обов'язково включає опанування іншою культурою. Важливо визначити декілька важливих аспектів у цих взаємовідношеннях. Ці аспекти включають у себе огляд культурних стереотипів, опанування іншою культурою, та деякі питання впливу мови і культури на мислення.

Всі ми в усі часи сприймаємо оточення у відповідності до власного упередженого, прив'язаного до певних культурних норм світогляду. Ми малюємо або уявляємо інші культури доволі примітивним чином, перебільшуючи саме відмінності між нами або риси, що більш притаманні іншим, таким чином, отримуємо представника іншої культури, який є уособленням стереотипних рис. Подібне ставлення має бути заміненим більш критичним усвідомленням складної природи розуміння культурних приналежностей. Проте, під час навчання ІМ важливо правильно використовувати культурні відмінності носіїв мови, що вивчається. Таким чином, ми зможемо допомогти учням легше усвідомити і опанувати цю культуру, яка без сумніву, йде поряд з ІМ. В цьому контексті важливо розуміти, що саме мається на увазі під процесом опанування культурою. З історичної точки зору, в ХХ столітті існувало два підходи до цього питання. Відповідно до першого, культура країни ІМ, яка вивчалась, опановувалася сама по собі в процесі вивчення ІМ. Інший підхід пропонував вивчати культуру в межах курсу ІМ у вигляді фактів (тем), що вчилися напам'ять учнями, які жодним чином не мали можливості взаємодії з тією культурою. Обидва підходи продемонстрували свою непридатність. Тоді Робінсон-Стюарт і Нокон у 1996 році припустили, що учні, які навчаються ІМ, проходять навчання культури у вигляді процесу, тобто шляхом сприйняття, інтерпретації, відчуження, перебування в одному з нею світі [4, 432]. Цьому процесу притаманне отримання додаткового досвіду, коли він триває протягом усіх років навчання ІМ і проникає глибоко в зразки мислення, відчуження і дій учня. В

цьому контексті ми можемо стверджувати, що відбувається створення другої ідентичності учня. Саме поява нової, другої ідентичності лежить в основі навчання ІМ культури. Часто цей процес називають акультурацією. З урахуванням навчання ІМ, засобом спілкування між носіями цієї мови, процес акультурації може відбуватися гостріше, адже впливу зазнають світогляд учня, самовизначення, сформовані системи мислення, дій, спілкування, що можуть похитнутися після контакту з іншою культурою. В тих випадках, коли цей контакт носить жорсткий характер, учень може пережити культурний шок. Це поняття відноситься до явищ, що варіюються від легкого роздратування до глибокої психологічної паніки та кризи. Інколи стан культурного шоку, не розпізнаний вчасно, може мати негативні наслідки в контексті навчання ІМ через часткове або повне відторгнення учнем ІМ як характерного способу комунікації культури, що викликає негативні емоції. Для вчителя важливо побачити прояви процесу появи культурного шоку для своєчасного реагування і спроби вплинути на ситуацію. Проте, культурний шок не є суто негативним досвідом, адже завдяки ньому людина отримує новий погляд на самого себе, здатність до більш успішної міжкультурної комунікації, яка допомагає як усвідомити вплив рідної та ІМ культури на себе, так і цінності, погляди носіїв мови, яку вивчає, що позитивно вплине на навчання ІМ, а також на формування позитивного сприйняття і ставлення до культури суспільства, мову якого вивчає учень.

Крім всього, що було зазначено, важливо враховувати вплив мови і культури на мислення. Слова і речення формують наше життя і сприйняття світу, а також те, як ми мислимо. На рівні дискурсу, або текстовому рівні, нам усім знайомий вплив емоційної промови або гарно написаної книги. Все це приклади того, як мова впливає на наші когнітивні та афективні стани. Культура виступає невід'ємною частиною взаємодії між мовою і мисленням. Культурні шаблони пізнання і традиції часто закодовані у мові. Прикладом може слугувати манера вести розмову у різних країнах. Лексичні одиниці також можуть відображати певний зріз в місці перетину культури і пізнання. Яскравим прикладом є категоризація кольорів або природних явищ, притаманних окремим країнам і народам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brown H. Douglas. *Principles of language teaching and learning*. White Plains, NY: Pearson Education, 2007.
2. Larson D., Smalley W. *Becoming bilingual: A guide to language learning*. New Canaan, CN: Practical Anthropology, 1972.
3. Matsumoto D. *Culture and psychology: People around the world*. Belmont, CA: Wadsworth, 2000.
4. Robinson-Stuart G., Nocon H. Second culture acquisition: Ethnography in the foreign language classroom. *Modern Language Journal*, 80, 1996. P. 365–374.

Людмила ОХРЕМЕНКО

(Білгород-Дністровський, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНОРОЗВИВАЮЧИХ ВПРАВ ДЛЯ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я ДОШКІЛЬНИКІВ

Фізичне здоров'я є головною умовою духовного і морального здоров'я дитини. У період дошкільного дитинства закладається фундамент здоров'я, формуються життєво необхідні рухові навички, вміння, розвиваються важливі фізичні якості, що свідчить про необхідність правильного фізичного виховання, яке має сприяти оздоровленню і повноцінному розвитку дитини.

Фізичний розвиток дитини пов'язаний також із режимом рухової активності, яка є біологічною потребою організму і може бути задоволена в процесі фізичного виховання.

Відомий французький лікар XVII ст. Тіссо стверджував, що «рухи за своєю дією можуть замінити будь-які ліки, однак усі лікувальні засоби світу не спроможні замінити дії руху». В дошкільному віці рухова діяльність дитини є одним зі стимулів розвитку всіх функцій організму, вдосконалення резервних можливостей його фізіологічних систем.

Загальнорозвиваючі вправи – це спеціальні рухи, спрямовані на оздоровлення та зміцнення організму, розвиток рухових і психічних якостей дитини. Вони мають характерну особливість: дозволяють вибірково впливати на окремі м'язові групи (рук, ніг, тулуба), чітко дозувати фізичне навантаження на організм людини. Ці вправи сприяють удосконаленню координації рухів, їх точності, свідомому оволодінню положеннями та рухами тулуба, формуванню правильної постави, а також використовуються як профілактичні вправи і вправи, спрямовані на коригування.

Методика навчання загальнорозвиваючих вправ дошкільнят різних вікових груп обґрунтована дослідженнями М.П. Метлова, Г.П. Лескової, Т.І. Осокіної та ін. Для дітей молодшого дошкільного віку підбирають нескладні рухи, які не потребують чіткого і точного відтворення всієї вправи в цілому, переважно імітаційного характеру. Більшість вправ виконується з вихідного положення стоячи, деякі вправи для тулуба проводять з вихідних положень сидячи та лежачи на спині [7, 65].

За формою підбирають вправи, які мають цілісні дії, конкретні завдання, з використанням посібників (кубики, брязкальця, прапорці, стрічки) або імітаційні вправи. Так, діти, піднімаючи руки вгору, намагаються «зірвати яблуко з дерева», виконують нахили тулуба в сторони, як «маятник у годинника»; стрибають на обох ногах, як «зайчики» або «жабки». Все це створює ігрову ситуацію і спонукає до активних рухів.

Під час навчання молодших дошкільників загальнорозвиваючих вправ комплексно застосовуються наочні, словесні та практичні методи. Спочатку вихователь називає вправу та пропонує дітям прийняти відповідне вихідне положення. Потім вправу показують і одночасно пояснюють окремі її елементи. Вихователь виконує вправи разом з дітьми. У процесі їх виконання вихователь дає малюкам рекомендації, які сприяють кращому засвоєнню рухів, розвитку у дітей почуття ритму та темпу.

Під час виконання загальнорозвиваючих вправ дошкільнят привчають правильно дихати. Глибоке дихання регулює процеси кровообігу, сприяє збільшенню життєвої ємності легенів, рухливості реберних дуг, зміцненню міжреберних м'язових груп, які утримують хребет у вертикальному положенні та створюють необхідні передумови для правильної постави.

Однією із основних форм організації фізичного виховання дітей дошкільного віку є ранкова гімнастика, яку в дитячих садках проводять щоденно перед сніданком, а в цілодобових групах відразу після нічного сну.

Щоденно після денного сну у всіх дошкільних групах проводиться комплекс вправ гігієнічної гімнастики. До нього входять загальнорозвиваючі вправи, які виконувалися вранці, а також вправи з профілактики порушень постави та плоскостопості. Біг на початку гімнастики не пропонують у зв'язку з тим, що організм дітей після вставання з ліжка ще перебуває у стані гальмування й значне фізичне навантаження, яке викликає біг, у цей період не бажане [3, 257].

Фізичні вправи зміцнюють м'язовий апарат дитини, зокрема м'язи, які формують нормальне склепіння стопи. Для цього слід особливу увагу приділити зміцненню м'язів тулуба, стегна, гомілки та стопи. Найважливішим засобом профілактики плоскостопості є гімнастичні вправи, спрямовані на зміцнення м'язово-зв'язкового апарату стоп і гомілки. Мета виконання гімнастики для стоп: оздоровлення підростаючого покоління; створення умов для охорони та зміцнення здоров'я дітей; формування ціннісного ставлення дітей до здоров'я та здорового способу життя, профілактика захворювань опорно-рухового апарату дітей через ортопедичну гру.

Різні форми та види оздоровчої гімнастики обов'язково необхідно проводити протягом тижня для забезпечення всебічного розвитку дошкільнят. Використання нестандартного

обладнання та інвентарю сприяє правильному й цілеспрямованому виконанню рухів, підвищує у дітей інтерес до занять, покращує якість їх виконання, привчає володіти предметами, сприяє формуванню правильної постави. Музичний супровід вправ створює у дітей бадьорий, піднесений настрій, він сприяє більш чіткішому та виразнішому виконанню вправ, обумовлює їх темп; дозволяє домагатися не тільки високої чіткості та правильності, але і пластичності, виразності рухів.

Дошкільний період є одним з найбільш відповідальних періодів життя людини у формуванні фізичного здоров'я і культурних навиків, що забезпечують його вдосконалення, зміцнення і збереження в майбутньому [6, 12].

Спеціально підібрані загальнорозвиваючі вправи благотворно впливають на всі фізіологічні процеси організму (дихання, кровообіг, нервову систему тощо). У поєднанні з іншими засобами фізичного виховання (рухливі ігри, вправи спортивного характеру, прогулянки) ранкова гімнастика позитивно впливає на зміцнення здоров'я і всебічний фізичний розвиток дітей. Особливо корисно для здоров'я дітей поєднувати ранкову гімнастику з повітряними ваннами та водними процедурами. Щоденне виконання ранкової гімнастики мобілізує й організовує дитину, приводить її організм у відповідний робочий стан, сприяє прищепленню необхідних гігієнічних навичок, привчає до регулярних занять фізичною культурою. Дошкільний вік найсприятливіший для запобігання дефектам постави, оскільки вони ще не набули стійкого характеру. Систематичне виконання загально-розвиваючих вправ сприяє зміцненню м'язів спини, червоного преса, що так важливо для формування правильної постави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма виховання дітей дошкільного віку «Дитина». К., 2013.
2. Закон України «Про дошкільну освіту». Закон України «Про охорону дитинства». К.: «Дошкільне виховання», 2001. 55 с.
3. Вільчковський Е.С., Курок О.І. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 428 с.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. К.: «Академвидав», 2006. 456 с.
5. Русова. С. Дошкільне виховання. У дитячому садку / У книзі: Вибрані педагогічні твори. К.: Освіта, 1996. 304 с.
6. Корольчук М.С. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я. К.: Інкас, 2002.
7. Організація оздоровчої роботи в ДНЗ. Харків: Основа, 2008.

Ліна ПАЛАМАРЧУК, Тетяна ОЛЕНДР
(Тернопіль, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ

На сучасному етапі розвитку освіти навчальний процес у ЗВО здійснюється на основі компетентнісного підходу, який передбачає забезпечення єдності теоретичної та практичної готовності людини до професійної діяльності. Мова йде про підготовку та формування фахівця з високим рівнем розвитку педагогічних здібностей та професійної компетентності.

Найчастіше дослідники визначають компетентність педагога як одну із сходинок професіоналізму, як систему знань, навичок, умінь, індивідуально-психічних якостей, необхідних йому для ефективного здійснення педагогічної діяльності [2, 168].

Пріоритетним компонентом у професійній підготовці вчителя є комунікативний, оскільки в основі навчально-виховного процесу лежить педагогічне спілкування, на якому базується взаємодія вчителя та учнів. О. Гура визначає комунікативну компетентність як «конгломерат знань, мовних і немовних умінь та навичок спілкування» педагога [1, 9].

Успішність педагогічної взаємодії визначається не лише рівнем знань вчителя, але і вмінням його надавати цим знанням відповідної форми (у нашому випадку, мовленнєвої) з метою ефективного забезпечення завдань навчально-виховного процесу. Тому можна стверджувати, що формування комунікативної компетентності як одного із основних видів компетентності педагогічної повинне стати домінуючим у професійній підготовці вчителя.

Проблемами розвитку мовленнєвих умінь майбутнього вчителя займалися І. Зязюн, В. Кан-Калик, А. Капська, В. Киричук, О. Мудрик, В. Пасинок та ін. Однак у науковій літературі недостатньо розкриті питання специфіки роботи над розвитком професійного мовлення майбутніх педагогів у сучасних умовах реформування освіти.

Світ сьогодення демонструє тенденції до економічної, політичної, культурної та інформаційної інтеграції. А в освітньому просторі панує розмежування навчальних дисциплін, викладання яких не забезпечує належної мотивації та не демонструє системності у вивченні окремих предметів у вищому навчальному закладі. Тому **актуальним** і необхідним стає введення системи інтегрованих предметів у професійну підготовку майбутнього вчителя.

Зростання міжкультурного співробітництва, розвиток інтернаціональних зв'язків із зарубіжними країнами посилили значення практичного володіння іноземною мовою, забезпечили орієнтацію на міжнародні вимоги до рівня володіння нею.

Коли йдеться про формування комунікативної компетентності, то важливою педагогічною умовою забезпечення якості професійної освіти стає інтеграція рідної та іноземної мов у професійній комунікативній підготовці майбутнього вчителя.

Проблема іншомовної професійної підготовки є однією із провідних у сучасній педагогічній науці й привертає до себе увагу багатьох науковців: Л. Біркун, В. Борщовецької, Н. Гальскової, Н. Гез, Г. Китайгородської, С. Козак, Є. Пасова, В. Петрусинського, С. Савіньон, М. Свейна, Д. Хаймза, І. Шехтер та ін. Однак, у доробках цих авторів дана проблема досліджується дещо фрагментарно, а також не повною мірою розкриті особливості формування іншомовної комунікативної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних ЗВО.

В умовах глобалізації міжнародних контактів майбутній учитель повинен бути відкритим до взаємодії з оточуючим світом, що передбачає набуття ним комунікативної компетентності з іноземної мови, оскільки вона є не лише засобом комунікації, але й інструментом для підвищення фахового рівня. Знання іноземної мови допомагає підготувати тези і презентації для участі у наукових конференціях, дає можливість бути учасником міжнародних стажувань, конкурсів на отримання грантів тощо. Окрім того, вчитель-нефілолог повинен стимулювати пізнавальну діяльність учнів через долучення їх до навчально-наукової інформації з іншомовних джерел, до спілкування з ровесниками з інших країн.

Відповідно до концепції «Нової Української Школи», згідно з рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради ЄС, спілкування іноземними мовами визначено як одну з 10-ти ключових компетентностей, якими повинен володіти випускник відповідно до нових освітніх стандартів [3].

Тому професійна комунікативна компетентність сучасного вчителя повинна бути сформована у площині, як мінімум, 2-х мов. На нашу думку, саме інтеграція рідної та іноземної мов у професійній комунікативній підготовці майбутнього педагога забезпечить ефективність та якість цієї підготовки.

Білінгвальна складова комунікативної компетентності повинна бути забезпечена на відповідних етапах її формування протягом всього професійного становлення майбутнього вчителя: від етапу допрофесійного навчання, коли відбувається процес закладання основ його комунікативної поведінки, і до найвищого рівня професіоналізму – педагогічної майстерності. На

нашу думку, всі ці етапи повинні передбачати поєднання здатності до професійного педагогічного спілкування рідною та іноземною мовами.

Впродовж 2017–2018 н. рр. нами було проведено ряд інтегрованих практичних занять із курсів «Освітні технології» та «Іноземна мова» для студентів фізико-математичного та історичного факультетів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Результати досліджень показали зростання рівня успішності студентів із обох дисциплін, сприяли підвищенню пізнавальної активності та формуванню мотивації у комунікативній підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності.

Тому, на нашу думку, саме інтегровані заняття як нетрадиційна реалізація творчого потенціалу викладачів та студентів – це та форма підготовки фахівців, яка сприятиме формуванню вчителя нового часу, забезпечить ефективність здійснення професійної діяльності в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гура О. І. Загальнонаукові підходи до визначення професійної компетентності педагога. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. праць*. К.: Запоріжжя, 2005. Вип. 35. С. 7–14.

2. Панфилова А. П. Тренінг педагогического общения: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. заведений]. М.: Издательский центр «Академия», 2006. 336 с.

3. 200 вчителів англійської, які беруть участь у пілотному проєкті «Нова українська школа», навчатимуть тренери Британської Ради та «Cambridge English». Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-08-21-britanska-rada> [30.01.2019]

Валентина ПАПУШИНА, Людмила ШЕВЧУК
(Хмельницький, Україна)

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Однією з актуальних проблем педагогічної теорії і практики є визначення дидактичних умов, що забезпечать процес формування естетичної культури студентів, нададуть можливість всебічно розвивати майбутнього фахівця, учителя української мови і літератури, підвищувати його професійні компетентності, розвивати його прагнення до самовдосконалення. Для повноцінного формування сучасного вчителя в умовах ЗВО доцільно забезпечити систему відповідних дидактичних умов протягом усіх років навчання. Дидактичні умови в сучасній педагогічній науці розуміються як обставини, за яких компоненти навчального процесу подано в органічному взаємозв'язку і які надають можливість викладачеві плідно керувати навчальним процесом, а студентам успішно вчитися [1]. Дидактичні умови розглядаємо як сукупність умов, реалізація яких у повній мірі сприятиме підвищенню рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів української мови і літератури у процесі їх підготовки до майбутньої професійної діяльності. При виборі дидактичних умов ураховуємо методологічні підходи, особливості й специфіку майбутньої професійної діяльності студентів, що визначають відбір методів та організаційних форм для досягнення поставленої мети. Найбільш вагомими дидактичними умовами вважаємо:

- вироблення у студентів свідомого оволодіння знаннями, необхідними для майбутньої професійно-педагогічної діяльності;

- розуміння ними необхідності формування естетичної культури; наявність інтересу й потреби в оволодінні методами й прийомами навчальної діяльності;

- єдність навчальної, наукової, практичної діяльності студентів у процесі формування естетичної культури;

- особистісно-зорієнтовану роботу в ході формування естетичної культури;

- взаємозв'язок контролю з боку викладацького складу й самоконтролю студентів у навчально-пізнавальній діяльності та у формуванні естетичної культури;

- застосування студентами естетичних знань в аудиторних і позааудиторних формах роботи як результат сформованості їх естетичної культури.

Зазначені умови активізують процес свідомого оволодіння професією учителя української мови і літератури, яка тісно пов'язана із зростанням його естетичної культури. Визначення майбутніми вчителями української мови і літератури значення всіх навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки, активне включення в естетичну діяльність, готовність до вирішення різноманітних навчальних та естетичних завдань є необхідними умовами перебування в навчальному закладі. Актуальною для нас є думка А. Дістервега, що кожний студент, який хоче отримати ґрунтовну різнобічну освіту й бути успішним в реалізації своїх професійних знань «повинен досягти цього власною діяльністю, власними силами, власною напругою. Те, чого людина не набула шляхом своєї діяльності – не її...» [2, 118].

Головною дидактичною умовою при вивченні літературних творів та опануванні при цьому естетичними категоріями є формування інтерпретаційних компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури. Це досягається через застосування таких методів і прийомів навчальної діяльності: проблемно-пошукові і творчі завдання, евристична бесіда, групові і індивідуальні консультації, засідання груп за інтересами, діалог з аудиторією, «круглий стіл», дискусійний клуб, метод кейсів, співпраця з літературно-мистецькими об'єднаннями, студентськими театрами, бібліотекою. У центрі кожного виду діяльності як основний аргумент звучить текст твору: цитатний матеріал, декларація, інсценування окремих епізодів. Художній текст, особливо мовою оригіналу, стимулює інтерпретаційні навички майбутніх учителів української мови і літератури, дає їм можливість робити самостійні оцінки й висновки. Студенти, читачі літературних творів, є найактивнішими організаторами дискусій, питання для яких виникають і під час лекцій, і на практичних заняттях, тому завдання викладачів літературознавчих дисциплін – фіксувати їх, не залишати невирішеним те, що викликало сумнів чи суперечку.

Дидактичною умовою успішного поєднання навчальної, наукової та практичної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури вважаємо використання в ході навчання різноманітних аудиторних і позааудиторних форм діяльності. Вони необхідні для науково-пошукової роботи в царині літературознавчих та дотичних до літературознавства наук, підготовки та залучення майбутніх фахівців до самостійної діяльності через уміння аналізувати й синтезувати інформацію та знаходити оригінальні шляхи вирішення поставленої проблеми. Наукова інформація осмислюється не тільки розумово, а й через органи відчуття, несе емоційний елемент через радість пізнання та творення як під час особистої, так і колективної діяльності, буде відповідні образи, розвиває інтерес до поглиблення знань про світ, буде ціннісні стосунки з ним.

Майбутній випускник ЗВО вже під час навчання має бути цікавим *співрозмовником, опонентом* у дискусіях, відчувати моральне задоволення як *автор* художніх творів, критичних, наукових статей, рецензій, літературних оглядів тощо. Нами послідовно реалізується обов'язково доведений до відома майбутніх учителів української мови і літератури *алгоритм* самооцінювання діяльнісно-практичного компоненту формування естетичної культури: *естетичні потреби – мотиви – мета – завдання – дія – продукт діяльності*. Перед виконанням естетичного проекту педагог налаштовує студентів на кінцеву мету, якої вони досягнуть за умови активного засвоєння естетичних знань. Співпраця викладачів і студентів, застосування різноманітних видів контролю й самоконтролю сприятимуть на цьому шляху.

Реалізацію педагогічних умов забезпечує весь педагогічний колектив ЗВО, який спрямовує навчальну та естетичну діяльність майбутніх учителів української мови і літератури на засадах співробітництва, організовує постійний контроль і самоконтроль із боку студентів. Застосування особистісного підходу, інноваційних технологій навчання забезпечить розвиток культуротворчих і естетичних компетентностей майбутнього учителя української мови і літератури, володіння ним естетичними категоріями, сприятиме естетичному самовдосконаленню, формуватиме естетичну свідомість та естетичні потреби, що є складовими його естетичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амелина Н.С. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза (в процессе изучения дисциплин педагогического цикла): дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 – теория и методика обучения К., 1981. 210 с.
2. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. *Избр. пед. соч.* М.: Учпедгиз, 1956. 203 с.

Оксана ПІДДУБНА
(Житомир, Україна)

ПРЕДМЕТНІ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

В умовах переходу нашої країни до ринкових відносин професійно-художня освіта як складова системи освіти України має бути зорієнтована на задоволення запитів різних галузей науки, техніки, економіки і сфери мистецтва у компетентних, кваліфікованих фахівцях з високим рівнем культури, духовності, соціальної та творчої активності.

У зв'язку із цим одним із основних завдань педагогічної науки в Україні є вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей, зокрема вчителя образотворчого мистецтва, який повинен не тільки володіти вміннями і навичками, але й глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва, а головне – бути творчо активним у всіх життєвих ситуаціях.

Професійна підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва стала предметом окремих досліджень Т. Міхової, Г. Сотської, О. Ткачука та інших учених, які ґрунтовно розробили проблему формування готовності студентів до організації різних видів художньо-творчої діяльності.

Слушним є твердження Л. Масол, яка пропонує всі компетентності, що формуються у процесі загальної мистецької освіти, розділити на групи: особистісні: загальнокультурні (ціннісно-орієнтаційні, художньо-світоглядні, культуротворчі, культурно-дозвіллеві); спеціальні або художньо-естетичні (мистецький тезаурус, ментальний естетичний досвід, художньо-творчі здібності, художньо-образне мислення, естетичне ставлення); функціональні компетентності: предметні (музичні, образотворчі, театральні, хореографічні тощо); міжпредметні – галузеві (художньо-естетичні) та міжгалузеві (художньо-гуманітарні); метапредметні (загальнонавчальні) – інформаційно-пізнавальні (здатність до пошуку та оперування художньою інформацією), саморегуляція (уміння організувати та контролювати власну художню діяльність, здатність до самовдосконалення шляхом мистецької самоосвіти та самовиховання) та соціальні компетентності: комунікативні (здатність до спілкування з приводу мистецтва, естетичних цінностей); соціально-практичні (здатність до співпраці у сфері мистецтва, до роботи в команді) [7, 25–26].

Тому навчатися за освітньою програмою підготовки бакалавра за спеціальністю 014 Середня освіта (образотворче мистецтво) спеціалізація: художня культура передбачає опанування майбутнім фахівцем змісту навчальних дисциплін з теорії та методики організації процесу викладання образотворчого мистецтва та художньої культури в середньому

навчальному закладі, набуття умінь застосування форм, методів та засобів навчання, контролю та оцінювання результатів навчання; удосконалення, конструювання та моделювання змісту навчальних дисциплін; набуття умінь та навичок організації навчального процесу, творчого використання знань при розробці спеціальних навчальних курсів у середніх навчальних закладах, володіння методикою викладання спеціальних художніх дисциплін (живописом, малюнком, композицією, комп'ютерною графікою, кресленням, технічною творчістю, декоративним мистецтвом, художньою культурою) використання активних методів навчання; здійснення планування та самоорганізації власної професійної діяльності у середній школі та позашкільних навчальних закладах; організації виховної роботи з учнями середніх та позашкільних навчальних закладів [2, 163].

Метою програми є набуття професійної кваліфікації для викладання в середній школі. Фахівцям освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр відповідно до наказу МОН № 586 від 13.05.2014 присвоюється професійна кваліфікація вчителя образотворчого мистецтва та художньої культури.

Вчителі образотворчого мистецтва та художньої культури забезпечують змістову лінію освітньої галузі «Естетична культура» (візуальна (образотворча) та культурологічна).

Програмні компетентності: *інтегральна компетентність* – здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми освітньої галузі «Естетична культура» (змістові лінії: візуальна (образотворча) та культурологічна) у професійній діяльності або у процесі навчання, що передбачають застосування певних теорій та методів відповідної науки. *Загальні компетентності* – комунікаційні навички, навички роботи в команді, планування та управління часом, прийняття рішень, цінування різноманітності та мультикультурності, здатність до критики та самоконтролю, здатність аналізувати, синтезувати, оцінювати, міцне знання професії на практиці. *Спеціальні або фахові* – студенти повинні ефективно працювати в таких напрямках галузі знань «Естетична культура» як візуальна (образотворча) та культурологічна. Дані компетентності пов'язані з усвідомленням студентами важливості свого навчання, засвоєння нових знань у галузі пластичних видів мистецтва (знання особливостей художньої мови, становлення різних видів, жанрів, стильових напрямів пластичного мистецтва у їхньому історичному розвитку, основ кольорознавства, побудови композиції, законів відображення глибини простору та об'єму на площині, закономірностей будови форми, конструкції предметів та об'єктів, спеціальної мистецтвознавчої термінології, поширених національних та всесвітньо відомих заходів культурного та мистецького життя тощо), оцінювання та інтерпретації художніх творів [3, 412].

Фахівці можуть викладати: образотворче мистецтво, художню культуру та спеціальні художні дисципліни (живопис, малюнок, композицію, декоративне мистецтво, графічний дизайн, комп'ютерну графіку, креслення, технічну творчість) можуть проводити гуртки, факультативи, курси за вибором, що розширюють обрану навчальним закладом спеціалізацію.

Професійна діяльність вчителя образотворчого мистецтва та художньої культури включає: розробку і модифікацію навчальних програм; проведення уроків, консультацій; організація і проведення художніх виставок; участь у прийнятті рішень стосовно організації навчання у середніх навчальних закладах й аналогічній діяльності; проведення навчально-виховних заходів з метою вдосконалення і розвитку концепцій, теорій і методів, які можуть бути застосовані у навчальній діяльності; участь у навчально-виховному процесі; підготовка навчальних підручників, посібників; керівництво практичною роботою учнів; проведення, перевірку й оцінку контрольних, творчих робіт [3, 412–413].

Отже предметні компетентності в професійній підготовці вчителя образотворчого мистецтва, який повинен не тільки володіти вміннями і навичками, але й глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва, а головне – бути творчо активним у всіх життєвих ситуаціях є одними із основних завдань педагогічної науки в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масол Л.М. Компетентностный подход как фактор модернизации художественного образования. *Современное музыкальное и художественное образование: опыт, проблемы, перспективы: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. М., 2006. С. 24–27.*
2. Піддубна О.М. Організація конкурсів і виставок творчих робіт студентів як інноваційний метод професійної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (Педагогічні науки).* 2012. № 22 (257) листопад. С. 161–167.
3. Піддубна О. М. Розвиток творчих здібностей студентів у процесі вивчення предметів «малюнок» й «живопис» при виконанні начерків. *Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: зб. наук. праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І Франка, 2012. С. 410–415.*
4. <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Оксана ПОВІДАЙЧИК, Михайло ПОВІДАЙЧИК
(Ужгород, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ІКТ У ПРОЦЕСІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Сучасні соціокультурні і соціально-економічні умови розвитку суспільства, а також трансформаційні процеси на всіх рівнях освіти зумовлюють зміни у педагогічній теорії і практиці, серед яких – пошук шляхів удосконалення процесу підготовки фахівців, здатних реалізувати професійну діяльність з опорою на наукові підходи, результати емпіричних досліджень. Тому вміння самостійно виявити проблему, сформулювати її як дослідницьке завдання, знаходити засоби її вирішення допомагають студентам створювати власні інструменти інтелектуальної праці, виробляти необхідні навички аналітичної науково-дослідницької діяльності (НДД).

Очевидно, що будь-який навчальний процес у сучасних умовах є неможливим без застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як під час аудиторного навчання, так і в позааудиторній підготовці. Передусім варто відзначити спеціалізоване програмне забезпечення для фахівців різних професійних галузей. Розглянемо особливості використання ІКТ під час лабораторних робіт у процесі науково-дослідницької підготовки майбутніх соціальних працівників.

Лабораторні роботи як форма навчання (і в той же час самостійна робота) вирізняються дослідницьким характером і належать до тих прийомів, які активізують і мотивують навчальну діяльність студентів, оскільки в процесі їх виконання студенти стають активними учасниками навчального процесу і самі здобувають нові знання чи закріплюють наявні. Під час виконання лабораторних робіт у майбутніх соціальних працівників формуються дослідницькі вміння, зокрема – визначати мету експерименту, висувати гіпотезу, планувати експеримент, порівнювати, аналізувати, робити висновки, оформляти результати роботи у вигляді таблиць, схем, графіків, звітів та ін.

З метою формування готовності майбутніх соціальних працівників до НДД для студентів розроблені і використовуються різні за складністю лабораторні роботи. На першому етапі – репродуктивні, наприклад, дисципліна «Методи та організація соціальних досліджень» передбачає виконання студентами дослідницьких завдань із застосуванням статистичного пакету SPSS за визначеним алгоритмом, детальними інструкціями, підказками [1].

Так, під час лабораторної роботи на тему «Графічний метод аналізу розподілів із застосуванням статистичного пакету SPSS» студентам пропонується виконати такі завдання:

1. На основі таблиці даних SPSS (яка містить результати успішності студентів) побудувати стовпчикову діаграму розподілу студентів за статтю та діаграму середніх значень «оцінки 1» (опція «Simple для Bar graphs»).

2. Побудувати стовпчикову діаграму розподілу студентів за віком по курсах (опція «Clustered для Bar graphs»).

3. Побудувати стовпчикову діаграму розподілу середніх значень за результатами тестів (опція «Summaries of separate variables для Bar graphs»).

Застосовуючи кнопки панелі інструментів, відредагувати діаграму таким чином:

- на діаграмі відобразити мітки значень кожного стовпчика (опція «Bar labels»);
- створити ефект тіні чи об'єму (опція «Bar style»);
- змінити осі координат на діаграмі (опція «Swap axes») і т.д.

Після того, як студенти здобули певні вміння та навички роботи в SPSS, вони самостійно виконують дослідження і обробляють його результати за допомогою статистичного пакету, оформляють у визначеній формі. Зокрема, студенти ведуть дослідницькі портфоліо.

Дослідницьке портфоліо – це папка матеріалів, у якій зібрана інформація що стосується досліджуваної проблеми, обґрунтування теми дослідження, аналіз теоретичних джерел, методика, програма і план дослідження, анкета, звіт про проведене дослідження, рекомендації до його виконання, матеріали, що представляють альтернативні точки зору щодо вирішення проблеми та ін. Однією з найважливіших цілей цієї методики є моніторинг індивідуального просування студента в процесі науково-дослідницької підготовки.

Завданнями дисципліни «Соціальна і демографічна статистика» передбачено розв'язування задач через обчислення різних статистичних показників, які потребують громіздких розрахунків. Для оптимізації роботи майбутніх соціальних працівників нами розроблені методичні рекомендації щодо обчислень цих показників у в MS Excel, які студенти використовували на заняттях у комп'ютерному класі (рис. 1) [2].

Задача. За даними таблиці обчислити показник концентрації витрат Далві для певного міста з населенням 40 тис. осіб:

Групи населення (20%)	Сукупний дохід групи, тис. грн.
Перша	1000
Друга	1500
Третя	2000
Четверта	2500
П'ята	3000

Розв'язання. Введемо початкові дані у діапазон B1:C7 електронної таблиці MS Excel. Для обчислення індексу Далві вводимо такі формули:

	A	B	C	D	E	F	G
1	Населення, тис. чол.	Дохід, тис. грн.	Частка населення (P)	Частка доходу (Y)	Кумулятивна частка доходу (sumY)	P*sumY	P*Y
2	=A\$7/5	1000	=A2/\$A\$7	=B2/\$B\$7	=D2	=C2*E2	=C2*D2
3	=A\$7/5	1500	=A3/\$A\$7	=B3/\$B\$7	=D3+E2	=C3*E3	=C3*D3
4	=A\$7/5	2000	=A4/\$A\$7	=B4/\$B\$7	=D4+E3	=C4*E4	=C4*D4
5	=A\$7/5	2500	=A5/\$A\$7	=B5/\$B\$7	=D5+E4	=C5*E5	=C5*D5
6	=A\$7/5	3000	=A6/\$A\$7	=B6/\$B\$7	=D6+E5	=C6*E6	=C6*D6
7	40	=СУММ(B2:B6)	=СУММ(C2:C6)	=СУММ(D2:D6)	=СУММ(E2:E6)	=СУММ(F2:F6)	=СУММ(G2:G6)

У комірці B9 обчислюємо індекс Далві (G) за формулою: «=1-2*F7+G7».

Відповідь: G = 0,2.

Рис. 1. Приклад завдань лабораторної роботи на тему: «Статистика доходів (витрат) населення».

У методичних рекомендаціях наведені також теоретичні поняття щодо методики розрахунку конкретного статистичного показника, приклади його обчислення із використанням редактора електронних таблиць, завдання для самостійної роботи студентів.

Отже, виконуючи лабораторні роботи студенти вдосконалюють навички досліджень у соціальній сфері, оволодівають способами обробки результатів дослідницької практики (зокрема в SPSS, MS Excel), набувають умінь з оформлення результатів наукових досліджень у різних формах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Повідайчик О.С. Математико-статистичні методи аналізу даних соціологічних досліджень: методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт. Ужгород: УжНУ, 2009. 28 с.

2. Повідайчик О.С., Повідайчик М.М. Соціальна і демографічна статистика (розв'язування задач у редакторі електронних таблиць MS Excel): методичні рекомендації. Ужгород: УжНУ, 2018. 24 с.

Оксана ПОДЛІНЯЄВА
(Суми, Україна)

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: МУЛЬТИМЕДІЙНІ ІНТЕРАКТИВНІ КОМПЛЕКСИ

В умовах запровадження концепції нової української школи використання мультимедійних інтерактивних комплексів є обов'язковою вимогою до організації освітнього процесу у якості інструменту пояснювально-ілюстративного методу навчання, який забезпечує засвоєння шкільного матеріалу шляхом усного повідомлення та зорового сприйняття інформації. Використання в початковій школі інтерактивних мультимедійних комплексів створює своєрідну атмосферу в навчанні, сприяє кращому запам'ятовуванню та зосередженню уваги школярів на об'єктах вивчення.

До складу мультимедійного інтегративного комплексу зазвичай входять поверхня, проектор та ноутбук або комп'ютер, які з'єднані між собою кабелями передачі. За інтерактивність (реагування на дотик користувача) в даному комплексі може відповідати або проектор, або поверхня (інтерактивна дошка). Останній варіант завдяки відповідному програмному забезпеченню, встановленому на ноутбук чи комп'ютер, має більше можливостей для створення інтерактивних вправ, дозволяючи вчителю урізноманітнити діяльність на уроці. Подібно до звичайного комп'ютерного монітора управління прикладними програмами комп'ютера або інструментами програмного забезпечення власне інтерактивної дошки здійснюється користувачем за допомогою курсору мишки або екранної клавіатури, що виведена на поверхню дошки. Роль курсору мишки на цьому вторинному моніторі з сенсорною поверхнею виконує будь-який твердий предмет, зокрема стилус. Дошки відрізняються ціною, габаритами, вагою, матеріалами виготовлення та технологією, яка використовується для зчитування координат курсору мишки із сенсорної поверхні дошки. Мультимедійні інтерактивні комплекси різняться можливостями програмного забезпечення, поставленого до комплексу з ними.

Шкільна дошка залишається невід'ємною складовою навчального класу, місцем обміну інформацією між учнями та вчителем. Мультимедійний інтерактивний комплекс, в свою чергу, надає унікальні можливості для роботи і творчості вчителя і учнів. Він не тільки відображає роботу програмного забезпечення з комп'ютера, а й дає можливість вносити виправлення й корективи, робити кольорові позначки й коментарі, зберігати матеріали уроку для подальшого використання й редагування.

Необхідно враховувати і важливий психологічний момент: сучасні школярі, у яких вдома, як правило, є комп'ютер із різноманітними інтерактивними іграми, звикають подібним чином сприймати навколишню дійсність. Можливості мультимедійного інтерактивного комплексу дозволяють направити школярів на розуміння того, що відео і ігрові програми успішно можуть бути використані для навчання, сприяти розвитку творчої активності, захопленню предметом, що забезпечує в кінцевому рахунку ефективно засвоєння матеріалу на уроках.

Розумне використання вчителем наочних засобів навчання та подача матеріалу в мультимедійному форматі допомагає: скоротити час навчання; сформувати мотивацію до вивчення певного шкільного предмету; пришвидшити сприйняття інформації; розвинути інтелектуальні здібності.

Найбільш серйозна перешкода, з якою стикаються педагоги в роботі з мультимедійними інтерактивними комплексами, це незнання можливостей нового навчального обладнання. Пропонуємо опис основних форм роботи з інтерактивною дошкою на уроці:

- виправлення помилок. Вправи на виправлення помилок або на визначення «зайвого» в групі слів, рівнянь, малюнків можуть бути запропоновані учню на закріплення матеріалу (переміщення об'єкта або його виділення маркером);

- встановлення відповідності. Завдання на встановлення відповідності можуть використовуватися на різних етапах роботи і дозволяють виробити вміння узагальнювати знання, виявляти причинно-наслідкові зв'язки тощо;

- встановлення послідовності. Завдання дозволяють сформувати вміння побудови логічних зв'язків між досліджуваними об'єктами, явищами і процесами;

- розподіл матеріалу на групи. Уміння поділу матеріалу на групи є важливим у процесі виконання завдань на класифікацію, при цьому використовується функція переміщення об'єкта.

- коригування тексту. Завдання даного типу дозволяють вставити пропущені слова в текст, виправити помилки, скласти текст з пропозицій у правильній логічній послідовності і можуть застосовуватися на різних етапах уроку з використанням інструментів «перо», «завіса», «непрозорий геометричний об'єкт», функції переміщення об'єктів.

- робота з зображеннями. Під час вивчення нового матеріалу – поетапне відкриття структурних компонентів малюнка. Під час узагальнення та первинної перевірки знань може використовуватися прийом підстановки правильних відповідей;

- виконання написів до малюнка за допомогою пера. Під час узагальнення та контролю знань порівняння (може бути множинне) об'єктів малюнка і занесення результатів у таблицю.

- робота зі схемами. Вправа дозволяє структурувати вивчений матеріал, систематизувати та узагальнити, може використовуватися на різних етапах уроку (інструменти «завіса» або «непрозорий геометричний об'єкт», перо, функція переміщення об'єктів).

- робота з таблицями. Поетапне заповнення таблиці на етапі вивчення нового матеріалу, виправлення помилок в процесі узагальнення, систематизації та контролю знань (інструменти «завіса» або «непрозорий геометричний об'єкт», функція переміщення об'єктів).

- робота з кросвордами. Дана вправа дозволяє в ігровій формі перевірити знання основних понять теми. Заповнення кросворду здійснюється одним або декількома учнями за допомогою електронного пера в режимі «Маркер». Відповіді при цьому можуть бути закриті «завісою».

До інших можливостей мультимедійних інтерактивних комплексів, які залежать від марки дошки і наявного програмного забезпечення до неї, належать використання матеріалів із галереї, які дозволяють моделювати різні об'єкти, а також акцентуація за допомогою інструменту «прожектор».

Мультимедійні інтерактивні комплекси мають більший потенціал розкриття теми уроку, ніж проста дошка і навіть комп'ютер із проектором. Але отримати максимальну користь від

використання інтерактивної дошки можна лише грамотно спланувавши урок, приготувавши відповідні матеріали. Такі уроки можуть бути використані вчителем багаторазово, при цьому подальша адаптація уроків може і не знадобитися, що в кінцевому підсумку дозволяє оптимізувати роботу вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилова О.В. Мультимедія власноруч: текст, графіка, анімація, відео: [монографія]. К.: 2006. 120 с.

2. Бонч-Бруєвич Г.Ф., Абрамов В.О., Носенко Т.І. Методика застосування технології SMART Board у навчальному процесі: [навчальний посібник]. К.: КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2007. 102 с.

3. Моцик Р. Мультимедійні дошки в навчально-виховному процесі початкової школи [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/3215> [30.01.2019]

Наталія ПОТАПОВА

(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Концепція Нової української школи, що повністю змінила підхід до навчально-виховного процесу, зробила значний крок до вирішення багатьох питань вітчизняної освітньої системи, зокрема забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини, максимальне розкриття творчого потенціалу школярів, партнерські стосунки між учнями, їхніми батьками та вчителями. Педагогу важливо створити таке середовище, щоб воно максимально відповідало потребам дитини та сучасним освітнім стандартам.

Згідно з Концепцією Нової української школи, до освітнього середовища в початкових класах висуваються наступні вимоги:

- безпечність та відчуття захищеності в учнів;
- забезпечення самовизначення та самоактуалізації дітей через надання їм права вибору;
- формування спільних цінностей в єдиній освітній спільноті вчителів, учнів та їхніх батьків;
- організація навчальних центрів та осередків для реалізації навчальних потреб та інтересів учнів;
- сумісне вироблення правил у класі з метою виховання дисциплінованості та відповідальності;
- адаптація освітнього середовища до навчання, розвитку і виховання дітей з особливими потребами.

Для створення комфортної психологічної обстановки у класі, розвитку навичок спілкування, формування взаємоповаги та чуйного ставлення одне до одного доцільно організувати ранкові зустрічі. Ця щоденна практика передбачає виконання різноманітних групових вправ, обмін актуальною інформацією, сумісне планування роботи на поточний день чи тиждень. Під час таких групових занять учні вчать слухати та висловлювати свої думки, спілкуватися на демократичних засадах, уникати конфліктних ситуацій.

Організація освітнього простору в навчальному кабінеті передбачає використання комп'ютерних технологій, сучасного навчального обладнання. Одномісні парти для учнів мають легко трансформуватися в зручне робоче місце для групової роботи з різною кількістю учасників – по дві, три, чотири або п'ять осіб.

Основні навчальні осередки, створення яких передбачено за проектом Нової Української школи, – це осередки читання та письма, природознавства, малювання, математики. Кожен з цих центрів повинен містити певний набір навчальних матеріалів. На початку навчального року слід ознайомити учнів з особливостями та можливостями кожного осередку. Ключові поняття, відповіді та запитання дітей мають розміщуватися на фліп-чартах, щоб дітям було легше систематизувати отриману інформацію.

Окремим осередком є центр відпочинку з килимом та кріслами-пуфами. Він має бути обладнаний різноманітними настільними іграми, головоломками та інвентарем для рухливих ігор.

На стінах класної кімнати можна розмістити багато корисної та цікавої інформації. Окрім навчальних матеріалів, доцільно прикрасити клас дитячою творчістю, побажаннями дітей, написаними власноруч, фотокартками, які відображають найяскравіші традиції колективу. Також важливо виділити куточок для батьків та систематично розміщувати там інформацію стосовно майбутніх заходів і подій у житті класу, реалізації навчальних програм та навчального плану.

Учитель має заохочувати дітей до активної участі в обладнанні своєї навчальної «домівки». Учні вирішують, де їм зручніше зберігати ті чи інші матеріали, якими мають бути таблички з позначенням назв навчальних центрів, як оформлювати класну кімнату на різноманітні свята. Це формує відповідальність та більш усвідомлений підхід до навчання та організації позакласних заходів, сприяє створенню традицій учнівського колективу, а разом з тим – міцнішому його згуртуванню.

Ключову роль у створенні навчального середовища відіграє особистість педагога. Він має власним прикладом утверджувати повагу до кожної дитини, стимулювати учнів до розв'язання навчальних проблем, бути готовим визнавати власні помилки, будувати взаємини з дітьми та їхніми батьками на засадах партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа: поради для вчителів / під заг. ред. Н.М. Бібік. К.: ТОВ «Видавничий дім «Плєяди», 2017. 206 с.
2. Новий освітній простір: матеріали Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/novij-osvitnij-prostir> (дата звернення: 22.01.2019).
3. Чотири головні статті про те, якою буде Нова українська школа. *Освіторія*: медіа-журнал. URL: <https://osvitoria.media/experience/4-golovni-statti-pro-te-yakoyu-bude-nova-ukrayinska-shkola/> (дата звернення: 22.01.2019).

Аліна ПРУС
(Луцьк, Україна)

ВИХОВНА СИСТЕМА ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Актуальність проблеми. Проблема гуманістичного виховання особистості сьогодні набуває величезної значущості й актуальності в умовах гуманістичної парадигми розвитку суспільства в усіх сферах життєдіяльності людини, і, перш за все, в освітній галузі. Гуманістичне виховання дітей та молоді є одним з пріоритетних напрямів національної системи освіти, про що наголошено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законі України «Про освіту» [4, 40], Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти та інших офіційних нормативно-правових документах держави. [3, 62]. Необхідність розроблення системи гуманістичного виховання в сучасних умовах обґрунтовано актуальністю проблеми, її соціальним значенням для суспільства, потребами та інтересами учнів як стратегічного ресурсу формування людини культури в умовах розвитку демократичних процесів.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових джерел засвідчив, що дослідженням окресленої проблеми займалися відомі вчені, психологи, педагоги. Так, загальнотеоретичні засади гуманізації виховного процесу викладено у працях Я. Коменського, А. Макаренка, В. Сухомлинського; психологічні аспекти гуманістичного виховання розкрито у наукових розвідках І. Бега, О. Бодальова, М. Боришевського, О. Киричука, Г. Костюка, Е. Помиткіна.

У сучасній психолого-педагогічній науці ціла низка вітчизняних учених (О. Андрійчук, Г. Балл, І. Бех, Л. Бобко, К. Бондаренко, А. Вірковський, Й. Гайда, С. Гончаренко, Т. Данилова, К. Дорошенко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Кремень, М. Касьяненко, І. Киреєв, С. Максименко, С. Мельничук, Н. Ничкало, Д. Пащенко, П. Перепелиця, О. Пехота, Т. Поніманська, В. Рибалка, І. Шевчук, О. Савченко, О. Сухомлинська, С. Сисоєва, С. Стефанюк, О. Тепла, І. Тимошук, О. Ціхоцька, В. Яковлева, В. Ярошенко та ін.) присвятили свою наукову діяльність дослідженню проблем гуманістичного виховання особистості. Однак, науковцями недостатньо приділена увага розкриттю особливостей виховної системи гуманістичного виховання закладу загальної середньої освіти.

Метою статті є дослідження та аналіз виховної системи гуманістичного виховання закладу загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. І. Шевчук під гуманістичним вихованням розуміє цілісний процес навчання і виховання, спрямований на формування гуманних якостей, пробудження особистісних сил, засвоєння гуманістичних вимог, формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості в співпраці вчителя і учнів [7, 31]. У свою чергу, М. Касьяненко визначає гуманістичне виховання як цілісний процес виховання і освіти, спрямований на формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості в умовах індивідуального підходу, співтворчості вихователя і вихованця, гуманних демократичних відносин [5, 25]. Д. Пащенко термін «гуманістичне виховання» пропонує трактувати як спеціально організований процес цілеспрямованого управління розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов позитивної самореалізації вихованця в процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, навколишнім соціумом і культурою [6, 24].

Узагальнюючи і синтезуючи вище означені ідеї сучасних науковців щодо визначення сутності поняття «гуманістичне виховання», Л. Бобко пропонує таке формулювання даної дефініції: «Гуманістичне виховання – це процес особистісно орієнтованої взаємодії педагога та вихованця, заснованої на діалектичній єдності загальнолюдських і національно-духовних цінностей, що своєю метою ставить формування людини як неповторної особистості, готової до самоактуалізації та самореалізації» [2, 52].

Оскільки метою нашого дослідження є визначення мети, змісту. Завдань виховної системи гуманістичного виховання, звернемося до трактування поняття «виховна система». Аналіз поглядів О. Бартків, О. Коверника та ін. засвідчив, що виховна система – це сукупність взаємопов'язаних елементів (засобів, форм, методів, технологій, змісту навчальної та позанавчальної діяльності), які створюють якісно нові умови для розвитку і формування особистості [1, 17].

У контексті цього, виховну систему гуманістичного виховання будемо розглядати як сукупність засобів, форм, методів, технологій, змісту навчальної та позанавчальної діяльності, які формують гуманістично-спрямовану особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, відкрита для сприймання нового досвіду, здатна на усвідомлений і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях та має потребу в саморозвитку.

Метою спроектованої нами виховної системи гуманістичного виховання є: виховання толерантної, гуманної, комунікабельної особистості, з розвиненим почуттям власної гідності.

Для реалізації мети, нами визначені такі завдання виховної системи гуманістичного виховання: формування компетенцій, які відображають багатство загальнолюдської і національно культурної та усвідомлення особистістю сенсу власного життя, своєї унікальності і

цінності; формування навичок адекватної самооцінки, саморегуляції та позитивного ставлення до праці; виховання загальнолюдських та національних цінностей.

Відповідно меті, випускник виховної системи закладу загальної середньої освіти – це гуманна, толерантна, працьовита, рішуча, життєрадісна, творча особистість.

Суб'єктами змодельованої нами виховної системи гуманістичного виховання є: педагогічний колектив, учнівський колектив, батьки.

Для ефективного функціонування виховної системи має бути створене гуманістично-спрямоване середовище, тому що будь-яка виховна ситуація потребує створення позитивного емоційного фону і атмосфери емоційного підйому. Вчитель має прагнути виявити і розвинути у дитини хороші якості через створення навколо неї відчуття постійного успіху та фону привабливої діяльності, переживання.

Для виховання випускника, наділеного гуманними та толерантними якостями, нами було використано такі виховні творчі справи: початкова школа: «Людина починається з добра», «Вчимося творити добро», «Доброта – краса людської душі» та ін.; базова школа: «Людина творить добро», «Збережи у серці доброту», «Неси добро у світ» та ін.; старша школа: «Душі людської доброти», «Добро починається з тебе», «Даруйте людям доброту!» та ін.

На нашу думку, врахування та реалізація названих нами виховних справ у процесі функціонування виховної системи гуманістичного виховання забезпечить ефективність виховання гуманних почуттів молоді закладів загальної середньої освіти.

Висновки. Отже, виховною системою гуманістичного виховання є сукупність засобів, форм, методів, технологій, змісту навчальної та позанавчальної діяльності, які формують гуманістично-спрямовану особистість; суб'єктами виховної системи нами визначено педагогічний, учнівський колективи та батьки. Діяльність усіх суб'єктів виховної системи забезпечить реалізацію основної мети спроектованої нами виховної системи гуманістичного виховання – виховання толерантної, гуманної, комунікабельної особистості, з розвиненим почуттям власної гідності.

Проведене дослідження не претендує на вичерпний розгляд означеної проблеми, подальшого розвитку потребують оновлення змісту, форм і методів, які сприяють гуманізації навчального середовища у виховній системі гуманістичного виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коберник О. М. Теоретико-методичні засади моделювання виховної системи школи. *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 25. 331 с.
2. Бобко Л. О. Гуманістичне виховання студентів вищих навчальних закладів фінансовоекономічного профілю у позанавчальній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2003. 250 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). *Освіта*. 1993. № 44–46. 62 с.
4. Закон України «Про освіту»: від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [Електронник ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1993. 320 с.
6. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2006. 425 с.
7. Шевчук І. Гуманістичне виховання підлітків у процесі вивчення предметів соціально-гуманітарного циклу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луцьк, 1998. 191 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРАТИВНОГО ТА МІЖПРЕДМЕТНОГО ПІДХОДІВ У ЦИКЛІ ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВИХ ДИСЦИПЛІН

Розвиток національної освіти постійно потребує реалізації нових підходів до формування професійної компетентності майбутніх фахівців освітньої галузі, одними з яких є учителі закладів загальної середньої освіти. Професійна компетентність для педагога залишається провідною характеристикою, яка дозволяє успішно конкурувати на ринку освітніх послуг.

Модернізація професійної підготовки вчителів музики у закладах вищої педагогічної освіти тривалий час вимагає запровадження нових дієвих форм і методів формування їх професійної компетентності. Цілком логічним є той факт, що одним із способів вдосконалення підготовки майбутніх педагогів-музикантів є її орієнтація на об'єктивні потреби нової української школи, закріплені у держаних нормативних документах, за якими одним з провідних видів музичної діяльності учнів є вокально-хорова робота [1]. Це актуалізує процес фахової диригентсько-хорової підготовки майбутніх учителів музики, а також ставить нові вимоги до його організаційного та методичного супроводу.

Дослідження диригентсько-хорової підготовки (аналіз навчально-методичного забезпечення, практики викладання диригентсько-хорових дисциплін, професіограм учителя музики) дозволило виокремити низку проблем, серед яких: надмірна предметоцентричність (автономність); недостатній рівень міжпредметних взаємозв'язків з дисциплінами загальноосвітнього, психолого-педагогічного циклів; надмірна сконцентрованість на оволодінні диригентською та вокально-хоровою технікою; недостатня спрямованість підготовки студентів до організації вокально-хорової роботи школярів. Подолати існуючі проблеми можна шляхом забезпечення системи педагогічних умов, які сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін. Однією з таких умов є реалізація інтегративного та міжпредметного підходів у циклі диригентсько-хорових дисциплін, зокрема забезпечення системи їх тісних змістово-методичних взаємозв'язків.

Забезпечення цієї педагогічної умови вимагає комплексного підходу до її розв'язання через: реалізацію міжпредметних зв'язків усіх блоків навчальних дисциплін як по вертикалі, починаючи від загальноосвітніх, завершуючи спеціальними, фаховими, так і по горизонталі – у рамках відповідних змістових модулів; інтеграція знань і вмінь з дисциплін диригентсько-хорового циклу та забезпечення системи скоорднованих дій їх викладачів, об'єднаних навколо виконання головних та субпідрядних цілей. З цією метою була розроблена комплексна програма формування професійної компетентності майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін [4]. Програма передбачає інтегроване вивчення диригентсько-хорових дисциплін (хорознавства, хорового диригування, хорового класу, хорового аранжування) як окремих частин єдиного курсу підготовки, а також налагодження міжпредметних зв'язків з дисциплінами психолого-педагогічного, методичного та музично-теоретичного циклів. За програмою передбачено використання аудиторних (лекційних, практичних (групових, індивідуальних), лабораторних занять) і позааудиторних (СР, педагогічної практики, хорової лабораторії, участі у хорових колективах, конкурсу диригентської майстерності, диригентської практики) форм навчання. Такий розширений перелік форм організації процесу формування професійної компетентності відповідає специфіці диригентсько-хорової підготовки та покликаний реалізувати завдання у таких технологічних напрямках: забезпечення можливостей для інтеграції змісту загальноосвітніх, педагогічних, фахових дисциплін (фахових як системотвірної основи) в структурі професійного становлення вчителя

музики; формування комплексу фахових диригентсько-хорових компетенцій на особистісно орієнтованій основі, спрямованих на збагачення досвіду диригентсько-хорової діяльності; актуалізація діяльній складової навчання, активізуючи професійну комунікацію студентів та викладачів, забезпечуючи можливості для творчої самореалізації, професійного саморозвитку.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що реалізація інтегративного та міжпредметного підходів у циклі диригентсько-хорових дисциплін сприяє: системному формуванню професійних знань студентів, стимулюванню їх мотиваційної сфери шляхом посилення зовнішньої позитивної мотивації через оновлені вимоги до диригентсько-хорової підготовки, новій формі організації СР та завдання диригентської практики, формуванню у студентів прагнення до самовдосконалення; збільшенню практичного досвіду роботи з хоромим колективом завдяки хоровій лабораторії та диригентсько-хоровій практиці зі шкільними хорами; формуванню здатності до творчої навчальної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція «Нова українська школа» (оновлено 03.04.2017 р.). Режим доступу: URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>.

2. Лабунець В.М., Карташова Ж.Ю. Інтегроване навчання майбутніх учителів музики: теорія та практика: монографія. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. 236 с.

3. Пухальський Т.Д. Педагогічні умови формування професійної компетентності вчителя музики засобами диригентсько-хорових дисциплін. *International Collection of scientific proceedings «European Cooperation»*. Варшава, 2016. Vol 11, No 18. С. 54–67.

4. Пухальський Т.Д. Програма комплексного забезпечення формування професійної компетентності майбутніх учителів музики у процесі вивчення диригентсько-хорових дисциплін: програма та методичні рекомендації для спеціальності «014 Середня освіта (музичне мистецтво)» / автор-упорядник Т.Д. Пухальський. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2018. 88 с.

Наталія РОКОСОВИК

(Київ, Україна)

БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Прагнення України до інтеграції в європейську спільноту і європейський та світовий освітній простір передбачає вивчення зарубіжного досвіду в галузі освіти і впровадження найбільш прогресивних ідей у вітчизняних навчальних закладах. Зокрема, вважаємо, заслуговує уваги проблема організації дистанційного навчання, яке поки що не отримало належного розвитку в Україні.

Зауважимо, що багато дослідників відносять дистанційне навчання до специфічних технологій навчання, інші вважають це методом чи формою організації навчання. Незважаючи на різні погляди, всі погоджуються з тим, що дистанційне навчання сьогодні має надзвичайно велике значення в освітньому просторі, забезпечує досягнення рівних можливостей для отримання знань на всіх етапах життєвого шляху кожною людиною, незалежно від її соціального статусу, віку, місця проживання і фінансових можливостей.

Сучасний етап розвитку системи освіти передбачає якісно нові стандарти підготовки педагогів, що суттєвою мірою стосуються змісту, форм та методів навчання, а також спрямування освіти на вдосконалення здатності викладачів навчатися впродовж життя, усвідомлювати таку потребу, підтримуючи власну конкурентоспроможність і педагогічну мобільність. Наголосимо, що одним із важливих векторів Болонського процесу є впровадження, розвиток і підтримка освіти протягом життя (lifelong learning). Із-поміж ефективних шляхів його розв'язання варто назвати широке застосування потенціалу дистанційної освіти.

Важливість дистанційного навчання відображена в низці державних документів, а саме: Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні (2001 р.), постанови «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004 - 2006 роки» (2003 р.), «Про затвердження Державної програми «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006 - 2010 роки» (2005 р.), «Про стан і перспективи розвитку дистанційного навчання в Україні» (2005 р.), Положення про дистанційне навчання (2004 р.), Проект ліцензійних умов надання освітніх послуг у сфері вищої освіти за дистанційною формою навчання (2005 р.), нове Положення про дистанційне навчання (2013 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), галузева Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013 р.).

Різні аспекти дистанційного навчання активно досліджуються вітчизняними науковцями (Я. Галета, Є. Долинський, В. Кухаренко, В. Олійник, В. Рибалко, Н. Сиротенко, С. Сисоєва, П. Стефаненко, Л. Сущенко, О. Хмель, О. Чорна, Б. Шуневич й ін.). Серед зарубіжних дослідників варто згадати: М. Айзенштадт, Х. Бітам, С. Брітен, Г. Вомзлі, Дж. Деніел, Д. Лорілард, Р. Мейсон, Г. Пerratон, Дж. Семон, Дж. Сіменс, С. Уайт, М. Уеллер й ін.).

Особливо значні здобутки в організації дистанційного навчання має Велика Британія, оскільки вважається, що дистанційне навчання було започатковане в 1840 році, коли Ісаак Пітман запропонував навчання через поштовий зв'язок для студентів Англії.

Велика Британія посідає одне з провідних місць на світовому ринку освітніх послуг в сфері дистанційного навчання. Саме в цій країні були встановлені перші стандарти використання дистанційних методів навчання в сфері вищої освіти і відкриті вищі навчальні заклади дистанційної освіти. У Великій Британії накопичений значний досвід в організації надання допомоги студентам, їх підтримки в отриманні освіти на відстані.

Наукові праці британських учених (М. Блек, М. Макферсон, М. Мур, Д. Стьюарт, О. Петерс, А. Тейлор, Б. Холмберг та ін.), в яких досліджуються різні аспекти організації дистанційного навчання і підготовки дидактичних матеріалів, відомі у всьому світі. Результати досліджень британських учених з проблем дистанційної освіти систематично презентуються у таких популярних наукових періодичних виданнях, як: «The Journal of Higher Education», «European Journal of Education», «Comparative Education», «International Journal of Lifelong Education», «The British Journal of Education Technology», «European Journal of Open, Distance E-learning», «The Journal of Open and Distance Learning» (United Kingdom), «International Review of Research in Open and Distance Learning», «Teaching at a Distance», «Journal of Asynchronous Learning Networks», «Journal of Distance Education» та ін.

Сфери досліджень дистанційного навчання умовно можна розподілити за 10 напрямками: 1) історія розвитку дистанційного навчання; 2) теоретичні аспекти ДН; 3) організація ДН (організаційна структура, види зв'язку зі студентами, оцінювання навчальних матеріалів, програм, студентів); 4) апаратне й програмне забезпечення дистанційного навчання; 5) матеріали для викладачів (підготовка навчальних матеріалів, методика роботи зі студентами дистанційної форми навчання); 6) матеріали про студентів; 7) корпоративне, а також дистанційне навчання багатодітних жінок, людей з особливими потребами; 8) досвід країн щодо запровадження ДН; 9) соціально-економічні проблеми ДН; 10) проблеми дистанційного навчання окремих предметів [1, 24].

На думку британських фахівців, які досліджують професійну підготовку педагогічних кадрів, дистанційна підготовка вчителів – засіб зміцнення системи освіти загалом, оскільки вона охоплює не тільки безпосередньо вчителів, а й інших освітян у ширшій спільноті. Аналізована форма модернізує підготовку вчителів, сприяє вдосконаленню їхньої кваліфікації на базі шкіл, зміцнюючи зв'язок між теорією та практикою, скорочуючи час між вивченням і практичним застосуванням інноваційних ідей. Дистанційній освіті належить також позитивна роль у розвитку спільноти. Упровадження децентралізованої структури дистанційної освіти потенційно сприяє

підготовці вчителів у регіонах, слугує основою для розроблення різних програм із підвищення кваліфікації вчителів [2; 3].

В результаті дослідження нами британського досвіду підготовки фахівців засобами дистанційної освіти виявлено тенденції національної освітньої політики Великої Британії з питань дистанційного навчання (прогресування вишів у напрямі до навчання, підсиленого технологіями; розроблення стратегії дистанційного навчання на рівні освітніх закладів, місцевої влади, організації, агенцій, підрозділів, а також організацій приватного сектора; поєднання технологічно насиченої діяльності з очним навчанням і викладанням; репрезентація відповідних педагогічних моделей на мінливому і вимогливому освітньому ринку; забезпечення гнучкого, доступного, персоналізованого процесу надання освітніх послуг студентам дистанційної і стаціонарної форм навчання; розвитку у студентів здатності інтегрувати дистанційне навчання в різні сфери соціально-культурного життя, а також в інтенсифіковану сферу е-бізнесу, е-ресурсів, е-підтримки в університеті).

Впровадження окремих ідей зарубіжного досвіду дистанційного навчання в Україні вважаємо доцільним. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує питання вивчення можливостей використання дистанційного навчання в заочній формі освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шуневич Б. І. Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 – історія і теорія педагогіки. К., 2008. 36 с.

2. Bates A. W. Tony. Technology, Open Learning and Distance Education (Routledge Studies in Distance Education). Routledge, 1995. 266 p.

3. Berge Z. Review of research in distance education. *American Journal of Distance Education*. 2001. № 15 (3). P. 5–19.

Олена СИДОРЧУК
(Львів, Україна)

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР ІНТЕНСИФІКАЦІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

На сучасному етапі євроінтеграції вітчизняної освітньої системи складність та специфіка питань викладання іноземних мов за професійним спрямуванням потребують комплексного поєднання сукупності теоретичних психолого-педагогічних знань та практичних підходів.

Навчальна програма дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» повинна укладатися з урахуванням навчальних програм профільних дисциплін для того, щоб засвоєння мовленнєвого здобувачами вищою освіти задовільнило потреби послідовного засвоєння контенту немовних дисциплін.

У сучасних наукових роботах з питань методології професійно орієнтованої іншомовної підготовки (як зарубіжних авторів – Д. Брінтон, М. Веше, так і вітчизняних – П.І. Образцов, О.Б. Тарнопольський), націлених на знаходження оптимального методу викладання іноземних мов (ІМ) для інтенсифікації напрями: навчання ІМ через зміст спеціальних дисциплін (content-based second language instruction), змістовно-мовна інтеграція у навчання (content and language integrated learning) та іншомовне занурення (immersion) [1, 23–27.]

Покладені в основу професійно орієнтованої іншомовної підготовки у закладах вищої освіти, вищезгадані методи, і серед них змістовно-мовну інтеграцію у навчання слід вважати важливими факторами, що сприяють формуванню у майбутніх фахівців соціальної сфери позитивного професійного іміджу.

Ідея виокремлення іміджології як окремої наукової галузі широко пропонується у роботах науковців зарубіжжя Р. Арнгайма, П. Берда, К. Боулдинга, Д. Бурстін, Дж. Ягера, Н. Барна, В. Горчакова, Р. Квеско, А. Панасюк та інших. Концептуально поняття «імідж» трактується як соціально-психологічне комплексне утворення, якому притаманні семіотичні, когнітивні та образні аспекти, і яке характеризується наступними властивостями: відносною константністю, динамічністю, асоціативністю та схематичністю.

Теоретичні засади формування професійного іміджу як окремої наукової сфери і кореляції респектабельності соціальних служб від рівня сформованості іміджу соціальних педагогів та соціальних працівників представлені у вітчизняних і закордонних наукових публікаціях В. Бебика, Ю. Палехи, І. Ніколаеску, В. Олексенко.

Професійні вимоги до іміджу соціального працівника та стадіальність процесу його формування обґрунтовані у роботі В. П. Ісаченко та Н. В. Левченко, які розуміють «імідж» як «складне і багатогранне поняття, нерозривно пов'язане з такими базовими соціо-психологічними категоріями як особистість самосвідомість образ міжособистісні стосунки і рольова поведінка». В. П. Ісаченко та Н. В. Левченко виокремлюють основні підходи до формування іміджу як професійних кваліфікаційних вимог [2, 233–234].

Оскільки професійний імідж соціального працівника входить до числа якостей, які підвищують ефективність професійної діяльності соціального працівника, тому формуванню позитивного професійного іміджу у майбутніх фахівців слід приділяти всебічну увагу, використовуючи усі освітньо-педагогічні умови, керуючись принципами безперервності освіти, системності і послідовності засвоєння знань.

Поняття «імідж», як свідчить аналіз наукових джерел, взаємопов'язане з базовими соціопсихологічними категоріями «особистість», «самосвідомість», «образ», «міжособистісні стосунки», «рольова поведінка». Усі ці категорії актуалізуються у інтегрованому навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням.

У процесі іншомовної підготовки майбутніх соціальних працівників, спираючись на вищезначені принципи при спрямуванні навчально-виховного процесу на особистісно орієнтовану взаємодію, сучасний викладач-філолог повинен послуговуватися інтерактивними методами, які забезпечують успішність навчання і відомі у науковій літературі як «психолого-педагогічні технології», «технології полікультурного, диференційованого та розвивального навчання», і використовувати потенціал впливу на особистість, що перебуває у процесі набуття професійних якостей, тобто, на етапі формування. Інтерактивні технології, ігрові методи, дискусії, метод «кейс-стаді» озброюють викладача інструментарієм впливу на особистість, що потенціє формування у майбутнього соціального працівника позитивного іміджу як особистісного знаряддя для полегшення комунікування з іншими людьми (як з клієнтами так і з колегами), що суттєво для набуття професійних компетентностей.

Ретельно добираючи автентичні текстові та аудіо-матеріали і адаптуючи їх до рівня попередньо здобутих у межах програми загальноосвітньої школи знань і мовних навичок студентів кожної окремої групи, викладач повинен зупинити свій вибір на таких, що транслюють ідею необхідності керування власним іміджем. Наприклад, на підготовчому етапі до проведення дискусії на тему «My future profession and vocational duties» студенти ознайомлюються з науковими роботами присвяченими свідомому підходу до процесу професійного іміджотворення і складають списки якостей, які, на їх думку, позитивно чи негативно впливатимуть на сприйняття особи оточенням. Також студентам пропонується спростувати чи підтвердити ствердження про те, що люди стежать за вашою поведінкою і роблять висновки щодо вашої компетентності, особистості та характеру. Навести приклади з життя, які ілюструють взаємозв'язок ставлення до особи і враження, яке вона справляє.

Перевагами методу кейс-стаді ділової гри є не лише автентичність навчальних матеріалів, проблемність ситуації, що задається умовами гри або ситуацією, що унеможливує або загрожує досягненню професійних, але включення в процес навчання суб'єктивного досвіду.

Таким чином ми приходимо до висновку, що метод ділової гри та кейс-стаді метод, які використовуються у інтегрованому навчанні іноземної мови за професійним спрямуванням з урахуванням мовленнєвих здібностей студентів виступають фактором інтенсифікації формування іміджу соціального працівника, оскільки руйнують стереотипи поведінки: студенти свідомо оволодівають знаннями про типи висловлювань, їх жанрово-стилістичну приналежність. Компаративний аналіз мовних тактик рідної та іноземної мови, що вивчається разом із арсеналом вербальних і невербальних засобів комунікування сприяє студентам сформувати і закріпити навички конструктивної поведінки та релевантної професійному оточенню взаємодії, моделювати індивідуальний стиль спілкування, розраховуючи на позитивне сприйняття іншими своєї особи, що підсилює ефективність і успішність формування професійного іміджу соціального працівника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тарнопольський О. Б. Навчання через зміст, змістовно-мовна інтеграція та іншомовне занурення(повне чи часткове) у викладанні іноземних мов для професійних цілей у немовних вишах. *Іноземні мови*. 2011. 3(67). С. 23–27.
2. Ісаченко В.П., Левченко Н.В. Професійні вимоги до іміджу соціального працівника. *Педагогічні науки*. Херсон. Вид-во ХДУ. 2017. Вип. 80. Т. 2 (67). С. 233–237.
3. Палеха Ю. Іміджологія: навч посібник / за заг. Ред. З. Тимошенко. К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2005. 324 с.
4. Олексенко В. Формування професійного іміджу сучасного вчителя. *Проблеми освіти*. 2015. Вип. 84. С. 258–263. URL:<http://ekhsuir.kpspu.edu/bitstream/123456789/742/1/Формування%20професійного%20іміджу.pdf>.
5. Костева Т. Роль іміджу в професії соціального працівника. *Наукові праці*. Педагогіка. Миколаїв. 2016. Вип. 257. Т. 269. С. 21–27.

Тамара СИТНИК

(Кам'янець-Подільський, Україна)

ЕЛЕМЕНТИ ТЕАТРАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ФОРМУВАННІ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Сучасне соціальне замовлення висуває принципово нові вимоги до педагогічних кадрів, адже сприяти формуванню креативної особистості може тільки той учитель, який сам є особистістю, який відповідає цілям, змісту, методам і засобам навчання й виховання підростаючого покоління. Отже, підвищення якості підготовки майбутнього педагога, зокрема його творчих здібностей, має бути пріоритетною проблемою вузівської освіти.

Проблема полягає не тільки в підготовці розуму людини, але й в незмірно більшому – формуванні психофізичного складу майбутнього педагога, його творчої індивідуальності.

Відомо, що професійна майстерність учителя за своєю структурою є багатогранною, де головною і визначальною є особистість педагога, але як один з найважливіших компонентів майстерності розглядається й техніка, репрезентована системою емоційно – виразних засобів (голосових, мімічних, пластичних тощо), які забезпечують технологію педагогічної діяльності й найповніший прояв потенціалу вчителя.

У своїх дослідженнях Г.І. Баланюк, В.П. Безпалько, Я.І. Бурлака, І.А. Зязюн, В.А. Кан-Калік та інші доводять, що відсутність творчого стану не може бути компенсована ніякими вольовими зусиллями. Жоден учитель, який не має внутрішньої і зовнішньої психотехніки, ніколи не зможе

володіти розумом і серцями дітей, він ніколи не зможе розвинути сприйнятливості учнів, їх здатність «спалахувати» від його завдань. Педагог зобов'язаний бути прекрасним артистом. Не випадково професію учителя порівнюють з «театром одного актора».

Методологічним підґрунтям акторської майстерності у професійній діяльності педагога є системи К.С. Станіславського та М.О. Чехова, що розвивались у працях О. Кнебель, П. Єршова, С. Гіппіус, Л. Новицької та інших. Універсальність підходу К.С. Станіславського, який спирається у своїх дослідженнях на природні, психологічні закономірності взаємодії людини з оточуючим світом, дозволяє говорити про те, що елементи акторської майстерності повинні бути присутні й у процесі педагогічної дії в обставинах навчання.

Є п'ять головних здібностей педагога, які відповідають базовим принципам театральної педагогіки. Кожна із зазначених здібностей може бути розвинена й удосконалена за наявності необхідних задатків і нахилів за допомогою відповідного театрального принципу.

Увага, психофізична свобода, уява і фантазія, спілкування, дія – елементи, які, з одного боку, є провідними в театральній педагогіці, а з іншого – є засадничими щодо педагогічної професії.

Актуальність проблеми формування уваги є безперечною. В кожній сфері творчої діяльності, а надто в педагогічній, необхідна увага, зосередженість думки, почуттів і всього організму. Все це багато в чому залежить від вольових якостей людини. Творча увага повинна бути довільною, тобто знаходитись в залежності від нашої волі і так само, як в звичайному житті, бути безперервною. Адже в сценічній діяльності, так само як і в педагогічній, зустрічається дуже багато обставин, які впливають на зосередженість. Тому вправи на вироблення довільної уваги є найпершими у формуванні педагогічної майстерності.

У найбезпосереднішій взаємодії з увагою перебуває друга необхідна умова успішної професійної діяльності – психофізична свобода, як головна умова творчого самопочуття. Розглядаючи природу творчого самопочуття, ми бачимо, що творчій роботі актора (педагога) заважають складні умови публічної творчості. Вони полягають у тому, що актор (учитель), котрий виходить перед аудиторією, потрапляє в певну залежність від неї. Це штовхає його на бажання сподобатись будь-що. У свою чергу ця залежність викликає стан безпорадності, розгубленості, скутості, напруженості, хвилювання, страху. Все це створює неприродний стан, який умовно можна назвати неправильним сценічним (педагогічним) самопочуттям. Саме воно і є головною перешкодою для вільної творчості. Марно протистояти людським природним проявам, так би мовити, безпосередньо. Тільки, займаючись відповідними психофізичними вправами, можна навчитися створювати в собі той стан, який наближає нас до нормального людського стану.

Наступним етапом в опануванні засад педагогічної техніки за допомогою сценічного мистецтва є уява і фантазія. Ці елементи справляють істотний вплив на творче самопочуття. Без роботи уяви не обходиться жоден, навіть підготовчий, момент творчості. Тому, в першу чергу, треба розвивати життя своєї уяви.

Професійне володіння дією починається з уміння бачити дії в реальному житті, з уміння розрізняти їх і розуміти їх розвиток і перебіг. Засадничою логікою підготовки педагога концепція К.С. Станіславського про живу фізичну дію з відповідною логікою почуттів, підсвідомою цариною вимагає тренування передусім органів сприйняття за умов педагогічного впливу. Зі сприйняття починається жива органічна дія, зокрема й педагогічна. Порушення цього закону виключає педагога з процесу взаємодії з аудиторією.

Тільки педагог з якостями артистичної особистості, з багатством особистісних проявів та природністю, свободою, красою та витонченістю рішень може самоствердитись у досвіді учнів, сформувати мотиваційно-ціннісне ставлення до змісту освіти та передати досвід попередніх поколінь відповідними засобами. Це безпосередньо пов'язано з переходом від функцій «передавача знань» до функцій «вчителя життя», «актуалізатора розвитку». Педагог, який

працює відповідно до психотехніки школи переживання, відкритий для студентів, готовий до співгри, співтворчості, викликає довіру учасників навчального процесу. За словами відомого музиканта Д. Ойстраха, серце + голова + майстерність дорівнює творчості. І все це необхідно професіоналові не лише заради створення гармонічного синтезу в мистецтві або в освіті, але й у житті в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка. Київ: Лібра, 1996. 224 с.
2. Жураковский Г.Е. Педагогический талант и педагогическая техника в области педагогики общей, художественной, музыкальной, театральной. Москва, 1958. 131 с.
3. Захава Б.Е. Мастерство актёра и режиссёра: учебное пособие. Москва, 1978. 326 с.
4. Станиславский К.С. Мое гражданское служение России. Воспоминания. Статьи. Очерки. Речи. Беседы. Москва: Правда, 1990. 656 с.

Катерина СІРІНЬОК-ДОЛГАРЬОВА
(Запоріжжя, Україна)

ЖУРНАЛІСТСЬКА ОСВІТА В УКРАЇНІ: ПОТРЕБА РЕФОРМ

Журналістська освіта в Україні сьогодні переживає кризу, як і сама журналістика. Бурхливий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, гаджетизація життя впливає на трансформацію підходів до споживання новин аудиторією. Соціальні мережі та інтернет-медіа стають для громадян першоджерелом отримання щоденної інформації. Тому цілі сегменти традиційної журналістики (перш за все пресового спрямування) втрачають позиції на інформаційному ринку.

Такі реалії змушують освітнє середовище адекватно реагувати на них. Виклики журналістської освіти в Україні стали предметом досліджень українських медіазнавців і професійних медійних неурядових організацій та медіакритиків: В. Різуна та В. Іванова, В. Литвиненка та ін. [3, 5, 6].

Зокрема, уже декілька років в Україні відбувається дослідження якості журналістської освіти. ГО «Детектор медіа», що є професійною організацією у сфері медіаосвіти і медіакритики, оприлюднила звіти цих досліджень [1, 4]. У 2018 році студенти і випускники факультетів журналістики вишів України, ЗМІ різних типів (86 медіа загальнонаціонального, обласного й районного рівнів з усіх регіонів України, крім АР Крим) узяли участь у анкетуванні. Отримано 250 анонімних відповідей від студентів 35 університетів. Загальні результати засвідчили, що журналістська освіта в Україні перебуває в складному становищі. Головні проблемні висновки [1]:

- студенти і випускники незадоволені тим, як журналістська освіта готує їх до роботи в медіа (зміст навчальних курсів часто застарілий, знання не актуальні);
- замало практично-спрямованих курсів і навчально-виробничих практик, мало викладачів із досвідом роботи в журналістиці;
- вимоги Міністерства освіти і науки часто заважають (наприклад, вимога працевлаштування викладачів із науковими ступенями призводить до того, що кафедри не можуть наймати викладачів-практиків, хоча водночас позитивним моментом є те, що викладачі почали більше стажуватися, підвищувати кваліфікацію, зокрема за кордоном, а практиків запрошують як гостей тренерів);
- низька академічна мобільність студентів за кордон і всередині країни;
- проблема індивідуальних графіків і працевлаштування;
- проблема з технічним оснащенням навчальних лабораторій факультетів та інститутів журналістики;

- роботодавці скептично ставляться до фахової освіти (більшість опитаних редакторів незадоволені якістю підготовки студентів – лише 22% радше наймуть людину з дипломом журналіста);

- кожен третій не працюватиме в медіа (лише 64% опитаних студентів планують бути журналістами, старшій школі потрібно краще готувати випускників до вибору професії).

Очевидною є потреба у системному реформуванні освіти медіа фахівців. Саме тому з 2018 році в Україні стартував трирічний проект удосконалення журналістської освіти за програмою Еразмус+ KA2 – Співробітництво задля інновацій та обміну передовим досвідом – Розвиток потенціалу у вищій освіті. Назва проекту «Журналістська освіта задля демократії в Україні: розробка стандартів, доброчесність та професіоналізм» (Journalism Education for Democracy in Ukraine: Developing Standards, Integrity and Professionalism/DESTIN). Двадцять партнерів консорціуму, до складу якого увійшли десять українських і чотири європейських виші, професійні організації і роботодавці проведуть аудит бакалаврських і магістерських програм з журналістики і медіа комунікацій, аби надати рекомендації українським школам журналістики щодо удосконалення їх освітніх програм [2].

Отож, серед викликів журналістській освіті в Україні сьогодні є якість (подекуди неадекватність) підбору академічного складу факультетів; відсутність порозуміння між роботодавцями і освітянами та розрив між навчальними планами і ринком праці; законодавча база журналістської освіти і реформування вищої освіти в Україні в цілому. Подолання цих викликів і робота над ними є нагальною проблемою, що потребує системного вирішення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журналістська освіта в Україні: чи працює система? Друге дослідження якості журналістської освіти. Київ: Детектор Медіа, 2018. 72 с.

2. Інформаційний бюлетень № 11. Опис проектів програми ЄС Еразмус+ KA2. Проекти співпраці: Розвиток потенціалу у сфері вищої освіти (англійською і українською мовами) конкурси 2015 р., 2016 р., 2017 р., 2018 р. Національний Еразмус+ офіс в Україні / Київ, 2018. 182 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://i2u.su/qbLp> [2.12.2018].

3. Литвиненко В. Теорія і практика: Чого більше в сучасній журналістській освіті. 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/education/teoriya_i_praktika_chogo_bilshe_v_suchasniy_zhurnalistskiy_osviti [14.07.2016].

4. Стан журналістської освіти на факультетах журналістики в Україні (результати пілотного дослідження). Спеціальний звіт. Київ: Детектор медіа, 2016. 48 с.

5. Rizun V., Ivanov V. Education in the area of media. *Ukrainian Media Landscape-2012*. Kyiv: AUP. P. 16.

6. Sirinyok-Dolgaryova K. Professional Journalism Education in Eastern Europe: Case of Ukrainian Experience. *Current Issues of Mass Communications*. 2016. Issue 20. P. 23–36.

Олеся СМОЛІНСЬКА, Тетяна КУПЧАК

(Львів, Україна)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проблеми виховання, особливо в часі студентства, останнім часом є предметом жвавої дискусії. Цьому є об'єктивні підстави, зокрема лібералізаційні процеси, що відбуваються в освіті. Система виховної роботи у закладах вищої освіти сформувалася ще в радянський час, від початку незалежності зазнавши змін у змістовому наповненні, але суттєво зберігши методики і форми. Тезер, саме у зв'язку із лібералізацією, система виховної роботи втрачає чіткість та виразність.

Можна описати декілька суперечностей в організації виховної роботи у ЗВО. По-перше, існує проблема цілепокладання у виховній роботі. Психологічний зміст цілей виховання студентів – у їх професійній соціалізації, сприянні відповідному перетворенню особистості. Однак традиція цілепокладання вводить в орбіту виховної роботи також такі компоненти, як духовне, національне, патріотичне, моральне, естетичне, фізичне та інші види. Можна розглядати ці позиції як суперечливі, але якщо йдеться про переорієнтацію цілеспрямованої виховної роботи із загальних на особистісно орієнтовані підходи, то суперечність нівелюється. По-друге, перехід виховної роботи з площини студентського (в радянський період – і викладацького) колективу на рівень особистості обумовлює зміну форм виховної роботи, насамперед – їх охопності. Проте саме тут постає друга проблема: в менеджменті, педагогіці знову актуалізуються середовищні підходи. Коли йдеться про сучасного педагога, одними з основних характеристик його діяльності визначаються конструктивізм (Л. Виготський, М. Монтессорі, Дж. Дьюї) [2] та конективізм (Дж. Сіменс [5], С. Даунс [4]). Отже суперечність, що постає у зв'язку із зазначеним вище, полягає у необхідності віднайдення таких способів виховної роботи, які формують відповідну якість культурно-освітнього простору закладу вищої освіти. Тобто поєднання особистісно орієнтованих підходів та середовищних у виховній роботі полягає у сприянні наповненню життєвого простору університету різноманітними соціальними, культурними, науковими та іншими практиками, забезпеченні дієвості механізмів їх втілення з метою саморозвитку особистості (студентів та викладачів).

По-третє, існує проблема типів планування виховної роботи на рівні закладу вищої освіти. Тут можуть бути застосовані різні підходи: з орієнтуванням на календарні дати і події та варіативна складова. Тобто при формуванні плану слід передбачати можливість ініціювання та оперативного проведення різноманітних акцій (флешмобів, волонтерства тощо). Крім того, важливим є спосіб організації виховної роботи, управління нею. Адміністрування може здійснюватися як координація, супервізія, керівництво, провід. Вибір, у першу чергу, залежить як від загального способу управління, що реалізується у ЗВО, так і від структури, зокрема ступеня її централізованості. У зв'язку із тим, що значна кількість українських закладів вищої освіти – це університети, академії та інститути (на початок 2017/2018 н.р. 289 з 661 [1]), причому університети домінують. Це означає, що в їх культурно-освітньому просторі поєднуються різні професійні цінності, своєю чергою це зумовлює необхідність пошуку шляхів їх конструктивної взаємодії, продуктивної інтеграції, що є одним із актуальних завдань виховної роботи на рівні закладу вищої освіти [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта в Україні у 2017 році: статистичний збірник. Київ, 2018. 29 с.
2. Равчина Т. Діяльність викладача вищої школи в контексті сучасної філософії освіти. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2009. Вип. 25, Ч. 3. С. 11–22.
3. Смолінська О.Є. Теоретико-методологічні основи організації культурно-освітнього простору педагогічних університетів України [монографія]. Суми: Університетська книга, 2014. 362 с.
4. Downes S. Places to go: Connectivism & connective knowledge. *Innovate: Journal of Online Education*, 5(1). URL: <http://nsuworks.nova.edu/innovate/vol5/iss1/6>
5. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. URL: http://www.itdl.org/journal/jan_05/article01.html

СИСТЕМА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ

Важливим напрямом реформування шкільної освіти в Україні є формування інтелектуального та культурного потенціалу нації як найвищої цінності. Його реалізація передбачає створення умов для вільного вибору учнем своєї світоглядної позиції. Одним із суттєвих компонентів наукового світогляду та базою його формування є природничо-наукова картина світу (ПНКС). Вона розглядається як форма відображення дійсності та систематизації наукових знань і акумулює найбільш важливі досягнення природничих наук. На цій основі створює узагальнений образ світу природи. ПНКС має конкретно-історичний характер, що свідчить про її зміни в залежності від розвитку науки та суспільства [1]. Тому **метою** нашої статті є розкриття сутності природничо-наукової картини світу та можливості її формування в школярів.

Успіхи природничих наук у галузі фундаментальних досліджень у ХХІ ст. суттєво змінили уявлення людей, навіть далеких від науки, про навколишній світ. Так, у сучасній ПНКС природа розглядається як система взаємопов'язаних підсистем різного рівня складності, між якими існує субординаційний, ієрархічний зв'язок [2]. Модель нової саморегулюючої «творчої» картини світу охоплює і всі соціальні сфери життя, оскільки поняття «природа» поєднує всебічний взаємозв'язок всіх матеріальних, енергетичних та інформаційних феноменів, включаючи суб'єктивно-об'єктивні відносини. В вузькому тлумаченні слова під природою розуміють її творчо-організуючу силу, тобто динамічний аспект. Проведений аналіз сутності сучасної ПНКС дозволило зробити висновок, що всі зміни, які відбулися у сучасному світосприйнятті загалом базуються на двох науках: системології та синергетиці. Системології тлумачить всевіт як поєднання взаємопов'язаних систем різного рівня організації, що перебувають у постійному саморозвитку і не мають ні початку, ні кінця. Система – це форма організації існування матерії. А основне, на нашу думку, положення синергетики стверджує, що ціле більше за суму складових його частин (неадитивність цілого сумі складових його частин) [3].

Зупинимось на аналізі концептуальних положень, які виконують при конструюванні змісту ПНКС школярів як гносеологічну функцію, так є і безпосереднім інструментарієм формування моделі поведінки, що забезпечує коеволюцію людини і природи. А саме: 1. Відповідно до концепції еволюційного ряду в природі існує ієрархія систем різного рівня складності. Еволюція світотворення характеризується переходом від нижчих, більш простих рівнів до вищих, більш складних. Життя – це метасистема, в якій чітко виражене не паралельне, а поступове поєднання. 2. Послідовна субординація біологічних систем проявляється у співвідношенні законів, що діють на цих рівнях: загальний напрям дії законів системи певного рівня визначається в кінцевому результаті більш загальними законами системи наступного рівня. 3. Еволюція менш загальних систем є основою стабільності системи більш високого порядку (біосфери). Тобто функціонування біосфери як цілісності спрямоване на збереження її стабільності. Якщо певні її структурні одиниці не функціонують в заданому напрямку, то включаються механізми на приведення їх до норми або, якщо це неможливо, то до їх знищення [3].

З метою доведення до свідомості школярів зазначених концептуальних положень, ми розробили систему навчально-пізнавальних завдань світоглядного змісту. Під системою завдань світоглядного спрямування ми розуміємо впорядковану сукупність взаємозв'язаних завдань міжпредметного змісту, сконструйованих на основі методів творчості вчителя та учнів, орієнтованих на цілісне пізнання, створення, перетворення і використання в новій якості

інформації, об'єктів, ситуацій, явищ та формування ціннісного ставлення до світу природи та знань про неї. Вона передбачає такі типи та види завдань:

I тип – завдання на формування світоглядних висновків.

Види завдань: 1.1. *Завдання на розкриття світоглядних ідей:*

1.1.1. Матеріальна єдність Всесвіту та загальний зв'язок як атрибут матерії (єдність складу природних систем, розкриття структурного, функціонального та генетичного зв'язку в природних системах, причинно-наслідкові зв'язки (принцип детермінізму), загальні закони розвитку природи (атомно-молекулярне вчення, закон періодичності, закон збереження та перетворення речовини, енергії та інформації тощо), супідрядність фізичних, хімічних законів біологічним, взаємозв'язок фізичної і хімічної форм руху матерії з біологічною та соціальною, природотворча і природоперетворююча функція живої матерії).

1.1.2. Природа як система (ієрархічна структура, різноманітність, матеріальна єдність, цілісність, енергетична «стабільність» і доцільність).

1.1.3. Енерджентність (неадитивність цілого сумі складових частин).

1.1.4. Динаміка (форми руху матерії) та еволюція природних процесів. Флуктуації (різноваріантність та різноспрямованість процесів).

1.1.5. Еквіфінальність (завершеність та безкінечність процесів, результативність).

1.1.6. Самопідтримання (розмноження, саморегуляція, гомеостаз).

1.1.7. Стейкність та адаптація природних систем.

1.2. *Завдання на розгляд явищ, які розкривають прояв основних законів діалектики (перехід кількісних змін в якісні, хаосу в порядок, заперечення заперечень, антонімічність явищ (ускладнення і спрощення природних систем, життя – смерть, розвиток-старіння тощо).*

1.3. *Завдання на порівняння сфер застосування різних законів розвитку природи, матеріального виробництва та суспільства для усвідомлення учнями класифікації законів на конкретні та загальні.*

II тип – завдання на розкриття міжпредметного змісту та взаємозв'язку навчального матеріалу

2.1. *Завдання, які передбачають пояснення фактів (явищ, подій, процесів) однієї науки на основі правил, законів, теорій іншої науки).*

2.2. *Завдання, в яких поняття, закон, теорія ілюструється, конкретизується фактами із суміжних наук.*

2.3. *Завдання на виявлення особливостей явищ, змісту понять, законів у специфічних умовах, включно у технологічних процесах.*

2.4. *Завдання на порівняння фактів, понять, законів і теорій різних наук.*

2.5. *Завдання на систематизацію відомостей про спільний об'єкт вивчення різних наук.*

III тип – завдання на формування між предметних умінь та навичок

3.1. *Завдання на формування аналітичного мислення.*

3.2. *Завдання на формування дивергентного мислення.*

3.3. *Завдання на формування синтетичного (цілісного) мислення.*

3.4. *Завдання на формування критичного мислення.*

IV тип – Завдання на розвиток ціннісного ставлення до світу природи та знань про нього.

На даний час на хіміко-біологічному факультеті Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка здійснюється робота із змістового наповнення наведеної системи завдань та їх апробація на доступність для старшокласників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Світоглядні функції загальної середньої освіти. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 1. С. 44–49.

2. Кузьменко В. В. Формування наукової картини світу учнів: від витоків до сьогодення: монографія. Херсон: РІПО, 2007. 600 с.

3. Степанюк А. В. Формування цілісних знань школярів про живу природу: монографія. Вид 2-ге, переробл. й доповн. Тернопіль: Вид-во «Вектор», 2012. 228 с.

Ольга ТАБАКА
(Дрогобич, Україна)

МЕДІА У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний світ важко уявити без медіа (книг, преси, радіо, кіно, телебачення, Інтернету тощо). Саме вони в інформаційну епоху стають трансляторами інформації та впливають практично на усі сфери суспільного життя, зокрема, на освіту. «Медіа потужно й суперечливо впливають на освіту молодого покоління, часто перетворюючись на провідний чинник його соціалізації, стихійного соціального навчання, стають засобом дистанційної і джерелом неформальної освіти» [1]. Крім того, сучасні медіа, за умови грамотного використання, можуть стати засобом розвитку креативності особистості.

Власне, надати особистості взірці грамотного спілкування з медіа покликана медіаосвіта, яка тривалий час розглядалася в контексті роботи зі школярами та дорослими людьми. Так, провідний російський медіапедагог О. Федоров виділяє такі основні напрями медіаосвіти: 1) медіаосвіта майбутніх професіоналів (журналістів, кінематографістів, редакторів тощо); 2) медіаосвіта майбутніх педагогів, підвищення кваліфікації практикуючих педагогів; 3) медіаосвіта як частина загальної освіти школярів та студентів, що може інтегруватися у традиційні дисципліни або викладатися автономно; 4) медіаосвіта у закладах додаткової освіти або центрах дозвілля; 5) дистанційна медіаосвіта школярів, студентів та дорослих за допомогою радіо, телебачення, Інтернету; 6) самостійна, безперервна медіаосвіта, яка здійснюється впродовж усього життя людини [2].

Однак реалії свідчать, що активними користувачами медіа стають діти, починаючи з дворічного віку. З подачі батьків вони активно долучаються до комунікації з телебаченням, радіо, Інтернетом. З віком зростає питома вага використання дітьми мас-медіа з розважальною чи освітньою метою. Однак, вченими відзначається «недосконалий захист дитини від медіаконтенту, що може шкодити її здоров'ю та розвитку, відсутність механізмів ефективної саморегуляції інформаційного ринку, які не допускали б недоброякісної медіапродукції, низькоморальних ідеологем та цінностей, інших соціально шкідливих інформаційних впливів» [1]. Очевидно, що такий стан речей спонукає до розвитку дошкільної медіаосвіти, спрямованої на збалансований естетичний та інтелектуальний розвиток особистості дитини, забезпечує її захист від агресивного медіа середовища, уміння орієнтуватися, обирати і використовувати адаптовану до вікових норм медіапродукцію [1].

Безперечно, на сучасному етапі заклади дошкільної освіти покликані у своїй роботі активно використовувати мас-медіа як частину реальності, яку неможливо уникнути. Завдяки таким засобам навчання і виховання можна продуктивно розвивати мовлення дітей, збагачувати їхнє уявлення про навколишній світ, надавати взірці моральної поведінки, формувати естетичні смаки, критичне мислення тощо. При цьому робити це безпечно для споживачів, принагідно надаючи їм «ключик» до грамотного сприймання медіаінформації.

Отже, в сучасних умовах зростає роль медіа у роботі з дітьми дошкільного віку. Вихователі закладів дошкільної освіти можуть широко використовувати засоби медіа для ефективного формування особистості дитини дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) [Електронний ресурс]. Режим доступу:

https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzheniya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/

2. Федоров А.В. Медиаобразование в зарубежных странах. Таганрог: Изд-во Кучма, 2003. 238 с.

*Алла ТОКУЄВА
(Херсон, Україна)*

СУЧАСНІ КОМПОНЕНТИ ЗМІСТУ ОСВІТИ У ПРОФЕСІЙНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ

У статті розглянуто одну з головних проблем сучасності – проблема змісту навчання у професійних навчальних закладах. Проблему проаналізовано з урахуванням фундаментального змісту навчання. Мета статті: запропонувати відповідні принципи систематизації та відідрати зміст навчання, що забезпечить організацію та проведення освітньої роботи в умовах фундаментальних процесів.

Відповідно до мети розглянемо принципи відбору змісту навчання, до яких відносяться орієнтація змісту освіти на функціональне використання отриманого знання, тобто профільне або професійне направлення знання та його практична значущість та здійснення відбору змісту навчання, з урахуванням фундаментального характеру знань, а звідси, можливість одержувати нові знання на основі вже отриманого раніше. Сучасний характер знань повинен відповідати вимогам суспільства та відображати існуючі речі, бути зорієнтованим на формування особистих цінностей здобувачів освіти.

Постановка проблеми. В умовах сучасних суспільних змін, з'являється необхідність майже повністю змінювати підходи до навчання в цілому. Існують прийняті та встановлені норми підходу щодо відбору змісту освіти у професійних навчальних закладах. Згідно до цих принципів, здобувач освіти повинен знати матеріал з усіх галузей знання та мати практичний досвід з усіх сфер діяльності. Та ніколи не поставало питання, чи є всі ці знання та навички необхідними у повсякденному житті та під час роботи. Сучасні педагоги все більше схиляються до думки, що перспективними засобами реалізації відбору необхідного матеріалу, необхідного змісту навчання є його фундаменталізація. Слід зазначити, що питання фундаменталізації стає актуальним ще у старших профільних класах та продовжує свою значущість під час формування змісту навчання у професійних навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема фундаменталізації навчального процесу як умови поліпшення його якості досліджується Г.О. Васьківською, С.У. Гончаренком, М.М. Ковтонюк, І.П. Кузьміною, В.С. Ледньовим, Є.В. Лузік, Л.З. Тархан та ін. Зокрема, С.У. Гончаренко зазначав, що фундаменталізація освіти повинна бути головною метою сучасної освіти та має розглядатися як дидактичний принцип у парадигмі освіти [2]. Багато праць присвячено проблемі організації освітнього процесу у співвідношенні з дидактичними принципами навчання. Сучасні вчені розуміють цей процес як закономірність освітнього процесу, який регулює навчальну діяльність, зберігає свою значущість при вивченні усіх дисциплін та на всіх етапах здобування освіти (О.Я. Савченко); критерії дидактики, які характеризують навчання відповідно до цілей навчання та визначають зміст, методи та форми навчання (М.О. Данилов, М.М. Скаткін); вихідні положення, що визначають процес навчання – зміст, принципи, методи, засоби та форми (В.О. Оніщук, В.Ф. Паламарчук); нормативні вимоги до організації та проведення дидактичного процесу навчання (В.І. Бондар, В.В. Краєвський, А.В. Хуторської) [6].

Мета статті. Формування ефективної системи знань для здобувачів освіти, яка залежить від ефективності функціонування освітніх компонентів у сукупності. Тож, метою статті є запропонувати відповідні принципи систематизації та відбору змісту освіти, що забезпечить

оптимальну організацію та проведення навчальної роботи в умовах фундаменталізаційних процесів здобувачів освіти професійних навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи цілісність фундаменталізації навчання та багатомірний процес вдосконалення системи освіти, слід розглянути сукупність головних умов для розвитку особистості здобувачів освіти.

Формування системи знань в умовах фундаменталізації освітнього процесу вдало здійснюється через вставлення певного мінімуму отримуваних знань, необхідних для професійної підготовки здобувачів освіти. Не менш важливим для фундаменталізаційних процесів у змісті освіти є інтеграція знань через межпредметні зв'язки. Фундаментальна підготовка не можлива тільки у процесі оволодіння традиційними фундаментальними предметами, вона потребує ґрунтовності та глибинне засвоєння структурованості знань. Це призводить до формування мислення, світогляду, культури, професійної компетентності тощо.

Цей процес неможливий без дотримання в навчальному процесі принципів, які виявляють особистісну та творчу орієнтацію навчання. До цих принципів відносяться: вибір навчальної траєкторії, узгодженість педагогічного та особистісного розвитку здобувачів освіти, пріоритет навчання над зовнішніми складовими навчання, принципи метапредметних зв'язків, продуктивність навчання, ситуативність навчання та рефлексія отриманих знань [4].

Вчений-дидакт В.І. Бондар виділяє принципи регулювання мети та задачі процесу навчання. Вони забезпечують орієнтацію педагога на особистість здобувача освіти, допомагають у виборі змісту навчання, регулюють його операційно-діяльнісний компонент та оцінюють його результативність [1].

Головна задача педагога становить переоцінку всього навчального матеріалу на предмет практичності, узгодженості та необхідності у сучасному світі. Звертаючись до видатних вчених зрозуміло, що вчителям-предметникам та викладачам вузівських закладів освіти важко самостійно проаналізувати, який саме матеріал необхідно залишити, а який, запропонувати на вибір здобувачів освіти або на самостійне вивчення, а можливо і зовсім відмовитись. Тож, було запропоновано чотири головні принципи, які можуть полегшити роботу педагога. Зміст сучасної професійної освіти повинен відповідати хоча б одному з згаданих критеріїв: 1) орієнтація змісту освіти на функціональне використання отриманих знань (профільне або професійне направлення знань, їх практична значущість); 2) здійснення відбору змісту освіти з урахуванням фундаментального характеру знань (можливість отримання нового знання на основі вже отриманих раніше); 3) сучасний характер знань повинен відповідати вимогам суспільства та відображати існуючий стан речей; 4) орієнтація змісту навчання на формування особистісних якостей здобувача освіти. Слід звернути увагу детальніше на кожен із перерахованих принципів. Принцип орієнтації змісту навчання та фундаментальне використання отриманих знань не складно дотримуватися, якщо враховувати профільну та професійну спрямованість, а також мати практичну значущість для особистості у майбутньому. Здобувачі освіти повинні чітко усвідомлювати значущість отримуваних знань як для особистісного зростання так і для майбутньої професійної діяльності. Це призводить до необхідності збагачувати зміст навчання професійно зорієнтованим цікавим матеріалом, відображати їх взаємозв'язок, формувати пізнавальний інтерес, сприяти адекватній самооцінці свої можливостей, прагнути до самовдосконалення, формувати відповідальне відношення до майбутньої професійної діяльності та відповідальність за власні дії. Можливо припустити, що професійне навчання спрямоване на формування єдиної життєвої, світоглядної, наукової, культурної та професійної компетентності здобувачів освіти, що забезпечує їх подальшим саморозвитком та самореалізацією. Професійне навчання розуміє під собою активізацію навчальної діяльності через збільшення інтелектуального навантаження, інтенсивне засвоєння спеціальних знань, вмінь та навичок відповідного характеру, підвищення рівня самоорганізації, самостійності в освітній діяльності та життєдіяльності. Освітній процес має бути зорієнтований не на пасивне

розуміння та засвоєння матеріалу, а на його активне використання. Рівень сформованості системи знань здобувачів освіти слід виявляти не тільки серед кількості та ступеня засвоєння отриманого матеріалу, але і за готовності використовувати ці знання в повсякденному житті та майбутній професійній діяльності. Саме під час діяльності знання можливо застосувати, узагальнити, закріпити, розвинути, наповнити змістом, що ї є головною та обов'язковою умовою формування певних рис характеру. Саме з цієї позиції слід переглянути освітні програми всіх дисциплін. Знання повинні отримувати спрямованість у майбутнє, активізувати процеси прогнозування майбутньої професійної діяльності.

Принцип здійснення відбору змісту навчання враховує фундаментальний характер знань. Тобто, фундаментальними знаннями можна вважати ті знання, без яких неможливе засвоєння нових знань, які і є основою для подальшого навчання. Сучасна освіта базується на обов'язковому вивченні певної кількості, об'єму дисциплін на різних етапах та ступенях навчання та чітко зумовленої кількості термінів на кожному її рівні, узгодженості та якості відносно головних понять та термінів. Таким чином, головною умовою для всіх дисциплін без винятку, є визначення певної мінімальної кількості знань, необхідних для підготовки здобувачів освіти під час засвоєння необхідного матеріалу для майбутньої професії. Мова йдеться не тільки про засвоєння традиційних фундаментальних предметів, а також про ґрунтовність, глибину засвоєння та структурованість знань, що призводить до формування мислення, світогляду та культури. Результатом фундаменталізації навчання передбачається підвищення якості освіти та рівня компетентності спеціалістів через модернізацію змісту навчальних дисциплін та науково-методичного забезпечення навчального процесу. Головною задачею фундаменталізації сучасної освіти є створення необхідних умов для виховання та формування сучасного мислення, внутрішньої потреби до саморозвитку, самоосвіти протягом усього життя людини. Життя людини у суспільстві та виробнича діяльність спеціалістів має інтегрований характер, тому система знання, умінь та навичок повинна мати інтегрований характер також. При чому, необхідно враховувати наступний фактор: окремо відібраний навчальний предмет не здатен забезпечити формування світогляду людини. Тільки зважене внесення інтегрованих процесів, їх дидактичних аналогів у змісті, форми та методи навчання формують знання, які відповідатимуть сучасним вимогам [3]. М.І. Махмутов затверджує, що інтеграція наук викликана потребами пізнання єдиного світового процесу, а науковий світогляд не може бути сумою специфічних для кожної науки уявлень про світ [5].

Саме тому, інтегровані процеси сприяють формуванню єдиного змісту знання в усіх його формах та типах – змістовному, структурному, логіко-педагогічному, науково-організаційному, методичному.

Принцип сучасності знань повинен відповідати вимогам суспільства та відображати існуюче положення речей, що і повинно відобразитися у змісті всіх дисциплін. Цей принцип реалізується через співвідношення соціального, культурного та політичного життя. Суттєвою умовою в сучасному процесі навчання є можливість наближення до реальних життєвих умов, вміння активно використовувати отримані знання, умінь та навичок у різних життєвих ситуаціях. Цей принцип можливо реалізувати через поєднання соціального, культурного та політичного життя людини та має вплив на особистісний розвиток. Тож, головна задача педагога в реалізації принципу – керувати формуванням емоцій, активізувати науково-пізнавальну діяльність. Навчальний зміст повинен бути спрямований на формування ціннісних орієнтацій особистості та загальнолюдських цінностей.

Висновки. У сучасному світі з'явилася необхідність оптимізації та вдосконалення змісту навчання. Тож, було запропоновано наступні принципи: орієнтація змісту навчання на використання отриманих знань, профільних та професійних, здійснення відбору змісту навчання з урахування фундаментальних знань. Сучасний зміст освіти повинен відповідати вимогам

суспільства. Немало важливою умовою сучасного змісту знання є формування особистості людини у сфері професійних навичок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар В.І. Дидактика: Підручник для студентів вищих пед. навч. закл. [Текст]. К.: Либідь, 2005. 264 с.
2. Гончаренко С.У. Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип [Текст]. *Шлях освіти*. 2008. № 1. С. 2–6.
3. Козловська І.М. Проблеми дидактичної інтеграції: теоретичні основи [Текст]. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 1998. № 5. С. 177–182.
4. Краевский В. В., Хуторской А. В. Основы обучения. Дидактика и методика: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст]. М.: Издательский центр «Академия», 2007. 352 с.
5. Ніколаєнко С. О. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. К.: Знання, 2005. 319 с.
6. <http://jml.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/10199/13401>

Ірина ТОЛМАЧОВА
(Харків, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ

Суттєва зміна підходів до організації освітнього процесу у Новій українській школі зумовлює перегляд теоретико-методичних засад здійснення фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи у педагогічному ЗВО. В теорії педагогічної освіти накопичено вагомий надбання, однак реалії сьогодення вимагають переосмислення всіх складових професійно-педагогічної підготовки студентів у напрямі інноваційності.

Мета роботи – схарактеризувати досвід підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку критичного мислення в учнів (на прикладі викладання навчальної дисципліни «Загальна педагогіка»).

Дану роботу здійснено в процесі професійно-педагогічної підготовки фахівців галузі знань 01 «Освіта» спеціальності 013 «Початкова освіта» освітнього ступеня «бакалавр» Харківської гуманітарно-педагогічної академії в ході вивчення розділу «Теорія освіти та навчання» навчального курсу «Загальна педагогіка».

До чинників, що зумовили важливість реалізації даного напрямку роботи відносимо: значення критичного мислення у життєдіяльності сучасної людини; важливість критичного мислення у педагогічній діяльності; необхідність формування в майбутніх фахівців у галузі початкової освіти готовності до інновацій; актуальність розвитку у молодших школярів критичного мислення як вміння, спільного для всіх ключових компетентностей.

Зміст курсу «Загальна педагогіка» нами було доповнено темами: «Компетентнісний підхід у сучасній початковій освіті», «Характеристика критичного мислення», «Стратегії розвитку критичного мислення». Мета роботи – підготувати майбутніх фахівців до розвитку критичного мислення в молодших школярів. Завдання роботи зі студентами: сприяти становленню у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до вирішення професійного завдання розвитку критичного мислення в учнів; надати педагогічну характеристику критичного мислення; схарактеризувати сукупність методів критичного мислення; забезпечити досвід використання методів критичного мислення в процесі професійно-педагогічної підготовки тощо. На нашу думку, такий підхід свідчить про реалізацію принципу повноти конструювання навчального змісту.

Науковість навчального змісту було забезпечено через аналіз та використання документів про освіту: Концепції «Нова українська школа», Професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Крім того, було враховано результати сучасних наукових розвідок щодо здійснення професійної педагогічної освіти й суті критичного мислення та методичні рекомендації для вчителів початкової школи щодо розвитку критичного мислення в учнів Нової української школи.

На лекційних заняттях із «Загальної педагогіки» майбутні вчителі ознайомилися з поняттями: «ключові компетентності», «критичне мислення», «таксономія Блума», «стратегії розвитку критичного мислення», «мозкова атака», «асоціативний куцц», «кубування», «стратегія «Знаємо – Хотемо знати – Дізналися» та ін. Зокрема студенти з'ясували мету використання певного методу критичного мислення, його характеристику, функції, переваги та обмеження впровадження.

Задля набуття досвіду роботи з даними методами в ході практичних занять майбутні фахівці знайомилися з прикладами успішного використання даних інструментів учителями в освітньому процесі, аналізували дидактичні можливості певного методу критичного мислення на різних етапах організації навчальної діяльності, визначали критерії результативності даної роботи (у вимірах компетентнісного та діяльнісного підходів), розробляли та аналізували ситуації використання певного методу. Це сприяло реалізації принципу практичності навчального змісту.

Важливо відзначити, що для успішного оволодіння даною темою в ході лекцій, семінарських та практичних занять, позааудиторної роботи студентам було запропоновано користуватися сукупністю методів критичного мислення (наприклад, проведення мозкової атаки «Компетентнісний підхід у початковій освіті», складання опорної схеми «Критичне мислення», написання синквейну «Стратегія «Кубування», складання таблиці «Знаємо – Хотемо знати – Дізналися» на тему «Таксономія Блума», читання «Порад для вчителя щодо розвитку критичного мислення» з використанням ІНСЕРТУ тощо). При цьому було реалізовано принципи наочності та конвертованості навчального змісту.

Задля реалізації принципу системності та цілісності навчального змісту після проведення пробних уроків (педагогічна практика «Пробні уроки та заняття в школі», 6 семестр) майбутні фахівці здійснювали самоаналіз якості оволодіння певним методом (за колективно розробленими критеріями). Нами було організовано й подальше використання студентами знань та вмінь щодо певного методу критичного мислення в процесі ознайомлення з іншими темами курсу (наприклад, «Організація освітнього середовища», «Інтеграція: діяльнісний та тематичний підходи»).

Забезпеченню інноваційної значущості та розвивального потенціалу методів критичного мислення сприяло й партнерство викладача та студентів як підґрунтя емоційно насичених та змістовних взаємовідносин.

Отже, цілеспрямована реалізація запропонованих підходів сприяє становленню у майбутніх учителів початкової школи ціннісного ставлення до вирішення професійного завдання розвитку критичного мислення в учнів, позитивно впливає на успішне оволодіння студентами відповідною системою знань, набуття ними досвіду використання методів критичного мислення в процесі загально-професійної підготовки, формування професійно-значущих якостей, підтримку механізму самоосвіти.

Перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі можуть становити педагогічні дослідження з метою комплексної розробки методичних аспектів формування в студентів відповідної компетентності на міжпредметній основі.

ВИКОРИСТАННЯ СПАДЩИНИ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ УРОКІВ ЗІ СТУДЕНТАМИ ПЕДАГОГІЧНОГО УЧИЛИЩА

За всіх історичних обставин освіта за допомогою книги була головним чинником культурно-просвітницької діяльності в Україні. Наш народ завжди прагнув знань, духовності, і це реалізовувалося через книгу. Великі українські педагоги минулого і сьогодення значну увагу приділяють книзі як важливому чиннику культурно-виховного процесу. Серед них, зокрема, видатний український педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський, який вважав, що у багатогранній виховній роботі дитяче читання та виховання книгою є чи не найскладнішою проблемою.

Велику спадщину залишив по собі видатний педагог, вчений, письменник (48 монографічних праць і брошур, 600 статей, близько 1500 художніх творів для дітей). Його новаторські здобутки – це школа радості, школа під блакитним небом, уроки мислення серед природи, бесіди з людинознавства, Батьківська школа, літературні мініатюри для дитячого читання, поради вчителям («Сто порад вчителів») тощо. У педагогічній системі павлівського вченого органічно поєдналися народні звичаї, класична педагогіка та власні новаторські творчі знахідки. Ідеї знаного педагога знайшли подальший розвиток у працях відомих сучасних вчених: Ш. О. Амонашвілі, І. Д. Беха, С. У. Гончаренка, Ю. І. Мальваного та інших. У багатьох країнах світу його твори перекладаються. [2, 48].

Цінною для навчально-виховного процесу є літературна спадщина вченого, особливо для студентів – майбутніх педагогів. Тільки тонкий знавець дитячих душ, їхньої психології міг створити такі дитячі твори, які сприяють вихованню важливих людських якостей. Письменник-педагог дитячими вустами ставить запитання, на які школярам треба шукати відповіді разом з учителем, батьками, ровесниками.

Проводячи бібліотечні уроки за педагогічною спадщиною («Серце віддаю дітям», «Сто порад вчителю», «Розмова з молодим директором школи») В. О. Сухомлинського, ми звертаємо увагу студентів на значну роль у вихованні духовної культури особистості педагог відводив бібліотеці. Турбота про книжки, про бібліотеки пронизує всю педагогічну діяльність вченого. Він писав, звертаючись до вихователів молоді: «Якщо ви хочете, щоб юнацтво відчувало невгамовну жадобу до знань, дбайте про найголовніші, найважливіші вогнища духовної культури – бібліотеки» [2, 44].

Ознайомлюючи наших студентів зі системою роботи шкільної бібліотеки («Павлівська середня школа», «Людина неповторна», «Праця і моральне виховання») та педагогічного колективу Павлівської школи над вихованням культури читання, формуванням бібліотечно-бібліографічних знань сприяла тому, що книга стала для кожного вихованця другом, наставником і мудрим учителем. В. О. Сухомлинський значну увагу приділяв суто бібліотечним питанням: «Як повинен відобразитися урок у роботі шкільної бібліотеки, зокрема в пропаганді книги? Що повинен знати шкільний бібліотекар про зміст навчально-виховного процесу на уроках?» [3, 61].

Педагог наголошував, що виховна робота в школі не може проводитися окремо вчителем і бібліотекарем – лише спільними зусиллями можна досягти успіху. Бібліотекар, на думку В. О. Сухомлинського, має бути повноправним членом педагогічного колективу. Функції його різнопланові: він пропагандист книги серед учителів, школярів та їхніх батьків; організатор і керівник позакласного читання; мудрий наставник, вихователь, який знає, відчуває життя кожного учня у світі книжок. Василь Олександрович створив у сільській школі всі умови для того, щоб головним джерелом духовної культури школярів стало читання.

Звертаємо увагу студентів на те, що Василь Олександрович так організував роботу шкільної бібліотеки, що вона стала осередком, центром духовного життя школи, де задовольнялось багато дитячих інтересів. Педагог був глибоко переконаний у тому, що педагогічній майстерності вчителя, розвитку його духовної культури сприяє спілкування з книгою. Особиста бібліотека вчителя, на думку В. О. Сухомлинського, – це дзеркало його творчої індивідуальності. Єдине, чого слід дотримуватись, – принципу: «особиста бібліотека розкриває мою творчу індивідуальність і допомагає вводити вихованців у світ книги» [3, 79].

На думку Василя Сухомлинського, якщо дитина віднайде в книзі хоча б окремі відповіді на свої запитання, змусить себе обміркувати щойно прочитане, надаватиме їй перевагу з-поміж інших принад сучасного життя, то виникне можливість вирішити багато проблем, пов'язаних передусім із духовним зростанням особистості.

Отже, аналізуючи творчу спадщину В. О. Сухомлинського, можна стверджувати, що в Павлівській школі атмосферу шанобливого, бережного ставлення до книжки створювала школа і бібліотека. Все це сприяло формуванню у школярів стійкої потреби в читанні. Тому, саме сьогодні, в період прискореної інформатизації суспільства, коли бібліотека має стати центром культурного становлення особистості, формування її духовних орієнтирів, приклад В. О. Сухомлинського. Творче використання досвіду педагога-новатора дасть нам змогу розширити форми та методи діяльності бібліотек у вихованні духовної культури молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградова Н. В. Основні функції шкільної бібліотеки. *Шкільна бібліотека*. 2014. № 2. С. 41–42.
2. Волошина В. Студент-читач, бібліотекар. *ШБІЦ*. 2013. № 9. С. 44–49.
3. Горпинич Н. Формування читацьких інтересів школярів у процесі роботи з дитячою книжкою. *ШБІЦ*. 2012. № 3. С. 61–78.

Валерія ТУПЧЕНКО
(Харків, Україна)

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК ЗАСІБ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ-АГРАРНИКІВ

Основним завданням вищої освіти має стати забезпечення відповідності якості підготовки фахівців не тільки сучасним, але й перспективним потребам суспільства. Це мають бути фахівці-лідери, яким, поряд з високою професійною компетентністю, притаманні висока духовність, морально-етичні переконання, загальна культура, інноваційний характер мислення і системний підхід до аналізу складних виробничих ситуацій.

У даній роботі міжкультурна комунікація у найзагальнішому вигляді визначається як безпосередній та опосередкований обмін інформацією між представниками різних лінгвокультур. Таким чином, ураховуються закономірності не тільки безпосереднього міжособистісного та міжгрупового спілкування, але й здійснення міжкультурної комунікації у віртуальній формі, за допомогою «інформаційної магістралі».

Предмет «іноземна мова» займає особливе місце в загальнокультурній підготовці молоді до життя та діяльності в суспільстві. Це єдиний навчальний предмет, який включено в плани всіх підсистем освіти. Сьогодні це не тільки данина традиції, але й можливість реалізації однієї з провідних тенденцій у галузі освіти – інтеграції у світову культуру. Саме цей предмет, орієнтований головним чином не на здобуття знань, а на формування діяльнісних умінь, має величезний потенціал можливостей для всебічного розвитку особистості.

Володіння навичками міжкультурної комунікації – це той стрижень, навколо якого формується професійна компетентність фахівця. Справжнє знання мови – це знання її внутрішнього духу, її логіки та культури. Мова має забезпечувати діалог культур.

Головним недоліком навчання фахівців-аграрників у закладах вищої освіти є те, що кругозір спеціаліста вузького профілю, який добре знає відповідну сферу виробництва, був занадто недостатнім для успішного виконання практичної діяльності в сучасних умовах. Значною мірою це стосується професійно значущих ситуацій міжкультурного спілкування, які передбачають міжнародні ділові контакти, інтенсифікацію професійної діяльності в тісному контакті із зарубіжними партнерами.

Таким чином, фахівець-аграрник через вивчення іноземної мови підвищує свій рівень культури, формує в собі готовність сприяти налагодженню міжкультурних і наукових зв'язків. Здатність брати участь у міжкультурній комунікації має важливе значення для спеціалістів, зайнятих у сфері міжнародного бізнесу.

Головна відповідь на питання про вирішення актуального завдання навчання іноземних мов як засобу комунікації між представниками різних народів і культур полягає в тому, що мови повинні вивчатися в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, які говорять цими мовами.

Навчити людей спілкуватися (усно й письмово), навчити працювати, створювати, а не тільки розуміти іноземну мову, – це важке завдання, ускладнене ще й тим, що спілкування – не просто вербальний процес. Його ефективність, крім знання мови, залежить від безлічі чинників: умов і культури спілкування, правил етикету, знання невербальних форм вираження (міміки, жестів), наявності глибоких фонових знань тощо.

Усі тонкощі й глибина проблем міжмовної й міжкультурної комунікації стають особливо наочними, а іноді й просто усвідомлюваними, при зіставленні іноземних мов з рідними й чужою культурою зі своєю власною. Ось чому в багатьох навчальних закладах вивчають предмет «Світ мови, що вивчається». Цей предмет рекомендується, якщо дозволяють можливості, вивчати маче з двох сторін, у вигляді паралельних курсів: один – носієм мови й культури мови, що вивчається, а другий – носієм рідної мови й рідної культури.

Для встановлення контактів і вирішення різного роду проблем іноземна мова, зокрема й англійська, як засіб спілкування може бути використана в процесі взаємодії з представниками різних народів і різних культур. Тому пропонується у зміст навчання іноземних мов включати матеріали, які охоплюють більш широкий спектр інформації про культури народів світу, що буде сприяти підготовці міжкультурного комуніканта, здатного досягти взаєморозуміння й з неносіями мови, що вивчається.

Позитивне ставлення студентів до вивчення іноземної мови є запорукою успішного навчання, оскільки іноземна мова – це не просто академічна дисципліна, а ціла освітня галузь, яка створює умови для оволодіння знаннями з багатьох інших предметів: історії, географії, літератури, країнознавства тощо. Предметом вивчення іноземної мови є не лише власне мова, а й мовленнєва взаємодія цією мовою, культура народу – носія мови, а також певні мовні, лінгвокраїнознавчі знання. Головне призначення іноземної мови як освітньої галузі – це оволодіння студентами спілкуванням іноземною мовою, тобто формування комунікативної компетенції.

Таким чином, підготовка конкурентоспроможних спеціалістів з міжкультурної комунікації неможлива без оволодіння іноземними мовами. Адже тільки володіння мовою відкриває можливості для повноцінної професійної діяльності в усіх сферах.

Знання іноземних мов усіма спеціалістами, незалежно від їхнього профілю, повинне стати обов'язковою професійною якістю, яка забезпечить встановлення взаєморозуміння, прийняття ефективних рішень і налагодження співробітництва.

Отже, проблема культурологічної та мовної підготовки фахівців-аграрників потребує подальшої розробки в аспекті її методичного забезпечення.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ученими доведено комплексний вплив читання на різні аспекти розвитку особистості. Грамотний читач краще адаптується в соціумі, володіє комунікативними навичками, вміє швидко зорієнтуватись в інформаційних потоках та критично оцінити їх зміст, має яскраво виражені уподобання, естетичне ставлення до життя. Тому проблема читання є актуальною як у суспільстві в цілому, так і в освітньому процесі усіх рівнів.

Відповідно до Державних нормативних документів («Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи», «Державний стандарт початкової освіти»), уміння читати й розуміти прочитане визначено як наскрізне, яке є «основою для успішної самореалізації учня – як особистості, громадянина і фахівця» [1].

Серед дослідників проблеми читання багато вітчизняних та зарубіжних вчених, методистів: О. Никифорова, С. Рубінштейн, Н. Чепелева, І. Якиманська та ін. (психологічні аспекти процесу читачької діяльності); О. Джебелей, Г. Коваль, В. Мартиненко, В. Науменко, О. Савченко та ін. (педагогічні аспекти проблеми навчання читання та уроків літературного читання).

Водночас теоретичні та емпіричні спостереження, соціологічні дослідження, численні матеріали фахової преси останніх років дають підстави констатувати загальне падіння читачької культури в суспільстві, зниження інтересу до літератури. На жаль, сучасний учень в епоху інформаційно-комунікаційних технологій не має чітко сформованої потреби самостійного, осмисленого, системного читання, яке вимагає відчутних інтелектуальних і творчих зусиль. Проте серйозне занепокоєння, за результатами анкетування, викликає зниження читачької культури, інтересу до користування друкованою книгою як джерелом інформації, навіть серед студентів педагогічних факультетів. Спостерігаємо тенденцію до поверхового, фрагментарного сприймання змісту, втрату інтересу до читання художньої літератури; поглиблене аналітичне читання все частіше підмінюється поверховим переглядом текстів, який не дає змоги повноцінно в емоційному, естетичному аспектах сприйняти текст – все означене вимагає пильної уваги, а особливо в контексті професійної підготовки майбутніх педагогів.

Початковий етап літературної освіти відіграє базову роль в загальному процесі літературного розвитку учнів, оскільки саме в початковій школі закладають основи формування читачької культури.

Слід зазначити, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття «читацька культура». Досліджуючи різні аспекти читання, сучасні науковці використовують також поняття «грамотне читання», «читацька грамотність», «читацька компетентність».

Нам імпонує визначення О. Ісаєвої поняття читачької культури як складової частини загальної культури особистості, що охоплює комплекс знань, умінь і почуттів читача, передбачає свідомий вибір тематики читання, його системність з метою повноцінного і глибокого сприйняття та засвоєння літературного тексту. Читацька культура – це сукупність знань, умінь та почуттів читача, які дозволяють йому повноцінно та самостійно осягати літературу [2].

Безперечно, психолого-педагогічною передумовою формування в учнів молодшого шкільного віку читачької культури є сформованість в них технічної та смислової навички читання. На нашу думку, сутність читачької культури учнів полягає в оволодінні ними сукупністю знань, умінь, навичок, які дають змогу їм відповідно до вікових можливостей самостійно усвідомлено сприймати зміст текстів різних видів, добирати, аналізувати, узагальнювати, оцінювати представлену у різних джерелах інформацію, орієнтуватися у колі дитячого читання. Читацька культура визначається не лише обсягом літературних знань, початкових читачьких

уміння і навичок з їх відтворенням, а й здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній практичній діяльності. Набутий читацький досвід, основи читацької культури забезпечує готовність і здатність молодших школярів до подальшого навчання, пізнання, саморозвитку.

Отже, під читацькою культурою розуміємо багатокомпонентну інтегровану й динамічну якість особистості, що включає в себе якості читання, здатність і готовність читача до оцінко-інтерпретаційної діяльності та систематичну потребу в читанні художніх творів. Культура читання є результатом літературного розвитку читача-школяра на різних етапах літературної освіти, а її рівень визначається рівнем літературного розвитку учня. Молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування та розвитку культури читання, тому починати цей процес необхідно з перших уроків читання в початковій школі.

Формування і розвиток читацької культури учнів молодшого шкільного віку залежить від професійної компетентності вчителя, від його здатності розуміти літературу як мистецтво слова, орієнтуватися у світі популярних дитячих книг, саме тому він також повинен мати високий рівень читацької та методичної культури, які в комплексі є професійним інструментом організації читацької діяльності молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п>

2. Ісаєва О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: автореферат дисертації доктора пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. К., 2004. 41 с.

Микола ХМЕЛЮК

(Кам'янець-Подільський, Україна)

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «СТИЛЮ» В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Феномен стилю належить до найскладніших явищ мистецтва, відносно якого в сучасній науці спостерігається певна суперечливість поглядів. Протягом багатьох століть філософи, вчені, художники намагалися відповісти на питання щодо сутності стилю, природу його походження, закономірність розвитку, принципи класифікації, структуру тощо.

Різні аспекти феномену стилю досліджено у філософських працях Арістотеля, Г. Гегеля, І. Гете, Ф. Ніцше та ін., а також у наукових дослідженнях загальноестетичного та культурологічного спрямування Н. Бердяєва, Ю. Борєва, Д. Донцова, Д. Наливайка, Д. Чижевського, Ю. Шереха та ін. Фундаментальні основи теорії музичного стилю закладені у працях Б. Асаф'єва, М. Михайлова, С. Скребокєва, В. Медушевського, В. Москаленка, О. Сокола, С. Тишка, Т. Чередниченко та ін.

Початкове значення слова «стиль» (від грец. «stylos») відповідало письмовому приладдю, бронзовому стрижню або паличці для письма на воскових дощечках. Пізніше слово «стиль» набуває таких значень як почерк, манера, характер викладення.

Історіографічний огляд дозволяє виділити основні етапи еволюції категорії музичного стилю, що характеризується сходженням від емпіричного рівня до теоретичного, від ізольованого розгляду окремих аспектів стилю до вивчення цього феномена шляхом системного підходу.

У музичному мистецтві античних часів первинний смисл поняття стилю відбивається у характеристиці наспівів за місцем походження на основі їх ладових відмінностей. Чіткий розподіл ознак і їх зв'язок з конкретними особливостями дозволяє говорити про зародження

диференціації категорії стилю за національними та місцевими відмінностями (напрямами або школами).

Надалі різна природа ознак спільності, що виступали критеріями типологізації художніх явищ, зумовила існування численних та різноманітних інтерпретацій поняття музичного стилю. Так, під впливом церковної ідеології Середньовіччя виникли «церковний» та «світський», «релігійний» та «житейський» стилі [4, 32–33].

Розмежування музичного мистецтва за доби Відродження сприяло класифікації стилів за жанровим критерієм. Прикладом є підхід Й. де Грохео, який поділяв музику на «вчену, народну та церковну» [4, 237].

У XVII ст. розрізняють такі стилі музичної творчості: церковний, театральний, камерний, канонічний, мотетний, мадригальний, мелізматичний тощо. Пізніше його зближують із поняттям «манери» та майже ототожнюють зі словом «форма». Таке трактування стилю, як певної форми вираження, існує і дотепер.

Основи розуміння стилю як естетичної категорії були закладені в епоху Просвітництва. У цей період у музиці поняття стилю стає загальноживим та набуває багато значень. Наприклад, Г. Телеман в автобіографії пише про італійську й французьку театральні манери, трактуючи їх як різні національні стилі.

Серед визначень стилю, що за доби Просвітництва зберігають широту та різноманітність інтерпретацій, виділяється трактування Ж.-Ж. Руссо, який зазначає, що стиль є «відмінний характер композиції або виконавства», залежний «від країни, національного смаку, обдарованості авторів відповідно до змісту, місця, часу, теми» [3, 10]. Також ідеться про інструментальний стиль, мелізматичний, імпровізаційний, танцювальний тощо.

Основи розуміння стилю в мистецтвознавстві заклав німецький мистецтвознавець І. Вінкельман в своїй праці «Історія мистецтва давнини». У цій праці автор спробував дати характеристику окремим стилям епох, народів, проте, точно визначення стилю І. Вінкельман не виводить.

На початку XIX ст. виникають нові орієнтири поняття, що характеризують музично-виконавську манеру, наприклад, «блискучий стиль» виконання та інші.

Подальший пошук конкретних характеристик стильових ознак на початку XX ст. пов'язаний із соціально-історичними або специфічно-формальними критеріями. Визначальним стало становлення наукової методики стильового аналізу, що сприяло усвідомленню системної сутності стилю і зумовило розвиток сучасного музичного стилізнавства.

У XX ст. поняття стилю трактувалось як змістовна система засобів (Л. Мазель) і як найвищий вид художньої єдності (С. Скребков). У будь-якому з трактувань стиль – це, перш за все, цілісність та єдність.

Академік Б. Асаф'єв дає визначення поняття «стилю», яке залишається актуальним і до теперішнього часу: стиль – «властивість або основні риси, за якими можна відрізнити твори одного композитора від іншого, або твори одного історичного періоду від іншого» [2, 76–77]. Схожа думка є у Н. Перельмана: «Стиль – законодавець часу (<...>), а «час в музиці – елемент стилю. При повній тотожності темпу і метронома час у Бетховена не схожий на час Шуберта, час Баха – на час Моцарта...» [5, 130].

Об'єднуючи зміст попередніх висловлювань, в останній редакції словника термінів Б. Асаф'єв дає таке визначення стилю: «Стиль – якість, манера, характерні риси, сукупність і, нарешті, система виразних якостей» [2, 137].

У працях Б. Яворського інтерпретація стилю пов'язана з категорією музичного мислення. Розуміючи стиль як вияв особливостей художнього мислення, вчений наголошував на історико-епохальному змісті цієї категорії.

Підходи, започатковані Б. Асаф'євим та Б. Яворським, дістали подальшого розвитку в працях М. Михайлова. Спираючись на положення про специфіку окремого виду мистецтва, яка в

музиці виявляється в інтонації (Б. Асаф'єв), що народжується в творчому мисленні композитора (Б. Яворський), М. Михайлов розглядає стиль у нерозривному зв'язку з комплексом суміжних проблем, створивши «основи теорії музичного стилю» [1, 18].

Отже, проведений аналіз літератури відображає сучасні уявлення про багатовекторність історико-смыслових характеристик стильового феномену як складного наукового явища. Музичний стиль – це багаторівнева система музичних засобів та образного мислення, організована за діалектичним принципом єдності загального та особливого, музично-інтонаційний зміст якої зумовлений соціально-історичними та індивідуально-психологічними чинниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арановский М. Концепция музыкального стиля в работах М. К. Михайлова. *М. Михайлов. Этюды о стиле в музыке*. Ленинград: Музыка, 1990. С. 13–38.
2. Асаф'єв Б. В. Путеводитель по концертам: Словарь наиболее необходимых терминов и понятий. 2-е изд. Москва: Сов. композитор, 1978. 200 с.
3. Михайлов М. К. Стиль в музыке. Ленинград: Музыка, 1981. С. 117–148.
4. Музыкальная эстетика западноевропейского средневековья и Возрождения. Москва: Музыка, 1966. 574 с.
5. Перельман Н. Е. В классе рояля: Короткие рассуждения. Москва: Классика–XXI, 2002. 152 с.

Світлана ХОМИНЕЦЬ
(Ужгород, Україна)

МОДЕЛІ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ В СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Міжнародне співробітництво у галузі вищої освіти – явище не нове. Більшість сучасних ЗВО залучені до інтернаціональної співпраці, оскільки сама ідея наукової діяльності передбачає наявність академічної спільноти, необмеженої рамами певної країни чи території.

Як зазначають дослідники Дж. Нایت і Х. де Віт [1], вже всередині ХХ століття виникла потреба у використанні спільної мови, уніфікованих програм навчання і систем оцінок в освіті для сприяння мобільності студентів та вчених. З того часу університети з різних причин – економічних, політичних, творчих та інтелектуальних – прагнуть до активної співпраці, долаючи національні кордони. Провідним фактором, який зумовлює налагодження взаємин між університетами, є необхідність підвищувати власну конкурентноздатність через створення альянсів із закладами-партнерами в сфері вищої освіти. За останні два десятиліття концепція інтернаціоналізації стала основою функціонування вищої школи: відбувся перехід від простого обміну до бізнес-рекрутингу студентів, від активного впливу на незначну за розмірами елітну групу до масового явища.

З розвитком процесів глобалізації та інтернаціоналізації перед системою вищої освіти постали нові завдання – підготовка професійних кадрів, здатних ефективно працювати в сучасних умовах. Інтернаціоналізація освіти переслідує різні цілі: диверсифікація і зростання фінансових ресурсів через залучення іноземних студентів на навчання; підготовка і впровадження освітніх програм у зарубіжних вузах-партнерах; розширення регіональної мережі ЗВО для ефективного використання своїх ресурсів; підвищення якості освіти і досліджень через участь студентів і викладачів у міжнародному процесі обміну знань та ін. Розвиток міжнародного співробітництва дозволяє організовувати спільні дослідницькі проекти, програми обміну для студентів і педагогів, спеціальні програми для іноземних студентів.

Міжнародна співпраця науково-освітніх установ має певні особливості, які відрізняються від комерційних організацій. Зокрема, виокремлюють деякі специфічні для цієї сфери моделі встановлення успішних інституційних зв'язків.

Голландський дослідник Х. де Віт [2] класифікує форми міжвузівської кооперації у вигляді трьох моделей – «академічної асоціації», «академічного консорціуму» і «інституційної мережі».

Академічні асоціації – це дослідницькі чи адміністративні організації (відділи, центри, школи, заклади), які об'єднуються для досягнення спільної мети, пов'язаної з їх професійним розвитком.

Академічний консорціум – це група наукових підрозділів, що об'єднуються з метою виконання угоди, зміст якої спрямований на спільний розвиток спеціальних знань у різних сферах.

Інституційна мережа – це група наукових підрозділів, які об'єднуються для досягнення декількох академічних чи адміністративних цілей. Вони, як правило, мають невизначений характер і створюються на основі прагнення до лідерства в певній галузі [2].

Отже, найбільш поширеними в рамках міжнародної інституційної співпраці є форми діяльності, які спрямовані на розширення можливостей для мобільності студентів і науково-педагогічних працівників, академічних обмінів, розробку спільних програм і курсів, розвиток наукового співробітництва, підготовку спільних науково-дослідницьких проєктів та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Knight J., de Wit H. Strategies for internationalization of higher education: Historical and conceptual perspectives. *Strategies for internationalisation of higher education*. Amsterdam: European Association for International Education Publications, 1995. P. 5–32.

2. De Wit H. Internationalization of Higher Education in the United States of America and Europe: A Historical, Comparative, and Conceptual Analysis. London: Greenwood Press, 1998. 84 p.

Галина ЧЕРНЕНКО

(Переяслав-Хмельницький, Україна)

ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Сучасний розвиток нашого суспільства висуває потребу у формуванні людини як особистості з новим мисленням, яка б вміла активно жити і працювати в умовах соціальної відповідальності за себе і країну. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що метою Нової української школи є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості [2, 92]. На нашу думку, для реалізації поставленої мети ефективним засобом у освітньому процесі є упровадження інтегративного підходу.

Інтегративний підхід в освіті – це підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність [1, 356]. Даний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосування методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують освітній процес на об'єднання знань [1, 356].

Інтеграція, за словами О. Савченко, це підхід, який сприяє інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок використання цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати певне явище, поняття, досягти цілісності знань.

За Типовою освітньою програмою для Нової української школи (розроблена під керівництвом О. Савченко) вивчається інтегрований курс «Я досліджую світ» метою якого є

особистий розвиток молодших школярів на основі формування цілісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду, який охоплює систему інтегрованих знань про природу і суспільство, ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки, які характеризують здатність учнів розв'язувати практичні задачі [2, 212].

Інтегрований курс «Я досліджую світ» охоплює такі освітні галузі: громадянську, історичну, соціальну, здоров'язбережувальну та природничу.

Громадянська та історична освітні галузі сприяють формуванню громадянської компетентності, готовності школяра до змін через осмислення зв'язків між минулим і сучасним; вироблення активної громадянської позиції на засадах демократії, поваги до свобод і прав людини; формування толерантного ставлення до оточуючих та набуття досвіду життя в соціумі [2, 96].

Соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі передбачають, насамперед, формування соціальної компетентності, активної громадянської позиції школяра; застосування моделі здорової та безпечної поведінки, збереження здоров'я, добробуту та розвитку [2, 96].

Вивчення природничої освітньої галузі дозволяє сформувати компетентності в галузі природничих наук, техніки і технології; опанувати знаннями, уміннями і способами діяльності, які забезпечують успішну взаємодію з природою; сформувати основи наукового світогляду, відповідальності й природоохоронної поведінки школярів у навколишньому світі [2, 95].

Тематичну основу курсу «Я досліджую світ» складають змістові лінії, що охоплюють інтеграцію вище зазначених освітніх галузей, а саме: «*Людина*» (пізнання себе, своїх можливостей, здорова і безпечна поведінка); «*Людина серед людей*» (стандарти поведінки в сім'ї, суспільстві; моральні норми; навички співжиття і співпраці); «*Людина в суспільстві*» (громадянські права та обов'язки як члена суспільства; пізнання свого краю, історії, символів держави; внесок українців у світові досягнення); «*Людина і світ*» (толерантне ставлення до різноманітності світу людей, культур, звичаїв); «*Людина і природа*» (цілісність природи, взаємозв'язок об'єктів і явищ, відповідальна діяльність людини у природі, залежність між діяльністю людини і станом довкілля) [2, 213].

Для реалізації інтегрованого курсу «Я досліджую світ» можливі різні варіанти з'єднання, зближення, сполучення тем, які об'єднанні на основі провідної ідеї, що присутня у кожній освітній галузі. Такий підхід дозволяє сформувати в молодших школярів цілісне бачення навколишнього світу, суспільства та людських відносин.

Отже, упровадження в освітній процес інтегрованих занять на сьогодні є життєвою необхідністю. Інтеграція дозволяє об'єднувати теорію і практику, широко показати практичну значимість досліджуваних законів, теорій у життєдіяльності людини, допомагає сформувати в молодших школярів розуміння життєвої необхідності глибоких знань, які визначатимуть рівень їх розумового та духовного розвитку, сприяє вихованню широко ґрунтованого школяра, який оволодіє світоглядом, буде здатним систематизувати наявні знання і швидко розв'язуватиме різні життєві проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. Київ: Юніверсум Інтер, 2008. 1040 с.
2. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1-2 класи. Київ: ТД «Освіта-Центр плюс», 2018. 239 с.
3. Шахірева Н. Інтеграція знань учнів молодшого шкільного віку про людину і світ: автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. К., 1997. 22 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ НАСТУПНОСТІ МІЖ ДОШКІЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ І ШКОЛОЮ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ЕЛЕМЕНТАРНИХ МАТЕМАТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Освіта в житті людства відіграє надзвичайно важливу роль. Саме життя вимагає від людини постійного вдосконалення, оволодіння конкретними вміннями для досягнення успіху.

Нині вже недостатньо мати знання, важливо ще й уміти комплексно вирішувати проблеми, критично мислити, бути креативним. На часі перейти від школи знань до школи компетентностей ХХІ століття – Нової української школи, яка працює за новим Державним стандартом, розробленим на теоретичному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України, а також на основі аналізу провідних українських практиків освіти [1, 1].

В Новій українській школі бачимо осучаснену «Школу радості» видатного українського педагога Василя Олександровича Сухомлинського, який ставив за мету « ... домогтися того, щоб навчання було цікавим, різноманітним, щоб проходило в світі казки, гри, краси, музики, фантазії, творчості. Хочеться, щоб діти були мандрівниками, відкривачами й творцями у цьому світі» [3, 102].

Інтеграційний підхід до освіти – ключовий у Концепції Нової української школи та в роботі сучасних дитячих садків.

Інтеграція – об'єднання будь – яких елементів у ціле і процес взаємного зближення; об'єднання і структурування непорядкованих явищ, підвищення інтенсивності взаємодії між елементами системи, впорядковане функціонування частин цілого.

Відповідно до сучасних досліджень, одна з проблем дошкільної освіти – втрата дітьми живого інтересу до процесу пізнання. Як же цей процес викликати і підтримати? Теоретично відповідь є: необхідно вибудовувати освітній процес у закладі дошкільної освіти так, щоб розвивались і реалізовувались пізнавальні можливості дошкільника, а взаємодію з дитиною спрямувати на формування пізнавального інтересу, пізнавальної самостійності та ініціативності.

Вихователь має створити ситуації, які стимулюють пізнавально-пошукову активність дітей, розвивають уміння з'ясувати суперечності, висловлювати припущення й формувати рішення.

Вікові особливості дошкільників та молодших школярів мають бути орієнтиром для організації навчально-виховного процесу: « ...дитина за своєю природою – допитливий дослідник, відкривач світу. Тож нехай перед нею відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, у прагненні робити добро людям. Через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість – вірний шлях до серця дитини [3, 22].

Математична освіта сприяє розвитку інтелекту особистості, формує вміння науково мислити, здатність аналізувати, долати труднощі. Першою ланкою в системі безперервної математичної освіти є початковий курс математики, на основі якого здійснюється подальше сприймання математики як науки та безпосереднє формування компетентностей. Вихователі дошкільних закладів мають підготувати дітей дошкільного віку до вивчення математики в школі. Показати, що математика усюди, оком тільки поведи. Нас оточують об'єкти в морі, в небі, на землі. Математика нам вкаже: кількість, форму, простір, час і навчить розпізнавати величини навколо нас.

Навчання математики в початковій школі відповідно до Державного стандарту ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової освіти [1, 2]. Це обумовлює

необхідність удосконалення початкової математичної освіти та підвищення якості її ефективності отриманих учнями знань.

Математична початкова освіта спрямована на опанування учнями системою знань, умінь та навичок, необхідних для подальшого вивчення математики та суміжних навчальних предметів, вирішення практичних завдань та розвитку логічного мислення, застосування отриманих знань на практиці. Математичні вміння та навички у дітей формуються не лише на уроках математики, а й під час вивчення інших предметів.

З метою якісної підготовки дітей дошкільного віку до вивчення математики в школі, вихователям необхідно урізноманітнювати й застосовувати найефективніші форми та методи роботи. Так, вивчаючи досвід В.О. Сухомлинського, який у казці бачив можливість «роздмухувати вогник дитячої думки і мови» [3, 33] у безпосередньому спілкуванні з природою – «поповнювати колодязь розумових сил і нервової енергії» [4, 213] Велике значення надавав ігровій діяльності. «Гра – це іскра, що запалює вогник допитливості та любові до знань [3, 95].

Керуючись заповідями мудрого педагога, під час проведення пробної та переддипломної педагогічної практики студенти мають можливість спостерігати за роботою вихователів та проводити дослідницьку роботу, яку розкривають під час написання курсових робіт. Теми курсових робіт дають можливість показати результати досягнень, вивчити досвід роботи кращих педагогічних працівників, застосувати принцип інтеграційного підходу в формуванні елементарних математичних знань.

Пропонуються для проведення дослідницької роботи наступні теми курсових робіт: Казка – засіб формування математичних знань. Формування елементарних математичних знань під час ознайомлення дошкільників з зірками та планетами. Формування елементарних математичних знань під час проведення занять зображувальної діяльності. Використання елементів народознавства під час формування елементарних математичних знань. Навчання орієнтування у просторі – основа безпеки життєдіяльності дітей дошкільного віку. Гра – форма організації роботи з математики та інші.

Така робота дає можливість якісно підготувати студентів до реалізації наступності дошкільної та початкової освіти, в необхідності впровадження та застосуванні інтеграційних процесів у практику роботи дошкільних закладів.

Великий дидактик Я. А. Коменський необхідність інтегрованого підходу до організації освітнього процесу пояснював таким чином: «Всі знання виростають з одного коріння – навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках».

Інтегрований підхід до формування елементарних математичних знань, як показали результати досліджень, спрямований на гармонійний розвиток сучасної дитини. Такий підхід сприяє розвитку творчості, підвищує рівень емоційної сфери дитини, чим посилює мотиваційну функцію навчання та відповідно особистісний розвиток дитини.

Інтеграція знань, засобом якої є пізнавальна інформація, інтегрована продуктивна – творча діяльність створюють сприятливі умови для розвитку розумових здібностей та обдарованості дитини.

Сутність інтегрованого підходу до освітнього процесу: об'єднання спорідненого матеріалу з кількох розділів програми (освітніх ліній) та різних видів діяльності дітей навколо однієї теми; опанування дошкільниками значно більшого за обсягом навчального матеріалу та досягнення цілісності їх знань за значно коротший термін; залучення дошкільників до процесу активного самостійного здобуття знань; формування творчої особистості дитини, її здібностей; забезпечення можливості застосовувати дітьми набутих знань, умінь і навичок з різних розділів програми у практичній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.18 р. № 87.

2. Лагодюк В. Шляхи вдосконалення математичної початкової освіти у проектних класах. Інтелект України. *Початкова школа*. 2018. № 7.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. К.: Рад.шк., 1976. Т. 3. 670 с.
4. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. «Акта» видання, 2012. 537 с.

Анна ЧЕРНИШОВА
(Житомир, Україна)

ФОРМИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ХОРЕОГРАФІЇ

На сучасному етапі розвитку освітньої галузі знань важливим завданням є естетичне виховання підростаючого покоління. Одним із головних засобів реалізації цього завдання є залучення дітей до хореографічного мистецтва. Останнім часом у багатьох загальноосвітніх закладах зміст навчання розширюється шляхом запровадження хореографії як навчального предмету з метою естетизації та забезпечення фізичного розвитку дитини.

Додаткової уваги зазначена проблема набуває у контексті підготовки майбутніх учителів початкових класів, оскільки саме у молодшого школяра завершується формування цілого ряду фізичних та фізіологічних властивостей. Останнє зумовлює потребу узагальнення досвіду професійно-педагогічної підготовки студентів педагогічних факультетів та вимагає оновлення теоретико-методологічних засад проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання хореографії.

Загальнотеоретичні основи професійної підготовки педагога-хореографа досліджувалися у працях Г.О. Березової, Л.А. Бондаренко, О.А. Бурля, А.Я. Ваганової, Є.П. Валукіна, С.Г. Забрєдовського, Є.В. Зайцева, Р.В. Захарова, С.Л. Зубатова, Ф.В. Лопухова, А.М. Мессерера, А.П. Тараканової, Т.С. Ткаченко, В.І. Уральської та ін.

Визначена проблема потребує вивчення цілого ряду питань, серед яких одним із найбільш важливих є визначення педагогічного інструментарію, зокрема форм професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання хореографії.

Організаційною основою підготовки вчителя початкових класів до викладання хореографії є форми навчання. Багатоплановість поставлених дослідженням завдань потребувала використання таких форм організації навчального процесу, що забезпечували його теоретичну (різні типи лекцій) та практичну спрямованість (різні типи практичних занять).

Організаційним підґрунтям теоретичної підготовки стали різні типи лекцій: інформаційна, лекція-бесіда, проблемна, лекція-дискусія та ін.

Проведення практичних занять на основі технологічного підходу дало можливість організувати навчальний процес цілісно за допомогою використання цілого ряду конкретних форм (семінарські, лабораторні заняття, самостійна робота, індивідуальні заняття, консультації, майстер-класи, перегляд відеоматеріалів, навчальні екскурсії, фольклорні експедиції, різні види спеціальних хореографічних практик). Розглянемо деякі з них.

Семінарські заняття як форма організації навчально-пізнавальної діяльності студентів тісно пов'язані з лекційними заняттями та є їх логічним продовженням. Тематика семінарських занять упорядкована відповідно до змісту лекційного курсу і спрямована на закріплення знань, отриманих на лекційних заняттях та під час самостійної роботи. На семінарських заняттях відбувається розвиток координаційних прийомів, музичальності й виразності виконання, студентам також пропонується ознайомлення з методикою вивчення хореографічних фігур, з'єднань та композицій, принципами побудови окремих частин уроку [4, 17].

Інтеграція теоретичних знань, практичних умінь та навичок студентів відбувається під час проведення лабораторних занять. Лабораторні заняття з дисциплін хореографічного циклу

дозволяють практично оволодіти технікою виконання танцювальних елементів, фігур, методикою їх вивчення. Вони передбачають формування у студентів основ педагогічно-виконавської майстерності, практичних умінь технічно виконувати танцювальні фігури з'єднання та композиції, записувати, розбирати й читати танець за записом [2, 227].

Важливою формою організації навчання у вищій школі є самостійна робота студентів, яка передбачає поглиблене вивчення теоретичного та практичного матеріалу, вдосконалення професійних умінь та навичок, сформованих під час аудиторних занять. Організація самостійної роботи студента має носити творчий і пошуковий характер, спрямовуватися на постійну самоосвіту та самовдосконалення. Для реалізації визначених навчальною програмою завдань потрібна систематична робота студентів над поглибленням власного рівня знань та вмінь, яка включає: опрацювання навчальних та методичних посібників, підручників, додаткової літератури, складання танцювальних комбінацій, повторення та відпрацювання тренувальних вправ і танцювальних рухів з метою глибшого їх засвоєння, удосконалення технічної та виконавської майстерності, відвідування різних мистецьких заходів, концертів хореографічних колективів, використання комп'ютерних інформаційних ресурсів, перегляд навчальних відеофільмів [3, 208–210].

Індивідуальна робота студентів передбачає консультації з викладачем, опрацювання додаткової навчально-методичної та наукової літератури з підготовки окремих тем, перегляд відеоматеріалів, що дає можливість розширити і поглибити знання з дисципліни. Вона проводиться із кожним студентом з метою з'ясування рівня усвідомлення ним окремих теоретичних положень з курсу, практичного засвоєння та удосконалення виконавського рівня, виявлення проблемних ситуацій і пошуку шляхів їх розв'язання [2, 98–100].

Ефективною формою організації навчання майбутніх учителів хореографії є проведення майстер-класів, що передбачає запрошення знаного викладача чи виконавця з метою передачі студентам творчого педагогічного досвіду та його технічної майстерності.

Важливою формою організації навчання майбутніх учителів хореографії є перегляд заздалегідь підготовлених відеоматеріалів (виступи відомих танцювальних колективів та сольних виконавців, майстер-класи педагогів-хореографів, майстер-класи з різних стилів танцювального мистецтва та ін.).

Забезпечення високого рівня професійно-практичної підготовки майбутніх учителів безпосередньо пов'язане з організацією педагогічних практик різних рівнів (навчально-методичних та безперервних виробничих). Провідним завданням педагогічної практики визначається формування у студентів фахових умінь організації та здійснення навчально-тренувального і творчо-постановочного хореографічного процесів у системі загальної та позашкільної освіти. Різні види спеціальних хореографічних практик (навчально-методична практика з хореографії, навчальна фольклорна практика, навчально-тренувальні хореографічні збори, виробничі педагогічні хореографічні практики) дають можливість студентам насамперед збагатити свій фаховий досвід, а також продемонструвати набуті практичні вміння й навички з методик викладання дисциплін хореографічного циклу [1, 3–6].

Системне застосування спеціально відібраних форм, що використовуються під час вивчення дисциплін хореографічного циклу, забезпечить цілісність процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів до викладання хореографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благова Т.О. Виробнича педагогічна хореографічна практика: програма для студентів вищих педагогічних навчальних закладів зі спеціальності 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Хореографія». Полтава, ПДПУ, 2007. 18 с.
2. Кившенко Ю.А. Средства профессиональной подготовки педагогов-хореографов в ВУЗе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Самара, 2011. 196 с.

3. Кирильчук Н. Самостійна робота студентів як вагомий чинник їх професійної хореографічної підготовки. *Нова пед. думка: наук.-метод. журн.* 2012. № 2. С. 208–210.

4. Цветкова Л.Ю. Методика викладання класичного танцю: підручник. К.: Альтерпрес, 2005. 324 с.

Сергій ЧЕРНЯК
(Київ, Україна)

ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ: ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

З метою узагальнення наявної фактологічної інформації, обґрунтування тенденцій розвитку вітчизняного історико-педагогічного знання здійснюватимемо на засадах історіографічного аналізу. Під поняттям української педагогічної історіографії розуміємо спеціальну галузь науки, що вивчає тенденції, закономірності наукового знання, діяльність наукових осередків і центрів науки, внесок визначних українських педагогів у збагачення історико-педагогічних знань як з історії освіти України, так і світового педагогічного доробку.

Книга А.В. Брушлинського присвячена актуальній у наш час проблемі – прогнозувальній ролі мислення. Автор відзначає, що в роботах з прогнозування аналізується логічний та соціологічний аспекти прогнозного мислення. У даній роботі вміщено філософсько-психологічний аналіз цієї проблеми. У ній систематично висвітлюються основні мисленнєві механізми прогнозування. Доводиться, як працює мислення в процесі складання прогнозів, пошуку нового. Великий інтерес становить аналіз експериментів, проведених автором і групою його співробітників [5].

Значний масив наукової інформації опубліковано за авторством і редагуванням І.В. Бестужева-Лади. Так, у довідково-інформаційному виданні здійснено спробу узагальнити численні вітчизняні та зарубіжні роботи з теорії та практики прогнозування. Джерело вміщує інформацію щодо термінології, методів та організації прогнозних розробок, основних сферах прогнозування, бібліографічних даних. Висвітлюються етапи розвитку прогностики як науки, дається класифікація прогнозів, інструментарій прогнозування, надаються відомості щодо офіційних і громадських організацій у світі, що проводять дослідження з проблем прогнозування [16].

У працях Б.С. Гершунського розглядаються системні основи філософії освіти, що визначають стратегічні пріоритети багатопланової освітньої діяльності у XXI столітті. Розкрито сутність процесуальних компонентів навчання, виховання і розвитку людини на різних етапах його життєвого шляху. Висвітлено можливості технологізації та практичної орієнтації філософсько-освітніх доктрин для вирішення актуальних і прогнозувальних проблем політики і стратегії розвитку освіти, розробки теоретичних освітніх концепцій та їх ефективної реалізації у щоденній педагогічній практиці. В гіпотетичному плані обговорюються глобальні проблеми розвитку освіти в довгостроковій перспективі, у третьому тисячолітті [6].

Американський соціальний мислитель О. Тоффлер відомий дослідженнями та прогнозуванням процесів змін в житті суспільства. Вчений розробив оригінальну концепцію переходу до нової цивілізації «третьої хвилі», названу ним «практопією». Розвідка продовжує його ідеї, тоєретично оформлені в роботах «Шок майбутнього» (1970 р.) і «Третя хвиля» (1980 р.) і, за словами науковця, завершує трилогію, що представляє єдину концептуальну побудову із загальною темою – вивчення змін (із XVII ст.). Досліджуючи розуміння змін, О. Тоффлер аналізує їх сутність, спрямованість, закономірності, породжені змінами конфлікти на різних рівнях – від міжособистісного до соціального [18].

Дослідження Г.А. Аванесова висвітлюють сучасні проблеми кримінологічного прогнозування як різновиду соціального передбачення, що складає наукову базу і необхідну умову ефективної боротьби зі злочинністю. У роботах наголошується, як за допомогою прогнозувальних розвідок

органи держави та громадські організації забезпечують виконання завдань скорочення та подальшого викоринення злочинності [1; 2; 3].

Наукове бачення Н.В. Давкуш полягає в здійсненні історичного аналізу поняття педагогічне прогнозування у професійній освіті. У статті подано історичний огляд досвіду прогнозування з акцентом на галузь педагогічних явищ та процесів. Цей аналіз дозволяє обґрунтувати необхідність використання педагогічного прогнозування у професійній педагогічній діяльності. Розглядається характеристика періодів становлення й розвитку педагогічного прогнозування, суб'єктом якого є педагог [8].

Ученими О.І. Карманчиковим, О.Л. Осадчук актуалізовано сучасний стан проблеми прогнозування у сфері освіти, висвітлено логіку педагогічного прогнозування. Наводяться дані щодо взаємозв'язку між якістю педагогічної діяльності та професійною надійністю педагога. Обґрунтовується можливість довгострокового прогнозування якості педагогічної діяльності [9; 13].

У дослідженні О.М. Топузова розглянуто проблему розвитку педагогічної прогностики як основи теоретико-методичного забезпечення педагогічного прогнозування. Визначено предмет, структуру та найважливіші галузі педагогічної прогностики, становлення яких відбуватиметься в процесі її розвитку та диференціації. Обґрунтовано значущість дидактичної прогностики як відносно самостійної галузі педагогічної прогностики. Визначено та обґрунтовано предмет сучасної дидактичної прогностики, мету, завдання та напрями її застосування для розв'язання проблем розвитку системи освіти на сучасному етапі [17].

У публікації У. Понзель розглядається питання про педагогічне прогнозування вчителя як необхідний і обов'язковий компонент його діяльності; обґрунтовано розуміння прогнозування різними вченими; визначено об'єкти педагогічного прогнозування, наголошено на його відмінності від аналогічної процедури в багатьох інших сферах професійної діяльності. Обґрунтовано результат процедури прогнозування – прогноз, охарактеризовано види, розкрито їхні особливості, які забезпечують високу якість освіти [14].

М.В. Минківською висвітлено актуальність педагогічного прогнозування в умовах інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. Охарактеризовані найбільш прийнятні методи здійснення педагогічного прогнозування [12].

Мета пошуку А.Л. Леутіної полягає у висвітленні методологічних схем соціального та педагогічного прогнозування, що сприяє успішній соціалізації дітей. Автор уперше виводить онтологічну схему процедур соціалізації як природньо-штучної системи. Доводиться правомірність існування в сфері освіти двох типів прогнозування – «педагогічного» та «соціального» [11].

У пошукових розвідках Д.О. Пузікова розглянуто й обґрунтовано модель прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу в системі внутрішньошкільної методичної роботи. Визначено й обґрунтовано компонентний склад означеної моделі (організаційно-управлінський, цільовий, процесуально-діяльнісний, методичний, ресурсний, результативний компоненти). Подано циклічний алгоритм прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу в системі внутрішньошкільної методичної роботи, який включає десять послідовних етапів: програмний, аналітико-діагностувальний, прогнозного фону, базової моделі, пошукового прогнозу, нормативного прогнозу, верифікації, обговорення, результативний, коригувальний етап [15].

Стаття О.Д. Грязнової присвячена питанням формування професійних цінностей у процесі навчання. Розглядаються проблеми пошуку нових підходів до аналізу цілепокладання, змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання. Дається обґрунтування необхідності педагогічного прогнозування як основи формування професійних цінностей у студентів. Запропоновано аналіз визначення поняттям «проекування» і «прогнозування». Автор акцентує увагу на необхідності виокремлення «педагогічного прогнозування» як окремої педагогічної категорії. Дано визначення

педагогічному прогнозуванню та виокремленні його основних компоненти (змістовний, мотиваційний, операційний), що лежать в основі формування професійних цінностей [7].

Мета дослідження В.І. Бондаря полягала у формуванні у студентів знань з основ прогностичної діяльності вчителя та відповідних умінь, забезпечення інтеграції знань з історії педагогіки, дидактики та теорії виховання [4, 5].

У монографії М.Г. Коляди розглядаються теоретичні і методологічні аспекти педагогічного прогнозування. Представлено категоріальний апарат, окреслено особливості та труднощі педагогічного прогнозування, а саме: застосування педагогічних законів і закономірностей, роль соціального фону; розглянуто педагогіку як мистецтво. Розкрито аспекти педагогічного прогнозування через врахування психологічних законів і закономірностей та представлено прогнозування стилю навчання на засадах теорії інтелекту і типології людини. Обґрунтовано використання методів прогнозування та показано їх сутність та особливості. Наведено приклади моделювання як основного способу пошуку прогнозів у тому числі й на основі законів комп'ютаційної педагогіки [10].

В основу іншої колективної монографії покладено матеріали досліджень з проблеми «Концептуально-методологічні засади управління соціальним розвитком», результати яких стали предметом зацікавленості представників владних, наукових та освітніх установ. У контексті заявленої проблеми знаходимо прогнозування соціального розвитку у дослідженні середовища вироблення державної політики, яка полягає у чіткому розподілі об'єктних впливів та впливів діяльності суб'єктів вироблення державної політики. Серед них автори відзначають: прогнозування ідеологічного розвитку країни (політичний режим); відносини представників державної влади з громадянами (а не населенням), що базується на самопочутті громадян з огляду на реалізацію їх інтересів; освіта (регулювання потреб суспільства щодо кваліфікацій та кількості спеціалістів); розвиток технологій та соціально-психологічні стреси (породження проблеми ранньої комп'ютеризації дітей); опір інноваціям через прихильність до традицій організаційної культури, патерналізм, проблеми адаптації адміністративно-чиновницького апарату до змін політичного керівництва країни [19, 120].

Отже, історіографія освітньо-педагогічного прогнозування являє собою виклад фактичного змісту педагогічної науки та теорії освітнього процесу у зв'язку із схемою минулого українського народу з хронологічної точки зору. Зазначений підхід розкриває ідеологію, концепції та погляди їхніх авторів на освітнє минуле України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесов Г.А., Вицин С.Е. Прогнозирование и организация борьбы с преступностью. М.: Знание, 1972. 32 с.
2. Аванесов Г.А. Криминология. Прогностика. Управление: Учеб. пособие. Горький, 1975. 424 с.
3. Аванесов Г.А. Теория и методология криминологического прогнозирования. М.: Юридическая литература, 1972. 334 с.
4. Бондар В.І. Педагогічне прогнозування як процес формування прогностичних умінь учителя початкової школи. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2000. 60 с.
5. Брушлинский А.В. Мышление и прогнозирование: (Логико-психологический анализ). М.: Мысль, 1979. 230 с.
6. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. Москва: Педагогическое общество России, 2002. 512 с.
7. Грязнова Е.Д. Педагогическое прогнозирование как основа формирования профессиональных ценностей у студентов. *Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2017. № 2. С. 100–102.
8. Давкуш Н.В. Педагогічне прогнозування у системі професійної освіти: історичний аспект. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. № 4 (Ч. 2). С. 232–238.

9. Карманчиков А.И. Прогнозирование успешной деятельности специалиста. *Fundamental Research*. 2014. № 5. С. 356–360.

10. Коляда М.Г. Педагогічне прогнозування: теоретико-методологічний аспект: Монографія. Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2014. 320 с.

11. Леутина А.Л. Социальное и педагогическое прогнозирование в процессе социализации детей. *Образование и наука*. 2015. № 1 (120). С. 43–55.

12. Минківська М.В. Педагогічне прогнозування в умовах інноваційного розвитку загальноосвітнього навчального закладу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 1 (26). С. 118–124.

13. Осадчук О.Л. Долгосрочный прогноз качества педагогической деятельности на основе оценки профессиональной надёжности педагога. *Человек и образование*. 2011. № 3 (28). С. 83–88.

14. Понзель У.В. Педагогічне прогнозування у професійній діяльності вчителя. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 13. С. 221–225.

15. Пузіков Д.О. Модель прогнозування розвитку загальноосвітнього навчального закладу в системі внутрішньо шкільної методичної роботи. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 4. С. 86–93.

16. Рабочая книга по прогнозированию / И.В. Бестужев-Лада. М.: Мысль, 1982. 430 с.

17. Топузов О.М. Педагогічна прогностика: теоретико-методична основа прогнозування розвитку педагогічних наук і педагогічної практики. *Рідна школа*. 2014. № 7. С. 32–37.

18. Тоффлер Е. Третья хвиля / [пер. с англ. А. Євса]. К.: Всесвіт, 2000. 475 с.

19. Управління соціальним розвитком: історія, теорія, методологія: Монографія / С.М. Серьогін, А.В. Решетніченко, Ю.П. Сурмін та ін.; За заг. ред. А.В. Решетніченка, Г.Д. Голубчик. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2005. 228 с.

Наталія ЧИЖОВА

(Київ, Україна)

СТУДЕНТИ-КУРАТОРИ ТА СУПЕРГЕРОЇ КПІ ЯК ПРИКЛАД ВОЛОНТЕРСТВА В ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Позааудиторна діяльність у закладах вищої освіти спрямована насамперед на розвиток особистості студента, зростання його професійних компетенцій та творчих здібностей. Як зазначає низка вчених « Ідеалом виховання у нашому суспільстві є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна й національно свідомо людина, ...здатна до саморозвитку й самовдосконалення» [1, 8].

Серед різноманітних форм позааудиторної діяльності чільне місце займає волонтерство – не комерційна добровільна суспільно корисна діяльність метою якої є допомога як матеріальна так і моральна. Волонтерський рух розвинений в університетах України і охоплює різні сфери життя. Студенти демонструють свою активну життєву позицію, бажання змінити світ на кращий, допомогти ближньому, не очікуючи за це ніяких винагород. Волонтерські акції бувають епізодичні, як опікування сирітським будинком та відвідування його з концертною програмою та подарунками тричі на рік та постійними, безстроковими.

Для абітурієнтів НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», які цікавляться майбутнім навчанням, перспективами та взагалі студентським життям на різних факультетах студенти-волонтери створили команду «Супергероїв КПІ». Будь-хто може знайти їх контакти на сайті університету чи факультетів та поспілкуватися, з'ясувати важливі питання, розвіяти сумніви та зламати стереотипи. Саме безпосередній контакт з теперішніми студентами, які розкажуть всі плюси і мінуси, поділяться своїми думками і навіть дадуть пораду є дуже важливий і, інколи, може стати вирішальним при виборі вузу чи факультету. Немає спеціальних критеріїв відбору до

«Супергероїв КПІ», тобто їм може стати будь-який студент університету з активною життєвою позицією та бажанням допомогти майбутнім студентам.

Інша волонтерська ініціатива студентів КПІ – студенти-куратори, старші товариші, які допомагають першокурсникам адаптуватися в новому навчальному середовищі. Студенти-куратори – найближчі радники з будь-яких питань щодо навчального процесу (система оцінювання, особливості організації учбового процесу, зміст предметів та специфіка їх викладання та ін.) та повсякденного життя першокурсників. Вони допомагають новачкам знайти та реалізувати себе в університеті, відкривають перед ними весь спектр можливостей, залучають студентів до участі в культурно-масовій роботі, органах студентського самоврядування. Слушною є ідея підбору двох кураторів для однієї групи першокурсників: одного – з другого курсу, другого – зі старшого. Саме студент другого курсу, минулорічний першокурсник дуже чітко пам'ятає свої перші кроки в університеті, перші успіхи та невдачі і саме він може допомогти своїм підопічним уникнути багатьох пасток, ділячись власним досвідом. Кураторами стають активні студенти з гарними успіхами в навчанні, але бажаних набагато більше, ніж груп першокурсників, отже між ними відбувається конкурс і представники студентської ради разом з деканатом виносять остаточне рішення. Тісний взаємозв'язок та дружні стосунки підтримуються між студентом-куратором та групою не тільки протягом одного року, а тривають до закінчення ним університету. Інститут студентів-кураторів створює дружню атмосферу, спадкоємність поколінь, підтримку традицій та більш тісний зв'язок між студентами. Він має позитивний вплив на всіх учасників навчально-виховного процесу. Студент-куратор розвиває разом з комунікативними організаторські здібності, здатність самостійно і швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях, нести відповідальність за підопічних, їх слова та вчинки. В свою чергу першокурсники, не знаючи один одного, не розуміючи структури побудови навчально-виховного процесу, зазвичай не знайомі зі студентським містечком університету, в особі студента-куратора мають надійного друга та помічника. Завдяки невеликій різниці у віці, маючи спільні цілі та наміри студент-куратор з легкістю встановлює безпосередній тісний контакт із групою.

Підсумовуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що волонтерська діяльність позитивно впливає на розвиток самостійності, активності, комунікативності студентів, дає їм можливість спробувати себе в іншій ролі, аналізувати свої та чужі вчинки, знаходити компроміс та постійно само розвиватися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тернопільська В.І., Коломієць Т.В., Піонтківська І.О. Довідник з виховної роботи зі студентами. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2014. 264 с.

Юлія ШАКУРА
(Прилуки, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У сучасних умовах входження України в європейський простір, посилення взаємодії країн міжнародні організації визнали завдання підготовки молоді до життя в полікультурному світі пріоритетним, що зумовлює необхідність активної розробки й уточнення мети, завдань, функцій і змісту виховання підростаючих поколінь в душі миру і толерантності.

Одним із важливих принципів виховання в умовах гуманізації суспільства є ціннісний підхід, за якого толерантність розглядається як одна із провідних цінностей, що визначає життєву позицію особистості, особливості її поведінки, вчинків, ставлення до оточуючого середовища і сприяє свідомому вибору нею певної позиції, прийняттю відповідального рішення.

Сучасна наука розглядає проблему толерантності в психологічному, педагогічному, філософському та соціокультурному контекстах. Різні аспекти проблеми толерантності та його

особливої значущості для формування особистості досліджено у наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених: В. Сухомлинського, О. Духновича, Я. Коменського, А. Макаренка, В. Семиченко, Є. Шиянової, Т. Пилипенко, М. Андрєєва, Ш. Амонашвілі, Є. Ільїна, О. Безносок, О. Волошиної, В. Пісоцького, М. Товги, Ю. Тодорцевої та ін.

У працях учених визначено, що основними шляхами виховання толерантності в умовах навчально-виховного процесу є: формування толерантного простору, середовища, яке характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу і форм організації їх відносин, організація процесу спілкування на принципах взаєморозуміння, взаємоповаги, відчуття партнерства, що дозволяє сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етнічних проявів людини, реалізація особистісно-орієнтованого підходу у виховному процесі, основою якого є суб'єкт-суб'єктні відносини у системі «викладач – студент».

Науковцями обґрунтовано головні принципи толерантності у вихованні. Серед яких: довірливе співробітництво – встановлення в навчальному закладі відносин взаєморозуміння і взаємної вимогливості між адміністрацією, викладачами, з одного боку, і студентами, з іншого; екологія взаємин – забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі як основи формування толерантного середовища; формування почуття власної гідності, самоповаги, поваги до оточення, народів, незалежно від їх соціальної належності, національності, раси, культури, релігії; синергетизм, що забезпечує розвиток особистості, є його джерелом і рушійною силою; творчість, що забезпечує реалізацію варіативних підходів до встановлення толерантних відносин і аналізу ситуації взаємодії.

Для того, щоб забезпечити формування толерантності як якості особистості, важливо знати її структуру та враховувати у процесі організації освітнього простору. Виділення структурних компонентів толерантності забезпечує можливість побудови навчального процесу, враховуючи при цьому різні сфери особистісного розвитку і детермінує доцільність вибору методів, які адекватно сприяють формуванню свідомості, почуттів і поведінки. Компонентний склад толерантності включає:

- когнітивний компонент, який являє собою знання та уявлення особистості про сутність, зміст, основні прояви толерантності як важливої якості особистості;
- емоційно-ціннісний компонент передбачає наявність потреби у особистісному спілкуванні, гуманній взаємодії, наявність позитивного ставлення до учасників взаємодії;
- поведінковий компонент, який проявляється в єдності вмінь, які забезпечують доброзичливе співіснування з іншими людьми незалежно від її статусних та національних характеристик.

Кожен із виділених компонентів передбачає основні показники, за якими можна робити висновок про рівень сформованості зазначеної якості з огляду на кожен її компонент. В якості критеріїв сформованості когнітивної сфери науковці розглядають обсяг знань, усвідомленість і уміння аргументувати власну точку зору, відсутність стереотипів у сприйнятті вчинків представників інших культур, відсутність упередженості в оцінюванні поведінки людей в ситуаціях морального вибору. Емоційно-почуттєвий компонент толерантності визначається за такими критеріями, як: наявність стійких інтересів, яскравий вираженості емпатії, наявність позитивного ставлення до людей та їх вчинків. Критеріями поведінкового компоненту є прояв самостійності, ініціативності, адекватної оцінки ситуації, спрямованість поведінки (на себе, на іншого, на ситуацію), характер взаємодії (конфліктний, емоційно-співчутливий, байдужий).

Слід зазначити, що всі компоненти мають особливо важливе значення у структурі толерантності і повинні розглядатись у взаємозв'язку. Відповідно, і процес формування цих якостей має здійснюватись усією системою навчально-виховної роботи комплексно. Проте домінуюче значення у цій структурі має поведінковий (діяльнісний) компонент, під яким слід

розуміти уміння, які сприяють встановленню суб'єкт-суб'єктних відносин, серед яких важливе місце належить відносинам співробітництва, а також здатності вести діалог.

Виходячи із загальної структури толерантності, можна спроектувати модель професійної складової толерантності, яка має включати:

професійний компонент, спрямований на фахову підготовку студентів, виконання ними професійних функцій, володіння відповідними видами професійної діяльності в контексті особистісно-орієнтованої парадигми освіти;

особистісний компонент, спрямований на підготовку майбутніх фахівців до професійного самовизначення, самореалізації та самоактуалізації упродовж життя;

технологічний компонент, спрямований на формування її організаційно-методичних умов.

Відповідно структура професійної складової міжособистісної толерантності включає:

- функціональний компонент відображає професійну підготовку майбутніх фахівців до виконання професійних функцій;

- когнітивний компонент реалізує зміст фахової підготовки майбутніх спеціалістів;

- діяльнісний компонент передбачає професійну підготовку студентів до оволодіння різними напрямками їхньої професійної діяльності.

До професійних знань майбутнього фахівця належать філософські, методологічні, фахові, теоретичні, технологічні та інші знання: філософські знання забезпечуються наявністю в закладі вищої освіти циклу світоглядних дисциплін; методологічні знання забезпечуються вивченням фундаментальних дисциплін; фахові, теоретичні, технологічні знання забезпечуються наявністю у навчальному плані циклу психолого-педагогічних дисциплін.

До професійних функцій майбутнього фахівця відносяться:

1. світоглядна функція полягає у відтворенні ставлення людини до світу, розуміння власного місця в ньому;

2. культурологічна функція визначає ступінь залучення фахівця у духовне життя світової спільноти шляхом якісного виконання ним своїх професійних обов'язків у суспільному розподілі праці. Вона базується на аксіологічній та етичній складових, що є основою толерантності особистості майбутнього викладача. Аксіологічна складова пов'язана з визначенням усвідомлення викладачем неперервності професійного самовдосконалення, а етична – зумовлює правила поведінки викладача-фахівця у професійному середовищі і в суспільстві в цілому;

3. суть інноваційної функції полягає у здатності фахівця створювати принципово нову систему логічних зв'язків у професійній галузі, упроваджувати нові перспективні технології навчання та виховання молоді;

4. комунікативна функція полягає у вмінні майбутнього спеціаліста спілкуватися з колегами, батьками, громадськими організаціями, усіма оточуючими, що також є не тільки професійною складовою, але й підґрунтям толерантних рис особистості фахівця;

5. зміст мотиваційної функції – це неперервне забезпечення студента обґрунтованим інтересом до навчально-виховної діяльності, життєвими силами для виконання активної роботи з розвитку особистості.

Толерантний фахівець повинен уміти аналізувати і прогнозувати основні результати власної професійної і комунікативної діяльності; вміти створювати та підтримувати толерантне навчально-виховне середовище: виявляти причини конфліктів навчально-виховному колективі; оперативно визначати потреби власного психолого-педагогічного вдосконалення та здійснювати їх практичну реалізацію; сприяти толерантним взаємовідносинам між вихованцями та їх батьками; координувати (узгоджувати) діяльність усіх ланок і всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в навчальному закладі тощо.

Отже, толерантність – цінність, одна з найважливіших умов розвитку демократичного суспільства. Дана моральна якість має визначальне значення для мирного співіснування людей

різних національностей, релігій, поглядів. Толерантність відіграє важливе значення у професійному становленні майбутнього фахівця, оскільки толерантний фахівець – це одна із умов успішного функціонування системи, в якій він реалізує себе, свої професійні уміння і навички.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А. Исторична культура і педагогіка толерантності. Меморіал. М., 2001. 85 с.
2. Гершунский Б. Толерантність у системі ціннісно-цільових пріоритетів освіти. *Педагогіка*. 2002. № 7. С. 3–12.
3. Декларація принципів толерантності. *Педагогіка толерантності*. 1999. № 3–4. С. 175–179.
4. Кремень В.Г. Орієнтовна концепція толерантності. *Позакласний час*. 2010. № 7. С. 44–46.
5. Нікольсон П. Толерантність як моральний ідеал. *Вісник МОН*. 2002. С. 5–9.

Олена ШЕВЧЕНКО
(Київ, Україна)

МЕТОДИ ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСОЛІДАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Вагомою ланкою забезпечення ефективності вокального навчання виступає застосування консолідаційного підходу, що забезпечує взаємодію музично-фахового і педагогіко-практичного напрямів підготовки вчителя музичного мистецтва за умови збереження змісту кожного з них. Кожен із цих рівнозначних напрямів, відзначаючись власною специфікою, характеризується внутрішньою спорідненістю і тяжіє до взаємодоповнення, взаємозумовленості та співіснування. У нашому дослідженні це положення знаходить своє відображення в обґрунтованих методах, спрямованих на формування підготовленості студентів до професійної діяльності.

Консолідаційний підхід виступає теоретичною основою забезпечення єдності пізнавально-пошукового, оцінювально-інтерпретаційного і творчо-продуктивного видів діяльності фахівців.

Визначаючи специфічність кожного з означених різновидів діяльності, ми не протиставляємо їх як такі, що виключають одна одну. Консолідаційне застосування пізнавальної, оцінювальної та творчої діяльності створює фундамент для досягнення внутрішньої цілісності навчальних дій. Зазначимо, що пізнавальна діяльність містить можливості для оцінювання отриманої інформації, для реалізації творчих підходів студентів до оволодіння певними знаннями. Оцінювальні дії не можуть не супроводжувати процеси пізнання та творчості. Творчі підходи, у свою чергу, суттєво збагачують пізнавальну діяльність, а також створюють умови для продуктивного оцінювання результатів пізнання.

У зазначеному контексті розглянемо різні тлумачення категорії «метод» та різні підходи до їх класифікації та систематизації. Так, «метод» визначається як спосіб взаємопов'язаної та взаємозумовленої діяльності педагога й учасників навчання, спрямованої на реалізацію завдань навчальної діяльності. До того ж, метод розуміється як система цілеспрямованих дій педагога, що забезпечують пізнавальну та практичну діяльність учасників освітнього процесу і сприяють вирішенню завдань навчання.

Розкриваючи характер діяльності й процесів оволодіння знаннями і розвитку В. Загвязинський розглядає методи на рівні прийомів – конкретних способів організації діяльності учасників навчання. У такому контексті метод навчання стає «інструментом дотику до особистості» (А. Макаренко), способом збудження й регулювання діяльності вихованців, спрямованої на їх розвиток. Отже, вибір методів навчання й логіка їх застосування характеризує стиль поведінки й діяльності суб'єктів освітнього процесу [2, 68].

Під методами мистецького навчання, за Г. Падалкою, розуміються упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань [3, 177].

Як зазначає В. Антонюк, метод уявного або внутрішнього співу – один з основних у практичній вокальній роботі. Цей метод виконує роль активізації слухової уваги, спрямованої на сприйняття та запам'ятовування звукового еталону [1, 27].

Метод художньо-порівняльного аналізу сприяє здатності студента до естетичного оцінювання співацького звуку. Завдяки означеному методу у співака розвиваються розумові здібності, вокальний слух, художньо-естетичний смак.

У процесі вокального навчання майбутнього вчителя музичного мистецтва застосовуються методи інтерпретації творів, де «інтерпретація передбачає творчий підхід до розкриття змісту музичного образу твору, ґрунтується на власному відчутті виконавця або слухача» [4, 224].

Усі представлені методи застосовуються у вокальній практиці й забезпечують процеси зміцнення, об'єднання, згуртування під час підготовки фахівця музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): підручник. К.: «Віпол», 2007. 174 с.
2. Загвязинский В. И. Теория обучения: современная интерпретация: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2001. 192 с.
3. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). К.: Освіта України, 2008.
4. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти: підручник. Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В. Винниченка, 2014. 528 с.

Василь ШЕМЧУК
(Одеса, Україна)

ВПЛИВ АДАПТАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ОСОБИСТОГО ЗАХИСТУ

Значний вплив на удосконалення теорії та методики формування готовності майбутніх військових моряків до особистого захисту в процесі професійної підготовки має теорія адаптації – сукупність достовірних знань про пристосованість організму людини до умов навколишнього середовища, і особливо пристосованість до екстремальних ситуацій. Адаптація – це процес пристосування до відповідних вимог подразника рівню активності та можливостей функціональних систем, органів і особливо механізмів регуляції. Існує адаптація специфічна та неспецифічна. Специфічна адаптація виникає у відповідь на дію постійно діючого або передбачуваного подразника. Неспецифічна адаптація - напруга психофізіологічних функцій організму у відповідь на дію несподіваного та потенційно небезпечного фактору.

Під час визначення адаптації необхідно враховувати, що вона (адаптація) розуміється і як процес, і як результат:

- адаптація використовується для позначення процесу, під час котрого організм пристосовується до факторів зовнішнього або внутрішнього середовища;
- адаптація застосовується для позначення відносної рівноваги, яка встановлюється між організмом та середовищем;
- під адаптацією розуміється результат процесу пристосування.

Поняття «адаптація» тісно пов'язане з поняттям «стрес», яке розглядають як стан загальної напруги організму, котре виникає під час дії виключно сильного подразника. Під час дії на організм стресового подразника можливі реакції двох видів: 1) якщо подразник дуже сильний або довготривалий, настає заключна фаза стрес-синдрому – виснаження; 2) якщо подразник

не перевищує пристосувальних резервів організму, відбувається мобілізація та перерозподіл енергетичних і структурних ресурсів організму, активізуються процеси специфічної адаптації [5].

Особливістю адаптації в військовій діяльності на відміну від багатьох інших сфер діяльності, які характеризуються необхідністю пристосовуватись до екстремальних умов, є багатоступеневість адаптації до умов зовнішнього середовища, котрі постійно змінюються та ускладнюються. В деяких видах людської діяльності, які пов'язані з пристосуванням до екстремальних умов, завершення основних адаптаційних реакцій залежить від встановлення нового режиму функціонування основних систем організму.

Довготривале утримання високого рівня адаптаційних реакцій в сучасних військовослужбовців характерно для заключних періодів підготовки, які пов'язані зі збереженням досягнутих результатів на максимальному доступному рівні та мають свою складну та суперечливу специфіку. Наприклад, високий рівень пристосування функціональних систем організму військових моряків у відповідь на тривалі, інтенсивні та різноманітні подразники може підтримуватись тільки при наявності відповідних підтримуючих навантажень. Але тут з'являється дві основних проблем: 1) пошуку такої системи навантажень, яка зможе забезпечити підтримання досягнутого рівня адаптації і одночасно не приведе до виснаження та зношеності структур організму; 2) яка педагогічна технологія та відповідні методичні рішення, дозволять зберегти доволі високий кінцевий результат під час зниження одних компонентів адаптації і удосконалення інших.

Закономірності розвитку адаптації у майбутніх військових моряків до особистого захисту в процесі професійної підготовки тісно переплітаються з закономірностями формування функціональних систем, які досліджувались відомими науковцями: П. К. Анохін, А. А. Ухтомський, А. С. Солодков, Ф. В. Судзіловський, С. А. Косилов, Д. Ллойд зі співавторами та ін.

«Під функціональною системою розуміється така динамічна організація структур та процесів організму, яка залуцає ці компоненти незалежно від їх анатомічної, тканинної та фізіологічної визначеності. Єдиним критерієм залучення тих або інших компонентів в систему являється їх здатність сприяти в отриманні кінцевого пристосувального результату, характерного для даної фізіологічної системи» [1]. Таке уявлення про функціональну систему є виключно продуктивним для тренування готовності до особистого захисту військових, котра всім своїм змістом повинна бути орієнтована на досягнення позитивного кінцевого результату. Стосовно формування готовності майбутніх військових моряків до особистого захисту в процесі професійної підготовки – це проявляється в необхідності формування та удосконалення функціональних систем, які забезпечують високий кінцевий результат, тому що під час виконання специфічних завдань, пов'язаних з ризиком для життя, функціональні системи організму військовослужбовця повинні спрацювати без зайвих проблем.

Вплив фізичного навантаження на рівні скелетних м'язів характеризується кількістю активуваних моторних одиниць; рівнем та характером біохімічних процесів в м'язових клітинах; особливостями кровопостачання м'язів, які забезпечують постачання кисню, живильних речовин та видалення метаболітів. Таким чином, збільшення сили, швидкості та точності рухів, працездатності під час їх багаторазового виконання в процесі адаптації досягається двома основними процесами: формуванні в центральній нервовій системі механізму управління рухами та функціональними змінами – гіпертрофією м'язів, збільшенням потужності систем анаеробного енергостворення, збільшенням кількості міоглобіну та мітохондрій, перерозподілу кровопостачання та інше. Формування функціональної системи з залученням в цей процес функціональних систем організму складає принципову основу довготривалої адаптації до фізичних навантажень і реалізується підвищення ефективності діяльності різних органів і систем, а також організму в цілому. Знаючи структуру та закономірності формування функціональної системи, можливо різними засобами ефективно впливати на окремі її ланки, тобто управляти адаптаційним процесом.

Початковий ефект будь-якого подразника, який вимагає значного підвищення функціональних можливостей людини, складається з збудження відповідних аферентних та моторних центрів, мобілізації рухового апарату, серцево-судинної та дихальної системи, певних механізмів енергозабезпечення, котрі в сукупності створюють єдину функціональну систему, специфічно відповідальну за здійснення даного виду роботи. Багаторазове використання подразників, які викликають мобілізацію системи, поступово приводить до розвитку довготривалої адаптації. При цьому головним системостворюючим, формувальним її фактором є результат дії системи. Постійна інформація про досягнутий адаптаційний ефект на основі зворотнього зв'язку поступає в нервові центри, котрі в свою чергу, забезпечують регуляцію діяльності відповідних органів в напрямку досягнення ефективної довготривалої адаптації [3].

Поняття «адаптації» тісно пов'язано з уявленням про функціональні резерви, тобто, скритих можливостях організму, які можуть бути реалізовані в екстремальних умовах. Функціональні резерви проявляються в зниженні енерговитрат на одиницю виконаної роботи, підвищенні інтенсивності та ефективності функціонування різних органів та систем організму. На рівні цілісного організму це проявляється в можливостях здійснення певних цілісних реакцій, які забезпечують розширення рухових завдань різної складності і адаптацію до екстремальних умов оточуючого середовища.

Для кількісного вираження функціональних резервів визначають різницю між максимально можливим рівнем активності окремих органів і систем та рівнем, який характерний для стану відносного спокою. Здатність до реалізації функціональних резервів організму військового моряка в багатьох випадках обумовлюється мотивацією. Психологічний стан та психологічний настрій може привести до прояву працездатності, здавалось би, абсолютно не відповідній можливостям військовослужбовця.

Висновок. Систематичне тренування до особистого захисту має привести до розширення зв'язків всіх моторних рівнів мозку, формуванню динамічного стереотипу як злагодженої та зрівноваженої системи нервових процесів, яка формується у відповідності з механізмом умовних рефлексів. При цьому формування стереотипу розповсюджується на всі вегетативні функції, тобто, створюється якісно діюча система цілісного регулювання виконання відповідної м'язової роботи.

Адаптація центральної управляючої системи проявляється в автоматизації рухів, при цьому добре закріплені рухові навички виконуються без контролю нервовими центрами, що є проявом економії. Накопичення фонду умовних рефлексів в процесі професійної підготовки сприяє розширенню можливостей майбутніх військових моряків до екстраполяції в процесі виконання специфічних завдань і відповідно більша ймовірність збереження свого здоров'я та життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохін П.К. Вузлові питання теорії функціональних систем. М.: Наука, 1980. 197 с.
2. Кокун А.Н. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: [монографія]. К.: Міленіум, 2004. 265 с.
3. Солодков А.С., Судзіловський Ф.В. Адаптивні морфофункціональні перебудови в організмі. *Теорія та фізіологія спорту*. К., 1996. № 7.С. 26–29.
4. Косилов С.А. Працездатність людини та шляхи її підвищення. К.: Освітнянський простір, 1997. 239 с.
5. Сельє Г. Стресс без дистресса / Под общей редакцией Е.М. Крепса; предисл. Ю.М. Саарма; перевод с англ. А.Н. Лука, В.С. Хорола. М.: Наука, 1982. 335 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ

Актуальність обраної теми пояснюється тим, що в умовах перебудови системи освіти України, заклади вищої освіти стають осередком організації не лише освітнього процесу, а й центром створення виховного середовища для сучасної молоді. На вищу школу покладене нелегке комплексне завдання формування свідомої, інтелігентної, толерантної, творчої молоді, яка у майбутньому сприятиме примноженню інтелектуального і культурного потенціалу нашої країни. Процес виховання не можливий без участі його самих його об'єктів – студентської молоді, без розуміння її світосприйняття, урахування цілей, бажань, професійних та життєвих інтересів.

Розкриття можливостей професійного поєднання навчання і виховання у закладах вищої освіти передбачає створення відповідних умов для реалізації потреб, запитів, інтересів студентів – є нагальним питанням сьогодення, розв'язанню яких присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Беха, А. Бойко, С. Вітвицької, О. Виговської, О. Дубасенюк, В. Живанової, І. Зязюна, І. Ісаєва, Н. Кічук, М. Красовицького, В. Лісовського, С. Мартиненко, А. Мудрика, І. Пірогова, Г. Ржевської, М. Роганової, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Г. Троцько, Л. Уманського, Г. Цветкової та інших.

Як відомо, інтерес у навчанні стимулює пізнавальну активність студентів і тим самим спрямовує розвиток розумової, психічної та соціальної сфер особистості, створює умови для формування творчої навчальної і повсякденної діяльності студента. Інтерес особистості до навчання є суто індивідуальною характеристикою, що пов'язана з усіма проявами інтересу, оскільки їх поєднання завжди індивідуально. Ця варіативність позитивно впливає на розвиток інтересу до конкретного предмета як особистісного утворення, тому необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів, зокрема: комунікативні (суб'єкт-суб'єктні, партнерські відносини), пізнавальні (самовиховання, саморозвиток), емоційні (емоційна стійкість, експресивність, вразливість), динамічні (активність особистості, гуманістична орієнтація). Іншими словами – це потреби, мотиви, інтереси, цілі, нахили, ідеали, стереотипи, знання, вміння, інтелект, пам'ять, здібності студентів.

Виховна робота у закладі вищої освіти реалізується через систему виховної взаємодії інтегрованих суб'єктів – студентів, науково-педагогічних працівників, наставників або кураторів академічних груп, які можуть стати ефективними посередниками між цими суб'єктами. Застосовуючи у своїй роботі гуманістичні технології виховання, куратори можуть суттєво вплинути на формування єдиної корпоративної культури освітнього закладу, забезпечити психологічні та організаційно-педагогічні умови для створення в університеті комфортного середовища як ключового компонента соціальної ситуації розвитку особистості [5, 14].

За твердженням І. Соколової, куратор виконує багато функцій, а саме поняття формує чотири умовні позиції взаємодії зі студентською академічною групою, зокрема як: наставник-помічник, наставник-посередник, наставник-захисник прав, наставник-координатор діяльності студентів [4]. Щоб розкрити сутність особистості, її духовний стан, рівень домагань, моральності чи аморальності вчинків, гідність чи пристосовництво, силу чи слабкість духу, характеру тощо. Наставнику необхідно бачити в кожному студентові особистість, дорослу самостійну людину, розуміти та визнавати всю її неповторність та багато вимірність, виявляти в ній здібності, можливості, розуміти причини вчинків, мотивацію до дій, почуття, емоції, інтереси та інше. Вивченню особистості студента можуть в процесі його діяльності може сприяти використання

таких методів як: спостереження за розумовою і творчою діяльністю, поведінкою на заняттях, під час дозвілля; анкетування, тестування, опитування та ін.

Важливу роль у процесі вивчення інтересів студентської молоді та зокрема студентів групи відіграє спілкування, роль якого важко переоцінити: невимуснені довірливі бесіди, поради, консультування, спільний аналіз фактів, ситуацій, подій, результатів діяльності тощо. Проте бажані результати від такого спілкування можна одержати за умови, якщо куратор студентської групи проявляє професіоналізм, педагогічну майстерність, активну громадянську позицію, гуманізм, високі моральні якості, повагу до законів держави, демонструє організаторські здібності, уміння вести активний спосіб життя та ін.

Таким чином, ефективна робота куратора академічної групи є важливою умовою не тільки для вивчення інтересів студентської молоді, успішної організації життєдіяльності з урахуванням їх інтересів, а й слугує вагомим чинником конструювання цілісної системи виховання в університеті.

Подальшого дослідження потребують питання, пов'язані з особливостями виховної роботи згідно з вимогами сучасної вищої педагогічної освіти, різноманітністю форм, методів, прийомів виховної роботи куратора кожної академічної групи з урахуванням інтересів студентської молоді в контексті системи виховання університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демчук В. С. Виховна робота наставника академічної групи студентів ВНЗ. К.: КДЛУ, 2000. 68 с.
2. Дубасенюк О.А. Методичні рекомендації куратору академічної групи з виховної роботи серед студентів педуніверситету. Житомир: Житомир. держ. пед. університет, 2000. 56 с.
3. Полякова І. В. Особливості процесу виховання в педагогічних закладах вищої освіти: теоретичний аспект. 3б. наук. праць. Випуск LXXIX. Том 1. 2017. С. 101–105. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_79/part_1/22.pdf
4. Соколова І. Інститут кураторів у вузі. *Освіта і управління*. 1998. № 4. С. 74–82.
5. Щербяк Ю.А. Роль куратора в організації навчально-виховного процесу вищого економічного навчального закладу. *Педагогічний альманах*. 2012. Вип. 16. С. 13–20.

Людмила ЯНСВА

(Білгород-Дністровський, Україна)

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні наголошується: «Формування базису особистісної культури неможливе без своєчасного становлення механізмів статевої диференціації та ідентифікації» [5, 122]. Мова йде про реалістичне, правдиве формування світогляду людини, сприйняття нею навколишнього світу, гармонійний розвиток, оптимістичне, позитивне ставлення до життя, до себе та інших людей.

Не буде перебільшенням сказати, що доля дитини, її становлення багато в чому залежать від того, настільки тактовно й адекватно зуміють дорослі дати їй уявлення про статеві стосунки людей. Переоцінка в педагогіці багатьох норм, які раніше здавалися непорушними, торкнулася і цієї делікатної проблеми. Сьогодні приходить усвідомлення, що статеве виховання дошкільнят необхідне для нормальної та ефективної соціалізації особистості.

Коли дитина звертається до батьків із запитаннями на статеві теми, ухилитися від відповіді не варто. Важливо знайти слова, які відкрили б дитині цей бік життя, доступно розповісти про серйозні та дуже важливі питання взаємин людей. Від того, наскільки вдалими будуть ці перші пояснення, залежатиме подальше світосприймання дитини.

Така допитливість зумовлюється тим, що дошкільня не лише спостерігає події – воно хоче збагнути їхню сутність. Йому цікаво довідатися, що навколо відбувається і чому саме так, а не інакше. Дитину все хвилює, на все вона прагне дістати відповідь.

В оцінці деяких батьків статеве виховання зводиться лише до сфери сексуальних стосунків. Але ж ця проблема набагато ширша. Статеве виховання – це «вплив на психічний і фізичний розвиток хлопчика і дівчинки з метою оптимізації їхньої діяльності, пов'язаної з відносинами представників різної статі, з формуванням статево-рольової позиції» [5, 121].

Фахівці відмічають, що саме в дошкільньому віці цікавість дитини неодмінно зосереджується на проблемах статі.

Особистісно-орієнтована модель взаємодії педагога з вихованцями, яка запроваджується нині в дошкільніх навчальних закладах, сприяє тому, що вихователь усе більше стає для дитини людиною, з якою малюк бажає та має можливість поділитися заповітним, порадитися зі значущих для нього питань.

Тому, гендерне виховання має розпочинатись з раннього віку і має бути невід'ємною частиною усіх видів діяльності дітей. На заняттях з різних розділів програми, під час образотворчої, трудової та ігрової діяльності діти мають засвоювати загальноприйняті норми поведінки, зміст і особливості виконання певних соціально-статевих ролей.

Починаючи з середньої групи з дітьми варто проводити спеціально організовані заняття, спрямовані на реалізацію завдань гендерного виховання, адже діти п'ятого року життя вже мають деякі уявлення про особливості соціальних взаємовідносин між жінками і чоловіками.

Роботу з гендерного виховання слід проводити комплексно, використовуючи різні методи, спеціально підготовлені та природні ситуації, що виникають у процесі життєдіяльності.

Основними формами роботи з дітьми у цьому напрямі є: організовані заняття – групові та індивідуальні; етичні бесіди; проблемні ситуації; прогнозування життєво значимих ситуацій; ігри; ситуації спілкування з дітьми; прогулянки, екскурсії; театралізовані розваги; самостійна діяльність дітей.

Статеве виховання – справа повсякденна. З великим успіхом проблема статевої освіченості розв'язується тоді, коли поступово, систематично, непомітно для себе діти отримують необхідні знання з питань статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авт.-упоряд. Л. В. Астапович. Гендерний підхід у вихованні особистості. Мн.: Красико-Друк, 2011. 128 с.
2. Гендерне виховання дошкільнят. Гродно: УО «Гродненський ГОІПК і ПР і СО», 2005. С. 3.
3. Гончаренко А. М. Хлопчики й дівчатка: міжособистісні взаємини. *Дошкільнє виховання*. 2007. № 4. С. 8–10.
4. Книга Керівника дошкільнього навчального закладу: Довідково-методичне видання / Упоряд. О. А. Копейкіна; Л. В. Гураш. Харків: Торсінг плюс, 2006. 512 с.

КОМПАРАТИВНІ МОДЕЛІ В СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Компаративні моделі є виразним матеріалом для глибокого дослідження найяскравіших когнітивних ознак, якими сповнено провідні духовні цінності нашого народу, його ментальність. Конструкції з порівняльною складовою є досить-таки частотними в художньому тексті, сприяють установленню притаманних ознак предмета, як прийом художнього мовлення являють собою один із засобів змалювання й уточнення образу. У мовознавстві природу порівняльних конструкцій було проаналізовано в кількох аспектах: граматичному, фразеологічному, ономасіологічному, функціонально-стилістичному. Порівняння як експресивний засіб розглядали в своїх працях В. Яригіна, Л. Гололюх, О. Сухолитка та багато інших мовознавців.

На нашу думку, аналіз порівняльних одиниць дає ключ до розуміння пізнавальної та комунікативної функції елементів їхньої структури. Такий аналіз можливий завдяки вербалізації мовцями за допомогою порівняльних конструкцій певної культурно-національної інформації.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю спеціальних комплексних мовознавчих досліджень, які містять ментально-мовний опис концептів, що стали предметом і образом порівняння. До того ж, мовотворчість багатьох сучасних українських письменників, зокрема Володимира Лиса, є ще не дослідженим об'єктом, попри надзвичайну популярність і навіть певну «зразковість» їх творів.

Наукова новизна роботи виявляється в тому, що в ній уперше в виокремлено й проаналізовано порівняльні мовні засоби твору В. Лиса, розроблено їх типологію.

Основною **метою** роботи є встановити морфологічну та формально-синтаксичну типологію порівнянь, дослідити мовні особливості виявлення порівняльних засобів роману В. Лиса «Століття Якова», які сприяють вираженню культурно-національної інформації в цьому творі.

Об'єктом дослідження стала мовна організація роману «Століття Якова». **Предметом** – морфологічні та формально-синтаксичні типи порівнянь.

У мові художнього тексту вивчення специфіки порівнянь набуває особливої дослідницької ваги. Адже тут емоційно-оцінний характер порівнянь виявляється максимально повно, фіксуючи ментальні елементи картини світу.

Ми згодні з думкою про те, що засоби експресивності певною мірою є актуалізаторами тексту, можуть розширювати асоціативне його сприйняття, інтерпретацію та суб'єктивне осмислення [2, с. 6]. Це повною мірою стосується порівняння як одного з компонентів вираження мовної картини світу художнього тексту.

Отже, порівняння як особливий прийом віддзеркалення в мові об'єктивної реальності і спосіб її пізнання вимагає дослідження його стилістичних функцій в сучасній прозі, оскільки є важливим елементом у дослідженні мовної картини художнього тексту.

Найчастотнішими морфологічними моделями порівнянь у досліджуваному матеріалі є такі: іменник – іменник, особова форма дієслова – іменник, дієслово або фразеологізм, прикметник – іменник, прислівник – займенник: *Не розкрутиш назад день чи рік, як те колесо* [3, 42]; *Дурне діло не хитре. Влюбетися, як води квартиру випити* [3, 22]. Найхарактернішими моделями порівняння в досліджуваному матеріалі виявляються іменник-іменник та моделі з особовим дієсловом. Наявність великої кількості дієслівних порівнянь можна пояснити їх здатністю виражати вказівку на особу чи предмет та їх кількість.

Зауважимо, що наші результати не збігаються, наприклад, із результатами аналізу таких типів порівнянь у інших авторів, наприклад у роботі Ю. А. Маковецької-Гудзь [4, 6], де до

найбільш частотних віднесено моделі іменник – іменник, займенник – іменник, особова форма дієслова – іменник, прикметник – іменник, іменник – прикметник, іменник – займенник.

Формально-синтаксичні моделі порівняння уклалися нами з урахуванням без- / сполучниковості порівняльної синтаксичної конструкції. Вони є достатньо умовними та дають лише часткову інформацію про синтаксичну природу речення з порівнянням: *Огортала могилки біла пелена. Ніби саван...* [3, 194]; *Тут і Ольга, як пізня зеленічка, коло нього, де не візьмися, виросла* [3, 188]. Тут частотними є сполучники *ніби* і *як*.

Прості сполучникові порівняння у досліджуваному матеріалі представлено лише моделями з препозитивним суб'єктом порівняння: *Дурне діло не хитре. Влюбетися, як води квартиру випити* [3, 22]. Моделей із постпозитивним суб'єктом нами не виявлено. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що прозовий текст за інтенсивністю та емоційністю зображуваного більш спокійний, ніж, наприклад, поетичний, для якого така модель є хоч і менш частотною, порівняно з першою, та все ж досить часто вживаною.

В. Лисом також використано розгорнуте порівняння як конструкцію, що містить у межах одного речення кілька порівнянь, які зіставляються на основі різних ознак або уточнюють одна одну. Серед них є такі: монопредикативні конструкції: *Хтось закричав, натовп хитнувся, моє одна велетенська хвиля* [3, 39]; біпредикативні конструкції (містять у своїй структурі два суб'єкти порівняння і два об'єкти порівняння): *Голос із минулого, далекий, наче луна, що прилетіла із-за лісу. І гострий, мов лезо ножа, що розрізує йому горло. Навіпіл* [3, 48]. Така конструкція є менш продуктивною порівняно з попередньою; поліпредикативні конструкції: *Улянка тодішня йому завше на вишеньку молоденьку схожою була і на ялинку водночас – їх обох батько посадив у двадцять п'ятім році коло вулиці по краях городу – тяглися теї деревця до неба й мовби хотіли гіллячям світ довоклопишній пригорнути – кожна по-своєму. Очі неїни паволокою-туманцем затаянуті, пропікали наскрізь і зразу за віями ховалися од своєї доплатливості дівочої [3, 26].*

Безсполучникові моделі є рідковживаними. Ми можемо їх ілюструвати лише прикметниковими зворотами та прикладками: *Кожну рисочку вивчив на її обличчі, овалному, засмаглому, на сонце схожому* [3, 28]; *гостя-пава* [3, 109]; *сміхом-дзвіночком* [3, 146]. Слід зазначити, що прикладка рідко виконує в аналізованому тексті функцію порівняння. Нами зафіксовано лише 6 таких прикладів. Невелику кількість безсполучникових порівнянь у вибірці можна пояснити тим, що вони не характерні для української мови.

Отже, найчастотнішими в досліджуваному матеріалі є сполучникові моделі порівнянь, що містять іменники та особові форми дієслів та являють собою монопредикативні сполучникові порівняльні конструкції. При цьому, найбільш уживаними є сполучники *як*, *мовби*. Виконаний нами аналіз дає змогу глибше пізнати мовні особливості творів Володимира Лиса, з'ясувати випадки використання компаративних мовних конструкцій, їхню потенційну функційність та стилістичні можливості з погляду національної специфіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голоух Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі української художньої прози): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. К. 1996. 20 с.

2. Коваль Т. Л. Засоби експресивізації українського газетного дискурсу початку ХХІ ст.: автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Запоріжжя, 2011. 19 с.

3. Лис В. Століття Якова. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 240 с.

4. Маковецька-Гудзь Ю. А. Семантико-граматичні моделі художніх порівнянь (на матеріалі української поетичної мови 70–90-х років ХХ століття): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. К., 2010. 20 с.

ORAL INTERACTION TRAINING – SPEECH RECOGNITION AND CHATBOTS

1. Introduction

The following report is a type of the so-called action research. In this paper, I am trying to present an approach to a partial solution of a problem, which I have observed in my own teaching practice and while managing the teaching practice of students – future teachers of the German language. We recognize that people who know a foreign language are considered to be able to speak it freely and not just fill in the gaps in tests. The analysis of the observation sheets from teaching practices shows that, in practice, interaction seems to represent a negligible part of the lesson in the school education. It is also difficult for an individual to improve their oral interaction single-handedly – the traditional techniques of independent work could only support an interaction to a certain extent: they could either just formulate a linguistic production (a monologue), or they require an assistance of another person who might not always be at one's fingertip. My improvement idea is to use digital technologies for independent interaction practice.

2. Interaction activities

Oral interaction is a type of linguistic activity in which the language user (or the learner) takes part in a direct dialogue, face to face with the interlocutor. In interaction activities, the language user appears in turns: as an individual talking to one or more interlocutors and as a listener [3, 78]. In this manner, he or she creates a collaborative conversation, i.e. negotiating certain meanings according to the established strategy of cooperation. If we look at the texts created from the interaction, we notice that they consist of statements created and received by each of the parties in turns. Thus, in order to be able to interact, i.e. to create a collaborative conversation, certain rules of cooperation, going far beyond the knowledge of vocabulary or grammatical structures, are necessary.

If we took into account what we know about interaction through the psycholinguistic and neurolinguistic research, it would be clear that we are not talking through our mouth and ears, but through our brains [7, 87]. Our conversations, in foreign languages too, are possible due to the co-existence of four different types of processes taking place simultaneously in the brain, from which we significantly benefit without often being aware of their existence. These are the processes of reception, consisting of organizing the understanding of speech in two directions – «top-down», i.e. from knowledge of the world, rituals of conversation, etc. to the understanding of speech, and «bottom-up», i.e. from phonological decoding (phonological recognition of phonemes), grammatical decoding, to the understanding of sentences and texts [5, 64]. Furthermore, there is also the brain's ability to formulate speech: it rapidly moves from the non-verbal concept of speech (willingness to express something), through its plan, the grammatical and phonetic coding, i.e. the so-called internal speech, to articulation. All of these take place within a fraction of a second. When our interlocutor hears a statement addressed to him, our brain is already taking care of the next one.

However, this is not enough for a conversation to take place. A brain also uses the so-called cooperation strategies, that is plans encoded in the mind, of which we often do not know, however we use them anyway. They allow us to speak in a way that does not discourage the interlocutor, provoke his or her statements, cause the conversation to have a specific topic, that there are solutions to smaller or bigger problems, that we come to the same conclusions, that we argue and agree with each other, that we obtain information, etc.

3. Oral interaction in formal education

The practical results show that the ability to talk in a foreign language is the most important determinant of success in the process of learning a foreign language. Those who have acquired this skill usually perceive themselves as those who know a foreign language, even if their linguistic

competence is far from perfect. And on the other hand, lack of success in face-to-face communication attempts often leads to discouragement, abandonment of efforts and loss of motivation. Teachers of foreign languages such as English, French, German, etc. know it very well. However, they also know that the school classroom is not an ideal place to develop speaking skills and especially interaction [6, 26]. My analysis of the lesson observation sheets of the experienced German language teachers, which I have been conducting for over 20 years, points to the fact that during «ordinary» German language classes in schools, oral interaction represents an extremely modest place, significantly smaller than reading, writing, test solving, etc. Au contraire, oral interaction is subject to evaluation, including formal evaluation. E.g. the oral German Matura exam contains elements such as an introductory interview, a role-playing interview, a description of illustrations and answering three relevant questions, a statement based on the stimulating material and answering two relevant questions as well. All of these tasks are based on oral interaction. In order to make it easier for students to work independently on the development of this skill, teachers often offer the so-called learning techniques to students. Students can, for example, speak a foreign language «an imaginary friend, to classmates, parents and friends from abroad via Skype. Or... to the mirror» [2, 112]. Nowadays, it is also possible to use digital tools for oral interaction training.

4. The first method: speech recognition

The first solution is to use the speech recognition mechanism which is available on all mobile devices (smartphones, tablets, etc.) with the Android system. For example, in the case of the German language, this tool enables the recognition of entire sentences in a manner that, for example, in a sentence consisting of 10 words, 5 to 9 of them will be perfectly recognized. This technique will not be able to improve the conversation itself, but it will contribute to the development of the skill component, i.e. correct pronunciation and intonation. The task can involve reading sentences aloud, or spontaneously expressing and comparing them with what will appear on the screen (that is what the system has understood). To complete the task, one has to switch the language to an appropriate foreign language in the device settings, open any application using the speech recognition system (e.g. Google, Wikipedia, etc.) and press on the microphone symbol. Next, one would say a sentence in a foreign language and then compare it with the one recognized by the system. The activity should be repeated until the device «understands» our statement correctly. Of course, one could also use oral commands to control the device (also after switching the settings into foreign language), but this activity will not have a major impact on the development of basic vocabulary (due to specific phrases not being used in the day-to-day communication) [6, 28].

5. Method two: chatbots and virtual assistants

We remember that most of the processes leading to oral expression take place even before the articulation of the already prepared statement and are based on the so-called internal speech [5, 63]. Using this feature of the spoken language, we would use a simple tool available through a website, that is the so-called chatbot. A Chatbot (or Chatterbot) is a type of software (machine) which is able to talk with a user (human): it is a virtual assistant able to answer a number of user's questions and provide one with the correct responses [1, 291], i.e. it is a simple software application for conducting a written or spoken conversation.

«Computer-based chatbots are becoming more and more popular as an interactive communicative system between human and machines. A Chatbot is an artificial entity designed to simulate an intelligent conversation with human partners in their natural language and is considered to be one of the classical interfaces for natural language interactions between humans and machines. A chatbot, in general, employs a simple text interface for interaction, although some include more complex systems such as speech or gesture recognition and text-to speech features» [4, 1173].

Nevertheless, we assume that the statements formulated in internal speech can be used in a different situation in oral communication. In addition, we will treat the training with the chatbots as an introduction to the use of tools in which the oral interaction will actually take place. When you talk to

the chatbot using a mechanism similar to the Internet chat, you get the impression that you are talking to an intelligent interlocutor. If the conversation took place in a foreign language, it would undoubtedly be a way to prepare for a real conversation without any stress. Even not very advanced teachers of foreign languages can be recommended the «Gaitobot» service. It grants the possibility of cleverly programming the chatbot in a way that will encourage conversations with it in any foreign language. If we were to include phrases from a textbook for a given class in the chatbot knowledge base, the conversation would contribute to increasing the lexical competence of students in the areas that we consider important. It is also possible to use an already existing chatbot with a knowledge base not related to language learning. An example of a chatbot talking in many languages and any subject is Cleverbot. A task can be based on obtaining specific information from a chatbot. Working with a chatbot may be considered a learning technique equal to the traditional techniques mentioned above.

REFERENCES

1. Claricia F. Chatbot: An Education Support System for Student. *Arcangelo Castiglione (ed.): Cyberspace safety and security. 10th International Symposium, proceedings*. Cham: Springer. 2018. Pp. 291–302.
2. Papińska A. Dzień Języków Obcych – zabawa, nauka i motywacja do pracy. *Języki Obce w Szkole*. 2012. No 3. Pp. 103–107.
3. Quetz J. Trim, Butz J. M. (eds.) *Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen. Lernen, lehren, beurteilen: [Niveau A1, A2, B1, B2, C1, C2]*. Berlin, Zürich: Langenscheidt. 2004.
4. Reshmi S. Implementation of an inquisitive chatbot for database supported knowledge bases. *Sadhana* 41 (10). 2016. Pp. 1173–1178.
5. Roche J. *Fremdspracherwerb, Fremdsprachendidaktik*. Tübingen, Basel: A. Francke 2008.
6. Wolski P. Interakcja ustna – poważne wyzwanie: wykorzystajmy symulatory! *Języki Obce w Szkole*. 2013. No 4. Pp. 26–29.
7. Żylińska M. *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. 2013.

Анна ГЛУЩЕНКО
(Черкаси, Україна)

ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Входячи до низки часто вживаних лінгвістичних термінів, дискурс і на сьогодні все ще залишається серед багатозначних лінгвістичних понять, оскільки не має загально визначеної дефініції. Виникають дискусії з приводу того, чи правомірно у дослідженнях називати текст дискурсом. Та це не є доцільним, бо термін **дискурс** функціонує у ширшому розумінні, ніж текст; це поняття глобальніше, у більшому діапазоні, тісніше пов'язане з категоріями нефілологічними: логіки, філософії, соціології, психології та інших наук. Ряд дослідників відносять поняття дискурсу до дискурсивності як філологічної галузі науки, що виходить на стик з низкою інших гуманітарних наук [1, 31].

Впродовж шести десятиліть, що пройшли з часу введення терміну «дискурс» до корпусу лінгвістичної термінології, його значення все ще залишається остаточно не з'ясованим. Будучи часто вживаним лінгвістичним терміном, дискурс визначається по-різному різними лінгвістами [2]: а) як зв'язне мовлення (за З. Харрісом); б) як актуалізований текст, на відміну від тексту як формальної граматичної структури (за Т. Ван Дейком); в) як когерентний текст (за І. Беллертом); г) як текст, що сконструйований мовцем для слухача (за Дж. Брауном; Дж. Юлом); д) як результат процесу взаємодії у соціокультурному контексті (за К. Пайком); е) як зв'язна послідовність мовленнєвих актів, тобто як утворення, котре є включеним до комунікативно-прагматичного контексту, на відміну від тексту як послідовності речень, котрі є відстороненими

від комунікативно-прагматичного контексту (за І.П. Сусовим і Н.Д. Арутюновою) [3]; ж) як єдність, котра спроможна реалізуватися у двох формах: у мовленні як звуковій субстанції і у тексті як письмовому мовленні [4].

Дискурсом вважають висловлювання, заглиблене у певну соціокультурну ситуацію. Хоча термін «дискурс», введений З. Харрісом до лінгвістичної термінології ще у 1952 році, був вжитий саме у цьому значенні, все ж пізніше він був ототожнений із терміном «текст», оскільки у деяких європейських мовах бракувало еквівалента франко-англійського слова «дискурс», який і був замінений на вже існуючий термін «текст». Проте, терміни «дискурс» і «текст» із самого початку не були повністю тотожними, оскільки вживалися у різних аспектах: дискурс – у соціальному, а текст – у мовленнєвому. Такому розмежуванню сприяла як концепція французького вченого Е. Бенвеніста, який вважав дискурс мовленням, невіддільним від мовця [6, 37], так і роботи голландського вченого Т. Ван Дейка, який вважав текст статичним об'єктом, а дискурс – способом актуалізації тексту за наявності певних ментальних та прагматичних умов [7, 81]. Таким чином, поняття «дискурс» ставило наголос на динамічному характері мовленнєвого спілкування, що розгортається в часі, тоді як текст сприймався переважно як статичний об'єкт, що є результатом мовленнєвої діяльності. Дискурс називають зануреним у життя текстом, що вивчається разом з тими формами життя, що його формують: інтерв'ю, репортажі, наукові теорії та ін. При такому тлумаченні дискурсу очевидно, що до його складу входять, окрім лінгвістичних, ще й екстралінгвістичні чинники, а також когнітивні складові, які передують комунікації.

Поняття дискурсу асоціюється з усіма проявами комунікації в суспільстві (звідси – дискурс комунікативний, мовний, вербальний, невербальний та ін.), а також з комунікацією у межах окремих її каналів (візуального, слухового, тактильного), або з проявом правил спілкування, способами викладу та втілення комунікативної мети мовця (звідси – дискурс етикетний, лайливий, дидактичний тощо) [5, 137–138]. Поняття дискурсу часто асоціюють з типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою (звідси – дискурс монологічний, діалогічний, риторичний, іронічний тощо), характеристиками мовлення окремої людини або групи людей (звідси – дискурс особистісний, колективістський, авторитарний). Розглядають дискурс і як функціональний стиль, або різновид мовлення (звідси – дискурс усний, писемний, науковий, діловий, літературний), як жанр художньої літератури (звідси – дискурс прозовий, ліричний, драматичний). Термінологічна багатозначність поняття «дискурс» іноді кваліфікується як значеннєві розходження омонімічного характеру, оскільки цей термін обслуговує різні науки, де вживається з різним значенням.

Ще одним різновидом інтерпретації терміну «дискурс» є такий, що обумовлений прагматичною диференціацією всього дискурсивного масиву мови і тому часто замінюється на термін «дискурсивні практики». За таким тлумаченням, дискурс є комунікативно-прагматичним зразком мовленнєвої поведінки, котра протікає в певній соціальній сфері і має певний набір перемінних, якими слугують сталі соціальні норми, соціальні відношення між комунікантами, ролі, які ці комуніканти виконують, чинні конвенції, показники інтерактивності комунікантів тощо. За поширеною в сучасній лінгвістиці дефініцією Ю.С. Степанова, дискурс – це можливий альтернативний світ у світі мови, що має «особливу граматику, особливий лексикон, особливу семантику, особливі правила слововживання» [8, 42–44]. Тобто, спостерігається прагнення до розмежування індивідуального мовлення як індивідуального акту висловлювання думки певним мовцем із характерним саме для цього мовця набором лексичних, граматичних, стильових та ін. особливостей оформлення власної думки, і узагальненого зразка мовленнєвої поведінки, притаманної конкретній комунікативній ситуації з характерним для неї типовим набором лінгвістичних і екстралінгвістичних складових. учити – учитися, лікувати – лікуватися і т.п.). Опираючись на таке значення дискурсу, лінгвісти намагаються створити його типологічну парадигму, виокремлюючи, аналізуючи та описуючи загальні риси різних типів дискурсу, зокрема наукового, політичного, кінодискурсу, теледискурсу та ін. [9, 76–98].

Таке широке і різнобічне тлумачення терміну «дискурс» свідчить про те, що в сучасній лінгвістиці бракує чіткого і загальноприйнятого визначення поняття дискурсу, котре змогло б охопити всі його характерні риси та випадки вживання. Саме цей факт, напевне, і пояснює велику популярність цього терміну та його інтенсивне вживання в лінгвістичній літературі протягом останніх десятиріч. Очевидно, різноманітність тлумачень терміну «дискурс» – то як окремого висловлювання, то як комунікативної події, то як комунікативної ситуації, то як зразка мовленнєвої поведінки і т.п. уможлиблює його вживання з метою вдалого задоволення різних понятійних потреб через модифікацію більш традиційних уявлень про мовлення, текст, стиль, мовленнєвий жанр і т.п.

ЛІТЕРАТУРА

1. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвістичне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. К., 2002. 392 с.
2. Енциклопедія «Кругосвет» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.krugosvet.ru/articles/82/1008254a> [20.06.2012]
3. Сусов І. П. Електронний посібник для аспірантів та студентів [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://homepages.tversu.ru/%7Eips/Discourse.htm> [10.11.2011]
4. Муравьева Н. В. Язык конфликта [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dere.com.ua/library/muravyeva/liter.shtml> [20.06.2012]
5. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
6. Селіванова О. А. Основи лінгвістичної теорії тексту та комунікації. К.: Фітоцентр, 2002. 335 с.
7. Dijk v. T. A. Studies in the Pragmatics of Discourse. The Hague etc.: Mouton, 1981. 331 с.
8. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности. *Язык и наука конца XX века*. М., 1995. С. 42–44.
9. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К.: Видавничий центр «Київський університет», 1999. 307 с.

Інна ДАВИДЧЕНКО
(Харків, Україна)

КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Професійна підготовка в педагогічному закладі вищої освіти – це підготовка до різноманітної педагогічної діяльності в освітніх установах різних типів і рівнів. Незважаючи на різноманітність профілів педагогічної професії, загальне у них одне – підготовка компетентного, який володіє необхідними теоретичними та практичними знаннями, уміннями, педагога. Однак сьогодні необхідно привернути увагу до лінгвокультурології в освіті педагога, щоб забезпечити не тільки високий рівень професійної підготовки, а й підвищити «загальний» рівень культури, вивчити фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної й матеріальної культури народу, тобто культурно значущої інформації збережених у колективній пам'яті народу символічних способів матеріального й духовного усвідомлення світу певним етносом, відтворених у його ідеях, схемах мислення й поведінки, системі етичних й естетичних цінностей, нормах, звичаях, обрядах, міфах, віруваннях, забобонах, побуті.

Метою тез доцільно визначити центральними поняттями – «лінгвокультурологія» і «компетентність» та на основі комплексної наукової рефлексії визначити компоненти формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Вихователь закладів дошкільної освіти – це «людина культури», креативна особистість, обізнана зі своїм національним корінням, шанує культурні надбання інших народів, спроможна розкрити й підтримати в кожному вихованцеві його індивідуальні здібності, захопити пристрасним словом рідної мови і формувати толерантну особистість з розвиненим почуттям розуміння й поваги до інших культур.

Лінгвокультурологія – це галузь лінгвістики, що виникла на стику лінгвістики і культурології, гуманітарна дисципліна, що вивчає втілену в живу національну мову і яка виявляється в мовних процесах матеріальної і духовної культури, інтегративну галузь знань, яка вбирає в себе результати досліджень в культурології та мовознавстві, етнолінгвістики та культурної антропології [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Лінгвокультурологічна компетентність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти розглядається як система знань про культуру, втілена в певну національну мову і сукупність спеціальних умінь з оперування цими знаннями у практичній діяльності, а найбільш узагальнено як знання мовцем або тим, хто чує всієї системи культурних цінностей, виражених в мові [3].

Отже, на нашу думку, компонентами структури лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти формується спеціальний предметний блок у структурі лінгвокультурологічної компетентності, який має бути доповнений професійно-педагогічною підготовкою, що забезпечить якісну реалізацію професійної компетентності.

На підставі аналізу ми виокремили такі функціональні компоненти лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти:

- *когнітивним компонентом* передбачається вміння студентів висловлювати думку, почуття, поцінуванню, емоції стосовно виявлення іншої лінгвокультури;
- *діяльнісний компонент* означає здатність здійснювати процес передачі та прийому інформації в ситуаціях міжкультурної та професійної спрямованості;
- *особистісний компонент* позначається в умінні студентів впливати на поведінку представників іншої лінгвокультури в процесі міжкультурної комунікації завдяки регуляції власної поведінки [3].

Розглянуті нами компоненти лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти стали підставою для судження про цей педагогічний і лінгвокультурологічний феномен як комплекс освіти, яким охоплюється полікомпонентна структура, цілісність якої забезпечується взаємозв'язком і взаємозалежністю.

Вивченням педагогічного процесу формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти із позиції системно-діяльнісного підходу, а також розробкою відповідної технології припускається: виокремлення компонентів цього процесу, визначення системоутворювальних чинників і зв'язків між компонентами.

Виокремленням компонентів формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти передбачається вивчення поняття елемента як мінімального компонента технології або максимальної межі її розчленування. Компонентами ми визначили структурні блоки (мотиваційно-цільовий, змістово-процесуальний та оцінно-результативний) [3].

Структура процесу формування лінгвокультурологічної компетентності являє собою організовану сукупність компонентів (етапів процесу) і зв'язків між ними, якими забезпечується реалізація спільної мети – досягнення майбутніми вихователями закладів дошкільної освіти певного рівня сформованості лінгвокультурологічної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие. Москва: Флинта, 2010. 288 с.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы: монография. Москва: РУДН, 1997. 331 с.

3. Давидченко І. Д. Формування лінгвокультурологічної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет». Слов'янськ, 2018. 359 с.

4. Зиновьева Е. И., Юрков Е. Е. Лингвокультурология: теория и практика. Санкт-Петербург: ООО «Издательский дом «МИРС»», 2009. 292 с.

5. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2008. 327 с.

6. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. вузов. 4-е изд., стер. Москва: Академия, 2010. 204 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Київ; Полтава: Довкілля, 2008. 712 с.

Володимир ДЕМЧЕНКО
(Херсон, Україна)

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ ЯК СИСТЕМНЕ ЯВИЩЕ

Сьогоднішні тенденції розвитку освіти передбачають створення певних інтердисциплінарних комплексів – як для нових спеціальностей, так і для нових дисциплін. Це не дивно, оскільки світ розвивається, набуваючи нових граней, зокрема комунікаційного спрямування та загалом антропоцентричного. Це висвітлено й у Конституції України, де людина, її права та свободи визнаються головним пріоритетом державного розвитку. Зрозуміло, що рудиментарні орієнтації минулого довго ще будуть існувати у сфері публічного адміністрування, проте інтеграція в європейський культурний простір вимагає вже сьогодні принципових змін.

Будь-яка публічна особа, і не лише управлінець, мусить бути носієм високої культури та мовлення. Так, у державних документах щодо публічної служби говориться про таку нагальну потребу [1]. Управлінець має бути носієм сучасного мислення, що безпосередньо впливатиме на результативність функціонування публічної служби [2]. Що ж до ділового спілкування, то публічна особа має знати закони не лише мовленнєвої комунікації, а й узагалі української мови як державної.

Коли говоримо про захист державної мови, маємо на увазі її як чинник державної / національної безпеки, без якого жодна з гуманітарних позицій останньої не існує (інформація, комунікація, культура, наука та ін.). У цьому комплексі головне місце, на нашу думку, займає власне структура мови, її рівні – орфографія, лексика, синтаксис, стильові різновиди, а також історія та особливості контактування з іншими мовами. Останнє безпосередньо стосується результатів історичного впливу російської мови як метрополітної в умовах двох імперій – Російської та Радянської, що був офіційно програмований в ідеологічній орієнтації на «зближення мов і народів».

Звичайно, цей колоніальний вплив є комплексним, і сьогодні він конкретно виявляється в жорсткому (навіть жорстокому) протистоянні України, як уже реально незалежної, з Росією, як наступницею колишньої імперії. У цьому комплексі надто важливою є інформаційна сфера, де ми можемо лише захищатися (на жаль, це об'єктивно, адже весь багатотисячний досвід таємної поліції перейшов до Росії). Можна відзначити й першу перемогу в «гібридній» війні – у конфесійній сфері (хоча ще не було реакції тієї імперської сили, яка ніколи не змиряється з поразкою). Проте серед того, де ми можемо перемогти реально, визначаємо структуру української мови, яку потрібно чистити – виявляючи та прибираючи з неї ознаки зазначеного вище штучного «зближення» мов – російськомовні кальки.

Таких одиниць дуже багато, і не лише на лексичному рівні (що активно досліджується А. Венцовським, К. Городенською, С. Караванським та ін.). Уся структура української мови,

образно кажучи, заражена тим «вірусом». У цій розвідці пропонуємо аналіз лише однієї високочастотної калькованої одиниці, що також виявляє комплексний характер – на лексичному, семантичному, фразеологічному рівнях. Такі одиниці-словосполучення часто називаються кліше або штампом, адже вживаються автоматично, на рівні підсвідомості, де наявний саме російський відповідник. Звісно, власне калькованою одиницею тут є головна лексема, однак її неорганічність постає лише в контексті всього фразеологізму.

Словосполучення «виконати щось шляхом певної дії» є однією з активних мовленнєвих моделей (підкреслюємо головну лексему). У російській мові – «выполнить задание путем определенного действия». Зрозуміло, що ми використовуємо правильну форму «через щось» («Вивчали шляхом виявлення рівнів сформованості... – ...через виявлення...»); «створення можливостей для розвитку дитини шляхом надання комплексу якісних послуг – ...через надання...») або й простіше – «за допомогою...» (саме цей відповідник фіксується у словниках, однак суто як значення, а не варіант заміни калькованого. На жаль, така мовна модель у ділових / наукових текстах відчутно поступається аналізованій калькованій «шляхом...».

Проте помилковим у цьому разі є не лише бездумне калькування. Річ у тім, що лексема «шлях» у такому контексті не відповідає російській первинній «путь». У словнику «шлях» визначається як «смуга землі, призначена для їзди та ходіння; дорога, у сполученні з означеннями конкретизується – наприклад, «залізничний шлях» [3, 493]. Аналогічно визначається й «путь» (як повний синонім), однак однією з його сем фіксується «напрямок» («просуватися у певному напрямку», «напрямок руху куди-небудь, до певного місця») [4, 405], що й дало можливість сформувати російськомовну семантичну модель «осуществляют путем» (тобто певним чином).

Отже, той перший автор означеного словосполучення (канцелярист, освітянин чи науковець) мав ужити слово «путь», яке формально також існує в українській мові. Тобто це мало бути, наприклад, «вирішити завдання путтю множення». Можливо, ця немилозвучність і примусила ту особу вжити лексему «шляхом», однак не це важливо для нас сьогодні, а сам мотив калькування – «щоб як у російській мові» (як би це не було нелогічно й неорганічно в українській! – наша емоція – В. Д.). При цьому в англійській маємо варіант «accomplish the task by multiplying» (тобто «через», «чимось»), аналогічно в іспанській – але взагалі без прийменника («resolver el problema multiplicando»).

Аналізована лексема «шлях» функціонує й у дещо іншій моделі ділового / наукового мовлення, де більш конкретно означає напрямок: «шляхи вивчення», «єдиний правильний шлях розвитку системи» тощо. Однак у такому контексті вона більшою мірою виявляє сему «засіб» (тобто «засоби вивчення», «єдиний правильний засіб розвитку системи»). Зауважимо, що в цьому значенні педагоги вживають термін «спосіб», розмежовуючи таким чином предметні й комплексні засоби. Однак і тут, категорично заперечуючи й відкидаючи бездумне або політично мотивоване калькування, ми настоюємо на використанні лексеми «засіб» у будь-якому значенні й контексті.

Таким чином, в умовах сьогодення українська мова як чинник державної / національної безпеки потребує захисту, особливо її структурний масив, який переповнений російськомовними кальками, що впливає на етнічну ідентифікацію українців як носіїв цієї мови й таким чином становить загрозу розвитку української держави як насправді суверенної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державну службу: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 1993. № 52. Ст. 490 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Лопушинський І.П. Вплив корпоративної культури на результативність функціонування державної служби. *Вісник Черкаського університету*. 2014. № 30 (323). С. 99–107.
3. Словник української мови: [у 11 т.] / ред. кол: Білодід І.К., Бурачок О.О. та ін. К.: Наукова думка, 1980. Т. 11. 700 с.

4. Словник української мови: [у 11 т.] / ред. кол.: Білодід І.К., Бурячок О.О. та ін. К.: Наукова думка, 1977. Т. 8. 928 с.

Оксана ДОБРОВОЛЬСЬКА
(Ужгород, Україна)

ЧИННИКИ АКТУАЛЬНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

1. На основі узагальнення наукового доробку лінгвістів у галузі історії мови і теоретичних положень мовної еволюції, можливо чітко окреслити цілу низку чинників, що зумовлюють актуальність дослідження розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови. Це, зокрема, загальна орієнтованість на системно-функційний підхід до мови, використання під час опису історичних перетворень словникового складу англійської мови системного аналізу в поєднанні з функційним підходом, який враховує гетерогенність мови у проявах її багатоманітного функціонування (даючи змогу розкрити внутрішні зв'язки сукупності явищ), а також комунікативна інтерпретація природи мови, зокрема взаємодії чинників розвитку й функціонування мови, що закономірно інтегрується у вивчення розвитку середньоанглійської мови. Слід відзначити загальну спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень, зокрема історії розвитку лексичного складу мови, на вивчення внутрішньосистемних і зовнішніх чинників мовної еволюції в їх діалектичному співіснуванні на основі розмежування «внутрішньої» історії мови (функційного аспекту — різноманітного функціонування і варіювання мови та системного аспекту — розвитку мовної системи, в якій узагальнюються і закріплюються зрушення) та «зовнішньої» історії, яка входить в історію мови у вигляді опису мінливої мовної ситуації і подій, що на неї впливають.

2. Існує потреба на широкому фактичному матеріалі та великому часовому зрізі отримати нові знання з історії лексико-семантичної системи мови у вигляді опису її еволюції як поступового ускладнення, а тому вдосконалення, із прийняттям загальної концепції мовних змін та заснованому на цій концепції підході та методах аналізу матеріалу, а також вимога поглибленого вивчення словникового складу середньоанглійської мови як динамічної адаптивної системи на базі середовища, яким для лексико-семантичної системи є перетин декількох як мовних, так і позамовних систем, що відповідає методологічним основам вітчизняної лінгвістики, а саме: розумінню сутності процесу діалектичного розвитку мови в нерозривній єдності з розвитком суспільства, її пристосуванні до мінливих умов спілкування, під час якого проявляється єдність двох протилежних властивостей — структурно-функційної організованості та структурно-функційної варіативності. Вивчення розвитку лексико-семантичної системи на базі комплексу досліджень окремих її лексико-семантичних груп дасть можливість одержати на широкому фактичному матеріалі об'єктивні дані про місце у словниковому складі середньоанглійської мови окремої лексико-семантичної групи у її повному репрезентативному обсязі для змалювання точної картини етимологічних основ середньоанглійської лексики, за умови з'ясування особливостей асиміляції, сфер впливу лексичних запозичень, їх долі, тобто сфери вживання, ступеня розповсюдження, тобто функціонування, що, у свою чергу, дозволить виробити методику розширеного (комплексного) лінгвістичного дослідження розвитку окремої лексико-семантичної групи як складової загальної мовної еволюції.

3. Доцільним вважаємо новими фактичними даними вивчити вплив на розвиток мови таких внутрішніх чинників, як тенденції до вираження різних значень різними формами, до економії мовних засобів, до використання експресивніших форм, до усунення форм, що втратили свою питому функцію, а також підтвердити дію таких зовнішніх чинників, як вплив інших мов шляхом лексичних запозичень, що є реалізацією соціального і соціокультурного впливу, особливостей

історичного життя народу та прогресу людського суспільства загалом, зокрема лексичну теоретико-лінгвістичну закономірність кореляції між витісненням питомої лексики та збереженням якісної визначеності мови, що дасть можливість специфікації суттєвої характеристики словникового складу досліджуваної лексико-семантичної групи середньоанглійської мови – наповнення підсистем питомою лексикою та співвідношення підсистем.

Валентина ЗЕВАКО, Марія ТИШКОВЕЦЬ
(Тернопіль, Україна)

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «НАШ УНІВЕРСИТЕТ» З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У процесі вивчення української мови як іноземної потрібно враховувати лінгвістичний (фонетика, лексика, граматичні форми й конструкції) та культурологічний (народознавчий) аспекти, важливі не лише для здобуття освіти чужоземними громадянами, але й інтеграції до реалій життя в Україні, адекватного сприйняття місцевих традицій, повноцінної комунікації. Такий інтегративний підхід передбачає застосування у процесі викладання цієї дисципліни всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння й письма.

На заняттях ми використовуємо аудіо- та відеоматеріали, різноманітний роздатковий матеріал, проте у якості основного засобу служить навчальний посібник «Українська мова як іноземна», виданий 2018 року колективом кафедри української мови Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського [1].

Навички писання й читання формуються у процесі вивчення початкових тем «Український алфавіт», «Етикет», «Як тебе звати?», «Звідки ти?». Тут студенти вчать правильно артикулювати й відтворювати усно й на письмі нескладну, але найнеобхіднішу лексику, засвоюють етикетні формули, будують невеликі діалоги.

Тема «Країни й національності» має на меті надати елементарні знання про певні міста й країни, навчити формулювати прості речення, застосовуючи синонімію іменників і займенників щодо реалізації родових понять (*студент – він, країна – вона, місто – воно* тощо).

Лексико-граматична категорія істот – неістот виокремлюється і втілюється в мовлення у процесі вивчення тем «Люди і речі навколо нас», «Моя сім'я», «Дім, квартира, кімната». Тут засвоюються поширені номінативні конструкції, моделі простих двоскладних речень з прямим порядком слів, крім того, студенти утворюють синтаксичні моделі «*присвійний займенник + іменник*». Результатом опанування тем «Моя сім'я», «Дім, квартира, кімната» є побудова невеликої зв'язної розповіді.

Наступна тема – «Наш університет» – ґрунтується на базі раніше вивченого. Ми будуюмо матеріал заняття таким чином, щоб на ньому було представлено аудіювання, усне й писемне мовлення, а також читання тексту про навчальний заклад, тому використовуємо матеріал посібника й мультимедійної презентації.

Засвоєння тексту, безумовно, вимагає певної підготовчої роботи.

Після невеликої усної співбесіди з вивчених тем студенти слухають нові слова, деякі з них (*університет, медичний факультет, стоматологічний факультет, фармацевтичний факультет, викладач, студент, студентка, перший курс, другий курс, аудиторія, лабораторія, університетська лікарня, бібліотека, навчатися, вивчати, вчити*) занотують.

Для розуміння тексту важливо, щоб студенти усвідомили різницю у семантиці слів *навчатися* і *вивчати* (*вчити*). Вироблення навички вживання цих слів відбувається після пояснення викладача і у процесі виконання лексико-граматичних завдань. Ось деякі з них.

Завдання 1. Уставте питальні слова **що** або **де**. 1. *Ми навчаємося в медичному університеті.* – ... *ми навчаємося?* 2. *Мій брат навчається у коледжі.* – ... *навчається мій*

брат? 3. Наші друзі вивчають анатомію. – ... вивчають наші друзі? 4. Ти навчашся в Україні. – ... ти навчашся? 5. Мені цікаво вчити українську мову. – ... мені цікаво ...? 6. Він вивчає різні предмети. – ... він ...? 7. Ми з Оксаною навчаємося в школі. – ... ми з Оксаною? 8. Моя донька навчається в Києві. – ... моя донька? 9. Ця студентка вивчає хімію. – ... ця студентка? 10. Іноземні студенти вивчають українську мову. – .. вивчають іноземні студенти?

Завдання 2. Використовуючи малюнки, складіть речення зі словами *навчатися* й *вивчати* (вчити).

Завдання 3. Доповніть речення словами у правильній формі. 1. Я ... в Тернопільському державному медичному університеті імені Івана Яковича Горбачевського. 2. Я ... українську мову. 3. Джозеф ... на медичному факультеті. 4. Домініка і Катажина... стоматологію. 5. Алі ... на фармацевтичному факультеті. 6. Джафаре, ти ... другому курсі? – Ні, я ... на першому курсі. 7. Цього року ти ... неврологію? – Ні, я ... анатомію й медичну біологію. 8. Дорен, твій брат ... в Україні? – Ні, мій брат ... в Нігерії. 9. Брат ... медицину? – Ні, він ... економіку. 10. Мацею, твоя сестра ... у Польщі? – Так, моя сестра ... у Польщі.

Після виконання вправ викладач, а потім студенти уголос читають текст «Наш університет». За потреби значення незнайомих слів уточнюється у словнику до заняття. Текст супроводжує мультимедійна презентація.

Тернопільський державний медичний університет імені Івана Яковича Горбачевського розташований у Тернополі на вулиці Майдан Волі, 1.

В університеті є чотири факультети: медичний, фармацевтичний, стоматологічний і факультет іноземних студентів. Я навчаюся на факультеті іноземних студентів.

Також тут є п'ять навчально-наукових інститутів.

Наш університет великий. В ньому навчається 6600 (шість тисяч шістсот) студентів, серед них близько двох тисяч іноземних громадян із 55 (п'ятдесяти п'яти) країн світу.

Я студент першого курсу. Мене звали Лукаш. Я приїхав із Польщі, хочу бути кардіологом.

Після аудіювання й читання студенти, розбившись на пари, утворюють міні-діалоги: формують запитання одне одному й відповідають на них.

На основі вивченого пропонується виконати завдання з конструювання речень. Тут закріплюються навички вживання лексем *навчатися*, *вивчати* (вчити) та перевіряється ступінь засвоєння вивченого.

Адреса університету:	6 600 студентів.
В університеті є 4 факультети:	першого курсу.
В університеті навчається	на факультеті іноземних студентів.
На I курсі ми вивчаємо	на медичному факультеті.
Тетяна навчається	навчально-наукових інститутів.
В університеті є 5	Майдані Волі, 1.
Патриція навчається	медичний, фармацевтичний, стоматологічний, факультет іноземних студентів.
Я студент	українську мову, анатомію, латину.

Наприкінці заняття студенти переказують текст.

Таким чином, інтеграція всіх видів мовленнєвої діяльності передбачає використання різноманітних навчальних засобів, що сприятиме успішному засвоєнню теми, а запропоновані методичні матеріали допоможуть практично реалізувати поставлене завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова як іноземна: навч. посіб. / [Гаврицак І.І., Драч І.Д., Зевако В.І.]; за ред. М.П. Тишковицевої. Тернопіль: Укрмедкнига, 2018. 168 с.

Микола ЗИМОМРЯ
(Дрогобич, Україна),
Іван ЗИМОМРЯ
(Ужгород, Україна)

ПРИРОДА НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМОДІЙ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У сучасному літературознавстві дедалі більш обґрунтованими постають завдання, що спрямовані на системне розкриття природи взаємодії літератур, закономірності типологічних, і, в першу чергу, контактних зв'язків між діячами культур різних народів. Превалювання того чи іншого аспекту в рамках порівняльно-типологічного дослідження обумовлюється в кожному конкретному випадку характером досліджуваного матеріалу. Свого часу про це слушно наголосив Г. Заславський: «художні цінності, створені в минулому, входять в свідомість наступних епох, стаючи активним чинником естетичного пізнання світу і діяльно беручи участь у духовному житті нових поколінь» [1]. Вивчення цих тенденцій можна об'єктивно розглядати, якщо оцінювати їх з позиції справді наукового пояснення факту, власне, як визначальної домінанти художнього процесу.

У цьому плані вельми показовими є факти з історії німецько-українських літературних взаємодій кінця ХІХ – початку ХХ століть. У цей період особливо вагомою в справі активізації культурно-мистецьких взаємин на рівні особистісних контактів між представниками українського та німецького народів була роль, зокрема, І. Франка, О. Кобилянської, Лесі Українки, Л. Якововського, Г. Адама. Вивчаючи ці плідні контакти, їх доцільно пов'язати в цілісний контекст взаємозв'язків і ширше – взаємодії української та німецької літератур. Зазначений підхід дає можливість системно висвітлити найбільш істотні моменти впливу на художній процес таких фаз, як: а) літературні зв'язки; б) рецепція і в) переклад.

Літературознавча діяльність Михайла Драгоманова, Івана Франка, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Осипа Маковея, Володимира Гнатюка, Романа Сембратовича та інших українських діячів привернула на межі ХІХ–ХХ ст. увагу до долі української культури, в т. ч. у Болгарії та Німеччині. Тут досить назвати імена таких авторитетних вчених, як І. Шишманов, П. Тодоров, В. Ягіч, А. Брікнер, К. Е. Француз, Г. Карпелес, Ю. Вірґінія, А.Ш. Вуцкі та ін. У цьому аспекті особливий внесок належить «творчій трійці» – Ользі Кобилянській, Петко Тодорову та Людвігу Якововському [3, 38].

Ім'я німецького поета, прозаїка, драматурга та критика Людвіга Якововського ще й досі недостатньо відоме широкому загалу. Ще Леся Українка стверджувала, що Людвіг Якововскі порівняно мало знаний в Росії та Україні, але «дуже популярний на своїй батьківщині», тобто на землях Німеччини. Поза сумнівом, творчість Л. Якововського заслуговує уваги, а багато в чому і нового погляду на його заслуги, зокрема, в історії німецько-українських літературних взаємозв'язків кінця ХІХ – початку ХХ століть.

Людвіг Якововскі народився 21 січня 1868 року в невеликому польському місті Стршельно, що біля Познаня. У 1874 р. сім'я Якововських переїжджає в Берлін, де незабаром помирають мати й батько (1882) майбутнього письменника. 1889 р. вийшла друком його перша збірка віршів, об'єднаних мотивами печалі. Книга «Луна засмучених миттевостей» викликала помітний інтерес з боку німецької критики. 26 червня 1891 р. поет успішно захистив докторську дисертацію на тему «Клінґер і Шекспір». Цього ж року опублікував цілу низку праць літературознавчого характеру. Однак, загальне визнання Людвігу Якововському принесла його проза, зокрема роман «Локі» (1899). Серед поетичних збірок заслуговують на увагу «Сяючі дні» (1899), «Щастя» (1900; комедія у віршах). Немов

передчуваючи, що літопис його життя окреслений небагатьма сторінками, він пише вірші, романи, оповідання, п'єси, статті. 1891 р. засновує журнал «Сучасник» («Der Zeitgenosse»), видає щорічно свої книги, дослідження, а також обрані твори класиків німецької літератури в серії «Народна бібліотека». Особливою популярністю користується його видання творів Гете. 2 грудня 1900 р. Л. Якововскі помер у віці 32 років. У багатьох німецьких газетах і журналах надруковані некрологи, автори які виразно відшукували слова, щоб висловити своє ставлення до поета (Г. Фрідріх, Р. Вернер, О. Ройтер, Р. Штайнер, Р. Баунгард та ін.).

Гордість і слава публіцистичної діяльності Л. Якововського – журнал «Товариство» («Die Gesellschaft», 1885–1902). Цей часопис був заснований у 1885 р. письменником Міхаелем Георгом Конрадом (1864–1927). У 80–90 рр. видання було популярне серед читачів, про що свідчить його доволі високий тираж: в 1890 р. – 1000 примірників, а до 1900 року – 2000 примірників. Багато діячів німецької культури справедливо ставили журнал на один рівень із такими відомими тижневиками, як «Літературне відлуння» і «3 іноземних мов». В огляді німецької преси за 1902 р. підкреслюється, що «Товариство» було зразком для інших періодичних видань в Німеччині. На сторінках журналу в 1888 р. було надруковано перший твір «Залізничний сторож Тіль» Гергарда Гауптмана. У згаданому огляді дається оцінка діяльності редактора Людвіга Якововського, який очолив журнал з початку 1898 року.

З-поміж зарубіжних співробітників журналу користувалася авторитетом Ольга Кобилянська (1863–1942), яка ще 1894 р. налагодила контакт із попереднім редактором – Гансом Меріаном. Приблизно в цей час вона стає співробітником журналу «Новий час» («Neue Zeit») – центрального органу соціал-демократичної партії Німеччини. У цьому виданні 1895 р. побачили світ дві її новели – «Природа» та «Некультурна». З їхнього листування випливає, що на пропозицію Г. Меріана українська письменниця надіслала йому три оповідання, а саме: «Природа», «Рожа» та «Битва». У листі О. Кобилянської від 13 січня 1898 р., адресованому Осипу Маковею, повідомляється про те, що Ганс Меріан прийняв «Рожу» та «Битву» до друку, але журнал «переходить тепер до рук іншого редактора». Неназваним в листі Кобилянської редактором був Л. Якововскі, який не тільки зберіг зарубіжних кореспондентів, але й виразно посилив співпрацю з ними. Він підтвердив рішення Г. Меріана стосовно співпраці Кобилянської та Маковея в журналі. Незабаром на сторінках часопису з'явилися стаття Маковея та новела Кобилянської «Битва».

Завдяки зусиллям І. Франка, О. Кобилянської та О. Маковея в літературних колах Німеччини до кінця 90-х рр. XIX ст. склалася атмосфера, що дієво каталізувала процес міжнародних літературних зв'язків [6, 54]. Істинне значення співпраці з українськими письменниками, а також своєрідність абсолютно нового для нього світу української літератури Якововскі зрозумів після того, як встановилася активна кореспонденція з українськими письменниками. Вона поклала початок підготовки збірника творів Франка, Кобилянської, Лесі Українки, Стефаника, Маковея та ін. авторів у перекладі німецькою мовою. Величезне значення літературним взаємозв'язкам надавала О. Кобилянська, яка розглядала їх на рівні невід'ємного елемента системної взаємодії міжнародних культур. Це підтверджує її лист до О. Маковея від 17 лютого 1898 року: «Я була дуже утішена, що дісталася до «Gesellschaft». То було завсіди моїм тихим бажанням, а зараз воно сповнилося» [4, 323].

У листах і творах О. Кобилянської Л. Якововскі шукає принципово важливі риси літературного життя в слов'янських країнах, намагається глибше осягнути сенс української літератури. У листі до О. Кобилянської від 25 жовтня 1898 р. німецький поет повідомляє: «Моїм щирим бажанням було, як бачите, віддати цей номер журналу («Товариство», 1898 р., № 20 – М. 3., І. 3.) цілком в розпорядження української літератури. Мені хотілося, щоб Ваші місцеві газети відгукулися, помістивши кілька рецензій або інформації про цей факт... Настійно прошу

Вас, надсилайте мені якомога швидше щось таке ж чудове, як «Битва» [5, 152]. Характерним у цьому аспекті є наступний лист Л. Якововського до О. Кобилянської від 1 березня 1899 р. Висловлюючи подяку за новели «Лист» і «Катруся» Василя Стефаника, Л. Якововскі чітко розкриває своє ставлення до творчості українських письменників. «Мені здається, – пише він, – що Ваша українська література таїть в собі велику кількість визначних талантів, і я вважаю за честь поступово познайомити з ними німецьку публіку... Повинен Вам зізнатися, що Ваша новела «Битва» справила тут справжню сенсацію».

Взаємодія літератур, як правило, має різні результати, в тім числі запозичення, наслідування, образні аналогії, стилізації, переклади та ін. [2, 138]. Всі ці форми та рішення мають у сукупності вагомe значення для взаємообміну художнім досвідом, оновлення й розвитку традицій, поповнення арсеналу словесно-зображальних засобів різномовних творів і розширення ідейно-тематичних рамок національних літератур різних народів. Водночас у складному процесі взаємопроникнення літератур домінуючою є певна якість в конкретному прояві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заславский Г. К методике изучения литературных связей. *Теория и история литературы*. Киев: Наукова думка. 1985. С. 27–34.

2. Зимомря М. Творчість Ольги Кобилянської в колі наукових зацікавлень Георга Адама та Людвіга Якововського. До питання взаємодії української та німецької літератур. *Творчість Ольги Кобилянської у контексті української та світової літератур: До 125-річчя з дня народження письменниці*. Чернівці: ЧДУ, 1988. Ч. I: Літературознавство. С. 138–139.

3. Зимомря Н., Врублевски Е. Людвиг Якововски и украинская литература. *Śląskie prace humanistyczne*. Ślupsk, 1996. Nr 15/a. S. 31–40.

4. Кобилянська О. Твори в п'яти томах. К., 1963. Т. 5. С. 323.

5. Панчук Е., Томашук Н. Листи Л. Якововського до О. Кобилянської. *Українське літературознавство*. 1969. Вип. 6. С. 152.

6. Zymomyra M., Zymomyra I. Die deutschsprachigen Novellen von Olha Kobylyjanska als ein Grundstein zu neuen künstlerischen Rezeptionsvorstellungen. *Deutsch als Fremdsprache in der Ukraine*. Lwiw, 2013. Nr. 26. S. 53–54.

Уляна КЕМІНЬ
(Чернівці, Україна)

НЕГАТИВНІ ЕМОЦІЙНІ МОДУСИ У ТВОРЧОСТІ МАРІЇ МАТЮС

Феномен емоційності слугує предметом дослідження багатьох наук, в тому числі, мовознавства. Емоції народжуються в процесі відтворення дійсності у свідомості людини, а далі відображаються в її фізичній або мовленнєвій діяльності. В лінгвістиці категорію емоційності вивчали: А. Вержбицька, К. Городенська, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, Л. Засєкіна, С. Шабат-Савка, В. Шаховський, В. Шинкарук та ін. Дослідники зауважують, що на мовному рівні емоції (психологічна категорія) трансформуються у емотивність (мовна категорія). Як зауважує В. Шаховський, емоційність – психологічна категорія, яка відображає психічний стан людини, а емотивність – лінгвістична категорія, де емоції виражаються вербально [7, 24]. Насамперед варто розглянути тлумачення поняття «емоція». Словник української мови подає таке визначення: «Емоція – це переживання людиною ставлення до дійсності, до особистого і навколишнього життя, душевне переживання, почуття людини» [6, 477].

За спостереженнями С. Шабат-Савки, емоційність перебуває в діапазоні суб'єктивно-модальних значень, у спектрі позитивного чи негативного. Емоційно позитивна оцінка об'єднує такі види емоцій, як: ласка, радість, захоплення, жарт. Тип емоційної негативної оцінки

репрезентований емоціями осуду, зневаги, презирства, гніву, страху, образи. Нам імпонує погляд на презентацію емоційного дискурсу в плані вияву негативних емоцій, однак неможливо достеменно описати всі вияви психічного стану людини в комунікативному процесі через його багатогранність, а надто – спонтанність емоцій [9, 115].

Предметом нашого аналізу є негативні емоційні модуси, які передають емоціогенні (конфліктні) ситуації, зумовлені поведінкою людей (ненависть, страх, відчай, гнів, огида, зневага, обурення, переляк). Актуальність дослідження, полягає в тому, що у контексті творчості Марії Матіос ці емоції не досліджені.

Негативно емоційні модуси вербалізуються різними засобами: фонетичними, лексичними, морфологічними, синтаксичними. Таким чином, емоційні стани (переживання, страждання) найчастіше передаються незавершеними реченнями, або реченнями з перерваною структурою: – *Йой, мамко...вставайте, мамко...діти за вами плачуть* [3, 78]; *Йой, Іване...Іване... не треба було тобі це робити...йой не треба було* [4, 100]; *Чому...ну, чому він це зробив? Ми ж так добре жили. У нас є донечка... – уже тільки схлипувала у безсиллі жінка* [5, 65]; *Ой нуждочко моя гірка... за що на нас таке горе* [2, 42].

Переляк, доповнений болем, чітко виражається звертально-вокативними конструкціями, які передають різноманітні реакції мовців, їх внутрішні переживання: – *Кажі, курвего, хто тебе пробив, бо тут тобі буде смерть!* [2, 104]; *Мамо...син дивився винуватими очима, повними сліз, і гладив її плечі й руки. – Мамо* [2, 106]; *Юрку-у-у!* кричала, тримаючись за бука. – *Юрку-у-у* [3, 147]. Негативне осудливе ставлення до особи: – *Дурна!!! Дурна, а цюці не хочеш? На цюцю!* – і кинув жменю барбарисок під самі хатні двері [4, 7]; *А ти, дурню, думай головою, а не п'ятами!* [2, 50]; *Дурню ти!* – чомусь прошипів Андрій. – *Дурню. Нема вже тата. Нема. Мертвий* [2, 142]; *Що ти тут, дурню, язика розпускаєш?* [4, 97]; *А чи тобі, нензо лєста, курвео остатна, мозіль не зробився на отій твоїй поморщеній штуці після весілля в Ріжні тої неділі, коли підфїткувала ногами на сїні коло цимбалїста, аж смєреки ся жмурили з устиду, не то, що люде?* [4, 60]; *Іди, стара курвео, до хати, вари чоловікові кулєшу і тримай дямбу на заперті!* [4, 74].

Важливу роль у вираженні емоційної реакції відіграють запитання-перепити, додаючи інтенції обурення, страху: – *Що мені не треба було робити, Марїю?! Що? Кажїть!* [4, 77]; *Що тобі у нас треба, гадюко?! – Як що треба?! – аж сперло їй у горлі. – Як то що треба?!* [4, 49]; *Лиш кажі правду, гадюко, бо як збрєшєш – тут тобі й смерть настане! Де було те бильце? – Як де було?!* [4, 15]; *У мене сьогодні збігла дитина ... – Дитина збігла? Як збігла? Куди збігла? Від кого?* [3, 14].

Найчастіше у мовленні героїв наявні питальні конструкції, виражені питальними займенниками (**хто, що**), за допомогою яких в певних мовленнєвих умовах мовець передає різні почуття (відчай, нерозуміння, острах): – *Хто?! – Гаврїло кїдається з кулаками до Петруні і б'є її в голову, в плечі, в груди* [2, 64]; *Що? – запїтала всїх разом і всї разом сплакали. – Тато...* [3, 15]; *Що? Вона плаче? Чого вона плаче, оця закрївавлєна жїнка?* [3, 34].

Оклична інтонація в питальних словах-реченнях виражає інтенсивну реакцію мовця на певні події, що виражає подив, почуття тривоги, неспокій, переляк: – *Тата скоро не знайдемо. – Як?!* [2, 49]; *Бо я знайшов його коло ватри серед колїби. Обгорїлого. – Де?!* [2, 50]; *Ти здурїв, братє чи маковїння напївся? Це поле належить менї! – Як?!* [2, 55].

Почуття сумніву передається за допомогою частки (**хтозна**) з питальною інтонацією: – *Може, тому й не любив пускати слова на люди. А може, й не дуже й людеї любив, а лиш – роботу для них. Хтозна?* [4, 39]; *Хтозна ...може, саме так вїбранї природою чи Богом люди стають психотерапевтами, ворожїтами, провідїцїями, священиками, блаженними, богомазами?* [4, 67].

Вигуків звертання до найвищих субстанцій передають острах, переляк, жах: – *Ой, Господї праведнїй...Як не розірвалося їй серце?* [2, 21]; *Боже, і як вона те пережила й не*

стратилася? [2, 96]; Але, святий **Боже**, який старий її молодий! [2, 97]; Ой **Боже-Боже**...знали би це її мама...знали би це її тато...били би, певно, буковими палицями [2, 98]; До чого вона дожилася, **Божечку-Боже** [2, 98]; **Боже!** Скільки може тривати ця мука?! [2, 163]; **Бійтєся Бога**, жінко, що ви таке кажете, дитина не винна [4, 195]; **Боже-Боже**...яке страшне якесь прокляття було на цій сім'ї і ніхто не знає, яке, свахо [4, 204]; **І – Господи!** – хто його звідти знає? **І – Господи!** – хто його поховає? [3, 174].

Для передачі негативних емоцій застосовуються лайливі слова, вульгаризми. Інвектива – це усвідомлено грубе порушення соціальних заборон, що спричинено насамперед потребою зняти психологічну напругу [1, 65]. *Івана за таке багатство в сраку цілувати, а не дутися годиться* [2, 113]; **Срати** я хотів на таку вашу владу, що під ковдру людям зазирає [4, 98]; **Курва мама ваша була!** – кричав докторові у очі Цвирик [4, 87]; **Це бандерівське кодро підстрелило його уповноваженого...а ти мені цю курву кажеш взяти з собою в машину?! Нехай здихає, сука...знає плодити – хай знає здихати** [3, 32]; **Впізнали, що за блядь носила їсти цьому бандері? Але мені тепер байдуже хто ця лярва** [4, 183].

Отже, важливість емоцій у житті людини зумовлює різноманітне їх виявлення у мовленнєвій діяльності. Експресив негативних емоцій визначаємо як мовленнєвий акт, мета якого – вираження психологічного стану мовця, його негативного емоційно-оцінного ставлення до співрозмовника, до подій пов'язаних з ними. У художньому дискурсі Марії Матіос відчутне домінування негативного емоційного спектру (осуд, гнів, страх, жак, смуток, ненависть тощо). Вивчення цього питання і складає перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жельвис В.И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия. Ярославль: Гос. пед. ин-т, 1990. 81 с.
2. Матіос М. Майже ніколи не навпаки: Вид. 3-є. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. 176 с.
3. Матіос М. Нація: Вид. 6-є. Львів: ЛА «Піраміда», 2018. 256 с.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2010. 420 с.
5. Матіос М. Щоденник страченої. Львів: ЛА «Піраміда», 2005. 192 с.
6. Словник української мови, в 11-ти томах. Том 2. Київ: Наукова думка, 1971. 477 с.
7. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1900. 108 с.
8. Шинкарук В. Засоби вираження модусів із емоційно-оцінним значенням. *Наук. вісн. Чернівецького ун-ту*. Чернівці, 2001. Вип. 107. Слов'янська філологія. С. 100–108.
9. Шабат-Савка С. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія]. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

Ольга КОЗІЙ

(Кропивницький, Україна)

БАГАТОАСПЕКТНІСТЬ СВІТУ ДЖ.ТОЛКІЄНА (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «ВОЛОДАР ПЕРСНІВ» ТА «СИЛЬМАРІЛЛІОН»)

«Володар перснів» став культовою книгою ХХ століття і зробив свого автора, професора-лінгвіста Дж. Р.П. Толкієна (1892–1973), усесвітньо відомим та одним з найпопулярніших письменників. Його трилогія переросла межі літературного твору, стала біля витоків субкультури «толкієністів». Звернувшись до його міфології, вони втілили принцип навіть не вторинної (оскільки такою є творіння англійського письменника й науковця), навіть деміургов третього порядку.

Секрет незаперечного успіху та незгасаючої популярності роману Дж. Толкієна не лише у талант письменника, що, на жаль, мав не надто широке поле для розкриття, а й у його власній – свідомій чи підсвідомій – вірі у *реальність* створеного.

Робота над «необхідним фоном» для історії ельфійських мов» [5, 183] (як зазначив Дж. Толкієн у передмові до своєї трилогії), характеризується надзвичайною ретельністю, навіть педантичністю. Стиль оповіді Дж. Толкієна – послідовний, логічний, позбавлений поспіху та формалізму. Він (стиль) охоплює стрункність композиції, талановите нанизування подій, тонкий і добрий гумор та певний відсоток патетики.

Випишуючи міфологію «Сильмаріліону», вірив, що не просто вигадує сюжет. Ті історії, зазначав він, «виникли у свідомості як щось певне. [...] Увесь час він відчував, що записував дещо «існуюче», а не вигадане» [2, 147]. І як результат виник надзвичайно реальний світ. Не можу назвати його *художнім*, оскільки його реальність поширюється за межі конкретного твору. Доробок Дж. Толкієна є його персональною міфологією, людина, що, за словами його сучасника К. Льюїса, «побувала усередині мови» [3, 208], за кілька десятиліть життя досягнула епохального створення міфології. Саме «Сильмаріліон», а не «Володаря перснів» письменник вважав роботою свого життя. Світ Середземелля читач сприймає як реальний, адже він (світ) створюється божественними сутностями, переживає часи свого розквіту й руйнації. Погляд на Арду очима деміурга є новим, але не незвичним. Х. Карпентер, не лише біограф, а й друг професора, відзначив: «Толкієн виклав свою міфологію таким чином, бо хотів, аби вона була незвичною, і водночас не брехливою. Хотів, аби міфи й легенди відображали його моральні уявлення про Всесвіт» [2, 145].

На думку дослідниці В. Завадської, цього науковця і письменника «слід розглядати не просто як автора жанру «фентезі», [...], а як деміурга, володаря космогонічної сили, творця Всесвіту» [1, 52]. За словами Х. Карпентера, «будучи християнином, він не міг помістити свої уявлення у Всесвіт, де немає бога [...]. Бог присутній у творінні Дж. Толкієна, хоч і лишається незримим» [2, 145].

Незважаючи на увагу до творів Дж. Толкієна читачів та дослідників, у створеному ним світі ще залишається чимало загадок. Вражає й глибина та актуальність порушених у творах проблем.

Світ творів Дж. Толкієна є переважно чоловічим. Образи ельфійок, що пов'язали свою долю зі смертними, оповиті атмосферою трагізму та самопожертви.

Зробивши безсмертя логічно частиною свого світу, культовий письменник століття водночас проводить психологічно-творчий експеримент-випробування людини та створює моральний ідеал, що вартий вічності у силу осягнення світобудови та власної у ній ролі і місця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завадська В. Спроба аналізу художніх особливостей творів Дж. Толкієна «Хоббіт, або Туди й назад» та «Володар кілець». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 5. С. 52–55.
2. Карпентер Х. Дж. Р.П. Толкиен. Биография. М.: Издательство ЭКСМО – Пресс, 2002. 432 с.
3. Льюис К. Развенчание власти. *Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения*. М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 261–267.
4. Оден У. В поисках героя. *Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения*. М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 268–296.
5. Толкин Дж. Избранные письма. *Толкиен Дж. Возвращение Беорхтнота и другие произведения*. М.: ЭКСМО – Пресс; СПб.: Terra fantastica, 2001. С. 231–258.
6. Толкин Дж. Полная история Средиземья: [Сборник]. М.: ООО «Издательство АСТ»; СПб.: Terra fantastica, 2002. 1341 с.

ФУНКЦІЇ МОВНОЇ ГРИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглядаються функції мовної гри в різноманітних комунікативних ситуаціях: художній літературі, розмовній мові, журналістиці, рекламі тощо. Мовна гра є складним багатомірним лінгвістичним явищем, яке має особливі семантичні та лінгвокультурологічні характеристики.

Останнім часом у лінгвістиці відчутно збільшився особливий інтерес до антропоцентричної сторони мови. Посилено вивчаються можливості творчого індивідуального використання мовного матеріалу для підвищення ефективності у спілкуванні. Функції мови розглядаються у роботах Л.П. Амірі, Е.А. Земської, Б.Ю. Нормана, Г.З. Саннікова та інших вчених-дослідників.

Феномену гри приділяється найпильніша увага, тому в загальній теорії наукових досліджень «мовна гра» розглядається як частина лінгвістичного експерименту.

Аналіз багатьох лінгвістичних робіт, які присвячені мовній грі та її використанню, дає можливість окреслити багатогранність функцій, які виконуються. Думки вчених-дослідників (Е.Ф. Болдарева, О.В. Гаргаєва, І.Ф. Кайда, Б.Ю. Норман та ін.) у цій галузі виявилися різними. Однак, узагальнивши погляди вчених, можна запропонувати такі функції мовної гри у комунікативних сферах: експресивна, оцінна, комічна, гедоністична, виразна, естетична, миротворча, компресивна, захисна, пом'якшувальна.

Експресивна функція є найпоширенішою і найзагальнішою, яка простежується, на думку дослідників (О.В. Гаргаєва, І.Ф. Кайда та ін.). Засоби масової інформації утворюють сьогодні глобальне дискурсивне середовище, яке розвивається і функціонує лише за своїми законами, володіє найголовнішими механізмами впливу на громадську думку, соціальний простір, культуру. Мовна гра стає потужним оціночним важелем, який керує свідомістю громадськості. Ця функція має емоційний вплив, залучає увагу читача, реалізує оціночний потенціал, підтримує контакт зі слухачем, читачем тощо.

За допомогою оцінної функції адресат має можливість висловити своє суб'єктивно-оцінне ставлення до того, про що йде мова, дати свою оцінку предмету повідомлення.

Дослідниця Е. В. Земська у своєму науковому дослідженні звертає увагу на комічну функцію, яка у розмовній мові є особливим видом комічного. «...Вона може викликати посмішку, сміх, створювати жартівливий настрій або іронічне ставлення [2, 74].

Гедоністична функція використовується у повсякденному житті. Як самі емоції спонукають людину до мовної гри, так і бажання пережити знов якісь певні емоції та може стати поштовхом для гри з мовою.

Виразна функція служить для більш точної і тонкої передачі думки, повідомлення.

Естетична функція виражає направленість на новизну форми та перенесення уваги з предмету виразу на спосіб, яким воно відображається.

Важливою є у мовній грі миротворча функція, яка збагачує словниковий запас, є носієм збагачення мови і мовлення.

Компресивна функція є реалізацією економії мовних зусиль, має надзвичайно важливе значення для рекламного тексту.

Захисна функція дозволяє мовній грі не тільки виражати свої емоції та почуття, але є надійним засобом знешкодження чи реалізації негативної реакції з боку адресата.

Пом'якшувальна функція є надзвичайно важливою у мовній грі. На думку дослідниці О.А. Земської, мовна гра може виступати як засіб «пом'якшення» мови, усуваючи серйозність тону та ослабляючи серйозність повідомлення [2, 174]. Отже, мовна гра не дозволяє

порушувати важливий принцип мовного спілкування – принцип ввічливості, бо маскує і згладжує спілкування.

Таким чином, звернення людей до прийомів мовної гри зумовлене різноманітними цілями. Гедоністична функція включає в себе багатий спектр, незалежно від того, чи людина має на меті виглядати комічною або ж навпаки, вступити в конфлікт із адресантом, спровокувати його, вона відчуває гедоністичні емоції внаслідок розрядки напруги та успішної реалізації своїх потреб. Не менш важливою є мовотворча функція. Не слід забувати і про експресивну функцію, яка допомагає справити враження або ж пом'якшувальну, яка згладжує розбіжності думок опонентів.

Мовна гра функціонує виключно за своїми правилами, тому відбір та специфіка поєднання різноманітних прийомів мовної гри та своєрідність виконуваних нею функцій формують індивідуальну творчу особистість людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаргаєва О.В., Кайда І.Ф. Функції мовної гри в мас-медійному дискурсі. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія «Філологія». 2017. Вип. 17. С. 119–122.

2. Земская Е.А., Китайгородская М.Л., Розанова Н.Н. Языковая игра. *Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест* / ред. Н.А. Земская. Москва: Наука, 1983. С. 172–211.

Валерій ОРЕХОВ
(Маріуполь, Україна)

МОВЛЕННЄВІ ЗАСОБИ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Газетний дискурс виконує ряд функцій, серед яких функції інформування та впливу займають домінуючу позицію. Обидві функції представлені в будь-якому газетному дискурсі, їх співвідношення залежить від типу конкретного видання. Проте журналістика все менше виконує функцію власне інформування населення, надаючи перевагу впливу на його свідомість. Такий вплив може здійснюватись у різний спосіб. Так, якщо на телебаченні засоби впливу є досить різноманітними й охоплюють як зорові, так і звукові ефекти, значну роль у створенні потрібного емоційно-почуттєвого ефекту відіграє «картинка», то в друкованих виданнях арсенал впливу є значно більш обмеженим і першочерговим важелем впливу тут виступає слово або ж мовленнєві засоби впливу, у складі яких можна виділити перш за все лексичні та граматичні засоби.

Особливого поширення використання мовних засобів впливу набуло в текстах політичного характеру, де виявляється, зокрема, через вживання експресивно забарвленої, оцінної лексики, як позитивного, так і негативного забарвлення, що слугує для вираження ставлення автора до описуваних об'єктів, ситуацій, явищ дійсності. Так, позитивне ставлення автора може передаватись за допомогою застосування позитивно забарвленої оцінної лексики на зразок *долоносне рішення, позитивні зміни, високоморальний вчинок тощо*.

Так само образна та оцінна лексика використовується і для відображення негативного ставлення автора. В цьому випадку вона слугує для загального увиразнення матеріалу, виступаючи засобом підкреслення негативізму зображуваного. Для ще більшого посилення впливу на аудиторію інколи, поряд з суто емоційно забарвленою лексикою, можуть послугуватися навіть лексикою інвективною (її літературного типу).

Використання емоційно забарвленої лексики виразно негативного характеру нерідко буває виявом такого потужного засобу впливу в друкованих ЗМІ, як використання вербальної агресії. Н.О. Остроушко до найпоширеніших знаків вербальної агресії у масмедійному дискурсі відносить ярлики, лайливу лексику, іронічні номінації, маркери відчуженості, спеціальні

пейоративи, політичні терміни, (негативно-оцінні амбівалентні терміни, політичні пейоративи, дисфемізми), антропоніми, етноніми [3, 19].

Ще одним, досить особливим різновидом впливу є маніпуляція. Це засіб впливу, який не повинен використовуватись авторитетними ЗМІ, оскільки у своїй основі має умисне введення в оману, приховане нав'язування своєї волі через створення фальшивої реальності для адресатів інформації. Але, на жаль, маніпуляція є досить поширеним на сьогодні чинником досягнення мети, особливо це стосується політичних текстів, а також рекламних матеріалів. Перелік мовних засобів маніпулятивного впливу, що має місце у друкованих ЗМІ, є досить широким. Так, серед основних засобів маніпулятивного впливу Г. Подшивайлова називає: номінування, взаємодію експресивів і мовних штампів, метафоричність мас-медійних повідомлень, імпліцитну інформацію тощо [4, 15].

О. Косенко виділяє такі лексико-стилістичні засоби маніпулювання, як полісеманти, омоніми, okazionalizmi, – які за рахунок своєї нестандартності створюють експресивність матеріалу, дозволяють розставити необхідні акценти. Як наголошує дослідник, важливу роль у процесі реалізації маніпулятивного впливу відіграє обігрування власних імен та вживання фразеологізмів; гра з іншомовними словами, з конотацією слів, розширення сполучуваності також здатні впливати на суспільну свідомість [1, 66].

Що ж до засобів граматичного характеру, то вони найчастіше слугують для вираження комунікативного впливу, що досягається лексичними засобами. Найбільш ефективними, на нашу думку, є синтаксичні засоби, зокрема конструкції експресивного синтаксису, суть яких полягає у посиленні експресивності тексту або у створенні експресивного забарвлення там, де за умов нейтрального порядку слів воно взагалі відсутнє [2, 117–120].

Отже, серед мовленнєвих засобів комунікативного впливу в газетному дискурсі можна виділити засоби лексичного та граматичного характеру. Домінантними засобами впливу є засоби лексичні, граматичні здебільшого постають як чинники посилення експресивної виразності, що утворюється лексичними засобами. Серед найпоширеніших лексичних засобів комунікативного впливу – образна й оцінна лексика, вербальна агресія та різноманітні лексико-стилістичні засоби маніпулювання, що здебільшого виступають негативним явищем сучасного медіапростору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косенко О.П. Структурно-семантические особенности текстов медийного дискурса. *Культура народів Причорномор'я: науч. журнал. Симферополь*, 2008. Вип. 142. С. 386–389.
2. Орехов В.В. Комунікативні завдання та засоби їх реалізації в газетному політичному дискурсі. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2014. № 1–2 (17–18). С. 188–119.
3. Остроушко Н.А. Проблема речевого воздействия в рекламных текстах: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. М., 2003. 24 с.
4. Подшивайлова Г.М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України): автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 – російська мова. К., 2009. 20 с.

Agnieszka SOCHAL
(Warszawa, Polska)

HOTEL JAKO PRZESTRZEŃ W WYBRANYCH POWIEŚCIACH VICKI BAUM

Uwiecznione w pamiętnikach, wspomnieniach, utworach literackich stają się hotele przestrzenią legendarną, tworzą kronikę miejsc i nieskończoną liczbę anegdot i opowieści. Na podstawie twórczości Vicki Baum, która trzem swoim utworom nadała tytuł związany z hotelem – *Menschen im*

Hotel (Ludzie w hotelu), *Hotel Shanghai* oraz *Hotel Berlin*, przedstawię realizację tytułowego motywu w literaturze, gdzie hotel staje się metaforą i symbolem.

Pisarka w hotelu

Vicki Baum (1888–1960) należała do grona najbardziej poczytnych pisarek lat 30. XX wieku. Szczyt jej sukcesu w krajach niemieckojęzycznych to rok 1929, kiedy wydawnictwo Ullstein wydaje powieść *Ludzie w hotelu*. Utwór okazał się bestsellerem.

Skąd wziął się pomysł na takie właśnie miejsce akcji? W roku 1926 przyszła autorka bestsellerów przeprowadza się do Berlina z powodu kontraktu z wydawnictwem Ullstein. Poznaje wtedy życie wielkiej metropolii. Z hotelami zaznajomiła się jednak już po wydaniu *Menschen im Hotel*. Upomnielo się o nią bowiem Hollywood: «To *Ludzie w hotelu* przywiedli mnie do Ameryki» [1, 424] – pisała później we wspomnieniach. Odniesiony sukces pozwala jej na podróże, które staną się jej wielką namiętnością. Wyjazdy te są niezwykle płodne – stają się kanwą późniejszych artykułów i powieści.

Zanim jeszcze ukazała się powieść *Ludzie w hotelu*, autorka, w programie sztuki pod tym samym tytułem, opisywała swoje doświadczenia pracy jako pokojówki w jednym z luksusowych berlińskich hoteli. Jak wyjaśniała, chciała sprawdzić, czy jej opisy hotelu odpowiadają realiom. Pod koniec życia, w roku 1959, sprostowała tę historię w wywiadzie udzielonym Arturowi Braunerowi. Powiedziała wówczas, iż był to zabieg marketingowy, który zresztą okazał się bardzo udany [6, 145].

Ponieważ sukces *Ludzi w hotelu*, zależał, jak się wydaje, od przedstawienia konstelacji ludzkich losów, już w roku 1938 ukończyła pisarka, zaledwie po kilku miesiącach intensywnej pracy, powieść *Hotel Shanghai*, przyjmując identyczne założenia jak przy pierwszym wielkim bestsellerze. Ostatnią powieścią poświęconą tematyce grupy ludzi skupionych w jednym miejscu jest *Hotel Berlin* z roku 1943. Tutaj zamierzeniem pisarki, żyjącej wtedy w Kalifornii, było przedstawienie luksusowego hotelu w momencie przelomowym, a mianowicie przed upadkiem Trzeciej Rzeszy. Ta powieść jest najbardziej fikcyjna, ponieważ Baum od 1932 roku przebywała poza terytorium Niemiec. Do innych utworów bowiem prowadziła autorka wielomiesięczne prace przygotowawcze i знаła realia «z pierwszej ręki».

Ludzie w hotelu

Najbardziej znanym utworem Baum jest niewątpliwie powieść *Ludzie w hotelu*, która przedstawia wycinek z życia kilku osób spędzonych w tytułowym przybytku. Wśród pięknych wnętrz przeżywają oni wzloty i upadki.

Hotel staje się tutaj symbolem «powierzchnowości ludzkiego spotkania» (*die Oberflächlichkeit menschlicher Begegnung*) [6, 140]. Każdy z bohaterów dąży bowiem do osiągnięcia indywidualnego celu. Wszyscy oni przebywają w hotelu, który staje się, zależenie od kontekstu, miejscem spotkania, kryzysu, zwrotu, ale i odnowy.

Już sam początek wprowadza nas subtelnie w klimat miejsca, w którym toczy się akcja powieści. Na przewodnika po tym przybytku wyznacza Baum jego pracownika. Portier, pełniąc swoje obowiązki, przechodzi przez hotel, a ta wędrowka ma na celu zapoznanie czytelnika z nobliwym miejscem w sercu berlińskiej metropolii. Portier bowiem słyszy, widzi wszystko, a w jego uszach, oczach odbija się obraz Grand Hotelu, który my czytelnicy odbieramy.

Takie miejsce akcji nadaje się najlepiej, jak można przypuszczać, aby zaprezentować konstelację figur, bez wskazywania postaci centralnej. Zabieg ten określiła Baum następująco: «To wszystko było tworem mojej wyobraźni, marionetki obdarzyłam krwią i ciałem, żyłami, tętnicami i nerwami. Sprowadziłam ich do hotelu, gdzie ich drogi się skrzyżowały. Chciałam uczynić z hotelu symbol życia» [1, 403].

Hotel u Baum pełni różne funkcje, dla niektórych staje się domem. Tak jak dla doktora Otternschlaga, który od dziesięciu lat mieszka tutaj przez kilka miesięcy w roku. Jego życie to przyglądanie się gościom w hotelowym lobby. Dla umierającego buchaltera z prowincji Ottona Kringeleina, jest hotel lekcją prawdziwego życia, które dopiero teraz poznaje. Otto nie chce umrzeć jako biedak, chce dokonać żywota jako król. Dla tego celu opuszcza rodzinę, miasto i kwatruje się w

budynku marzeń. Szef biednego buchaltera, Preysing, upatruje zaś w pobycie w hotelu ratunku dla swojej fabryki. Tutaj ma sfinalizować fuzję, aby uchronić firmę przed bankructwem. Primabalerina Gruzińska wierzy natomiast, że nobliwy pobyt w hotelu nada jej tourné nimbem niezwykłości i doprowadzi do jej wielkiego powrotu na scenę. Dla tej protagonistki hotel jest również metaforą jej życia w ciągłym ruchu, bez wytchnienia i bez odpoczynku. Ale przybytek ten stać się może również miejscem zbrodni i upadku człowieka – dyrektora Preysinga, który zabija barona Gaigerna. Dla przystojnego arystokraty z kolei hotel jest niespodziewanym miejscem śmierci.

Nawet po tak gwałtownych wydarzeniach hotel wraca do życia, staje się niemyym świadkiem ludzkich radości i tragedii: «Czasem na korytarzu Grand Hotelu bywa tak głośno, że goście się uskarżają. Winda stuka, jadąc w górę i na dół, dźwięczą telefony, przechodzący śmieją się głośno, gwizdają, trzaskają drzwiami, na końcu korytarza sprzeczkają się półgłosem pokojowe, a idący do toalety spotkać może ku wspólnemu skrępowaniu czasem i kilka rozmaitych osób. Niekiedy znów korytarz ten bywa zupełnie pusty i niemy. Można biec nim po chodniku nagusieńko i wołać «na pomoc! na pomoc!», a nikt nie usłyszy...» [4, 187].

Hotel Shanghai

Drugi z kolei hotel, który zaprezentowała pisarka, znajduje się w dalekim Szanghaju. Jest rok 1937, sierpień, za chwilę w tym wielkim portowym mieście rozegra się bitwa określana przez historyków chińskim Stalingradem [5]. We wprowadzeniu do powieści, przybliża pisarka historię hotelu, który powstał w 1932 r., posiadał piękne kolumnady, osiemnaście pięter i słynny ogród na dachu, znajdował się przy głównej arterii miasta – Nanking Road [3, 8]. Dokładny opis hotelu znajdziemy jednak dopiero na stronie 315 powieści i poznajemy go oczami syna właściciela tego luksusowego: «Ze wszystkich ścian hotelu wydobywała się muzyka, w jadalni tańczono do drugiej, w ogrodzie na dachu – do trzeciej, a w barze grano na pianinie, aż ostatni goście rozeszli się do domu» [3, 316–317]. Miejsce to było przybytkiem luksusu z szybkimi windami, ciężkimi, solidnymi meblami, atlasowymi zasłonami, marmurami, witrzynami z cennymi porcelanowymi naczyniami. Tradycja spotykała się tutaj z nowoczesnością, gdyż jej właściciel wprost czcił elektryczność – stąd niezliczona ilość telefonów, odbiorników radiowych czy gramofonów [3, 318].

Do tego miejsca sprowadza Baum dziewięciu bohaterów różnych narodowości. Autorka orientuje się przy tym doskonale, że Szanghaj był wtedy jednym miastem, który przyjmował bez dokumentów wszystkich uchodźców z Europy. Poznajemy zatem: właściciela budynku – bogacza Bo Changa, jego syna – lekarza Yu Tsinga, żydowskiego lekarza Emanuela Haina, pianistę Kurta Planke, parę Amerykanów – Franka Taylora i Ruth Anderson, Helenę Russel, japońskiego dziennikarza Yoshio Murato oraz biednego rykszarza Lung Yena. Losy hotelu splatają się z ich historiami. Bo Baum ukazuje nam migawki, które składają się na całość.

Hotel Szanghaj jest jednak, podobnie jak wcześniej Grand Hotel, miejscem podziału społecznego na lepszych i gorszych, już samo jego wyposażenie różnicuje gości. Znajdują się tutaj bowiem dwie windy – piękna i stylowa ze szklanymi drzwiami, tuż obok recepcji, oraz druga – usytuowana dyskretnie w tyle głównej hali. Została ona specjalnie przygotowana dla Chińczyków, Japończyków, Hindusów i Koreańczyków oraz innych «kolorowych» gości, których «bliskości i dotyku» nie życzyli sobie biali [3, 317]. Podziały przebiegają także na linii rezydenci a pracownicy hotelu. Są widoczne w pomieszczeniach służących im na co dzień — suitry hotelowe są wspaniałe, imponują wyposażeniem i powierzchnią, te dla personelu – są ciasne, pozbawione udogodnień i dostępu do windy [3, 458]. Na koniec wszystko to zostaje unicestwiona przez bombę, która niszczy hotel, ale także ludzkie plany, marzenia i nadzieje: «Potem spadła bomba i rozszarpała ten dom, pochowała ludzi i zakończyła strachy, szczęście i nienawiść i życie» [3, 602].

Z hotelu uczyniła Baum metaforę życia. Jego zniszczenie jest także symbolem końca pewnej epoki – czasu, kiedy Europejczycy podróżowali bezpiecznie po Dalekim Wschodzie. Tragiczny los Szanghaju to preludium do strasznej wojny, która ograniczy wkrótce cały świat.

Hotel Berlin

Jak we wstępie do tej powieści napisała sama autorka, pisarz nosi z sobą pewną osobistą geografiją – mały świat, który wypełniają krajobrazy, miasta, ogrody, domy, pokoje, a zamieszkuje ją postaci jego własnej wyobraźni [2, 5]. Nie ulega wątpliwości, że szczególne miejsce na tym specyficznym terytorium uzyskały hotele.

Tytułowy przybytek ma swoich stałych rezydentów, pracowników, którzy widzą więcej i lepiej. Jednak przez kontekst historyczny jawi się ten właśnie hotel jako niezwykle obcy i odpychający. Luksus jest tu bowiem mocno przeterminowany. A miejsce powoli staje się ruiną, retuszowaną przez pracowników, którzy jak Kliebert – szef recepcjonistów, zasłaniają dziury w dywanie znajdującym się w lobby wielkimi donicami [2, 5]. Ponadto normalne życie zakłócają ciągłe alarmy przeciwlotnicze, które powodują, że nie działają tutaj windy, goście zaś raz po raz udają się do piwnic, pełniących rolę schronów. Ze ścian spadają obrazy, brzęczą szyby w oknach od dalekich detonacji. Mimo takich warunków jest to miejsce szczególne – stało się bowiem półoficjalną kwaterą rządu, oazą gdzie wyższe sfery Trzeciej Rzeczy spotykają się z cudzoziemcami ze sprzyjających Hitlerowi krajów, oknem wystawowym, które ma pokazać potężne, eleganckie Niemcy, jawi się niczym bezpieczna wyspa na wzburzonym morzu wojny: «Wszędzie panował chaos, panika, przerażenie, apokaliptyczne zniszczenie. Ale w hotelu przymierzano się do konsumpcji ostatnich porcji foie gras i popicia ich szampanem» [2, 37]. Spotykamy więc tutaj oficerów na krótkim urlopie, generałów, agentów Gestapo i innych ważnych przedstawicieli reżimu, jak też słynną aktorkę Lisę Dorn, pannę do towarzystwa Tilli, uwięzionego brytyjskiego pisarza Nicholasa, poetę Trzeciej Rzeszy Johanna Königa oraz studenta Martina Richtera – zbiegłego spod szafotu działacza ruchu oporu, który w hotelu szuka schronienia. Dla niego miejsce to staje się jednak więzieniem, z którego nie może się wydostać.

Mimo wojny przybytek tętni życiem, jak zauważa jego rezydent, pisarz König: «Podoba mi się ten hotel; ciągle coś się dzieje. Materiału bez liku na nowele» [2, 83]. Trudno jednak oprzeć się wrażeniu, że jest to ożywienie przedśmiertelne. Wszyscy próbują opuścić ten wspaniały niegdyś budynek, niczym szczyry tonący statek. Szczególnie widoczne jest to w scenie, kiedy przed recepcją tłoczą się mieszkańcy poszukujący połączeń kolejowych do zachodnioeuropejskich miast, pragnąc za wszelką cenę zostawić wojnę za sobą. Bo wkrótce także to miejsce pochłonie zniszczenie. Na koniec część hotelu zostaje spalona przez bombę, a większość gości zmuszona jest opuścić tę bezpieczną niegdyś przystań. Wśród nich – jak parafrazuje Baum – jest dziesięciu sprawiedliwych, którzy zapobiegną ostatecznej zagładzie [2, 254].

Zakończenie

Hotele przedstawione przez Vicki Baum «tętnią życiem», ale zjawisko samotności w tłumie tym bardziej daje się tu odczuć. Doświadczają go na każdym kroku lokatorzy hoteli w przedwojennym Berlinie, Szanghaju tuż przed zniszczeniem miasta oraz zrujnowanego Berlina pod koniec wojny. Z jednej strony kusi nas Baum wiarygodnym opisem miejsc, z drugiej jednak obiektywizm ten łamie się pod naporem subiektywnych odczuć. Stąd hotel u Baum staje się oazą spokoju, metaforą życia. Ostatnie słowa powieści *Menschen im Hotel* brzmią bowiem następująco: «Co za ruch ogromny w takim wielkim hotelu [...] kolosalny ruch! Ciągłe coś nowego: jednego aresztują, drugi zostaje zabity, ten wyjeżdża, tamten przyjeżdża. Jednego wynoszą na noszach tylnymi schodkami, a jednocześnie drugiemu rodzi się dziecko. Szalenie interesujące! No cóż, takie jest życie! [...] A kołowrót w drzwiach kręci się, kręci bezustannie...» [4, 208]. Hotele uwiecznione na kartach powieści mają jednak i drugą, mroczną stronę – stają się więzieniem, grobowcem marzeń i istnień, dowodząc przy tym niezwyklej złożoności motywu.

BIBLIOGRAFIA

1. Baum V. Es war alles ganz anders. Erinnerungen. Frankfurt am Main – Wien – Zürich, 1963.
2. Baum V. Hotel Berlin. Roman. München, 1980.
3. Baum V. Hotel Shanghai. Roman. Köln, 2007.
4. Baum V. Ludzie w hotelu / tłum. Zofia Petersowa. Warszawa, 1992.

5. Harmsen P. Shanghai 1937: Stalingrad on the Yangtze. Oxford, 2015.
6. Nottelmann N. Die Karrieren der Vicki Baum. Eine Biographie. Köln, 2007.

Світлана СОТОВА
(Харків, Україна)

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Питання наркотичної залежності завжди привертало увагу науковців. Це – багатоаспектна проблема, яка й нині не втратила актуальність, тому що різні вчені продовжують займатися її дослідженням: психологи – з точки зору впливу наркотичних речовин на розвиток особистості, педагоги – з позиції використання педагогічних засобів впливу на особистість з метою профілактики наркотичної залежності, особливо серед молоді. Соціологи розглядають наркозалежність як одну із форм девіантної поведінки, тобто такої, що відхиляється від фактично встановлених у суспільстві норм і стереотипів і не є типовою для більшості осіб. Необхідно зазначити, що спеціальна література дає таке визначення наркоманії – це захворювання, яке виникає внаслідок вживання наркотичних речовин та характеризується нездатністю стриматись від споживання постійно зростаючої кількості наркотиків [1].

Цікаво, що художня література також не лишилась осторонь проблеми наркозалежності, намагаючись здолати її «силою слова», висвітлюючи її за допомогою художніх засобів. Перші згадки про наркотичні речовини відносяться до творів зарубіжної літератури, надрукованих 150 років тому. Так, поет Томас ДеКвінсі вважається одним із перших, кому належить опис опіума в літературі. Його книга *«Ісповедь англичанина, улюблявшего опіум»* (1821) була автобіографічною та шокувала Англію тих часів, тому що в ній автор відверто описав власні спостереження і враження від вживання наркотиків, характеризуючи їх як ейфоричні та божествені. Проблема наркозалежності прищільно висвітлювалась в таких творах зарубіжної літератури: *«Морфій»* М. Булгакова, *«Роман з кокаїном»* М. Агеєва, *«Чума»* О. Меліхова та багатьох інших.

Проте в нашому дослідженні зроблено спробу проаналізувати явище наркотичної залежності як об'єкта художньо-образного осмислення саме в сучасній українській прозі, оскільки сучасна література дає найбільш виразний опис реалій та основ.

Так, в романі українського письменника і поета С. Жадана *«Красный Элвис»* (2009) зображений персонаж Славік, за професією арт-директор, який, вживаючи час від часу наркотичні речовини, не вважає себе наркозалежною людиною і говорить про себе так: *«Я алергик. Мы, аллергики, как правило, сидим на колесах. Вот я, например, – сказал Славик и достал папиросу, – сижу. Уже десятый год. Раньше мне доктор прописывал. Но потом меня перестало вставлять, понимаете?»* [2, 125]. Зустрічається також у книзі зображення зовнішнього вигляду головного героя: *«на вид ему был лет сорок, но это можно было списать на наркотики»* [2, 125]. Такий незначний опис дає можливість читачеві зробити висновок про негативний вплив наркотиків на організм людини, що проявляється в погіршенні фізичного стану і зовнішнього вигляду, прискорюється старіння організму і людина виглядає значно старшою від свого віку.

Молода жінка Марла, героїня роману *«Фрейд би плакав»* (2004) української письменниці І. Карпи, теж не вважає себе людиною, залежною від наркотичних речовин. Вона не має постійного місця роботи, цінує свободу, багато подорожує, а наркотики для неї щось на зразок атрибута мандрівника 21 сторіччя. У результаті зловживання наркотичними речовинами не лише зовнішній вигляд героїні зазнає негативних змін, але змінюється сприйняття дійсності й відбувається погіршення пам'яті. Так, її волосся «випало чималими шматками, залишаючи за Марлою неблаганний темно-русявий слід», свої відчуття в ділянці шлунку дівчина описує так:

«Це значить, що стінки шлунку поїдають самі себе, коли їм нічого більше перетравлювати. Прекрасно. Вкупі з випаданням волосся це просто-таки перфектний старт» [3]. Разом з цим вона помічає, що з текстів, які вона намагалася читати «почали стрімко випадати окремі літери, морфемі, а то й цілі словосполучення» [3], надалі стан дівчини погіршився, вона скаржилась на нездатність пригадати назви аеропортів, готельні кімнати і свої дні, проведені в них, а також людей і вулиці. Не розуміючи причину свого незвичного стану, дівчина задається питанням «чому це відбувається?». Очевидно причиною негативних змін була специфічна речовина, якою зловживала Марла: «Дійсно, її туман в голові і часткова відмерлість почуттів не мали в собі геть нічого метафізичного, ім'я звіра, що наслав на неї дивні чари, також мало відганяло казковість: Фенозилам» [3].

Отже, проблема наркоманії є об'єктом уваги, відображення й художнього осмислення в аналізованих романах через узагальнення вчинків і думок наркозалежної людини, а також зображення її зовнішнього вигляду та елементів портретної характеристики. Зауважимо, що в прозі сучасних українських авторів проблема наркоманії висвітлюється шляхом зображення окремих епізодів і не є головною та не піддається настільки прискіпливій критиці самих авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грибан В. Г. Валеологія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pidruchniki.com/158407208058/meditsina/valeologiya>
2. Жадан С. Красный Элвис. С-Пб.: Амфора, 2009. 448 с.
3. Карпа І. Фройд би плакав [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bookonline.com.ua/read.php?book=3057>

Маргарита ШЕВЧЕНКО
(Дніпро, Україна)

МОДЕЛІ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕКЛАМІ КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБІВ

У рамках психології мотивацію розглядають як один з основних механізмів людської поведінки, а саме вона визначає напрям поведінки. Мотив виникає за наявності потреби, опосередкованої складним психологічним процесом мотивації. Потреба – це нестаток у чомусь конкретному, яка породжує відповідну діяльність по ліквідації цієї нестачі.

Нейролінгвістична метапрограма мотивації поділяє людей за два типи згідно із властивими їм психологічними особливостями процесу мотивації. Одні мотивують себе на якийсь вчинок, уявляючи позитивні наслідки від своєї дії, а інші уявляють негативні наслідки того, що станеться, якщо вони цю дію не виконають. Мотивація Д (досягнення) властива людині, яка більше дбає про те, що вона отримує, чого досягне внаслідок своєї діяльності. Мотивація У (уникнення) характеризує людей, які насамперед прагнуть уникнути негативу, того, що їм не до вподоби.

Люди можуть користуватися обома способами мотивації, але зазвичай наявне домінування певних рис. Таке розмежування психологічних типів людей, а також великий маніпуляційний потенціал цього відкриття знаходять своє відображення у рекламній сфері, основна мета якої полягає саме в керуванні мотивацією людини щодо купівлі того чи іншого товару.

Реклама засобів, які призначені для позбавлення від недоліків шкіри, вікових змін будується за принципом метапрограми мотивації У. Наприклад, французька косметична компанія Clarins, що випускає засоби догляду за обличчям, запустила наступну рекламу засобу, що допомагає уникнути сухості шкіри: *Clarins Sos detox. Le soin en institut qui aide les peaux asphyxiées à retrouver éclat, fraîcheur et équilibre* [3]. Лексема *retrouver* – *віднайти* містить у своїй семантиці, зокрема завдяки префіксу рекурентного характеру дії *re-*, значення повернення якоїсь якості, а лексема *les peaux asphyxiées* – *спрагла шкіра* позначає негативну реальність, яку потрібно

змінити. Ще більш репрезентативний приклад: *C'est le coup d'éclat instantané: adieu marques de fatigue et teint terne* [2]. Слово *adieu* – *прощавайме* стосується слідів утоми та тьмяного кольору обличчя і якнайвлучніше характеризує тактику поведінки уникнення, властиву моделі мотивації У.

На протипагу такому типу реклами можна представити наступний, створений згідно з моделлю мотивації Д: *Clarins. Une jolie peau se peaufine de l'intérieur. Que du sain et du bon pour apporter à ta peau tout ce dont elle a besoin* [3]. Не згадується те, чого саме можна позбутись завдяки використанню даного засобу, акцентується лише позитивне, що можна від нього отримати – якісні та органічні компоненти і все те, чого потребує шкіра.

Люди, яким властивий перший тип мотивації, завжди зосереджені на своїй меті, невідступно рухаються до неї, націлені на швидкі досягнення. Тому цінують результат *тут і зараз – ici et maintenant: Une peau toute douce et super confortable malgré les agressions quotidiennes, c'est ici et maintenant!* [2]. Обіцянка негайного ефекту м'якої та надзвичайно ніжної шкіри у людей, що керуються мотивацією Д, може викликати бажання відгукнутись саме на цей рекламний заклик.

Варто зазначити, що застосування теоретичного підґрунтя нейролінгвістичної теорії на матеріалі рекламного дискурсу не втрачає своєї актуальності, адже сфера реклами постійно вдосконалює власні механізми впливу на свідомість потенційних споживачів і послуговується для цього здобутками різноманітних наукових напрямів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодійчук А.В. Сутність поняття мотивації. *Науковий вісник НЛТУ*. Вип. 20.4, 2010. С. 226–232.

2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.clarins.fr/spa/openspa/#Line-09-spa-fw1>

3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.clarins.fr/my-clarins/>

Ларуса ЯНЕНКО

(Київ, Україна)

МОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЛЬНОЇ НАУКИ

Сучасний стан людства на планеті Земля вимагає оперативної перебудови старих основ господарювання, які досі називають природокористуванням, тобто оренди у Природі певних ресурсів. Коли почали швидко закінчуватися більшість з таких ресурсів, то не тільки різко посилилася боротьба за них, але й Природа почала питати з людей оплати самої оренди. На планеті почалися всілякі природні катаклізми, що посилюються з кожним днем. Саме тому постала проблема термінового наукового рішення для відпрацювання оперативної перебудови основ біосферного існування людства та його капіталістичних принципів господарювання. Все більше людей почали згадувати ідеї нашого першого президента Академії наук України Володимира Івановича Вернадського щодо створення і розбудови людством Ноосфери Землі, яку він ще називав цивілізацією знань та праці [1, 4].

Таким чином маємо чітку задачу інтеграції всіх знань людства у єдину інтегральну науку, що зможе оперативнo і безпомилково почати формувати надійні бази даних та знань, які вже сьогодні потрібні для розбудови Ноосфери. Проте тут маємо багато проблем щодо створення інтегральної науки, для якої потрібна нова модель Природи, чітка система реальних Законів Природи та потужна кількісна мова для інтегрального опису, формування моделей, їх аналізу, розробки проєктів рішень щодо наступних дій і прогнозування наслідків. Легко бачити, що ні звична для науки класична математика, ні відомі сьогодні комп'ютерні алгоритми, ні, тим більше, просто звичайна англійська мова не здатні забезпечити оперативне рішення цієї проблеми. Зрозуміло, що людство чекає від когнітивної лінгвістики оперативної розробки теоретичних основ такої мови та її практичної реалізації для потреб світової інтегральної науки [6].

Нагадаємо про одну з перших спроб у 90-і роки створення універсальної мови UML для моделювання всього (Unified Modeling Language) [5]. Непростий шлях до створення цієї мови візуального моделювання показує складність таких проблем. Ще у 70-і роки почалася формалізація ідей структурного аналізу (Structured Analysis) та проектування для систем реального часу (Real-Time Structured Design) у вигляді таких мов програмування, як Кабол Фортран та ряду інших. Але створені за їх допомогою системи автоматизованого проектування (CASE) мало відрізнялися від звичайних генераторів звітів, проте були досить громіздкими і коштовними. Далі світ перейшов на об'єктно-орієнтований підхід і першими загально визнаними мовами тут були Simula-67, Objective C, Eiffel, CLOSS, C++ та інші. Для забезпечення цього планетарного явища було написано багато монографій та підручників, починаючи з книги Греді Буча «Об'єктно-орієнтований аналіз та проектування» [7], протягом 90-х років свої книги надрукували ще Джеймс Рамбо, Уільям Лоренсен, Ребекка Вирфс-Брок, Фредерік Едді та інші. Також у формуванні методології об'єктно-орієнтованого підходу особливу роль відіграла у 1990 році монографія Айвара Якобсона «Objectory» (назву перекладають як «створювач об'єктів»). Далі почалися пошуки уніфікації методології, для чого Дерек Коулмен (Derek Coleman) запропонував метод Fusion (злиття), що включав в себе концепції з Object Modeling Technigue (OMT) та CRC-карти. Нарешті, у 1995 році Джеймс Рамбо, Греді Буч та Айвар Якобсон запропонували світу Уніфіковану мову моделювання UML [5]. Ще у 1989 році був створений міжнародний консорціум Object Management Group (OMG), яка на сьогодні налічує сотні авторитетних компаній і займається стандартизацією мов програмування. Більше 20 авторитетних фахівців від відомих світових ІТ-компаній взяли участь у стандартизації першої офіційної версії UML. Потім з'явилися більш допрацьовані версії цієї мови – UML 2 [2]. Особливістю цієї мови є графічна візуалізація при програмуванні потрібних Вам алгоритмів у вигляді різноманітних стандартизованих діаграм:

- класів (class);
- варіантів використання (use case);
- композитної структури (composite structure);
- додаткові структури (element, package, object, slot, instance);
- послідовностей (sequence);
- діяльності (activity);
- взаємодії (communication);
- кінцевого автомату (state machine);
- компонентів (component);
- розгортання (deployment).

З таких діаграм формують стандартні шаблони для швидкого проектування і відправляють графічні (візуальні) результати до підсистем кодування на мови типу C++ або інші більш абстрактні мови [3]. Далі чудова компанія VisualParadigm створила сучасну CASE-систему, яка не тільки забезпечує пошук і виправлення помилок візуального програмування, але й дозволяє швидко отримати самостійно працюючий програмний модуль – власне потрібну комп'ютерну модель, базу даних або знань. В останні роки створені ряд спрощених автоматизованих систем для прийняття рішень типу Mindjet MindManager, XMind тощо, візуальна мова яких значно спрощує творчий пошук людини.

Таким чином, людство поступово відпрацьовує потрібні мовні елементи для майбутньої інтегральної науки, що сьогодні стає завданням номер один світової науки, яка, нажаль, розсипалася по окремим комірчинам і не забезпечує вчасну підтримку оптимальних рішень для подальшого процвітання нашої планети.

ЛІТЕРАТУРА

1. Какічев С.В., Ліщитович Л.І. Новий світовий лад – електронна цивілізація: [монографія]. К.: КВІЦ, 2017. 200 с.

2. Леоненков А.В. Самоучитель UML 2. СПб.: БХВ-Петербург, 2007. 576 с.
3. Лерман Крег Применение UML и шаблонов проектирования: уч.пос. М.: Изд. Дом «Вильямс», 2001. 496 с.
4. Ліщитович Л.І. Основи Геобіономіки (до статуту члена Природи). Т. 1. К.: Фітосоціоцентр, 2012. 184 с.
5. Рамбо Дж., Якобсон А., Буч Г. UML: специальный справочник. СПб.: Питер, 2002. 656 с.
6. Яненко Л.П. Про мову ноосферних комунікацій. *Таврійські філологічні наукові читання: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 26–27 січня 2018)*. К.: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2018. С. 193.
7. Booch Grady. Object-oriented Analysis and Design Applications, Redwood City, Calif., 1994.

ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ СПОРТИВНОГО ТРАВМАТИЗМУ НА НАВЧАЛЬНО-ТРЕНУВАЛЬНИХ ЗАНЯТТЯХ ТА ЗМАГАННЯХ З ВІЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Травми в боротьбі можуть виникати при різному поєднанні зовнішніх і внутрішніх факторів. Безсумнівно, можливі й нещасні випадки, коли травма виникає внаслідок трагічного збігу обставин і причин, які важко передбачити. Проте, основні чинники, що впливають на виникнення і характер травм, необхідно систематизувати для вироблення принципових заходів безпеки, спрямованих на їх усунення.

Зовнішні чинники спортивного травматизму:

- неправильна загальна організація тренувального процесу;
- методичні помилки тренера-викладача при проведенні тренувального процесу;
- порушення борцями дисципліни і встановлених правил під час проведення тренувального процесу;
- незадовільний стан місць занять, килима, екіпіровки;
- несприятливі санітарно-гігієнічні умови, невідповідність місць для проведення тренувальних занять [3, 4].

До неправильної організації тренувальних занять відносяться:

- проведення тренувальних занять з великим числом борців, що перевищує встановлені норми (в групах початкової підготовки – 10-12 осіб; в групах попередньої базової підготовки – 6-8 осіб; в групах спеціалізованої базової підготовки – 5-6 осіб; в групах підготовки до вищих досягнень – 4 людини) [6];
- проведення занять без тренера-викладача.

При плануванні та проведенні тренувальних занять тренер-викладач зобов'язаний враховувати організаційні умови проведення занять і в разі потреби негайно вносити в них корекцію.

Внутрішні чинники спортивного травматизму:

- наявність вроджених і хронічних захворювань;
- стан втоми і перевтоми;
- зміна функціонального стану організму борця, викликане перервою в заняттях в зв'язку з будь-яким захворюванням або іншими причинами [4, 8].

При проведенні тренувальних занять передбачаються основні організаційно-профілактичні заходи забезпечення безпеки та зниження травматизму, обов'язкові до виконання:

- надіти спортивну форму;
- увійти в спортзал по вирішенню тренера-викладача і тільки з тренером-викладачем;
- перевірити правильність укладання килима (все мати повинні щільно прилягати один до одного, всі краї у килима повинні бути зафіксовані);
- не виконувати вправ без завдань тренера-викладача;
- при розучуванні кидків та інших вправ на килимі одночасно має бути не більше 4-х пар;
- при розучуванні прийомів, кидки проводити в напрямку від центру килима до краю;
- при всіх кидках, атакований використовує прийоми самостраховки, не виставляє для опори прямі руки;
- за 10–15 хв. до тренувальної сутички зробити інтенсивну розминку: променево-зап'ястні, гомілковостопні суглоби, м'язи спини, шиї, вушні раковини;
- під час тренування по свистку тренера-викладача всі зобов'язані припинити боротьбу;

– спаринг проводиться тільки між борцями з однаковою фізико-технічною підготовленістю, вагової категорії і етапу навчання;

– при виконанні вправ потоком (один за іншим) під час розминки і в інші моменти дотримуватися достатніх інтервалів, щоб не було зіткнень;

– при появі болю, поганому самопочутті припинити заняття і повідомити про це тренера-викладача;

– в разі непередбачених форс-мажорних обставин, які загрожують безпеці спортсменів, тренер-викладач скасовує заняття, терміново евакуює спортсменів з небезпечної зони [2, 4, 7, 8].

Тренувальні заняття та спортивно-масові заходи дозволяється проводити:

– за умови наявності у спортсмена медичного допуску до тренувального процесу з вільної боротьби;

– при відповідній спортивній екіпіровці, передбаченої правилами змагань, санітарно-гігієнічним нормам, методикою тренування;

– при відповідності місць проведення тренувального процесу, спортивних та спортивно-оздоровчих заходів санітарним нормам;

– за умови готовності інвентарю та обладнання до конкретного заходу;

– всі тренувальні заняття повинні проводитися тільки під керівництвом тренера, інструктора і згідно із затвердженим розкладом [2, 4, 5].

Спортивні та спортивно-оздоровчі заходи проводяться в присутності медичного персоналу, тренерів, інструкторів та суддівської колегії.

Тренувальний процес, спортивні та спортивно-масові заходи можуть бути розпочаті тільки після виконання всіх вимог цих правил і заходів, які забезпечують профілактику спортивного травматизму і безпеки проведення заходів, як для спортсменів, так і для глядачів [1, 8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдуллаєв А.К., Ребар І.В. Педагогічний потенціал спортивної боротьби як засобу спортизації фізичного виховання студентів ВНЗ. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. Т. 3. Вып. 8 (40). 2018. С. 24–29.

2. Абдуллаєв А.К., Ребар І.В. Попередження травмонебезпечних ситуацій на заняттях в секції з вільної боротьби. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти / [редактори-упорядники: Я. Гіжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]*. Конін-Ужгород-Херсон-Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 285–287.

3. Абдуллаєв А.К., Ребар І.В. Теорія і методика викладання вільної боротьби: навчально-методичний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. 299 с.

4. Грейда Б.П., Войнаровський А.М., Петрик О.І. Причини виникнення, профілактика і лікування спортивних травм. Луцьк: Вид-во «Волинська обласна друкарня», 2004. 272 с.

5. Іваненко В.В., Купрєєнко М.В., Непша О.В. особливості навчально-тренувального процесу в жіночому баскетболі. Роль освіти у формуванні життєвих цінностей молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих учених до 95-річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (8 грудня 2017 р.). Мелітополь: Видавництво МДПУ імені Богдана Хмельницького. 2017. С. 142–144.

6. Латишев С.В., Шандригось В.І. Вільна боротьба: чоловіки, жінки. Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Київ: АСБУ. 2012. 95 с.

7. Мужичок В.О., Слобожанінов П.А. Профілактика та попередження травматизму в фізкультурній та спортивній діяльності студентів ВНЗ. *Молодий вчений*. № 3.1 (43.1). С. 257–261.

8. Оленів Д.Г., Діденко С.А. Методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників і студентів усіх спеціальностей університету «Правила безпеки та профілактика травматизму студентів на заняттях з фізичного виховання та спорту». Київ: ДУТ, 2014. 50 с.

**Айдер АБДУРАМАН, Олена КОТОВА,
Ганна СУХАНОВА, Віктор УШАКОВ**
(Мелітополь, Україна)

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У зв'язку з впровадженням в початкову освіту нового Державного стандарту початкової освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87, стало зрозуміло, що для реалізації завдань, поставлених в новому стандарті необхідний вчитель, який володіє індивідуальним стилем діяльності, високою професійною мобільністю, педагогічними технологіями, здатний підняти рівень загальної та фізичної культури підрастаючого покоління, тим самим реалізуючи вимоги стандарту, забезпечення внеску в формування культурного та морального суспільства [1].

У Державному стандарті початкової освіти говориться про те, що вчитель повинен формувати в учнів початкової уявлення про значення фізичної культури для зміцнення здоров'я людини (фізичного, соціального та психологічного), про її позитивний вплив на розвиток людини (фізичний, інтелектуальний, емоційний, соціальний) про фізичну культуру і здоров'я як факторах успішного навчання і соціалізації і формування морально-етичної орієнтації учня. Школяр повинен опанувати вміннями організувати здоров'язберігальну життєдіяльність [1].

При розробці і організації уроку фізичної культури, як і при розробці будь-якого іншого уроку, необхідно враховувати анатомо-фізіологічні, психологічні особливості учнів. Компетентний педагог повинен чітко розуміти, що на його уроках діти повинні не тільки задовольняти свою рухову потребу, розвиватися фізично, а й отримувати максимальне задоволення в психологічному аспекті. Саме з цього завдання пропонувані вчителем на уроці фізкультури молодшим школярам, повинні бути спрямовані не тільки на фізичний розвиток дітей, а й на формування фізичної культури особистості учня, а так само на формування етичних і моральних установок. На основі цього постає актуальним питання про те, які ж засоби і методи сприятимуть досягненню запланованих результатів і реалізації поставлених завдань [2, 102].

Багато педагогів, методистів пропонують свої системи вправ і концепції побудови уроку. Пропонуємо звернути увагу на найбільш прийнятні, на наш погляд. Одним з цікавих методів є метод проведення фізичних вправ під віршовані тексти вчителя. Кожна вправа носить сюжетний характер, а діти самостійно імітують рухи. В даному випадку вправи набувають форму гри. Такий прийом розвиває у дітей допитливість, уяву, стимулює образність рухів. У роботі з молодшими школярами використовуються вправи наслідувального характеру. Наслідуючи діям зайчика, мишки, діти входять в образ і з великим задоволенням виконують вправи. Виникаючи, при цьому, позитивні емоції спонукають дітей до багаторазового виконання дій, що сприяє їх закріпленню, вихованню фізичних якостей. Діти можуть наслідувати рухам, звичкам тварин, птахів, комах, рослин, різних видів транспорту. Образи, що відповідають характеру розучуваного руху, допомагають створювати правильне зорове уявлення про нього, порівнювати власне виконання з заданим чином. Цьому сприятимуть українські народні ігри з текстом «Перепілка», «Мак», «Пузир», «Два морози», «Як у нас біля воріт» [4, 126; 5, 90–92].

Це сприяє підвищенню свідомості дітей в процесі навчання. Найбільш придатними іграми для дітей цього віку є українські народні ігри з бігом, ходьбою та вправами на рівновагу, наприклад, «Чабан», «Бузьки», «Регіт», «Дуб», «Навипередки», «Горшки», «Латки», «Хованки», «Кут», «Не помились», «Визволяй», «Гойдалки», «Журавель», «Ластівка», в яких діти після

короткої перебіжки мають можливість відпочити, або ігри з почерговою участю гравців в русі, як, наприклад, «Дожди свою пару» [4, 126].

З огляду на те, що м'язи і зв'язки у дітей цього віку ще недостатньо зміцніли, не можна давати ігри з великими силовими напруженнями. Наприклад, «Буряк», «Тягни бука», «Ріпка», «Коромисло», «Відьма», «Бій півнів», «Кіт у мішку», «Княжий острів», «Перетягування по линві». Всі ці ігри також сприяють розвитку творчого потенціалу учнів [4, 126].

Слід відзначити, що молодші школярі із задоволенням виконують вправи і отримують емоційне задоволення, що сприяє формуванню стійкої мотивації до занять фізичної культури. А як наслідок, залучення молодого покоління до ведення здорового способу життя.

Однією з умов забезпечення ефективності уроків фізичної культури, що сприяють адаптації до початку навчання в школі, є облік фізичного стану школярів при плануванні навантаження (розраховуючи її в залежності від стану здоров'я, фізичної підготовленості, статі, інтересів дітей) і забезпечення змістовного аспекту уроків (тобто, за допомогою яких засобів вирішуватимуться завдання уроку, чим обумовлюється інтерес дітей до занять фізичними вправами).

Навчання в початковій школі це початок всіх початків, і від того як це навчання буде спроектоване і організоване залежить становлення особистості дитини і потім і суспільства в цілому. Специфічні особливості уроку фізкультури створюють сприятливі можливості для виховання моральних, морально-вольових якостей, культури поведінки. Використовувати ці можливості потрібно з першого ж уроку. Але при цьому треба обов'язково враховувати те, що для формування зразкової морально-етичної поведінки тільки знань про те, що «можна» і що «не можна», недостатньо. Завдання полягає в такій організації занять, за допомогою якої забезпечувалося б ефективне виховання у школярів морально-етичних якостей у процесі колективних дій, де ці якості необхідно весь час проявляти. Колективні заняття фізичною культурою дають можливість дітям практично реалізувати правила морально-етичної поведінки в ході спільних дій класу, групи, команди. Саме тут учні на особистому досвіді переконуються, що успіх спільної справи залежить від організованості, дисциплінованості, взаємодопомоги, від морально-вольових зусиль, проявлених кожним членом колективу [6, 309].

У молодших класах починається шлях наших дітей в світ знань, в світ постійного фізичного вдосконалення. І чим чіткіше буде прокладений цей шлях шкільними педагогами, тим швидше і успішніше школярі досягнуть поставлених цілей. Значний внесок в цю важливу справу повинні внести вчителі фізичної культури, яких по праву називають вчителями здоров'я [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п> [25.01.2019].
2. Дубяга С.М. Роль фізичної культури для дітей молодшого шкільного віку. *Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14–15 вересня 2017 року)*. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В. 2017. С. 102–105.
3. Карабанов Є.О., Купрєєнко М.В., Непша О.В. Формування культури здоров'я в процесі фізичного виховання школярів. *Північне Приазов'я: проблеми регіонального розвитку у міжнародному контексті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Мелітополь, 14–15 вересня 2017 року)*. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2017. С. 134–136.
4. Непша О.В., Суханова Г.П., Ушаков В.С. Українські народні рухливі ігри як засіб національно-патріотичного виховання учнів на уроках фізичної культури та позаурочний час. *Гуманітарний простір науки: досвід та перспективи: зб. Матеріалів V Міжнарод. наук. практ. інтернет-конф., 20 вересня 2016 р.* Переяслав-Хмельницький, 2016. Вип. 5. С. 123–127.
5. Непша О.В., Суханова Г.П., Ушаков В.С. Формування навичок здорового способу життя учнів молодших класів засобами фізичної культури. *Актуальні проблеми молоді в сучасних*

соціально-економічних умовах: *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 23 березня 2018 року*. Житомир: ПП «ДжіВіЕс», 2018. С. 90–92.

6. Непша О.В., Ушаков В.С. Фізична культура як середовище виховання школярів. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (20–21 квітня 2017 року): збірник тез*. Бердянськ: БДПУ, 2017. С. 309–310.

Тетяна ЗАВ'ЯЛОВА, Олександр НЕПША, Лариса ПРОХОРОВА
(Мелітополь, Україна)

ХИЖНЯК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ – ФУНДАТОР ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Хижняк Андрій Андрійович народився 23 квітня 2015 року в с. Біленьке Велико-Хортицького району Запорізької області (до 1917 року с. Біленьке Єкатеринославського повіту Єкатеринославської губернії в селянській сім'ї). В 1929 році закінчив Біленьську семирічну трудову школу. Член союзу РВШ та НУ з 1932 року. Рано Андрій розпочинає свою трудову діяльність. Після закінчення трудової школи з 1930 по 1934 рр. працює чорноробчим на будівництві шосе Запоріжжя-Дніпропетровськ; різноробчим в Дніпробуді [1, 3].

В цей же час Андрій навчається у вечірньому технікумі. Який закінчив в 1932 році і отримав спеціальність «Технік проєктувальник», за якою працював на різних підприємствах до 1937 року. З 1937 по 1941 роки студент Одеського державного університету, під час навчання в університеті працює у вечірніх школах. З 1944 року вчителює у Дніпропетровській області.

У вересні 1944 року вступає на 5 курс Дніпропетровського державного університету для продовження перерваного навчання. В ДДУ при кафедрі геотектоніки і геології протягом 1944–1945 років вивчає геологію і географію Томаківського району Дніпропетровської області, а також розпочинає вивчення природи Дніпровських плавнів. Висока оцінка дипломної роботи з цієї тематики з боку державної екзаменаційної комісії ДДУ сприяла основою до залишення А. А. Хижняка в університеті для наукової і науково-педагогічної діяльності при інституті геології, а потім на геолого-географічному факультеті ДНУ. В червні 1945 року закінчи повний курс геолого-географічного факультету Дніпропетровського державного університету за спеціальністю географа і рішенням ДЕК йому була присвоєна кваліфікація наукового співробітника географічних наук, викладача ВНЗ та звання вчителя середньої школи.

В 1945–1948 г. Андрій Андрійович молодший науковий співробітник, асистент інституту геології та геолого-географічного факультету Дніпропетровського державного університету. З час роботи в ДДУ молодшим науковим співробітником та асистентом склав кандидатські мінімуми і почав роботу над дисертаційною темою. Накопичені дані з теми дисертації до 1947 року дозволили йому надати Голові Ради Міністрів УРС М.С. Хрущову письмово та усно свої міркування з питання господарського використання плавнів. За ініціативою М.С. Хрущова з цього питання були прийняті відповідні постанови Ради міністрів і ЦК КП (б)У про освоєння плавнів., які вже з 1948 року стали широко розвиватися.

З 01.10.1948 по 07.09.1953 рр. працює викладачем і старшим викладачем кафедри географії Курського педагогічного інституту. В Курську продовжую вести науково-дослідну роботу над тією ж темою (початок був у ДДУ), яка у зв'язку з постановою Ради міністрів СРСР від 1950 року розширилась і декілька зміниласьпродолжаю вести научно-исследовательскую роботу над той же темой (начало было в ДГУ), которая в связи с постановлением Совета министров СССР от 1950 года расширилась и несколько видоизменилась (первоначально называлась «Об освоении пойм рек юга европейской части СССР» (з характеристики пойм Курського пединститута). Вона називається так «К вопросу об освоении речных пойм

лесостепных и степных районов Европейской части СССР» (комплексно-географическая характеристика района затопления в связи с сооружением Каховского гидроузла). Робота ця близька до завершення. Окремі глави її отримали позитивну оцінку працівників Академії наук СРСР. Однак віддаленість від об'єкту дослідження затримує її закінчення і змушує зміни місця роботи (навіть в середині року) до отримання можливості працювати на великому будівництві на півдні України, поблизу району затоплення, яким він довгий час цікавився (із автобіографії, підписаної 15.09.1952 року).

З 1953 по 1968 року Хижняк А.А. працює в Мелітопольському державному педагогічному інституті. За цей час Андрій Андрійович обіймав різні посади від старшого викладача геології по кафедрі хімії (1953 р) до декана природничо-географічного факультету (1961–1968 рр.). 28 травня 1954 року рішенням Ради інституту географії АН СРСР присуджена вчена ступінь кандидата географічних наук. З 1962 по 1968 роки очолював кафедру фізичної географії і геології [2, 3].

В 1957 році за ініціативою групи краєзнавців і під його керівництвом було створено Мелітопольський відділ Українського філіалу Географічного товариства СРСР [2].

А.А. Хижняк вивчав природу заплавлених угідь причорноморських і приазовських річок: Великого і Малего Утлюка, Ташенука, Обитичної, Берди та інших. Особлива увага приділялася річці Молочній. Справжній географ, Андрій Андрійович намагався розвинути у молоді інтерес до подорожей рідним краєм. Він брав участь у розробці туристичних маршрутів по Запорізькій та Херсонській областях. Його можна було зустріти в правлінні ДніпроГЕС, обласному краєзнавчому музеї, заводі «Запоріжсталь», острові Хортиця, дитячій екскурсійно-туристичній станції, рибоконсервному заводі в Генічеську. В 1961 році Андрій Андрійович Хижняк добився відкриття при Мелітопольському педінституті географічного факультету, який згодом став одним з найбільших в Україні. Він став першим деканом географічного факультету, створив достатню навчальну базу, підібрав однодумців викладачів і вчених і почав залучати студентів до наукового пошуку [1, 2, 3].

За час роботи в Мелітопольському педінституті ним опублікована низка робіт по Запорізькому краю:

- Нижнее Приднепровье: экон.-геогр. очерк. М.: Географгиз, 1956. 79 с.
- Запорізька область: (геогр. нарис). К.: Рад. школа, 1959. 126 с.
- Мелітополь: іст.-геогр. нарис / М. Алексєєв, Г. Барков, А. Хижняк. Запоріжжя: Кн.-газ. вид-во, 1962. 68 с.
- Известия Мелитопольского отдела географического общества охраны природы УССР / Геогр. о-во УССР, Укр. о-во охраны природы и содействия развитию природ. богатств; ред. кол.: П. П. Орлов, А. А. Хижняк [и др.]. Днепропетровск: Промінь, 1965. 172 с. Из содерж.: Хижняк А. Минеральные богатства Запорожского края / А. А. Хижняк. С. 5–16; Орлов П. Острова в Каховском водохранилище / П. П. Орлов, А. А. Хижняк. С. 137–141.
- Місто Мелітополь – важливий економічний центр України / А. А. Хижняк, М. Алексєєв // Екон. географія. 1967. Вип. 2. С. 184–190; Серп і молот. 1967. 7 січня.
- Про зміни Молочного лиману в зв'язку з його з'єднанням з Азовським морем і перспективи його використання / Хижняк А. А., Янковський Б. А. // Матеріали з метеорології і гідробіології України. К., 1963. С. 118–122.
- Запоріжжя; Запорізька область / Хижняк А. А., Беляєв Д. П. // Українська Радянська енциклопедія. К., 1961. Т. 5. С. 175–176; 178–181.
- Остров Бирючий // Известия Всесоюзного географического общества, Т. 89. Ленинград, 1967. С. 553–554 [1, 125–127].

В 1968 році за власним бажанням Андрій Андрійович був звільнений з посади декана і переїхав на постійне проживання до м. Белгород.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арабаджі О.С., Барабоха Н.М., Донець І.А. та ін. Географи Мелітопольського державного педагогічного інституту (1961–1990): іст. нарис. Ч. 1. Мелітополь: Вид. будинок ММД, 2010. С. 76–77, 121–122.
2. Даценко Л.М., Воронка В.П., Стецишин М.М., Прохорова Л.А., Непша О.В., Іванова В.М., Мацюра М.В., Завялова Т.В., Самек Ю.І., Пекний Т.М., Канунніков С.М. Історія становлення кафедри фізичної географії *Розвиток географічної думки на півдні України: проблеми і пошуки: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Мелітополь: «Видавництво Мелітополь», 2006. С. 19–23.
3. Хижняк Андрій Андрійович [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://melitopolbiblio.ucoz.ua/index/khizhnyak_andrij_andrijovich/0-237 [18.01.2019]

Володимир ІВАНЕНКО
(Мелітополь, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ФІЗКУЛЬТУРНІЙ ОСВІТІ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Аналіз теорії і педагогічної практики показав, що в сучасних навчальних умовах одним із пріоритетних напрямків вдосконалення фізичної культури стає інформатизація фізкультурної освіти учнівської та студентської молоді, що передбачає використання сучасних технологій, методів і засобів інформатики для реалізації ідей розвиваючого навчання, інтенсифікації всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його якості та ефективності [1, 5, 6].

У фізкультурній освіті, так само, як і в інших областях, назріла необхідність переходу від традиційних форм підготовки фахівців, спрямованого в першу чергу на накопичення певних знань, умінь і навичок для використання сучасних інформаційних технологій, дозволяє ефективніше здійснювати збір, обробку та передачу інформації, вести самостійну роботу і самоосвіту, якісно змінити зміст, методи і організаційні форми навчання [2, 3, 4].

Завданням підвищення ефективності навчання є розробка і використання нових дидактичних і методичних принципів і можливостей сучасних технологій в навчальному процесі. А це дозволяє визначити основні напрями вдосконалення сучасних інформаційних технологій в фізкультурній освіті [1–5]:

1. Розробка і вдосконалення педагогічних технологій, застосування засобів інформатизації в різних ланках і на етапах системи безперервної фізкультурної освіти (загальноосвітня школа, заклад вищої освіти, професійний коледж).
2. Розвиток науково-педагогічних основ інформатизації безперервної фізкультурної освіти.
3. Забезпечення вільного доступу до сучасного інформаційно-методичного та науково-педагогічного потенціалу, дистанційної підготовки учнів, студентів, викладачів, методистів з фізичної культури.
4. Удосконалення методичної системи навчання інформатиці, інформаційних технологій в системі безперервної фізкультурної освіти.
5. Психолого-педагогічна підтримка технологій в фізкультурній освіті та фізіолого-гігієнічної профілактиці порушень здоров'я.
6. Розробка науково-педагогічних основ розвитку змісту і методичних системи навчання інформатиці, застосування засобів інформатизації у всіх ланках системи безперервної фізкультурної освіти.
7. Педагогічно-хронометричні вимоги ефективного використання засобів обчислювальної техніки, інформаційних технологій.

8. Розробка теоретичних основ вдосконалення механізмів управління системою фізкультурної освіти на основі автоматизованих даних банків і баз даних науково-педагогічної інформації, методики застосування автоматизованої системи інформаційно-методичного забезпечення освітнього процесу та організаційного управління.

9. Зміст і методика багаторівневої підготовки як фундаментального елементу сучасної фізкультурної освіти.

Нові сучасні інформаційні технології дозволять здійснювати на більш високому якісному рівні фізкультурну освіту учнівської та студентської молоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваненко В.В., Купрєєнко М.В., Непша О.В. Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців з фізичної культури. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті: Матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 29–30 березня 2018 року* / [редактори-упорядники: І. Зимомря, В. Ільницький, Г. Бурунова, Д. Романюк, А. Сохал]. Ченстохова-Ужгород-Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 19–21.

2. Карабанов Є.О., Непша О.В., Суханова Г.П., Ушаков В.С. Інформаційні технології в системі «фізична культура-спорт». *Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури та спорту: збірник наукових праць*. Харків: ХДАФК, 2018. Вип. 2. С. 49–53.

3. Карабанов Є.О., Непша О.В. Інформаційно-комунікаційні технології в підготовці майбутніх фахівців у сфері фізичної культури і спорту. *Збірник статей, тез і доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія здоров'я – здоровий спосіб життя – здорова нація»*. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ». 2018. С. 110–113.

4. Котова О.В., Сем'янов О.В. Професійна підготовка фахівців з фізичної культури із використанням інформаційних технологій. *Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*. Бердянськ: БДПУ, 2018. С. 297–299.

5. Сущенко А.В. Інформаційно-комунікаційні технології і засоби навчання в професійній підготовці майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту. *Вісник Запорізького національного університету: Фізичне виховання та спорт: збірник наукових праць*. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. № 1 (7). С. 104–111.

6. Ушаков В., Проценко А. Використання мультимедійних технологій у навчальному процесі у вищих навчальних закладах. *Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Дніпропетровськ, 2014. С. 416–419.

Володимир САГАРДА
(Ужгород, Україна)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Ресторанне господарство є галуззю основу якої складають підприємства, що характеризуються єдністю форм організації виробництва і обслуговування споживачів і розрізняються за типами і спеціалізацією.

Актуальність дослідження обумовлено тим, що розвиток ресторанного господарства:

- дає істотну економію суспільної праці завдяки більш раціональному використанню техніки, сировини, матеріалів;

- надає робітникам і службовцям протягом робочого дня гарячу їжу, що підвищує їх працездатність, зберігає здоров'я;

- дає можливість організації збалансованого раціонального харчування в дитячих і навчальних закладах.

У контексті зазначеного відмітимо, що ресторанне господарство є однією з перших господарчих галузей України, що перейшло на ринкові відносини. Після приватизації підприємств змінилася організаційно-правова форма системи ресторанного господарства, з'явилася велика кількість приватних підприємств.

Підприємства ресторанного господарства є чисто комерційними установами, але разом з тим розвивається і громадське харчування:

- їдальні при виробничих підприємствах;
- студентські та шкільні їдальні.

З'являються комбінати, фірми, які беруть на себе завдання організації громадського харчування.

Ресторанне господарство є однією з складових туристської індустрії. Матеріальна база, що призначена для харчування туристів, посідає одне з перших місць при формуванні туристичної інфраструктури, адже якість харчування та відповідне обслуговування рішуче впливають на рівень туристичного сервісу. Тому, ресторанна індустрія стає швидко зростаючим бізнесом, що приносить значні грошові надходження, у тому числі валютні. Вітчизняна ресторанна галузь стає невід'ємною складовою світового туристичного господарства.

Досліджуючи теоретичні засади розвитку ресторанного господарства України, необхідно проаналізувати його понятійний апарат. Поряд з розміщенням, системо утворюючими у туризмі виступають послуги харчування, за допомогою яких задовольняється фізіологічна потреба туристів в їжі. Для туристської індустрії характерні такі типи підприємств харчування, як: а) ресторан; б) кафе; в) бар; г) буфет.

Вважаємо, що для того, щоб менеджмент підприємства забезпечував ефективну та безпечну роботу з надання послуг харчування, система управління повинна бути конкурентоздатною і мати певну характеристику. Зокрема:

1. Обмежене число рівнів управління;
2. Компактні підрозділи, укомплектовані кваліфікованими фахівцями;
3. Виробництво послуг харчування та надання додаткових послуг повинні бути орієнтовані на задоволення вимог споживача.

Ресторан, як елемент системи туризму – це підприємство харчування, що надає гостям широкий асортимент страв, напоїв, кондитерських виробів, у тому числі фірмових і складного приготування. Високий рівень обслуговування у ресторанах забезпечується кваліфікованими кухарями, офіціантами і поєднується з організацією відпочинку і розваг. У структурі готельних комплексів може бути декілька ресторанів. У великих готелях, що входять у відомі готельні ланцюги, зазвичай два ресторани: а) фірмовий; б) невеликий з невисоким рівнем цін на страви та напої.

У більшості ресторанів передбачається музична програма та проведення концертів.

У сучасних умовах господарювання особливого значення набуває правове регулювання господарської діяльності у ресторанному господарстві, що складається із сукупності законодавчих і нормативно-технічних актів, які є складовою національної правової системи. Державна політика щодо розвитку ресторанного господарства як основної складової туристичної галузі та сфери послуг спрямована на поліпшення якісних критеріїв його функціонування.

Зазначимо, що правове поле координації функціонування підприємств ресторанного господарства обумовлюють Закони України, нормативні та регуляторні акти, державні стандарти тощо.

Політика держави щодо розвитку ресторанного господарства, регулювання основних аспектів господарської діяльності спрямована на поліпшення його тісних критеріїв функціонування і відображена у Законах України:

1. «Про туризм», «Про захист прав споживачів», «Про стандартизацію» та ін.;

2. Постановах Кабінету Міністрів України щодо програм розвитку цього напрямку господарської діяльності.

Важливе значення для функціонування підприємств ресторанного господарства належить сертифікації готельних послуг. Сертифікація продукції (послуг) - це діяльність щодо підтвердження відповідності продукції установленим вимогам. Сертифікацію здійснюють з метою:

1. Створення умов для діяльності підприємств на вітчизняному ринку, а також для участі в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві.

2. У сприянні споживачам у компетентності щодо вибору продукції (послуг);

3. Захисту споживачів від неякісної продукції (послуг);

4. У контролі безпеки продукції (послуг) для навколишнього середовища, життя, здоров'я споживачів і їх майна;

5. Підтвердження показників якості продукції (послуг), заявлених виробником.

Сертифікація може бути обов'язковою і добровільною, але з метою забезпечення стабільності якості обслуговування в засобах розміщення та гармонізації критеріїв класифікації вітчизняних підприємств ресторанного господарства з рекомендаціями ВТО і з урахуванням існуючої закордонної практики послуги харчування підлягають обов'язковій сертифікації.

Сертифікація послуг підприємств ресторанного господарства:

1. Диференціює засоби розміщення залежно від асортименту та якості наданих послуг;

2. Забезпечує споживача достовірною інформацією про те, що категорія засобу розміщення підтверджена результатами класифікації і відповідає категорії, що встановлена нормативними документами;

3. Забезпечує підвищення конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства;

4. Сприяє розвитку в'їзного та внутрішнього туризму;

5. Зміцнює довіру споживачів до якості готельних послуг.

Сертифікацію ресторанних послуг здійснюють на основі та з урахуванням наступних документів:

- «Правил обов'язкової сертифікації ресторанних послуг»;

- ДСТУ 4268:2003 «Послуги туристичні. Засоби розміщування. Загальні вимоги»;

- ДСТУ 4269:2003 «Послуги туристичні. Класифікація готелів»;

- ДСТУ 4281:2004 «Заклади ресторанного господарства. Класифікація»;

- ДСТУ 2296-93 «Національний знак відповідності. Форма, розміри, технічні вимоги та правила застосування»;

- ДСТУ 2462-94 «Сертифікація. Основні поняття. Терміни та визначення»;

- ДСТУ 3230-95 «Управління якістю та забезпечення якості. Терміни та визначення»;

- ДСТУ 3498-96 «Система сертифікації УкрСЕПРО. Бланки документів. Форма та опис»;

- ДСТУ ISO 9004-2-96 «Управління якістю та елементи системи якості. Частина 2. Настанови щодо послуг»;

- ДК 016-97 «Державний класифікатор продукції та послуг» (ДКПП).

Таким чином, ресторанне господарство створює умови для досягнення суспільних цілей розвитку, туризму. У ресторанах зустрічаються та знайомляться люди з різних країн, тут створюється сприятливе оточення для взаєморозуміння, корисних, ділових контактів, розвитку громадського та культурного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. ДСТУ 4161–2003. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги. К.: Держспожив-стандарт України, 2003. 15 с.
2. ДСТУ ISO 22000: 2007. Системи управління безпечністю харчових продуктів. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 30 с.
3. Загальні критерії для роботи органів різних типів, що виконують перевірки як третя сторона. *Інформ. бюл. з міжнар. стандартизації*. 1997. № 4. С. 317–330.
4. Аветісова А.О., Сорока С.В. Підприємства харчування в системі туризму: Моногр. Донецьк: ДонДУЕТ, 2002. 165 с.
5. Архіпов В.В. Організація ресторанного господарства. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури; Фірма «Інкос», 2007. 280 с.
6. Архіпов В.В., Русавська В.А. Організація обслуговування в закладах ресторанного господарств. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Центр учбової літератури, 2009. 342 с.
7. Громадське харчування і туристична індустрія у ринкових умовах: 36. наук, праць. К.: Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 239 с.
8. Дядечко Л.П. Економіка туристичного бізнесу. К.: Центр учбової літератури, 2007. 224 с.
9. Енциклопедичний словник-довідник з туризму / упоряд. В.А. Смолій, В.К. Федорченко, В.І. Цибух. К.: Слово, 2006. 372 с.
10. Історія розвитку туризму в Україні [Електронний ресурс] / <http://westudents.com.ua/glavy/93659-15-storya-rozvitku-turizmu-v-ukran.html>.
11. Кузнецова Н.М. Основи економіки готельного та ресторанного господарства: Навч. посібник. К., 1997. 174 с.
12. Стариця. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.goldpages.info/firm/staritsya-kafe-bar.html>
13. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія. К., 2006. 537 с.
14. Усіна А.І., Давидова О.Ю., Сегеда І.В., Кононенко Т.П. Організація послуг харчування. Підручник. Харків: ХНУМГ, 2014. 183 с.
15. Усіна А.І., Сегеда І.В. Технологія ресторанних послуг. Конспект лекцій з дидактичним забезпеченням до самостійної роботи студентів з дисципліни (для студентів напряму підготовки 0504 «Туризм»). Харків: ХНАМГ, 2007. 91 с.
16. Федорченко В.К., Дьорова Т.А., Смолій В.А. Історія туризму в Україні. Київ: Вища школа, 2002. 195 с.

Евеліна СІРА, Іван СОХАНИЧ
(Ужгород, Україна)

«КРАФТ»-КОНЦЕПТ В СУЧАСНІЙ ГАСТРОНОМІЇ

Ринкові перетворення в економіці України створили умови для розвитку конкуренції в сфері ресторанного господарства, зміни структури та характеру послуг, підвищили роль підприємств ресторанного господарства в розвитку економіки країни та задоволенні індивідуальних потреб людини і, нарешті, зумовили підвищення якості життя населення та його добробуту. Таким чином, становлення ринкових відносин і посилення конкуренції об'єктивно вимагають особливої уваги вчених і практичних працівників до проблем розвитку прогресивних форм і методів обслуговування.

Основним критерієм вибору закладу споживачами все частіше стає якість кухні, а тенденція «демократизації» призвела до появи ресторанів із красивим інтер'єром, меблями та посудом,

але з досить доступними цінами. Разом з тим, важливим стало диверсифікувати свій продукт для більш глибокого задоволення потреб клієнта сфери масового харчування. В площині індивідуалізації закладів харчування дедалі частіше можна знайти крафтову продукцію, за допомогою якого, з одного боку, зростає загальна якість товарів та послуг, а з іншого-дозволяє знайти «свого» клієнта.

Слово «крафт» корінням сягає в англійську мову - craft позначає «ремесло» або «вміння». В українську мову слово увійшло як визначення ремісничої справи в будь-якій області, коли товар виробляють невеликими партіями. При цьому споживачам обіцяють кращу якість і унікальність товару, так як невеликий обсяг виробництва дозволяє контролювати кожну одиницю товару [5].

Теоретичні та практичні особливості споживачів крафтової продукції на ринку, його розвиток та фактори, що на це впливають досліджували такі вчені, як Дж. Катона, П. Мініард, С. Армстронг, Р. Фуллертон, П. Новіцкі та інші. Саме на принципах крафту тримались винаходи Кліма Житника. Дослідник і новатор 19-го сторіччя вивчав цілющі властивості трав, розробляв рецепти настоянок та вважався експертом із екстрагування та мацерації лікарських рослин [4]. Разом з цим, варто зазначити, що процес виробництва, його особливості та роль крафту у діяльності закладів недостатньо висвітлені у спеціалізованій туристичній літературі.

Крафтовий концепт існував ще задовго до появи «розумних» технологій. Він застосовувався у всіх сферах життя. Іншими словами, все виробництво було органічно крафтовим, адже масового ринку не існувало. Домашнє пивоваріння було розповсюджене у всіх країнах та культурах. Ознакою розвитку цивілізації стала спеціалізація. Вона торкнулася всього, і пива також. Глобалізація виробництва спричинила економію на сировині та якості. Ринок масового виробництва був і є зацікавлений у кількості та мінімальних затратах. Таким чином, різні історичні події, як війни, сухий закон, зруйнували традиції та культуру домашнього пивоваріння. Віднедавна вона стала відроджуватися, повертаючи собі минуле значення [4]. Відновлення крафтового пива дало поштовх для розвитку індивідуального виробництва у всій харчовій галузі.

Якщо виокремити ключові відмінності крафтових пивоварень від масового виробництва пива, то вони є наступними:

- *близькість до споживача*. Налагоджений діалог з клієнтом дозволяє не тільки оцінювати свої виробничі можливості, а й виробляти продукт, який повністю відповідає глибоким запитам споживачів;

- *індивідуалізований, специфічний асортимент*, не доступний масовому виробнику, здатний повністю задовольнити запиту навіть найвибагливішого клієнта;

- *мінімізація конкуренції*; навіть якщо поруч відкриється два бари з крафтовим пивом, конкуренція між ними буде лише за кількістю представлених сортів, так як вся вироблена продукція унікальна і непорівнянна традиційними мірними способами [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Шамара І.М. Тенденції розвитку ресторанного господарства як складової туристичної галузі України. *Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2013. № 1042. С. 151–153.

2. Мальська М.П. Ресторанна справа: технологія та організація обслуговування туристів (теорія та практика): навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2013. 304 с.

3. Стрижеус А. Виробник: Споживача крафтового пива приваблює якість і різноманітність [Електронний ресурс]. Agroportal. 2018. Режим доступу до ресурсу: <http://agroportal.ua/ua/news/ukraina/proizvoditel-potrebityela-kraftovogo-piva-privekaet-kachestvo-i-raznoobrazie/>.

4. У чому сила крафту [Електронний ресурс]. Style. 2018. Режим доступу до ресурсу: <http://style.nv.ua/ukr/life/fooddrink/sluzhiteli-smachnoho-kultu-2476602.html>.

5. CraftBeer: дописувач [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу до ресурсу: <http://craftbeer.co.ua/2017/12/23/kraftove-pivo/>

ОЦІНКА ІНСТРУМЕНТІВ ДЕПОЗИТНОЇ ПОЛІТИКИ БАНКІВ УКРАЇНИ

Вступ. Сучасне політичне та економічне становище України поставило банківську систему України у дуже складні умови. З одного боку – обмежений доступ до зовнішніх джерел, девальвація гривні, погіршення фінансового стану позичальників та незбалансованість державних фінансів, з іншого – політична та військова нестабільність, які вкрай негативно позначилися на фінансовій стійкості багатьох українських банків.

Тож для подальшого розвитку економіки України в цілому, та банківської системи зокрема потрібен раціональний розподіл фінансових ресурсів шляхом акумулювання тимчасово вільних коштів суб'єктів господарювання й населення, а також їх спрямування в кредитно-інвестиційний процес, що є однією з основних та важливих функцій банківської системи. Тому особливого значення в цих умовах набуває підвищення ефективності реалізації адекватної депозитної політики банками.

Стан вивчення проблеми. До найбільш вагомих праць, адаптованих під реалію українського банківського ринку та присвячених визначенню чинників впливу на депозитну політику банку належать дослідження вітчизняних вчених: О. Васюренка, О. Дзюблюка, О. Дмитрієва, В. Геєця, А. Герасимовича, О. Гриценка, О. Заруби, А. Кириченка, В. Колеснікова, Т. Коха та інших.

Проте істотне підвищення ролі депозитної політики у забезпеченні стійкості і надійності як певного банку, так і банківської системи країни зумовлює необхідність подальших комплексних досліджень, в тому числі вдосконалення інструментарію реалізації депозитної політики банків України.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження впливу окремих інструментів, на депозитну політику банків України.

Викладення основного матеріалу. Одним із основних чинників, який найбільш суттєво впливає на формування банківською системою депозитних ресурсів, і який повинен враховуватися банками при формуванні та реалізації своєї депозитної політики, є доходи населення, та структурне співвідношення між їх витратами та заощадженнями.

Як свідчить дані Державної служби статистики України, починаючи із 2017 року поступово зменшується кількість осіб із низькими доходами, водночас зростає кількість осіб, які проводять заощадження не зменшуючи доходів [1]. В той же час менше 4% населення України мають депозити або планують грошові вкладення і, на жаль, ця частка впродовж 2014 – 2018 років знижується. На тлі даної ситуації, значно посилюється конкуренція на депозитному ринку України, що спонукає банки до підвищення ефективності та вдосконалення інструментарію реалізації депозитної політики.

Наведемо ТОП-15 рейтингу банків України станом на січень 2018 року, ранжируваних за сумою депозитного портфелю (Табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-15 рейтингу банків станом на січень 2018 року, ранжируваних за сумою депозитного портфелю, тис. грн.*

Позиція в рейтингу	Назва банку	Сума депозитного портфелю, тис. грн.	Частка в банківській системі, %	Кількість територіальних структурних підрозділів
1	ПАТ КБ «Приватбанк»	208 589 598	22,44	2243
2	АТ «Ощадбанк»	148 302 247	15,95	3205
3	АТ «Укрексімбанк»	88 584 209	9,53	65
4	АБ «Укргазбанк»	60 714 238	6,53	243
5	АТ «Райффайзен Банк Аваль»	52 280 577	5,62	503
6	ПАТ «Альфа-Банк»	41 366 440	4,45	187
7	ПАТ «ПУМБ»	36 900 186	3,97	165
8	АТ «Укрсиббанк»	35 319 946	3,80	325
9	АТ «ОТП Банк»	25 266 526	2,72	85
10	ПАТ «Креді Агріколь Банк»	24 983 064	2,69	153
11	ПАТ «Укрсоцбанк»	19 335 915	2,08	231
12	ПАТ «СІТІБАНК»	16 748 309	1,80	0
13	АБ «Південний»	16 321 160	1,76	104
14	АТ «Прокредит Банк»	12 288 347	1,32	9
15	АТ «Таскомбанк»	11 444 182	1,23	79

*Примітка. Складено автором за даними джерел [2].

Дані таблиці свідчать, що беззаперечним лідером депозитного ринку України є ПАТ КБ «Приватбанк», загальний депозитний портфель якого складає 208 589 598 тис. грн., або 22,44% суми депозитів банків України. Друге місце посідає АТ «Ощадбанк» із 148 302 247 тис. грн., що складає 15,95% депозитного ринку України, третє – АТ «Укрексімбанк» із 88 584 209 тис. грн., що складає 9,53% загальної суми депозитів банків України.

Проведемо оцінку умов депозитних пропозицій на січень 2018 року для фізичних осіб банків – лідерів депозитного ринку України у кожній класифікаційній групі: державні банки –

ПАТ КБ «ПриватБанк» [3]; банки з іноземним капіталом – АТ «Райффайзен Банк Аваль» [4]; банки з приватним капіталом – ПАТ «ПУМБ» [5].

Проведений аналіз дає можливість стверджувати, що як в цінових, так і не цінових інструментах найбільш вигідні та якісні пропозиції на депозитному ринку надає ПАТ КБ «ПриватБанк», особливо в дистанційному банкінгу через систему Приват24, при цьому маючи найбільш розгалужену і відповідно зручну систему банкоматів та терміналів. За даних умов, навіть незважаючи на проблеми із стабільністю своєї діяльності, яка проявилась у зміні його власника, банк залишається беззаперечним лідером на ринку депозитних послуг України. АТ «Райффайзен Банк Аваль», незважаючи на слабку позицію у ціновому сегменті, за рахунок якісних нецінових послуг, та відносно розгалуженої мережі відділень, банкоматів і терміналів, займає першу позицію серед банків з іноземним капіталом, та п'яту у банківській системі України.

ПАТ «ПУМБ», хоч і пропонує відносно високі відсоткові ставки по депозитам, значно поступається по кількості та якості послуг, що хоч і забезпечує йому перше місце серед банків з приватним капіталом, на депозитному ринку України посідає лише сьоме місце.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що вагоме місце у формуванні депозитного портфелю банку займає наявність розгалуженої мережі відокремлених структурних підрозділів. Разом з тим важливе місце в цьому процесі посідає також структура клієнтів банку, та кількість і якість супутніх послуг. Про це свідчить те, що АТ «Ощадбанк» маючи на 1000 відокремлених структурних підрозділів більше, ніж ПАТ КБ «Приватбанк», однак маючи значно нижчу, порівняно із ПАТ КБ «Приватбанк», кількість та якість супутніх послуг, значно поступається йому за сумою депозитного портфелю. В той же час, в структурі депозитів АТ «Укресімбанк» та АБ «Укргазбанк» основне місце займають поточні депозити юридичних осіб, питома вага яких у разі перевищує строкові депозити, в тому числі юридичних осіб. Тому маючи відносно незначну кількість відокремлених структурних підрозділів, особливо АТ «Укресімбанк», посідають високе місце в ТОП-15 банків ранжируваних за сумою депозитного портфелю банків України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44579.
3. Офіційний сайт ПАТ КБ «Приватбанк» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://privatbank.ua/depozit>.
4. Офіційний сайт АТ «Райффайзен Банк Аваль» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.aval.ua/personal/accounts>.
5. Офіційний сайт ПАТ «ПУМБ» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pumb.ua>.

Марина БОЦДАР, Павло ДАВИДОВ
(Львів, Україна)

ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАТИВНОЇ ЗГОДИ НА МЕДИЧНЕ ВТРУЧАННЯ

Актуальність теми. В сучасному світі кожна людина потребує юридичного та правового захисту. Як медичні працівники так і пацієнти мають бути впевнені, що їх права та інтереси будуть захищатись законом.

Мета роботи. Проаналізувати правові аспекти надання інформативної згоди пацієнтів на медичне втручання.

Виклад матеріалу. Більшість нормативно-правових актів України містять положення про інформовану згоду обох сторін. Зі статті 28 Конституції України «жодна особа без вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам» [5].

По-перше, надання інформаційної добровільної згоди пацієнта має здійснюватися на підставі наданої медичним працівником в доступній формі повної інформації про стан здоров'я пацієнта, діагноз захворювання, результати проведеного обстеження, ціль медичного втручання, тривалість втручання, методи надання медичної допомоги, можливі варіанти медичного втручання, прогноз захворювання без лікування, а також про передбачувані результати надання медичної допомоги.

По-друге, згода на медичне втручання повинна бути добровільною, тобто згода не може бути результатом переконання або примусу пацієнта медичним працівником. Серед чинників які можуть впливати на добровільність інформованої згоди виділяють: психологічний тиск, з боку медичного персоналу, з боку родичів, інших осіб та примус пацієнта шляхом погроз.

По-третє, інформативна згода може бути як в усній так і в письмовій формах. Переваги усної форми надання згоди в швидкості, простоті та можливості ведення діалогу з лікарем, але при цьому неможливо контролювати обсяг інформації наданої пацієнту. У зв'язку з цим стає неможливим доказування в судді факту відсутності інформування пацієнта. Письмова форма надання згоди юридично захищає обидві сторони та має ряд переваг:

1) Пацієнт може уважно вивчити запропонований варіант лікування;

2) Лікар, має враховувати актуальні обставини і нюанси, обираючи перелік запропонованих методів лікування;

3) Всі дії лікаря будуть прописані в договорі.

В Україні згідно з наказом Міністерства охорони здоров'я України 14 лютого 2012 року № 110 (у редакції наказу Міністерства охорони здоров'я України від 08 серпня 2014 року № 549) використовується форма первинної облікової документації N 003-6/о «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення» [3].

Ця форма заповнюється пацієнтом, який звернувся в заклад охорони здоров'я та дає згоду на проведення йому діагностики та лікування, у разі необхідності – на оперативне втручання та знеболення. Це здійснюється у присутності лікуючого лікаря цього закладу охорони здоров'я. У випадку використання нових методів профілактики, діагностики, лікування, реабілітації, застосування нових ліків, які ще не є затвердженими для рутинного використання («протокольний» варіант), але мають місце для застосування, при наявності показань необхідно оформлення саме письмової згоди [1].

Згідно зі статтею 285 Цивільного кодексу України, де передбачено, що надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла 14 років, проводиться за її згодою (ч. 1) [6]. Згідно статті 34 Основ законодавства про охорону здоров'я встановлено, що лікар *не несе відповідальності за здоров'я хворого, в разі його категоричної відмови від лікування.*

Проте, є випадки, коли надання медичної допомоги проводиться без згоди пацієнта. Наприклад – при виявленні суспільно небезпечного захворювання, наданні невідкладної допомоги.

Мета права на інформаційну добровільну згоду – є визнання особистої і фізичної недоторканості людини, її автономії. За нормою Європейського суду з прав людини (2010 рік) зазначено, (є дуже актуальним і для нашої країни): «При наданні медичної допомоги, навіть коли відмова від медичної допомоги може привести до летального наслідку, примусове медичне втручання, без згоди повнолітнього, дієздатного пацієнта є втручанням у його особисту недоторканість і посяганням на права, гарантовані Конвенцією» [1]. Тому всі медичні втручання, як хірургічні операції, так і медикаментозне лікування, має проводитись тільки після отримання згоди пацієнта. В іншому випадку дії медичного працівника повинні розцінюватись як насилля над особистістю і заподіяні тілесних ушкоджень.

Існують нормативно-правові акти, які затверджують порядок отримання «інформованої згоди» у пацієнтів дитячого віку:

1) Наказ МОЗ України від 02.06.2009р. № 382 «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді» [2]. Забезпечує усім категоріям дітей та молоді рівний доступ до послуг, незважаючи на національні, релігійні та статеві відмінності, місце проживання, соціальний статус.

2) Наказ МОЗ України 31.12.2009 № 1086 «Про затвердження форми первинної облікової документації» № 063-2/о «Інформована згода та оцінка стану здоров'я особи або дитини одним з батьків або іншим законним представником дитини на проведення щеплення або туберкулінодіагностики» [4]. Заповнена форма означає, що особа або один з батьків, або інший законний представник дитини перед щепленням або туберкулінодіагностикою, отримали повну інформацію про процедуру щеплення, туберкулінодіагностики, про протипоказання до проведення щеплення або туберкулінодіагностики, про вакцину та про можливі несприятливі наслідки.

Висновки. Медичний працівник, перед початком проведення медичної маніпуляції повинен неодмінно заповнити згоду пацієнта на медичне втручання, щоб захистити себе та медичний заклад від судового переслідування та вивчити випадки, коли ця згода не є необхідною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформована згода пацієнта на лікування: правові підстави та обмеження [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uoz.km.pl.ua/2017/07/28/informovana-zgoda-patsiyenta-na-likuvannya-pravovi-pidstavi-ta-obmezhennya/>

2. Наказ МОЗ України від 02.06.2009 р. № 382 «Про затвердження Тимчасових стандартів надання медичної допомоги підліткам та молоді». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/doc2.nsf/link1/MOZ9574.html>

3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України 14 лютого 2012 року № 110 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/doc2.nsf/link1/RE25826.html>

4. Наказ МОЗ України 31.12.2009 № 1086 «Про затвердження форми первинної облікової документації» N 063-2/о «Інформована згода та оцінка стану здоров'я особи або дитини одним з батьків або іншим законним представником дитини на проведення щеплення або туберкулінодіагностики». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/doc2.nsf/link1/RE17889.html>

5. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://urist-ua.net/закони/конституція_україни/стаття_28/

6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uristua.net/кодекси/цивільний_кодекс_україни/стаття_285/

*Людмила БОРОВИК, Олександр РУДИК, Андрій КОВАЛЬЧУК
(Хмельницький, Україна)*

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У РЕГУЛЮВАННІ ЗРОСТАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Професіоналізм визначається як набута під час навчання здатність до компетентного виконання трудових функцій, рівень майстерності та вправності у певному виді занять, відповідний рівню складності виконуваних завдань [1]. З даного визначення випливає зв'язок поняття професіоналізму з поняттям компетентності та професійною компетентністю.

Вважається, що професійна компетентність – це один із шаблів професіоналізму, який є сукупністю знань, вмінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих психологічних якостей, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності [1]. Розглянемо міцнісні розрахунки тяги знімача підшипників (рис. 1), виконаних за допомогою додатка 3D-системи твердотільного параметричного моделювання SolidWorks – SolidWorks Simulation [2].

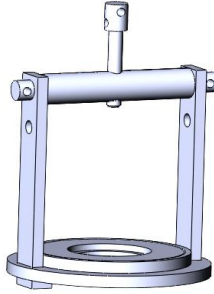

Рис. 1 – Знімач підшипників

Результатом статичного аналізу тяги були епюри напружень, переміщень та запасу міцності (рис. 2), засновані на припущенні, що закріплювалась лапа тяги, а навантаження прикладалось до верхнього отвору у ній (рис. 3).

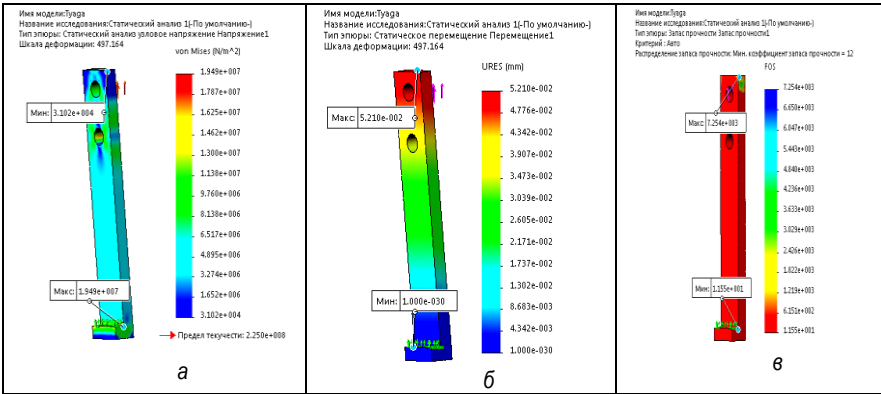

Рис. 2 – Епюри напружень (а), переміщень (б), запасу міцності (в) тяги, наведених у [2]

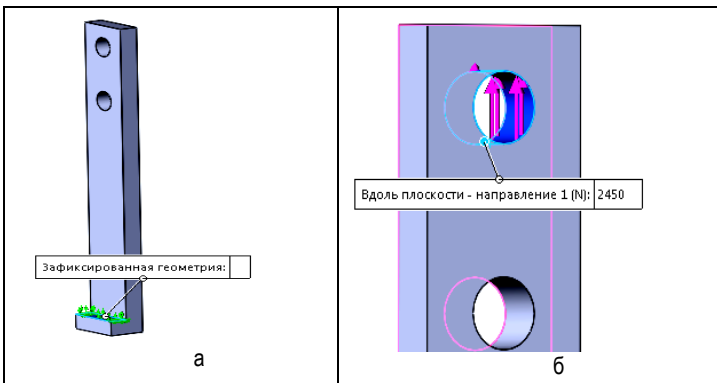

Рис. 3 – Закріплення (а) та прикладення навантаження (б) до тяги (див. [2])

Але з рис. 1 неможливо зробити однозначний висновок про закріплення та прикладення навантаження до тяги: можливий варіант, наведений на рис. 4. А як ця зміна у розрахунках вплине на працездатність тяги – один з проявів професійної компетентності як наявний і результативний рівень підготовленості фахівця, що виявляється в опануванні професією і на досвіді.

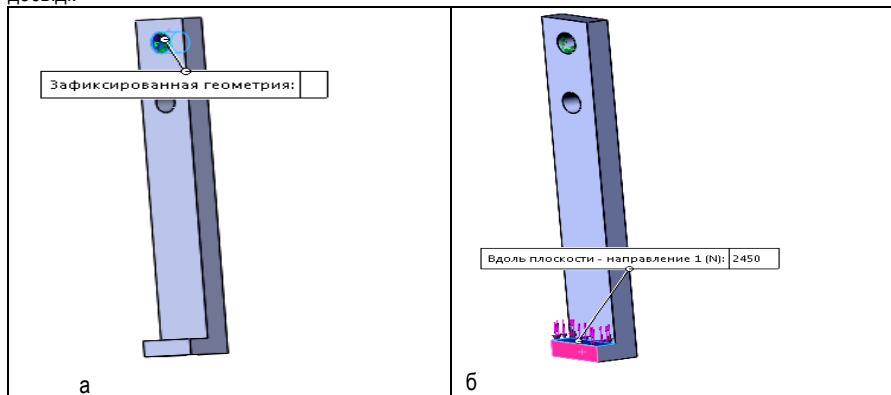

Рис. 3 – Змінене закріплення (а) та прикладення навантаження (б) до тяги
Повторним статичним аналізом тяги встановлені набагато вищі напруження, виникаючі у тязі, й переміщення у ній (рис. 4), і відповідно менший у 4 рази коефіцієнт запасу міцності.

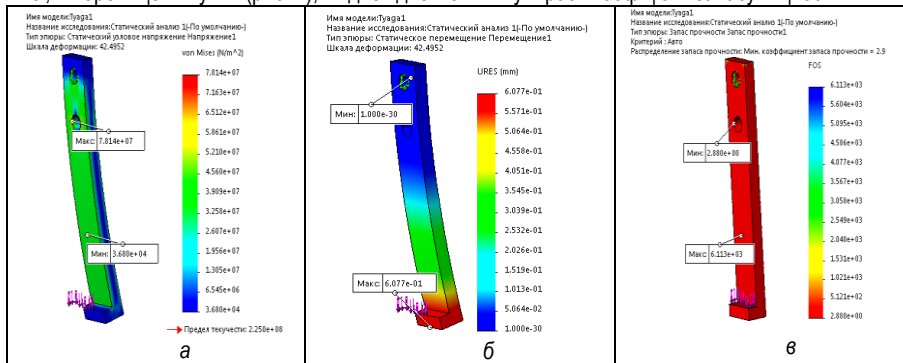

Рис. 4 – Змінені епюри напружень (а), переміщень (б), запасу міцності (в) тяги
Таким чином, тільки через досвід і практику можна досягти відповідного рівня професійної компетентності й не допустити руйнування обладнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик Л. В. Відповідність критеріїв та показників сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки.* 2017. № 4. С. 70–87. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2017_4_8

2. Боровик Л. В., Рудик О. Ю., Поліщук Р. В. Педагогічне забезпечення впровадження CAD/CAE-технологій у навчальний процес. *Інформатика, інформаційні системи та технології: тези доповідей п'ятнадцятої всеукраїнської конференції студентів і молодих науковців.* ОНУ, 27 квітня 2018 р. Одеса, 2018. С. 27–29.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ФОРМАЦІЇ «ПРАВО І СПРАВЕДЛИВІСТЬ» У СВІТЛІ ОНОВЛЕНОЇ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМИ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ

Ступінь зрілості суспільних відносин характеризується появою політичних партій з розвинутою формою організації політично активної частини населення. На початку ХХІ століття двом політичним партіям Польщі вдалося стати масовими об'єднаннями, що апелюють до конкретного соціального прошарку або до певної групи виборців. Від 2005 року партійна система Польщі втратила ознаки формальності, оскільки партії «Право і справедливість» та «Громадянська платформа» ведуть гостру боротьбу за владу на демократичних виборах. При цьому вони мають атрибути універсальних організацій на кшталт західноєвропейських чи американських партій, агітуючи за право реалізувати свої програми на загальнонаціональному рівні, а відтак – практично впливають на вироблення й реалізацію політичного курсу держави.

Презентація оновленої стратегії реформи освіти пов'язана з діяльністю політичної формації «Право і справедливість», яка знову прийшла до влади у Польщі 25 жовтня 2015 року. Власне, реформа освіти розглядалась у цілому комплексі політичних, правових і соціальних змін. Йдеться, зокрема, про зміни статусу Конституційного трибуналу чи новий вид соціальних виплат під назвою «500+» – 500 злотих на другу та наступну дитину, а на першу з урахуванням критерію доходів родини. 2017 року відбувся остаточний відхід від принципів реформи освіти з 1999 року. Це сталося внаслідок виконання урядом Беати Шидло положень офіційного документа «Програма Права і справедливості 2014» стосовно продовження навчання в ліцеї до чотирьох років і, відповідно, ліквідації гімназій. «...Виходячи з припущення, що пошук оптимальної моделі освіти повинен виникати з набутого досвіду і не є наслідком довільно прийнятої доктрини, – зазначається в документі, – ми стверджуємо, що настав час змінити освітню систему відповідно до того, чого нас навчив досвід за останні півстоліття» [6, 129]. І цей намір ішов у розріз із баченням попередньої влади, у тім числі й урядів Дональда Туска та Єви Копач, яким носії ідеології націонал-консерватизму докоряли в наслідуванні західних моделей правління: «Згубною є та тактика, що використовувалася в Польщі дотепер, а саме дублювання рішень із Західної Європи та Сполучених Штатів тоді, коли в цих країнах стало очевидним, що ці рішення викликають серйозну освітню кризу і повинні бути кардинально змінені. Цей синдром рабської імітації завдав чимало шкоди польській освіті на всіх її рівнях» [6, 129]. Йдеться про постановку питання: чи можливо є розробка власної моделі для вирішення інтелектуально-освітніх проблем без повторення чужорідних підходів? Отже, реалізацію реформи освіти в 2017 році партією «Право і справедливість», про яку її очільники проголосили ще під час виборчих президентських і парламентських кампаній, можна розцінювати як ознаку виконання обіцянок виборцям.

Партія «Право і справедливість» у своєму зверненні до виборців безапеляційно визнала запровадження гімназій помилкою. Серед недоліків попередньої концепції системи освіти названо появу серйозних проблем з огляду на відсутність балансу в навчальному процесі в гімназії, з одного боку, та ліцеї – з іншого. Для уникнення фрагментації навчання пропонувалось відновити так званий «спіральный сценарій», за умов якого відбувається повторення та розширення матеріалу від початкової школи до ліцею. Такий ефект, на думку реформаторів від партії «Право і справедливість», може бути досягнутий після затвердження реформи з наступною структурою шкільництва: 8-річна початкова школа → за вибором: 4-річний загальноосвітній ліцей / 5-річний технікум / 3-річна професійна школа I ступеня / 2-річна професійна школа II ступеня. Реформа освіти набула чинності з ініціативи міністра Анни Залевської 1 вересня 2017 на основі Закону «Освітнє право» від 14 грудня 2016 року [11]. Вже у

2017/2018 н.р. не здійснювався набір до гімназій та базових професійних шкіл (професійно-технічні училища). Таким чином, 31 серпня 2019 року ці навчальні заклади зникнуть із системи освіти.

Закон, підписаний президентом Анджеєм Дудою 9 січня 2017 року, викликав неоднозначну реакцію в польському суспільстві. Марта Загорська пояснює від'ємні відгуки наступним чином: «Нова реформа освіти, розроблена «Правом і справедливістю», вписується з огляду на її впровадження у схему попередніх польських реформ. Про їхню форму вирішують політичні, а не сутнісні фактори, вони вводяться надто поспішно, залучені експерти становлять свого роду декорацію» [12, 43]. Суголосним думці М. Загорської є спостереження Наталії Стенпень-Лампи: «Безумовно, в польській школі зміни необхідні. Тим не менше, здається, що методи та напрямки ключових освітніх реформ не вирішують проблеми, які виникають у цій сфері суспільного життя. Трансформації освітнього характеру слід ґрунтовно осмислювати і передувати їм повинна фаза досліджень і експериментів» [9, 54]. Справді, реформу анонсовано в червні 2016 року, а у вересні 2017 року вже її впроваджено. Такі темпи реформи означають знехтування можливості заручитись широкою підтримкою вчителів шляхом пояснення її основ. Натомість успішність змін у галузі освіти, поза сумнівом, залежить від тривалої підготовки та поетапного впровадження. Погодження визначальних засад реформи з якомога більшою кількістю суспільних груп постає при цьому гарантією її продовження навіть за умов обрання нової влади, в тім числі з опозиційного середовища.

Тлумачення підґрунтя реформ подавалось в окремих розпорядженнях міністра національної освіти. Так, приміром, у розпорядженні Анни Залевської від 14 лютого 2017 року, що стосується основ програмного виховання в дошкільній освіті та базових навчальних планів загальної освіти для початкової школи як одного зі стрижневих напрямків реалізації державної освітньої політики, зазначено: «Завдання школи полягає в тому, щоб плавно ввести дитину у світ знань, підготувати учня до виконання своїх обов'язків та прищеплення навичок до саморозвитку. Школа гарантує безпечні умови та дружню атмосферу для навчання, беручи до уваги індивідуальні можливості та освітні потреби учня. Найважливішою метою освіти в початковій школі є турбота про інтегруючий біологічний, когнітивний, емоційний, соціальний та моральний розвиток учня» [7, 11]. Принципи нових основ навчальних програм для дошкільної та молодшої шкільної освіти базуються на концепції комплексного навчання визначного польського педагога Ришарда Венцовського (1935–2002). За оцінкою Аліції Колбуш, мова йде про «єдину цілісну та охарактеризовану концепцію інтегрованої освіти в Польщі, що опирається на відкриті й визначені парадигми – природні стратегії навчання дітей» [4, 6]. У новому базовому навчальному плані освітні функції школи посилено шляхом більш широким охопленням профілактично-виховних завдань і заходів. Вони є основою, зокрема, для створення програм виховного характеру у школах. Відповідальність за їхню реалізацію покладено на вчителів і директорів.

Як і всі попередні реформи польської освіти, зміни втілені в життя без тривалих дебатів. У першому півріччі 2017 року міністерство національної освіти провело інформаційну кампанію з гаслом «Добра школа». Воно пов'язувалось зі слоганом «Добра зміна», з яким «Право і справедливість» брала участь під час парламентських виборів [2]. Головним адресатом кампанії були батьки. Однак, апробаційним став тільки 2016/2017 н. р., коли була запроваджена низка змін:

- скасування обов'язкової освіти для 6-річних;
- ліквідація екзаменаційного випробування для учнів шостих класів;
- обмеження бюрократизму;
- оптимізація системи субсидій для недержавних шкіл;

- можливість скласти апеляцію до незалежної Колегії екзаменаційного арбітражу за результатами іспиту на атестат зрілості (матура) та екзамену, що підтверджує кваліфікацію професії;

- впровадження широкосмугового доступу до Інтернету для шкіл;
- поправки до регулювання шкільних крамниць;
- запуск Комплексної кваліфікаційної системи;
- уніфікація грошової винагороди для вчителів, які отримали звання професора освіти;
- запровадження центрального реєстру дисциплінарних рішень для вчителів.

2008 року у своїй праці «Освіта проти течії» («Edukacja pod prąd») Боґуслав Сліверські зазначив наступне: «...освіта буде інструментом партійних політичних ігор, які реалізують свої локальні інтереси (чергові ігри за владу, посади, доступ до державних коштів, аби використати їх для своїх прихильників...» [8, 114]. Цей висновок і досі має актуальне звучання, адже реформа шкільної системи й надалі трактується акторами політичної арени як інструмент політичної гри. За таких умов навіть наявні переваги національної освіти можуть бути втрачені, якщо в життя втілюються реформи без широкої підтримки громадськості. А це, в свою чергу, може стати на заваді здійснення глибокої й всебічної модернізації освіти з виділенням необхідних для цього ресурсів і створенням механізмів їхнього ефективного використання.

Структура реформи шкільництва, проведена 2017 року, за багатьма ознаками співпадає з побудовою системи освіти, що функціонувала в період існування Польської Народної Республіки та в 90-х рр. ХХ століття. І в цьому вбачається певний парадокс, адже лідер партії «Право і справедливість» Ярослав Качинський, як і чимало його однодумців, є вихідцями з руху «Солідарність», які неодноразово критикували тогочасну освітню галузь за її ідеологізацію, відсутність соціального контролю, обмеження автономії вчителів, батьків та учнів. Крім того, ліцей як навчальний заклад, на який тепер робиться ставка, в соціалістичній Польщі був місцем навчання з жорстким відбором кандидатів. Іншими словами, не було забезпечено право на рівний доступ до якісної освіти. Упродовж 1944–1989 рр. лише близько 20 % випускників початкових шкіл навчалось у ліцеях; решта 80 % здобували освіту у професійно-технічних навчальних закладах [5, 3]. Наприкінці ХХ століття ця ситуація призвела до того, що Польща належала до країн з низькою часткою людей з середньою та вищою освітою. Криза посилилась унаслідок ліквідації більшості професійних училищ та скасування лімітів на вступ до середніх та вищих навчальних закладів. На цьому тлі рівень навчання в ліцеях різко впав. Тому й не дивно, що переважна більшість експертів у галузі освіти, вчителів та батьків дітей, яких реформа охоплює, напередодні проведення четвертої структурної реформи за неповні тридцять років була налаштована скептично й висловлювалася проти її втілення в життя. Бо ж саме ліцей знову має стати тим етапом навчання, під час якого учні повинні заглиблюватись у розширений обсяг інформації, який, на думку урядовців, спричинить підвищення рівня знань та закріплення відповідних цінностей. У цьому контексті слід відзначити політичну диференціацію оцінювання реформи ще до її проведення. Особливо це стосується гімназій. Діяльність гімназій позитивно оцінювали 60 % прихильників лівих сил і 44 % – правих. Таке бачення співзвиставне з потенційним електоратом провідних партій. Громадяни, які у наступних виборах віддали б свій голос за «Право і справедливість», більш критичні до попередньої ситуації в освітній галузі. Натомість потенційні виборці партій «Громадянська платформа» та «Новочесна» мали однозначно кращу думку про гімназії, ніж прибічники правлячої партії [1, 4].

Занепокоєння викликали плани влади, які вказували на ідеологізацію та політизацію змісту навчальних предметів. Прикладом тут може послужити відмова від викладання теорії еволюції, оскільки вона суперечить ідеї креаціонізму, якій віддає перевага правляча партія [10]. Ще одне контроверсійне питання пов'язане з відміною екзаменаційного випробування для учнів шостих класів початкової школи. Адже реформа освіти від 2017 року не повністю знімає тестування, а лише переносить його на останній клас початкової школи. Екзамен з декількох предметів –

вирішальний етап у визначенні наступних кроків зі здобуття освіти. При цьому обов'язкова освіта обмежується навчанням у школі.

Після запровадження змін у систему освіти підтримка реформи з боку громадянського суспільства знизилася. За даними видання «Газета правна», негативно їх оцінюють майже 37 % респондентів. Для порівняння, у липні 2016 р. таких було 33 %. Невдоволення реформою освіти ще вище в групі людей, діти яких – школярі. Однак, у цілому реформа вже не викликає суттєвого опору. 64 % респондентів підтримують введення чотирирічного ліцею. Більше половини опитуваних позитивно сприймають відновлення восьмирічної початкової школи, а дещо менше – ліквідацію гімназій [3]. І все ж, ігнорування позиції значної частини польського суспільства може призвести до радикальних виправлень проведеної реформи після зміни влади. «На жаль, здається, – резюмує Марта Загорска, – що в Польщі освітня система (і не тільки вона) залишається заручницею в політичних торгах, відтак спостереження за наслідками внесених змін стає захопливим завданням для дослідників, проте можете поставити під сумнів ефективну реалізацію надзвичайно важливого завдання цієї системи, яким є підвищення рівня знань у суспільстві» [12, 62].

Польська освітня політика загалом характеризується домінуванням держави в питаннях управління та фінансування загальнонаціональної системи освіти, за яку держава несе відповідальність. При цьому значні повноваження в сфері планування діяльності навчальних закладів надані органам місцевого самоврядування. Головним напрямком сучасної польської освітньої політики є реформування та модернізація системи освіти з проєкцією на забезпечення державних гарантій доступу і рівних можливостей отримання повноцінної освіти, а також розвиток освіти як відкритої системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boguszewski R., Głowacki A. Polacy o reformie systemu edukacji. *Komunikat z badań*. Warszawa: Centrum Badań Opinii Społecznej, 2017. Nr 16. 16 s.
2. Dobra szkoła [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reformaedukacji.men.gov.pl>
3. Klinger K., Osiecki G., Orzechowski H. Reforma edukacji się Polakom nie podoba, ale jej skutki już tak [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://serwisy.gazetaprawna.pl/edukacja/artykuly/1078564.zroznicowana-ocena-reformy-edukacji-zalewskiej-i-likwidacji-gimnazjow.html>
4. Kolbusz A. Reforma edukacji 2017. Zmiany w podstawie programowej wychowania przedszkolnego i edukacji wczesnoszkolnej. *Hejnał Oświatowy*. 2017. Nr 8–9. S. 6–8.
5. Kupisiewicz Cz. Projekt reformy szkolnej z 1973 roku (próbа bilansu). *Nauka Polska*. 1981. Nr 7/8. S. 3–11.
6. Program Prawa i Sprawiedliwości 2014. Warszawa: Prawo i Sprawiedliwość, 2014. 168 s.
7. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej. *Dziennik Ustaw*. 2017 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/DU/2017/356>
8. Śliwowski B. Edukacja pod prąd. Kraków: Oficyna Wydawnicza «Impuls», 2008. 304 s.
9. Stępień-Lampa N. O zmianie potrzebnej polskiej szkole. *LABOR et EDUCATIO*. 2017. Nr 5. S. 45–56.
10. Teoria Darwina zniknie z polskich szkół? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://strajk.eu/teoria-darwina-zniknie-z-polskich-szkol/>
11. Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dziennikustaw.gov.pl/du/2017/59/1>
12. Zahorska M. Nieznośna lekkość... reformowania oświaty. *Studia z Polityki Publicznej*. 2016. Nr 2(10). S. 43–64.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ

На етапі сучасних соціально-економічних та науково-освітніх трансформацій перед економічною наукою постають нові виклики і непрості завдання подальшого теоретико-методологічного вдосконалення. Нині на перший план виходить завдання адекватного відображення нової соціально-економічної реальності, що формується в процесі глобальних перетворень та інтердисциплінарних зв'язків.

Теоретико-методологічне вдосконалення економічної теорії актуалізується також необхідністю узагальнення фундаментальних зрушень в економічній науці та освіті України; висвітленням проблем господарської діяльності; обґрунтуванням перспектив розвитку національної економіки та виявлення ендогенних та екзогенних ризиків і механізмів ефективної реінтеграції в глобальний економічний простір.

Нинішня епоха ввібрала в себе досвід і проблеми минулого століття. Теоретико-методологічні та историко-цивілізаційні концепції ХХ століття здебільшого є актуальними. Разом з тим, в яскравій мозаїці великої кількості течій, шкіл, імен важко віднайти основні, ключові. Тут існують різні підходи і вподобання. На початку ХХІ століття характерною рисою економічної теорії стала парадигмальна диференціація, як на рівні мейнстриму, так і гетеродоксії. Зростає роль міждисциплінарних зв'язків, а саме, економіка відчуває складний і багатовекторний вплив історії, культури, етики, моралі, релігії та політики.

В сучасній економічній літературі відчувається дефіцит ґрунтовних теоретико-методологічних досліджень, спрямованих на глибоку системну інтерпретацію явищ і процесів 3-ї та 4-ї хвилі НТП, пов'язаних з інформатизацією, екологізацією, інтеграційними світогосподарськими процесами, загостренням глобальних проблем. Тому, на думку окремих вітчизняних вчених, акцент у сучасних теоретико-методологічних розробках з економічної теорії має зміститись у бік «зосередження уваги на підвищення ролі людського капіталу та використання його можливостей з орієнтацією на конкурентні переваги, реалізацію національних інтересів з урахуванням взаємовигідного співробітництва, розвитку існуючої економічної, фінансової та організаційної практики» [4, 6].

Пошук нових теоретико-методологічних та інтердисциплінарних підходів до аналізу існуючих і перспективних проблем економіки виявляють сучасні вчені України і світу. Цікавою є спроба А. Гальчинського обґрунтувати загальнометодологічні засади взаємозалежностей економіки, історії цивілізації, культури, ноосфери, нооцивілізації та трансформації традиційної політекономії у політичну нооекономіку, що закладає, на думку вченого, основу оновленої парадигми економічних знань, економіку Розуму. В цьому контексті актуалізується політична соціоекономіка – нооекономічна теорія з акцентами на визначальній ролі соціального не лише в економічному житті, а й в усьому інституційно-політичному просторі [3, 470].

Польський вчений Гжегош В. Колодко в рамках Прагматизму розглядає питання про роль, місце і можливості сучасної економіки та майбутнього світоустрою [5, 16]. З його праць виникає переконання, що проблеми певних господарських систем не вдасться розв'язати на традиційно зрозумілому макроекономічному рівні, тільки гетерогенне, мультидисциплінарне та контекстне мислення принесуть позитивні результати [2, 16].

В умовах становлення української державності та радикальних системних трансформацій теоретико-методологічне та інтердисциплінарне осмислення об'єктивної дійсності, економічної онтології та антропології дозволили вченим глибше осягнути сутність таких категорій, як

власність, багатство, вартість, ціна, гроші, праця, капітал, підприємництво, корпорації та ін., їх значення в досягненні сенсу життя як соціальної спільноти, так і окремої людини [1, 85].

Сучасна економічна теорія перебуває у складній взаємозалежності з реальною економічною дійсністю та знаходиться на інтердисциплінарному перетині, в зв'язку з чим вона може як прискорювати, так і гальмувати хід соціально-економічних перетворень. Вектор реальних економічних досліджень повинен бути спрямованим на оновлення теоретико-методологічного арсеналу, врахування особливостей міждисциплінарних та інтердисциплінарних зв'язків, який є адекватним сучасним глобальним викликам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д. Економічна наука та освіта в епоху системних трансформацій: нові виклики і запити до фундаментальної теорії [Текст]. *Економіка України*. К., 2016. № 8. С. 72–92.
2. Болтовські М. Еволюція економічної науки та новий прагматизм Гжегоша В. Колодко [Текст]. *Економіка України*. К., 2016. № 1. С. 4–17.
3. Гальчинський А. Політична нооекономіка [Текст]. Київ: Либідь, 2013. 472 с.
4. Геєць В.М. Суспільний капітал – одержавленість чи державотворчість? *Економіка України*. Київ, 2016. № 8. С. 3–6.
5. Колодко Г. В. Новий прагматизм, або економіка помірності [Текст]. *Економіка України*. Київ, 2013. № 11. С. 13–28.

Олег ЗУБЧИК
(Київ, Україна)

ІНСТИТУЦІЙНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ДЕРЖАВИ

Загострення конкурентної боротьби на рубежі ХХ–ХХІ століття обумовлено нерівномірністю економічного та соціального розвитку. Ця диспропорція проявляється не тільки щодо окремих країн, але й регіонів та галузей через різношвидкісне нагромадження капіталу. За цих умов формування та реалізація ефективних конкурентних стратегій міжнародними компаніями та державами заради забезпечення свого високого конкурентного статусу є пріоритетним завданням у міжнародній політиці практично всіх розвинених країн світу.

На момент набуття Україною незалежності економіка країни характеризувалася практично повною відсутністю конкуренції між господарюючими агентами, що підтримувалася планово створеною структурою виробництва, побудованою на засадах спеціалізації та концентрації. У межах ринкових перетворень 1990-х р. в Україні було проведено приватизацію, масштабну структурну демонополізацію економіки, скасовано монополію держави на зовнішню торгівлю. прийнято законодавство про захист економічної конкуренції, створено інституційні механізми його застосування. Авторський аналіз законодавства України свідчить про те, що питання конкурентоспроможності країни (національної економіки загалом, окремих галузей, окремих систем та інститутів) постають у різних формулюваннях з часу отримання політичної незалежності з 1991 р. Зокрема, як свідчать дані здійсненого контент-аналізу, поняття «конкурентоспроможність» присутнє в українському законодавстві за вказаний період з 1991 до 2018 р. всього у 323 документах, з яких є 57 концепцій, 17 стратегій, 51 програма.

Приватизація як широкомасштабний соціально-економічний проект трансформації державної власності, реалізацію якого було розпочато в Україні в 1992 р., мала на меті у стислі строки забезпечити стратегічні позиції приватної власності в національній економіці. Як наслідок, на початок 2000-х р. на товарних ринках, на яких склалися необхідні структурні передумови для економічної конкуренції, реалізовувалося близько 54 % загального обсягу реалізації товарів, робіт і послуг [1, 113].

На ринки, на яких можливість для ефективного функціонування конкуренції було суттєво обмежено внаслідок наявності на них суб'єктів господарювання з ознаками домінування, припадало до 23 % загального обсягу реалізації товарів, робіт, послуг, на ринки, на яких діяв практично один продавець товару (надавач послуг, виконавець робіт) і в силу цього конкуренція практично виключалася – до 12% [1, 113].

Впродовж першої половини 2000-х р. відбулося оновлення законодавства про захист економічної конкуренції, зміцнення інституційних засад його застосування. Тривали позитивні зміни у розвитку структурних передумов конкуренції. Зокрема, частка товарів, робіт, послуг, що реалізуються на ринках з конкурентною структурою, у загальному обсязі реалізації досягла майже 57 %, у той час як частка ринків, на яких передумови конкуренції відсутні, скоротилася до приблизно 6% [1, 113].

З 2002 р. в Україні почала реалізуватися політика інноваційного економічного розвитку, головні передумови здійснення якої були викладені в Посланні Президента України до верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 роки» [2]. Як показує вивчення та узагальнення літературних джерел, на сьогоднішній день створено теоретичну основу, яка дозволяє визначити сутність, принципи, механізми управління конкурентоспроможністю національної економіки [3].

Разом з тим, недостатньо обґрунтовані впливи інноваційної системи на рівень міжнародної конкурентоспроможності держави. Важливою умовою достатнього рівня конкурентоспроможності країни є здатність її суб'єктів оперативно реагувати на зміни у світовій кон'юктурі та структурі економічних зв'язків. Передумовами для цього є сприятливий інвестиційно-інноваційного клімат, а також національне середовище ефективного функціонування суб'єктів господарювання. Рівень конкурентоспроможності країни визначається наявністю в ній механізмів формування умов і засобів, які сприяють вирішенню завдань загальнонаціональної безпеки, економічного розвитку та підвищенню рівня життя населення.

Розвиток інституціоналізації ринкових трансформацій економіки України вимагає більш глибокого розуміння змісту відносин приватної власності, гарантування її захисту, забезпечення належного рівня монетизації і капіталізації економіки за рахунок розвитку фінансових ринків, створення мотиваційних стимулів інноваційного розвитку, проведення глибоких структурних перетворень у напрямку високотехнологічної укладності економіки, інтелектуалізації управлінських процесів [4].

Інституційне середовище формує базу, в рамках якої приватні підприємці, компанії та уряди взаємодіють один з одним з метою одержання прибутків та забезпечення процвітання економіки. Інституційна база дуже важлива для конкурентоспроможності держави та економічного зростання в країні. Вона впливає на формування способу, у який українське суспільство у майбутньому розподілятиме свої переваги та зазнаватиме втрат від реалізації стратегій і програм розвитку, прийнятих теперішньою владою.

Крім того, вона позначається на інвестиційних рішеннях і організації виробництва. Зокрема, власники землі, корпоративних акцій і навіть інтелектуальної власності не будуть здійснювати інвестиції в поліпшення або підтримку власності, якщо їм не будуть гарантовані права власників [5]. З іншого боку, якщо власність не можна продати або купити без впевненості у тому, що уряд схвалить угоду, ринок не зможе динамічно зростати.

Разом з тим, значення державних установ не обмежено законодавчою базою. Ставлення уряду щодо ринків і підприємницьких свобод, ефективність його роботи також є важливими [6, 33]. Особливо визначальним є надмірне державне регулювання, громіздкий апарат і бюрократія, корупція, недостатня прозорість та надійність або політична залежність судової системи призводять до значних економічних витрат та нестабільності у суспільстві. Усе це впливає на формування конкурентоспроможності держави у перспективі політичного часу й потребує належної уваги з боку експертів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання президента України до Верховної Ради України. К.: НІСД, 2011. С. 111–115.
2. Послання Президента України до верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного і соціального розвитку України на 2002–2011 роки». [Електронний документ]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02> (дата звернення: 21.01.2019).
3. Мороз В. Конкурентоспроможність України у відображенні рейтингів міжнародних організацій. *Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України*. 2005. № 3 (18). С. 33–38.
4. Андерсен В. Регіональна конкуренція як фактор соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. URL: www.kennan.kiev.ua (дата звернення: 21.01.2019).
5. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / [Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.]. К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.
6. Титаренко Л.М., Титаренко Т.Б. Інноваційні фактори конкурентоспроможності національної економіки та регіонів. *Економіка і регіон*. 2004. № 2(3). С. 32–35.

Денис КІРЄЄВ
(Київ, Україна)

ЦИФРОВИЙ ПОРЯДОК ДЕННИЙ ЄС І УКРАЇНА: ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У межах реалізації Цифрового порядку денного (Digital Agenda for Europe), прийнятого Європейським Союзом у 2010 р. (розрахований до 2020 р.) запроваджено стратегію Єдиного Цифрового Ринку – Digital Single Market, якою заплановані інвестиції на суму 300 млрд євро на 7 р. Завдяки роботі парламентського комітету Україна має змогу приєднатися до цієї стратегії і «розрахувати у такому разі на 6-10 млрд євро інвестицій в цифрову інфраструктуру» [3].

Розвиток цифрової економіки спричинює зміни в соціальних відносинах, структурі організації ринків, що призводить до появи викликів, пов'язаних з робочими місцями, навичками, безпекою, приватним життям [1]. У цьому контексті Р. Ліпсі, досліджуючи зв'язок між технологічними змінами і економічним розвитком, зазначив, що «впровадження цифрових технологій матиме значний вплив на суспільство для якого характерні початковий спад продуктивності і затримка виграшу продуктивності від впровадження нових технологій, скорочення штату (оскільки багато старих навичок не будуть більше потрібні), технологічне безробіття, зростаючі відмінності в розподілі доходів, які мають тимчасовий характер до моменту, коли пропозиція робочої сили наздожене нові вимоги до кваліфікації персоналу, значні зміни в регіональній структурі розміщення продуктивних сил, необхідній освіті і кваліфікаціях персоналу, інфраструктурі, нормах і правилах (інтелектуальна власність, антимонопольне законодавство і т. д.), способі життя» [8].

Серед переваг для українського суспільства від розвитку цифрової економіки з урахуванням євроінтеграційних контекстів можуть бути ті, які він називає як «забезпечення кращого та дешевшого доступу до знань та інформації, що прискорює здійснення операцій і бізнес-процесів, знижує їх вартість, яка, в свою чергу, збільшує вигоду громадян і споживачів» [8]. Тому, сьогодні головним завданням політичних діячів є визначення комплексу заходів, які збільшили б виграш суспільства від розвитку цифрової економіки. Тільки всеосяжний і системний підхід до політики дозволить отримати вигоди від цифрової трансформації для більш інклюзивної зростання.

Число підключених до Інтернету пристроїв в країнах ОЕСР у 2022 р. має сягнути до 14 млрд. (у 14 разів більше, ніж було у 2016 р.). Усього ж у світі аналітики нарахували 4 млрд. користувачів Інтернету із 7,6 млрд. населення. Майже чверть мільйонів Інтернет-користувачів – це приріст за 2017 рік, як свідчить звіт «2018 Global Digital» від компанії «We Are Social» та «Hootsuite» [7]. Таку швидкість поповнення Інтернет-користувачів експерти пояснюють поширенням доступних смартфонів та мобільних тарифів. Найбільші темпи зростання показує Африка – на 20% щороку. Із 7,6 млрд. населення планети мобільний телефон нині має дві третини. Більше половини з цих девайсів є «розумними», що спрощує доступ до Інтернету. Зауважимо, що кількість користувачів соціальних медіа також швидко зростає. За рік – на мільйон користувачів. Усього соцмережами користується більше трьох мільярдів людей щомісяця. Дев'ять із 10 з них роблять це за допомогою мобільного Інтернету. За даними цього звіту, кількість Інтернет-користувачів зростає на 7% щороку, кількість користувачів соцмереж зростає на 13%, кількість власників мобільних телефонів щороку збільшується на 4%. Разом з тим, збільшується не лише кількість користувачів он-лайн, зростає також кількість проведеного ними часу в Інтернет. За даними GlobalWebIndex середній юзер проводить в інтернеті по 6 годин. Це основні «людські» характеристики нової економіки. І це відкриває додаткові можливості для великих компаній, як Google, Facebook, Alibaba, Tencent та інших [4].

В Україні поки що ми можемо спостерігати несистемний розвиток у цьому напрямку. Зокрема, до 2016 р. кількість інтернет-користувачів стрімко зростала і перевищила 60% – на початку 2016 року майже дві третини (62%) дорослого населення України користувалися Інтернетом. Частка користувачів серед людей 18-39 років сягнула 91%, як свідчать дані опитування КМІС [2]. Навесні 2017 року вже 63% дорослого населення України були користувачами мережі Інтернет. За тим же джерелом інформації, найбільш популярним є вихід у Інтернет через домашній стаціонарний комп'ютер або ноутбук 54%, хоча сьогодні вже 42% дорослого населення в Україні хоч раз на місяць користуються Інтернетом на мобільних пристроях (перш за все на смартфонах) [2]. Користування Інтернетом суттєво варіюється в залежності від області проживання. Але вже впродовж двох десятиліть «головні осі розбіжностей у поширенні Інтернету в Україні залишаються незмінними – це вік і тип поселення» [2]. Порівняно із більшістю розвинутих країн Західної Європи та Північної Америки проникнення Інтернету в Україні відбувається дещо повільніше. Крім того, 2017 рік показав, що кількість користувачів навіть скоротилася.

Поширення мережі «Інтернет» породжує такий вид соціальної диференціації (а можливо і інформаційної дискримінації) в Україні як те, що сільське населення, особи з низьким рівнем доходу і старші вікові групи користуються Інтернетом значно менше, ніж інші. Інша проблема для України – те, що при використанні «Інтернету речей» немає стандартів. На національному рівні вони прийняті в Німеччині, Нідерландах, Японії та Іспанії. ОЕСР оголосила, що продовжить працювати над розробкою стандартів щодо «Інтернету речей» в рамках реалізованого у 2017–2018 рр. горизонтального проекту «Going Digital» [6]. Це мультидисциплінарна, комплексна ініціатива країн-членів ОЕСР, метою якої є надання допомоги політичним діячам в кращому розумінні цифрових змін, що відбуваються в різних галузях економіки і суспільства в цілому. Це передбачає розвиток політичних інструментів, які сприятимуть процвітання економіки і суспільства в умовах загальної цифровізації. Результатом проекту є формулювання рекомендацій для проактивної, а не пасивної політики, яка стане драйвером економічного зростання і соціального благополуччя і сприятиме вирішенню проблем уповільнення темпів зростання, безробіття та зростаючої нерівності в багатьох країнах. Отже, першочергові завдання для України – це визначення практичних правових, регуляторних (організаційних), економічних та фінансових інфраструктурних механізмів, методів розвитку цифрової економіки та «цифрового суспільства», визначення її цілей та завдань, конкретних її індикативних

показників, пріоритетних напрямів розвитку з метою ефективного «додолучення» до цифрового порядку денного ЄС та отримання максимуму переваг від цього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джусов О.А., Апальков С.С., Цифрова економіка: структурні зрушення. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»*, 2017, №9. [Електронний ресурс]. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3058 (дата звернення: 25.01.2019).
2. Динаміка користування Інтернет в Україні: травень 2017. *Соціологічне опитування КМІС* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=732&page=1&t=5> (дата звернення: 25.01.2019)
3. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-p> (дата звернення: 25.01.2019).
4. Цифровая экономика: краткий статистический сборник [Г.И. Абдрахманова, Л.М. Гохберг, А.В. Демьяненко и др.]. Москва. 2018. 96 с.
5. Щербатенко О. Перспективи та перешкоди цифрової економіки в Україні [Електронний ресурс]. *Na chasi*. 2018. URL: <https://nachasi.com/2018/01/29/no-annoying-sites/> (дата звернення: 25.01.2019).
6. Digital economy outlook. OECD. 2017 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.oecd.org/going-digital/>
7. Global digital report 2018 [Електронний ресурс]. «We Are Social», «Hootsuite». 2018. URL: <https://digitalreport.wearesocial.com/> (дата звернення: 25.01.2019).
8. Lipsey R. Technological Shocks: Past, Present and Future [Електронний ресурс]. URL: <http://www.sfu.ca/~rlipsey/T&G.PDF> (дата звернення: 25.01.2019).

Тетяна КОРЖОВА
(Київ, Україна)

СУЧАСНИЙ РИНОК PR ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В ВИЩІЙ ШКОЛІ

Кожен PR-ринок у світі має свої національні та культурні особливості, динаміку розвитку, перспективи становлення і зв'язок з освітою в цій галузі. На відміну, приміром, від північноамериканського чи європейського ринків послуг зв'язків із громадськістю, український ринок є доволі молодою сферою і за час свого існування пройшов досить суттєвий шлях «від виокремлення PR як самостійного маркетингового інструменту до усвідомлення необхідності PR при плануванні будь-якої бізнес-діяльності» [1, 26].

Попри те, що український PR-ринок і досі залишається слабо структурованим і перебуває на стадії активного формування зі всіма похідними від цього наслідками, а нестримний розвиток сучасних технологій висуває все нові та нові вимоги до стандартного пакету послуг PR-агентств, проте поступово зростає загальний обсяг ринку в грошовому еквіваленті, % компаній, які співпрацюють не зарубіжними, а з українськими PR-агентствами. Зростають і кількісні показники: спеціалізованих PR-агентств; рекламних агентств, котрі виконують разові послуги у сфері PR; співробітників, які працюють у сфері PR в лавах великих, середніх компаній і PR-агентствах, не кажучи вже про кількість піар-заходів.

Експерти прогнозують, що 2019 р. буде не менш важливим для ринку PR-послуг України аніж 2018 р., особливо в період виборів має зрости не менш ніж на третину ринок нативної реклами і супутніх послуг. Флагманами зростання стануть IT-проекти і сервіси, які зроблять спілкування блогерів, PR-фахівців і мас-медіа більш ефективним і мобільним. Якщо згадати 2008 р., то тоді

ринок PR-послуг України оцінювався в \$150 млн., куди входила реклама, маркетинг і pr-бюджети компаній. Сьогодні за різними аналітичними оцінками експертів Deadline.com.ua ця сума выросла як мінімум вдвічі. \$10-15 млн. займає лише частка PR-агенцій, що працюють з крупними холдингами. І не зважаючи на достатньо сильні позиції «класичних» медіа особливо стосовно новин, офіційних повідомлень і якісної аналітики, на сучасному етапі PR відділи передбачають в межах своїх діджитал-бюджетів SEO, блоги, SMM та інші напрямки [2].

Згідно даних сайту Work.ua нині в місяць розміщується 130-150 вакансій для PR-фахівців. Якщо взяти до уваги зарубіжний та український PR-ринки, то в першу чергу варто порівняти базові або пріоритетні напрямки PR-діяльності, вірніше, їх модифікацію впродовж останніх років. З-поміж них копірайтинг, маркетингові комунікації (B2B, B2C), взаємодія з місцевими громадами, лідерами громадської думки, державними органами, громадськими, некомерційними і неурядовими організаціями, консалтинг, комунікаційний аудит, кризові, корпоративні, фінансові, та цифрові комунікації, відносини з media relations, інвесторами, комунікаційна підтримка судових розглядів, організація спеціальних заходів і т. ін.

З початком 2010-х рр. цей перелік на ринку починає видозмінюватися, набувати більш структурних обрисів і вміщує в себе: 1) PR-супровід маркетингу B2C/ B2B (Marketing communications); 2) корпоративні комунікації (Corporate communications), корпоративна соціальна відповідальність, корпоративні благодійні програми; 3) фінансові комунікації та зв'язки з інвесторами (Financial communications & IR) як налагодження та підтримка ефективних інформаційних контактів з групами, зацікавленими в фінансовому розвитку і покращенні виробничих показників компанії; 4) зовнішні зв'язки і GR (Public affairs and government relations); 5) кризові комунікації (Crisis communications), що спрямовані на управління складною ситуацією, усунення ризиків і невизначеностей; 6) внутрішні комунікації (Internal and employee communications) – побудова комунікацій між керівниками і підлеглими та між різними підрозділами компанії; 7) digital комунікації (Digital communications) в мережі Інтернет, спрямовані на підвищення лояльності та інформованості цільової аудиторії про бренд, його товари і послуги; 8) комунікаційні дослідження і аналітика (Communication research and analysis); 9) політичні комунікації (Political communications); 10) брендинг і просування територій (Territory Branding), що є стратегічним PR і консалтингом в сфері політичного, соціального, туристичного, інвестиційного та комерційного просування територій різного рівня; 11) крос-галузеві та інші послуги комунікаційних агентств та ін.

Попит на фахівців, необхідних на ринку PR-послуг, визначається на базі аналізу існуючих сценаріїв розвитку економіки і різних варіантів розвитку вищої та середньої професійної освіти. У зв'язку з переходом до ринкової економіки завдання закладів вищої освіти з підготовки фахівців у сфері зв'язків із громадськістю істотно розширилося. Виконуючи державні програми з підготовки високопрофесійних кадрів в цій галузі, університети повинні враховувати потреби і специфіку не лише загальнодержавного масштабу, але й регіональних ринків праці. У зв'язку з цим освітнім закладам необхідно готувати професійні кадри, як для великих державних унітарних підприємств, так і для середніх і малих компаній різних форм власності. Тим більше слід враховувати і той факт, що особливо після світової економічної кризи, котра привнесла нестабільність в формування ринку праці на сучасному етапі розвитку, багато вищих освітніх закладів припинили відповідати за працевлаштування випускників і їх соціальний захист. Конкуренентоспроможність закладу на ринку освітніх послуг і ринку праці сьогодні сильно залежить від затребуваності високопрофесійних молодих фахівців бізнесом і ринком.

Експерти Deadline.com.ua відмічають, що сьогодні існує великий попит на досвідчених PR-менеджерів і прес-секретарів, які б грамотно комунікували з журналістами. Адже від журналістів останнім часом лунає чимало скарг на рахунок некомпетентності піарників (відсутність аналітичних здібностей, PR-спам у вигляді прес-релізів, зриви термінів підготовки матеріалів (дедлайнів) тощо). А компетентних курсів чи навчальних програм в межах вищої школи, що

дають адекватну освіту в цій сфері з урахуванням всіх сучасних методів діджитал-просування, катастрофічно не вистачає.

В цілому, якщо ми говоримо про зв'язок PR-ринку і освітніх послуг на сучасному етапі, то він потребує корегування та вироблення оптимальних рішень у рамках державної освітньої політики, зокрема її антикризової складової. І особлива увага з боку менеджменту тих закладів вищої освіти, які готують PR-фахівців, має бути звернута на активний діалог і тіснішу співпрацю з реальним сектором зв'язків із громадськістю в Україні, враховуючи зарубіжний досвід PR-освіти. І тут мова йде про здатність освітнього середовища до розвитку та самоорганізації в конкурентному світі, що вимагає від освітніх закладів більш активної адаптації до потреб PR-ринку, без чого вони втрачають ефективність на фоні нових реалій і викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушкевич З.М., Тябіна О.С. Тенденції розвитку сучасного PR-ринку України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Сер.: Економічні науки. 2009. № 5 (3). С. 26–28.

2. У 2018-2019 роках ринок PR-послуг в Україні виросте на 25-30% [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://news.kompass.ua/news/u_2018_2019_rokakh_rinok_pr_poslug_ukrajini_viroste_na_25_30/2017-11-29-43383

Світлана КУСТОВА
(Київ, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В КРАЇНАХ РОЗВИНЕНОЇ ДЕМОКРАТІЇ І МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Державне фінансування політичних партій здійснюється в більшості країн Європейського Союзу, а загалом – у майже 130 країнах світу [8]. Дослідження теоретичних основ та зарубіжного досвіду державного регулювання фінансування діяльності політичних партій в країнах розвиненої демократії дозволить удосконалити цю систему в Україні та сприятиме вирішенню актуальних суспільних та державно-управлінських проблем, зокрема – політичної участі, збільшення довіри до партій та влади, прозорості діяльності, поглиблення демократизації, зменшення залежності партій.

У цьому контексті особливої уваги потребують такі завдання наукового аналізу, як: по-перше, принципів та форм державного фінансування політичних партій в країнах розвиненої демократії; по-друге, переваг і недоліків фінансування політичних партій з державного бюджету та механізму державного регулювання фінансування; по-третє, критеріїв фінансування політичних партій з державного бюджету; по-четверте, обмежень у фінансуванні політичних партій, визначити особливості їх нормативного регулювання в країнах розвинутої демократії та в Україні; по-п'яте, шляхів удосконалення механізмів державного регулювання щодо фінансування політичних партій в Україні.

Державне фінансування діяльності політичних партій з середини до кінця минулого століття розглядалося науковцями переважно у контексті проблем соціально-політичного структурування суспільства та його демократизації. Про це свідчать праці С. Бартоліні, П. Мейра, І. Баджа, Х. Кемана, М. Левера, Н. Шофілда, В. Ханта, О. Нідермайера, К. Джанди, Р. Хермела, К. Еденса, П. Гоффа, Р. Делтона, С. Фленегена, А. Вера, Л. Хелмса [1, 5, 7]. Дослідження впливу фінансових інструментів на політику та владу в демократичних країнах – це один аспект наукової проблеми, який досліджував С. Скарроу [7]. Але наразі великий інтерес має питання фінансування суб'єктів політики в більш широкому контексті дослідження корупції та зловживань механізмами державного управління. Цими питаннями займалися І. ван Байзен, К. фон Байме, А. Блекман, М. Боте, С. Гебетнер, Ф. Долгих, Ш. Ейзенштадт, Д. Завадскі, К. Зонтхаймер,

П. Копецкі, М. Морлок, Ю. Крупер та С. Росснер, М. Пінто-Душинський, С. Скарроу, Р. Вільямс, Д. Цацос, Л. Янг [1, 5, 7].

Вивчення та висвітлення особливостей зарубіжного досвіду державного регулювання фінансування діяльності політичних партій та можливостей його адаптації в Україні є важливим завданням вітчизняної науки державного управління. В Україні питаннями підзвітності влади, ефективності функціонування та справедливого механізму державного регулювання проблема фінансування політичних партій стала об'єктом досліджень Л. Гонюкової, О. Коцюруб, С. Обушного, М. Примуша, Р. Мартинюка, А. Романюка, Ю. Шведа, О. Шумельда та інших [2–6].

Аналіз вказаних джерел дозволяє встановити, що державне регулювання фінансування політичних партій базується на певних універсальних принципах, як рівноправність, багатоманітність джерел фінансування, пропорційність, розумність та обґрунтованість балансу між державним і приватним фінансуванням, справедливість розподілу державного фінансування між партіями, обмеження приватного фінансування за характером і розміром, прозорість фінансування, та підзвітність. Вони означають те, що публічне фінансування має бути призначене для кожної партії, представленої в парламенті. Публічне фінансування може бути поширене як на політичні органи, які представляють важливу частину електорату, так я на ті, що висувають кандидатів на виборах, що гарантує рівність можливостей для різних політичних сил. Державне фінансування має визначатися пропорційно до політичної підтримки, яку партія отримала [8]. В основі має бути також об'єктивність, а саме, фінансування базується на розрахунках з урахуванням таких об'єктивних критеріїв, як кількість поданих голосів або здобутих місць у парламенті та надавати новим партіям можливість з'явитися на політичній арені, конкуруючи на чесних умовах з партіями, які мають давні міцні позиції. Але надмірна залежність від державного фінансування може призвести до послаблення зв'язків між партіями та їхнім електоратом.

Отже, врахування досвіду фінансування політичних партій в країнах розвинутої демократії, зокрема, в окремих країнах Європейського Союзу дозволить вдосконалити порядок державного фінансування політичних партій в Україні, запровадити чіткий механізм розподілу між політичними партіями коштів на фінансування їхньої статутної діяльності, прозорість такого фінансування та належний фінансовий контроль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bartolini St. Identity, competition, and electoral availability. The stabilization of European electorates 1885-1985. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 383 p.
2. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ. 2009. 392 с.
3. Коцюруба О. Публічне фінансування політичних партій: перспектива для України на досвіді Польщі. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2013. № 57. С. 179–188.
4. Мартинюк Р. Партійна система України та регіональні чинники в її розвитку. *Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць*. П50 Т.IX. Чернівці. 2010. С. 180–192.
5. Обушний С.М. Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні. [дис. ... канд. економ. наук: 08.00.08]. Київ, 2007. 186 с.
6. Романюк А.С., Шведа Ю.Р., Шумельда О.В. Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна. Львів. 2003. 132 с.
7. Янг Л. Регуляція політичного фінансування у ліберально-демократичних суспільствах: монографія. Київ. 2002. 96 с.
8. Янішевський С. О. Державне фінансування статутної діяльності політичних партій: досвід ЄС і напрями удосконалення вітчизняного законодавства. Аналітична записка. НІСД. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2900/> (Дата звернення: 05.01.2019).

МОДЕЛЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Сучасний регіональний розвиток на рівні держави полягає у визначенні ключових проблем регіонального розвитку, пріоритетів державної регіональної соціально-економічної політики з точки зору загальнонаціональних потреб та інтересів. Одним із стратегічних завдань розвитку регіону є підвищення конкурентоспроможності та зміцнення природно-ресурсного потенціалу регіону, як складної соціально-економічної системи [1, 345].

В умовах докорінних суспільних змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі Україна потребує нової моделі забезпечення функціонування та розвитку сучасної держави, на створення якої спрямована Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Оптимізація регіональної соціально-економічної системи полягає у створенні в неї такої оптимальної функціональної структури, яка б на основі дотримання соціальних та економічних нормативів забезпечувала відновлення в них динамічної рівноваги, встановлювала оптимальний режим використання ресурсів. Кінцевою метою оптимальної функціональної структуризації соціально-економічної системи є формування середовища, яке задовольняє потреби людини [2, 22].

Реалізація стратегічних напрямів в управлінні сталим розвитком соціально-економічних систем передбачає забезпечення ефективності всього процесу регіонального управління на основі визначених показників та використовуючи певний алгоритм дій [3, 294]. До основних показників оцінки реалізації стратегії відносять такі: валовий регіональний продукт; валовий регіональний продукт в розрахунку на одну особу; доходи і видатки бюджетів регіонів; кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України, у тому числі включених до Єдиного державного реєстру та виключених з нього протягом року; кількість підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності; кількість фізичних осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю; наявність основних засобів та рівень їх зносу; індекси промислової продукції; обсяги та індекси продукції сільського господарства; індекси виконаних будівельних робіт; індекси обороту роздрібною торгівлю; чисельність населення на кінець року; коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту; середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників та індекси номінальної та реальної заробітної плати.

Таким чином, питання визначення показників оцінки реалізації стратегії повинні враховувати побудову моделей в управлінні соціально-економічних систем та методологію стратегічного управління та стратегічного планування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ляшенко В. В. Вдосконалення стратегічних напрямів в управлінні сталим розвитком соціально-економічних систем. *Матеріали, доповіді V-ї Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти»* / [редактори-упорядники: Я. Г'єсяк, І. Зимомя, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Херсон – Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 344–345.
2. Ляшенко В. В. Оптимізаційні напрями в моделюванні управління розвитком регіональних соціально-економічних систем. *Миколаївщина і Північне Причорномор'я: історія і сучасність. До 30-річчя навколосвітнього плавання вітрильної яхти «кар» (МКІ, 1987–1988): Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції. 21 вересня 2018 року*. Миколаїв: НУК, 2018. С. 22–23.
3. Ляшенко В. В. Напрями забезпечення ефективності стратегічного управління соціально-економічними системами. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. IV-а Міжнародна науково-практична конференція* / [редактори-упорядники: Я. Г'єсяк, І. Зимомя, В. Ільницький]. Конін – Ужгород – Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 293–295.

КАДРОВА ПОЛІТИКА В ГАЛУЗІ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

На даний час в Україні відбувається реформування державної кадрової політики. У сучасних умовах глобалізації та потреби підвищення конкурентоспроможності держави саме вдосконалення публічного управління та адміністрування на державному та регіональному рівнях є важливим критерієм успішного вирішення суспільних проблем і зміцнення державності (О. Зубчик) [4]. Успіх реформування держави і розвитку суспільства залежить, в першу чергу, від рівня професіоналізму і якості підготовки управлінських кадрів, працюючих не тільки в органах державної влади і місцевого самоврядування, а й в усіх сферах суспільного життя. «Необхідність докорінного поліпшення якості кадрового потенціалу, забезпечення його ефективного професійного розвитку зумовлена потребою у висококваліфікованих кадрах, ерудованих, компетентних управлінців з інноваційним мисленням, здатних до відповідального прийняття управлінських рішень» [5].

Зміст, обсяг, межі державного регулювання кадрових процесів, рівень їх децентралізації та демократизації залежать від стратегії подальшого розвитку держави. У сфері кадрової політики, зокрема, прийнято Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки [8]. У сфері освіти було розроблено Концепцію розвитку освіти України на 2015–2025 роки [6] (проект пропонувався для громадського обговорення). Автори концепції (експертна група при Міністерстві освіти і науки України, створена у липні 2014 року) наголошували, що «впродовж усього періоду існування незалежної України в освітньому секторі країни накопичувалися численні проблеми системного характеру, основними з яких є занепад матеріально-технічної бази, низька заробітна плата педагогам, зниження соціального статусу працівників освіти» [6]. Також під час просування проекту Концепції проблемами освітньої системи України експерти назвали «неефективну, надміру централізовану та застарілу систему управління і фінансування, дедалі більшу нерівність у доступі до якісної освіти, надмірну комерціалізацію освітніх послуг, корупцію та зниження якості освіти» [6].

Визначається, що державна кадрова політика в освіті – це «сукупність принципів, способів дій державних органів управління освітою з організації людських ресурсів галузі на основі формування, підтримки і розвитку освітніх цінностей та ідеалів, норм, правил, процедур, здатних забезпечити цілісність та стійкість розвитку системи освіти у відповідності з державними цільовими установками» [3, 36]. Державна кадрова політика у сфері освіти України – це цілеспрямована стратегічна діяльність держави, пов'язана з плануванням та прогнозуванням формування, професійного розвитку та раціонального використання кадрів у сфері освіти, визначенням цілей і пріоритетів кадрової діяльності та державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою. Але це й складова стратегії держави з формування й раціонального використання кадрового потенціалу суспільства.

Структура державної кадрової політики у сфері освіти, як і структура державної кадрової політики загалом, базується на певних принципах, включає суб'єкти, об'єкти, механізми формування та реалізації. Основними принципами державної кадрової політики у сфері освіти є ті, що складають основу побудови та реалізації кадрової політики в країні. Серед таких називають (М. Білинська), перш за все такі, як «соціальна справедливість, комплексність та послідовність її проведення; збалансованість суспільних інтересів та інтересів окремих суспільних груп; професіоналізм; збалансованість представництва досвідчених та молодих працівників з урахуванням гендерної рівності; відповідальність держави за створення передумов для реалізації життєво важливих інтересів людини, реалізації громадянами права на освіту і

працю; взаємоповага у відносинах між особою та державою, працівником та роботодавцем; партнерство держави і недержавного сектору; безперервність навчання» [1, 4]. Крім того, ми пропонуємо як принципи державної кадрової політики у сфері освіти розглядати сформульовані на основі зарубіжного та вітчизняного досвіду правила, які покладені в основу діяльності суб'єктів з формування й реалізації кадрової політики держави – органів державної влади та місцевого самоврядування, відомств, установ, організацій, підприємств у сфері освіти.

Суб'єктами державної кадрової політики у сфері освіти розглядаємо Верховну Раду України, Президента України, Уряд України (й уповноважені ним органи влади, установи, відомства, організації), територіальні органи державної влади, органи місцевого самоврядування. Об'єктом державної кадрової політики у сфері освіти України є комплекс відповідних правових норм, принципів, форм, методів і засобів, що забезпечують ефективність формування, розвитку, використання кадрів у сфері освіти. Разом з тим, можна розглядати й педагогічних та науково-педагогічних працівників сфери освіти, на діяльність яких спрямований керівний вплив суб'єктів кадрової політики у цій сфері. Отже, це людський потенціал, його формування та реалізація у сфері освіти, управлінські рішення, кадрова робота, інститути та механізми соціального партнерства. Можемо також визначити, що предмет державної кадрової політики у сфері освіти – це суспільні відносини щодо формування, відтворення, розвитку та використання педагогічного та науково-педагогічного, а також управлінського та адміністративного персоналу в сфері освіти. Відповідно, механізми формування державної кадрової політики у сфері освіти – це сукупність дій державних інституцій та інших суб'єктів, які спрямовані на розбудову системи управління людськими ресурсами та формування її потенційних можливостей, а механізми реалізації державної кадрової політики у сфері освіти – це комплекс правових норм, принципів, засобів, які забезпечують ефективний добір, підготовку, використання та розвиток людського потенціалу у сфері освітньої діяльності.

Сьогодні реформування кадрового забезпечення системи освіти є одним з пріоритетів державної кадрової політики України. Вироблення та реалізація сучасної кадрової політики України в сфері освіти потребує ефективної кадрової системи, яка включає усю сукупність складових – від управлінських рішень до кадрових інститутів та організаційних структур, які здійснюють цілісне управління формуванням та реалізацією кадрової політики у сфері освіти, з метою досягнення визначених пріоритетів розвитку суспільства.

Недосконалість державної кадрової політики України у сфері освіти зумовлює необхідність вироблення науково обґрунтованої політики у підготовці педагогічних, науково-педагогічних і наукових кадрів, адекватної завданням і викликам сьогодення. Не дивлячись на суттєві здійснені кроки реформування управління системою освіти, освіта в Україні продовжує відставати від потреб громадян, суспільства, держави та ринку. Одна з причин те, що в умовах фактичної відстороненості управлінців від громадського обговорення проблем, що накопичилися, якість освіти погіршувалася впродовж десятиліть не в останню чергу й через кадрові питання. У цьому зв'язку аргументовано виглядає думка (М. Бобрицька) про те, що «задоволення запитів держави, суспільства й громадян України щодо поліпшення якості освітніх послуг до рівня європейських, можливе за умов реалізації підходів, в основі яких – урахування того, що державна кадрова політика України у підготовці працівників для системи освіти має бути складовою державної кадрової політики» [2, 35].

ЛІТЕРАТУРА

1. Білинська М.М., Сороко В.М., Чмига В.О. Стратегія державної кадрової політики України: цілі та шляхи реалізації. Навч.-метод. матеріали. К. 2013. 52 с.

2. Бобрицька В.І. Європейські виміри державної кадрової політики України у підготовці працівників для системи освіти. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Педагогіка. Психологія: зб. наук. пр. К., 2015. Вип. 1 (6). С. 30–35.

3. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку: наук. доп. [авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.]. К.: НАДУ, 2012. 72 с.

4. Зубчик О.А. Адміністративна ефективність як фактор підвищення конкурентоспроможності країни. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку* [матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (Київ, 25 трав. 2018 р.): у 5 т. / за заг. ред. В.С. Куйбіди, М.М. Білинської, О.М. Петроє]. К.: НАДУ, 2018. Т. 2. 156 с.

5. Ковбасюк Ю.В. Державна кадрова політика: проблеми та шляхи реалізації. *Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни* [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2012 р.: 15-річчя галузі науки «Державне управління»]. К.: НАДУ, 2012. 572 с.

6. Концепція розвитку освіти України на 2015–2025 роки – презентація проекту. Профспілка працівників освіти і науки України. Офіційний сайт. URL: <https://pon.org.ua/novyny/3549-koncepciya-rozvitku-osviti-ukrayini-na-2015-2025.html> (дата звернення: 16.01.2019).

7. Пірен М.І. Формування інтелектуального капіталу освітою – основа ефективності публічної політики та управління в територіальних громадах. *Стратегія державної кадрової політики – основа модернізації країни* [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 31 трав. 2012 р.: 15-річчя галузі науки «Державне управління»]. К.: НАДУ, 2012. 572 с.

8. Про Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 роки: Указ Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/45/2012>

Ольга МІНКОВА
(Мелітополь, Україна)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ

Проведення експертизи – вельми складна, відповідальна і трудомістка діяльність, що передбачає дотримання певних правил та процедур. Ефективність експертизи досягається лише при наявності критеріїв і принципів, які дозволять регламентувати цей вид діяльності, забезпечити її нормативно-правову базу, надати їй необхідний юридичний статус. Для цього необхідно розглядати експертизу як правовий інститут в аспекті загальної теорії права [13, 31].

Стосовно нормативно-правового експертного забезпечення правотворчості в Україні слід відзначити, що відповідний напрямок законодавства протягом років незалежності України розвивається досить динамічно, про що, зокрема, свідчить історія внесення змін та доповнень до Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади. Якщо на початку 90-х рр. ХХ ст. експертиза актів законодавства не визнавалася обов'язковим елементом їх реєстрації, то у подальшому остання безпосередньо пов'язана з проведенням правової експертизи, зміст якої постійно розширюється [11, 12; 13–16]. Так постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 року за № 41 схвалено «Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів» [9].

Базові положення експертної діяльності містяться у Законі України «Про наукову і науково-технічну експертизу». Відповідно до статті 3 цього Закону, основними принципами наукової і науково-технічної експертизи є: компетентність і об'єктивність осіб, установ та організацій, що проводять експертизу; врахування світового рівня науково-технічного прогресу, норм і правил технічної та екологічної безпеки, вищою стандартів, міжнародних угод; експертиза громадської

думки з питання щодо предмету експертизи, її об'єктивна оцінка; відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій експертизи [1].

Аналіз законодавства, що безпосередньо стосується проведення різного роду експертиз у сфері правотворчості, дозволяє поділити його на п'ять груп [10, 11–12].

Акти, що визначають компетенцію та регулюють діяльність органів державної влади. Зокрема, у Законах України «Про комітети Верховної Ради України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про Кабінет Міністрів України» містяться норми щодо замовників та виконавців експертизи залежно від об'єкта і предмета дослідження [2, 3, 4].

Акти, що регулюють діяльність науково-дослідних та експертних установ. Передусім, мова йде про акти, що створюють нормативне підґрунтя функціонування таких спеціалізованих інституцій, як Інститут законодавства Верховної Ради України, Центр європейського та порівняльного права та ін.

Акти, що встановлюють гарантії прав і свобод людини і громадянина. Закони України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» вимагають від правотворчих органів обов'язкового проведення експертиз правозахисного, гендерного, антидискримінаційного характеру [5, 6, 7].

Акти, що регламентують порядок проведення окремих видів експертиз. До даної групи слід віднести підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують положення відповідних базових законів: Постанову Кабінету Міністрів України «Про проведення гендерно-правової експертизи», Наказ Міністерства юстиції України «Про впорядкування процесу здійснення експертизи проєктів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis communautaire*», Порядок проведення антикорупційної експертизи тощо.

Акти, які у непрямий спосіб стосуються питань експертного забезпечення правотворчості. Насамперед, це документи, що містять норми стосовно отримання даних, необхідних для здійснення експертної діяльності (Закон України «Про доступ до публічної інформації», Положення про веб-ресурси Верховної Ради України, Програма інформатизації законотворчого процесу у Верховній Раді України на 2012 – 2017 рр. тощо) [8, 10].

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/51/95-вп> [08.01.2019].
2. Закон України «Про комітети Верховної Ради України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-вп/ed20000217> [08.01.2019].
3. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> [08.01.2019].
4. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18> [08.01.2019].
5. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> [08.01.2019].
6. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> [08.01.2019].
7. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> [08.01.2019].
8. Закон України «Про доступ до публічної інформації» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> [08.01.2019].
9. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проєктів нормативно-правових актів: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00>

10. Мінкова О.Г. Експертне забезпечення правотворчості в Україні: теоретико-правова характеристика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Харків, 2016. 21 с

11. Мінкова О.Г. Поняття і соціально-юридична природа експертизи нормативно-правових актів. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 32–37.

12. Минкова О. Функции экспертизы нормативных правовых актов. *Legea și viața*. 2015. № 8/2. С. 60–63.

13. Онищук І.І. Принципи, методи та етапи здійснення моніторингової експертизи нормативно-правових актів. *Наше право*. 2014. № 8. С. 25–31.

14. Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів в Україні. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2017. 230 с

15. Рибікова Г.В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина. *Юридичний вісник*. 2013. № 4 (29). С. 28–32.

16. Рибікова Г.В. Предмет правової експертизи нормативно-правових актів. *Юридичний вісник*. 2016. № 1 (38). С. 53–59.

Юрій НАРИЖНИЙ
(Днепр, Україна)

РАДИКАЛЬНИЙ ГУМАНІЗМ Е. ФРОММА І А. ГРИНА

1. **Аномія в Україні.** Україна на протязі четвертого століття знаходиться в полі радикальних трансформацій: походить соціальна, економічна, політична і духовна революція. Из тоталитарного общества болезненно рождается общество посттоталитарное. Процесс этот оказался весьма болезненным, возникшее кризисное состояние социума социологи называют аномией. Аномия (букв. беззаконие, безнормность) – это социальная и духовная патология, распад человеческих связей и дезорганизация общественных институтов, массовое девиантное и преступное поведение. Это состояние, при котором значительная часть общества сознательно нарушает нормы морали и права. Аномии возникла в результате разрушения солидарности традиционного общества при условии задержки формирования солидарности общества гражданского. Состояние аномии страны Запада пережили в период становления буржуазного общества, трансформации обобщинного человека в свободного индивида. Сегодня его переживают все посткоммунистические государства. Какие социокультурные установки могут предотвратить, или хотя бы смягчить ценностный хаос нашего общества? Альтернативой ему может служить воплощение в массовое сознание идей радикального гуманизма.

2. **В пошуках гуманного общества.** К концу XX века стало ясно, что Э. Фромм – выдающаяся фигура всей западной гуманитарной культуры. Концепция человека Э. Фромма оказала огромное влияние на мировую философскую и психологическую мысль XX века. Будучи одним из основоположников гуманистического психоанализа, он стоял у истоков революционной трансформации в западной культуре – так называемой «третьей силы» в психологии и психиатрии. В 60-е годы XX века Э. Фромм, вместе со своими коллегами, выдающимися психологами К. Хорни, Э. Эриксеном, А. Маслоу, К. Роджерсом создает новую модель человека, сущность которого они видят в свободе, спонтанности, способности быть самому причиной своего поведения и внутреннего роста, самоактуализации и любви. Совместными усилиями они показали, что человек детерминирован не только бессознательными импульсами (как в классическом психоанализе), не только социальными условиями (как в марксизме), не только своим прошлым (как в большинстве психологических

школ), но и надеждой на будущее, верой в идеалы, способностью творить себя. Появление гуманистического психоанализа отразило растущую неудовлетворенность механистическим, потребительским, гедонистическим характером западной культуры, кризис которой с особой остротой проявил потребность в «новой реальности», в новой системе отношений, в новых базовых ценностях, таких как ориентация на реализацию, вера в возможности самосовершенствования, потребность в максимальном самораскрытии человека. Главная особенность гуманистического психоанализа заключалась в том, что объектом анализа стали не неврозы, патологии и психические отклонения, а полноценная, душевно и духовно здоровая личность.

Новое видение человека на Западе в 60-е годы XX века совпало по времени с реабилитацией творчества А. Грина в Советском Союзе. С полным правом можно утверждать, что идеи Э. Фромма и А. Грина во многом совпадают, во многом схож и резонанс, вызванный их творчеством. Каким-то чудом им удалось нащупать основной нерв эпохи, ощутить главные тенденции развития цивилизации, символично выразить дух времени. Именно это и делает их выдающимися представителями культуры XX века.

Удивительные совпадения и параллели в творчестве А. Грина и Э. Фромма объясняются, прежде всего, близостью их личностной структуры, сходством ценностных установок и идеалов, которые нашли адекватное воплощение в их произведениях. «Каждому, кто внимательно читал работы Фромма и знал его лично, бросаются в глаза две впечатляющие особенности. Это, во-первых, последовательность и единство мышления и высказываний во всех публикациях на протяжении почти 60 лет. В работах Фромма нельзя обнаружить ни серьезных противоречий, ни тем более отступлений. Во-вторых, – это неразрывность мысли и жизни, написанного и прожитого, убеждений и характера», – пишет биограф Э. Фромма Р. Функ. Такой же цельной натурой был А. Грин, в нем неразрывно были слиты писатель и человек. Кажется, отлившись однажды в некую совершенную форму, он сохранял ее на протяжении всей жизни.

Главная черта, которая их сближает – **антибуржуазность**. Еврейская среда, из которой вышел Э. Фромм и связь с которой он сохранял до конца своих дней, не имела ничего общего со стереотипом жадных и поглощенных сделками дельцов: она была религиозной в подлинном смысле. Сам Э. Фромм называл этот мир **«докапиталистическим», «досовременным»,** а иногда и просто **«средневековым»,** отделяя атмосферу, в которой он был воспитан, от буржуазного духа времени на переломе XIX–XX вв. «Современный» мир был направлен на добывание денег. Потратить свои силы на это в глазах Э. Фромма значило прожить впустую и утратить возможность спасения души. Еще в детстве ему казалось странным, что «люди жили ради зарабатывания денег, и я приходил в недоумение, когда кто-либо в моем присутствии признавался, что является дельцом, т.е., что все свое время тратит на приобретение денег. Мне было стыдно за него, что он вынужден в этом признаваться». Свое жизненное кредо Э. Фромм выразил знаменитым афоризмом, под которым подписался бы и А. Грин: **«Многие умирают, не родившись».** Идеиные позиции писателя и философа настолько близки, что произведения А. Грина можно использовать в качестве иллюстрации к теоретической системе Э. Фромма, а при помощи фроммовской теории можно лучше понять творчество А. Грина.

3. **«Продуктивное» и «непродуктивное» бытие, «иметь или быть», искусство любить.** Целью человеческого развития является не адаптация индивида к экономическим и общественным запросам, а формирование в соответствии с ними оптимального и целостного развития каждого. Именно поэтому Э. Фромм утверждал, что общество больно. Герои А. Грина делятся на две неравные части: тех, что живут в мире высоких идеалов, в мире духа, в мире любви и мечты, и тех, что прозябают, тяготясь обыденной жизнью. Общество, описываемое А. Грином, тоже больно, но пока в нем есть Ассоль и Грей, Друд и Дэзи, у него есть надежда на выздоровление.

Э. Фромм описал не только продуктивную личность, способную к любви, живущую в модусе «быть», но сформулировал ряд непродуктивных ориентаций – пассивную, эксплуататорскую, накопительскую и рыночную. Последняя в значительной мере определяет современную экономическую и общественную жизнь. Эта жизнь ориентирована на рынок. Критерий рынка товаров переносится на рынок личностей и определяет способ, при помощи которого люди вступают в отношения с миром, т. е. то, как ориентирован их характер. А. Грин – один из тех, кто мучительно переживал отрыв современников от собственной человеческой природы. В его произведениях множество героев, которые ориентированы на рынок, а не на качества, определяющие неповторимость человека. Он показал, но уже художественными средствами, что рыночный характер – это человек без лица, «оно». Собственная личность выступает на рынке лишь как «личный фактор», определяющий, можно ли себя продать. В рассказе «Серый автомобиль» А. Грин высказал сокровенные мысли Э. Фромма о некрофилии, о мире жизни, который превратился в мир «неживого», а люди стали «нелюдями», – о мире мертвых. Символом мертвого, как об этом пишет и Э. Фромм, здесь выступают чистые, блистающие машины, структуры из алюминия и стекла – антисептический фасад мертвого мира.

4. **Гуманистическая религия.** Э. Фромм создал оригинальную концепцию религии, под которой он понимал «нужду в системе ориентации», «потребность в объекте всеобщего поклонения – центре всех наших устремлений и основе всех наших действительных, а не только провозглашаемых – ценностей». Поэтому, согласно его концепции, нерелигиозных людей вообще не существует, как нет людей, не имеющих ценностных ориентаций. Различия между людьми определяются объектом их поклонения (высшими устремлениями, идеалами). Такая позиция была очень близка А. Грину. По Э. Фромму, личность становится продуктивной лишь в том случае, если объектом ее поклонения выступает любовь, свобода, творчество. Религия продуктивной личности – гуманистическая религия, которую исповедовал и А. Грин, вот что он пишет: «Меж тем одна греза не дает мне покоя. Я вижу людей неторопливых, как точки, ближайšie к центру, с мудрым и гармоническим ритмом, во всей полноте жизненных сил, владеющих собой, с улыбкой даже в страдании. Они неторопливы, потому что цель ближе от них. Они спокойны, потому что цель удовлетворяет их. И они красивы, так как знают, чего хотят. Пять сестер манят их, стоя в центре великого круга – неподвижные, ибо они есть цель и равные всему движению круга, ибо они есть источник движения. Их имена: Любовь, Свобода, Природа, Правда, Красота... Я болен,-о! если так, то лишь этой великой любовью» («Серый автомобиль»). А. Грин исповедовал гуманистическую религию и проповедовал ее идеалы в своих произведениях.

5. **Проект человека.** А. Грин мечтал о совершенном человеке, делал наброски его натуры в своих произведениях. Его совершенные мужчины были созданы «из розовой стали», а женщины имели черты «недотроги». «Я очень прост, во мне странно только то, что я всегда надеюсь на невозможное», – говорит один из них. «На земле нужно оставлять крупные следы, маленький след быстро зарастает травой», – говорит другой («Серый автомобиль»).

6. **«Радикальный гуманизм».** А. Грин и Э. Фромм выступали и в жизни, и в своем творчестве «радикальными гуманистами». В их произведениях выражается неистребимая склонность видеть человека в его способности к биофилии, любви, автономии, продуктивной ориентации, добру, гуманности, самосовершенствованию, к универсальным связям на основе индивидуальности, любви к ближнему на основе любви к себе. Одни только названия книг Э. Фромма подтверждают его близость А. Грину. «Я понял одну нехитрую истину. Она в том, чтобы делать так называемые чудеса своими руками», – говорит Грей («Алые паруса»). Жизненное кредо Э. Фромма выражается, хотя и более сдержанно, но схожей формулой: «Нельзя для другого сделать много, но можно, по крайней мере, попробовать не причинять ему вреда». Однако жил он все-таки по формуле А. Грина, ибо понимал, что только вследствие творчества добра для ближнего «новая душа будет у него и новая у тебя».

Наиболее важными проблемами современного украинского социума, на решение которых необходимо сконцентрировать педагогические усилия, являются гражданский инфантилизм, мировоззренческий хаос, крайне низкий уровень религиозной и нравственной культуры, некритичность мышления и диктат суеверий. Важнейшей духовной опорой в этой деятельности является идеология радикального гуманизма.

Лесь ПІЗНЮК
(Київ, Україна)

ОСВІТА ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Для підготовки документознавця, конкурентоспроможного на ринку праці, потрібно перебудувати організацію навчального процесу, перевівши його з суто теоретичного підґрунтя на теоретично-практичне, з більшим акцентом на вироблення комплексу умінь і навичок, потрібних у щоденному професійному житті. Найбільш актуальним, на нашу думку, видається у підготовці документознавця цілісний компетенційний підхід, в якому варто виділити такі компетенції (за М. С. Слободяником): *управлінська*, що ґрунтується на набутій теоретичній базі знань і вироблених навичок (практичних умінь). Компетенція зосереджена на реалізації здібностей керування колективом, координування його роботи, розуміння суті управлінських рішень, їх імплементацію у виконавські процеси, здійснення контролю за виконанням рішень, налагодження ефективної, злагодженої співпраці колективу; *організаційна*, близька до управлінської компетенція, яка зорієнтована на організацію діяльності колективу і праці документознавця, стратегічне і оперативне планування і здійснення звітності; *інноваційна* передбачає спроможність документознавця до змін, уміння правильно використовувати нововведення, швидко орієнтуватися; *технологічна* забезпечується вмілним володінням програмними засобами (особливо спеціалізованими); наповненням і використанням баз даних; володінням технологіями пошуку інформації в інтернеті, якісного опрацювання інформації; *інформаційно-комунікаційна*, що передбачає вільний обмін професійною інформацією; створення і ефективне використання професійних сайтів, баз даних тощо [3].

До цих компетенцій бажано додати практичний досвід (власні напрацювання, стажування) студентів під час навчання в університеті, адже саме реалізація власних сил і підготовки, спроба себе на посаді документознавця уможлиблює повноту і гармонізацію такого компетенційного підходу.

Такий підхід в організації освітнього процесу – збалансований теоретично і практично – запровадив Київський національний університет культури і мистецтв із 2015 р., збільшивши обсяг кредитів для навчальних, виробничих практик студентів, зокрема й для студентів освітньої програми «Документознавство, менеджмент органів державної влади та управління»: так 14 тижнів триває переддипломна практика, це 24 кредити; виробнича налічує 21 кредит, а навчальна – 18 кредитів. Для порівняння вкажемо кількість кредитів, взятих із відкритих офіційних джерел інших університетів: у Державному університеті телекомунікацій для подібної спеціальності відведено 3 кредити для навчальної практики і по 6 кредитів для виробничої і переддипломної практик [2]; в університеті «Україна» – 6 кредитів (4 тижні, за винятком переддипломної практики магістерського рівня) [1].

Як бачимо, до збалансованої компетентнісної підготовки (теоретичної і практичної) фахівця-документознавця університету підходять по-різному, однак, на нашу думку, кращих результатів можуть досягти ті студенти, які, окрім практичних аудиторних робіт, отримують можливості під час навчання в університеті мати практику в реальних умовах тривалий час, понад місяць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Графік навчального процесу груп денної та заочної форми навчання базової структури в 2018/2019 навчальному році. URL: http://uu.edu.ua/grafic_navchalnogo_procesu; http://uu.edu.ua/documents_organizaciya_navchalnogo_procesu
2. Освітньо-професійна програма першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Документознавство та інформаційна діяльність». URL: http://www.dut.edu.ua/uploads/p_1735_54977382.pdf
3. Слободяник М. С. Компетентісний підхід як чинник удосконалення підготовки майбутніх документознавців. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Донецьк: Юго-Восток, 2012. С. 110–111.

Олег ПОПЛАВСЬКИЙ
(Дніпро, Україна)

АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНИХ НАУК В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Гуманізація і гуманітаризація вищої освіти України виступає сьогодні одним з ключових напрямків її реформування. Сучасний фахівець крім професійних знань і навичок повинен бути носієм високої загальної культури, активним, критично мислячим, відповідальним громадянином, соціально зрілою особистістю. Йому доведеться приймати рішення враховуючи різні чинники – соціальні, економічні, політичні, вплив на довкілля, соціум та ін. Тому однією з головних та актуальних проблем вищої освіти сьогодні виступає спроможність будь-якого закладу вищої освіти одночасно з високоякісною фаховою підготовкою надати студенту гуманітарну компоненту, яка формується гуманітарними, суспільствознавчими дисциплінами.

Проблеми гуманітарної складової підготовки студентів українських вишів неодноразово порушувалися у працях вітчизняних дослідників А. Андреева, Г. Васяновича, О. Вознюк, І. Зязюна, О. Каверіної, І. Карпінського, Є. Лузік, О. Михайличенка, Н. Ничкало, О. Олійник, С. Сисоєвої, І. Фізера, Т. Шевчук та ін. Але, на нашу думку, окреслена проблема й сьогодні залишається не досить розробленою.

Метою статті є розкриття проблем сучасного стану гуманітарної підготовки в закладах вищої освіти України та окреслення шляхів їх вирішення.

Як відомо, одним з ключових принципів освітньої реформи була проголошена автономія університетів. Автономія не означала перетворення вишів на закриті майданчики, самоізоляцію або отаманщину з боку їх адміністрації. Закон України «Про вищу освіту» встановлював партнерські відносини між суб'єктами освітнього процесу. Міністерство освіти і науки України встановлювало державні стандарти – бачення державою того, якого спеціаліста повинен випускати університет, скільки триває процес навчання, яким вимогам до компетентності у тій чи іншій сфері він потрібен відповідати та ін. Причому, якщо раніше, за жорстко централізованою системою, міністерство встановлювало не тільки вимоги до випускника вишу, але й які саме дисципліни той має обов'язково вивчати протягом навчання, то сьогодні університет дійсно отримав право самостійно формувати власні освітні програми, самостійно встановлювати перелік обов'язкових дисциплін по кожній спеціальності, взагалі створювати будь-які спеціалізації, формувати своє власне обличчя на ринку освітніх послуг. Університет сам визначав яким чином організувати освітній процес щоб досягти відповідальності рівня випускників державним стандартам, підвищити власну репутацію, стати затребуваним на ринку освітніх послуг в очах абітурієнтів та ін.

Розглянемо як цей підхід вплинув на викладання дисциплін гуманітарно-українознавчого блоку в українських вишах. Починаючи з липня 2009 року їх викладання регламентувалося наказом Міністерства освіти і науки України № 642 «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента» [1]. Відповідно до вимог цього наказу був встановлений перелік обов'язкових нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки (українська мова (за професійним спрямуванням), історія України, історія української культури, іноземна мова, філософія) та їх обсяги. Ці дисципліни потрібно було вивчати в обов'язковому порядку на всіх факультетах і спеціальностях всіх вишів України. Цим же наказом встановлювався перелік вибіркового навчальних дисциплін цього блоку (політологія, соціологія, психологія, логіка, етика і естетика, релігієзнавство та ін.). Після набуття чинності Закону України від 1.07.2014 р. №1556-VII «Про вищу освіту» вимоги цього наказу стали анархізмом, тому що порушували права автономії університетів, вказуючи ним які дисципліни слід викладати обов'язково [2]. Тому вже у листопаді 2014 р. міністерством був виданий наказ №1392, який визнавав попередній наказ таким що втратив чинність [3]. Але норми Закону України «Про вищу освіту» зовсім не означали знищення гуманітарного складника. Справа в тому, що питання забезпечення викладання гуманітарних дисциплін було передано до відання вишів, оскільки новий закон в даному випадку знімав регуляторну функцію з міністерства. Таким чином новий закон не позбавляв гуманітарні дисципліни нормативного характеру. Він лиш змінював інструменти визначення нормативності та її реалізації. Це відповідає як принципу автономії університетів так і стандартам Європейського простору вищої освіти.

Тому вже у березні 2015 р. за підписом міністра освіти і науки України керівникам вищих навчальних закладів був направлений лист «Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін» [4]. В листі міністра було рекомендовано вишам самостійно визначати форми і методи викладання гуманітарних дисциплін. На вибір студентів університети могли пропонувати широкий перелік дисциплін гуманітарного блоку.

Теоретично ця схема повинна була задовольнити інтереси всіх учасників освітнього процесу. Але в умовах скорочення фінансування науки, відтоку талановитої молоді за кордон, зменшення кількості навантаження на викладачів і студентів, в умовах коли українські університети були змушені думати передусім про щорічне виживання, а не про розвиток, частогусто автономія університету, на жаль, стала використовуватися різними структурами закладів вищої освіти для поширення утилітаристських, технократичних й інструменталістських поглядів на процес навчання, для яких властиве ігнорування важливості непрофільних, зокрема гуманітарних дисциплін. Саме на ці дисципліни було спрямовано зменшення кількості аудиторних часів. Саме гуманітарні дисципліни стали втрачати у вазі і престижі. Саме гуманітарні дослідження стали фінансуватися по залишковому принципу. Саме гуманітарні науки мають сьогодні самий низький відсоток дослідників з докторською ступеню. Саме гуманітарні кафедри сьогодні переживають «витік мізків», коли самі обдаровані студенти шукають себе у сфері природних наук і технологій. Крім того останнім часом гостро повстало питання забезпечення рівності прав жінок та чоловіків в освітній сфері. На думку міністра освіти і науки України Л. Гриневич: «...На рівні освіти ми бачимо, наскільки різними є траєкторії, які обирають хлопці і дівчата вже під час вступу до закладів вищої освіти. Наприклад, дівчата становлять 79% тих, хто вступає на гуманітарні науки і мистецтво. Водночас їх лише 23% від абітурієнтів спеціальностей інженерного профілю та 32% – на будівництво та архітектурі. І це не випадковий збіг обставин: професійний вибір – результат соціалізації дитини» [5].

Перетворення освіти в товар, яке домінує сьогодні в українських університетах призводить до того, що студенти обирають більш перспективні спеціальності ніж професії істориків, філологів, політологів, соціологів та ін. Якщо ця картина характерна для класичних університетів, то що казати про стан викладання гуманітарних дисциплін і відношення до них в профільних закладах вищої освіти. На думку Т. Шевчук: «Становище гуманітарних дисциплін в

негуманітарних вишах навчальних закладах в цілому напружене...У сучасній українській освіті, щодо гуманітарної підготовки студентів, доводиться констатувати прикрий факт, на сьогодні як у ВНЗ так і у Міністерстві освіти і науки, досить специфічне і не завжди позитивне відношення. Як уточнює І. Ю. Карпінський цьому є три причини: по-перше, це старі методи управління вищою освітою, без змін, неефективне, громіздке, бюрократично-свавільне, корумповане, малоініціативне чи зовсім лякливе до ініціатив; по-друге, охлократичні тенденції в політичній свідомості значної частини адміністративних кадрів, політиків та простих громадян, некомпетентність, презирливе ставлення до знань (насамперед гуманітарних), досвіду світової цивілізації, антиінтелектуалізм у сфері гуманітарних знань в українському суспільстві; по-третє, зворотна реакція деяких викладачів технічних вишів на особливе становище суспільних наук в минулому...» [6, 70–71].

Користуючись ситуацією деякі викладачі технічних, природничо-математичних, спеціальних дисциплін стали наголошувати на тому, що час гуманітаристики пройшов, що потрібно нарощувати свої години за рахунок скорочення філософів і мовників, що кафедри гуманітарного профілю повинні читати студентам лише ті курси, які замовляють у них профільні випускаючі інститути, факультети і кафедри. Все частіше серед академічної спільноти можна почути думки про те, що студенти вже вивчали ті чи інші предмети гуманітарного блоку коли навчалися у середній школі, що немає сенсу, наприклад, повторювати в університеті курс історії України, а замінювати його, «заточувати» під профіль основних негуманітарних програм.

Але все це – хвороби росту. В цих непростих умовах для кожного університету з'являється простір для творчості, здатності відстоювати певні принципи у конструюванні свого бачення подальшого розвитку гуманітарної компоненти. Деякі вищі вирішують централізовано визначити вимоги до обов'язкового обсягу гуманітарних дисциплін по кожній спеціальності. Хтось йде шляхом визначення гуманітарного ядра, спільного для всіх своїх програм. А в деяких університетах буде запропонований міждисциплінарний підхід, який передбачає тенденцію створення блоків з гуманітарних і природничо-наукових дисциплін. У будь-якому випадку, доля цих дисциплін у кожному вищій буде вирішена у той спосіб, який обере академічна спільнота.

З огляду на зазначене розглянемо деякі шляхи вдосконалення гуманітарної підготовки студентів українських закладів вищої освіти. Нова гуманітарна парадигма освіти повинна формуватися на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду. Україна інтегрується у світове, у тому числі наукове, освітнє і технологічне співтовариство, тому декілька слів про зарубіжний досвід. По-перше, у західних університетах, на відміну від сучасних українських реалій, де ми маємо справу з «гуманітарними дисциплінами», «дисциплінами гуманітарно-українознавчого блоку», «націєцентричними предметами» та ін., існує чіткий розподіл на гуманітарні і суспільні науки. Перші вивчають людину у сфері її духовної, розумової, етичної, культурної і суспільної діяльності, другі відповідно суспільство та суспільні процеси у всіх, їх проявах. До речі, у цьому зв'язку є дуже цікава точка зору дослідника О. Михайличенка, який запропонував здійснити розподіл гуманітарних наук за соціальними, суспільними і саме гуманітарними напрямками [7]. На Заході до кола суспільних наук відносять політологію, соціологію, інколи історію та деякі інші. Саме ці дисципліни можуть виступати складовою частиною блокування з природничо-науковими дисциплінами. Але, саме застосування термінології подібного розподілу, на нашу думку, є прерогативою виключно МОН України.

По-друге, дійсно, більша частина того, що наразі нашим студентам пропонують як гуманітарну складову у вищій школі, в багатьох західних країнах вчать у школі старшій. Тому університетські курси гуманітарних дисциплін на Заході – це не повторення шкільної програми. Такі курси дають можливість побачити різні точки зору представників різних наукових шкіл, дають розуміння різної мотивації учасників суспільних процесів у різні історичні епохи та ін. На жаль, зараз у багатьох українських університетах викладання цих курсів зводиться до

дублювання школи, заучування загальнотеоретичних положень, до того ж, не завжди чітко сформульованих.

По-третє західні університети вже довгий час застосовують принцип міждисциплінарної інтеграції гуманітарних і негуманітарних дисциплін в єдиний навчальний курс. У США, наприклад статус загальнодержавної отримала освітня програма «Назад до витоків», у навчальний процес впроваджені такі інтегровані курси як «Техніка в літературі», «Релігія й суспільні науки», «Соціальний ефект суспільного прогресу» та ін. Подібні курси в українській реальності в умовах дефіциту навчального часу сприяли б проникненню гуманітарного знання в природничо-наукові та технічні дисципліни, а також збагаченню гуманітарного знання природничо-науковим компонентами. Сьогодні істотно зростає необхідність посилення співпраці між викладачами гуманітарних і природничо-наукових дисциплін, яка полягає у проведенні спільних науково-методичних конференцій, проведенні спільних засідань кафедр, обговорення навчальних програм, лекцій, навчальних посібників, які дадуть змогу прискорити й полегшити зближення та взаємопроникнення галузей наук.

Одним з напрямків модернізації гуманітарної складової вищої освіти виступає зміна методики викладання дисциплін цього блоку. Сьогодні на перший план виступає повний світоглядний суверенітет і плюралізм думок в студентських аудиторіях, критичне ставлення до навчального матеріалу, здатність до самостійних висновків, вміння застосовувати теоретичні положення до реального життя. Викладач повинен навчити студента мати власну думку, а університет повинен стати школою мислення, а не школою запам'ятовування і відтворення інформації. Треба переглянути практично універсальний підхід в українських вишах, коли дисципліни гуманітарного блоку викладаються у першому семестрі на першому курсі навчання студента. Наприклад, студенти ближче до третього курсу часто відчують брак знань з історії, української та іноземної мови за професійним спрямуванням, філософії та ін. Такі питання повинні бути в центрі уваги академічної спільноти, вчених рад та науково-методичних рад закладів вищої освіти.

Серед можливих гуманітарно-просвітницьких заходів спрямованих на набуття нової якості гуманітарної освіти можна запропонувати систематичне проведення обміну студентів та викладачів серед закладів вищої освіти України, проведення на базі провідних українських університетів тематичних студентських фестивалів, створення необхідних умов для перекладу та публікації наукових і педагогічних робіт авторитетних зарубіжних фахівців гуманітарного профілю, видання друкованої продукції гуманітарного змісту.

Стимулом для збереження гуманітарного блоку дисциплін можуть стати і нові державні стандарти освіти, які має затвердити Міністерство освіти і науки України. У них можуть бути сформульовані такі компетенції випускника, які вимагають знання мови, історії, філософії та ін.

Отже, сьогодні гуманітарна підготовка в закладах вищої освіти потребує змін і реформування. Враховуючи те, що протягом кількох років, коли особливо активно формується особистість, виші здійснюють домінуючий вплив на життя молодого людини, вирішення цієї проблеми полягає в необхідності зміни традиційних поглядів на роль гуманітарних дисциплін, творчого використання зарубіжного досвіду їх викладання, включення гуманітарного компонента до всіх навчальних програм, зміни самої методики їх викладання. Окреслена проблема є перспективною та потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента. Наказ МОН України від 09.07.2009 р. №642. [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4283/.

2. Закон України Про вищу освіту від 01.07.2015 №1556-VII. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Про визнання таким що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 №642. Наказ МОН України від 25.11.2014 №1392. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/3236>.

4. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін. Лист МОН України від 11.03.2015 №1/9-120. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/.

5. Дівчата становлять 79% вступників на гуманітарні науки та мистецтво і лише 23% – на інженерні спеціальності, – Лілія Гриневич. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vns.org.ua/novyny/vstup/-10784>.

6. Шевчук Т.Є. Роль гуманітарної підготовки в технічному ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. Миколаїв, 2016. № 1 (52). С. 70–76.

7. Михайличенко О.В. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін. *Теорія і методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал*. СумДПУ, 2011. Вип. 1. С. 4–14.

Ольга ПРИСЯЖНЮК
(Київ, Україна)

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства надзвичайно важливим стає вміння працювати з інформацією, критично мислити, об'єктивно оцінювати різноманітні явища, процеси, події. Критичне мислення означає не критику та негативність суджень, а розумний розгляд різноманітності підходів для винесення обґрунтованих суджень й прийняття рішень. Тому, на думку відомого американського психолога Д. Халперн, освіта, розрахована на перспективу, має забезпечити формування в учнів двох основних груп умінь: умінь швидко орієнтуватись у зростаючому потоці інформації та знаходити потрібне і вмінь осмислити та застосувати здобуту інформацію.

Молодший шкільний вік має великі резерви для формування критичного мислення, які необхідно використовувати, щоб уникнути «мотиваційного вакууму» під час переходу учня до середньої школи [9; 10].

У науковій літературі критичне мислення визначають як важливу характеристику сучасної особистості, складне, багатомірне й багаторівневе явище, один із типів мислення, процес якого ґрунтується на виконанні наступних мисленневих операцій-прийомів: аналізі, синтезі, оцінюванні як власних думок та результатів діяльності, так і інформації про думки й діяльність інших.

Сутність критичного мислення розглядається як складний ментальний процес [7], дисциплінований та самокерований [12], що ґрунтується на певних критеріях, самокоригується, випливає з конкретного контексту [11].

Серед основних ознак критичного мислення науковці відзначають наступні: вміння оцінити надійність джерел інформації; виявити необхідну інформацію та обробити її; проаналізувати та оцінити власні або чужі висловлювання, припущення, висновки, аргументи, гіпотези, переконання; ставити уточнюючі запитання; розглядати проблеми з різних точок зору та порівнювати різні позиції та підходи при їх вирішенні; висловлювати власну позицію, влучно обирати мовленнєві засоби для побудови висловлювань; приймати обґрунтоване рішення [5].

Деякі дослідники вважають, що критичне мислення слід розглядати як здатність особистості (природну чи сформовану) до розв'язання неординарних, практичних задач, яка включає в себе загальне та предметне мислення, характеризується усвідомленістю, самостійністю,

рефлексивністю, цілеспрямованістю, обґрунтованістю, контрольованістю та самоорганізованістю [8].

Здатність до критичного мислення є запорукою успішного навчання та «ефекту компетентності», який розкривається у відповідних когнітивних стратегіях та підходах, які обумовлюють розуміння певної нової інформації, а також вміння розширити та реструктуризувати вже набуті знання під впливом нової одержаної інформації. Здатність відкинути все нерелевантне та несуттєве створює умови для подальшого розвитку мотиваційного та знаннєвого компоненту успішного навчання, які, в свою чергу, сприяють розвитку гнучкості мислення школяра та дозволяються прийняти якісно нове рішення.

Д. Ельконін стверджував, що мотивація та інтерес до навчання формуються, якщо учень стає суб'єктом навчальної діяльності на основі таких особистісних самоутворень: активності, самостійності та спілкування, що згодом стають спонукальною основою для розвитку самостійного, продуктивного, творчого мислення, яке від наочно-діючого та елементарно-образного переходить до словесно-логічного [4].

Тому для розвитку критичного мислення надзвичайно важливим є така організація навчального процесу, яка складається з наступних етапів: 1) актуалізація знань та існуючого досвіду з приводу конкретного досліджуваного питання; проблематизація – усвідомлення актуальності та необхідності проведення дослідження; 3) рефлексія – аналіз результатів виконаної роботи.

Така організація навчально-пошукової діяльності молодшого школяра сприяє не лише розвитку здатності до критичного мислення, але й створює ситуацію успіху у навчанні, актуалізує загальний розумовий розвиток (мислення, здібності, психічні функції) та сприяє формуванню достатньо сильного та довготривалого діючого мотиву учіння, формуванню позитивної навчальної мотивації [1; 6].

Таким чином, важливими ціннісними орієнтирами, що визначають напрями у розв'язанні навчальних проблем сучасної школи є пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, розвиток їхніх пізнавальних інтересів та формування дієвого, зацікавленого ставлення до навчальної праці [2; 3]. Саме до вирішення цих питань звертаються наукові погляди спеціалістів різних наукових напрямів, в першу чергу, психологів та педагогів. Пояснюється це більш раннім початком шкільного навчання, ускладненням навчального матеріалу та підвищенням вимог до розвитку школярів й відповідно висуваються нові вимоги до розвитку мотиваційної сфери особистості – формування і розвитку процесів мислення, стійкості учбових інтересів, мотивації діяльності, пізнавальної активності та самостійності. Вирішення цього питання тісно пов'язане з розвитком здатності до критичного мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина В.В. Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів: Автореф. дис...канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. М.Г. Драгоманова. К., 1999. 19 с.
2. Закон України про загальну середню освіту: за станом на 28 серпня 2006 р. К.: Парламентське вид-во, 2006. 35 с.
3. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа). *Початкова школа*. 2002. № 2. С. 3–5. № 3. С. 1–6.
4. Липкина А.И. К вопросу о методах выявления самооценки как личностного параметра умственной деятельности. *Проблемы диагностики умственного развития учащихся*. Под ред. З.И. Калмыковой. М.: Педагогика, 1975. С. 10–39.
5. Липман М. Чим може бути критичне мислення. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17–23.
6. Роговик Л.С. Психомоторна дія як фактор розумової активності в навчанні дітей п'яти – восьми років: Автореф. дис...канд. психол. наук / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., 2003. 19 с.

7. Темпл Ч., Стіл Д., Мередіт К. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» (підготовлено для розвитку критичного мислення): [пос. I–IV]. Науково-методичний Центр розвитку критичного та образного мислення «Інтелект», 1998. 32 с.

8. Федотовская Е.И. Методика развития критического мышления как важного фактора формирования иноязычной коммуникативной компетенции в специализированных вузах. Автореф. дис. канд. пед. наук. М., 2005.

9. Collini S. Impact on humanities: Researchers must take a stand now or be judged and rewarded as salesmen. *Times Literary Supplement*. 2009. P. 1–8. [Електроний ресурс]. Режим доступу: <http://firgoa.usc.es/drupal/node/44651>.

10. Fisher A. *Critical Thinking*. Cambridge University Press, 2001. 248 p.

11. Lipman M. *Thinking in Education*. 2nd Ed. Cambridge University Press, 2003.

12. Paul R.W. *Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive. A Rapidly Changing World. – 38rd edition revisited*. Santa Rosa, CA, 1993. P. 97–98.

Анна ПУШКАРЬОВА, Павло ДАВИДОВ
(Львів, Україна)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З АУТИЗМОМ

Актуальність теми. Згідно зі статистикою 2017 року в Україні проживають близько 7,5 тис. дітей з розладами аутичного спектру. Проте справжня кількість дітей з РАС значно більша, що обумовлено небажанням батьків ставити своїх дітей на облік до психіатрів. Таку поведінку можна пояснити тим, що більшість батьків та їх дітей стикаються з такими проблемами як негативне ставлення *суспільства до них*, відсутність профільних спеціалістів здатних вчасно розпізнати і поставити правильний діагноз та займатися корекційною роботою з такими дітьми та неможливість отримати дошкільну і шкільну освіту, необхідну для покращення адаптації у суспільстві. Все вищесказане підкреслює необхідність якісного правового регулювання проблем дітей з розладами аутичного спектру.

Мета роботи: розглянути основні правові проблеми дітей з розладами аутичного спектру та способи їх регулювання.

Виклад матеріалу. В даний час дитячий аутизм розглядається як первазивне (всеохоплююче) порушення розвитку, що зачіпає всі сфери психіки дитини. Тому самі проблеми контакту таких дітей сьогодні розглядаються в контексті цієї множинної дефіцитарності.

Порушення соціального розвитку виявляється в особливостях невербальної комунікації – труднощі адекватного використання зорового контакту, міміки, поз, жестів, інтонацій; в порушенні розвитку здатності розділяти переживання з іншими людьми: сумувати, дивуватися і радіти разом з ними; в проблемах організації діалогу і довірливої взаємодії, вибудовування своєї поведінки відповідно до встановлених норм і мінливого соціального контексту.

Найбільш поширене в сучасному суспільстві ставлення до дітей з аутизмом – це соціальна стигматизація. Людям з порушеннями психічного розвитку в суспільстві, як правило, не довіряють і вважають їх морально гірше інших людей. Люди з психічними порушеннями (у тому числі – з аутизмом) є в суспільстві меншістю і поділяють з іншими меншинами наступні характеристики: у суспільстві їм відводиться особливе місце (їх заохочують до спілкування перш за все «зі своїми»); більшість сприймає їх як гірших в порівнянні з собою; їх оцінюють на основі приналежності до певної категорії, а не в залежності від індивідуальних характеристик.

Основні правові норми надання психіатричної допомоги закріплені в Законі України «Про психіатричну допомогу» насамперед у 7, 10, 12 та 25 статтях.

У 7 статті наголошується про необхідність встановлення діагнозу відповідно до загально визнаних міжнародних стандартів діагностики та Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті та неможливість встановлення діагнозу на будь-яких інших підставах, не пов'язаних із психологічним станом особи.

В 10 і 12 статтях йдеться про порядок надання психіатричної допомоги. Психіатрична допомога надається психіатричними закладами всіх форм власності, а також лікарями-психіатрами за наявності ліцензії, отриманої відповідно до законодавства. Амбулаторна психіатрична допомога надається лікарем-психіатром на прохання або за усвідомленою згодою особи; щодо особи віком до 14 років (малолітньої особи) – на прохання або за згодою її батьків чи іншого законного представника; щодо особи, визнаної у встановленому законом порядку недієздатною, – на прохання або за згодою її опікуна.

У 25 статті розглянуто право особи на особистий простір, дозвілля, здатність спілкування з іншими особами, доступу до інформації.

Наказом Міністерства охорони здоров'я України 30.08.2012 № 668 затверджено Концепцію щодо удосконалення надання психіатричної допомоги дітям. Метою Концепції є підвищення доступності та якості медичної допомоги дітям з психіатричними захворюваннями та удосконалення психіатричної допомоги дітям через розмежування рівнів її надання, інтеграції з первинною медичною допомогою, організації стаціонарного лікування в багатопрофільних дитячих лікарнях, що дозволить забезпечити право дитячого населення на доступну та якісну психіатричну допомогу та сприятиме зниженню рівня стигматизації дітей з розладами психіки та поведінки, що дозволить покращити якість життя дітей цієї категорії та сімей, де вони виховуються.

Правове регулювання педагогічної допомоги регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх закладах», на підставі якого освітні послуги надаються дітям з особливими освітніми потребами загальноосвітніми навчальними закладами у класах з інклюзивним навчанням із застосуванням особистісно орієнтованих методів навчання та з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей.

У червні 2014 року відповідно до Постанови Верховної Ради України №1158-VII від 25 березня 2014 року відбулись парламентські слухання на тему «Освіта, охорона, здоров'я та соціальне забезпечення дітей із порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх розв'язання», на яких покликано сприяти вдосконаленню законодавства та інших нормативно-правових актів, які визначають політику в зазначених сферах.

Висновок. Правове регулювання аспектів аутизму в Україні доволі поверхнева та обмежується, переважно, загальними законами та статтями про психічну допомогу. Спеціалізована психіатрична допомога доволі стигматизована, основні ресурси служби зосереджені в дитячих психіатричних відділеннях психіатричних лікарень, амбулаторна ланка недостатньо розвинена. Недостатньо розвинуті методи ранньої діагностики розладів зі спектру аутизму. На даний момент державна політика стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку спрямовується на надання їм рівних з іншими дітьми можливостей для реалізації своїх конституційних прав. Вживаються заходи щодо удосконалення мережі спеціальних освітніх і реабілітаційних закладів. Активізувалася діяльність з формування системи інклюзивної освіти. Збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами, інтегрованих у загальноосвітні навчальні заклади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про психіатричну допомогу» (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., № 19, ст. 143) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
2. Концепція «Удосконалення надання психіатричної допомоги дітям» від 30 серпня 2012 року [Електронний ресурс].

3. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 р. N 872 [Електронний ресурс]. <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>;

4. Парламентські слухання «Освіта, охорона, здоров'я та соціальне забезпечення дітей із порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх розв'язання» від 4 червня 2014 року.

Світлана ШЕВЧЕНКО
(Мелітополь, Україна)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСОБИСТОСТІ В ЗАКЛАДАХ ОСВИТИ

Термін «супровід» у науці почав використовуватись майже із самого початку функціонування психологічної служби в системі освіти. Хоча термін «супровід» міцно увійшов у професійне життя практичних психологів та педагогів, і вживається як концептуально, так і відносно практичної діяльності щодо вирішення конкретних проблем, сьогодні усе ще немає єдності думок фахівців у визначенні цього поняття. Термін «психологічний супровід» у сучасній психологічній літературі трактується досить широко. Крім того, у науковій і методичній літературі не існує однозначного підходу у визначенні цілей і завдань психологічного супроводу, його змісту [2].

Багато дослідників відзначають, що супровід передбачає підтримку природних реакцій, процесів і станів особистості. Більше того, успішно організований соціально-психологічний супровід, на їхню думку, відкриває перспективи особистісного росту, допомагає дитині увійти в ту «зону розвитку», яка поки ще їй недоступна. З погляду Е. Зеєр [1], психологічний супровід особистості – це складова частина становлення особистості, що полягає в психологічній допомозі у подоланні труднощів професійного життя, корекції деструктивних тенденцій розвитку (криз, стагнацій, конфліктів, деформацій), підвищенні адаптованості фахівця до соціально-економічних й технологічних змін, розвитку в нього позитивної професійної перспективи.

Психологічний супровід у умовах навчального процесу здійснюється не тільки з учнями, але й педагогами та батьками. Це не менш важлива складова роботи психолога, яка створює максимальні умови ефективної взаємодії всіх ланок навчально-виховного процесу. Тому в освітньому просторі виділяють такі основні завдання супроводу: систематичне відстеження статусу учня та динаміки його розвитку у процесі шкільного навчання; створення соціально-психологічних умов для розвитку особистості; створення соціально-психологічних умов для надання допомоги учням, що мають проблеми у навчанні та розвитку (конкретні заходи) [3, 2–5].

Багато зарубіжних досліджень проблеми психологічного супроводу засновано на принципах: співчуття, самостійності, самореалізації, розвитку особистості, адаптації до реальності, здатності контролювати своє життя в різних обставинах (І. Харді, К. Хорні, К. Юнг, Г. Мари та ін.) Так, Г. Меррей вважав, що потреба в психологічній підтримці є найважливішою потребою людини, яка передбачає співчутливу допомогу близькому, захист і турботу про нього. Моделі психологічного супроводу, засновані на ідеях психоаналізу, висловлюють прагнення допомогти людині усвідомити справжню причину страждань, приховану в несвідомому, зробити травмуючі переживання усвідомленими, доступними осмисленню та частково контролю [7].

Сьогодні у вітчизняній психології відмічається розмаїття підходів щодо розуміння феномену психологічного супроводу, що позначається у визначенні його сутності, структури, видів, напрямків. Науковці виокремлюють такі сфери його застосування, як: – психологічна допомога; – задоволення емоційних запитів, пов'язаних із набуттям особистісної ідентичності в процесах культурного, етнічного й етичного самовизначення; – сприяння у виробленні стійких ціннісних і

моральних норм; – допомога у вирішенні екзистенційних проблем (адаптації, індивідуалізації, інтеграції тощо). Це передбачає вирішення спектру проблем, пов'язаних із подоланням почуття неповноцінності, сексуальними проблемами, проблемою становлення особистісного та соціального статусу; – проблематика психологічного здоров'я (превентивна і поточна допомога при душевних стражданнях, пов'язаних із розладами настрою, життєвими стресами, конфліктами, межовими станами) [4].

Відповідно до спрямованості роботи психолого-педагогічний супровід включає в себе різні підходи:

Перший – супровід-співробітництво, який передбачає спільне планування дорослого і дитини, аналіз, співтворчість, рефлексію, вимагає дій, необхідних для наступного самостійного подолання проблем, які виникли, тобто прояву особистої відповідальності, творчості, власних унікальних якостей дитини.

Другий – це супровід-ініціювання, відомий з часів Сократа. Організуючи супровід-ініціювання, педагог, психолог створює дитині необхідні умови для вільного, індивідуального, самостійного вибору шляху та засобів вирішення виховних завдань і, тим самим, сприяє дитині відкрити загальновизнані моральні істини. Діти реалізують свій особистісний творчий потенціал і водночас збагачують, розвивають, при цьому зберігаючи його індивідуальну своєрідність.

Третій – це супровід-попередження, коли особливого значення набуває специфіка віку, обмеженості індивідуального досвіду дитини. Діти часто не усвідомлюють, до яких саме наслідків можуть призвести їхні дії, вчинки і навіть слова. Вони не в змозі вчасно помітити ознак неблагополуччя в різних видах діяльності, міжособистісних взаєминах із однолітками та дорослими, у власній поведінці. Випереджаючи небажані події, передбачаючи їх можливий негативний розвиток, педагог, психолог в рамках супроводу-попередження передбачає невірні кроки дитини і, тим самим, допомагає обрати адекватні рішення, з урахуванням поведінки та діяльності проблемної дитини. Супровід-попередження стає корисним, цінним за умови, якщо його зміст і форми ненав'язливі і делікатні, сучасні, психологічно та педагогічно грамотні, адресні, дозовані, а головне, якщо супровід-попередження у всіх випадках повною мірою виконує своє розвивальне і виховне призначення, працюючи на перспективу [5].

Поступово об'єкт, предмет і зміст психолого-педагогічного супроводу значно розширились, даний напрям роботи став визнаватись основою виховання – вільного, здатного навіть, за визначенням Н. Крилова, замінити функцію контролю в міру дорослішання: там, де є товариські (дружні) взаємини дорослого і дитини (тобто психолого-педагогічний супровід), там виховання як особлива педагогічна діяльність не є такою необхідною. Істотне наукове та практичне значення мають коригування і уточнення, внесені пізніше розробниками теоретико-методичних засад психолого-педагогічного супроводу О. Газманом, О. Лідерс і Н. Михайловою, про те, що основи такого супроводу не заперечують ідеї особистісно-зорієнтованого підходу, є співзвучними з ним, водночас розвиваючи та культивуєючи суб'єктний потенціал дитини [2; 6].

Отже, психологічний супровід – системна діяльність психолога спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-консультативних і психотерапевтичних умов, що сприяють розвитку знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню, нормалізації стосунків з метою успішної інтеграції та самореалізації особистості. В якості основних характеристик психологічного супроводу виступають його процесуальність, пролонгованість, недирективність, зануреність у реальне повсякденне життя особистості, особливі відносини між учасниками цього процесу. Психологічний супровід являє собою цілісну систему, і як будь-яка система, складається з елементів (або компонентів), які одночасно є інваріантними етапами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий. Екатеринбург: Деловая книга, 2013. 336 с.

2. Психолого-педагогічний супровід і підтримка в умовах модернізації освітньо-виховного простору: [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <http://osvita.ua/school/upbring/1334>

3. Слободенюк Л. І. Психологічний супровід у школі: мета, завдання, функції // Шкільному психологу. Усе для роботи. 2009. № 10 (10). С. 2–5.

4. Слюсарев Ю. В. Психологическое сопровождение как фактор активизации саморазвития личности: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогическая психология». С.-Пб., 1992. 20 с.

5. Социально-педагогическое сопровождение адаптации дошкольников к условиям детского сада [Електронний ресурс]. Режим доступа к ресурсу: <http://revolution.allbest.ru/psychology/00130456.html>

6. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психологопедагогічного супроводу: монографія. Кривий Ріг, 2014. 312 с.

7. Федосенко Е. В. Психологическое сопровождение подростков: система работы, диагностика, тренинги монография. СПб.: Речь, 2008. 192 с.

Владислав ЮРОШ
(Ужгород, Україна)

ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН

Зміни, що охопили в сучасних умовах всі суспільні сфери життя українців, найбільш яскраво проявились, напевно, у політичній сфері. Сучасне політичне життя наповнюється новим змістом, що відрізняється різноплановістю політичних процесів. Українське політичне життя набуло нової якості. Відтак, виникла ціла низка питань, які потребують глибокого та різностороннього вивчення. Одним із таких аспектів виступає дослідження політичної ідентичності сучасного українського суспільства, а особливо в умовах сучасного стану України та політичної невизначеності її громадян.

Політична ідентичність – це ототожнення індивіда із певною політичною позицією або ж його належність до певної політичної позиції. Поняття ідентичності, яке охоплює особисту діяльність, національні особливості й суб'єктну позицію, стало однією з головних тем початку ХХІ століття. Зокрема, в контексті ідентичності аналізуються проблеми політичного менталітету, політичної культури, трансформації політичної свідомості та образів політики. Водночас феномен політичної ідентичності є міждисциплінарним та розглядається у філософії, політології, політичній соціології, політичній психології. Проблема політичної ідентичності не втрачає своєї актуальності [6].

Дослідження психології політичної ідентичності особливо актуальним є для України, суспільство якої навіть після падіння СРСР залишається достатньо різноманітним не тільки в етноконфесійному та культурному відношенні, але й з огляду на розвиненість територій, політичної організації, економічного та соціального потенціалу.

Соціальна ідентичність є базисом соціальної системи, яка є ядром суспільства. Усвідомлення себе частиною якого-небудь суспільства і прийняття цього факту означає готовність розділяти якщо не всі, то більшість норм, правил, цінностей, прийнятих в цьому суспільстві, і посідання певного місця в його статусно-рольовій структурі.

Ідентичність існує в певних рамках, які, як правило, символічно опосередковані. Через засвоєння цінностей «своїєї» групи та набуття лояльності до неї відбувається рефлексія «інших» груп і, як наслідок, позначення поділу між групами.

У випадку політичної ідентичності йдеться передусім про ідентифікацію індивіду або групи індивідів з політично значущими символами. Як слушно підкреслив М. Едельман, для більшості людей політика означає безперервний «парад абстрактних символів». Індивід, приймаючи та

частково конструюючи свою політичну ідентичність, ототожнює себе не з людьми як такими, не з конкретними подіями, а з людьми та подіями, що набули для них символічного значення [6].

Далеко не з кожним політичним інститутом можлива політична ідентифікація. Політичний інститут повинен мати свою унікальну символічну мову. Наприклад, політичні партії важко ідентифікуються за своїми політичними програмами та партійним іміджем, тому політична ідентичність не завжди носить в собі політичну належність. Для сучасної політичної комунікації характерним є взаємне перехоплення ідей та лозунгів, метафоричність понять, невизначеність «друзів» та «ворогів». Усе це суттєво ускладнює ідентифікацію з політичними факторами, породжуючи, з одного боку, інфляцію символічних значень, а з іншого – значну потребу у «справжніх символах» [1].

Будь-яка ідентифікація, навіть якщо вона не повністю усвідомлена людиною, є однозначним та консервативним фактом, оскільки включення «Я» в яке-небудь одне суспільство пояснює його неналежність до будь-яких інших. Можна сказати, що політична ідентичність виражається в різного роду політичних ідентифікаціях, а не тільки в політичній самоідентифікації. Іншими словами, політична ідентичність не співпадає з політичною самоідентифікацією, яка виступає однією з її проявів. На принциповість такого роду неспівпадіння вказує Т. Стефаненко при аналізі етнічних відносин [2].

В низці образів особливе місце посідають інтегральні образи держави як політичного суспільства, обмеженого рамками певної території та країни. Саме поняття образу країни визначається полісемантичністю. Характер уявлень про себе і про своє місце у світі надає неоднозначного впливу на сприйняття країни за її межами. «Зовнішній» образ орієнтований на уявлення про країну, що склалося за межами національного культурного поля й визначає її «репутацію». «Внутрішній» образ будується на самооцінці, проте доповнюється проекцією внутрішнього сприйняття за межі національно-державного. В той же час позиціонування стосовно «іншого» і співвідношення себе з іншими національно-державними спільнотами завжди було й залишається однією з основ ствердження власної національної ідентичності [1].

З особливими, відмінними від інших неполітичними характеристиками колективної ідентичності пов'язується образ народу (нації). Він спирається на уявлення про відомих людей, культурних зразках, особливостях психологічного складу, соціальної та побутової поведінки представників того чи іншого національного суспільства, які переносяться на сприйняття суспільства в цілому.

Попри те, що відсутність чітких теоретичних підходів та термінології ще не дозволяє виокремити вивчення образу країни як повноцінну самостійну область аналізу, наявність суспільного запиту з боку держави та з боку бізнесу стимулюють до швидкої розробки теорії та прикладного аналітичного інструментарію. Тим часом, професіоналізація сфери зв'язків з громадськістю та розвиток віртуальної економіки формують запит на експертів та аналітиків, що вміють працювати з такими нематеріальними активами, як образ країни чи регіону.

Інтерес людей до політики позитивно впливає на процеси, що відбуваються наразі в Україні. Суспільство більше не може залишатися осторонь, коли вирішуються питання державної важливості. Люди безпосередньо хочуть впливати на владу, і цим ситуація відрізняється від того стану пасивності суспільства, що був ще навіть до 2013 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вятр Е. Социология политических отношений / Пер. с польск. М., 1979. 463 с.
2. Головин Н. А. Теоретико-методологические основы исследования политической социализации. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. 288 с.
3. Доброжанська О. Л. Дослідження ідентифікаційних процесів в політології та суміжних науках. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Київ, 2007. Вип. № 14. С. 221–231.

4. Землюк В.П. Політична ідентичність в Україні в період кризи «розвинутого соціалізму» і здобуття державної незалежності: дисертація канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса. К., 2007. 233 с.
5. Зликов В. Українське телебачення і криза національної ідентичності. *Соціальна психологія*. Київ, 2004. № 4. С. 71–80.
6. Княжинський А. Дух нації: соціологічно-етнопсихологічна студія. Нью-Йорк-Філадельфія-Мюнхен, 1959. 285 с.
7. Розумний М. М. Суспільні ідеї як чинник формування політичної нації: дисертація д-ра політ. наук: 23.00.03 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. К., 2007. 454 с.

БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ – ОСНОВА ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Традиційно безперервна освіта розуміється як єдина система, що включає усі можливі типи навчальних закладів, які забезпечують максимальний розвиток здібностей людини. Термін «безперервна освіта» уперше був ужитий в 1968 році в матеріалах ЮНЕСКО, а в 1972 році ухвалене рішення ЮНЕСКО, де визнано безперервну освіту основним принципом для нововведень або реформ освіти у всіх країнах світу [1].

Термін «безперервна освіта» багатозначний:

– він позначає постійне, безперервне вдосконалювання знань, умінь, навичок людини, пов'язане з необхідністю бути актуальною у сучасному середовищі (професійному, соціальному);

– розуміється система поглядів на освітній процес у цілому, яка розглядає навчальну діяльність як невід'ємну й основну складову способу життя людини;

– він передбачає постійне збагачення творчого потенціалу особистості.

Безперервність навчального процесу можна розглянути у вузькому сенсі – на прикладі навчання дисциплін інженерного циклу із застосуванням програми твердотілого моделювання SolidWorks (впроваджено у Національній академії Державної прикордонної служби України і Хмельницькому національному університеті): 1-й курс – «Інженерна та комп'ютерна графіка»; 2-й курс – «Теоретична механіка», «Опір матеріалів»; 3-й курс – «Деталі машин».

В SolidWorks можна створювати як окремі деталі, так і робити складання (3D-моделі утворюються за допомогою вбудованого препроцесора). За допомогою цієї CAD/CAM/CAE-системи є можливість проводити наступні види розрахунків: напруження й переміщення; теплові обчислення; власні частоти й стійкість конструкцій; втомні напруження; нелінійні статичні розрахунки тощо.

У програмі крім закладених стандартних матеріалів користувач може сам моделювати власні матеріали. Також можна задавати тиск газів і рідин, проводити кінематичний і динамічний аналізи, моделювати електромагнітні явища. На конструкції можна прикласти наступні граничні умови: рівномірно-розподілене навантаження на гранях; об'ємні навантаження; крутний момент; навантаження в опорах; температурні навантаження й ін.

Проаналізувати отримані результати проведених розрахунків можна за допомогою діаграм напружень, деформацій, переміщень, власних коливань тощо. Також можна подивитися результати всім списком або окремо в будь-якій точці [2].

Як приклад узятий аналог реально існуючого штампу (рис. 1, а) для виготовлення пластин ротора [3], який призначений для вирубки за один хід преса зовнішнього й внутрішнього контурів пластин ротора. Вихідними даними для побудови розрахункової моделі є креслення штампу – загальний вигляд, специфікація, дані про конструктивне й матеріальне виконання.

При вивченні дисципліни «Інженерна та комп'ютерна графіка» в системі SolidWorks змодельована 3D-модель штампу (рис. 1, б). На основі створеної тривимірної моделі після вибору матеріалу деталі, її закріплення й прикладення навантажень будуються скінченно-елементні моделі (СЕМ) – використовується програмний комплекс СЕ-моделювання SolidWorks Simulation.

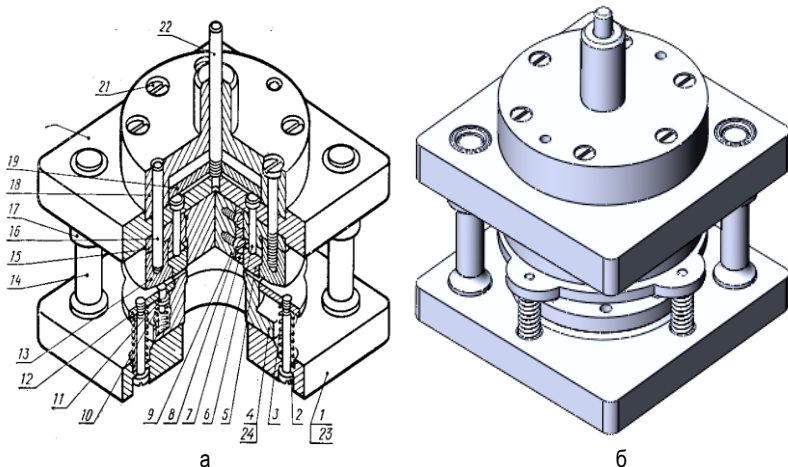

Рис. 1 – Штамп для виготовлення пластин ротора: а – креслення, б – 3D-модель

Результати розрахунків напружень у деталях штамп (див. рис. 1, а: пуансон-матриця 4, який служить пуансоном для зовнішнього контуру деталі; кільце-викидувач 5, яке виштовхує готову деталь з матриці вниз) від дії прикладених навантажень представлені на рис. 2 у вигляді розподілу на СЕМ еквівалентних напружень за теорією питомої енергії формозміни (по Мізесу – $\sigma_{\text{екв}}$).

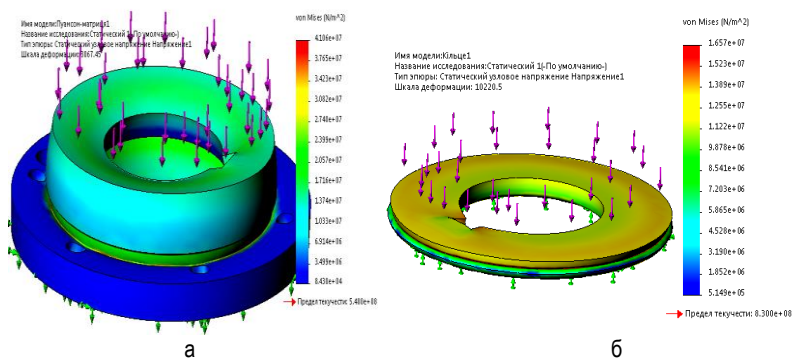

Рис. 2 – Розподіл еквівалентних напружень у пуансон-матриці (а) і кільці-викидувачі (б) від дії прикладених навантажень (колірна шкала – значення напружень в МПа)

Наступне дослідження – втрата стійкості пуансон-матриці й кільця-викидувача штамп: встановлено, що для цих деталей штамп запас міцності при можливій втраті стійкості достатній (рис. 3).

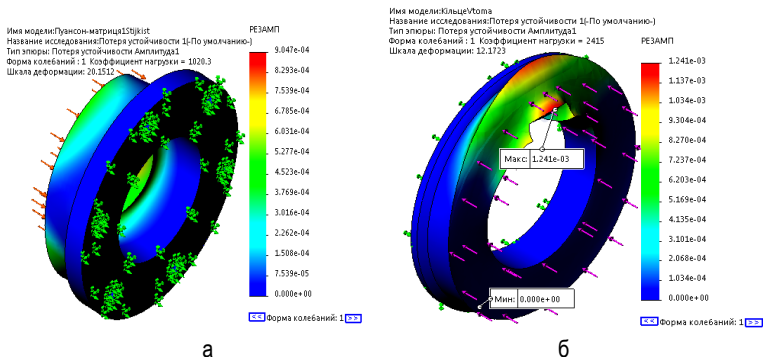

Рис. 3 – Результуюча амплітуда пуансон-матриці (а) і кільця-викидувача (б)

Проаналізувавши отримані дані й зрівнявши їх з аналітичними розрахунками («Теоретична механіка», «Опір матеріалів», «Деталі машин»), робляться відповідні висновки про доцільність застосування CAD/CAM/CAE-систем.

Таким чином, використання програми твердотільного моделювання SolidWorks при вивченні технічних дисциплін дозволяє наочно реалізувати безперервність навчального процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Непрерывное образование [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Непрерывное_образование
2. Боровик О.В., Рудик О.Ю., Боднарівський В.С. Використання SolidWorks для інформатизації освіти та управління навчальним процесом. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції. Черкаси, 2018. С. 113–115.
3. Штамп для виготовлення пластин ротора [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.solidworld.ru/kms_downloads+index+action-id+cat-2+ids-4+id-462.html

Вікторія ГЛУХОВЕЦЬКА
 (Харків, Україна)

ВИВЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СТАНУ БОТАНІЧНОЇ ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ «ПРОСІКИ» ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЕЛИЩА ПОКОТИЛІВКА

Проблема збереження та захисту природних пам'яток природи на Україні є надзвичайно актуальною на сьогоднішній день, враховуючи великі темпи використання лісової сировини та низькі темпи росту лісових рослин.

Вивчення екологічного стану ботанічної пам'ятки природи «Просіки» проводилось з 2017 року на території ділянки дубового лісу, яка знаходиться на території Бабаївського лісництва Харківського району.

Історія ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Просіки» із другої половини XVIII ст. тісно пов'язана із оселенням тут дворянського роду Щербиніних.

«Просіки» отримали статус державної ботанічної пам'ятки природи за рішенням Харківського облвиконкому з 1984 р. (№ 562 від 03.12.1984). Ботанічний пам'ятник природи місцевого значення «Просіки» утворений з метою збереження реліктового дубового лісу природного походження, віком понад 250 років. Природно-історична цінність цього заповідного об'єкту полягає в тому, що дана ділянка лісу уявляє собою науковий, історичний, санітарно-гігієнічний та пізнавальний інтерес.

Метою даної роботи було дослідити екологічний стан території ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Просіки» та оцінити роль зелених насаджень у покращенні повітряного середовища сел. Покотилівка.

Об'єкт дослідження є територія ботанічної пам'ятки природи «Просіки».

Предмет дослідження є роль зелених насаджень у покращенні повітряного середовища сел. Покотилівка Харківського району Харківської області.

Методи дослідження:

Польові ботанічні екскурсії по території: спостереження за розвитком рослин, реєстрація всіх знайдених видів рослин з одночасною їх гербаризацією.

Лабораторні: визначення видів рослин за визначником, таксономічний та еколого-морфологічний аналізи.

В ході роботи складено характеристику ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Просіки», досліджено еколого-морфологічну характеристику рослинності, оцінено санітарно-захисну роль зелених насаджень, складено гербарій рослин місцевості, зроблено ґрунтовні висновки.

Досліджено 43 види рослин, що належать до 34 родів, 27 родин. Найпоширенішими є представники родини айстрові, до яких належить 12 % рослин. Інші рослини представлені невеликою кількістю видів рослин. Флора представлена всіма життєвими формами рослин за К.Раункієром. Домінують гемікриптофіти, до яких належить 40% всіх видів.

З'ясовано, що з екологічних груп рослин за відношенням до вологи, представлені мезофіти, ксерофіти та гігрофіти. Переважають мезофіти, вони включають 36 видів (82%). Серед дослідженої флори представлені всі екологічні групи за відношенням до світла: тіневитривалі, геліофіти та сціофіти. Переважають тіневитривалі – 28 видів (65 %). Досліджена флора досить багата різноманітними корисними видами рослин. Її складають 21 вид лікарських рослин, 6 – їстівні, 10 – кормові, вітамінні – 8, фарбувальні – 5, ефіроолійні – 4, жиру олійні – 3, досить вагома доля бур'янів – 16 видів та 7 – отруйних, а також 6 декоративних види.

Основним забруднювачем атмосфери у містах є автомобілі. Вони викидають у повітря більш ніж 200 різних речовин, серед яких дуже сильні отрути: оксид вуглецю, оксиди азоту, сполуки свинцю, ароматичні альдегіди. Рослини, що ростуть поблизу автострад, вбирають у себе свинець, поліхроматичні вуглеводи канцерогенної дії, які перевищують гранично допустимі норми.

На території ботанічної пам'ятки природи було обрано 15 дубів біля автотраси. З них 5 середніх за висотою та за товщиною стовбура. Для кожного з п'яти дерев розраховували масу листя та площу, яку вони займають. Використовуючи питомі характеристики визначили кількість шкідливих речовин, які виводяться рослинами з атмосфери за вегетаційний період на певній території, а також кількість кисню, вологи, фітонцидів, які рослини виділяють.

Результати оцінки деревних рослин, як чинника самоочищення і оздоровлення повітряного середовища сел. Покотилівка свідчать про велику здатність зелених насаджень поглинати з атмосферного повітря різні шкідливі речовини, які викидаються автомобілями. Так дуби поглинають 134000 кг/га пилу, свинцю 29,37 кг/га, вуглекислого газу 31500 кг/га, а також виділяють 63000 кг/га кисню, 10500000 кг/га вологи. Не менш важливими є показник фітонцидної ролі зелених рослин, який склав 1239734 кг/га.

Зелені насадження пам'ятки природи в умовах забрудненої атмосфери виконують роль природних фільтрів при встановленні балансу хімічних елементів, затримують пил і поглинають вуглекислий газ, захищають приземний шар повітря житлових та рекреаційних територій від промислових забруднень. Захисну та фільтруючу функції успішніше виконують стійкі високопродуктивні види дерев такі як дуби.

Отже, ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Просіки» – це не тільки притулок для живого, рослинного і тваринного світу. Вона виконує гігантську санітарно-гігієнічну роботу –

збагачує повітря киснем, поглинає вуглекислоту, виділяє летючі речовини – фітонциди, захищає від шуму, пилу, забруднення атмосферного повітря, покращує кліматичні умови – збільшує вологість повітря, захищає міську територію від вітру, сонячної радіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добрачєва Д., Котов М., Прокудин Ю. и др. Определитель высших растений Украины. Киев: Наукова думка, 1987.
2. Климов О., Вовк О., Філатова О. та ін. Природно-заповідний фонд Харківської області. Харків: Райдер, 2005.
3. Морозюк С. Протопопова В. Травянистые растения. 2-е изд., доп. – Київ: Рад.шк., 1986.

Катерина ІЛЬНИЦЬКА
(Умань, Україна)

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ЛАБОРАТОРНИХ РОБІТ З ОПТИКИ

Оптика вивчає світло – найпотужніший «інструмент» пізнання оточуючого світу. Для того, щоб уміло ним користуватися, необхідно знати його природу, прояви, властивості та методи отримання з його допомогою необхідної інформації.

Існує точка зору, згідно з якою більше 80-ти відсотків інформації про оточуючий світ людина отримує за допомогою світла. Ця інформація часто прихована у тих змінах параметрів, якими ми характеризуємо світло після його взаємодії з макро- або мікрооб'єктами. Причому мова йде не лише про макрохарактеристики об'єктів (положення в просторі, розміри, колір і т. д.), а й про будову атомів, молекул, кристалів та про процеси, що протікають у них.

Визначальна роль у вивченні світла відводиться лабораторному практикуму. При виконанні лабораторних робіт вдається не лише вивчити в реальному часі і просторі те чи інше оптичне явище, яке лежить в основі роботи будь-якого оптичного приладу, але й перевірити справедливості теоретичних віртуальних моделей, покладених в основу пояснень оптичних явищ. Крім того, лабораторний практикум дозволяє познайомитися з прикладними можливостями оптики, які широко використовуються у науковій і виробничій практиці. Саме під таким кутом зору пропонується модифікація установок лабораторного практикуму з оптики.

Вивчення світлоповертаючих елементів

Головний прилад установки – гоноіфотометр, який дозволяє виміряти силу відбитого від зразка світла (флікер, світлоповертаюча плівка або матовий розсіювач) для різних кутів у межах $\pm 90^\circ$, перевірити справедливості закону Ламберта, згідно з яким яскравість певних джерел не залежить від напрямку, а також те, що для флікерів закон відбивання має вигляд $i=i$ (для дзеркал $i=-i$), де i і i – кути падіння і відбивання світлового пучка відповідно. Джерело світла – напівпровідниковий лазер.

Вивчення залежності освітленості зображення, яке формується лінзою, і глибини її різкості від діаметра лінзи

Експериментально перевіряється пропорційність освітленості зображення $E \sim D^2$, де D – діаметр досліджуваної лінзи, а її глибина різкості $\Delta l \sim 1/D$.

Вивчення сферичної і хроматичної аберації лінзи

При вимірюванні аберацій у якості квазімонохроматичних джерел світла апробовано і рекомендуємо використовувати світлодіоди.

Вимірювання залежності показника заломлення повітря від тиску

Основна частина установки – шахтовий інтерферометр заводського виготовлення, у якому лампочка розжарювання замінена на світлодіод. Тиск p в одній із камер шахтового інтерферометра змінюється за допомогою гумової груші під гвинтом, а вимірюється тиск відкритим U -подібним водяним манометром. Зміна показника заломлення Δn повітря у шостому

знакові після коми вимірюється за величиною зміщення інтерференційної картини, вираженої в числах смуг. Експериментально перевіряється, що $\Delta n \sim \rho \Delta$. Із отриманої залежності $n(\rho)$ розраховується усереднена величина поляризованості молекул повітря.

Вивчення дифракції Френеля на круглому отворі

Точкове джерело квазімонохроматичних хвиль формується за допомогою світлодіода, об'єктива від мікроскопа і металевої фольги з точковим отвором, на який об'єктив проектує світну область світлодіода. Дифракція світла відбувається на круглому отворі розміром $d \sim 1$ мм, дифракційна картина спостерігається за допомогою звичайного мікроскопа. Кількість зон Френеля, які відкриваються отвором, можна змінювати шляхом зміни відстані b від отвору до площини спостереження дифракційної картини. Це робиться завдяки переміщенню тубуса мікроскопа. Перетворивши формулу

$$r_k = \sqrt{\frac{abk\lambda}{a+b}}$$

для радіусів r_k зон Френеля до виду

$$\frac{1}{b} = \frac{k\lambda}{r^2} - \frac{1}{a},$$

будується графік залежності $1/b(k)$, де a – відстань від точкового джерела до отвору, на якому відбувається дифракція, k – число зон Френеля, які відкриваються отвором і яке підраховується за числом темних кілець у дифракційній картині, λ – довжина хвилі світла.

Свідченням справедливості моделі зон Френеля є експериментально отримана лінійна залежність $1/b(k)$.

Вивчення дифракційної ґратки

Основною установкою слугує власного виготовлення гоніометр, який має коліматорну трубу. Вхідна щілина гоніометра освітлюється побутовою енергозберігаючою лампою, яка дає лінійчастий спектр газів, що її наповнюють, на фоні випромінювання люмінофора. Установка комплектується дифракційною ґраткою. Лінійчастий спектр у вигляді дифракційних зображень вхідної щілини у різних довжинах хвиль λ спостерігається через зорову трубу. Перевіряється виконання основної формули для головних максимумів $d \sin \varphi = \pm k\lambda$, де d – період ґратки, k – дифракційний порядок, φ - кут дифракції.

Вивчення стану поляризації світла при відбиванні від діелектриків і провідників

Основною частиною установки є гоніометр, який споряджений двома змінними поляризаторами в обертових оправках, вони накладаються на об'єктиви коліматора і зорової труби. Гоніометр дозволяє виміряти кут Брюстера (це той кут падіння α , за якого світло, відбите від діелектрика, наприклад, від скляної пластинки, стає лінійно поляризованим); за законом Брюстера $\text{tg} \alpha_{\text{Б}} = n_{21}$ необхідно розрахувати відносний показник заломлення зразка.

Для випадку, коли зразком є провідник, у досліді доводиться, що лінійно поляризоване світло при відбиванні стає еліптично поляризованим, параметри якого (відношення його головних осей і їх орієнтації) визначаються параметрами відбиваючого середовища.

Вивчення електрооптичного ефекту у рідких кристалах

Основний елемент установки – рідкокристалічна комірка (РКК), яка містить два схрещених поляризатори із поляроїдної плівки, між якими поміщаються дві скляні пластинки з прозорими електродами. Між пластинами – шар нематичного рідкого кристалу. Вимірюється залежність інтенсивності світлового променя, що проходить через РКК, від вершини поданої на неї постійної напруги. Джерело світла – світлодіод, приймач – фотодіод, індукційована напруга – цифрова.

Вивчення штучної анізотропії при механічних напругах

Установка складається з прозорого матового екрана, освітлюваного світлодіодом, двох поляроїдів у обертових оправках з градусними поділками та пластинки з органічного скла (яка може стискатися за допомогою затискача з гвинтом). До бокового торця пластинки кріпиться дротяний тензорезистор, який увімкнений у місткову схему оптичного компенсатора у вигляді чвертьхвильової пластинки. Використовується блок живлення з цифровим відліковим пристроєм. Він дозволяє виміряти залежність ступеня виникаючої анізотропії від величини прикладеної механічної напруги.

Перевірка співвідношення невизначеностей для фотонів

Установка складається з джерела світла у вигляді напівпровідникового лазера, п'яти щілин різної ширини, закріплених у діафрагмі револьверного типу, прозорого матового екрану, блока живлення лазера. Ця установка дозволяє провести класичний дослід з дифракції Фраунгофера на щілині, а також інтерпретувати результати досліду на мові квантової оптики, перевіривши таким чином застосовність співвідношення невизначеностей для фотонів.

Ольга КАЛІНІЧЕНКО, Володимир КОНДЕЛЬ
(Полтава, Україна)

ВПЛИВ ЗБАЛАНСОВАНОГО ХАРЧУВАННЯ НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ ЛЮДИНИ

Харчування має неабиякий вплив на здоров'я, тривалість та якість життя людини, її працездатність, фізичний та розумовий розвиток, самопочуття і настрої. Саме від кількості отриманих з їжі поживних речовин, вітамінів та мікроелементів залежить життєдіяльність та правильне функціонування організму людини. Сучасні фахівці з раціонального харчування стверджують, що стан здоров'я людини на 80 % залежить від правильного харчування, а для нормальної життєдіяльності організму потрібно вживати 32 види продуктів [1].

Багато молоді зараз пропагує здоровий спосіб життя, але чи відомо студентам, що 80% успіху в підтримці стрункого тіла відіграє харчування і лише 20% – спорт; що їх самопочуття на 75% залежить від харчування, на 11% – від екології, на 8% – від спадковості і на 6% – від стресів [2].

Збалансоване харчування – це не жорстка дієта, а вмiле поєднання продуктів та їх складових (білків, жирів, вуглеводів) з метою підтримки організму в максимально здоровому стані. Для студентів, які постійно в русі, оточені стресом і недосипанням, конче необхідним є збалансоване харчування. Але в сучасному світі це доволі складно зробити. А все тому, що в даний час загострилася проблема забруднення продовольства токсинами з iмунодепресивною дією і здатністю викликати злоякісні утворення. Зросло забруднення плодоовочевої продукції переробних підприємств у результаті використання некондиційної сировини [3].

Щоб оцінити вплив збалансованого харчування на життєдіяльність людини, ми провели наступний експеримент. Двоє студентів, які мають приблизно однаковий вік і спосіб життя, будуть харчуватися в продовж трьох днів: студентка А буде їсти свою звичну їжу і в звичному ритмі, а студентка В – за розкладом спеціальну збалансовану їжу від компанії «Herbalife», яка спеціалізується на правильному харчуванні і за 35 років існування на ринку має вражаючі результати.

Студентка А віком 20 років, зріст 160 см. Веде не дуже активний спосіб життя, любить солодке, намагається дотримуватися правильного харчування, але має проблеми із зайвою вагою. Не підтримує режим дня (для студента це звична справа). Не завжди встигає поспіяти, але вважає, що це не так важливо.

Студентка В віком теж 20 років, зріст 158 см. Веде переважно сидячий спосіб життя. Часто переїдає на ніч. Хронічно не висипається, п'є дуже мало води. Має проблеми з вагою та самопочуттям. Ніколи не снідає, а якщо це й трапляється, то дуже рідко.

Протягом трьох днів експерименту, студенти повинні були фіксувати своє самопочуття та вести карту харчування. Студентці В було надано необхідні продукти компанії. Вона повинна була дотримуватися певного розкладу дня і їсти лише ті продукти, які їй було надано (протеїновий коктейль, формула 1, алое, чай, протеїнові батончики, 2,5 л профільтрованої чистої води, яку вона мала випити впродовж дня). В той же час студентка А вела свій звичний спосіб життя і харчувалася своїми продуктами.

Після трьох днів студенти розповіли про свої відчуття. Студентка А не відчувала ніяких змін. В неї, як і раніше, була сонливість протягом всього дня, її «здорове» харчування не приносило їй ніякого задоволення. В кінці дня вона почувала себе дуже стомленою, протягом дня вона була не уважна, їй тяжко було щось запам'ятати і вивчити, але в цілому її все влаштовувало і вона говорила, що це лише погода, настрої і екологія все з нею робить.

Студентка В була дуже вражена результатами. Вона доволі консервативних поглядів і повірити в ефективність порошоків їй було важко, але в перший же день вона відчувала себе якось інакше: не відчувала себе стомленою протягом дня, в неї підвищилася концентрація, стала кращою реакція, вночі не було бажання прокинутися і поїсти.

Порівнявши результати двох учасників, можна побачити колосальні зміни навіть за три дні. Це говорить про те, що кожній людині, якщо вона бажає поліпшити стан свого здоров'я і прожити довге життя, слід переглянути раціон харчування, режим дня, кількість та якість випитої води, ввести продукти з необхідними мікро- і макроелементами, відсутніми у звичайній їжі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія харчування. Режим доступу: <https://harchi.info/articles/istoriya-harchuvannya> (дата звернення 29.01.2019 р.).

2. Weight loss challenge: журнал. Липень, 2012. 18 с.

3. Рудь А. Екологія харчування. Здорове харчування. Режим доступу: <http://ekologiyaharchuvannya.blogspot.com> (дата звернення 29.01.2019 р.).

Юрій КРАСНОБОКИЙ
(Умань, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМИ EXCEL У ЛАБОРАТОРНИХ РОБОТАХ З ОПТИКИ

При навчанні студентів-фізиків основним показником ефективності освітнього процесу є формування практичних умінь і навиків. Такі навики, як правило, формуються в ході фізичного лабораторного практикуму.

До особливих, з точки зору експериментальних тонкощів, можна віднести лабораторні роботи з оптичної спектроскопії. Вони відрізняються достатньо високою точністю визначення параметрів досліджуваних спектрів. Для реалізації ж точності вимірювань, яка характерна для оптичної спектроскопії, необхідні, принаймні, дві умови: наявність сучасних спектральних приладів (монохроматорів та спектрографів для отримання спектрів і компараторів для їх обрахунку) та методики вимірювання і обробки даних, яка не повинна погіршувати точність результатів отриманих за допомогою спектральних приладів.

При виконанні конкретних лабораторних робіт дотримання цих умов можна забезпечити наступним чином.

У лабораторній роботі «Вивчення спектра водню» використовується монохроматор УМ-2 з можливою точністю відліку до четвертого і навіть п'ятого знаку, в залежності від положення барабана. У цій роботі в якості еталонного використовується спектр ртуті, для якого довжина хвилі задана наперед з великою точністю – до шостого знаку. Таким чином, визначення довжини хвилі можна провести з точністю до четвертого знаку. Довжина хвилі водню визначається трьома способами: графічним методом, методами лінійної і квадратичної інтерполяції.

Графічним методом з використанням класичної «міліметровки» можна реально отримати точність порядку 20-50 Å. Метод лінійної інтерполяції, як показує практика, дає удвічі більшу точність, за цього точність, як і в методі квадратичної інтерполяції, залежить від взаємного розташування еталонних ліній і ліній досліджуваного спектра. Квадратична інтерполяція дозволяє за цього отримати точність порядку 10 Å. Варто відмітити, що відкидати графічний метод, як такий, що дає самий неточний результат, недоцільно, оскільки він дозволяє виявити невірну ідентифікацію ліній еталонного спектра і промахи у вимірюваннях.

Методику обробки результатів вимірювань можна суттєво покращити, застосувавши комп'ютерні методи, зокрема можна застосувати програму EXCEL. У цій програмі можна поєднати переваги графічного методу з більш точними методами інтерполяції. Градувальний графік монохроматора УМ-2 будуватиметься за результатами вимірювань за допомогою програми EXCEL. Для інтерполяції використовується поліном четвертого степеня ($y = 111,5x^4 - 560x^3 + 1253,6x^2 - 64,44x + 4092,7$). Рівняння кривої і вираз поліному виводяться на екран. Використовуючи отриману залежність, можна розраховувати значення довжин хвиль для спектра водню. Всі точки, які відповідають лініям еталонного спектра, повинні точно лягати на інтерполяційну криву. У тому випадку, коли точка не лягла на лінію, ми маємо справу або з промахом у вимірюваннях, або з неправильною ідентифікацією ліній еталонного спектра. Вимірюючи еталонний спектр, студент може відразу побудувати графік і за необхідності внести корективи у свої вимірювання. Крім того, що дуже суттєво, застосування методу обробки на EXCEL дозволяє збільшити точність отриманого результату і отримати різницю з табличними значеннями у четвертому знакові, а не в третьому, як за іншими методами.

Для порівняння наводимо табличні значення довжин хвиль трьох ліній серії Бальмера, а також значення, отримані різними методами. Табличні значення: $\lambda_1 = 6562,8 \text{ Å}$; $\lambda_2 = 4861,3 \text{ Å}$; $\lambda_3 = 4340,5 \text{ Å}$. Відповідні довжини хвиль, які отримуються в реальній лабораторній роботі, за належної старанності студента, такі:

- графічний метод: $\lambda_1 = 6530 \text{ Å}$; $\lambda_2 = 4840 \text{ Å}$; $\lambda_3 = 4350 \text{ Å}$;
- метод лінійної інтерполяції: $\lambda_1 = 6577 \text{ Å}$; $\lambda_2 = 4866 \text{ Å}$; $\lambda_3 = 4330 \text{ Å}$;
- метод квадратичної інтерполяції: $\lambda_1 = 6569 \text{ Å}$; $\lambda_2 = 4874 \text{ Å}$; $\lambda_3 = 4320 \text{ Å}$.

Значення довжин хвиль, які отримані при обробці на EXCEL за інтерполяції поліномом четвертого степеня ($\lambda_1 = 6562 \text{ Å}$; $\lambda_2 = 4865 \text{ Å}$; $\lambda_3 = 4336 \text{ Å}$), суттєво ближчі до табличних значень. Застосування поліномів п'ятого степеня і вище для цих вимірювань не призводить до підвищення точності, але ускладнює процедуру обробки отриманих даних.

У роботі «Вивчення спектра поглинання натрію», спектр натрію фотографується поряд з еталонним ртутно-гелієвим спектром. Обробка плівок проводиться на компараторі, точність якого не менше п'яти знаків. Перша проблема, з якою стикаються студенти, – ідентифікація ліній еталонного спектра. Це пов'язано, насамперед, з тим, що інтенсивність певної лінії еталонного спектра може змінюватися в залежності від умов випромінювання еталонної лампи.

Тут мають місце кілька факторів, але основний вплив виявляє температура в приміщенні лабораторії. З метою врахування цього фактора на світлинні еталонного спектра виділяється його частина, яка використовується в роботі для розшифрування. Діаграма з виглядом еталонного спектра коректується один раз на початку занять. Практика показує, що ідентифікація ліній еталонного спектра у середній частині досить утруднена, особливо для тих, хто не має необхідного досвіду.

Застосовуючи графічний метод з використанням EXCEL, це завдання можна вирішити порівняно просто. З цією метою вимірюється положення добре відомих ліній на кінцях діапазону і по них будуватиметься попередній градувальний графік. За рівнянням отриманої кривої проводиться ідентифікація «сумнівних» ліній, які потім також використовуються при побудові кінцевого градувального графіка. Така методика дозволяє досягти точності визначення довжини хвилі до одиниць ангстрема.

ЛІТЕРАТУРА

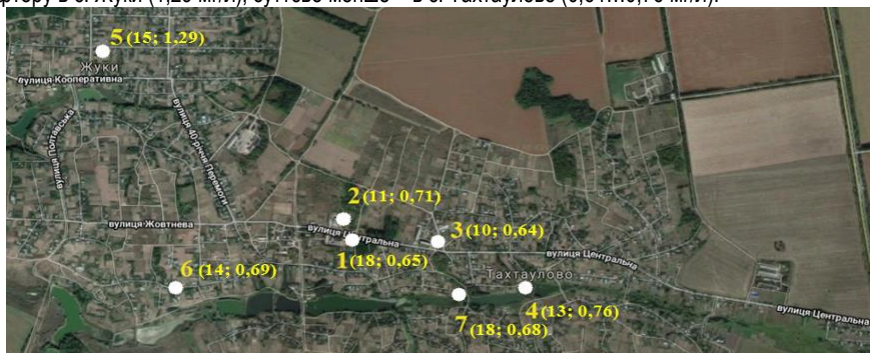
1. Фізичний практикум: навч. посіб. / Дущенко В.П. та ін.; за ред. В.П. Дуценка. Київ, 1965. С. 317–325.

Юлія ПІДДУБНА, Володимир КОНДЕЛЬ
(Полтава, Україна)

ДОСЛІДЖЕННЯ ВМІСТУ ФТОРУ У ВОДІ ШАХТНИХ КОЛОДЯЗІВ

Фтор є визнаним протикаріозним засобом, але вживання питної води та продуктів харчування з підвищеним вмістом фтору, надмірне надходження його сполук із атмосферним повітрям протягом тривалого часу приводять до перенасичення організму фтором, зовнішнім проявом чого є флюороз зубів [1]. Найчастіше флюороз виникає у дітей, оскільки їх організм, на відміну від дорослих, більш схильний до шкідливого впливу оточуючих факторів та легко адсорбує фтор [2]. Оскільки Полтавська область належить регіону з найбільшим вмістом фтору в підземних водах, є велика імовірність захворювання населення на флюороз.

Дослідження вчених показали, що в багатьох районах і містах області вміст фтору не тільки перевищує нормативні 1,5 мг/л, але й досягає значення 4,5 мг/л і більше. Оскільки найбільш чутливими до фтористої інтоксикації є діти, з метою дослідження рівня їх захворюваності на флюороз проведено обстеження учнів Тахтаулівського навчально-виховного комплексу Полтавського району. З оглянутих 112 учнів 29,5% мали ознаки флюорозу, з яких 72,7% підтвердили, що постійно вживали артезіанську воду, а інші – воду з колодязів. При опитуванні виявлено, що учні, які вживали воду з колодязів і хворі на флюороз, проживають у різних частинах Тахтаулівської сільської ради. Таким чином, опитування показало, що в артезіанській воді концентрація фтору вища, ніж у колодязній. Це також підтвердили результати лабораторних досліджень, проведені Державною установою «Полтавський обласний лабораторний центр МОЗ України»: вміст фтору у воді Тахтаулівської сільської ради з артезіанських свердловин складає 2,8 та 3,5 мг/л, а у водах шахтних колодязів сіл Тахтаулове та Жуки – 0,64...1,29 мг/л [3]. Місце розташування шахтних колодязів позначено на карті Тахтаулівської сільської ради [4], на якій видно, що в колодязній воді найбільша концентрація фтору в с. Жуки (1,29 мг/л), суттєво менше – в с. Тахтаулове (0,64...0,76 мг/л).

Карта Тахтаулівської сільської ради з позначеними шахтними колодязями (в дужках вказано глибину колодязя в метрах і вміст фтору у воді в мг/л): 1 – вул. Центральна, 119; 2 – вул. Центральна, 58; 3 – вул. Центральна, 56; 4 – вул. Матросова, 18; 5 – вул. Партизанська, 35/7; 6 – вул. Зіньківська, 106; 7 – вул. Першотравнева, 125

Таким чином, у артезіанських водах Тахтаулівської сільської ради концентрація фтору вища за норму і флюороз частіше зустрічається в учнів, що вживали саме цю воду. У дітей, що пили воду з колодязів, захворювання зустрічається рідше і лише в випадках, коли діти не дотримувалися правильного режиму харчування і постійно використовували зубну пасту із фтором [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Каськова Л. Ф., Амосова Л. І. Флюороз зубів та його вторинна профілактика у дітей. Полтава: ТОВ НВП «Укрпромторгсервіс», 2015. 73 с.
2. Флюороз зубів: лікування та профілактика. Режим доступу: <https://www.med-deo.com.ua/uk/flyuoroz-zubiv.html> (дата звернення 12.10.2018 р.).
3. Піддубна Ю., Кондель В. Дослідження впливу фтору на життєдіяльність людини. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Аксіологічні аспекти в розвитку науки та освіти: матеріали V-ї Міжнародної науково-практичної конференції, 30 листопада 2018 р.* Конін (Польща)-Ужгород-Херсон-Кривий Ріг: Посвіт, 2018. С. 395–397.
4. Карти Google. 38720. Тахтаулове. Полтавська область. Режим доступу: <https://www.google.com.ua/maps/place/Тахтаулове,+Полтавська+область,+38720/@49.6570956,34.5306627,10069m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x40d8271940d7cbe5:0xe136931d1e2074bf!8m2!3d49.6615993!4d34.5345775> (дата звернення 04.01.2019 р.)

Ігор ТКАЧЕНКО, Юрій КРАСНОБОКИЙ, Олександр ПІДГОРНИЙ
(Умань, Україна)

УМОВИ ТА ЗАСОБИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ІНТЕГРАТИВНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ОСВІТИ

Необхідність володіння міждисциплінарними (інтегрованими) природничо-науковими знаннями в сучасний період диктується зміною вимог до професійної підготовки кадрів для всіх сфер господарської, виробничої і наукової діяльності. В умовах стимулювання інноваційних процесів у всіх галузях людської діяльності (від економіки до політики, від освіти до науки і культури загалом) активізувалася потреба у міждисциплінарному (інтеграційному) підході до підготовки кадрів для майбутнього. Інтеграція передбачає подолання вузької орієнтації, яка властива традиційним навчальним дисциплінам, і, відповідно інтеграцію теоретичних основ декількох областей знань з виходом на узагальнення їх застосування. Широкої реалізації програми і інтегрованого навчання повинна сприяти система концептуально сформульованих установчих положень.

Вихідним положенням (основою) такої концепції повинна стати стратегічна мета університетської освіти у XXI ст. – формування професійних компетентностей на базі фундаментальної освіти.

Основним інструментом для досягнення цієї мети є володіння масивом сучасних природничо-наукових знань як цілісною системою на рівні нових стандартів підготовки бакалаврів і магістрів в об'ємі, що забезпечує набуття компетентностей, формування яких ініціюють як окремі дисципліни природничо-наукового циклу, так і інтегровані курси.

Вивчення циклу природничо-наукових дисциплін сприяє формуванню таких важливих загальних компетентностей (метакомпетентностей, загальнокультурних компетентностей):

– усвідомлення необхідної ролі природничо-наукових і математичних знань у процесах адаптації людини в оточуючому світі і участі у всіх сферах господарсько-перетворювальної діяльності;

– використання навичків раціонального теоретичного мислення, отриманих у результаті вивчення циклу природничо-наукових дисциплін у повсякденній практичній і професійній діяльності;

– уміння на основі знань про сучасну природничо-наукову картину світу критично сприймати і аналізувати інформацію, яка відноситься до світу живої і неживої природи, з преси та інших ЗМІ, включаючи й інтернет-ресурси, і активно протидіяти поширенню антинаукових даних, забобонів, хибних відомостей відносно змісту і характеру процесів та явищ у світі природи.

Професійна значущість вивчення інтегрованого циклу природничо-наукових дисциплін (ПНД) полягає у формуванні здібностей:

– враховувати взаємозв'язок різних об'єктів і процесів у природі з позицій фундаментальних природничо-наукових уявлень при оцінці можливих наслідків і ефектів, пов'язаних з розробкою і впровадженням різних технологічних, наукових і комерційних проєктів, що стосується стану здоров'я людини і оточуючого природного середовища:

– застосовувати методи інтегративного підходу при аналізі рівня наукової обґрунтованості і ефективності використання традиційних інноваційних технологічних рішень у своїй сфері професійної діяльності.

Забезпечення цілісності системи ПНФ передбачає акцентування інтегративного характеру природничо-наукового знання і сприяє розвитку комплексних наукових досліджень, включаючи проблеми біоінженерії, біоінформатики і когнітивних наук.

Інтегративність (інтегрованість, міждисциплінарність) передбачає змістове перекриття на рівні різних наукових галузей знання або відображення доповнюваності змісту навчальної дисципліни до профілю підготовки випускника університету.

Упровадження системи інтегративності природничо-наукової освіти передбачає виконання таких умов:

– природничо-наукова освіта має складати необхідний компонент вищої професійної освіти для всіх напрямів і спеціальностей, включаючи й непрофільні напрями освіти;

– природничо-наукова освіта здійснюється на всіх рівнях – бакалавраті, магістратурі, аспірантурі;

– в освітньо-професійній програмі бакалаврату з циклу ПНД для непрофільних напрямів освіти включається сукупність природничо-наукових дисциплін базового рівня, які формуються з метою розвитку загальнокультурних і професійних компетентностей;

– цілісність циклу ПНД забезпечується узгодженістю і наступністю змісту математичної і власне природничо-наукового компоненту циклу;

– міждисциплінарний характер освіти з циклу ПНД забезпечується розробкою і упровадженням нових навчальних курсів, які інтегрують знання із різних областей математики і природничих наук;

– базовий рівень ПНД у бакалавраті передбачає володіння масивами знань, який достатній для формування концептуальних уявлень про цілісну природничо-наукову картину світу (ПНКС) на міждисциплінарному рівні, а також математичним апаратом, який використовується для її опису;

– дисципліни базового рівня у бакалавраті вивчаються в обсязі, як правило, 2-3 предмети, бажано не раніше 4-го семестру, і відносяться до обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми (ОПП). За цього передбачаються лекційні і обов'язково семінарські (практичні) заняття, які дозволяють в активному діалозі зі студентами обговорювати важливі проблеми природознавства;

– в ОПП магістратури з циклу ПНД для непрофільних напрямів освіти включається сукупність дисциплін поглибленого і узагальнюючого рівня, які формуються з метою

удосконалення загальнокультурних і професійних компетентностей на основі участі в міждисциплінарних (інтеграційних) дослідженнях;

- поглиблений рівень природничих наук і математичних початкових дисциплін у магістратурі передбачає оволодіння масивом знань, який достатній для формування уявлень про інтеграційні зв'язки в природознавстві як необхідної умови адекватного опису природи;

- Цикл ПНД формується з набору рівноцінних елективних міжкафедральних, факультетських і фундаментальних оглядових курсів, які дозволяють студенту обрати для вивчення ті курси, які відповідають його індивідуальним характеристикам;

- в освітні програми аспірантури для непрофільних напрямів освіти включаються навчальні курси ПНФ, які відображають зміст досліджуваних в університетах фундаментальних міждисциплінарних науково-дослідних проблем природознавства;

- реалізація пропонованої системи передбачає організацію заходів підготовки й перепідготовки викладацьких кадрів в області інтеграційної природничо-наукової освіти.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абдуллаєв Алтай – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Абдураман Айдер – асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Аль-Кхатіб Малгожата (Al-Khatib Małgorzata) – доктор гуманістичних наук, викладач Центру підготовки вчителів іноземних мов та європейської освіти Варшавського університету

Андрощук Ігор – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету

Андрощук Ірина – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету

Антоненко Інна – старший викладач Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Арістова Наталія – завідувач кафедри англійської філології Національного університету біоресурсів і природокористування України

Баяновська Марія – кандидат педагогічних наук, доктор філософії (PhD), доцент, завідувач кафедри суспільно-гуманітарної та етико-естетичної освіти Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти

Бездітко Юрій – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Херсонського національного технічного університету

Блудова Юлія – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Бондар Марина – студентка 4-го курсу медичного факультету №1 Донецького національного медичного університету м. Лиман

Боровик Людмила – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальнонаукових та інженерних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Боровик Олег – доктор технічних наук, професор Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Булеза Богдана – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Буравльова Тетяна – викладач-методист вищої кваліфікаційної категорії Бахмутського коледжу мистецтв ім. Івана Карабиця

Бучок Ліанна – здобувач наукового ступеня кандидата мистецтвознавства/доктора філософії при кафедрі сценічного та аудіовізуального мистецтва Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв України; викладач-методист фортепіано та концертмейстер комунального вищого навчального закладу «Ужгородський коледж культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Васьків Сільвія – викладач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Волкова Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Вольскі Пшемислав (Wolski Przemysław) – доктор гуманістичних наук, викладач Центру підготовки вчителів іноземних мов та європейської освіти Варшавського університету

Воронко Галина – викладач дошкільних дисциплін ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Гавриленко Юлія – аспірант кафедри хореографії та музично-інструментального виконавства Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

Галушко Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Глуховецька Вікторія – методист, керівник гуртків Покотилівської станції юних натуралістів Харківської районної ради Харківської області

Глуценко Анна – викладач кафедр іноземних мов ННІ іноземних мов Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Гоголь Тетяна – викладач кафедри економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету

Грищенко Тетяна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору архівів Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України

Гжешук Владислав – професор Полонійної академії в Ченстохові (Польща), аспірант кафедри міжнародних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Давидов Павло – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1, Донецького національного медичного університету м. Лиман

Давидченко Інна – кандидат педагогічних наук, керівник навчального відділу, викладач кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Данко Дана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної медицини ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Демченко Володимир – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету

Дзюбенко Галина – магістр першого року навчання Національного університету біоресурсів і природокористування України

Дзюбинська Христина – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якіма Яреми ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького

Дімоглова Ольга – аспірантка II курсу Ізмаїльського державного гуманітарного університету, кафедра загальної педагогіки, дошкільної та початкової освіти

Дмітренко Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики навчання іноземних мов Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Добровольська Оксана – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету

Дрозіч Ірина – кандидат педагогічних наук, методист ДНЗ «Хмельницький центр професійно-технічної освіти сфери послуг»

Екман Мирослав – концертмейстер кафедри співу, диригування та музично-теоретичних дисциплін, асистент кафедри педагогіки музичної освіти і виконавського мистецтва Мукачівського державного університету

Заблодська Галина – викладач-методист вищої категорії Бахмутського коледжу мистецтв ім. І. Карабця

Зав'ялова Тетяна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Заглинська Любов – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри економічної теорії Рівненського державного гуманітарного університету

Зверюк Руслан – аспірант кафедри педагогіки і соціального управління Національного університету «Львівська політехніка»; старший викладач кафедри української та іноземних мов імені Якова Яреми Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Зевако Валентина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Зимомря Іван – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Зимомря Микола – доктор філологічних наук, завідувач кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Золюк Богдан – студент 3-го курсу факультету інженерної механіки Хмельницького національного університету

Зубчик Олег – доцент кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Зякун Алла – кандидат історичних наук, доцент кафедри конституційного права, теорії та історії держави і права Сумського державного університету

Іваненко Володимир – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Іваничко Інна – аспірант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Іванова Валентина – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Іванова Світлана – студентка 4 курсу Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Ільїна Олена – викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Харківського коледжу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Ільницький Василь – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Ільницька Катерина – викладач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Калиниченко Ярослав – аспірант кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології Навчально-наукового інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Калініченко Ольга – студентка третього курсу психолого-педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Канюк Олександра – кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов, доцент кафедри іноземних мов, доцент ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Кемінь Уляна – викладач української мови коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Кисла Наталія – викладач суспільних дисциплін вищої кваліфікаційної категорії ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Кірєєв Денис – аспірант кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кіш Надія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ковальчук Андрій – студент 3-го курсу факультету інженерної механіки Хмельницького національного університету

Коврей Дора – аспірант кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету

Козій Ольга – доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В. Винниченка

Козловська Ірина – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка»

Козловський Юрій – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та соціального управління Національного університету «Львівська політехніка»

Козубовська Ірина – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Козубовський Ростислав – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Колодійчук Наталія – аспірантка кафедри іноземних мов та методики їх викладання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

Кондель Володимир – кандидат технічних наук, доцент кафедри виробничо-інформаційних технологій та безпеки життєдіяльності Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Коржова Тетяна – здобувач кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики Київський національний університет культури і мистецтв

Королецька Лариса – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри садово-паркового господарства та екології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)

Котова Олена – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Кочубей Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Краснобокий Юрій – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Криштанович Мирослав – доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри педагогіки і соціального управління інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Купчак Тетяна – Заслужений працівник культури України, старший викладач кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Кустова Світлана – аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президентові України

Кухарьонук Світлана – викладач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Кучеренко Інна – старший викладач кафедри медичної і біологічної фізики та інформатики НМУ імені О.О. Богомольця

Кушпіт Уляна – аспірант кафедри іноземних мов Інституту гуманітарних та соціальних наук Національний університет «Львівська політехніка».

Лісовська Ольга – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Льольченко Вячеслав – аспірант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Ляшенко Віктор – доцент кафедри підприємництва, управління та адміністрування Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Майковська Вікторія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри маркетингу та торговельного підприємництва Харківського торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Малигіна Ірина – аспірант кафедри соціальної та гуманітарної політики Національної академії державного управління при Президентові України

Малихін Олександр – завідувач кафедри романо-германських мов і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України

Маслій Олег – аспірант кафедри педагогічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника Військової академії (м. Одеса) з навчальної роботи

Масло Ольга – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Матковська Наталія – аспірант кафедри методики викладання іноземних мов й інформаційно-комунікаційних технологій, Київського національного лінгвістичного університету; викладач НТУУ КПІ імені Ігоря Сікорського

Мигалина Зоряна – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Микитенко Павло Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри медичної і біологічної фізики та інформатики НМУ імені О.О. Богомольця

Михайлова Елла – аспірант кафедри образотворчого мистецтва, теорії, історії музики та художньої культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, викладач Сумського вищого училища мистецтв і культури імені Д.С.Бортнянського

Мінкова Ольга – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Мухіна Лариса – аспірант кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології, викладач кафедри хорового диригування, вокалу та методики музичного навчання Науково-навчального інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка; викладач-методист сольного та хорового співу Сумської дитячої музичної школи №2; солістка Сумської обласної філармонії

Мякіщенко Ірина – аспірантка кафедри історії України Житомирського державного університету імені Івана Франка

Наріжний Юрій – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науменко Наталія – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій

Непша Олександр – старший викладач кафедри фізичної географії і геології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Околович Олександр – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Олендр Тетяна – доцент кафедри іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Опанасенко Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, теорії та методики початкової освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Орхов Валерій – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Донецького державного університету управління

Орлова Наталія – доцент кафедри іноземних мов ННІМ Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Охременко Людмила – викладач суспільних дисциплін вищої кваліфікаційної категорії ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Паламарчук Ліна – викладач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Папушина Валентина – доцент кафедри української філології Хмельницького національного університету

Петренко Наталія – магістрант спеціальності «Фармацевтична біотехнологія» факультету біотехнології та екологічного контролю Національного університету харчових технологій

Підгорний Олександр – викладач кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Піддубна Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Піддубна Юлія – студентка першого курсу природничого факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Пізнюк Леся – кандидат філологічних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв

Повідайчик Михайло – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри кібернетики і прикладної математики ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Повідайчик Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Подліняєва Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освітніх та інформаційних технологій КЗ «Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Поплавський Олег – доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Постолюк Марія – кандидат педагогічних наук, завідувач аспірантури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Потапова Наталія – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Присяжнюк Ольга – методист-консультант приватного навчального закладу м. Києва

Прохорова Лариса – кандидат геологічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Прус Аліна – студентка факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Путря Наталія – викладач-методист вищої кваліфікаційної категорії Бахмутського коледжу мистецтв імені Івана Карабича

Пухальський Тарас – асистент кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Пушкарьова Анна – студентка 4-го курсу медичного факультету № 1 Донецького національного медичного університету м. Лиман

Ралько Віра – студентка магістратури I року навчання хіміко-біологічного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Ребар Інесса – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Рибіцька Юлія – магістрант кафедри фінансів, банківської справи та страхування Херсонського національного технічного університету

Рокосовик Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Рудик Олександр – кандидат технічних наук, доцент кафедри зносостійкості та надійності машин Хмельницького національного університету

Рудницька Людмила – аспірант кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка

Сагарда Володимир – студент-магістр Ужгородського національного університету

Святненко Анна – професор кафедри гуманітарних дисциплін Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

Сидорчук Олена – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»

Ситник Тамара – Заслужений працівник культури України, доцент, професор кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Сіра Евеліна – доцент кафедри туристичної інфраструктури та сервісу, факультету туризму та міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Сіриньок-Долгарьова Катерина – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент кафедри журналістики Запорізького національного університету

Смолінська Олеся – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Сотова Світлана – асистент кафедри загальноосвітніх дисциплін Луганського національного аграрного університету

Сошал Аґнешка (Sochal Agnieszka) – доктор гуманістичних наук, заступник директора Центру підготовки вчителів іноземних мов та європейської освіти Варшавського університету

Соханіч Іван – студент 5 курсу, магістр 2 року навчання факультету туризму та міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету

Степанюк Алла – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної біології та методики навчання природничих дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Стефіна Надія – кандидат педагогічних наук, доцент Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка

Стечкович Олег – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри педагогіки та соціального управління Інституту права і психології НУ «Львівська політехніка»

Суханова Ганна – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Табак Ольга – аспірантка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Тишківець Марія – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Ткаченко Ігор – доктор педагогічних наук, професор кафедри фізики і астрономії та методики їх викладання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Токуєва Алла – асистент кафедри англійської мови в судноводінні Херсонської державної морської академії

Толмачова Ірина – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Тузлукова Алла – бібліотекар ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Тупченко Валерія – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальноосвітніх дисциплін Луганського національного аграрного університету (м. Харків)

Ульянич Аліна – студентка кафедри археології та етнології України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Ушаков Віктор – старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Фенцик Оксана – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету

Хмельюк Микола – аспірант кафедри педагогіки та управління начальним закладом Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Хоминець Світлана – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Хомовський Віктор – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії з курсом загальної практики та сімейної медицини факультету післядипломної освіти Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова

Черненко Галина – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, теорії та методики початкової освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Черненко Ольга – викладач дошкільних дисциплін ВНКЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Чернишова Анна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мистецьких дисциплін і методик навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка

Черняк Сергій – кандидат педагогічних наук, доцент, учений секретар Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв

Чижов Олександр – кандидат історичних наук, викладач історії та суспільних дисциплін Сумського будівельного коледжу

Чижова Наталя – викладач кафедри англійської мови гуманітарного спрямування факультету лінгвістики НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»

Шакура Юлія – кандидат філологічних наук, викладач Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І.Я. Франка

Шевченко Андрій – доцент кафедри філософії, соціології та історії Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Шевченко Маргарита – доцент кафедри романської філології Дніпровського національного університету імені О. Гончара

Шевченко Олена – аспірант кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу, диригування Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Шевченко Світлана – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Шевчук Людмила – вчитель вищої категорії, вчитель-методист Хмельницького спеціалізованого ліцею-інтернату поглибленої підготовки в галузі науки

Шемчук Василь – заступник начальника кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Інституту Військово-Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія»

Шулігіна Раїса – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології дошкільної освіти та дитячої творчості Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Юрош Владислав – магістр факультету міжнародних економічних відносин ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Яненко Лариса – старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування Київського національного університету харчових технологій

Янсва Людмила – викладач дошкільних дисциплін ВНЗ «Білгород-Дністровське педагогічне училище» Одеської області

Ярко Марія – кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музикознавства та фортепіано Навчально-наукового інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

WSPÓŁCZESNE TRENDY ROZWOJU EDUKACJI I NAUKI
W KONTEKŚCIE INTERDYSCYPLINARNYM. TOM IV.

DIALOG KULTUR JAKO CZYNNIK INTEGRACJI

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ
В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ. ТОМ IV.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ

Pod redakcją:

Ivan Zymomyra, Vasyl Ilnytskyj, Danuta Romaniuk, Agnieszka Sochal

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ І НАУКИ
В ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОМУ КОНТЕКСТІ.

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ

Редактори-упорядники –

Іван Зимомря, Василь Ільницький, Данута Романюк, Агнешка Сохал

Макетування та верстка – Василь Герман

Дизайн обкладинки – Олег Лазебний

*Редакція не завжди поділяє думки авторів, за зміст, достовірність
інформації та точність цитувань відповідальності не несе.
При передруці статей посилання на збірник є обов'язковим.*

Здано до набору 11.02.2019 р. Підписано до друку 21.02.2019 р.

Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 16,8. Зам. № 208

Наклад 300 примірників

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «П'ОСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76.

E-mail: posvitdruk@gmail.com